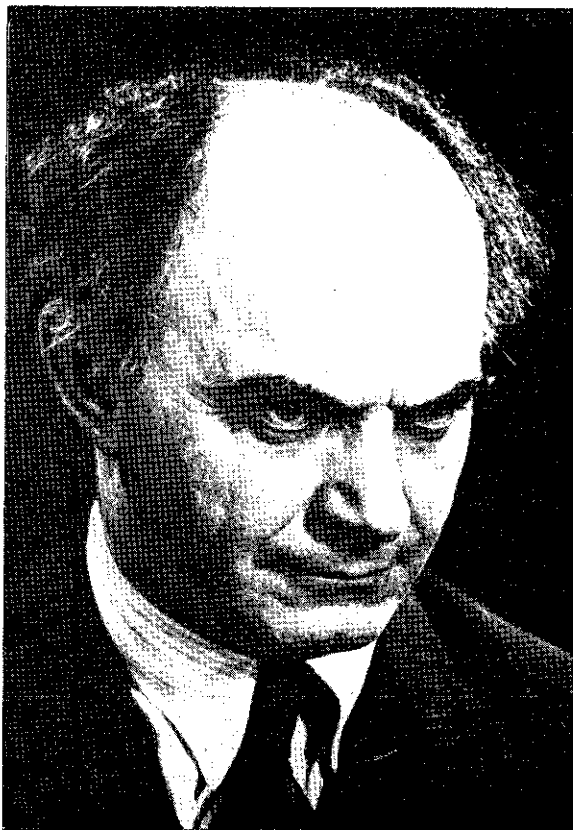

COCEA, S. I.
345

N. D. COCEA

N. D. COCEA

S C R I E R I

I

*Text ales și stabilit,
studiu introductiv,
note și bibliografie
de*

VIRGILIU

ENE

ST

ST
CARTE

S C R I I T O R I R O M Â N I

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

București,

1969

STUDIU INTRODUCŢIV

La 12 ianuarie 1897 ia fiinţă, în Bucureşti, revista *Foaia interesantă*. De la 1 iulie, revista apare „sub îngrijirea d-lui George Coşbuc”. În paginile acestui periodic publică şi I. L. Caragiale câteva schiţe. Alături de poeziile sau „momentele** semnate de cei doi clasici ai literaturii române se tipăreşte, la 17 august, schiţa intitulată *Dezamăgire*, iscălită de un tânăr de şaptesprezece ani, cu pseudonimul: *Helly*. Numele său adevărat era N. D. Cocea.

Văzuse lumina zilei în Bîrlad, la 29 noiembrie 1880 *. EFa fiul locotenentului Dimitrie Cocea — născut la Bacău, în ziua de 1? martie 1850 — ofiţer din corpul vînătorilor de munte, şi al Cleopatrei Nieorescu — născută în Bîrlad, la 7 iulie 1856 — descendentă a unei familii de mari moşieri şi viticultori, cunoscuţi politicieni guvernamentali. Dimitrie Cocea provenea din numeroasa familie a serdarului Gheorghe Cocea — erau nu mai puţin de nouă copii — originară din Transilvania şi venită în Moldova în jurul anului 1760.

N. D. Cocea — cel dintîi copil al soţilor Dimitrie şi Cleopatra Cocea, căruia i-a urmat trei surori: Maricica, Florica şi Alice — după ce termină clasele primare la şcoala din Bîrlad, părăseşte această urbe, împreună cu familia, deoarece tatăl, în calitate de ofiţer, era obligat — după cum mărturiseşte scriitorul în amintirile sale — să-şi schimbe anual garnizoana. Copilul va fi lipsit astfel, în bună măsură, de statornicia unor prietenii din anii zburdălniciilor. El se va îndrepta de timpuriu — după cum arată ÎR aceleaşi confesiuni — spre slova cărţii, sub îndrumarea directă a mamei

* Cf. Extractului nr. 649 din registrul de naşcuţi pe anul 1880 al primăriei oraşului Bîrlad.

sale — o femeie de o rară finețe și de o adâncă sensibilitate : „Mama era o intelectuală cu o cultură vastă și cea mai mare parte din timp și-o petrecea printre cărți”. Invățînd bine franceza de mic, N. D. Cocea va citi, la o vîrstă fragedă, în limba lui Voltaire, opere aparținînd marilor clasici ai literaturii universale.

La nouă ani va face cunoștință cu drama lui Shakespeare *Romeo și Julieta*, care-i va îneca ochii în lacrimi atît la prima lectură, cît și la nenumăratele recitiri. „Alteori — istorisește N. D. Cocea¹ — fugeam cu cartea în bucătărie și încercam să-i tălmăcesc frumusețile ordonanței noastre, un țaran din Munții Neamțului, voinic cît un brad, greoi în mișcări, ager la minte și sfătos la vorbă ca un moșneag”. De acest om, care-l va purta, pentru prima oară, în lumea zmeilor și a îlenelor Cosînzene, N. D. Cocea își va aduce aminte, peste ani, cu un deosebit respect și o profundă admirație.

Ființa copilului va fi adînc zguduită atunci cînd brutalul ofițer Cocea își va lavi ordonanța.² N. D. Cocea nu va ezita să șoptească celui ce stătea în poziție de drepti și primea palme : „De ce te lași ? de ce nu dai și tu în el ? Ești tînăr, bate-l !”³

Era prima sămîntă de revoltă, care va încolți curînd în sufletul tînărului N. D. Cocea. De aceea, probabil, pentru a-l mai tempera, tatăl a optat să-și dea fiul, atunci cînd se afla cu regimentul în București, la un liceu cu internat sever. Astfel se explică prezența lui N. D. Cocea la internatul liceului Sfîntul Sava. Acum, pe băncile liceului, se ivesc și primele imbolduri scriitoricești. Și, cum era și firesc, apar și primele convingeri în posibilitățile sale creatoare, în această perioadă N. D. Cocea leagă strînsă prietenie cu Gala Galaction și cu Tudor Arghezi, amiciție ce va dăinui decenii. În bojdeuca de pe strada Semicercului nr. 3, pitulată lîngă Biserica Sfinții Voievozi — unde locuia Gala Galaction — aveau loc discuții literare interminabile, la care luau parte, pe lîngă cei trei prieteni, tinere talente ale vremii. Aici ei formaseră un fel de cenacul literar. Serile și le petreceau împreună la Șosea — unde discuțiile

¹ *Pagini din viața mea*, articol publicat postum în *Contemporanul*, 1949, nr. 122 (4 februarie), p. 4.

² Maiorul Cocea se va face cunoscut și prin alte acte violente, reprobate de opinia publică, cum ar fi de exemplu devastarea redacției ziarului *Adevărul* — cotidian cu vădite tendințe antimonarhice — și maltratarea directorului ziarului, republicanul Beldiman.

³ Ion Vinea, *N. D. Cocea — Gînduri și amintiri*, în *Steaua*, 1960, nr. 12, p. 51.

îor continuau — la teatru sau în adunări socialiste.⁴ Aceasta prietenie trainică — spune tot Galaction — i-a ferit să intre în unele cenacuri literare „profitabile”. Pe bună dreptate, directorii revistelor unde publicau au văzut în ei colaboratori liberi, independenți de diferite „biserițe”.

Chiar și atunci cînd N. D. Cocea a fost nevoit să-și urmeze părintele, mutat în garnizoana din Buzău, departe deci de prietenii din strada Semicercului, el nu-și uită planurile literare. „Ține conferințe și, culmea, organizează cu succes o expoziție de pictură a lui Andreescu. Se poate afirma, fără posibilitate de dezmințire, că pe Andreescu, Cocea l-a descoperit.”⁵

Dar pînă cînd N. D. Cocea se va face cunoscut în viața noastră literară aveau să mai treacă cîțiva ani.

În anul 1899 este trimis la Paris să studieze Dreptul — deși această disciplină nu-l interesa cîtuși de puțin. Era însă o dorință a familiei, în special a unchiului Neculai Nicorescu, care voia să-și vadă nepotul urmînd aceeași meserie și aceeași politică învîrtită de el. Dar, odată ajuns la Paris, N. D. Cocea își va petrece timpul după îndemnul inimii.

Licența în drept N. D. Cocea nu și-o ia la Paris — spre marea dezamăgire a unchiului său, care nu contenise să trimită nepotului nenumărate stipendii, cheltuite de acesta fără milă — ci la București, în anul 1903, cu teza intitulată: *Asupra fundamentului pedepsei*. Curînd este numit judecător de pace într-un orașel din provincie, la Panciu. Tudor Arghezi, vechiul său amic, îl va vizita într-una din toamnele următoare : „La Panciu, prietenul de totdeauna, entuziast, generos și bun camarad, Nicu Cocea, fusese numit judecător de pace. Mi-a dat o toamnă de odihnă la gazda lui, o bătrînă preoteasă, într-o casă de șindrilă. Tînărul magistrat judeca procesele boierilor moșieri cu țărani, trași în judecată chibzuită la «curte», dînd, fără șovăială și fără greș, dreptate numai celor ce aveau dreptul la ea : țărănimii. Era pătat încă de la început în opinia proprietarilor, arendașilor, prefecților și ministerelor, în mîhnirea unanimă că un fiu de general regesc nu putea face pe placul stăpînirii, că nu denunța pe săteni cînd cîrteau, că nu da pedepse Iplugarului și sărăcimii. Sfintele acuzări ale jandarmeriei, Cpea le anulă în ședință. Nesimțitor la presiunile excelențelor, a

⁴ Gala JGalaction, *Oameni și gînduri din veacul meu*, E.S.P.L.A., 1955, p. 156. I

⁵ V. DȘmetrius, *Cîteva amintiri*, în *Viața românească*, 1934, nr. 158, p. 1.

șeiilor, a urechilor, a deputaților și a personalităților din preajma maiestății-sale, învoite să tempereze avîntul tînărului jude, indiferent și la făgăduieli și la amenințări.**'

În această perioadă N. D. Cocea publică în revista *Viața românească* cîteva nuvele. Scrierea acestor nuvele se datorează — după cum spune el, cu multă modestie, într-un interviu¹ — timpului liber cu duumul pe care îl avea la dispoziție, cu toate că „lua în serios” magistratura, dar și repulsiei ce o avea față de societatea anostă, pernicioasă a orașelului de provincie. De la Panciu, N. D. Cocea este mutat la Fierbinți, plasa Mostiștea, din județul Ilfov. „În 1906, N. D. Cocea fu permutat de la ocolul Mostiștea la ocolul Brăila, în calitate de ajutor de ocol.”²

Curînd însă, mai precis în anul 1906, magistratul N. D. Cocea, care împărțise dreptate țăranilor, tîrîți în judecată la curtea boierească, care luase apărarea muncitorilor portuari greviști și ridiculizase atitudinea ministrului de justiție, este dat afară din magistratură. El este nevoit astfel să renunțe și la „migăloasa îndeletnicire a literelor”. Imediat după această dată N. D. Cocea s-a „înregistrat în partidul socialist” și „de-atunci — după cum mărturisește în interviul amintit — de la 1907 și pînă acum cîteva ani, n-am scris un rînd care să nu urle de deznădejde și să nu clocotească de revoltă”.

Dar această rodnică activitate — întreruptă, totuși, în ciuda afirmației categorice a lui N. D. Cocea, de unele pagini discutabile — a fost precedată de incertitudini și greșeli pe care scriitorul și le va caracteriza, mai tîrziu, cu multă luciditate, ca „erori de-aie tinereții”. Din categoria „erorilor” fac parte și unele dintre scrierile publicate în *Foaia interesantă*, care nu lăsau să se întrevadă pana incisivului pamfletar de mai tîrziu. Totuși elanul tinereții îi dă imbold. În anul 1898, N. D. Cocea — semnînd cu pseudonimul *Nelly* — scoate de sub teasc două volume : un roman, *Poet-Poetă*, și un volum de schițe și nuvele, ce purta titlul primei bucăți : *Copil din flori*. Lăsînd la o parte stîngăciile stilistice ale tînărului prozator, scuzabile pînă la un punct, N. D. Cocea, în acest al doilea volum, zugrăvea în numeroase pagini portretele unor femei pasio³ nate (vezi schițele : *Rahila*, *Ida*, *Cîntecul dragostei*), scriitorul fiind tot mai mult tentat să compună scene naturaliste, ce se vor repeta tot mai des în ultimele sale romane. La închiderea ultimei file a

¹ Tudor Arghezi, *Kri-Kri*, în *Contemporanul*; 1961, nr. 46 (788), p. 1.

² D. Mihail, *De vorbă cu N. D. Cocea*, în *Facla*, 1931, nr. 400, p. a.

³ S. Semilian, *Istoricul presei brăilene*, Brăila, 1927, p. 142.

neizbutitului, dar elegantului volum, cititorului abia îi mai stăruie în minte figura cîntăreței Ida, nevoită să-și vîndă trupul pentru a putea să-și tîrască zilele de azi pe mîine, precum și a Sarmizei — o femeie dîrză, din neamul dacilor, care, după ce-și găsește iubitul ucis de către romani, nu se încovoie de durere, ci, dimpotrivă, ia armele celui mort și în luptă aprigă omoară cîteva soldați romani. Sarmiza își curmă zilele întocmai ca și viteazul ei rege Decebal.

Și totuși în primele pagini ale volumului *Copil din flori* scriitorul lăsa să se întrezărească o înțelegere pentru problemele legate de viața imediată a țăranimii. Astfel, în schița *Copil din flori* (care deși e o tînguire artificială a unui flăcău voinic și frumos), N. D. Cocea vorbește în cuvinte pline de căldură despre doina care închide în ea tot focul ce arde în sufletul celor necăjiți. În cîntecul flăcăului „plaiurile noastre întregi își cîntau suferințele de veacuri, și adormite și înăbușite în lanțuri, le răspundeau în ecouri chinul munților, jalea codrilor, horecîitul sugrumatei țăranimi.

Vorbea în graiul lui de buni străbuni, zvîrliți în beciuri fără fund ; vorbea de prunci răpiți din ochii și de la sînul mamei, vorbea de răzvrătiri înecate în sînge și robi cu rîni în loc de haine ; vorbea de Ieși, de tătărime și de ieniceri.

Și horile de la Olt și pin' la Dorna treceau rînd pe rînd în cîntul lui; și și-au făcut prin fluier cale și cînturi haiducești și cîntecul lui Tudor.

Uiniită, sara s-a oprit să le asculte.

Daît nu, înmărmurită de stat numai o clipă, și-apoi... apoi... l-a îngînat.

Iar îngînarea ei spunea :

Și de doru-i și de jale

i

Se despică frunza-n vale”

„ Astfel de rînduri, de autentică poezie, sînt însă puține în volumul *Copil din flori*, ele constituint adevărate excepții.

*• Asupra acestui prim volum de schițe și nuvele, însuși N. D. Cocea va oăina, peste ani, defavorabil: „Cu același vag, dar insistent sentiment de stinghereală, mi-aduc aminte și de primul meu volum de navele, imprimat cam tot în zilele acelea”⁴ (adică în acele zile ale apului 1898, cînd s-a tipărit romanul *Poet-Poetă*).

⁴ N^lly, *Copil difi flori*, Buc, 1898, p. 14.

⁵ D. Mihail, *De vorbă cu N. O. Cocea*, în *Facla*, 1931, nr. 400, p. 3.

Titlul pretențios al celei de a doua cărți — *Poet-Poetă* — obliga de la început pe autor. Romanul este prefăcut de prietenul și colegul său de liceu Grigore Pișculescu (Gala Galaction), care-i aduce lui N. D. Cocea elogiuri nenumărate :

„Romanul tău, dragă Nelly, ca unul într-adevăr bine scris, îmi lasă-n urme luminoase cele două personalități de frunte ale lui.” (p. 10) Galaction avea unele rezerve doar asupra sfârșitului celor două personaje. El propunea, în locul deznodământului pe care îl alesese N. D. Cocea eroilor săi, o cale de iertare creștinească.

Aprecierile elogioase ale lui Gala Galaction aveau să fie primele și ultimele asupra acestui roman.

Încă de la cele dintâi pagini ale romanului, portretul Ersilieei ne apare respingător : mînată de patimi perverse, Ersilia necinstește trupul neprihănit al Mandei, o fată frumoasă și inocentă, servitoarea ei. Așadar, o primă trăsătură a „eroinei” apare limpede din acest dezgustător act. Lui i se vor adăuga altele. Vom trece peste scenele „tari”, petrecute în baia special amenajată..., peste fapte, gesturi și expresii triviale etc, etc, ce culminează cu orgia indescrivibilă, în care se complăce o lume descompusă, privită cu destulă îngăduință de autor, și în fruntea căreia se află Ersilia.

Și totuși, pentru N. D. Cocea, Ersilia este ființa capabilă să se îndrăgostească, bineînțeles, de un prieten de desfrîu — Iulius. „Iubirea” celor doi tineri ne apare complet animalizată, robită simțurilor. Autorul, în ciuda insistențelor, nu reușește să ne convingă de poezia iubirii dintre Ersilia și Iulius. În ultimele două capitole sînt înfățișate diferite drumuri pe care cei doi le străbat în căutarea unui refugiu etern : moartea.

Cu toate că spre finele romanului scenele brutale se răresc, autorul prezentîndu-ne uneori izbutite descrieri ale Munților Neamțului, el nu izbutește nici pe departe să sugereze iubirea celor doi „poeți”. Zadarnic se străduiește să ni-i înfățișeze purificați în mijlocul naturii grandioase. Ei nu se sinucid pentru că sînt nenorociți, și nici pentru că nu-și pot trăi pe mai departe dragostea dintr-o pricină oarecare, ci pentru că sînt bolnavi de spleen, morbiți, pentru că viața nu le mai poate oferi nici o plăcere în plus față de cele încercate din plin pînă atunci. Sinuciderea lor este cu atît mai lașă, mai monstruoasă, cu cît în pîntecele Ersilieei se zămislise o nouă ființă.

Din cele de mai sus rezultă că această carte abundă în carențe, titlul : *Poet-Poetă* inducînd în eroare pe cititor. Puținele pagini interesante — printre care se numără episodul țaranului care doi*

ne”șie, ca și descrierea minunatei Bistrițe, ce cară neobosita pluteie*, strecurîndu-le printre boite de verdeață — sînt înecate în noroiul orgiilor care îndeamnă la autoflagelare și mai ales preconizează sinuciderea ca o virtute, ca singura ieșire din spleen.

Peste mai bine de trei decenii, chiar N. D. Cocea își va aduce aminte cu dezgust de aceste „elucubrații” de adolescent, de aceste „erori de-aie tinereții”. Păcat însă că aceste „erori”, care marchează începutul carierei sale de romancier, se vor repeta și la finele activității lui N. D. Cocea în domeniul genului lung, vizibile mai ales în romanul *Nea Nae*. Dar pînă la această carte N. D. Cocea avea să scrie și altfel de pagini, cu totul opuse acestor prime și neizbutite încercări.

Schița *Urlătoarea*, scrisă în 1906, la Brăila, nu avea nici ea darul să releve un talent scriitoricesc remarcabil. Schița îi dă prilejul autorului să ne furnizeze cîteva date legate de propria sa viață și în special de trăsăturile sale de caracter. În această schiță mai găsim și cîteva palide referiri „asupra raporturilor strîmbe dintre oameni”, sau despre „vremurile noi care s-au înrăit”. Vînătoarea de lupi la care participă și autorul, mai mult ca spectator, nu reușește decît într-o mică măsură să capteze atenția cititorului. Remarcăm totuși unele portrete de țărani, dintre care amintim pe cel al lui Moș Onofrei și cel al lui Hîncu.

Schița *Pine albă* creionează lapidar portrete negative aparținînd diferitelor trepte ale societății burgheze: politicieni venali, ofițeri vineți de invidie că alți camarazi de-ai lor (la fel de incapabili, dar cu proptele mai solide) le-au luat-o înaintea (nu lipsesc din această categorie nici chiar generali imbecili, ajunși în acest înalt grad prin manevre de cabinet), ziariști șantajști, profesori universitari care recomandă lingușirea ca unică soluție de avansare, pseudo-poeți, naționaliști etc. În schița *Pine albă* două personaje fac notă aparte în comparație cu cele de mai sus : preotul și țiganka florăreasă, care-i bruscată de un bogătaș și dată pe mîna poliției pentru că rîvniise la o bucată de pîine albă. În această schiță autorul se referă și la țărani răsculați la 1888. Umanitarismul autorului este relevat de dezacordul cu principiile putrede ale personajelor, de compasiunea cu care îi privește pe cei în necaz ; totuși el nu sugerează forța care va acționa împotriva unei lumi nedrepte, puterea care va distruge inegalitatea și va crea o lume nouă, bazată pe echitate,

* D. Mihail, op. cit.

Unele dintfe lăcUnele Semnalate lă aceste doua schițe tiu vor Măi apare însă în nuvela *Visul lui Toană Ispas*, publicată în 1910, în *Viața socială*, în care N. D. Cocea manifestă vădit sarcasm și dezaprobare pentru clasele dominante, și înțelegere deplină pentru cei exploatați, din rîndul cărora face parte și Toană Ispas, om muncitor și plin de duioase vibrații sufletești. Asprimea vieții înconjurătoare și calitățile eroului său sînt redade, în a doua parte a nuvelei, cu menționabile mijloace artistice.

Paginile scrise pînă acum nu-i aduc lui N.D. Cocea împliniri sufletești pe măsura dlocotului său lăuntric. 'El simțea că are un cuvînt greu de spus asupra epocii în care trăia, dar nu *găsise încă* forma de exprimare cea mai adecvată spiritului său. De aceea va părăsi domeniul schiței și nuvelei și se va dedica unui gen care-i va aduce reputația : pamfletul.

După mulți ani însă N. D. Cocea va fi ispitit să se reîntoarcă la speciile literare abordate cindva. în interviul acordat în anul 1931 va spune : „Revin, deocamdată, la literatură. E o revenire de departe”.

În anul 1931 N. D. Cocea dă la iveală o lucrare care se deosebea profund de restul scrierilor sale de pînă acum. Apare *Vinul de viață lungă*, operă proiectată cu mulți ani înainte, dar care fusese terminată — după cum singur mărturisește într-un interviu — în închisoarea de la Văcărești. *Vinul de viață lungă* este scris pe canavaua unor amintiri din anii cînd Cocea fusese judecător. De altfel, unul din personajele centrale ale cărții este un tîrghar ajutor de judecător, „abia ieșit de pe băncile școalei”, instalat într-un tîrgușor din preajma celebrelor vii de la Cotnari. Și cum notabilitățile urbei, care sînt primele cunoștințe ale ajutorului de judecător, beau doar din cînd în cînd și apă, tînarului nu-i este greu să-i înfilnească, mai în toate zilele și la orice oră, în jurul paharelor pline de nec-tarul adînc tulburător. Este un bun prilej pentru el de a-i observa pe acești oameni, de a le asculta relatările plate și mereu aceleași, de a le nota meschinăriile și invidiile care rod și irosesc timpul și forțele acestei societăți provinciale. N. D. Cocea se dovedește un foarte fin portretist. În numai cîteva trăsături, el reușește să în-fățișeze cu exactitate pe unii dintre reprezentanții claselor exploa-tatoare ; iată, de exemplu, lapidarul portret al primarului, ai cărui ochi „erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, ne-astîmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicleni. Ochi de primar

avar, care-ar mînca bucuros de la alții și-ar bea pe veresie”. Tînă-rul magistrat nu are nici un fel de contingentă cu cei de mai sus ; în locul lor el preferă o altă lume, cu alte preocupări : „de la unii dintre ei (de la țărani — n.n.) am aflat într-un ceas mai multă înțelepciune decît aleargă, într-un an, în automobilele Bucureștilor, și mai multă omenie decît se poate găsi, într-un veac, în sufletele cîrmuitorilor”.

Pe aceste meleaguri tînarul ajutor de judecător are prilejul să cunoască un om deosebit de toți ceilalți — pe boierul Manole Ar-cașu, care a speriat pe cei din jur cu longevitatea sa. Faptul că trăiește izolat la conac, ignorînd societatea mai sus-pomenită, con-stituie încă un prilej pentru a se crea pe seama sa legende miste-rioase, în dezlegarea enigmei longevității lui Manole Arcașu este prins și ajutorul de judecător care, într-o zi, cu totul întîmplător, face cunoștință cu boierul. Împrietenindu-se, bătrînul îi dezvăluie secretul.

Apariția *Vinului de viață lungă* a constituit pentru publicul cititor din jurul anilor 1930 o plăcută surpriză. Criticul Perpessicius, în-tr-un articol¹, va arăta că „exceleța fără replică” a acestei scrieri constituie un adevărat debut literar al lui N. D. Cocea, demonstrînd apoi că deși autorul era un scriitor cunoscut la vremea respectivă, datorită talentului său ziaristic, „polemist și pamfletar din cea mai bună pulpă și de cea mai literară extracție”, totuși el nu se dez-văluise pînă la vremea aceea ca un scriitor „așezat, idilic, atent la formă, oarecum clasic, urmărind umanitatea în ce are ea mai adînc ca simțire și poezie...”

Eroul cărții, bătrînul Manole Arcașu, este descris de N. D. Cocea cu o profundă simpatie. De altfel, între Manole Arcașu și autor există multe puncte comune. Amîndoi detestă aceeași societate, iar, la rîndul ei, această societate caută pe toate căile să-i înde-părteze cît mai mult, ca potrivnici ai intereselor și preocupărilor ei. Și dacă numai teama, lașitatea îi împiedică să acționeze împotriva puternicului boier, în cazul ajutorului de judecător ei vor între-buina cele mai meschine mijloace. Pe Manole Arcașu autorul l-a înzestrat cu o fizionomie distinctă, care nu poate fi confundată cu alta în literatura noastră. El are o vitalitate cu totul deosebită, un spirit viu și liber, un umor sănătos, o ironie fină, un puternic optimism, calități care i-au făcut pe unii cercetători mai recentî ai

¹ N. D. Cocea. *Vinul de viață lungă*, ediția a III-a, Buc., 1946, p. 14.

² N. D. Cocea, *Vinul de viață lungă*, în voi. *Mențiuni critice*, voi. IV, M< Funaaftei pentru literatură și artă, Bus., %m, p. W—ioo.

operei lui N. D. Cocea să-1 compare cu un Jerome Coignard sau cu un Colas Breugnon. Dar cu toate că N. D. Cocea s-a aflat incontestabil sub influența lui Romain Rolland și a lui Anatole France¹, personajul său, Manole Arcașu, are un profund specific românesc. El se mai depărtează de cei amintiți mai sus și prin faptul că este lipsit, în cea mai mare parte, de scepticismul prezent la personajele citate. Nu trebuie să uităm că Manole Arcașu în tinerețea sa a avut năzuințe care se confundau, pînă la un anumit punct, cu cele ale revoluționarilor de la 1848, dar nici 'ulterior el nu a devenit un sceptic, ci a continuat să creadă în oameni. Vi-ziunea sa optimistă asupra lumii se caracterizează printr-o concepție rousseauistă — afirma V. Moglăscu în articolul citat — iar în ceea ce privește dragostea lui Manole Arcașu, ea, deși este carnală, este totuși pură. Este vorba de „o carnalitate umană, nu animalică” (p. 207). Această afirmație însă nu-și află un suport stabil. În episodul Manole Arcașu — Rada se dezvăluie de fapt una din concepțiile eroului central al cărții. Este vorba de concepția retrogradă a boierului Manole Arcașu asupra unei categorii de oameni — robii țigani — ale căror drepturi elementare sînt contestate de boier, stăpîn absolut.² Manole Arcașu nu poate înțelege dragostea fetei pentru semenul ei — țiganul ^Lae. Mai mult decît atîta, în nesupunerea Radei își vede clătinată poziția sa de stăpîn. Și atunci Manole Arcașu, omul animat în tinerețe de idei umanitare, se transformă în moșierul neînduplecat: „îndesîndu-i pumnul sub fălci, silind-o să-și dea capul pe spate și să-i vadă rînjetul, i-a suflat în obraji :

— Nu vrei să spui !... Să-ți spun eu atunci de unde vii !... Vii dm brațele lui Lae !... Spurcăciune ! Otreapă ! Tîrîtură !... Tîrfă !” (p. 113)

Neoprindu-ne asupra unor trivialități de limbaj ale boierului, conchidem că scriitorul, cu toată evidentă simpatie ce o manifestă față de Manole Arcașu, nu a putut să nu prezinte realist o atitudine specifică anumitor reprezentanți ai clasei boierești : călcarea

¹ Cf. V. Moglăscu, N. D. Cocea, *Vinul de viață lungă*, în *Viața românească*, 1957, nr. 12, p. 206. Vezi și Matei Călinescu, *Prefață* la voi. N. D. Cocea, *Pamflete și articole. Vinul de viață lungă și alte scrieri*, E.S.P.L.A., 1960, p. 22.

² Vezi și Cornelia Ștefănescu, *Prefața* la, vol. N- P- Cocea, *Vinul de viață lungă*, E.P.L., 1965, p. XIÎ.

în picioare a oricărei demnități omenеști, în dorința de a-și potoli poftele carnale.

Accente critice la adresa alcătuirii societății din acea vreme se mai găsesc și în alte pagini ale cărții, în afară de cele la care ne-am referit. După cum procedase și în nenumărate pamflete, lui N. D. Cocea îi repugnă și aici superstițiile, justiția burgheză, biserica, (v. p. 68)

Cu toate aceste accente critice, de care vorbeam mai sus, dragostea exagerată a lui N. D. Cocea pentru eroul cărții, pe care ni-l prezintă ca un om cult, înțelept, aspru cu oamenii, dar înțelegător și plin de bunăvoie și umanitate, îl duce către idealizarea personajului. Faptul este evident, Manole Arcașu apărîndu-ne — după cum s-a mai spus — ca un personaj de legendă, reprezentant al vremilor patriarhale și poetice, și nu ca un mare proprietar de pămînturi. De aci și anumite soluții utopice, idilice la care ajunge autorul. Dintre acestea ne mulțumim să amintim felul în care N. D. Cocea prezintă raporturile de muncă dintre boier și țăran. Munca la curtea boierului e descrisă ca o adevărată sărbătoare, (v. p. 80—81) Pe de altă parte, scriitorul creează situații, atribuie lui Manole Arcașu idei care îl prezintă ca pe un anacronic, cum ar fi de exemplu izolarea, retragerea din mijlocul frămîntatei vieți sociale într-o natură minunată, care îi dă bătrînului boier o liniște deplină și un echilibru al lucrurilor din preajma sa.

Este foarte interesant de urmărit felul cum aceeași paradisiacă natură, care formează pentru bătrînul boier echilibrul spiritual și liniștea deplină, pentru tînărul ajutor de judecător constituie o formă de protest la adresa unei societăți viciate, pe care el, inteligent și romantic, animat de idealuri înalte, o detestă. Tînărui scrutează și descoperă o serie de anomalii ale vieții sociale, le dă în vileag, fără a întreprinde vreo acțiune în vederea îndreptării răului. Totuși inadaptabilitatea sa la viața lîncedă în care trăia societatea care-l înconjura — și față de care, reamintim, are accente critice — merită reținută.

Este neîndoios că N. D. Cocea a transpus literar în *Vinul de viață lungă* multe momente petrecute în propria sa viață. Scena referitoare la transferarea ajutorului de judecător, ca rezultat al intrigilor țesute, ne poartă cu gîndul la demisia din magistratură pe care a fost nevoit să și-o dea, ca o consecință a atitudinii ce o luase în unele probleme sociale sau legate de justiția timpului.

Vinul de viață lungă, acest preludiu literar — după cum îl numea Perpersicius în articolul citat — angaja în egală măsură și viitorul

literar al lui N. D. Cocea, dar și perspectivele romanului nostru. Se așteptau cu optimism noile romane ale sale, anunțate de presa vremii.

Primul care a văzut lumina tiparului a fost *Fecior de slugă*.

N. D. Cocea — încurajat de succesul volumului *Vinul de viață lungă* și convins, în egală măsură, că pînă în epoca sa nu s-a scris decît un singur roman valoros, cel al lui Nicolae Filimon : *Ciocoii vechi și noi*, crezînd, poate, că pamfletul nu poate face celebru pe cineva — se retrage, în anul 1933, la Sighișoara, pentru a scrie romane.

În romanul *Fecior de slugă* scriitorul își propune, în primul rînd, să urmărească paralel viața a două personaje care au caractere și năzuințe diferite : Nelu Azan — odrasla unor oameni bogați — și Tănase Bojoc, „feciorul de slugă”. Nelu este o fire excesiv de blîndă, înclinată spre visare, ușor influențabilă, gata oricînd să se lase dominată. Tănase este un copil plin de robustețe, ager la minte, dar cu suflet aspru. Colonelul Hotnog, unchiul lui Nelu, intuind sufletul tare al lui Tănase, îl ajută să învețe carte. Îl și vede, peste ani, un brav ofițer de jandarmi, păzindu-i cu strășnicie moșiile împotriva răsculaților. Prevederile i se vor adevăra.

Învățînd cu deosebită îndîrîire, Tănase ~ care începuse școala mult mai tîrziu decît Nelu și alți copii de vîrsta lui, din cauza lipsurilor materiale — ajunge premiantul clasei, și apoi reușește să treacă cîte două clase într-un an. Setea de a ajunge cît mai sus îi muncește sufletul din anii cei mai fragezi și-i conduce acțiunile spre acest țel. Năzuințele-i ciocoiești îl fac, deși adolescent, să aprobe actele represive, din 1907, ale guvernului reacționar, și să-l dezaprobe pe Nelu care compătimea pe cei rămași fără părinți și frați în timpul răzcoalelor. Este un merit deosebit al autorului, demn de subliniat, de a fi prezentat un tablou realist, și deci plin de dramatice întîmplări, al acelor vremuri.¹

Era suficient un simplu denunț — și nu erau mai puțin de trei mii de proprietari care denunțau zilnic — pentru ca „dreptatea” să fie imediat făcută. Printre acești proprietari denunțatori se afla și colonelul pensionar Hotnog, „opera partidului liberal” — după cum îl caracterizează un ministru. Așadar actele sale represive : de a bate cumplit pe țărani, de a înfunda pușcăriile cu alții erau perfect explicabile, și tot atît de condamnabile.

¹ Vezi N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, grn, ediția a p-a, BUQ., t^SS, p. 173, 175 etc.

M. fă. Cocea aborda, spre mijlocul romanului, un mare număr de pagini caracterizării lui Hotnog. El va apare adeseori alături de arivistul Tănase, care ajunge mai întîi colaborator la o fițuică oarecare (articolele mîzgălite de Tănase, lipsite de orice umbră de talent, dar în care foiesc idei naționaliste, sînt apreciate de cei interesați), în viața celor doi prieteni din copilărie intervine un eveniment care-i va despărți și mai mult: primul război mondial. Nelu merge pe front și săvîrșește acte de vitejie contra vrăjmașului care ne invadase țara — și pentru care N. D. Cocea are cuvinte de profundă ură, nutrind în același timp simpatie vădită pentru puterile care luptau împotriva dușmanului agresiv. Tănase se fofilează în spatele frontului și ajunge, prin metode reprobabile, căpitan la M.C.G. (Marele Cartier General), ducînd o viață desfrînată. El îi propune lui Nelu să lase frontul și să ducă același trai ca el. Dar Nelu îl refuză. Sublocotenentul Ion Azan (Nelu), aflat pe front, are un moment de revoltă spontană împotriva învîrșitorilor de război. El văzuse lipsa de pregătire a armatei burgheze în fața inamicului, mizeria ce stăpînea mîile de ostași, foamea întinsă peste țara griului — și a porumbului. Nu se mai putuse abține și, la popota frontului^ ridicase glasul revoltat. Aceasta îi atrage repede chemare în fața M.C.G., unde-l întîlnește pe Tase, jovial și cu pieptul plin de decorații. Tase, sperînd că prietenul său din copilărie va accepta să rămînă la M.C.G. — după cum îi propusese — îi aruncă, fără ezitare, dosarul cu reclamația la coș. Cu tot serviciul făcut, Nelu nu aprobă viața desfrînată pe care o duce acesta, dar nici nu se poate rupe de vechiul său amic. După terminarea războiului ei vor fi din nou împreună, Nelu lăsîndu-se tîrît de Tase într-o societate puțin onorabilă, care-și duce viața în chefuri și orgii. Există totuși o mare deosebire în viața celor două personaje : pe cînd Tase — ajuns maior și comisar regal, deci cocoțat spre yîrful piramidei burgheze la care năzuise întotdeauna — are ca scop chiverniseala, și pentru aceasta își propune să termine cît mai curînd cu dușmanii dinăuntrul țării, care nu sînt alții decît „pensionari neplătiți, funcționari prost plătiți, țărani fără pămînt, muncitori fără lucru”, „clasați și definitiv etichetați sub rubrica elastică a bolșevismului !” (p. 347), pe Nelu îl animă idei luminoase, pe care, chiar dacă nu le înțelege în profunzimea lor, are meritul de a le considera apropiate. Două scurte episoade lămuresc pe deplin cele afirmate mai sus : în timp ce comisarul regal arestează și brutalizează pe muncitori, forțîndu-i să recunoască că sînt comuniști, în casa lui Nelu se întîlnesc și întrețin discuții extrem de

interesante dr, Cântacuzino, <S i. Parhori, C. ftobrogeâhu-âhere^ și I. C. Frimu. La una din aceste întâlniri vine întâmplător și comisariul regal. Când privirea ageră a lui I. C. Frimu îi sfredelește toată ființa, maiorul caută să plaseze o glumă, care de fapt ascundea un negru adevăr : „încântat, d-le Frimu... Nu-mi lua în nume de rău surpriza. M-aș fi așteptat mai curînd să fac cunoștință cu d-ta la Curtea marțială.” (p. 354) în schimb, Nelu este puternic impresionat de felul de a gândi și a se comporta al lui I. C. Frimu. El îl admiră sincer și-i pare rău că e atît de departe de calitățile și năzuințele acestui minunat om. (v. p. 395)

Cu toate aceste profunde deosebiri dintre Tase și Nelu, cel din urmă rămîne în preajma comisariului regal. Nu se poate rupe nici cînd constată că Tase îi luase iubita, nici cînd este avertizat de către socialiști asupra pericolului ce-l pîndește din partea acestei bestii : „Nu poți să fii în același timp prieten cu muncitorii și cu călăii muncitorilor.” (p. 388.) Legătura cu Tase îi va fi fatală : Tase, ajuns un personaj important în arena burgheză, mîină de fier a aparatului represiv al claselor exploatatoare, deși face unele concesii lui Nelu, acceptînd, la insistențele lui, să dea drumul din închisoare unei studente socialiste (pe care Tase, deși o crede iubita lui Nelu, încearcă să o siluiască, în cabinetul său, înainte de a o pune în libertate), îl denunță pe Nelu, în schimbul sumei de o sută de mii de lei, că ascunde, în grajdurile din fundul curții sale, o tipografie ilegală. Acest act îi aduce maiorului Tase Bojoceanu, pe lîngă importanta sumă de bani, precizarea șefului : „O să ajungi departe...”

În concluzie, putem afirma că N. D. Cocea, în romanul *Fecior de slugă*, a reușit să prezinte aspecte interesante din anii 1907—1916, asupra cărora se aplecase adesea, dîndu-le în vileag în causticele sale pamflete. Avînd un enorm material factual la dispoziție, N. D. Cocea s-a lăsat uneori furat de condeiul sprinten și plin de nerv al gazetarului. Astfel se și explică de ce unele pagini ale acestei scrieri trădează în prea mare măsură pe talentatul cronicar militant și mai puțin pe romancierul N. D. Cocea. Totuși, acest roman — după cum afirma Perpessicius' — „este, cu mai multă sau mai puțină aproximație, substanța romanului social de pretutindeni și implicit al nostru... Să ne grăbim să spunem că *Fecior de slugă* este totodată și un foarte bun roman”.

i Perpessicius, N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, în voi. *Mențiuni critice*, voi. V, Ed. Fundației pentru literatură și artă, Buc, 1946, p. 217.

Apreciem în mod deosebit în acest roman paginile referitoare la răscoala de la 1907 — în care se demască sîngeroasa represiune a statului burghez — precum și cele în care se denunță războiul de cotropire. Trebuie subliniat faptul că N. D. Cocea are cuvinte pline de entuziasm la adresa revoluției ruse, precum și la adresa lui Lenin. Un alt capitol extrem de important al cărții este acela în care se vorbește despre mișcarea socialistă de la noi din țară. Deși N. D. Cocea nu izbutește să ne înfățișeze amplu figura unui luptător socialist integru, el reușește să ne prezinte un aspect al luptei împotriva dominației capitaliste. Solidaritatea muncitorilor arestați, așa cum reiese din aceste pagini, și cum de fapt era în realitate, precum și portretele bine creionate ale unor conducători ai mișcării socialiste din țara noastră, sporesc interesul pentru lectura romanului și astăzi.

Pana lui N. D. Cocea, exersată în pamflet, îl duce însă spre reușită mai ales în portretele negative. Din această galerie fac parte vîrfuri ale guvernului burghezo-moșieresc, peste care tronează regele asasin. Scriitorul nu se sfieste să demaște direct, fără înconjur, aceste nume, — I. C. Brătianu aflîndu-se în fruntea listei; îl urmează îndeaproape demagogul Take Ionescu și ministrul de interne Al. Constantinescu, care poartă cu seninătate porecla de Porcu.

O frecvență mai mare în cadrul romanului o au Nelu Azan, colonelul Hotnog, dar mai ales Tase, personaj făurit cu reale mijloace literare. N; D. Cocea a luat incontestabil ca model, pentru crearea acestui personaj, pe Dinu Păturică al lui Nicolae Filimon. Tănase Bojoc, alias Tase Bojoceanu, este tipul arivistului care se folosește de toate tertipurile pentru a-și atinge ținta. El este înrudit — păstrînd însă scara valorilor — cu Julien Sorel al lui Stendhal, cu Dinu Păturică din romanul *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon, cu Tănase Scatiu al lui Duiliu Zamfirescu, cu Nicachi Săcară din *Comoara regelui Dromichet* de Cezar Petrescu etc, toți avînd — după cum remarcă Perpessicius în *Mențiunile critice* citate — „un aer de rudenie”, o „ciocoinicie” comună.

În romanul lui N. D. Cocea, noțiunea de „slugă” nu se referă în mod strict la o categorie socială, ci are un sens generic, definește o anume mentalitate, o anume stare psihologică. Scriitorul stigmatizează starea de slugărnice, de servilism, de parvenitism.

În galeria personajelor negative ale romanului, în apropierea lui Tase Bojoceanu se află și colonelul pensionar.

Pentru a-și defini unele personaje negative, N. D. Cocea mai folosește și procedeul clasic al tipizării prin nume. Astfel, un maior

Cu o josnică purtare și un caracter hain se numește Haită. În romanul *Fecior de slugă*, un personaj, cu mania imitațiilor, primește numele de Coco. El își va găsi în romanul *Andrei Vaia* un corespondent mult prea asemănător.

În acest roman, *Fecior de slugă*, autorul aduce în discuție — așa cum va proceda și în scrierile următoare — și problema naționalismului burghez. Într-un episod destul de succint, dar bine realizat, scriitorul arată falsitatea problemei evreiești, pe care o agitau anumite cercuri burgheze. Colonelul Hotnog — stîlp al vechiului regim — are cuvinte de ocară la adresa ziariștilor evrei numai atîta vreme cît aceștia nu-i acordă atenție. Cînd așa-zisele sale articole apar într-un ziar aparținînd unor evrei, problema dispare cu totul; mai mult chiar, colonelul finanțează ziarul prin cumpărare de acțiuni.

Alt merit al romanului *Fecior de slugă* constă în faptul că în el este descrisă, realist, protipendada acelor vremuri, față de care N. D. Cocea are puternice accente de critică.

Romanul — mai ales prima sa parte — se citește și azi cu interes. Jumătatea a doua lîncezește datorită faptului că autorul deplasează accentul de pe cele două personaje centrale — Nelu, și Tănase — înspre relatarea anumitor evenimente și discuții mai puțin interesante, care fac ca deznodămîntul romanului să fie amînat inutil.

Dacă mai adăugăm la cele de mai sus și anumite expresii triviale, precum și paginile care descriu orgii respingătoare (care vor abunda în romanele următoare), ne apare cu claritate pentru ce am fi preferat ca acest roman să nu fie, atît de întins. O deficiență a lui, peste care nu putem, trece, constă în faptul că viața și acțiunile celor două personaje nu sînt tipice pentru clasele din care provin. Nu putem să nu admitem că în societate sînt și excepții. O spune și N. D. Cocea la începutul capitolului XIII, p. 121 : „natura omească e într-adevăr inexplicabilă”. Nelu Azan este, în comparație cu ceilalți membri ai familiei boierești din care provine, o excepție ; este un om înclinat spre bunătate, dar lipsit de ambiție și personalitate, atras de ideile înaintate ale vremii, dar incapabil să lupte pînă la capăt pentru ele, șovăiala fiind caracteristică acestui om.

La celălalt pol scriitorul îl plasează pe Tănase, veritabilul tip al arivistului.

Discutabil poate din punctul de vedere al tipologiei, romanul *Fecior de slugă* reprezintă o contribuție la cunoașterea unei părți a

vieții sociale din primele decenii ale secolului XX. Păcat însă că în roman, în afară de figura luminoasă a lui I. C. Frimu, nu se află amplu prezentați și alți conducători ai proletariatului nostru; de asemenea proletariatul este pomenit doar în treacăt, accentul căzînd mai mult asupra vieții țărănimii.

Întoreînd ultima filă a cărții apărută în 1934, cu un titlu licențios, ce lasă să se întrevadă din capul locului intențiile autorului, constatăm cu regret că romanul *Pentr-un petec de negreață* — deși cronologic urmează volumului *Fecior de slugă* și deci ar fi fost normal ca experiența acumulată în scrierea anterioară să fie transmisă în romanul proaspăt tipărit — este sub nivelul celui publicat înainte, atît ca problematică, cît și ca realizare artistică.

În romanul *Pentr-un petec de negreață*, intitulat la ediția a treia *Andrei Vaia*, scriitorul ne prezintă drumul pe care-l parcurge eroul său în jurul anilor 1933. Trebuie reținut de la început faptul că acțiunea se desfășoară în preajma unor ani deosebit de agitați pentru istoria poporului nostru.

I
Andrei Vaia este fiul bătrînului Alexandru Vaia — arendaș întreprinzător, om voinic, cu trei rînduri de guși, rotund la burtă și la pungă. După ce trece destul de greu ultimul prag al liceului — bacalaureatul — Andrei se înscrie la Medicină — pe care o va părăsi după un an — apoi la Facultatea de științe-naturale. Dar nici aceasta din urmă nu-l va reține decît doi ani. Ulterior îl aflăm student la Litere și la Drept — ultima facultate urmînd-o din îndemnul practice ale rudelor, fiind, după ei, o facultate care „netește așa de lesne toate drumurile și deschide, fără muncă, toate porțile.”¹ Primul război mondial l-a găsit licențiat în Litere și absolvent a două examene la Drept. Era suficient să ai o diplomă pentru a nu pleca pe front. Așa se și întîmplă pentru o perioadă oarecare. Însă, după ce o bună parte din țară fusese ocupată de nemți, și văzînd cum tinerii se jertesc pentru dreapta cauză a apărării patriei, Andrei are muștrări de cuget și se hotărăște să plece pe front. Este de două ori rănit. Întors acasă, după sece luni de tranșee, Andrei se simte alt om, renăscut. Această transformare sufletească a lui coincide cu mari frămîntări și schimbări pe plan mondial: „Era epoca marilor prefaceri. Revoluția! rusească zguduise lumea din temelie. Un aer proaspăt, cu miroși de brazde răsturnate, cu putere de uragan sufla dinspre răsărit. Oamenii își umflau plămîinii. Muncitorii revendicau drept-

¹ N. D. Cocea, *Andrei Vaia*, roman, ediția a III-a, Buc., 1936, p. 11.

turi. Țăranii vroiau pământ.".....Andrei a înțeles, a simțit mai mult decât a înțeles, că o singură lovitură de măciucă, numai să fie bine aplicată, în moalele capului, ar fi fost de ajuns ca să se isprăvească odată pentru totdeauna cu toate erorile, tâlhăriile și momile vechiului regat." (p. 12—13)

Andrei își închipuia, în mod greșit că dărâmarea regimului nedrept, consolidat în secole, se va putea face atât de ușor. N. D. Cocea ni-l arată, în continuare, străbătând diferite căi în căutarea acelei forțe care să aplice lovitură de măciucă... Primul drum îl face la partidul social-democrat. În cele din urmă, însă, Andrei Vaia este ținut de puhoi în partidul țărănist.

Curînd, Andrei ajunge să-și dea seama de ce era în realitate partidul țărănist în care-și pusese într-o vreme speranțele : o adunătură de șarlatani, de aventurieri, de pseudointelectuali, de hoți de toate categoriile, începînd cu borfași de rînd și sfîrșind cu marii rechini financiari, care vindeau țara trusturilor străine. Și toată această drojdie a societății își aranja nestingherită afacerile sub oblăduirea legilor făcute de ei și pentru ei, paza asigurîndu-li-o implacabilul jandarm. În fața acestei situații Andrei este cuprins de o profundă dezamăgire. El nu poate să lupte împotriva politicii țărăniste în care se înglodase, ci, dimpotrivă, este asimilat de această cloacă, pierzîndu-și treptat-treptat și cele mai vagi urme de umanitate de care dăduse dovadă la început. Se lansează temeinic în cursa rapidă a afacerilor necinstite, și numai în cîteva săptămîni devine „om” de cîteva sute de mii de lei. Mai mult chiar, un gînd îi zăbovește cu îndărătnicie în minte : să cîștige două milioane și apoi să se lase de toate și să se retragă la țară. Mai devreme de cum ne-am fi așteptat, dorințele i se realizează. Ajuns boier, Andrei se închide pentru o perioadă în conacul său și intenționează să scrie. Curînd însă abandonează munca și se complăce în excese erotice. După ce se plictisește de aventurile erotice de aici, Andrei pleacă să-și revadă prietenii de la oraș.

Partea a II-a a romanului — care începe cu sosirea lui Andrei în București — este inferioară, pe toate planurile, părții întîii și în special primelor o sută de pagini, care se citesc și astăzi cu destul de mare interes.

La începutul romanului N. D. Cocea descrie succint, în culori sumbre, orașul București, oraș lăsat în paragină de regimurile care s-au perindat la cîrma țării. Este înfățișată însă, cu lux de amănunte, viața unei lumi interlope, ce se ținîie dintr-o spe-luncă în alta. Sînt creionate portretele unor stîlpi de cafenele, ale

unor politicieni burghezi, ale unor pseudopoeti, precum și ale unor ziariști de toată mina ; în această galerie sînt prezente și multe, multe femei, însă dintr-o singură categorie... Chefurile și orgiile se țin lanț. Romancierul umple cu descrierea lor zeci și zeci de pagini.

Încăput într-o asemenea Sodomă, Andrei Vaia își vinde sau își amănetează averea pentru Mira — o femeie foarte frumoasă, dar depravată, care simulează că-l iubește. În cele din urmă Mira este surprinsă în brațele unui cocoșat de o rară hidoșenie, Bergher, bunul său prieten. În primul moment Andrei se năpustește ca o fiară asupra lui Bergher și puțin a lipsit ca ghemul de carne să rămînă inert. După ce Bergher își revine din leșin, iar Andrei din nebunia care-l azvîrlise asupra lui, cei doi prieteni își strîng mîinile, convenind că nu e cazul să se certe pentru ceea ce dăduse primul titlu al romanului.

Principală deficiență a cărții o formează însă faptul că Andrei Vaia, acest inadaptabil la societatea vremii, bine intenționat, la început, nu găsește nici pînă la urmă calea adevărată, drumul de luptă ce duce la schimbarea nedreptei societăți. „Comunismul era prea departe” — afirma el la începutul carierei sale și de aceea i-a fost mult mai comod să intre la țărăniști, deși își dădea seama că din socialism francezii au făcut „o victorie a umanității”, iar „rușii forța care va domina mîine pămîntul”. (p. 35) Mergînd pe drumuri laterale și încîlcite, era normal ca în cele din urmă Andrei să fie cuprins de o adîncă deznădejde. Crezuse în țărănism, crezuse în oameni (dar într-un anumit tip de oameni), crezuse în femeie (însă dintr-o anume categorie), crezuse în tineret etc, etc. Mocirla în care se afundă Andrei este sugestiv descrisă de N. D. Cocea, fără însă a se observa că, dincolo de aceste noroaie se află adevărații oameni, animați de înalte idei și idealuri. Din acest punct de vedere N. D. Cocea rămîne tributar reflectării realității, romanul rezumîndu-se să ne prezinte numai o latură a societății, și nu cea mai caracteristică, și nu întotdeauna descrisă obiectiv.

Într-un interviu publicat în *Facla* din 16 aprilie 1933, romancierul N. D. Gocea spunea : „Lucrez la un roman social pe care sper să-l pot da pînă într-un an : *Nea Nae*”. La 6 martie 1935, în aceeași revistă, 'N. D. Cocea va preciza că în romanul mai sus-amintit A intenționat să prezinte viața de huzur a unui îmbogățit din petloada imediat următoare celui dintîi război mondial. Această Săudabilă intenție a rămas însă nerealizată. Realitatea socială

este, cu unele excepții, absentă din roman sau prezentată de format, iar omul — după cum s-a mai făcut observația — este redus la scara instinctelor. Așadar, de „roman social” nici nu poate fi vorba, deoarece în afară de câteva slabe aluzii sfichiuitoare la adresa unor politicieni burghezi ai acelor vremuri, romanul *Nea Nae* este o înlănțuire de respingătoare obscenități. În această scriere — intitulată roman ! — nu se poate vorbi de o acțiune încheagată, de un conflict. În cele peste 250 de pagini sînt înșirate o serie întreagă de capcane, urzite cu mii și zeci de mii de lei — pe care Nea Nae îi obține din afaceri fabuloase pe spinarea statului, și deci implicit a poporului — în care sînt atrase — sau abia așteaptă să fie atrase — femei de pe diverse trepte sociale. În filele romanului mișună o faună dubioasă : lichene de diferite categorii, bețivi, femei a căror imoralitate este afișată cu ostentație ca un titlu de glorie, perversi, hoți și alte exemplare aparținînd lumii interlope, drojdiei societății. Și toate aceste hidoase figuri, care se bălăcesc în vițiu, sînt descrise într-un limbaj abject. Stilul — chiar atunci cînd nu este îmbibat cu unele cuvinte triviale — este cenușiu, abundînd în expresii și comparații banale.

Romanul *Nea Nae* a fost respins pe drept cuvînt de critică chiar de la apariție. În acest roman, în care nu se află nici un personaj pozitiv demn de relevat, puține sînt rîndurile, de felul celor de la p. 122—123, unde autorul descrie un minunat colț de natură. Simțind parcă subrezenia temelei romanului său, N. D. Cocea încearcă în câteva rînduri să definească atmosfera socială din acele timpuri: „Guvernele noastre de clasă au izbutit să nemulțumească toate clasele. Țărănimea e îndîrjită. Muncitorimea e exasperată. Pînă și bogătașii: industriași, financiari, petroliști, milionari ca domnul Nae se ridică hotărîți împotriva regimului... Numai revoluția...” (p. 90). Cîteva fraze din finalul cărții ne rețin totuși atenția. Căutînd să explice bestialitățile lui Nea Nae, doctorul Daniil — în discuția purtată cu prințesa Isolda Ghica — ajunge la unele concluzii interesante : „— De vină e legea absurdă, perimată, stupidă a societății. Ea ne-a făcut ceea ce sîntem, Ea ne-a secătuit vîlga și entuziasmul. Ea ne-a stîrpit idealul. Ea a aruncat în fiecare dintre noi, în marasmul din sufletele noastre, nu sămînța din care cresc și rodesc Pasteurii, ci sămînța de Nea Nae.” (p. 279.) La întrebarea prințesei: care este calea ce trebuie urmată pentru ieșirea din acea situație cu totul nefirească, doc-

torul Îdanil „i-a arătat cerul. I-a descoperit orizontul în flăcări”... (p. 281.)

Faptul că N. D. Cocea a văzut — deși abia în ultima filă a volumului său — în ce parte trebuie orientată opinia publică, este un lucru meritoriu, dar insuficient pentru ca această scriere să se susțină. N. D. Cocea nu a înțeles în profunzime, în vremea aceea, că exista în țara noastră o forță incontestabilă — proletariatul — care va clădi o societate bazată pe dreptate și adevăr.

Concomitent cu activitatea de novelist și romancier, N. D. Cocea se va afirma în publicistică. Numele său începe să fie întîlnit, la început destul de rar, apoi tot mai frecvent, în coloanele ziarelor vremii. El își face pentru prima dată apariția la cotidianul *Adevărul*, în anul 1906, la 16 mai.

Tînărul magistrat este șocat de strîmbătatea „justiției” din vremea sa, și de aceea se hotărăște să pornească o campanie pentru reformarea ei. N. D. Cocea deschide focul împotriva acestei instituții prin articolul intitulat: *Justiție și Dreptate*, în care arată că : „un om nevinovat poate fi osîndit, cei vinovați pot fi scăpați, averile pot fi luate și cinstea dăruită celor care n-o merită, dar o condiție trebuie respectată : invocarea unui articol”. Magistratii și avocații, „alcătuiesc o castă”, închisă între zidurile unor texte mucegăite, ferită de înrîurirea vreunei concepții noi. N. D. Cocea nu se mulțumește numai să arunce anatema asupra acestei caste, ci face și o analiză a celor care o formează. El demonstrează că magistratura este „un adăpost al nevoilor materiale imediate”, în care își găsesc refugiul, mai ales, feciori de bani gata, dezertorii din fața luptei cu greutățile vieții, viitori politicieni etc. Mai rar se întîmplă să se rătăcească printre ei cîte un literat, cîte un „contemplativ”, par, aceștia din urmă, ori vor fi eliminați din castă, ori vor pleca singuri, scîrbiți de falsitatea justiției.

La cele de mai sus mai trebuie adăugată incultura crasă a magistratilor și avocaților. N. D. Cocea ajunge la concluzia că în societatea din vremea sa prăpastia dintre dreptate și justiție se adîncește mereu.

Cu toată această sumbră realitate, el nu-și pierde speranța că situația se poate îndrepta. În finalul articolului N. D. Cocea aduce o serie de argumente logice care pledează pentru reformarea justiției. El face un cald apel la oamenii de bunăcredință, îndemnîndu-i să lupte pentru punerea dreptății la locul ce i se cuvine, și nu uită să formuleze și o amenințare, care va fi pîrut cu totul revoltătoare ministrului justiției din timpul acela: „Nicidecum

pasivitatea magistraților nu va împiedica îndelung pe oamenii cu mintea cumpănită și tot limpede să vadă odată tot ceea ce este învechit, pernicios și trist din justiția actuală și să-și dea seama că se impune prefacerea acestei justiții, dacă mai e posibil, și dacă nu, dărîmarea ei".

Căutînd parcă să mai atenueze din drastica formulare de mai sus, N. D. Cocea mai adaugă cîteva rînduri, în care îmbie pe magistrați ca să pornească elaborarea unor noi legi, menite să descătușeze justiția de legile existente, pline de prejudecăți. El promite că va reveni în alte articole asupra chestiunilor abordate mai sus. Și într-adevăr, în celelalte articole publicate în *Adevărul*, el se referă la chestiuni economice și sociale, la situația literaturii din vremea aceea, dar în primul rînd la probleme juridice. Majoritatea titlurilor articolelor din această ultimă categorie — publicate în lunile iunie-august — care sînt însoțite de subtitluri care alcătuiesc succinte rezumate ale articolelor, vorbesc de la sine și nu mai au nevoie de nici un comentariu : *Reforme în justiție, Să ușurăm pedepsele, Pedepsa proporțională, Reforma necesară în justiție, Judecător și Om* etc, etc. Un interes deosebit stîrnește articolul intitulat *Stăpînul se crede pe cuvînt*, apărut în *Adevărul* din 22 octombrie 1906. Articolul este important din două puncte de vedere : pentru că el — după cum mărturisește N. D. Cocea — se referă la prima sa ședință de tribunal, pe care n-o va uita nici odată, dar mai ales pentru demascarea justiției de clasă.

O altă serie de articole, publicate în *Adevărul*, se referă la lupta proletariatului pentru un trai mai omenesc (v. art. *Asigurarea muncitorilor, Dreptul grevei* etc).

Atitudinea curajoasă, adoptată de N. D. Cocea față de unele probleme care frămîntau societatea în acei ani, pe care le va debata în scrierile sale, se explică prin înrîurirea mișcării socialiste asupra unor oameni de literatură și artă. Așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Sub înrîurirea ideilor mișcării socialiste, numeroși oameni de știință, artă și cultură se orientează în operele lor după ideile materialiste, iau poziție împotriva nedreptăților sociale, își manifestă simpatia față de cauza poporului muncitor.”¹

¹ Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la a 45-a aniversare a Partidului Comunist Român : *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, în *Scînteia*, 1966, nr. 6973 (8 mai), p. 2.

Atitudinea curajoasă adoptată de N. D. Cocea, amintită mai Stis, i-a atras îndepărtarea din postul de judecător : „Am fost dat afară din magistratură pentru niște articole cam irreverențioase la adresa ministrului de justiție, apărute în *Adevărul*”

îndepărtarea lui N. D. Cocea din magistratură nu a avut darul să-l demobilizeze pe tînărul publicist, ci, dimpotrivă, să-i stimuleze activitatea gazetărească și să-l apropie tot mai mult de mișcarea socialistă. După cum declară în interviul mai sus amintit, el s-a „înregimentat în partidul socialist”, scriind, de pe această poziție, articole deosebit de valoroase. La începutul anului 1907 îi întîlnim semnătura, sau vreunul din pseudonimele sale, în coloanele ziarelor *Dezrobirea* — „organ sindicalist săptămînal” și *România muncitoare* — „organ central săptămînal al sindicatelor și organizațiilor social-democratice”. La ziarul *Dezrobirea* N. D. Cocea va desfășura o activitate mai puțin fecundă, în comparație cu aceea de la *România muncitoare*. Aceasta se datorește și faptului că ziarul, numai după șase numere, mai precis după numărul din 8 martie 1907, a fost nevoit să-și întrerupă apariția : izbucnise marea răscoală țărănească, care „a jucat același rol, în ceea ce privește îmbunătățirea situației lor (a țărănilor — n.n.), ca revoluția din 1905—1907 din Rusia”. *Dezrobirea* va reapare, cu nr. 7, la 5 aprilie. De remarcat este faptul că, după marile evenimente, ziarul *Dezrobirea*, deși are o orientare reformistă, nu va fi totuși scutit de prigoniri și în cele din urmă de suspendare. Orientarea reformistă a ziarului se va repercuta și asupra lui N. D. Cocea.

Dacă în articolele de pînă la răscoală N. D. Cocea milita deschis și curajos pentru organizarea tot mai strînsă a muncitorilor în vederea luptei de clasă, veștejind nedreptatea și abuzurile burgheziei, articolele publicate în luna aprilie, precum și altele ce vor apare în lunile următoare, vădesc unele idei confuze. Semnificativ în această direcție este articolul *Socialismul și răscoalele țărănești*, publicat în nr. 7. Autorul caută să dovedească că socialiștii nu au avut nici un fel de amestec în răscoalele din 1907, că socialiștii luptă pe căi legale, și dintre aceste căi, forma cea mai bună de luptă este greva. N. D. Cocea pornește de la raționamentul că cei de la conducere formează o clasă puternică și bine înarmată, și ca atare nu are rost o răzvrătire împotriva lor, aceasta ducînd la

¹ D. Mihail, *De vorbă cu N. D. Cocea*, în *Facla*, 1931, nr. 400, p. 3.

² *Texte din lucrările lui V. I. Lenin cu privire la România*, E.S.P.L.P. 1960, p. 31.

Un fel de slăuclăde. tieci — Se întrebă el — cum puteau îndemna socialiștii la răscoală? N. D. Cocea afirmă că ar fi fost foarte bine dacă țăranii ar fi așteptat venirea secerișului, și atunci să fi stat cu toții acasă, în grevă, pînă cînd moșierii s-ar fi învoit cu ei...

Trecînd peste vădita dezorientare politică a lui N. D. Cocea asupra evenimentelor din primăvara lui 1907, nu putem totuși merge mai departe fără să amintim marele său merit de a fi demascat, printre cei dintîi, barbariile săvîrșite de clasele exploatare în reprimarea răscoalei.

Activitatea democratică din această perioadă i-a adus lui N. D. Cocea săptămîni de prevenție la Siguranța din Brăila, iar în toilul răscoalelor din 1907 două luni de „răcoare” la închisoarea din Buzău. Asasinarea celor peste 11000 de săteni va reveni, ca un leit-motiv, zeci de ani, în paginile lui N. D. Cocea.

În această perioadă el pledează pentru răspîndirea culturii în rîndul exploataților și pentru „întărirea spiritului de solidaritate, de frăție, între' muncitori”... „Socialismul a înțeles că ceea ce face slăbiciunea muncitorilor e lipsa lor de unire, de solidaritate.” De aceea N. D. Cocea cheamă la înscrierea în sindicate. Este evident că aceste articole, care merg pe o linie general-democratică, nu pot anula părerea dăunătoare a scriitorului N. D. Cocea, care susține că revoluția este nefolositoare celor exploatați și că numai greva și luminarea celor fiămînzi ar duce la victorie. Pînă la clarificarea cît mai deplină, a acestor teze, N. D. Cocea avea să parcurgă un drum lung, anevoios. El îl va străbate totuși, deoarece era însuflețit de multe dintre ideile avansate ale vremii sale. De asemenea, faptul că, își petrece o bună parte din timp „în mijlocul tovarășilor de la *România muncitoare*” îl ajută în lămurirea unor probleme. Aici desfășoară o activitate susținută. Scrie articole, ține conferințe și cursuri asupra istoricului socialismului etc.

În articolele scrise în această perioadă N. D. Cocea atacă probleme care preocupau intens opinia publică. Ele se refereau la revendicări sociale, la lupta socialiștilor împotriva celor care acuzau mișcarea ca fiind antipatriotică, la naționalismul guvernanților, dar mai ales la soarta țăranilor. În revista *Viitorul social*, el publică unele articole care redau *Ecouri din răscoală* (v. nr. 1), sau *Cîteva cuvinte în chestia țărănească* (v. nr. 4). Cel mai important articol de aici este cel intitulat: *Problema creării imășurilor* (v. nr. 5), unde autorul ajunge la concluzia că relele nu pot fi stîrpite decît prin înfăptuirea socializării mijloacelor de produc-

V

ție. Autorul își încheie articolul afirmînd că mîntuirea stă numai în voința și puterea claselor muncitoare. N. D. Cocea devine tot mai activ, tot mai mult absorbit de evenimentele zilei. În 1907, alături de dr. C. Racovski, Alecu Constantinescu și A. Ionescu, N. D. Cocea face parte din delegația socialiștilor români care a participat la Congresul de la Stuttgart. Contribuția delegației noastre la dezbaterile congresului și la elaborarea hotărîrilor este remarcabilă. Poziția înaintată a socialiștilor români s-a relevat mai ales în discutarea problemelor emigrării și imigrării, în problema colonială, dar mai ales în problema militarismului. „În comisia care a discutat problema raporturilor dintre partidele socialiste și sindicate, unii delegați români, și mai ales N. D. Cocea, s-au declarat de acord cu rezoluția propusă de delegații belgieni și susținută de bolșevici, care sublinia rolul conducător al partidului politic al clasei muncitoare”¹.

Dintr-o informație culeasă din ziarul *România muncitoare* (v. nr. 45), aflăm că N. D. Cocea ia parte la Conferința sindicatelor și cercurilor socialiste, ținută în București, la 6—7 ianuarie 1908, și că este raportor la *Programul reformelor politice*. Este așadar din nou în primele rînduri.

Ziarul *România muncitoare* își va deschide, în anul 1908, larg coloanele sale scrierilor lui N. D. Cocea. Aria problemelor abordate va fi cu mult mai largă în comparație cu aceea a anului precedent. Articolele se vor referi atît la cele mai importante fapte și evenimente desfășurate în țară, cît și la unele probleme externe.

Pornind de la convingerea că ziarul este un bun mijloc de informare și de educație a maselor (v. nr. 26), Cocea acordă importanța cuvenită unor volume apărute în străinătate,² care au în centrul lor proletariatul și problemele lui. În paginile ziarului înțîlnim și o recenzie pe care N. D. Cocea o face la o carte, apărută în străinătate. În care sînt demascate represaliile guvernului împotriva țăranilor răsculați³.

În articolele în care se discută anumite evenimente interne, N. D. Cocea fie că reia unele dintre problemele pe care le dezbătuse în anii precedenți — de exemplu articolele referitoare la justiția burgheză — fie că abordează teme noi, în ambele cazuri, tonul și competența semnatarului lor vestesc, de pe acum, pe

8
\
L

¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, Buc., 1966, Editura politică, p. 201.

² *Politica românească după răscoalele din XQ07*, în *România muncitoare*, 1908, nr. 45, p. 1—2, (semnat : N-P.C.i.,

temutul pamfletar. Principala țintă a articolelor sale sînt guvernanții zilei. Liberalii și conservatorii — ca reprezentanți ai burghezo-moșierimii — sînt priviți cu același dispreț.

Ea rubrica intitulată „Politică măruntă” — ce apărea pe j,rima pagină a ziarului *România muncitoare* — N. D. Cocea va creiona cu talent satiric portrete ale reprezentanților burghezo-moșierimii (a se vedea, de exemplu, acela al lui Take Ionescu și al lui P. Carp — v. nr. 35), va înfiera naționalismul burghez (*Pentru naționalistii noștri* — v. nr. 49), va da în vileag fariseismul partidelor de guvernămînt (*Veșnica fățarnicie* — v. nr. 42) etc. Unora dintre problemele mai sus citate, N. D. Cocea le va acorda importanța cuvenită și-n alte articole, publicate în afara rubricii „Politică măruntă”. Astfel, asupra naționalismului, de exemplu, N. D. Cocea revine și-n articolul intitulat *înfrățirea de la Arad* (v. nr. 51), unde se vorbește despre înfrățirea proletarilor români și maghiari, demascînd în același timp naționalismul ca fiind o diversivune a claselor asupritoare, cu scopul de a dezbină pe cei exploatați, pentru a-i putea domina mai ușor.

Înscriindu-se în frontul de luptă al epocii, N. D. Cocea va desfășura o campanie susținută pentru votul universal. El va debata această problemă în numeroase articole, abordînd-o din mai multe puncte de vedere. Într-unui din aceste articole — *Sînt pregătiți țărani ?* — (v. nr. 36), el combate tezele celor de la conducere, care susțineau că țărani nu sînt pregătiți pentru votul universal, ei constituind, chipurile, în marea lor majoritate, o masă de bețivi, mistici etc, care nu vor ști să folosească acest drept. Problema votului este studiată de N. D. Cocea și la alte popoare, în articolul *Votul universal în Ungaria* (v. nr. 49), el arată că lupta proletariatului din țara vecină este aceeași ca și a celor exploatați în România. Tot în acest articol autorul rediscuta problema naționalismului propovăduit de clasele conducătoare. El își încheie articolul susținînd că numai lupta unită a celor exploatați va duce la victorie.

Dintre articolele mai însemnate, pe care le publică N. D. Cocea în acest an la *România muncitoare*, mai amintim : *Războiul* (v. nr. 39), (un elogiu al luptei pentru independență a Bulgariei și Serbiei, și totodată o critică a tendințelor anexioniste ale Austriei), *Un nou mesaj — o veche comedie* (v. nr. 54), (articol referitor la monarhie, căreia N. D. Cocea îi va consacra acide pamflete) și *Creștinism și socialism* (v. nr. 64) (o încercare de definire a noțiunii de religie, prezicîndu-se dispariția religiei).

XXXII

URLATOAREA

Schițe vînătorești

Ca prin vis, mi s-a părut că se cutremură casa, și cînd am deschis ochii mari, speriați, Bate-Lup zgîlția patul din răspuțeri, rîzînd vesel și strigîndu-mi :

— Scoală, leneșule, că ne-apucă noaptea nemînceați!

Zvîrli cu o pfercă în mine, să mă dezmeticească, și se duse liniștit la sobă să-și aprindă luleaua. Apoi se lipi cu nasul de geamul înghețat și-mi dădu vestea cea mare :

— Știi, a nins astă-noapte. S-a așternut zăpada pînă la brîu.

Am sărit ca ars din așternut, am aburit fereastra și-am văzut grădina albă și brazii cu umerii încovoiați de greutatea nămeților. Bate-Lup pufăia des din lulea, privindu-mă șiret pe sub gene. Eu l-am întrebat, necăjit:

— Și-ați avut inimă să vă îmbrăcați și să nu mă sculați și pe mine ? Dușmanilor !...

Cît ai bate din palme, eram îmbrăcat, spălat și cu pușca pe umăr. Mă pironisem vitejește în mijlocul odăii, trăgînd cu coada ochiului înspre oglindă și așteptînd un semn de admirație din partea lui Bate-Lup. Dar prietenul meu pufăia tacticos ca mai înainte și eu stam așa de țăntoș, încît nici n-am prins de veste cînd s-a deschis ușa și cînd ceata de zurbagii dădu năvală peste mine, clintindu-mă din loc. Veneau de afară, cu obrajii îmbujorați de ger, cu ochii limpeziți de aer curat, scuturîndu-și căciulile și cizmele de omăt.

— încotro așa de dimineață, voinicule ?

Mă priveau toți cu admirație prefăcută și mă ameteau cu întrebări șugubețe. Numai gazda, un zaplan¹ de român cît un munte, îmi luă partea și, bătîndu-mă bătrînește peste umeri, îmi spunea :

— Asoultă-mă, tinereță, dragostea s-o faci pe nemîinoate, dar la vînătpare să nu pornești niciodată flămînd.

Eu am socotit tare :

— A nu știu citea la număr !...

Căci, nou venit între dînșii, nici unul nu scăpa un prilej să nu-mi rostească, cu glas evanghelic, adevărurile vînătoarei. De cinci zile, de cînd pîndeam cerul vînzolit de fumul nourilor, doar o prinde să ningă, nu făcusem altceva, în serile lungi întirziate în preajma focului din sobă, decît s-asculț povești minunate de vînătoare, isprăvi care-mi zburleau părul din cap, în pacea tihnită a mesei, pe care clocotea surd samovarul. Boierul Vladimir le încheia pe toate cu un sfat înțelept, bătîndu-mă pe umeri și privindu-mă pe sub sprincenele stufoase, ca două hățisuri înzăpezite.

—* Așa, tinereță, să ții minte și pe asta.

Dar în dimineța aceea, strînși în sufrageria luminată roșiatec de jăratecul sobei, ascultam crivățul şuierînd în horn și la ferestre și priveam frunțile tăcute ale vînătorilor. Toți sorbeau din pahare, îngîndurați. După așteptarea înfrigurată din zilele din urmă, parcă se lăsase peste toate sufletele siguranță și liniște. Numai pe mine mă strîngea de gît o emoție ciudată, simțeam nevoia să vorbesc, să rîd, să fac zgomot și s-alung astfel cîteva din povestirile mai înfiorătoare ale prietenilor, care îmi reveneau acum în minte cu o claritate plicticoasă. Am aruncat o glumă, dar care căzu baltă în mijlocul mesei. Singur moș Ghiduș îmi răspunse de lîngă ușă :

— Fără supărare, da mi se pare strașnic că boierului îi e cam frică.

Se înțelege că râsetele înveselite ale vînătorilor nu m-au împiedecat să protestez cu ultima energie. M-am înălțat bine pe scaun, am rotit o privire superbă de ândrăzneală, și-n mintea mea visam haite de lupi repezindu-se la mine

¹ **Zaplan — lungan, vlăjgan.**

din toate colțurile pădurii ; pe cînd eu, cu un sînge race ad'mirabil, îi luam la ochi unul cîte unul, îi culcam la pămînt după aceeași măsură și ridicam cu ei o movilă cît...

Dar uitasem să vă spun că imaginația a fost totdeauna partea mea cea mai tare și o slăbiciune, pe care am cultivat-o cu îngrijire și cu dragoste. Ceea ce pentru alții e un fapt neînsemnat sau o întâmplare, în ochii mei, printr-o înlănțuire stranie de imagini, oricât de ridicol ar părea, ia proporțiile uriașe ale unui cataclism. N-am putut nici odată să trec pe lîngă o casă mai artistic zidită decât celelalte, sau printr-o pădure șerpuită de poteci prielnice visurilor, fără să mă le însușesc în imaginație, fără să alcătuiesc cu ele un întreg roman **de** moșteniri, de danii, de inzeestrări a cine știe cărei copile uimitor de frumoasă și care mi-aduceain dar de nuntă casa, pădurea și ochii ei. Trei părți din viață mi-am trecut-o stăpînind avutul și fericirea altora. Povârnișul acesta al temperamentului meu m-ar fi putut acri de timpuriu în fața sărăciei, care, ea, mi-a fost pururi credincioasă, dacă în același timp n-aș fi avut caracterul cel mai nestatornic de pe lume și o inimă largă, care n-a știut vreodată ce-i părerea de rău după bunurile lumești risipite sau pierdute. Desigur, în ceasurile mele nemulțumite de soartă, am recunoscut adesea că aș fi avut poate și eu cel puțin tot atîta drept ca și alții să mă bucur de toate plăcerile vieții și să mă înfrupt din roadele pămîntului. Nu mă știu nici prost, nici viclean, nici leneș. Dacă aș fi fost ales în Cameră, bunăoară, cred că nu m-aș fi mulțumit să bat câmpii în struna băncii ministeriale ; și tot așa aș fi fost un moșier cu durere pentru țărani, ori un magistrat cu dragoste pentru victimele advocaților. Urăsc însă imbrânceană după putere, și libertatea mea neînfrîntă nu-mi dă păs să mă gudur pe lîngă mai-marii zilei. Toți cei de-o samă cu mine mi-au luat înainte, îi privesc cum trec spre măriri fără să mă mai cunoască, și eu mă feresc în lături, silindu-mă să-mi ascund amărăciunea îndărătul zâmbetului sceptic că toate sînt deșărtăciuni.

Dar, și-o mărturisesc spre cinstea mea, ceasurile astea trec răpezi, ca visurile urâte. Speranțele îmi zâmbesc iarăși, stăpînesc domenii întinse și iubesc o femeie care știe să și

înțeleagă ; și viața mă poartă mai departe, pe drumuri înflorite de povești și de minciuni.

Pînă ce, iată, într-un revărsat de zori, cum mă străduiam să scot o luntre din papura unui iaz, deodată aud îndărătul meu că mă strigă cineva, de'de'jg&rt. Mă întorc, îmi pun mîna streșină peste ochi și zăresc coborînd dealul doi cîni de vânătoare, și-n urma lor un om cu pușcă. Omul îmi făcea semne cu mîna să-l aștept. Ce să fac? Resemnat, mi-am răsucit o țigară, am scăpărat amnarul și mă gîndeam melancolic că poate o fi vreun păzitor al moșiei sau proprietarul bărcii. Și-această bănuială răscolea în mine toate pornirile generoase de dreptate și **ăe** răzvrătire împotriva stării sociale de astăzi, întemeiată pe dreptul (ie proprietate al unei minorități. Am un spirit filozofic predispus să vadă problemele mari ale vieții în linii largi, și, ca Newton, din căderea unui măr, obicinuiesc să trag din întâmplările zilnice cele mai vulgare consecințe logice și îndrăznețe. De aceea discutam cu mine însumi asupra raporturilor strîmbe dintre^oameni și, în dimineața aceea minunată de vară tirzfe, admirînd câmpul acoperit dintr-o parte cu holde, de cealaltă cu snopi nenumărați de grîu, nu mă puteam opri în același timp să nu plâng soarta oamenilor care au făcut din toată această bogăție prilej de certuri, de lupte și de dureri; aceiași oameni care au pus o stăpînire jignitoare pe bărcile iazurilor. Eram așa de adîncit în preocupări sociale, încît am tresărit cînd câinii mi-au dat târcoale cu oarecare sfiiciune și cînd omul cu pușca, oprindu-se în fața mea cu șapca în mîni și cu figura zâmbitoare, mi-a vorbit în termeni curtenitori :

— Mă veți ierta, domnul meu, dacă, fără să am cîntea să vă cunosc, am îndrăznit să vă strig și să vă intrerup astfel din ocupațiile dumneavoastră.

Cum se oprișe, așteptînd un răspuns, m-am sculat cu cea mai mare grabă, arătîndu-i cît mă socoteam de fericit să-i pot fi de vreun folos, mai ales că, privindu-l de aproape, mă încredinșasem îndată că n-am de-a face nici cu un vâtaf de moșie, nici cu stăpînul bărcii.

— Sînteți vânător, după cît văd ?..

— Da, și tocmai de-aceea, zărindu-vă de departe că vă pregăteați să scoateți luntrea asta din stuh, mi-am zis în mine : „Iată, desigur, proprietarul acestor locuri, care se

va plimba pe lac, și-o ocazie neașteptată pentru tine să vinezi ceva paseri de baltă". Și am venit, domnul meu, să vă cer această voie.

Nu vă veți îndoi că i-am răspuns cu cea mai mare nevinovăție :

— Intrucît mă privește, cu dragă inimă. Inșă trebuie să vă mărturisesc cu sinceritate că nici ținuturile astea cu iazul de pe dinsele nu-s ale mele și, din nefericire, nu sînt nici măcar proprietarul bărcii.

— O scoteați totuși din stuh ?

— Fără îndoială !

— Ca să vă suiți într-însa ?

— Desigur.

— Sînteți atunci prietin cu proprietarul.

— N-am cîntea să-l cunosc.

— Oh, în cazul ăsta, lucrurile se potrivesc de minune.

Ne-am privit o clipă în ochi unul pe altul, am rîs înveseliți și, după ce ne-am strîns manele cu nădejde, prietenii ca de cînd lumea, ne-am pus voinicește pe muncă și-am izbutit, cu oarecare osteneală, să tragem luntrea la larg. Băgînd de seamă abia atunci că proprietarul luase cu el lopețile sau că le pitise pe undeva, n-am pierdut multă vreme și, cu două frînturi de scînduri, ne-am **de?** jDărtat, cum am putut, de mal. Munceam din zor, cu mâ-necile suflecate, băgăm minele pînă la cot în apa limpede și rece și, răcorindu-mi brațele, îmi simțeam sufletul ușor, plutind ca luntrea deasupra apei. Prietenul meu a ales un loc potrivit și ne-am pus la sfat în șoapte, adăpostiți de papură și putînd privi tot întinsul iazului. Întăi, ne-ăm spus fiecare numele și genealogia. Pe-ale mele le știți. Pe tovarășul meu, îmi dați voie să vi-l prezint. Îl chema Ilie, feciorul Gahiei al Sitarului și al comisului Stavăr Bucium.

loc de prin Munții Sucevei, fuseseră vînători din neam ÎIT neam. Cînd răposatul tătîne-său i-a pus pușca în mîni, i-a arătat pădurile și văile cîte se întindeau la poalele satului natal și i-a spus : „N-am pămînt să-ți las moștenire, căci ni l-au încălcat boierii divanului; cît vezi cu ochii, înșă, dragul tatei, să știi că-i al tău și al urmașilor tăi Buciumeni". Și, de-atunci, din zori de zi, umblau amîndoi la vînătoare, se întîrziu în pădurile boierești cu săptămânile și cu lunile, și^n casa lor n-au lipsit niciodată blănille de

urs și mistrețul de Crăciun. Dar într-o iarnă, pe sub seară, i-[^]a apucat viforita în pădure, s-au rătăcit unul de altul, și numai cînd prinsese bine să se topească omătul, a găsit cizmele comisului Bucium, cu carâmbii roși de dinți și culcate, lîngă pușca descărcată, pe un așternut de brîndușe. Pe urmă, vremile noi s-au înrăit. Odraslele boierești au trecut granița, sătenii, ajunși de nevoi, își vindeau ște-jărișul și jidovii tăiau pădurile bătrînești cu nemiluita. Ca să dga de-o capră, trebuia să suie tocmai în susul apelor și să colinde munții pleșuvi pînă în codrii Vrancei. Dar vremurile noi nu i-au înrăit inima. Vesel, cum îl fă-cuse, în sărbătorile Paștelui, Gahia Sitarului, își găsise prie-tini prin locurile umblate și n-avea pînă atunci un fir de păr alb pe cap. Scutura luleaua de margina bărcii, cerceta iazul prin perdeaua de papură și povestea, rîzînd, în-tâmplări de vânătoare, minunate ca basmele,

într-un rînd l-am întrebat :

— Prin locurile astea ai mai umblat ?

— Uite, chiar pe iazul ăsta pe care-l vezi. Prin 65 mi se pare, da, în 65 și, ca și-acum, era înspre toamnă. Cu-treierasem tot Bărăganul, de-o lună nu făcusem nimic și nu aveam lăascaie în pungă. Mi-aduc aminte ca acu. Se lumina de ziuă și stam culcat cu fața în sus pe un purcoi de mei, pe muchea dealului. Cum îmi întindeam oasele pătrunse de roua dimineții, aud deodată în văzduh un fluierat de aripi. Sar ca fript și văd un șirag lung de rațe lăsîndu-se deasupra iazului. Dau la vale într-un suflet, mă pun la pîndă și, ce să-ți mai spui, nu se ridicase bine soarele, și descărcăm la mal o luntre plină de vînat.

Dar de-abia isprăvise, și auzim deodată o sfîrșitură lungă de aripi și-un plescăit ușor de ape în apropiere. Eu îmi țin răsufarea. Tovarășul Ilie dezbină încet două mă-nunchiuri de stîjth, și toată fața i se luminează. Mă uit și eu într-aceeași parte. Și parcă le văd ; în liniștea dimineții, pe apa întinsă și lucie ca sticla, un cîrd de rațe sălbatice veneau înspre noi mișcînd capetele vesel, ca și cum ar fi vorbit între ele. Pînă ce a luat pușca la ochi, mi s-a părut un veac. Apoi pocnetul înfundat al puștii, semnalul de arg-int al rațelor speriate și, din toate părțile iazului, st[^]luri-stoluri ridicîndu-se în fâlăit spăimîntat al aripelor în cerul dimineții limpede, fără fund. Pe lac se legăna o biată

pasăre rănită, zbătîndu-se cu moartea. Cu chiu, cu vai, am putut s-o prindem. Era o lișiță. Tovarășul meu mi-a ex-plicat că bizuindu-se prea mult pe bătaia puștii, ochise prea departe. Dar că erau altele rănite, și-mi arată zborul cîtorva care, îmi spunea el, sînt desigur aripate. Și-n ziua aceea a trecut soarele bine după-amiază fără să se mai arate picior de rață. Un hultan se învârtea deasupra noastră ; broaște cântau în cor, undeva, în depărtare ; peste oglinda apelor, pești vioi desemnau curbe de argint în bătaia soarelui. În căldura umedă și moleșitoare, numai urmașul Buciumenilor, păstrînd seninătatea adevăraților filozofi în fața soartei neprielnice, îmi povestea fapte extraordinare de vînători imbelșugate. Târziu, alungați de țîntari, am tras la mal și am coborât lișița din barcă, cu tot alaiul cuvenit oaspeților rari. Lihniți de foame, am pregătit prînzul împreună, la umbra unui bordei părăsit. N-aveam lucru mare. Mămăligă, ceapă, puțină brînză și vînat la frigare. Dar niciodată ospăț domnesc n-a fost mai cinstit ca al nostru. Lăudam aroma cepei și găseam lișiței o frăgezime și o dulceață deosebită. După masă ne-am întins la rădăcina unei sălcii. Făcîndu-mi vînt cu vîrfuri uscate de trestie, mă gîndeam la puterea ântăritoare pe care țelul cel mai neînsemnat îl varsă în sufletele oa-menilor. Eu, care hoinărisem pînă atunci numai de dragul frumuseților naturii și care mîncasem fără foame și băusem fără sete, schimbat dintr-o dată, mă simțeam inviorat și sănătos, numai pentru că așteptasem la pîndă o biată lișiță, adică simbolul unui ideal. Spiritul meu filozofic se silea să âmpărtășească aceste credinți tovarășului lungit în iarba răcoroasă, și vă inchipuiți că, asemenea tuturor teore-ticiariilor, nu l-am iertat cu una, cu două. Îi spuneam :

— Pentru aceste cuvinte, frate Ilie, am luat hotărârea nestrămutată să mă fac vînat.

Dar fratele Ilie ântelegea, probabil, farmecul vânătoarei din alte puncte de vedere. Ascunzându-și un căscat în dosul mîinii și întinzîndu-și oasele, mi-a răspuns :

[^] — I Nu uita însă, dragul meu, că vînatărea nu se face palavragînd. Toate căte le spui sînt bune, dar soarele se lasă în timpul ăsta, și prepelițele or să iasă acuși din porumbiște.

Se sculă hotărît în picioare și, vrînd-nevrînd, a trebuit să fiu de părerea lui. Ureînd dealul, el aduna în traistă popușoi de pe marginea holdei și eu cugetam la ciudățenia firii omenești, capabilă să urmărească atîtea țeluri, fără să prețuiască însemnătatea lor, pe cînd tocmai cei care nu le urmăresc, ca mine, de pildă, și ca toți filozofii în genere, sîntem cei în stare să le înțelegem, să le discutăm și să le propovăduim.

Mergeam așa ca de un ceas, cînd un drumeț ne-a ieșit înainte, ne-a dat omenește bună ziua și ne-a întrebat dacă am găsit ceva de-ale vînatului. Tovarășul meu și-a bătut tolba umflată cu știuleți și i-a răspuns cu nepăsarea oamenilor cărora toate le merg cu plin :

— Ia, acolo, pentru o zi de mîncare, moșule...

Mai încolo, un cosaș, proptindu-se în coasă, ne-a făcut aceeași întrebare, și tot Ilie i-a răspuns :

— Dă, așa și așa... azi-dimineață ne-au ieșit cîteva rațe, dar de-atunci n-am mai întîlnit nimic.

Omul ne-a spus să căutăm un cuib de potîrnichi mai în sus, pe culmea dealului, ne-a dorit noroc bun, și noi ne-am văzut de cale pînă ce, lîngă o fîntînă, o fată, dîndu-ne să bem apă din cofiță, ne-a întrebat, sfioasă :

— Dumneavoastră umblați la vînătoare ?...

Era naltă, sprintenă, cu mijlocul strîns în fotă și cu niște sîni care împungeau cămeșa ca două coarne tari de ciută. Bucium o sorbea din ochi uitînd de apă și-i vorbi prin-zînd-o ștregărește de bărbie :

— La ce mi-s bune rățile și potîrnichile ! Așa vînat ca tine să-mi cadă în bătaia puștii, și n-aș mai umbla la vînătoare cît e lumea !

A rîs fata, bătîndu-l cu palma peste mîină, și noi am plecat uitîndu-ne tot înapoi și povestind, întineriți, în-tîmplări de dragoste.

De acolo, de cîte ori ne întreba cineva de vînat, sporeau numărul rațelor ucise, și cu cît umpleam desagii cu porumb de pe marginea drumului, cu atît se adăogeau potîrnichile și șoldanii. Iar puterea credinței e așa de mare, că sara, întinși unul lîngă altul într-un așternut mirositor de fîn, pană să ne prindă somnul, unde am prins amîndoi să vorbim **ăe** rațele noastre ucise, de potîrnichile împușcate, de șoldanul acela care zbughise de la botul cîni-

lor și pe care îl aveam în traistă, deși se făcuse nevăzut, cu alicele în coadă. Iar cînd pleoapele mi s-au lăsat grele, cu fruntea în adierea vuitului și cu trupul ghemuit bine în căldura dulce și miresmuitoare a finului, mi se părea că se apleacă peste mine copila de la fîntînă, cu fota prea strînsă și cu sîinii îmboldind cămeșa. Trudit de-o zi întreagă de alergătură, aveam încă puterea să deschid ochii ca s-o văd ; și privind ca în vis deasupra mea sclipirea ne-numărată a stelelor, îmi simțeam inima îmbunată și sufletul împăcat. Și în ziua aceea spiritul meu filozofic, învingînd pentru cea din urmă dată preocupările celelalte, eîntărea puterea minunată a iluziei și încă o dată luam în mine însumi hotărîrea nestrămutată să mă fac vînat.

Iar de-atunci viața mea a luat întorsătura pe care mi-o cunoașteți astăzi. Fără odihnă, am bătut toate țarinese, am speriat liniștea tuturor paserilor sălbatice și am cunoscut faptele și oamenii cei mai extraordinari din cîți sînt pe lumea asta. Îndemnat să le spun odată și-odată vorbele și întîmplările, îmi perindam prin minte zilele pline petrecute printre dîșii și auzeajn nelămurit șuierul crivățului în horn și pe la geamuri cum acoperea glumele mesenilor. Apoi mă gîndeam că venise ziua de încercare, că trecuse vremea părerilor netemute și că de data asta aveam să dau ochii cu lupii. Mi se părea că aud urletul lupilor prin viforul de afară și am tresărit cînd un șervet făcut mototol îmi trecu glonț pe lîngă ureche.

Am întrebat grăbit:

— Plecăm ?

—» Ca mai va, voinicule.

Necunoscînd datinele vînătoarei de lupi, am așteptat liniștit jSerrmalul de plecare. Dar toate zilele de peste săptămîpă7~la urî loc, mi s-au părut mai scurte ca ziua aceea. După-amiază se muiase vîntul; un soare roș, fără căldură, se arătă printre nouri, și toată valea învesmintată în alb scînteia, parcă ar fi fost stropită cu pietre scumpe. Numai munții, în haina lor de brazi, se înălțau în jurul satului negri, plini de zgomot, mai sumbri ca altădată. Apoi, și freamătul lor, pornit parcă din măruntaiele pămîntului, se potoli încet-încet; nici un nour nu mai în-tristă cerul, și în liniștea satului întroienit se ridicară doar colonadele subțiri de fum de pe acoperișuri și lătratul de-

părtat al cânilor. Iar peste munți, luna plină, străvezie ca un sloi de gheață, stăpânea tăcerea și singurătățile.

Atunci toaca ropoti la biserica din deal și, cum se da: j3use vorbă, începură să se adune în ogradă hăitași și vî-
"nători din sat. Ai noștri coboriră și ei în bătătură, în-
fundați în cojoace pină la urechi și veseli ca la nuntă. Se uitau la cer și prevesteau o zi îmbelșugată. Boierul Vladimir dădea porunci în dreapta și în stînga, îngrijea de toate, purta clondirul cu rachiu din satean în satean și-lua seama să se inchiză clinii. Apoi, cînd toți eram în păr, ne-a adunat în jurul lui, ne-a împărțit câte zece, sub conducerea a patru vînători, care cunoșteau potecile, și mai ales ne-a dat în seamă nici să nu crăcnim cât vom sta la pîndă. Vorbea scurt, cuprinzător și incrunat. Omul acesta, bun ca pâinea caldă, nu mai era de recunoscut cînd începea vînătoarea. Știa să poruncească și nu îngăduia nici o abatere. Nici neștiința mea, unită cu oarecare simptome de frică, nu reușeau să-i descrețească sprincenele. Cînd eram gata de plecare, mama Chiva, o țigancă de pe vremea robilor, a adus un purcel ca de patru săptămîni, legat cobză, și l-a trîntit în traista unui satean. Boierul Vladimir îl privi cum leagă traista la gură și-i vorbi din capătul celălalt al ogrăzii :

— Ei, Hincule, ți-ai dres glasul ?...

Hîncu își așeză bine godacul din sac pe spinare, își netezi mustățile cu dosul mîinii și-i răspunse :

— De, cucoane, sărutăm dreapta, dacă ar mai fi un strop de rachiu în ploscă, mai că nu m-aș da bătut.

Însuși boierul Vladimir îi aduse clondirul la gură și-l bătău pe umeri, cum îi sta în obicei.

— Să te vedem astăzi, Hincule !

— Las' pe mine, cucoane !

Și pe cînd un hăitaș îi spunea că Hîncu știa să latre ca lupii, argații au împins porțile în lături, și noi ne-am făcut drum prin zăpadă fără pîrtie. La început a mers mai ușor, apoi mai greu, și ne încălziserăm bine pină să trecem dincolo de sat. Mergeam înșirați unul câte unul, fără să schimbăm o vorbă, aproape fără să ni se simtă pașii. Și-am mers așa cale de un ceas și mai bine. Soarele se lăsase

de mult după munți, și o stea scapără de ger deasupra lunii. Apucase să innopteze, cînd cei din fruntea șirului s-au oprit locului. Moș Onofrei a fluierat ușor și ne-a făcut semn cu mina să ținem stînga, după dînsul. Ne-am strecurat cum am putut prin stejariș și, după ce-am mai mers o bucată bunicică, am văzut deodată câmpul gol înaintea noastră. Se întindea cale ca de-o bătaie de pușcă pînă la poalele pădurii și era luminat ca ziua. Moș Onofrei se apropie de mine, cîtă din ochi un tufan și mă așeză îndărătul lui.

— Stăi nemișcat și n-ai teamă, sintem și noi prin apropiere.

La vreo câțiva pași, în dreapta, rămăsese Bate-Lup și moș Onofrei cu Hîncu se opriră după niște tufani, în gtînga. De la mine vedeam lămurit toate mișcările lor. S-au așezat turcește în zăpadă, moș Onofrei și-a cătat pușca, și Hîncu mîngăia pesemne purcelul, cu mîna în fundul traistei. Eu am tușit de vreo două ori, să-mi dau curaj, mi-am încărcat pușca,, și-un simțimînt ciudat îmi grăbea bătăile inimii în fața pădurii aceleia de la marginea poienii, neagră, imensă, plină de necunoscut. Și nu se auzea nimic. Liniștea era grea, ca de plumb. Apoi, deodată, cineva a fluierat ascuțit, în apropiere. În liniștea înghețată eram numai ochi. Hîncu a scos fără grabă mîna din traistă, s-a uitat peste cîmp și, după ce s-a convins de bună seamă că fiecare era la locul lui, a zgîlțîit binișor sacul. Dinăuntru i-a răspuns godacul, un guițat prelung, deznădăduit. A mai așteptat cîtva și-a zgâlțîit iarăși traista. Și pe urmă, la fiecare cîteva minute, zgâlțîia scurt sacul, și țipa purcelul cît îl ținea gura. Cît au ținut țipetele astea, nu știu, poate un sfețț de ceas, poate mai mult. Îmi recăpătasem încet-încet sîngele race și priveam țintă înainte.

Pădurea se întindea neagră, nepătrunsă, ca un brâu de smQ|tlă. Cu mintea neobicinuit de lucidă, urmăream toate mișcările lui Hîncu și nu mă săturam să admir fosforescența teatrală a zăpezii sub lumina vie a lunii. Cum sfredelgam cu privirile întunericul pădurii, mi s-a părut o dată că două puncte luminoase, ca doi licurici, sclipesc în noapte. Dar cînd m-am uitat mai bine, n-am mai văzut

nimic. Mă înșelasem, desigur. Apoi, cum purcelul țipă încă o dată, de data asta îi răspunse dinspre pădure un urllet lung, un urllet care trecu peste câmp ca un lătrat de ciine și ca un miorlăit de pisică în același timp. Acum nu mă mai înșelasem. Licăriri **de** lumină sclipeau ici și colo și dispăreau la poalele pădurii. Cu cât țipa mai des purcelul, cu atât se înmulțeau sclipirile, răpezi, lăptoase, alteori fixe, ațintite înspre noi. Parcă o procesiune religioasă ar fi trecut, cu luminările aprinse, într-o noapte de Paști. Stingher, un lup urla departe, undeva, în fundul pădurii. Și târziu, altul îi răspunse, apoi altul și altul, pînă ce pădurea întreagă clocoti ca la apropierea furtunii.

Moș Onofrei glumea cu Hîncu :

— Auzi dihăniile, își cîntă prohodul, vere...

Bate-Lup mă cheamă înădușit:

— Pst... pst... și făcu un semn cu mîna în vînt, de-bucurie.

Dar pe eîmpul alb, în zare tocmai, pete negre apăreau încet, se înmulțeau, forfoteau, abia înaintau, parcă codindu-se. Din ce în ce mai lămurit, se strecurau tot mai mulți în bătaia lunii. Îi vedeam acum bine, apropiindu-se cînd cu pași mărunți, cînd în salturi, strîngîndu-și rîndurile, oprindu-se deodată locului, cu urechile ciulite, cu cozile și cu nările în vînt și, după ce se îndemnau, risipindu-se, înaintînd iarăși.

Moș Onofrei clătină din cap :

— Le miroase a iarbă de pușcă necuraților...

Apoi, cam pe la mijlocul drumului, se adunară toți grămadă, se așezară pe picioarele de dinapoi și, cu ochii în lună, prinseră să urle, un urllet care-mi încrețea carnea, un urllet care-mi zbîrlea părul, un urllet lung, nesfîrșit, a pierzanie, a moarte, a pustiu. Din vale, din sat, răspunseră mugetele vitelor înfricoșate și rîncezatul cailor. Hîncu nu mai zgîlția sacul, vitele tăcură, și-o bucată de vreme numai urletul lupilor se ridica singur, puternic, spăimîntător, în noapte, spre lună. Atunci un vînt trecu prin tufani, pădurea gemu departe ca trezită de bucium, și cînd lupii tăcură, se lăsă peste pămînt o liniște mai grea și mai înfricoșătoare decît urletul lupilor.

în liniștea aceea, Hîncu, fără să mai zgîlție sacul, lătra el, plîngător, încet, ca un tovarăș care s-apropie de pradă. Un lup îi răspunse. Hîncu tăcu, și târziu miorlăi dulce, a foame. Atunci lupii făcură cîteva sărituri înainte, se opreau urlînd, ascultau răspunsul și-o porneau iarăși, împinși de foame, neîncrezători, pîndind tufanii. Puneau în joc toată iscusința și tot șiretlicul lor și se apropiau cu cotituri nesfîrșite, întinși pe burtă, gata să sară pe pradă sau s-o ia la fugă. Cînd întîrziau prea mult, Hîncu zgîlția sacul cu nădejde și se plîngea într-un fel de lătrat momitor și jalnic. Lupii răspundeau în cor, și dyetul acesta între lupi și Hîncu se prelungea în noaptealnghețată, prietenos, tot mai plin de încredere, dintr-o parte și din-celalta.

^ Acum haita se apropia grăbită. Curgeau din toate părțile cîmpului, săreau ușori în zăpada afinată, se îndemnau parcă unii pe alții și, în același timp, neîncrezători în tovarăși, o luau cînd și cînd unii înaintea altora. Erau la două sute de pași, la o sută. Îi vedeam lămurit, cu părul vîlvoi, cu cozile în vînt, cu ochii aprinși. Veneau urlînd. Dar cînd au fost ca la o sută de pași, mai tare decît urletul lor, urlă de data asta Hîncu, un urllet de izbîndă, de pradă sfîșiată, pe cînd purcelul țipa ca în gură de șarpe.

Atîta le4i fost de ajuns. Din toate părțile cîmpului, și cei mai întîrziați s-au pornit înspre noi. În goană nebună, o fugă pe întrecutele. Cu pușca înțepenită în mîni, cu carnea zbîrcită, îi vedeam cum vin, și nu mai auzeam nimic de spaimă și de, urllet. Urla Hîncu, urlau lupii, urla noaptea, și mi-a venit atunci ca o nebunie să mă ridic cu ochii în lună și să urlu. Dar n-am avut timp. Din tufişuri, ca la un semn, au pocnit toate puștile. Un trosnet scurt, însoțit de^urlete de moarte. Pe omătul alb, i-am văzut pe unii căzînd ca trăsniți, pe alții zvîrcolindu-se și mușcînd zăpada, pe ceilalți, toată haita, ca înnebunită, luînd-o la fugă în toate părțile, în dreapta, în stînga, îndărăt, înspre noi. Dar din lături, hăitașii le-au ieșit înainte. Veneau în rînduri strînse, învîrteau ciomegele pe deasupra capetelor, şuierau, chiuiau, strigau: „Na, lup, na, na, na!" Pierduți, lupii se întorceau în bătaia puștilor, puș-

tile au pîrîit înainte cîteva clipe. Apoi, din tufişuri, puşcaşii s-au arătat unul cîte unul, cercetau cîmpul cu luare-
aminte, şi boierul Vladimir, zvîrlind căciula în sus, a tras
un chiot. Hăitaşii veneau chiuind, chiuiau vînătorii, chiuia
acum toată valea. De bucurie, 'eu m-am pomenit că slobod
puşca în vînt. Chiotele acopereau în sfîrşit urlătoarea, pe
cînd în depărtare numai, înspre pădure, doi lupi treceau
ca nişte umbre, lungiţi în lungul cîmpului.

Brăila, 1906

*Viaţa românească, an. I (1906),
nr. 10 (decembrie), p. 553—562*

PINEA ALBA

— Băiete, plata !

Vecinul meu bătu nervos în masă cu o piesă de cinci
lei; dar în zîngănitul tacîmurilor, în larma mesenilor, în
strigătele care se încrucişau de la un capăt al sălii la ce-
lalt >capăt, nu era chip să mai pui mîna pe chelnerii gră-
biţi, asudaţi, zăpăciţi.

Unul trecu pe lîngă noi cu paşi de struţ, cu farfurii în-
şirate pe braţ pînă la gît.

— Iordane ! plata, că plec.

— 'ndatăăă...

Iordan dispăru în fumul de ţigări, pe cînd vecinul meu,
adresîndu-se tovarăşului său de masă, un tînăr oacheş,
spilcuit, cu mişcări sacadate, parcă l-ar fi strîns hainele
la încheieturi :

— Hotărît, nu mai e posibil să fii bine servit nicăiri în
Bucureştiul ăsta infect! Se uită la ceas. Ani întîrziat cu
trei sferturi de oră.

— Te-o mai fi aşteptînd ?

— O, de asta sînt sigur. Nu-ţi închipuieşti cum mă iu-
beşte biata fată. Alaltăieri m-a aşteptat în ploaie vreo
două ceasuri. Margareta mă oprise la masă, bărbatu-său
era dus în provincie, şi cînd mă întorceam spre casă, fără
grabă, cu ţigara în colţul gurii, am găsit-o în stradă,
leoarcă de ploaie, cu ochii plini de mustrări. Dar pricepi
şi tu dacă din braţele Margaretei mai poţi avea chef de
dragoste. I-am îndrugat cîteva minciuni, afaceri, un un-

chi de pe la Severin de pe undeva și-am scăpat numai cu sărutări.

— ' Tu, să te mulțumești cu atât!...

— Nu mai spune, dragă, am început să mă fac cuminte.

Și-și răsuci o musteață rară sub doi ochi de-o albăstrime spălăcită, naivă sau proastă.

Dar atunci își aduse iar aminte, trânti piesa de cinci lei în masă și strigă nerăbdător :

— Plata, băiete !

În sfârșit, un chelner veni, luă socoteala și dădu restul. Prietenii își strînseră minele.

— La revedere, pe mâni.

— La revedere... dar, apropo, dacă vezi pe Aglaia, să nu-i spui că am prânzit împreună. Mă crede la băi...

— **Cel...** ai rupt-o cu dînsa ?

— Nu încă... da știi cum îs femeile, pînă să te dezbari de ele, te trec toate nădușelile.

— Craiule !

Celălalt, zîmbind mulțumit, îi făcu un semn vag cu mîna la gură : „Tăcere”.

Abia plecat, un alt tînăr, de la o masă vecină, se sculă și luă locul celui dus.

— Ce mai e nou, Iorgule ?

— Nimic, *caro mio*, doar că am luat leafa pe luna viitoare...

— Asta-i poveste veche !... Cu cine erai la masă ?

— Zi-i un pîrlit oarecare, și-i destul. M-a pisat ca totdeauna cu femeile lui. Dar tu cu cine ești ?

— Zi-le mai mulți pîrliți, care fac politică. Învîrtim un pocher, după masă, la Nae. Vii și tu ?

— Sînt de-ai noștri ?

— Desigur. Numai de-ar mîntui odată cu politica lor. Într-adevăr, de la colțul acela al sălii, o discuție furtunoasă se ridica și copleșea larma obișnuită a birtului.

— Te-nșeli, domnule, ți-o spun eu că mergem spre pieire. Un partid care nu-și îngrijește partizanii e pentru mine un partid mort. Unde-s făgăduielile din opoziție, cîți au pus în slujbe ? Oamenii ăștia înșelați crezi d-ta că-s nebuni să mai lupte pentru noi ? ;Nu vorbesc de mine, slavă Domnului, am cu ce trăi; dar sînt ceilalți, grosul partidului, cei care au alergat prin mahalale, care au

aplaudat la întruniri, singurii, domnule, care au muncit, și sătui, și flămînzi, și pe vreme bună, și pe vreme rea. Cu aceștia ce facem ? Să nu le dăm nimic ?... E ușor. Dar să se gîndească bine guvernul că va mai da ochii cu dîșii, că va mai avea nevoie de votul lor, și-atunci să nu ne spună că nu l-am prevestit. Eu fac politică, domnule, de 18 ani. Și-ascultă-mă pe mine, cu ăștia se cîștigă alegerile, nu cu proiecte de legi, nu cu programe, nu cu gorițe.

— Bine, știu, ai și d-ta dreptate, dar ce să facă și guvernul, cum să-i împace pe toți, nu-s zece, douăzeci, o sută, sînt zece mii...

— Să-i dea afară pe toți cei din opoziție. Nici unul să nu rămîie. Să nu ne mai rîdă în nas, ca acum, în birourile ministerelor. Să-ți spun numai un caz, domnule. Umblu de două luni să fac controlor la băncile populare pe un nepot al meu. Din ziua întâi am avut făgăduiala ministrului. Și de-atunci am bătut pe la toate ministerele, m-au trimes unul de la altul, m-au tot purtat cu vorba, pînă cînd astăzi, exasperat, după ce i-am strîns cu ușa, știi ce mi-au răspuns, domnule ? Ți-o dau într-o mie ! N-o să ghicești ! Mi-au răspuns dulceag că țin să n-amestece politica la băncile populare ! ! Parcă ce sîntem noi, copii, să ne ungă ochii cu tirade de astea ? Nu fac politică ? Ba or fi muncind acolo, așa, numai de dragul țaranilor. Că de țărani le arde lor inima ; nu-mi cunosc eu oamenii!... Dar le-am spus-o și eu pe de-a-ntregul, m-am răsuflat încaltea : „așa ne trebuie, bine ne faceți, și cine o mai face ca noi, ca noi să pățească.”

Un domn scurt, gros, cu lanț de aur greu peste rotunjimea pieptului, sosit atunci, exclamă lîngă mine :

— Coane Costache !... La București, pe căldurile astea ?

Domnul de la masa de-alături, nalt, binefăcut, puțin cărunt pe la tîmple, îmbrăcat aproape cu eleganță, se sculă cu o amabilitate exagerată.

— A, ce plăcere neașteptată să ne întîlnim aici !...

Pe cînd îi oferea un scaun, se întrebau de sănătate, de familie, de recolta moșiilor. Toate mergeau strună. Ceea ce mergea mai prost era politica locală. Certuri, dezbinări, povestea veche a luptelor și intrigilor pentru șefie.

— Și ceea ce e mai grav e că guvernul nu ne dă nici un sprijin. Săptămîna asta e a doua oară că viu în București. Le-am spus-o ieri lămurit în consiliu : ori ne satisfac cererile, ori alminteri nu mai răspundem de rezultatul alegerilor comunale. Și ce le pretindem, boierule ? Nimica toată ! Două-trei schimbări în magistratură, premenirea poliției și permutarea unui învățător. Cunoști pe X, procurorul. Face pe cinstitul, lucrează cu ușile închise, și zilele trecute a dat rechizitor de urmărire pentru omor contra celui mai devotat om de încredere al meu. Opoziția jubilează. Dar dacă d-lor cred că politica se face zvîrlind în închisori pe toți cei care muncesc pentru partid, n-au decît s-o facă și pe asta, eu mă spăl pe mâni.

Domnul sosit de curînd își încreți fruntea.

— Da, am auzit și eu ceva de afacerea asta. Mi se pare că un evreu ar fi fost omorît!...

— Nimica toată, boierule, nimica toată ; un pîrlit de jidan, beat, rahitic, făcea zgomot în stradă. Comisarul i-a tras o palmă. Și jidanul n-a găsit altceva mai bun de făcut decît să moară, tocmai acum, în ajunul alegerilor. L-am certat eu pe Alecu îndestul, l-am amenințat, dar iarăși nu pot consimți să-l bage în pușcărie. Vor să-l bage cu orice preț ? Eu le-am spus-o : nu dau afară pe procuror, pierdem patruzeci de voturi ca o para. Mi-am făcut datoria, d-lor, n-au decît să aleagă.

Și-i vorbea mai departe, aproape șoptind, înfuriat, amărît, revoltat. De membrul de sedință care, într-un proces de revendicare al lui cu niște țărani, se dăduse de partea țăranilor; de primarul comunii de pe moșie, care se lasă moale cu executarea tocmelilor agricole, de învățător, care agită printre săteni să ia ei cu arendă moșia statului.

— Dacă mergem așa, să lăsăm pe toți desculții să-și facă mendrele cum vor crede de cuviință, te întreb pe d-ta, unde o să ajungem ? Azi rîvnesc la moșiile noastre, mîne or să ne dea nouă la cap. Dar miniștrii dorm, ori se ceartă între dînșii. Primejdia bate la ușă, și d-lor nu vor s-o audă. Aș vrea să fiu profet mincinos, însă mi-e teamă că zile răle așteaptă țara asta.

Boierul scurt și gros goli un pahar, se uită în dreapta și în stînga și, punîndu-și coatele pe masă, se aplecă la urechea domnului cu aer distins :

— Eu v-am spus-o : nu merge, cucoane, cu libertățile, cu socialismul. După revoltele din 88, le-ați dat pămînturi, le-ați deschis poștele. Ia să se fi împușcat atunci cîteva sute de derbedei mai mult, n-am mai avea azi o chestie țărănească ! Cînd v-am vorbit în Cameră, nu m-ați ascultat. Dumneavoastră v-ați așternut, să vă vedem cum o să dormiți...

Domnul cu aer distins ridică brațele în văzduh, cu deznadejde.

~TJn maior ciocănea cu cuțitul în farfurie :

— Imbecilule, am spus o porție de struguri, de azi-dimineață !

— Vineeee...

Chelnerul pieri, și maiorul urmă convorbirea întreruptă :

— Înaintări îs astea, dreptate e asta, hal de armată ! Muncești de cu ziuă și pînă seara, îți scuipi sufletul cu toți stropșii, cu chiu, cu vai, ajungi la vechime, și atunci, cu mîna la chipiu, smirna, te uiți cum alții îți iau înainte. Unul e rudă cu ministrul, altul cu nu știi care deputat, și în jurul ministrului e un stat-major de căpătuți și de înfumurați care taie și spînzură cum le vine la socoteală. Noi ne supunem, răbdăm în tăcere, dar încet, încet și sigur, se seamănă în rîndurile oștirii dezbinarea, invidia, dezgustul. Astăzi nu se simte nimic ; să nu dea Dumnezeu însă un război, și vom vedea atunci cum pot să-și apere țara cei care au fost nedreptățiți și cum știu s-o apere generalii care își pierd capul și la manevre.

Intră apoi în amănunte : cutare colonel, care nu comandase în viața lui o companie, strecurat cine știe cum în misiuni, prin birourile ministerului, pe la palat, și care fusese deodată înaintat general de brigadă. La manevrele regale își aruncase brigada întreagă pe flanc, în focurile artileriei vrăjmașe. Și altele : generali înaintați prin protecție, dușmănindu-se între dînșii, desfăcînd ce făcuseră ceilalți, trecîndu-și noapțile la cărți și zilele la moșii. O (slujbă rutinară, birocratică. Armata țării lăsată pe minele nevolnicilor, fără muniții, fără instrucție, fără disciplină. Pe cînd cei buni, cei destoinici, rămași în umbră, striviți în îmbrînceala după trese și după lefuri mari.

Vorbea acum amar, înveninat de ură neputincioasă :

— Pe mine m-au sărit de două ori. Liberalii, fără motiv ; conservatorii, pentru că am un frate care face politică liberală. Nu-i nimic. Mîni, poimîni, o să ies la pensie, și-un singur gînd mă mai ține în viață : să fac politică, să lovesc în dreapta și-n stîngă, să mă răzbun cu-aceeași armă cu care m-au lovit ei pe mine.

Un cetățean fără musteți, cu privirea provocatoare, probabil un student, strigă în stînga mea :

— Pine, băiete !...

Cu impetuozitatea guralivă a tinereții, povestea^ unor prieteni, strînși roată împrejurul lui, cum se trec examenele la facultate, cîte scrisori împărțise în ajunul licenței, cît luptase pentru guvern la întrunirile studențești.

— Măi, le-am ținut un discurs la „Dacia”, de m-au purtat băieții pe brațe ca în triumf ! Cînd le-am strigat: „Voi, creierul acestui popor, urmașii Romei, ai lui Mihai și-ai lui Ștefan cel Mare, vă veți lăsa ademeniți de cleветirile opoziției”... a fost un adevărat delir în sală, nu altceva. Păcat că n-ați fost și voi. Sara m-a poftit șeful la masă, m-a strîns în brațe și mi-a spus că viitorul e al meu.

Unul îl întreabă :

— Și-acum ce ai de gînd să faci ?

— Nu știu încă, deocamdată îmi fac socotelile. Șeful ar vrea să rămîn aici, în București. Vor să mă numească șef de birou la Finanțe. Cred, mai curînd, c-o să-mi aleg o provincie. Să vă spun cîrgpt, capitala nu prea îmi surîde, sînt prea mulți, răzbați"cu greu. În provincie e altceva. Oameni puțini; ca magistrat, ești deodată în rîndul întâi. Substituit în Ploiești, în Craiova, într-un centru comercial oarecare. Zîmbea sub umbra vagă a musteților : Știți, oameni chiaburi, vreun negustor ieșit din lafaceri, cu o singură față, proastă, pretențioasă, și zestre cîteva sute de mii de lei. Mă cunoașteți, aș ști să mă învîrt.

Se răsturna pe speteaza scaunului, făcea rotocoale de fum și haz de prostia omenească.

— Vizite la colegiul întâi și-al doilea ; gogoși patriotice, interes nevoilor locale, ploconeli celor puternici, dispreț aristocratic celor mici, victimă în opoziție și deputat guvernamental.

Dar un preot, care de cîtva timp umbla aiurit printre mese, întrebînd ceva pe toți chelnerii, deodată dădu cu

I

!

1

V

ț

i

I

j, \

T, ""*

r

*

!*, "

|

J

L',

||

fc se

ochii de dînșii și veni glonț înspre noi, cu mînele anterului filfîind în aer :

— Costică fl

Costică, studentul cu discursul de la „Dacia”, se sculă într-un avtîiț de dragoste, potolit într-o clipă. Cu ochii în lături, se supuse resemnat îmbrățișărilor bătrînului preot. îi șopti în barbă :

— Ce cați în București ?

— De azi-dimineață alerg după tine. Pe-acasă, pe la școala voastră, pe unde nu te-am căutat!

îi vorbea răpede, întinerit, cu ochii umezi de fericire negrăită. îl găsea mai slab, se plîngea că le scria rar și, cu un zîmbet bun, numai cînd avea nevoie de parale. Că pînea fusese proastă, viile așa și-așa, oamenii tot mai dîrji și mai răi. Preoteasa muncise trei zile la bucătărie să-i pregătească merinde, și soră-sa îl dorea din inimă.

Prietenii ceilalți tăceau,~ca înghețați. Unul, mai înțepat, într-un guler de-o șchioapă, se sculă, înclină puțin capul în fața bătrînului și întinse mîna prietenului, cu răceală.

— Cînd ne vedem, George ?

— Nu știu sigur... zilele astea [sînt] foarte ocupat... poate duminică, la curse...

Dar preotul n-avea ochi decît pentru fecioru-său.

— Ce mare te-ai făcut, și ce frumos!...

Ceilalți, unul cite unul, cereau socoteala, plăteau, plecau tăcuți, zîmbind ironic.

Un gînd posomorit umbrea fruntea îngustă a feciorului de preot.

Cînd rămaseră ei singuri la masă, îl întreabă :

— Nu iai nimic, tată ?

— Ba aș lua ceva, că n-am mîncat de azi-dimineață... privi însă în jur, la bogăția oglinzilor aurite, la lumina îmbelșugată a globurilor electrice, la bogăția mesenilor și adaogă : Da, o fi scump tare aici.

Atunci feciorul preotului, bîgînd de seamă că-l observ, răspunse cu nepăsare :

— Nu face nimic, plătesc eu.

însă preotul 4vea mișcări comune, sorbea zgomotos din ciorbă, se slujea mai mult cu mîna decît cu furculița și fc se ștergea pe barbă cu colțul feței de masă. Feciorul lui,

tot mai stingherit, vorbea puțin, răspundea vag, privea aiurea, parcă ar fi fost la masă cu un străin.

Un tânăr trecu pe lângă dînșii, îl salută, și el se sculă, îi vorbea îndelung. Glumeau nu știu de ce, rîzînd, și preotul uitase friptura, privindu-l cu admirație.

— • Ce multă lume cunoști tu aici ! De aceea nu te înduri să vii pe la noi. În sat, cînd ne strîngem toți frunțașii la un loc, ne umbrește bine pe toți cireșul din poarta bisericii. Anul ăsta să-l fi văzut, se încovoia de rod. Preoteasa și Măndica nici nu m-au lăsat să gust dintr-însul; te-așteptau să vii și le păstrau pentru tine. Cînd au văzut că trece și Sînt Petru, le-au pus la uscat pe casă. Ți-am aduc o buccă întreagă.

îi spunea de toate : de juncanul care murise în postul mare, de sărbătorile Paștelui cu lumea de pe lume, de fata lui Gavrilă Pîslarul, care se măritase în primăvară. Cînd i-a pomenit numele fetei, ochii preotului zîmbeau cu dragoste iertătoare, așteptînd o lumină de veselie pe fața feciorului. Dar feciorul sta nemișcat, tăcut, cu-aceeași brazdă posomorită de-a curmezișul frunții.

— Tu nu ești în toate apele tale ; la ce te gîndești, tată ?

El răspunse cu nepăsare, printre dinți :

— Că viața e grea și că printre sorții de nereușită trebuie să socotești și cu dragostea părinților...

Un domn de la masa de alături strigă :

— Pîne, băiete, ți-am spus de-un ceas !...

Domnul era mic, slab, aproape chel și cu mustetile pe oală.

Lăsă ziarul din mîni și se adresă tovarășului de masă :

— S-a adjudecat asupra lui Blum.

— Nu se poate !

— Citește.

îi arată cele două rînduri cu știrea imposibilă.

— Vezi, ți-am spus-o eu ; ne-am străgănit degeaba.

— Bine, dar asta nu se poate, o fi o greșală, ar fi ceva nemaipomenit, furt ziua-n amiaza mare.

— Nimica toată ! De zece ani de cînd sînt silvicultor, am văzut multe.

— Dar răzeșii or să se revolte, or să puie foc pădurilor.

— Fii fără grijă. Lor li-e totuna, ori d-ta, ori Blum ; ei n-aveau nimic de cîștigat.

— Nu-i așa ! Eu le făgăduisem oarecari înlesniri. Le-aș fi dat voie să-și coboare lemnele pe apă, le-aș fi plătit mai bine la cherestea. Blum o să-i exploateze fără milă.

— Ce să-i faci ? Prefectul e bine văzut la centru, și nu ne putem pune împotriva lui. Era avocatul lui Blum, și a luat în afacerea asta cel puțin 40 de mii de lei.

— Și mie îmi făgăduise ministrul, personal. O să-l întreb hotărît cum rămîne cu cuvîntul dat. Vrea să-și bată joc de mine, — am și eu ac de cojoc. O să-i pregătesc o interpelare la toamnă, să nu mai știe pe unde să scoată cămașa ! Dar pană atunci trebuie agitat, trebuie scuturată răzeșii. Să le-arătăm pericolul evreiesc, primejdia despăduririlor fără socoteală. D-ta, personal, ești interesat în cauză. Nu poți privi nepăsător cum se taie pădurile noastre bătrînești. Un român, calea-valea ; dar sindicatele astea jidovești, care acaparează totul, care trec ca lăcustele... ei, dragul meu, nu mai e vorba de-o afacere bănească, ci de o chestiune națională. Strigă exasperat : Pîne, băiete, că n-o să mîinînc cu apă !

— Iordaaane... pîne la domnul !

În larma birtului, în cîntecele lăutarilor, încruntat, înădușit, punea la cale o mișcare sănătoasă din partea țărănilor. Să iscălească o petiție către rege, să ceară tăierea pădurilor pe seama lor, s-amenințe pe jidan cu moartea.

— Înțelegi, pentru mine nu mai e vorba de cîștig ; e chestie de ambiție, de patriotism. Cînd cu taxa pe prune, în opoziție, le-am făcut o revoluție, s-o ție mînte ! Vor să mai aibă încă una ? Or s-o aibă !...

Chemă plata și plecă bufnind, trăsînd, strîngînd nervos brațul domnului mic și chel, silvicultorul.

Locurile goale le ocupară doi domni cu cheotorile înflorite, cu fețele zîmbitoare, cu mișcări flexibile de oameni deprinși să se strecoare printre scaune și printre întîmplări. Se uitară în jurul lor cu ochi mici, salutînd prietenește cu vîrfurile degetelor. Un chelner se grăbi să le șteargă masa, cu intenție vădită să-i servească „prompt”, pe cînd ei își aruncau privirile nepăsătoare pe lista de mîncări.

— Am o maioneză faină !

— Fie pentru maioneză.

— Și pîne.

Și, concediindu-l cu un gest, urmară în șoapte conversația întreruptă :

— Și crezi că o să dea ?

— Parcă ursul joacă de voie ! Aseară, cînd am ieșit de la redacție, mă aștepta în stradă. S-a ținut de mine un ceas întreg. Mai întâi m-a luat pe coarda sentimentală, amețindu-mă cu „sanctuarul familiei”, cu „morală publică”, cu „menirea moralizatoare a presei”. L-am ascultat cu o răbdare de înger; mi-am șters o lacrimă pe furiș și i-am răspuns, frîngîndu-mi minele : „Așa'e, dragă doctore, ca om, te compățimesc din suflet, dar ca ziarist, nu-mi pot face decît datoria. Soția d-tale a fost surprinsă în împrejurări extraordinare. Dacă d-ta ai iertat-o, și dacă noi n-am pomeni nimic în ziar, celelalte ziare ne-ar lua-o înainte și ne-ar aduce o pagubă incalculabilă. Gîndește-te și d-ta, cu o știre ea asta, ziarul s-ar vinde ca pînea caldă...” „Cheltuiețile le-aș suporta eu...” „Oh, dragă doctore, să nu vorbim de asta, sînt mii de franci în joc...” Doctorul plecă fruntea în pămînt și, după o pauză, ca la teatru, șopti : „...O mie aș putea da...” Era prins. Am discutat pană tîrziu. Pentru dînsul, și numai pentru dînsul, puteam să jertfim interesele superioare ale presei, pentru două-trei mii de lei. Ne-am strîns minile cu căldură. Diseară, cel mai tîrziu, așteptăm răspunsul...

— Și-o să dea oare ?

— Ca popa !... I-am pus dinaintea ochilor spectrul „opinie ptiblice”. Și-l știi. E un spectru care nu se tîrguiește...

— Ce canalie ești !

— Face o sticlă înfundată, nu-i așa ?

Comandară veselă :

— O sticlă înfundată, băiete !

— Și pîne !

Apoi ziaristul se aplecă peste masă cu-o mișcare felină și-l privi întrebător în ochi :

— Dar tu ?

, Celălalt întinse brațele.

— Nimic ?

— Ceva mai mult decît atît... Sînt pe pragul celebrității.

— Tu ?

— Cum mă vezi, în carne și oase. Dacă nu te-aș ști tare de înger, aș întîrzia să-ți mărturisesc, cu modestia orgolioasă a unui apostol, că de ieri-dimineață sînt naționalist.

— Cine ?... Glumești!... Tu, și naționalist ? !

— Da, dragul meu... și naționalistul cel mai intransigent din cîți au văzut lumina zilei în scumpa noastră patrie. Toată noaptea am cetit istoria românilor. Din paginile *Vulturului românesc* mi-am dat seama că neamul nostru are de toate, numai adevărați patrioți n-are... și săptămîna viitoare plec în Transilvania, să țin un ciclu de conferințe...

— Cu intrare ?

— Firește... Poporul trebuie obișnuit să facă jertfe pentru marea cauză a românismului...

— Băiete !... O sticlă înfundată ! Orice alte cuvinte de admirație ar fi meschine...

Prietenii ciocneau paharele cu veselie învingătorilor. În larma clocotitoare a sălii, cuvintele mari : „a patra putere în stat”, „naționalismul mîntuitor”, „rolul opiniei publice”... se împreunau adesea, se înlănțuiau ca un leitmotiv, cu strigătele ridieîndu-se aproape de pretutindeni :

— Pîne !...

— Pîne, băiete !...

— Adă pîne !...

Și cînd ultimele picături de vin străluciră ca rubinele în fundul paharelor, filozofia, care vine totdeauna la sfîrșitul mesei, aprinse în ochii lor o rază de ironie supremă.

— Ah, opinia asta publică!...

— Ce adevăr evanghelic!...

Ziaristul își întinse un braț alene pe speteaza unui scaun.

— Cînd mă gîndesc, iubite, că toți cîți sîntem trăim de pe urma acestei gogorițe sociale. Nimic nu se mișcă în lumea asta fără știrea ei. Privește-o bine. Pentru dînsa, oamenii cei mai inteligenți, ca și cei mai mărginiți, își chinuiesc zilele, își vînd liniștea, își amanetează fericirea. Privind-o mai profund, vei vedea că talentele, aurul, gloria sînt slugile ei plecate. Ea e motorul civilizațiilor, temnița mediocrităților, trambulina inteligențelor, pămîntul mănăs, îngrășat cu băligaruri, pe care crește hrana de toate zilele a ziaristilor, a politicianilor, a patrioților, a tuturor marilor exploatatori ai mării și infinitei prostii

omenești. Ah, dragul meu, eu care trăiesc dintr-însa, îmi vine câteodată, în ceasurile mele de cinste revoltată, să-mi bat joc ide ea cu cruzime, asemenea acelor trafioatori ai babelor sentimentale care-și răzbună vânzarea lor zilnică, terfelindu-le numele în cloacele cafenelelor de răspântie...

Cu ușurința obicinuinții, făcea teorii paradoxale, presărate cu piperul sarcasmului dezamăgit. Glumea, făcând calcule, și amesteca spiritul practic al omului gonit de nevoile vieții cu lustrul specific vieții de ziarist.

Și urma astfel, când, doi tineri gravi, îmbrăcați cu eleganță, veniră spre noi salutînd în dreapta și-n stînga cu-o politeță excesivă. În dreptul mesei de alături, amîndoi strînseră mîna prietenește unuia din cei doi prietini, celuia care, din convorbirea de adinioarea, înțălesesem că era ziarist.

— Ce mai nou, d-le Glodeanu ?

— Mai nimica... Pe căldurile astea, și știrile de senzație stau la umbră... Dar d-tră, d-le Neagu ?

— Foarte bine, mulțumesc, tot cu vechea îndeletnicire : cărțile și scrisul.

— Scrieți ceva important ?

— Da, tocmai; dacă ai cîteva rînduri la îndămină, anunță, te rog, în ziar că pregătesc o lucrare vastă pentru la toamnă.

— Cum nu, cu cea mai mare plăcere. Asupra ?

— Asupra art. 151 din procedura civilă. O problemă juridică din cele mai interesante. Dacă aveți nevoie de cîteva lămuriri, vi le pot da eu însumi.

— Minunat!... ne-ați face un adevărat serviciu. Și dați-mi voie să vă mulțumesc de pe acum în numele cetitorilor ziarului.

Își strîngeau mîinile cu cordialitate, spunîndu-și amabilități. Apoi ocupară două scaune la o masă din fața mea.

— Cine sînt ? întrebă în șoapte naționalistul.

— Cum, nu-i cunoști ? Frații Neagu. Cel mai în vîrstă, avocat, deputat, profesor universitar. Cel de-al doilea, doctor în Drept de la Paris, din anul ășita. Candidează acum pentru un loc la Universitate. Elemente de valoare, cu vederi înaintate. într-o discuție la „Capsa”, au declarat categorie că sînt pentru acordarea de drepturi cetățenești străinilor născuți în țară.

Pe cînd dădea aceste lămuriri, un zgomot infernal izbucni lîngă ușa din stradă. Zîngănit de farfurii sparte, de tacîmuri căzute la pămînt, probabil vreo masă răsturnată. Toată lumea, sculată în picioare, se uita într-acolo. Chelnerii se adunaseră grămadă în jurul cuiva, și-un domn cu monoclu striga în gura mare :

— Dați-o afară !... S-o ducă la poliție !...

O doamnă se ștergea pe rochie cu șervetul, și un roi de tineri se învîrteau în jurul ei, silindu-se să-i ajute. Cîteva exclamau :

— Bine, dar asta-i imposibil !...

— Curată bătaie de joc !

— în mijlocul Bucureștilor !

— Și poliția, care doarme !...

Peste îmbulzeala chelnerilor, se ridică un cap desglețit, vînat, cu privirile rătăcite.

— Lăsați-mă... dați-mi florile... că merg singură !...

Un vardist se arătă *îri* cadrul ușii. Urmă o explicație scurtă, și alaiul ieși în stradă, în amenințările domnului cu monoclu. Mesenii își ocupară locurile, și un băiat povestea la o masă alăturată cum florăreasa, trecînd cu flori printre scaune și crezînd că n-o vede nimeni, a pus mîna pe un colț de pîne. Dar din răpezeală, a răsturnat un pahar cu vin peste rochia unei cucoane ; un domn, vrînd să puie mîna pe hoată, a răsturnat masa, și dedici toată larma. Chelnerii se întorceau cu trandafiri la ureche, veseli, ca de la nuntă. Lăutarii cîntau să rupă coardele, naiul își făcea de cap, strigătele se înmulțeau, creșteau, umpleau sala :

— Pîne, băiete !...

— Adă pîne !...

— Pîn^ !...

Domnul care era candidat de profesor la Universitate se întoarse către frate-său :

— Nu înțăleg cum nu se iau măsuri radicale să se stîrpească odată cerșitorimea asta, care ne apropie de Orient. în centrele mari ale Apusului mizeria e mult mai groasă-nică, și totuși nu se vede spectacolul ăsta, trist și dezgustător, al cerșitoriei. Ar trebui să veniți cu o lege îrfParlament în acest sens ; ar trebui să se scrie o operă asupra acestei stări sociale morbide,

— Legile și volumele nu-s de nici un folos. Ne trebuie mai curînd o magistratură conștientă de datoriile ei și-o administrație care s-o secondeze cu energie. Cîteva pedepse salutare celor vinovați de (Jejjețul de vagabondaj și-o execuție răpede, fără trăgăniri, ar fi îndeajuns. Dar magistrații noștri încep să vorbească de milă, sînt atinși de vîntul pierzător al socialismului; și administrația e moale, preocupată de politică sau de gheșefturi, fără o linie de conduită hotărîită, fără ideal.

Preotul bătrîn întrebă :

— Dar ce-a făcut de-o duc la închisoare ?

— N-ai auzit?... A vrut să fure o bucată de pîne.

— Însă dacă i-o fi fost foame, tată ?

— Trebuia să ceară ; nu trebuia să fure !

— Să ceară?... Nu i-ar fi dat nimeni.

— I-ar fi dat cineva cinci parale pe-o floare. Dar toate zdrențuroasele astea sînt vițioase. Nu vor să mai minînce pîne neagră... le cere inima pîne albă.

— Și vor condamna-o ?

— Art. 306 și 308 sînt categorice. Oricine își însușește pe nedrept lucrul altuia are drept de la 15 zile pînă la doi ani de închisoare.

— Ce bine cunoști tu legea !

Și fruntea bătrînului preot se plecă în farfurie, îngîndurată sau fericită.

Iar viitorul profesor, de la masa din față, urma :

— Va trebui o muncă încordată, o luptă de toate clipele, ca să scoatem țara asta din mocirla impasibilității, a lîncezirii în care au aruncat-o libertăți nepotrivite cu starea înapoiată a poporului. Utopiile socialiste nu sînt pentru noi. Necunoscînd valoarea libertății, ne jucăm cu ea cum se joacă copiii cu focul și ne obișnuim să nu mai respectăm și să nu ne mai temem de nimic. De aceea crimele și delicturile se înmulțesc pe zi ce trece, și fiecare se crede în cîrept să întindă mîna spre bunul altuia.

— Sînt adevăruri astea care trebuie spuse și care îți vor deschide mai răpede porțile Universității.

— Dacă aș scrie un articol în acest sens, pentru *La nation* ?

— O idee nimerită. Să citezi într-însul din discursurile lui M. și G. ; am colecția *Monitorului* acasă. Vom răs-

foi-o diseară împreună și o să găsim ceva care să se potrivească...

După o clipă de gîndire :

— Strecoară în treacăt și cîteva rinduri în sprijinul marei proprietăți, singura putere civilizatoare a statelor moderne. Din principiu, în toate articolele tale, să nu uiți niciodată marea proprietate. Zîmbea ușor: în politica noastră, e cuvîntul magic, iarba-de-fier care înduioșează toate inimile guvernamentale. E, dacă vrei, demagogismul aristocratic.

— Dar crezi că M. și G. îl vor citi ?

— Un prieten al meu le va atrage atenția asupra lui.

Aseară, la club, M. mi-a vorbit de ultimul tău articol. Mi-a cerut lămuriri asupra studiilor tale și mi-a spus că ai vederi sănătoase și rare, cu atît mai meritorii cu cît tineretul de astăzi se lasă tîrît spre umanitarismul vag al cîtorva șarlatanii. Lucrează în aceeași direcție, fără să te pripești. Zilele astea, cred, cu oarecare probabilitate, că-mi va cere să i te prezint. Va căuta să te descoase. Să nu-i ceri nimic. Să ai aerul că lupți numai pentru convingerile tale personale, că toată mulțumirea ta ar fi să știi că-ți împărtășește și el vederile, și să-i arăți, fără să insiști, că-i cunoști opera legislativă și oratorică și că numai datorită acestei opere gîndurile tale au luat calea pe care o urmezi astăzi. Oamenii cei mai puternici și mai inteligenți vor să fie tîmîiați.

— Mi-am dat seama de mult de adevărul ăsta. Cu-aceeași sinceritate însă trebuie să-ți mărturisesc că adeseori îmi vine peste mîină. Cînd aduc cuiva o laudă nemeritată, ori cînd îi spun tocmai ceea ce nu cred despre dînsul, simt bine că roșesc și mi-e teamă vecinie că individul o/să mă înțaleagă, că o să mă pătrundă cu privirea pană în fundul sufletului. În loc să mi-l fac binevoitor, mi-e în grijă să nu mă desprețuiască.

Fratele mai mare zîmbi :

— Ești tînăr încă. Mai tîrziu o să te convingi că oamenii primesc laudele cele mai exagerate fără să clipească din ochi, ca un tribut de admirație ce li se dărește pe sfînta dreptate. Am cunoscut imbecili și oameni inteligenți, cu situații sociale mediocre sau strălucite, toți deopotrivă de vanitoși și de ușor de prins de nas cu un-

dița admirației. Fii fără cea mai mică grijă. Spune-le toate enormitățile, minunează-te, rămii cu gura căscată în fața unui, cuvînt de ^uh sau a unei teorii stupide, compară-i cu cine socoti tu din oamenii de geniu că le-ar fi mai plăcut să semene, cîntă-le osanale, măgulește-i mai ales pană și în slăbiciunile lor? și fii sigur că niciodată spusele tale nu vor fi mai prejos de părerea pe care ei înșiși o au despre dînșii. Oamenii, în unanimitatea lor, sînt asemenea poezilor. Le place să le vorbești mereu de ei și să le slăvești opera. Chiar cei rari, care își vor da seama că nu ești sincer, ori că-i lauzi din interes, se vor feri să-și arate bănuielile și vor căuta să-ți fie folositori. Organizația socială e astfel alcătuită, încît cu cît cineva e mai sus pus, cu atît are nevoie de-un concert mai numeros de laude, ca să poată zvîrli cu pulberea clientelei în ochii potrivnicilor, fără să se sinchisească dacă laudele sînt meritate și pornite din convingere, sau nu. Jumătate din situațiile înfloritoare de astăzi, ale acelor pe care o să-i cunoști la Universitate, în parlament, în fruntea instituțiilor mari ale țării ori pe banca ministerială, sînt datorite acestei filozofii a vieții, cunoscută de toți, pusă în practică de cîțiva numai. Intransigenții, firile rigide și supuse orbește adevărului strimt, incapabile să recunoască meritele altora, au drept la dragostea noastră, dacă-ți place, însă sînt menite veșnic să rămîie la jumătatea drumului. Mi-aduc aminte, cînd eram în liceu, că profesorul nostru de română, care era șchiop, scoțîndu-mă într-o zi la tablă, mi-a spus între altele să-i dau un exemplu de superstiție populară. Eu, fără să mă gîndesc, am scris cu literele cursive cele mai frumoase : *Să te ferești de omul însemnat*. Profesorul a încruntat numai din sprincene, n-a zis nimic, dar de atunci, în ora lui stăteam mai mult în genunchi decît în bancă, și la examen m-a lăsat corigent. Profită de pățania mea. Cînd îi vorbi cu un șchiop, admiră pe Vulcan ca pe cel mai frumos dintre zei, și aruncă vestmîntul frumos al laudei peste toate uriciunile oamenilor. Șchiopul, inteligentul și prostul te vor crede totdeauna pe cuvînt.

— Dar ceea ce mă sfătuiești tu să fac are mare asemănare cu lingușirea !

— Cuvintele nu importă și nu trebuie să te sperie. Ceea ce te interesează e cunoașterea exactă a vieții, fără înfloriturile pe care i le dăruiesc artiștii și adolescenții. În viață, ca să răzbești, una din forțele de căpetenie e lingușirea. Recunoaște-o fără înconjur și folosește-te de ea dacă te simți în stare. Dacă nu, declară-te mai bine învins de la început.

Au mai vorbit mult, dar prea încet, astfel că nu i-am mai auzit ce spun. Curînd, păreau înțăleși și și-au strîns minile. Un chelner trecu pe lîngă dînșii, și amîndoi îi cerură pîne.

Gazetarul de lîngă mine strigă și el :

— Pîne, băieți !...

Apoi, cu un gest discret, arată naționalistului pe-un domn mărunț, uscățiv și chel, care vorbea cu aprindere la o masă apropiată :

— îl cunoașteți ?... E T., directorul Bibliotecii Naționale... un om extraordinar. Acum vreo optsprezece ani se spune că ar fi pus bazele unei biblioteci prin subscripție publică. Imediat a fost numit director, i s-a alocat o leafă princiară, a făcut să i se voteze bugete nesfîrșite, s-a menținut sub toate guvernele, și te desfid să-i descoperi biblioteca în tot Bucureștiul. Pentru noi, ziaristi, deprinși să iscodim toate crimele, viața lui, ca și instituția fundată de el sînt taine nepătrunse. Ziarele l-au atacat, deputații au anunțat interpelări în Cameră, s-au iscălit petiții kilometrice, studenții i-au cerut capul, o lună nu se mai știa nimic de dînsul, pînă ce se potolea furtuna, și-n urmă îl vedeai iarăși apărînd în antecamerile autorităților, pe scările Ministerului de Instrucție, furișîndu-se fără să supere pe nimeni, cu surîsul gata pe buze, cu ochii incolori de vicleșug. Cum se învîrte, cine-l sprijină, mister !

Domnul T. vorbea acum ceva mai tare. Ziaristul adaogă încet :

— Să-l ascultăm ce spune. Pun gîtul c-a dat încă de-un manuscris rarism și foarte scump.

în adevăr, domnul T. vorbea cu căldură, dar, vădit, cu-o dezinteresare de artist :

— 130 de pagini, in-folio, pe pergament, minunat păstrate. Trei șnururi groase, cu peceti negre, imposibil de descifrat. Caracterele din cea mai frumoasă epocă slavă.

Antieariul care mi le-a adus, un ovreu, le-a cumpărat, desigur, pe-un preț de nimic de la niște răzeși din Putna. Mă silește să-i dau răspuns până peste-o săptămână ; altfel, le vinde unui frate din Mosova. Gîndiți-vă, ar fi un dezastru. Avem așa de puține izvoare istorice ! Să le pierdem și pe cele cîte se mai găsesc ici și colo... Dar un manuscris poate revoluționa toată știința ! Un manuscris... știți d-tră ce poate însemna un manuscris pentru istoria întunecată a poporului nostru ? Ah, dacă aş avea eu bani ; dacă m-aş putea împrumuta măcar... să știu bine că aş lua pînea din gura copiilor !... Gîndiți-vă, d-lor, sînt ocazii care nu se mai întîlnesc.

— Știm, domnule T. ...dar dă, știți și d-tră... ministrul se opune... deputații i-au făcut zile amare... ar vrea să vadă o dată deschizîndu-se biblioteca asta... De-atîția ani de cînd tot ne făgăduiți!...

— Firește, firește... aveți și d-tră foarte multă dreptate. Ziarele de scandal nu scapă niciodată prilejul să vă supere și să asmute publicul. Dar publicul nostru e incult, nu știe cît de scump se plătesc cărțile și manuscrisele. El nu-și dă seama că cele cîteva zeci de mii de franci pe an abia ajung să cumpărăm volumele strict trebuincioase. Deschiderea bibliotecii presupune paznici, lumină, încălzit, atîtea cheltuieli accesorii, pe care nu le acordă nimeni. E ușor să spui : „Deschideți biblioteca” ; dar numai eu știu cît lupt ca să smulg sumele ridicole cu care întîmpin nevoile cele mai grabnice. Nu zic, o voi deschide. La anul, desigur, la anul. O să cer să mi se sporească bugetul. Dar pană atunci sînt manuscrisele astea, d-lor... gîndiți-vă... o săptămână, și se vînd aiurea. Ar fi o lipsă de patriotism strigătoare la cer !...

— Și cît cere ovreiu ?

— Nimica toată, d-lor, nimica toată. Vreo două mii și ceva de lei... Ei, băiete !... nu servește nimeni aici ?... Am spus niște lichioruri... D-tră ce luați ?... Vă rog, sînteți invitații mei... Cum vă spuneam, o sumă ridicolă...

Dar două glasuri tinere strigară lîngă mine :

— Pîne, băiete !

Birtul gema acum de lume. Lăutarii cîntau pe întrecutele, chelnerii strigau comenzile în fund, rîsetele plu-

teau în larma neînteruptă a sălii ; de pretutindeni se auzea :

— Pîne, pîne...

Domnul T. vorbea ca mai înainte, fără să-l mai aud. Tinerii, noi veniți, vorbeau prea tare :

— • Roman e ăsta, literatură e asta ? Unde mergem ? E destul să îmbraci un erou cu suman și să-l încalți cu opinci, ca să fii consacrat poet. Barbarie și sălbătăcie !

— Ai văzut cum a fost primit volumul meu ? Criticii mari — tăcuți ; publicul — nepăsător ; numai mîrîitul gazetărașilor. N-au putut să-mi găsească nici o imperfecție, și s-au legat de erotismul cîtorva strofe. Auzi, eu, decadent ! Vra să zică, să nu mai pomenesti de dragoste, să alungi comparațiile rare, să nu mai fii sufletește ca o senzitivă, ci să-ți pui cușma pe-o ureche și să sudui ca surugiii. Dar pot ei să se izbească cu talentul lor de pămînt cît or vrea, n-or să scrie ei versuri ca ale mele.

Recita cu tremur divin în glas :

*în ochii tăi, o mare de moarte și-ntuneric,
Alunec ca o navă cu pînzele umflate
De uraganul sumbru al dorului himeric,
Spre dragostea suavă, cu frunți nesărutate...*

Aproape cînta, înainte, dar prietenul lui, fără să-l asculte, îi vorbea :

— Cu versurile tale, încă n-ar fi nimic. Poeziile nu se mai citesc în vremea de azi. Recunoaște și tu că rima își trage sufletul. Dar proza, dragă, proza, maturitatea civilizațiilor, epopeea modernă, haina largă în care cugetarea nu se dezarmează !... Nuvelele mele, într-o limbă cum nu s-a scris pînă acum în țara asta, cu fraze plesnind de gînduri profunde, cu subiecte de-o varietate și de-o bogăție neîntrecută...

— Dar încă cealaltă, *Inelul de opal*. Cu cîtă măiestrie am asemănat dragostea pierzătoare a femeii cu piatra nefastă, opalul. Ți-aduci aminte versul acela minunat :

*Cînd rîzi, pe dinții tăi, petale de opale,
Respir durerea lumii și viața mea pierdută ;
Pe guta ta, clavir cu clape de opale,
Apăs gura mea arsă de pofte animale,
Și...*

— Am pus în nuvelele mele psihologice, filozofie, ne-mulțumirea sufletelor moderne, săturate de știință și însetate de necunoscut...

— De pildă: „petale de opale”, l-ar fi găsit dumnealor ?

— Arta nu se poate mulțumi cu sentimente trecătoare, îi trebuie patimi, ori gânduri eterne...

— Ce evocatoare-e gura din care sărutul scoate, ca dintr-un clavir, profunzimea simfoniilor sufletești...

— Filozofia vieții, într-o frază !

— Frumosul, un vers impecabil...

N-am cum să transcriu, căci vorbeau amândoi deodată.

— Și, totuși, îmi voi prezintă volumul la Academie.

— Voi concura pentru premiul cel mare...

— Și voi fi bătut ide autorul cutărui roman...

—• De poetul chiotelor ardelenesti !...

Ura îi făcu să se asculte. Vorbeau acum pe rând :

— În toamna trecută, premiul cel mare ei l-au luat. Și-au împărțit toate premiile. Editori sînt numai pentru dinșii. Slujbele cele mai bune, tot lor.

— Și dacă, încaltea, ar lucra ceva prost, dar original. Nici atât. Plagiază, fură de stîng pămîntul. În romanul lui R. am-găsit pagini întregi, luate de-a gata, din Gogol. L-am pus pe două coloane... o să apară în *Tot românul, sireacul*, de duminică.

Prietenii își frecau minele.

— Să le mai dea ministerul comenzi și bani cu nemiluita.

— A venit desculț din Ardeal, și-acum nu-și mai încape în piele.

Împărțeau un fel de mîncare, frățește, și sfîrșindu-li-se pînea, strigară :

— Pîne, băiete !

Din toate colțurile sălii se ridicau glasuri :

— Pîne !...

— Pîne !...

Vioarele țipau, basul gemea, naiul sfredelea aerul opac de fumul țigărilor, chelnerii, aiuriți, alergau cu pași de struți, mesenii băteau cu cuțitele în farfurii și strigau :

— Pîne !...

Pîne !...

Glasuri revoltate scrișneau din toate părțile :

— Politică e asta !...

— Pe fiu-meu l-au lăsat fără slujbă !...

— M-au sărit la înaintare !...

— O să-mi scot paguba la pocher...

— Magistrat în provincie...

—• Pe miniștri îi am în buzunar !...

— Numai așa vei ajunge profesor la Universitate !...

— Două mii de lei manuscrisul, d-lor, ne-am înțeles...

— Nuvelele mele !...

— Versurile mele !...

— Oh, dacă ne-ar plăti și nouă ministerul !...

— Pîne !...

— Pîne !...

Sala imensă, geamurile, zidurile, clădirea întreagă strigau, gemeau, clocoteau, cerînd pîne... Vioarele nu se mai auzeau, basul nu se mai auzea, nimica parcă nu se mai auzea în lume ; naiul singur țipa ca o nebunie despletită, țipa peste gurile deschise, peste ochii înfrigurați, peste poftetele dezlănțuite, țipa...

— Pîne"TT"Fîne !...

Viața românească, an. III (1908),
nr. 7 (iulie), p. 25—40.

VISUL LUI TOANA ISPAS

De cu seară se lăsase un pui de ger, de mama focului. Pământul, uscat troscot, suna sub călcăile potcovite ale cizmelor lui Toană Ispas, parcă strada s-ar fi întins pe spinarea unui gang. El se uita la stele și se gîdea că pînă la schimbul de dimineață mai este mult. Silindu-se să înfrunte mînia crivățului care-i biciuia și-i ustura fața, înfundîndu-și bine mustățile pleoștite în băierile glugii încolăcite pe după gît și ghemuindu-și mîinile în mînecele mantalei, el măsura strada cu pași rari, simțind în sufletul lui oropsit și bun o tristeță dulce, de om fără parte. Trecu pe lîngă crîșma din colț, cu ochiuril^ de geam înghețate, abia luminînd în întunericul nopții. Amestecate cu şuierul viforîței, veneau cînd și cînd cîntecile unui bețiv întîrziat și hangul cobzei. Ispas își lipi urechea de fereastră, dar auzi numai zgomote nelămurite, rîsete, ciocniri de pahare, strigăte răgușite și scîrțlăitul firmei „La roșiorul călare”, care se mișca de vînt drept deasupra capului lui. Îi era frig și se gîdea cu jînd, ca la o bucurie mare, la un pahar de vin cald. Dar își aduse îndată aminte că purta haina statului, se înalță dîrz în picioare și fluieră lung din semnal. Vîntul se întetise parcă mai tare, copacii gemeau aidoma ca oamenii și şuierul lui se pierdu fără răspuns. Atunci vegherea lui singuratecă se prefăcu în tristeță, se lăsă pe-un colț de ladă răzimată de un zid și se adăpostii, cum putu mai bine, de mînia furtunii. Pînă la schimbul de dimineață mai era mult.

Număra ceasurile și socotea, una cîte una, amărăciunile vieții. Întru tîrziu o dezlănțuire de vînt mai aprigă îl făcu să închidă ochii. Cu ochii închiși, auzea, pierdut și blînd, hangul cobzei. I se păru că în mintea lui se amestecă întîmplări și amintiri una peste alta.

O clipă se văzu în satul de pe malul Argeșului, învîrtind hora în bătătura hanului boieresc, chiuind cît îl ținea gura și strîngînd, s-o sfărme, mîna Bălașii a morăriței. Bătea și-acolo crivățul iernii, dar inima îi era veselă și fruntea îi brobonea de sudoare. Dar de atunci zilele se pierdeau ca într-o pîclă; pe el îl luaseră la oaste și, după un an de miliție, a primit scrisoare de acasă, precum că mica lor epistolie să-l găsească în momentele cele mai fericite ale vieții d-sale, că maică-sa închisese ochii și că Bălașa se măritase cu Voican al Lupei pe la iSîntă-Mării. A simțit bine el atunci că ceva se rupsesse în inima lui și că nu mai avea ce să caute în sat. S-a prins cu dinții de instrucție, era cel dintîi la front, dar nu cunoștea slovele, și, cît s-a muncit de mult cu ele, nu intrau în capul lui de creștin sărac cu 4ufo'l- în trei ani a învățat să se iscălească și a pus galonul de fruntaș. La liberare a plecat din ograda cazarmii cu ochii în lacrimi, cu sufletul posomorit, pe două cărări, din carie nici una nu ducea spre sat. Căpitanului îi fusese drag omul ăsta supus, blînd, îndurător la muncă și, făcîndu-i-se milă de el, i-a dat o scrisoare către un prietin al lui, slujbaş înalt la direcția tramvaielor.

Doi ani Ispas a mînat un biet cal, oropsit ca și dînsul, flămînd ca și dînsul, stingher ca și dînsul. Și-l făcuse frate de cruce și-l lăsa să meargă mai mult în voie. La vale o lua trepegior, pe loc întins îl îndemna cu vorbe bune, la deal mai pocnea din bici cînd și cînd, fără să-l atingă. De la o vreme calul n-o mai urnea din pas. Călătorii strigau la conductor, conductorul se răstrea la vizi-tiu, Ispas se văieta în fundul sufletului de răutatea lumii și trăgea hăturile : „Hi, tată, hi !” Dar din pricina lui erau mari întîrzieri pe linie și-au ajuns plîngerii pînă la direcție. Directorul, un om blajin, l-a chemat și l-a sfătuit să-și bage mințile în cap. În ziua aceea Ispas a dat cu biciul în cal, și călătorii, dacă n-au mers ca vîntul și ca gîndul,

h-au avut totuși motive să se plîngă. Spre seară, Murgul — așa îl chema pe cal, deși era alb sadea — cum își luase vînt la vale, tîrînd după el tramvaiul în goană nebună, ca o nălucă, fie că pierduse obiceiul, fie de bătrîneță, fie din orice altă cauză, s-a poticnit în mijlocul drumului, a căzut lat la pămînt, și roatele tramvaiului i-au trecut, cu un trosnet surd, peste picioarele de dindărăt. Jalea lui Ispas a fost mare. A predat tramvaiul conductorului, și el a mers pe jos, după cotiga în care au suit calul, pînă la marginea orașului, la haznale. Acolo, cînd s-a apropiat cu capul de grumazul calului și cînd i-a trecut mîna prin coamă, Murgul l-a privit lung, cu ochi rotunzi, dulci și umezi, parcă l-ar fi înțeles. El și-a adus aminte de Tochii Bălașii, din seara cînd și-a luat rămas bun de la dînsa, și a oftat din băierile inimii. Viața lui n-avea parte de dragoste.

În doua zi, directorul l-a fulgerat cu privirea și, socotindu-l om rău și răzbunător, l-a întrebat dacă are cu ce să plătească calul, că, de unde nu, o să-l mănînce pușcăria. Ispas n-avea bani, nu înțelegea și nu s-a dezvinovățit. Un comisar a venit în urmă, l-a sucit și l-a învîrtit în toate felurile și l-a pus să iscălească o declarație precum că el, Toană Ispas, într-adins a mînat calul iute, că doar i s-o întîmpla vreun neajuns și să-și răzbune astfel pe director pentru că îl certase în ajun. La judecată el a spus altfel, așa cum era adevărat; dar judecătorul, roșu de minie, i-a pus sub nas iscălitura, și el a recunoscut-o, că n-avea încotro. De aici s-a pornit sfadă mare în sală; vreo trei domni, îmbrăcați nemțește, s-au amenințat pentru dînsul, și n-a lipsit mult să se încaiere de păr. Judecătorul însă i-a liniștit pe toți, trimițîndu-l pe Toană Ispas la cju^ă. Acolo, mîncînd pîine cu apă și privind lung printre zăbrelele ferestrei, a avut timp să-și adune gîndurile și să cugete asupra relelor învățaturii.

Dar dacă el nu știa să-și scrie decît numele, îi era lui scris să pătimească și altele.

Cînd a ieșit din închisoare, da înspre toamnă, o dimineață de toamnă rece, tristă, ca o casă părăsită. Pierduse parcă obiceiul să umble și se uita treimea la lumea vorbăreață, grăbită din jurul lui. Olteni treceau pe lîngă el, izbindu-l cu coșurile încărcate, strigînd mărfurile într-o

limbă neînțeleasă. În ușa prăvăliilor, băieți veseli frigeau mititei, lovind cu cleștele în grătare. Fumul, risipindu-se de pe jăratecul aprins, îi aduse aminte că nu mîncase din ajun și intră într-o crîsmă de pe cheiul Dîmboviței. Acolo se așeză la o masă pe care fărămituri de pîine înotau în urme de vin roș. Pe cînd mîncea, nemaifiind alți mușterii în sală, crîșmarul se așeză lîngă dînsul, îl bătu cu mîna pe spate și-l întrebă dacă vine de la țară. Dar crîșmarul părea om bun, și el îi povesti întîmplarea lui, liniștit, pe îndelete, fără să se plîngă de nedreptatea care i se făcuse, mulțumit că-l mai asculta cineva din ziua judecătii. Crîșmarul clipea des din ochi și-și spunea: „Omul ăsta nu cunoaște viața, n-a putut omorî calul cu dinadins, o să-l iau slugă la mine”. Cînd Ispas mîntui de spus, el îl căina cu un potop de cuvinte și-l întrebă:

— Și acum ce ai de gînd, așa, fără bani cum ești, și cu rușinea închisorii în spinare?

Ispas se mulțumi să ridice din umeri și plecă ochii în pămînt. Simțea și el că oamenii aveau să-l privească altfel după ce vor afla că a fost pușcăriaș. De aceea i s-au umezit ochii și n-a putut scoate o vorbă cînd crîșmarul i-a spus că, făcîndu-i-se milă de el, îl va lua slugă la dînsul. Deocamdată, fără simbrerie, să vadă cum se poartă; mai tîrziu, dacă va fi mulțumit, îi va plăti munca omenește.

Pînă la prînz, Ispas învățase tot ce avea de făcut și alerga prin ograda dindăjătul crîșmei ca o slugă veche. Nu se da în lături de la treabă, se scula în zori și se culca tîrziu, după miezul nopții. Și treburi erau din belșug. Poloboace de descărcat și de coborît în pivniță, lemne de tăiat, curtea de măturat, blide de spălat, să nu le mai sfîrșești toată ziua.

Trecuse postul cel mare, rupsesse trei rînduri de opinci, și era cu îndemn la muncă și cu spor ca în ziua dintăi. Zi-lele treceau repezi și nopțile dormea pe aceeași parte pe care se culcase. Vara, cînd s-au mai rărit mușteriii, avea cîte un ceas liber în toiul căldurii, și ștuneii scotea fluierul din traistă și cînta la umbră, pe paiele grajdului. Cîteodată băieții din prăvălie veneau să-l asculte și să facă glume, slobози de grija stăpînului. Vorbeau de chefuri, de petreceri, dumineca, la horă, de fete cu nume dulci, neliniștitoare, într-un rînd au adus cu dînșii pe Zulnia, sluj-

nica de peste drum, au rîs cu ea și s-au tăvălit în fin. Ispas o zărise de multe ori prin ogradă, fără s-o bage în seamă ; dar niciodată ca în după-amiaza aceea n-o văzuse — de plină la trup, de sprințară și de guralivă. Cînd venea ceasul odihnei, de atunci pîndea ușa grajdului cu neastîmpăr și eînta din fluier mai cu foc și mai tare. Zulnia trecea pe acolo, îi arunca o vorbă, două, din ușă, și-și vedea de drum. Lui Ispas îi murea inima și nu îndrăznea s-o cheme înăuntru.

Dar într-o zi ploua cu găleata. în grajd era aproape întuneric, băieții erau în prăvălie, de pe streșine curgea apa șiroaie, și sufletul lui Ispas era trist de moarte. Lăsase fluierul lîngă dînsul și asculta cum bubuia cerul, ca un munte care se dărâmă. Deodată Zulnia, cu fustele sumese, cu barizul desfăcut, cu bluza udă learcă, trecu prin ploaie și se adăposti în pragul grajdului. Ispas simți cum i se topesc puterile și abia putu s-o cheme :

— Zulnio... Zulnio...

— Aici erai, Toană?... M-am făcut totuna de apă.

Fata se dădu lîngă dînsul, își întinse fustele pe picioare, să și le zvînte, dar abia apucă să și le așeze, și Ispas, îndrăzneț ca niciodată, o prinse în brațe și o strînse să-i curme răsuflarea.

— Astîmpără-te... O să ne vază cineva.

Dar ploaia ropotea mai tare, tunetele zguduiau pămîntul, un miros dulce, ațîțător, plutea în întunerecul grajdului. Zulnia se lăsă moale, slabă, învinsă, în înfundătura paielor. Șoptea numai, alintătoare :

— iSă-mi dai o brățară, Toană, brățara din fereastră prăvăliei.

A doua zi, Ispas se codi pînă seara, se scarpină în cap, intră în prăvălie, se uită pe geam la amaneturile din galantar, intră înăuntru, ieși iarăși și nu-și găsea astîmpăr. Tocmai cînd jupînul se pregătea să închidă obloanele, el își luă inima în dinți, îi aținu calea în ogradă și-i ceru simbria. Jupînul s-a uitat mai întîi mirat la dînsul, i-a spus apoi o vorbă bună, să n-aibă nici o grijă, și l-a trimis să se culce. Ispas a așteptat cît a așteptat, și peste cîteva zile i-a cerut iarăși bani de cheltuială. Dar acum crîșmarul s-a răstit la dînsul, l-a sfătuit să-și vază mai bine de treabă, căci de-o bucată de vreme se lăsase pe

tînjală, și a isprăvit spunîndu-i că o să-i dea cînd i-o fi la îndemînă. Și zilele treceau lungi, încete, pline de trudă și de ocări. De cîte ori jupînul îl prindea stînd răzimat de ușa grajdului, cu ochii pierduți ca în visuri, se făcea foc de mînie și-l amenința că nu-i trebuiește slugă le-neșă pe lîngă casă. Degeaba alerga Ispas de dimineață pînă noaptea, degeaba se învîrtea după treburi, iute ca o sfîrlează, crîșmarul nu mai avea o vorbă bună pentru dînsul, și de plata simbriei, iarăși, nici vorbă. Apoi o săptămînă Zulnia nu s-a mai arătat prin ogradă, și cînd întîmplător el îi ieșea în drum, ea îl ocolea, parcă nici nu l-ar fi cunoscut. Cînd se arunca seara, îmbrăcat, pe patul de scînduri din podul caselor, lui Ispas îi sîngera inima, ca și cum i-ar fi intrat un ghimpe adînc în carne. Își strîngea capul în pumni și se întreba singur, cu glas tare în întuneric :

— Ce i-am făcut, Doamne?... Ce i-am făcut să mă urască ?

Nu-și găsea nici o vină, dar ca un rotocol de foc sclipea în noapte brățara din galantarul prăvăliei. Se silea să doarmă și nu putea. Atunci cobora scările tiptil, se ghemuia lîngă ușa grajdului și aștepta să se facă o minune, să se deschidă poarta și să treacă Zulnia prin ogradă. Însă poarta rămînea mereu închisă, și Zulnia, ca toate cele dorite, dormea dusă. Așa, în frămîntări și în nopți nedormite, trecură două săptămîni și sărbătoarea sfîntului Ilie. În noaptea de sfîntul Ilie crîșma a stat deschisă pînă înspre dimineață. A doua zi băieții din prăvălie dormeau pe picioare, și jupînul, culcîndu-se și el mai devreme, i-a lăsat vorbă să închidă el ușile înainte de miezul nopții. Rămas singur, Ispas privea în lungul cheiului întunecos și pustiu și se gîndea la viața lui amărîtă. Un ceas bătut undeva, în fundul orașului, de unsprezece ori, și bătăile acelea lungi, trăgănate, îi intrară în suflet ca tăiușuri de cuțit. Felinarul din stradă lumina geamul, și-n geam sclipea cu mii de lumini, galbenă și rotundă, brățara, li vîjîiau urechile și i se deschidea un gol în cap, ca o prăpastie.

„Ah, dacă ar veni Zulnia în noaptea asta !” Ceasul din fundul orașului bătut doyăsprezece, bătut unu, bătut două, și el tot aștepta, cu obloanele deschise. Ceasul bătut trei,

un zgomot surd de căruțe încărcate veni dinspre hale» gazul se mîntuia în lămpi, și Ispas abia atunci se urni de lîngă ușă și-și simți viața prea grea și prea fără de folos. Mergînd ca în vis, suflă în lămpi, trase obloanele, zăvorî ușa din față, vru să iasă în ogradă, dar un gînd smintit îl țintui locului, îi aprindea capul, ca de friguri. Dacă s-ar uita de aproape la brătară, dacă ar lua-o în mîini, să vadă numai cum e făcută, s-o pipăie numai, și pe urmă s-o puie la loc, îndărăt. Se strecură în vîrful picioarelor pe după tejghea, deschise geamul cu grijă, apăsînd pe țîțîni ca să nu scîrțîie, și dibui cu mîna prin întuneric. Cînd a dat cu mîna de brătară rece, a simțit deodată o liniște mare într-însul și parcă o mîna i-a trecut pe frunte, răcorindu-i mintea. Ar fi vrut acum s-o vadă, dar era întuneric; să frece un chibrit, ar fi putut da de veste cuiva. Se gîndi că era mai bine s-o ieie sus, cu dînsul, s-o privească la lumina și s-o aducă dis-de-dimineață înapoi. În dreptul scărilor s-a desculțat și s-a urcat în pod pe brînci, ascultînd cum îi bătea inima să-i spargă coșul pieptului. Cînd s-a văzut lîngă patul de scînduri, îl dureau oasele, parcă ar fi urcat un butoi plin în spinare. „O s-o văd mîine...” Și, punîndu-și-o sub căpătîi, adormi greu, un somn adînc ca moartea.

A doua zi îl zgîlțîi Marin, băiatul cel mai mic din prăvălie :

— Scoală, Ispase !... S-a făcut de ieri ziuă, și jupînul înjură jos de toți sfinții.

Ispas uită de brătară, coborî scările sărind cîte cinci trepte deodată, primi jos un potop de sudalme și nu-și aduse aminte de isprava din ajun decît după ce tîrguise în piață și da să intre cu coșurile încărcate pe ușa crîșmei. I se păru că pămîntul îi fuge de sub picioare cînd jupînul îi ieși înainte, cu cuțitul în brîu și cu mîinile în șolduri.

Dar jupînul îl zori să coboare niște poloboace în pivniță, băieții își vedeau grăbiți de mușterii, crîșma gemea de lume, și nimănui nu-i ardea de brătară. După-amiază el luă brătară la dînsul și se gîndea cum s-o puie la loc mai bine, fără să-l vază nimeni. Se învîrți prin crîșma, mai ieși, mai se întoarse, își făcu de treabă în stradă, lîngă fereastra în care locul gol strălucea acum mai viu

decît brătară, se făcea că se uită mirat în lungul străzii, însă ca un făcut, Marin sta neclintit la tejghea.

„O s-o pun diseară...” se gîndi el și se adăposti de arșița soarelui în umbra grajdului.

Dar ceasul rău îl pîndea. Cum sta așa, pe-o rînă, Zulnia se ivi în privazul ușii, Zulnia, rumenă și înădușită de căldură, cu cămașa abia-abia întredeschisă pe sîni. Ispas n-o mai văzu decît pe dînsa. O chemă, și pentru că fata, și-reată, făcea nazuri :

— Baiu... Ispase... unde mi-e brătară ? el desfăcu brătară din batistă și i-o dădu, cum i-ar fi dat viața. Trei zile și trei nopți Ispas n-a mai avut ceas tihnit. Nimeni nu băgase însă de seamă că brătară lipsea din fereastră, și după o săptămînă, dacă Ispas n-ar fi avut niște dureri groaznice mai jos de pîntece, s-ar fi putut socoti scăpat. Muncise săptămînă întreagă ca un cîine, și cum jupînul l-a găsit într-o dimineață încolăcit de dureri pe paiele grajdului, i-a spus că ridicase desigur ceva prea greu în spinare și l-a lăsat să se hodiească. Dar nici în ziua aceea7 nici a doua zi, nici a treia zi nu i-a fost mai bine, ci tot mai rău și mai rău. Scrișnea din dinți pe paie și uitase brătară. Cînd iată că într-o dimineață Marin a intrat în grajd ca furtuna, s-a uitat speriat la dînsul și i-a spus :

— Ce-ai făcut, Ispase ?!... Jupînul a văzut adinioarea brătară din galantar pe mîna Zulniei, a chemat vardistul și ea spune că i-ai dat-o tu. E un tîmbălău sus în prăvălie !

Abia mîntuise vorba, și jupînul păși grav în grajd, cu vardistul de-a dreapta lui și urmat de slujnică, de băieți, de toată mahalaua.

Ca de-un vis urît, Ispas și-aduce aminte de răcnetele crîșmarului, de ochii rugători ai Zulniei, de mărturisirea lui răpede, desăvîrșită.

— Pușcăriașule, ai să înfunzi ocna !

Îl durea mijlocul, dar mai tare îl dureau cuvintele stăpînului. A vrut să se ridice, să-i ceară iertare, să-i spuie tot, dar un cuțit i-a străpuns măruntaiele, a urlat de durere și n-a mai știut ce se face cu dînsul !

S-a trezit într-un așternut curat, într-o odaie largă și răcoroasă, cu multe alte paturi înșiruite pe două rînduri

lîngă părăi. Un domnișor tînăr, cu ochelari, sta lîngă dînsul și-i ținea mîna.

— Ei, te simți mai bine, Ispas ?

Ispas a răspuns cu mintea turbure :

— Da, mai bine...

Dar din cînd în cînd [îl] înțepeneau durerile, și cum din dojana domnișorului și din glumele vecinilor înțelesese că boala i se trage de la o muiere, și-a adus aminte cu tristeță de Zulnia și se gîndea cu amărăciune la rălele dragostei.

Ispas a ieșit din spital iertat de stăpînu-său, în schimbul simbriei pierdute, și cu un grăunte de înțelepciune mai mult în mintea lui slabă și întunecată. Își spunea în el : „Nici cartea nu-i bună, dar mai rea decît cartea e dragostea Zulniei”.

Și cugetînd astfel, pășea încă cu greu pe strada străbătută la ceasul acela de lume îmbrăcată bine, veselă și mulțumită, și de trăsuri în goana cailor. Uimit de atîta frumusețe și uluit de zgomot, se rezămasă de un felinar și se uita lung în urma trăsurilor. Parcă nu mai văzuse lumea de un veac. Dar un sergent de stradă, văzîndu-l zdrențăros și oprit prea mult în loc, astfel că împiedica circulația, se răsti la dînsul și-l împinse de umeri, spunîndu-i să-și caute de drum. El își așează traista în spinare, obișnuit să se supuie, și-o porni împleticindu-se. Mergea prin puhoiul de oameni ca în vis, tîrîndu-și pașii pe străzi necunoscute, pînă ce dădu într-o piață mare, pe care i se păru că o mai văzuse cîndva. Acolo se simți obosit, cu picioarele așa de înmuiate la încheieturi, că abia putea să umble. Se rezemă de un zid și așteptă să vază ce-i, căci se auzeau șuierături de vardiști din toate părțile, oameni peste oameni se îmbulzeau ca la urs, și-n fundul pieții, de pe o stradă care se deschidea în fața lui, se revărsa un puhoi negru de capete, cu steaguri și cu muzică în frunte. Abia avu vreme Ispas să se întrebe ce o mai fi și asta, și deodată, dintr-un gang din dreapta lui, ieși soldășime multă, care se așeză la marginea pieții, de-a curmezișul drumului. Acum puhoiul se apropiase și se ridica în aer un zgomot surd ca un clocot de ape. Auzea strigăte, huiduieli și șuierături nesfîrșite. Privea nedumerit, cînd, din mijlocul mulțimii, începu să curgă înspre

pieță o ploaie de pietre, de cărămizi, de frînturi de lemne. Sub ploaia de pietre, soldații stăteau nemișcați, cu baionetele la arme. Un ofițer călare ieși înaintea rîndurilor, vorbi ceva, dar fugi repede înapoi, sperindu-se calul, pesemne, de strigătele oamenilor. Gîlceava ținu mult, pietrele curgeau droaie, soldații înaintau acum încet, cu puștile la mînă. Înaintaseră așa o bucată bună, cînd dintr-o stradă alăturată năvăliră în piață alți oameni înfuriați și armați cu bolovani și ciomege. Veneau în fugă, țipau, huiduiau, curgeau acum din trei-patru străzi deodată. Din ogrăzi, șiruri-șiruri de vardiști ieșeau în pas gimnastic, se înșirau în fața mulțimii, și cînd răzbeau înainte, cînd încovoiau rîndurile înapoi. Zăpăcit, Ispas se uita în dreapta, în stînga, înainte, îndărăt, împins din toate părțile, ghiontit, strivit aproape, neștiind nici el pe ce lume se găsește. Femei țipau în jurul lui, copii plîngeau, bărbații ridicau bastoanele în vînt și huiduiau cît îi ținea gura. Dar înghesuiala creștea, toată piața era o mare de capete. Lemne zburau pe sus, geamuri mari cădeau în țândări, pietre se izbeau cu zgomot de pereți, și era o zarvă în aer, încît nu se mai auzea nici în cer, nici pe pămînt. „Ce-o mai fi și asta ?” se gîndea mereu Ispas, purtat de colo-colo, minnat în neștire ca un pai de furia apelor revărsate. N-avu vreme să se gîndească mai mult, căci deodată îmbrânceala crescă, și un strigăt de alarmă se ridică din mijlocul mulțimii: „Jandarmii! Vin jandarmii!...” Coifuri albe sclipiră în aer, tropot de copite zgudui caldarîmul, urlete de durere spintecară văzduhul. Ispas simți cum îi pîrîie băierile traistei și, purtat, împins, lovit de pumni, se găsi lîngă un gard, cu un vardist în spinare. Cîți ghionti a mîncat, numai el știe. Între oameni bine îmbrăcați și între desculți, abia avînd timpul să se mire că se găsește în tovărășia lor, au pornit-o cu toții la secție. Acolo numai s-a dezmeticit că ținea strîns în mîini băierile traistei, dar că traista nu era nicăieri. Îngrămădiți într-o odaie joasă și întunecoasă, toți păreau veseli și făceau glume zgomoase. Singur Ispas s-a lăsat lîngă zid, vîitîndu-se în fundul inimii și găsind viața prea grea și prea dușmănoasă. Un comisar veni tîrziu, se uită la toți grav și încruntat și dădu ordin unui vardist să-i scoată afară. Acolo, în curte, un domn gras, îmbrăcat militărește, le luă interogatoriul

pe rînd, îi descusu din fir în pâr, asculta pentru fiecare depunerea unui sergent și celor mai mulți le dădea drumul. Cînd veni rîndul lui Ispas, el ieși din locul lui împleticindu-se. Comisarul zbieră la el:

— Nu te-ai trezit încă, mocofane?... Las' că te trezesc eu... Cum te cheamă?

— Toană Ispas, să trăiți!

— Uite, îi curg zdrențele de pe dînsul și-i trebuie politică... Sergent, ce-i cu individul ăsta?... /

Un vardist îl măsură de sus pînă jos, se întoarse apoi spre comisar și, smirna, cu mîna la chipiu, vorbi răsplat :

— Pe individul în chestie l-am surprins aruncînd cu bolovani și alte corpuri cotondente dintr-o traistă. După ce l-am arestat în numele legii, a proferat de trei ori : „Jos guvernul !”

Comisarul își răsuci mustața.

— Aha! Jos guvernul! Vra să zică facem/politică? N-avem ce mînca și facem politică !

O înjurătură înăbușită, ca un mîrlit, îi descoperi dinții.

— Hai, ce-mi căutai la întrunire ? *

Ispas se întreba : „Ce-o fi vrînd să spuie domnul comisar ?”

— Taci?... Faci pe surdul !... Sergent, ia ia-mi-l pe dumnealui și destupă-i urechile !

Cu alți patru inși, pîrliți ca și dînsul, Toană Ispas a coborît din nou în odaia joasă și întunecoasă. Pe drum întrebă de traistă, un pumn i se abătu greu în ceafă, și el nu mai pricepu nimic. Se uita la pereții goi și, cum se lăsase noapte adîncă, nu mai avu noțiunea timpului.

Tîrziu, desigur mult după miezul nopții, un slujbaş, îmbrăcat civil, i-a chemat afară, unul cîte unul. Cînd s-a deschis ușa a doua și a treia oară, i s-a părut că aude țipete îndepărtate, înăbușite. Se gîndi însă că-i țiuiau urechile de foame și așteptă liniștit. Veni și rîndul lui, cel din urmă. Trecu prin săli înguste, abia luminate. Coborî o mulțime de trepte și intră într-o odaie largă, boltită, ca un fel de beci, tocmai cînd ultimul tovarăș de sus își încheia pantalonii. Atunci i se păru că înțelege și i se zbîrli părul de groază. Un domn, la o masă, întrebă scurt :

— Mai sînt ?

— Nu mai sînt; ăsta-i cel din urmă.

— Cum te cheamă, mă ?

— Toană Ispas, să trăiți ! și adaogă repede : Da n-am făcut nimic... mi-am pierdut traista și căutam...

— Ce traistă, mă !... Dați-i 25... Eu mă duc pe sus. Dacă întreabă de mine domnu inspector...

Mai vorbi ceva urcînd scările, dar lui Ispas îi vîjîiau urechile, întoarse o privire sfîrșijă, de cîine bătut, spre cei rămași înăuntrii. Unul îi dădu un brînci :

— Hai... dă-ți jos nădragii... ce mai aștepti ? !

Cum sta înlemnit, doi inși îl înșfăcă de cap și de picioare, pe cînd Ispas urla, fără să se zbată, un urlet gros, nesfîrșit, de vită înjunghiată.

A doua zi de dimineață, trecînd pragul închisoarei și vîzînd cerul albastru, adînc, printre copacii sonori de eîntece matinale, i se păru că vede natura pentru întîiași dată. O filozofie blîndă, împăciuitoare, licări în mintea lui obscură, dezlegînd problema nedreptății ce i se făcuse. Boala slutește pe om, dar bătaia îl vindecă de toate relele. Desigur, în săptămîna dinții, cînd Ispas se pipăia cu mîinile pe spate, își simțea pielea aspră și vîrgată ca o rogojină, dar zîmbea el singur cu bunătate și-și spunea : „Ce să-i faci?... Așa e politica.” Era însă bucuros că de-atunci parcă-i luase cineva cu mîna durerile din josul pîntecelui. Putea să muncească și să alerge ca mai înainte, și, într-un oraș mare, cînd omul e săritor la treabă și cumpătat din fire, nu moare nimeni de foame. Toată iarna Ispas n-a avut brațe să prididească tot ce avea de lucru. Muncile grele la hală isau la abator el le făcea. După ce cădea zăpada pe străzi pînă la genunchi, își arunca vesel lopata pe umeri și o pornea cu noaptea în cap spre centrul capitalei. La Bobotează și în zilele mari de sărbători, cînd vodă trecea pe Calea Victoriei, înconjurat de ostași călări, el arunca nisip pe asfaltul lunecos, din căruțele primăriei. Dacă nu era nici zăpadă, nici polei, nici zor prea mare de lucru în piață, atunci lua bocceaua cu unelte într-o mină, securea și ferăstrăul în cealaltă, și tăia lemne la curțile boierești. Tăind azi așa, mîini așa, se învățase mahalaua cu dînsul, și pentru că era întotdeauna gata să dea o mână de ajutor la nevoie, și argații îl țineau în seamă și-l ocroteau. Toate îi mergeau în plin, și-ar fi făcut păcat să se plîngă de soartă, dștr fericirea nu-i niciodată întreagă, și Ispas se surprindea

adeseori ștergîndu-și pe furiș o lacrimă răsărită cine știe cum în colțul genelor, li vedea pe toți cu rostul lor, la casa lor, numai el alerga de eolo-eolo, ca un cîine, fără adăpost, fără stăpîn. Într-o seară, cum înmugureau copacii, în se- tea aceea de spovedanie pe care-o trezește primăvara, și-a spus focul cucoanei Profira, care tocmai atunci se coborâse în curte să vadă cum așezase stînjenu și să-i plătească. Cu- coana era mîndră la privit ca o cadra și vorbea cu el ome- nește.

— Bine, Ispase, o să mă gîndesc... și dacă o vrea și băr- batu-meu, ți-oî trimite vorbă.

I-a mulțumit Ispas, i-a sărutat mîinile, și numai ca la zece zile, se pomenește, într-o dimineață, cu rîndașul din curte că-l cheamă cucoana în grabă.

— Uite, Ispas, ce-i. O să te pricepi tu la grădină ?

— Dă, ducă, cît nu m-oî pricepe, oi mai învăța. Cît trăiește, tot învață omul. Căci, învărtind cu stîngăcie că- ciula în mînă, și-aducea aminte de cîte învățase numai el de cînd se liberase din armată.

Iată-l deci pe Ispas grădinar, răsturnînd pămîntul de dimineață și pînă seara, ântinzînd sfori și. uitându-se cu dragoste la florile în fel și fel de fețe, plivind buruienile cu grije și avînd și el somnul, somn, și masa, masă. Sculat o dată cu găinile, se spăla pe ochi la cișmea, se întorcea cu fața spre răsărit, și făcea cruci mari pe tăcutele. N-avea darul vorbirii, dar toată făptura lui smerită mulțumea lui Dumnezeu, în graiul sufletului, în revărsatul zilei noi ca- re-l găsea tot grădinar. Când servitorii îl îndemnau du- mineca să meargă cu ei la baluri, el se gîndea la străzile îmbulzite de politică și-i aștepta mai bine pe treptele din fața casei, cîntînd din fluier. Cînd fetele de prin vecini îi dădeau tîreoale și-l ispитеau cu dulceața ochilor, el și-aducea aminte de Zulnia, și-ar fi intrat în pămînt mai degrabă decît să le-asculte. Fetele își dădeau cu coatele, chihotînd în stradă.

— Spăsit mai e, surato !

Dar el nu le-auzea, și de aceea zilele lui treceau una după alta, liniștite ca somnul și răpezi ca visul. Cucoana era mulțumită de el, și însuși boierul, om iute și temut la minie, îi vorbea cu blîndețe. Simbria o strîngea întreagă și înnodea cu zece noduri bani albi pentru zile negre. Socotîndu-l prost printre ei, slugile nu-l pizmuiau. Nimeni nu se împiedica de dînsul, numai diavolul îi păștea norocul.

Într-o dimineață, boierul fiind dus din oraș, Ispas se sculase de cu noapte și-și căta de treabă prin ogradă. Vă- zuse de cu seară niște coarde uscate pe butucii de lîngă poartă și-și luase la el cosorul să le taie. Aproape isprăvisе de curățit vița, cînd auzi ușa de la antretul din față scârțâ- ind ușor și am zgomot înăbușit de glasuri. Părul lui Ispas se făcu măciucă. Într-o clipă o mie de gânduri îi trecură prin cap, care de care mai infricoșătoare. Hoții; poate ucigași; cucoana moartă în așternut; nici țipenie de om pe stradă ; să țîșnească pe poartă și să strige : „Săriți! Hoții!”.

Dar atunci două umbre negre coborîră treptele, și Ispas nu-și crezu ochilor. Una era cucoana, cealaltă, îmbrăcată ofițe- rește. Amândoi se țineau de mijloc și veneau spre el oprin- du-se cînd și cînd și sărutîndu-se lung. Cînd au fost ca la trei pași, Ispas a scăpat cosorul din mîni, cucoana a dat un țipăt, și ofițerul a scos sabia.

Însă cucoana, recunoscîndu-l, a pus mîna pe brațul ofi- țerului și l-a întrebat pe el cu glasul sfîrșit:

— Tu ești, Ispase ?

— Eu, cuconiță, sărut mîinile...

— Pe cine așteptai aici ?

— Am curățat vița de uscături... și arată cu un gest pier- dut grămada de crengi tăiate.

— Bine, bine, nu-i nimic !

Ofițerul îi strecură un bacșiș în mînă, și cucoana îl chemă pe urmă lîngă scară.

— Ascultă, Ispase, tu cunoști pe domnul de adinioarea ?

— De unde să-l cunosc, cuconiță, păcatele mele...

«— Ascultă bine, Ispase, e fratele meu ; dar n-ai să spui nimănui o vorbă, m-ai auzit ? nici o vorbă ! Boierul e cer- tat cu dînsul; te omoară dacă o afla că l-ai văzut în curte.

Îl dăscăli un ceas, îl făcu pe bietul Ispas să creadă ce nu văzuse, și de atunci nu era om mai cocoloșit în ogradă decît Ispas. Să fi fost un târgoveț șmecher, ar fi putut să se pricopsească. Dar el era sărac de duh și curat la su- flet. Muncea cu spor, ca și mai înainte, răsturna brazdele, așeza răsadurile noi cu rînduială, curăța pomii de omizi și în toiul verii nu era grădină în tot orașul mai strălu- citoare de verdeață sănătoasă ca a lui. Cînd boierul găsea

umbra copacilor deasă și răcoroasă și respira adânc mi-reasma florilor, el îl privea dindărătul tufișurilor de iasomie și i se umezeau ochii de fericirea stăpînilor. Uitase întîmplarea cu ofițerul, uitase trecutul și nu se gîndea la viitor. Dar într-o zi cucoana îl chemă în iatac să-i plătească luna și, după ce-i numără banii în palmă, îl întrebă deodată :

— Ești tu mulțumit la noi, Ispase ?

Ispas făcu o mișcare, ca și cum ar fi vrut să se arunce la pămînt, la picioarele ei. Cucoana îl opri cu un gest.

— Nu, nu-i nevoie să mi-o spui, te cred.

Scoase din sîn o scrisoare și-i citi adresa.

— Ai s-o duci diseară la frate-meu. Strînge-o bine, să nu ți-o vadă nimeni. N-ai să vorbești nimănui de dînsa... să nu scoți o vorbă... m-ai înțeles ?... o vorbă...

Mult timp îi dădu toate lămuririle, și seara, urcînd Dealul Spirii, Ispas parcă avea aripi la picioare. A găsit, pe fratele cucoanei, i-a dat scrisoarea, a luat răspunsul, și de atunci, mai în fiecare săptămînă, cum se pregătea boierul să plece la țară, el intra tiptil în iatacul cucoanei după scrisoare. În diminețile acelea avea grijă să se scoale cel dintîi și bătea ușor la fereastra odăii de dormit. Ispas nu cunoștea păcatul, și cugetul lui era liniștit. Dar ulciorul nu merge de multe ori la apă. Așa, într-o seară, bătu vesel, ca de obicei, cu scrisoarea în mînă, la ușa iatacului. Cînd s-a deschis ușa, s-a pomenit nas în nas cu boierul.

— Ce-i Ispase ?

Galben, tremurînd, Ispas se încerca să îngăime un răspuns.

— Ce-i hîrtia aia ? Ad-o încoa !

Cucoana se repezi despletită la dînsul, Ispas vru să fugă, boierul bănuî o taină și-i smuci scrisoarea. Cîtăva vreme n-a auzit nimic, îi vijliau urechile ca apa în scocul morii. Apoi auzi urlete în casă. Ar fi vrut să fugă și nu putu. Ușa pocni de părete, boierul se năpusti asupra lui, îl strîngea de gît, îl lovea cu pumnul în față.

— Cine ți-a dat scrisoarea, hoțul ?

Amețit de lovituri, Ispas nu răspundea nimic, și cu cît se încăpățîna să nu răspundă, cu atît furia boierului creștea, îl izbea cu capul de păreți, îl trînti la pămînt, îl calcă cu picioarele, și cînd ostenea, îi urla la ureche ;

Cine ți-â dat scrisoăfeâ ?

Dar Ispas simțea cum i se împăinjenesc vederile și, fără să se vaiete măcar o dată, tăcea, parcă ar fi avut gura în-cleștată. După o lovitură în obraji, sîngele îi gîlgîi pe nas și pe gură. Atunci cucoana țipă de groază și, la țipetele ei, alergară slugile. Eu o învălmășală și o larmă de nedescris. Izbindu-l cu piciorul, boierul porunci argaților să-l dea afară, să-l scoată în brînci pe poartă. Vizitiul îl ajută să se scoale, fata din casă îi ștergea sîngele cu șorțul. În ogradă toți îl întrebau ce este, ce s-a întîmplat, de ce l-a bătut. Glasul boierului se auzi în cerdac, și slugile îl îndemnară să iasă în stradă. Acolo, rămas singur, se răzîmă cu capul de gard și putu să plîngă. În liniștea uliței, lacrimile și picăturile de sînge cădeau rar pe asfalt, cu un zgomot ușor, ca apa de pe streșini, după ce a stat ploaia. Nu-l durea trupul, dar în suflet îl ardea ca o rană netă-măduită, îl bătuseră, și Ispas nu înțelegea de ce. Sprijinindu-se de zăbrelele gardului, să nu cadă, trecu pe lîngă grădină și se gîndi la răsadurile nestropite, la un altoi uscat, la omizile din măr, pe care le zărise tocmai cînd l-a chemat cucoana să ducă scrisoarea. Auzea zgomot în curte, vroia să plece, și se tîra, lăsînd la fiecare pas o fișie din sufletul lui zdrențuit. Ca un nemernic, rătăci toată noaptea, și cum se lumina de ziuă, văzu că mîinile îi erau roșii de sînge. Nu era țipenie de om pe strade și nici urmă de apă. Pășii mai repede, și la o răspîntie găsi un avuz. Se spălă pe mîini și pe ochi și, răcorindu-și mintea, se dumeri că era în apropierea abatorului. Acolo, măcelarii care îl cunoșteau i-au dat în ziua aceea o coajă de pîine și l-au lăsat să doarmă pe-o piele de bou. Peste o săptămînă, Ispas muncea ca dintru început, lega Vitele, ducea butucii de carne caldă la căruțe, freca instrumentele de tăiat și căra măruntaiele la fabrica de îngrășăminte. Un an și jumătate a fost de toate, a fost sătul și flămînd, trudit și odihnit, la adăpost sau zgrebuit de ger în fundul șoproanelor. Zi-lele de trudă treceau repezi, fără amintiri; dar nopțile avea visuri stranii. Tramvaie, judecători, băieți de prăvălie, slujnice, vardiști, crișmari, boieri, toți îl alungau, fugeau după dînsul prin locuri pustii cu pămînturi cleioase. Îi aruncau cu pietre, ridicau ciomege deasupra lui, îl izbeau cu pumnii, se înghesuiau într-insul, pe cînd el făcea sfor-

țări dezșădăjduite să-și scoată picioarele din nămolul pământului. În mijlocul nopților geroase Ispas se deștepta ud de sudoare, clănțanind de frică, cu ochii holbați în întuneric. O liniște grea, ca de plumb, apăsa peste orașul adormit. Cu urechile uindu-i de zgomotul tăcerii, Ispas sta nemișcat ceasuri întregi, ținându-și răsuflarea.

Alteori se trezea în țipete de groază. Glasul lui sfîșia umbrele nopții ca vaietul unei cucuvele. Vecinii, tulburați din somn, mormăiau printre dinți, înjurîndu-l; și un cîine undeva, departe, îi răspundea urlînd a pustiu. Din ochii deschiși mari, Ispas nu izbutea s-alunge vedeniile spăimîntătoare. Cînd un tovarăș de așternut îl dezmeticea cu un ghiont în coastă, el se ridica în șezut și veghea pînă în zorii zilei. Oboseala și somnul îl doborau, și ochii i se făceau grunțuroși și uscați ca de friguri. Ziua, la muncă, trecea pe străzi și printre oameni ca un lunatic. Diț pricina visurilor lui agitate, nimeni nu-l mai găzduia bucuros, în mahalale umblau din gură în gură o mulțime de vorbe asupra lui. Unii spuneau că pătimește de boala copiilor, alții că e apucat de dueă-se-pe-pustii, și cumetrele dădeau din cap, cu neîncredere, bănuind că trebuie să fie o crimă la mijloc. Gospodarii se fereau de dînsul, iar copiii, cînd îl vedeau trecînd pe lîngă maidanuri, își întreprudeau jocul și alergau după el, făcînd schime, seoțînd limba, bătînd din palme și cîntînd :

*Toa-nă, Toa-nă,
E-ntr-o toa-nă.*

De obicei, Ispas își vedea de drum, grăbind pasul, abia simțind cum apasă ceva mai greu peste inima lui răutatea lumii. Dar într-o zi, ca să-i sperie, ori ca să-l lese odată în pace, s-a prefăcut că fuge după dînșii. Atîta a fost de ajuns. Copiii au umplut aerul de țipete sfîșietoare; într-o clipă toată mahalaua era în picioare și numai "cu chiu, cu vai un jandarm, care se afla întîmplător într-o crîșma din apropiere, a putut să-l scoată din mîinile mulțimii. Cu Ispas înhățat de guler, cu mahalagiii în urma lui, cu copii pe de lături, ca în zilele de paradă, cînd trece muzica militară, jandarmul a pătruns în curtea comisariatului. Plîngerile oamenilor au pus pe comisar în mare încurcătură. Femeile strigau că a vrut să le omoare co-

pii; bărbații, mai cu scaun la cap, depuneau că-i lipsește o doagă. Nepărtinitor și drept ca Solomon, după o săptămînă de prevenție, comisarul a înaintat un proces-verbal pe patru coaie, și pe Ispas pe deasupra, medicului alienist. Acesta, deși era funcționar, nimerindu-se om bun și savant în meseria lui, l-a cercetat cu interes, l-a pus să-i povestească viața și, bănuind că are de-a face mai mult cu un bolnav decît cu un nebun, nu numai că l-a sfătuit să-și caute o slujbă de noapte, dar a și stăruit pentru dînsul pe lîngă puternicii zilei. Bucurîndu-se de protecția unui om cu trecere, Ispas a intrat curînd în corpul respectat al vardiștilor de oraș. Și iată-l astfel pe Toană Ispas vardist la marginea capitalei, purtînd cu simplitate și fără nici un fel de mîndrie lăuntrică haina statului. Frînt de oboseală, dormea acum din cînd în cînd, de dimineață și pînă la prînz, somn liniștit și fără visuri. După-amiaza făcea de serviciu la cucoana domnului comisar, iar seara își lua postul în primire. Străbătea ulițele tăcute, bătînd rar și apăsător pămîntul cu potcoavele cizmelor și fluierînd lung din țignal*. Sub ochii lui nebănuitori și limpezi înfloreau vagabonzii și se înmulțeau operațiile făcătorilor de rele. Numai cînd comandirii și subcomisarii, îngrijorați de împușinarea arestaților, se abăteau în raionul lui, se organizau goane înverșunate prin crîșmele de la răs_pîntii și prin pustietatea locurilor virane. Atunci, ca în nopțile de visuri urîte, Ispas alerga prin întuneric, își trăgea cu greu cizmele din noroaiele vîscoase, scaieții de pe marginea drumurilor l se agățau de pulpanele mantalei și umbre neașteptate se ridicau și fugeau în toate părțile. Țignalele șuierau și glasuri necunoscute se încrucișau în noapte. Întîlniri primejdioase îl pîndeau la tot pasul. Vagabonzi sau bandiți se aruncau cu curaj asupra lui și-^și făceau drum peste dînsul. Apoi o bandă întreagă de oameni, cu fețe negre și încrun-tate, l-au încolțit la o strîmtoare și l-au înconjurat fără de veste. Cît ai clipi din ochi, unii l-au trîntit la pămînt și alții s-au pus cu genunchii pe pieptul lui. Zbătîndu-se și smucindu-se în mîinile lor ca în clește de fier, Ispas încerca cu deznădejde să șuiere din țignal. Tot zbătîndu-se și pămîntul fiind noroios, simți cu groază cum intră, cum se cufundă în nămol. Înțelegînd că nu mai e nici o scăpare pentru dînsul, ridică ochii spre cer și nu-și crezu ochilor.

Zulnia, despletită, cu părul vîlvoi, se pleca peste capetele tîlharilor. Abia putu să îngăime într-o chemare supremă : „Zulnio !” și deodată boierul coanei Profira apăru în locul ei, îl pironi cu privirea, îi îngheță sîngele în vine și ridică o palmă uriașă asupra lui. Lui Ispas i se păru că se prăbușește lumea. Palma căzu cu zgomotul unui trăsnet. O lumină orbitoare îi luă vederile. Tîlharii dispărură. Și, dezmeticit, cu ochii holbați, Ispas văzu în fața lui pe comisarul de serviciu, turbat de mînie și urlînd cît îl ținea gura :

— Hai !... Dormi în post, vra să zică !...

Un „Dumnezeu” se înălță pînă la ceruri, și cîțiva pumni în fălci suspendară ca un șir de puncte visul lui Toană Ispas.

Viața socială, an. I (1910)
nr. 3 (aprilie), p. 226—248

1

SPRE ROMA

PLECAREA

— Predeal!... cincizeci de minute!...

După hîrșitul roților frecate de frîne, după strigătele călătorilor, răspunsurile hamalilor, după chemările și larma care se ridică într-o gară invadată de tren și de oameni, o surpriză ! E-adevărat, două rînduri de funcționari, români și maghiari, îmi purică încă pașaportul cu de-amănuntul parcă ar descifra cine știe ce secrete de stat, dar slujbașul însărcinat să controleze geamantanele se uită încrezător la mine, aruncă o privire prietenoasă celor două valize care mă urmează și, fără să le mai deschidă, îmi face semn că pot să trec.

Ungaria care nu mai deschide și nu mai răscolește înfrigurată geamantanele călătorilor ! Ungaria civilizată ! Ungaria în rînd cu popoarele din Apus nu numai în clădiri cu șase caturi, în bulevarde și în tramvaie electrice, dar și în moravuri. Dacă n-ar fi un rest de șovinism și teama cuminte de-o dezamăgire apropiată sau, la întoarcere, de revanșa slujbașilor români, m-aș sui în vagon cu iluzia că sînt la o mie de leghe departe de Predeal. Mi-am adus însă aminte că prevederea la drum, ca și răbdarea în viață e mama înțelepciunii. M-am ferit prin urmare de generalizarea unui entuziasm pripit și m-am culcat liniștit cu gîndul să aștept impresiile de-a doua zi.

Prima impresie ? Vai, aceeași pe care-am avut-o de cîte ori am trecut granița. Un sentiment confuz de tristeță și de mulțumire, de amărăciune și de revoltă. Nu e tristeță că

părăsesc țară, o nu ! Polul ăsta de patriotism fățarnic l-am lăsat totdeauna pe seama altora. Dar și-acum ca și-n atâtea rînduri cînd, cu mintea limpede și cu ochii parcă răcoriți de aerul rece al dimineții, am văzut întinzîndu-se pînă în zare cîmpiile bogate, în care strălucesc ca mănunchiuri de flori satele unui popor de țărani cuprinși și fericiți, am evocat satele noastre pătînd covorul verde al primăverii cu murdăria, cu sărăcia și cu mizeria lor.

Lîngă mine, un mare proprietar din Ialomița, în drum spre Abbazia, fumează liniștit o țigară și face, cu conștiința împăcată, aceeași observație :

— Ce sate frumoase pe-aici, domnule !

Instinctiv, în fața liniștii acesteia, simt nevoia să fiu agresiv, să răzbun ceva, să-i spun adevărul în forma cea mai crudă și mai impertinentă cu putință. Caut o frază jignitoare și ca să-l prind mai bine, îl întreb :

— Și de ce crezi d-ta că satele ungurești sînt mai frumoase ca ale noastre ?

Placid, sigur, convins că proclamă un adevăr irefutabil, îmi răspunde :

— Din cauza jandarmului !

Sînt dezarmat. Prostia, inconștiența sau cinismul adversarului te dezarmează totdeauna. Ce să mai vorbim ? Cum să ne mai înțelegem ? E ca și cum aș vorbi cu un hotentot de frumusețea unei pînze de Rafael. Las mai bine trenul s-alunece în liniște, să se înnooaie ca un șarpe, să treacă vag ca o fantomă de-a lungul pusteii ungurești. Pusta se întinde imensă, nesfîrșită. De ceasuri întregi același decor monoton de cer și de arături. Cu tot gîfîitul mașinii, cu tot uruitul roților, aud parcă tăcerea infinitului. Ici și colo numai, ca puncte mirate de exclamație, vin, se înalță și trec, coșuri răzlețe de fabrică.

Dar iată, pe la miezul zilei, punctele de exclamație se înmulțesc. În zarea depărtată o dungă subțire întunecă cerul. Trenul aleargă acum grăbit, trece cu zgomot ca o vijelie prin gări, pe sub poduri, pe lîngă firme și ziduri înalte, trosnește din încheieturi, spintecă văzduhul cu șuierături stridente, apleacă, smulge ca un salut frunzișul copacilor spre dînsul, flutură mîndru o flamură neagră de fum în urma lui și pătrunde ca un uragan printre

uzine, de-a lungul bulevardelor populate, pînă în inima capitalei moderne.

Budapesta ! Am recunoscut-o parcă aș fi părăsit-o ieri. Nu s-a schimbat nimic într-însa. Aceleași străzi rigide, înghețate, posomorite. Aceleași clădiri monumentale, ridicate de orgoliul unei generații fără gust. Ah, gustul, sentimentul acela fin, nedefinit, al artei și al proporțiilor juste. Prietenii noștri, ungurii, sînt tot așa de străini de dînsul ca și cetățenii de pe malurile Dîmboviței. Privesc cu atenție palatele lor și fără să vreau mi-aduc aminte de Palatul Poștelor, inform, monstruos, greoi, turtit ca o broască țestoasă în mijlocul Bucureștilor, sau de palatul d-lui Cantacuzino, așa de ridicol înzorzonat și-atît de admirabil în vulgaritatea lui aurită și pretențioasă. Cei care n-au văzut Budapesta să-și închipuiască un oraș cu sute și sute de pakte clădite în stilul masiv, inform, baroc, al arhitecturii noastre oficiale și vor avea noțiunea exactă a gustului maghiar.

Colind totuși străzile, privesc clădirile cu luare aminte, deși aș cîștiga mai mult dacă aș răsfoi o carte pș-o bancă singuratică de grădină sau dacă m-aș întîrzia furat de vișuri și de gînduri pe malurile încă poetice ale Dunării. M-am hotărît însă să văd totul, să-mi umplu ochii de urît ca și de frumos, să culeg toate impresiile care-mi vor înlesni puțința unei comparații sau unui învățămînt. Și apoi, în definitiv, din punct de vedere practic, liniile imperfecte ale unei arhitecturi sălbatice pot fi tot atît de utile, ca și siluetele armonioase ale Acropolei sau ale Panteonului. Ele te învață să faci deosebirea subtilă dar profundă între artă și între meșteșug, între ceea ce e vulgar și ceea ce e nobil, între estetica primitivă și complicată care a ordonat de pildă colonadele Ateneului nostru și între estetica desăvîrșită care a ridicat coloanele elegante ale cutărui templu elin sau roman. Viața e făcută din contraste. Dacă n-ar exista boala nu ne-am da seama de binefacerile sănătății. Dacă n-ar fi femeii urîte poate că n-am aprecia îndeajuns pe cele frumoase. Dacă d-nii Späthe și Kimon Loghi n-ar fabrica pînze și statui oribile, n-am gusta cum trebuie pictura și sculptura adevărată. Dacă, în sfîrșit, n-ar exista arhitectura Bucureștilor și-a Budapestii n-aș fi des-

tul de pregătit să privesc, să admir și să înțeleg armoniile fericite ale artei înflorite sub cerul prielnic al Italiei.

Ah, Italia. În vulgaritatea bulevardelor împodobite cu monumente, cu honvezi și cu femei îmbrăcate fără gust, o visez și o evoc așa cum voi vedea-o peste două zile. Re-trăiesc istoria ei agitată, frământată, făcută din pasiuni imense, din iubire și din ură. Citesc pe hartă numele orașelor pe care le voi străbate în goana trenului : Treviso, Padova, Verona, Brescia, Novară, atâtea și atâtea nume cunoscute, atâtea orașele care în majoritatea lor nu sînt nici mai mari nici mai populate ca Mizilul, dar care vorbesc sufletului nostru în numele unui trecut de poezie, de lupte, de artă și de glorie, legat de numele lor.

Nu pot spune că n-am văzut nimic la Budapesta.

Am visat drumul spre Roma.

TORINO

Aproape am ajuns. De la fereastra vagonului, printre colțuri de stânci și printre chiparoși, surprind Adriatica în vestmânt de dimineată. Sîntem încă pe teritoriul Austriei. Dar cum simți apropierea femeii iubite, după parfumul pe care-l degajează, după foșnetul rochiei, după acel ceva misterios și totuși cunoscut care plutește în jurul ei, așa se simte cerul și viața Italiei de departe, răsfrîngîndu-se în valurile Adriatiei și în natura mai darnică a Austriei meridionale. Ceasuri întregi stau nemișcat, fără să mă pot dezlipi de pervazul ferestrei. Pe dinaintea mea fug dealuri, văi, cascade, orașe și sate prinse ca niște cuiburi de creștetele stîncilor. Marea se înconvoaie leneșă ca brațul unei marmure antice și trenul aleargă de-a lungul mării, șerpuind între munți și între țărături. Fiume, Abbazia rămîn în urmă. O clipă ne oprim la Miramare. Castelul se oglindește în valuri, elegant ca o copilă care ar încerca marea cu piciorul. La Triest abia avem timpul să respirăm de-a lungul portului un miros greu și dulce de gudron, de banane, de pește și de portocale, și iată-ne aproape de granița Italiei. Nimeni nu ne cere pașaportul. Dacă n-aș ceti numele gărilor n-aș ști că sîntem în preajma Ve-

neției. Deodată în lumina becurilor aprinse citesc: Treviso,

E ridicol să fi emoționat și totuși mărturisesc că sînt. Încă o jumătate de ceas și în noaptea care s-a lăsat, de-a lungul trenului care fuge, tremură în mare luminile Veneției. Regina mărilor, cetatea moartă a lui Eminescu, mi-apare încununată cu diademă de stele. Cum o să mai dorm în noaptea asta ! GHernuit în vagon în colțul meu, lîngă fereastră, mă silesc să străbat întunericul de afară și, deși nu reușesc să văd nimic, mi se pare că ar fi un sacrilegiu să dorm înția noapte petrecută pe pămîntul Italiei. Veghez în așteptarea dimineții. Uit că sînt barbarul de la gurile Dunării, venit la izvoarele civilizației, și-mi pregătesc sufletul să simtă, să admire și să înțeleagă. Nici nu știu cum a trecut noaptea. M-am trezit ca dintr-un vis pe străzile Turinului. Soarele se ridicase de mult pe cer, un cer profund și albastru ca sineala.

Pe străzile drepte, înguste, fără trotuare, mișcarea febrilă a unei mici capitale. Totul pare vesel și plin de viață, în orașele de la nord oamenii se plimbă încet, se tîrăsc greoi, parcă ar străbate plictisiți curtea unei cazarme. În Torino e ceva sprinten, vioi, în mersul și în atitudinea trecătorilor. Vînzători ambulanți strigă cît îi ține gura la răsplată, copiii îi ațin calea cu cărți poștale ilustrate, florăresele te-ndeamnă cu zâmbete și flori. Femeile nu sînt, în general, frumoase, dar au privirea ștrengărească, nasul ridicat în sus obraznic și cochetăria simplă a pariziencelor. E tot ce pot să văd pînă la prînz. Muzeele, expozițiile, operele de artă, le las pentru a doua zi. Vreau să mă deprind mai întîi cu viața exterioară a orașului. Și apoi trebuie să mă întîlnesc cu Hubert Lagardelle, teoreticianul sindicalismului revoluționar, cu care voi face călătoria în Italia, și cu soră-mea, care vine din sudul Franței. Îi întîlnesc pe neașteptate în mijlocul Pieței Castelului, ceea ce imi dovedește că orașul nu e extraordinar de mare.

Pe Lagardelle nu l-am văzut de patru ani, de la congresul socialist din Stuttgart. A rămas același : vesel, exuberant, plin de viață și de energie. Într-o jumătate de ceas îmi spune tot ce-a făcut în acești patru ani din urmă și tot ce are de gând să facă pînă la sfârșitul vieții. E mai dezgustat de politicianism ca totdeauna și e convins că

singura și marea noastră chemare e să contribuim la ridicarea nivelului educativ și cultural al mulțimii.

Pe străzile îmbulzite de lume și pline de soare ne oprim când și când în fața monumentelor trecutului, și, în armoniile de linii ale clădirilor înnegrite, avem parcă mai deplin intuiția lumii viitoare. Clădirile sînit într-adevăr frumoase. Cît de departe sîntem de Budapesta, și de București. Cea din urmă casă spune ceva sufletului, îl înalță și-l odihnește. În fundul inimii mă roade regretul că nu sînt bogat sau măcar ministru. Aș încărca un tren cu toți arhitecții din țară și i-aș osîndi să trăiască cel puțin cîteva luni în Italia. Acolo, amintindu-și casele și crimele făcute în patrie, ori s-ar sinucide de remușcare, ori s-ar întoarce pocăiți.

Dar furați de artă, furați de gîndurile și de visurile noastre, cu toate că luaserăm hotărârea să nu vizităm nimic pînă a doua zi, nu putem rezista ispitei și ne îndreptăm spre Mole Antonelliana.

Știm din auzite că e cea mai înaltă clădire din Europa, după turnul Eifel. Are 167 de metri înălțime, fusese destinată să servească drept sinagogă, și a fost prefăcută în urmă în muzeu.

Urcăm nu știu cîte sute de trepte. Din cînd în cînd, prin ochiuri înguste de ferestre, zărim colțuri de cer, frînturi din Alpi și orașul așternut la picioarele noastre.

Iată-ne, în sfîrșit, pe ultima treaptă. În lumina orbitoare a zilei, fluviul Po se încovoiaie ca un șarpe de argint printre palatele albe, minunate, văzute de departe, ale expoziției. Ca un freamăt vag de pădrure se ridică pînă la noi zgomotul cetății. Privim îndelung ghețurile eterne ale Alpilor, privim văile admirabile care se lasă ca un covor de verdeață pînă la porțile Turinului și așteptăm tăcuți, fără să banalizăm cu un cuvînt frumusețea ceasului acestuia unic, apusul soarelui. În zare soarele se lasă încet, descrește, parcă s-ar topi în pămîntul Italiei. Luceafărul serii apare palid.

Un fior ca de frig trece prin aer și prin noi. E vremea să ne coborîm pe pămînt. Ne așteaptă la masă Guillemo Ferrero,

GUILLEMO FEMEftO, BÎSTOLFI, GABRÎFL D'ANNUNZIO

O frunte, senină, largă, bombată ca o cupolă. Privirea inteligentă și vie. În atitudine multă nobleță și oarecare mîndrie. Aceasta e prima impresie pe care o face Guillemo Ferrero. În biblioteca tapetată cu cărți pînă la tavan și împodobită cu mobile și lucrări de artă, firește, vorbim mai întîi de istorie și de ultimele opere ale lui Ferrero. Celebrul istoric, autorul celor 7 volume asupra *Gloriei și decadenței Romei*, posedă perfect limba franceză. Fără falsă modestie ne spune, în cuvinte calde, colorate, cum a înțeles el evocarea antichității romane, ce crede că a adus nou în domeniul științei și cum opera lui nu poate fi pricepută dacă im se ține seamă de îndrumarea generală a spiritului modern către o concepție mai largă și mai complexă a cercetărilor științifice, care nu trebuiesc să fie acumulări de fișe și de documente sterile, ci o oglindire și o interpretare a vieții. Instinctiv Lagardelle pomenește numele lui Bergson.

— Da, urmează Ferrero cu pasiune, ceea ce Bergson a făcut în domeniul filozofiei, eu am făcut paralel cu dînsul într-acel al istoriei. Opera noastră se completează, se explică una prin alta. Amîndoi ne-am ridicat împotriva sistemului fals și sterp al științei germane. Istoria nu este, nu poate să fie o înșirare goală de acte, de date și de cifre statistice. Orice bucher poate să compileze documente, oricine poate să descifreze o inscripție, dar istoric nu e decît acela care poate să simtă și să aibă intuiția trecutului.

iSavanții germani s-au rătăcit în mormane de dosare și cu dînșii au făcut să rătăcească știința adevărată.

Ceea ce au făcut cu filozofia și cu istoria, au făcut și cu doctrina dumneavoastră socialistă. Lagardelle zîmbește.

— Da, da, au omorît cel mai înalt și mai frumos ideal al omenirii transformîndu-l într-un dogmatism strimt, prozaic și lipsit de viață ca o controversă talmudică.

Discuția pe tema asta amenința să se eternizeze. Din fericire atunci a intrat în odaie un om între două vîrste, simplu îmbrăcat, cu privirea blîndă și parcă umbrită de ultima persistență a unui vis.

Era Bistoifi, sculptorul cel mai mare al Italiei de astăzi și prietenul regelui. Am trecut cu toții în sala de mâncare și, cum era de cuviință, în fața paharelor pline cu vin rdș de Chianti, am vorbit de artă.

Să spun ce s-a vorbit? O teorie științifică se poate rezuma, dar teoriile asupra artei sînt nestatornice ca argintul viu și fine ca pînza de păianjen. Cuvintele de spirit se întretaiau cu paradoxele cele mai îndrăznețe. Bistolfi amintea o marmoră de Canova, Ferrero lăuda viziunea dantescă a lui Rodin, Lagardelle cuprindea într-un gest larg tot geniul Italiei, și, la sfîrșitul mesei, soră-iWa ne-a citit versuri din Baudelaire. Poezia a adus în chip/firesc vorba despre D'Annunzio.

— O figură extraordinară, afirmă unul dintre meseni, în afară de comun ca poet, D'Annunzio e mai ales extraordinar ca om. îl cunosc de ani de zile și n-aș putea spune dacă e un vizionar rătăcit în vremurile noastre sau dacă nu cumva e un realist care-^și bate joc de epoca lui.

Ceea ce face e inadmisibil și admirabil în același timp! Închipuiți-vă un om care a reușit să se puie mai presus de legi, de prejudecăți și de convenții sociale. În Italia noastră stăpînită de o mică burghezie mediocră și formalistă ca toate burgheziile din lume, D'Annunzio e aproape singurul privilegiat. Deși viața lui ajunsese în ultimii ani un scandal public, i se tolera totul și în fundul inimilor era admirat? Știți cum trăia D'Annunzio ? într-o bună dimineață' dejgcindea la cel mai bun hotel din Veneția sau din Turino. O săptămîină, două, o lună în șir o ducea în petreceri, în excursii, în aventuri galante. La masa lui erau totdeauna flori, vinurile cele mai bune și cîțiva invitați. În ziua plecării cerea nota, abia catadicsea să-și arunce ochii pe dînsa și adăuga cu eleganța nepăsătoare a unui lord englez : veți pune-o la contul meu. Care cont ! Numai Dumnezeu știe. Hotelierul se pleca pînă la pămînt, îl conducea respectuos pînă la automobil și în urma lui își freca mîinile de bucurie.

Cît găzduise pe D'Annunzio afacerile merseseră strună. Toate englezoaicele bătrîne și americancele excentrice din oraș năvăliseră la hotelul la care locuia D'Annunzio. Admirati vă rog spiritul vremii. Ultima invenție a secolului : Poetul-reclamă.

Și conversația continuă ușoară, veselă, atingînd toate subiectele și neoprindu-se la nici unul. Italienii știu să povestească minunat. În limba lor muzicală frazele cele mai obicinuite par noi și frumoase. O educație seculară i-a învățat să aprecieze farmecul discuției și să'înlătore asperitățile de limbaj și spiritul inoportun și inutil al contradicției hărțăgoase. La un moment dat venind vorba de țara noastră, Ferrero mă întreabă dacă e adevărat că acum cîțiva ani a avut loc o revoluție așa de sîngeroasă cum se spune. Îi arăt pe scurt cauzele răscoalelor, îi descriu starea groaznică de mizerie și de incultură în care sînt ținuți țărani de o mîină de proprietari și de politicieni, și-i povestesc ororile represiunii săvîrșite de guvernul liberal al domnului Brătianu. Cînd afirm în tăcerea generală că s-au împușcat fără milă cîteva mii de muncitori numai în cîteva zile și cînd povestesc scena sălbatică a jandarmilor din Mehedinți, care au bătut văduvele și orfanii celor uciși pe mormintele lor, scenă descrisă pe larg în *Neamul românesc*, revista profesorului universitar N. Iorga, deși un murmur de groază trece de-a lungul sălii, simt totuși din privirile oamenilor acestora, trăiți într-o democrație civilizată, că nu pot să creadă, că nu pot să conceapă asemenea orori.

Pentru a nu știu cîta oară fac constatarea tristă că sîntem absolut necunoscuți în străinătate. România ? Un stat, undeva, în Balcani sau în Asia. Poporul român ? Un popor care trebuie să fie fericit ca toate popoarele fără istorie. Nimeni nu știe milioanele de suferințe înăbușite sub pumnul jandarmului, nimeni n-a auzit urletul de agonie al unui întreg popor în bubuitul victorios al tunurilor, atîtea suflete cinstite și drepte care se luptă pentru dezrobirea negrilor din Africa, habar n-au că aci, în Europa, la porțile lumii civilizate, trăiesc cinci milioane de robi albi.

Dar la ce să mă întristez și să mă revolt. Ferrero îmi spune că pentru popoarele care merită într-adevăr libertatea, opresiunea e un bine. Îmi dă ca exemplu Italia, unde guvernarea excesiv de democratică a actualului rege a ucis spiritul revoluționar. Lagardelle apără binefacerile democrației. EșistoJfi vorbește de o statuă a Muncii.

Prin ferestrele deschise adie vîntul nopții și pătrund miresmele nelămurite, turburătoare, ale florilor și ale pămîntului Italiei.

EXPOZITIA DIN TORINO

Deoparte și de alta a fluviului Po se înalță și se prelungesc în apă siluetele palatelor efemere ale expoziției industriale. Priveliștea care amintește în mic pe aceea a expoziției internaționale din Paris, nu e lipsită de farmec. Firește, nu poate fi vorba de stil arhitectonic. Cu toată varietatea clădirilor și cu toată bogăția de imaginație a arhitecților, construcțiile acestea albe, sclipitoare, făcute în beton armat, au ceva uniform în ele, ceva care se întâlnește la toate expozițiile, ceva din aerul domnișoarelor de mahala, scoase duminicile la plimbare.

Dar la o expoziție internațională nu se duce nimeni snadmire arhitectura. Să fim mulțumiți cînd haina nu e prea urîtă și cînd adăpostește rezultatele serioase ale muncii ș-ale inteligenței omenești. Din punctul acesta de vedere expoziția din Turino merită să fie văzută. Ea e ca un ultim bilanț al activității și-al spiritului inventiv, așa cum se dezvoltă și cum evoluează la popoarele cele mai deosebite, într-un spațiu restrîns de un milion și ceva de metri pătrați, mai toate statele civilizate și-au concentrat rezultatele eforturilor și geniului lor național. Iată în primul rînd Japonia. Palatul ei se-nalță păzit de animale fantastice, cum intri în expoziție, în dreapta porții principale. O cunoșteam din statuetele ei de alabastru, de bronz, și de ivoriu, din desemnurile ei admirabile pe paravane de mătase, din evantaiele, din umbrelele, din bibelourile acelea nenumărate care au invadat muzeele și colecțiile particulare ale Europei. La Turino însă Japonia a ținut să adauge faimei ei artistice, reputația unei civilizații moderne și industriale. Ca și în palatele Germaniei, Angliei sau Americii, în pavilionul Japoniei strălucesc oțelurile mașinilor formidabile și eleganța rece a instrumentelor de precizie. Nefiind un specialist în materie, neputînd aprecia în sine valoarea și întinderea progresului mecanicii mă multumesc să admir de-a lungul expoziției roțile

gigantice, motoarele de zeci de mii de cai putere, dinamurile monstruoase, angrenajurile complicate, toate aparatele acestea atît de delicate încît e de ajuns un pumn de nisip să le distrugă şi totuşi destul de puternice ca să însutească şi să mmiasea forţa de producere a omului. Mă întîrzii uimit în palatul electricităţii. Un salon vast şi curat parcă ar fi pregătit pentru bal. De-a lungul zidurilor, aşezate la distanţe egale, o duzină de maşini informe, negre, ghemuite ca nişte idoli asiatici. După căldura de afară ni se pare că înăuntru e răcoare ca într-un templu. Numai un zgomot înăduşit, surd, ca al unei cascade subterane, trădează forţa care geme sub pardoseala nemişcată. Conducătorul nostru, un* inginer belgian, ne explică misterul şi puterea maşinilor.

«S-ar părea că cei zece sau doisprezece monștri, înșirați de-a lungul păreților, sînt în stare să producă lumina și forța motrice necesară unui oraș de cinci-șase ori mai mare ca Turinul.

Totul se face în chip mecanic. Cărbunii sînt descărați din vagoane, cîntăriți, distribuiți în depozite, aruncați în cuptoare, aproape automatic. Un singur lucrător veghează și conduce toate operațiile astea. E de ajuns să apese un buton electric sau să aplece o manivelă, ca brațele de oțel să ridice tone de cărbuni, să le poarte, să le arunce, să transforme forța lor inutilă în mișcare, în căldură, în lumină. În toată uzina lucrează nouă muncitori.

Aud vorbele inginerului, dar nu-l mai ascult de mult. Dincolo de valoarea cifrelor, întrevăd puțința de transformare a vieții prin misterele naturii, în sfârșit, dominate și înlănțuite. În monștrii de fier, ghemuiți lângă ziduri, mai puternici și mai de temut ca idoli de odinioară, văd chezașia progresului indefinit al speciei omenescă. Același progres care cîntă în vârtejul roților, în vibrarea curelelor de transmisiune, în duduitul cazanelor, în pămîntul care tremură sub arhitectura bizară a celor cincizeci de pavilioane ale expoziției. Ici, pavilionul Americii de Nord. Dincolo, pavilioanele Angliei, ale Germaniei, ale Austriei, ale Franței. Mai departe pavilioanele statelor confuze din America de Sud : Uruguai, Ecuador, Argentina și Brazilia. Pretutindeni aceeași plenitudine de viață, dovada acelorași efortări intense, de la palatul somptuos al automobilelor și

al aeroplanului, până la pavilionul modest dar simpatie al poporului sîtfesc.

Și Serbia e reprezentată la expoziția din Turino. Toate popoarele sînt reprezentate. Numai ng-i strălucim printr-o absență discretă și politicoasă. Lipsim, deși poate că am fi avut și noi ce expune. Dacă nu turbine și dinamuri colosale, cel puțin cîteva din produsele neîntrecutei noastre industrii, din fabricatele costisitoare și rentabilei noastre industrii ca : hîrtia de la Letea, cuiele domnului Costinescu, sau postavul fabricilor regale.

Iar în lipsa acestora, măcar trofee glorioase din vremea răscoalelor, uimitoarele noastre tunuri ou tir rapid, ca o simbolizare a României moderne și ca o atenție delicată la adresa regelui Carol, în îndoita sa calitate de suveran și de mare acționar al uzinelor Krupp,

VIAȚA SOCIALĂ. RINALDO RIGOLA

Abia acum după cîteva zile petrecute la Turin, după ce am văzut muzeele, bisericile, expoziția și străzile vecinie pline de lume, după cîteva convorbiri interesante cu intelectuali și cu muncitori, pot să-mi fac o idee mai clară asupra vieții sociale a orașului.

Turinul e singurul și ultimul centru aristocratic al Italiei. Pe cînd toate celelalte orașe au fost cucerite de forța crescîndă a burgheziei, pe cînd rpalatele cele mai renumite din Milano, din Veneția, sau din orașele meridionale au trecut, din mîinile nobilimii sărăcite, în proprietatea industriașilor și comercianților, în Turino există încă o restrînsă castă aristocratică, închisă, mîndră, geloasă de privilegiile și de proprietățile ei seculare, și care trăiește înconjurată de o vagă atmosferă de artă. străină de toate preocupările și frămîntările vremii.

Existența acestei aristocrații, lipsită de vlagă, momificată în prejudecăți defuncte, departe de orice contact cu viața reală și adevărată, pare că ar explica pînă la un punct sărăcia artistică a orașului. Pinacoteca nu conține decît foarte puține opere de valoare. Bisericile, spre deosebire de celelalte biserici ale Italiei, nu cuprind nici una din operele mari ale picturii și ale sculpturii.

Din fericire, alături de această aristocrație mîndră, dar inutilă și neputincioasă, puternica mișcare industrială, din ultimele decenii, a dat naștere unui proletariat numeros, activ, capabil de organizare și însetat de viață. E interesant și curios în același timp faptul că în același oraș, care adăpostește ultimele rămășițe ale aristocrației, se află astăzi sediul principal al sindicalismului muncitoresc și secretariatul Confederației generale a muncii.

Casa poporului se înalță aproape de centrul orașului, pe unul din bulevardele cele mai frumoase și mai moderne. E o clădire nouă, spațioasă, construită în piatră. Conducătorul nostru, un bătrîn militant socijilist, ne spune cu mîndrie că palatul lor a costat mai bine de șapte sute de mii de franci.

Cînd trecem prin dreptul porții ne arată, cu un gest simplu, cîteva scrijelituri în lemn și în zid făcute de gloanțe în timpul unei greve generale. O placă de marmoră amintește că acolo a fost asasinat de soldătime unul dintre tovarășii greviști. Etajul întii și al doilea sînt ocupate de Camera muncii și de secretariatele diferitelor sindicate. O activitate febrilă, ca într-un furnicar, domnește de-a lungul culoarelor largi și bine luminate. După ce vizităm sala de întrunire, sălile universității populare, biblioteca și camera de lectură, ne urcăm în etajul al treilea unde ne așteaptă Rinaldo Rigola.

Îndărătul unui birou, între vrafuri de dosare și între două mașini de scris, stă nemișcat, cu ochii pironiți în vid, cu barba pînă la brâu, bătrînul secretar al Confederației generale. Un muncitor tînăr, așezat lîngă dînsul, îi șoptește ceva la ureche și Rigola întinde peste birou o mînă cercetătoare și nesigură. Știam de mai înainte că Rigola e orb.

Dar acum cînd îl am în fața mea, cînd văd fruntea largă, puternică, pe care ochii lui stinși n-au putut s-o întunece, cînd strîng între mîinile mele mîinile omului acestuia care a luptat, qare a învins, și care poartă în ochii lui orbi lumina unui ideal mai curat decît lumina zilei, simt cum mă străbate același fior ca în fața unei forțe a naturii sau a unei opere de artă.

Rinaldo Rigola vorbește. Glasul lui e grav și cumpătat. Obicinuit să-și comunice gîndirea și să judece în numele

marilor interese ale clasei muncitoare, vorbește în fraza scurte, sigure, concrete :

— Socialismul în Italia, ca și în multe alte țări, trece printr-o mare criză. Sîntem la o răspântie. Ceea ce am câștigat în forță numerică, am pierdut, poate, în avînt revoluționar. Cazul lui Bisolati, probabila lui intrare într-un viitor minister burghez, nu e un caz izolat. Ca și țiiisolati mulți muncitori gîndesc la fel, anume că a sosit momentul să luăm asupra noastră o parte din răspunderea și din foloasele guvernării. Aceștia sînt convinși că marea problemă ce se va pune în curînd partidului socialist e să știe dacă își poate asuma puterea și conducerea statului, sau dacă se consideră menit să-și sleiască forțele într-o opoziție perpetuă, înălțătoare, dar sterilă. Nu pot spune care din amîndouă tendințele are cei mai miuți sorți de izbîndă. Nu scot viitorul și nu pot să prevăd de partea cui va fi victoria și dreptatea. E posibil ca participarea socialiștilor la guvernămînt să contribuiască la democratizarea țării, tot așa cum e posibil ca opoziția lor implacabilă să grăbească înfrîngerea și ruina burgheziei.

Ceea ce știu însă și ceea ce pot să afirm e că oricare ar fi vicisitudinile partidului socialist, clasa muncitoare formează și va forma un singur bloc de aspirații și de revendicări sociale. Anumite tendințe politice pot triumfa sau pot fi înfrînte, partidul socialist poate fi azi oportun și mîine revoluționar, toate fluctuațiile acestea vremelnice nu vor abate cu un singur pas clasa muncitoare din drumul ei. Calea revendicărilor muncitorești e calea economică.

Sindicatul, iată forța. În înmulțirea, în organizarea, în forța de rezistență și de cucerire a sindicalismului, văd singura posibilitate de dezrobire a muncitorului și singura pîrghie de civilizație și de progres a omenirii.

Bătrînul Rigola se oprește o clipă. Ochii lui ficși, piroși, neclintiți în gol, parcă vor să străpungă viitorul.

Cînd va reîncepe să vorbească va avea ceva grav și dulce în glasul lui, ca și cum ar fi adus cu dînsul din ținuturi depărtate, nevăzute decît de ochii lui orbi, o făgăduință și o iluzie supremă.

MILANO

„Cina lui Leonardo da Vinci”. — Domul

Cîteva ceasuri de drum de fier de-a lungul câmpiilor uniforme și fertile ale Lombardiei, brăzdate de canale și de plantații nesfârșite de duzi. În fund, decorul Alpilor. Cum trecem de Magenta se simte apropierea Milanului. Linii ferate pornesc în toate direcțiunile, trenuri se încrucișează, coșuri de uzine apar și dispar în nori negri de fum care se tîrăsc pe pămînt.

Sîntem în centrul industrial al Italiei. Mișcarea febrilă de pe străzi denotă viața intensă a unei capitale. Vechea cetate a familiilor Visconti și Sforza, transformată în cetate industrială, amintește trecutul ei de glorie și de artă prin mulțimea palatelor, prin linia elegantă și simplă a clădirilor înnegrite, prin fîntîinile și monumentele înălțate la toate răspîntiile.

Dar astăzi clădirile trecutului și viața cetății moderne nu ne spun nimic. Asemenea credincioșilor porniți spre Meoca, ne îndreptăm spre biserica Santa Măria delle Grazie, unde de mai bine de patru veacuri domină geniul lui Leonardo da Vinci. Am văzut minunea „Cinei”. În biserica pustie la ceasul acela, pentru a doua sau a treia oară în viață, am simțit nevoia sufletească să îngenunchez. Ce aș putea spune mai mult ?

Cînd am ieșit în stradă lumea se agita ca totdeauna, trăsurile uruiau, tramvaiele sunau din clopote, automobilele treceau cu zgomot, dar totul mi se părea factice, și aveam impresia lămurită că viața adevărată era închisă, trăia între cele patru ziduri ale bisericii pustii.

Ce-o să mai putem admira de acum ! Și sentimentul acesta are o limită. Luasem brațul soră-mii instinctiv, din nevoia să fim doi care să suportăm greutatea admirației. Treceam tăcuți și singuri prin străzile pline de oameni. Cînd iată, pe neașteptate, la ieșirea unui gang, apărură în fața noastră, ireale ca descripția unui basm, fine și capricioase ca marginile unei dantele aplicate pe cer, sutele de turlă și săgețile de marmură ale Domului.

Ca orice om oare se respectă, știam ce este Domul. Îl văzusem de zeci de ori în albumuri, pe cărți poștale ilus-

trate și la fotoplastice sau la cinematografe. Aveam în afara de asta și câteva noțiuni istorice. Așa, știam că e una din cele mai vaste biserici din lume, că a fost început în 1386, că mai multe generații de arhitecți au lucrat neîntrerupt la dînsul și că n-a fost definitiv terminat decît în anul 1805. O biserică a cărei construcție durează aproape 500 de ani, firește că nu mi-o închipuiam nici urîță, nici banală. Dar e scris că imaginația noastră nu va fi niciodată la înălțimea realității. Operele de artă au această superioritate asupra naturii că surprind vecinie închipuirii. Un munte celebru, o pădure, coasta unei mări, pot fi inferioare imaginii preconceptuate. Dar ruinele Acropolei mi-au părut mai frumoase decît le visasem, dar Venera de Milo mi-a dat un fior pe care nu-l bănuisem, și în fața Domului din Milano am văzut nu blocurile de marmură încheiate în ogive, nu cele două mii de statui avîntate spre cer, ci veacuri întregi de credință, de așteptare a unei lumi mai bune, de speranță, de dorinți infinite, de extazuri divine, pietrificate parcă în liniile verticale, exasperate, întinse ca tuburile unei orgi imense, ale arhitecturii gotice. E ceva sumbru și nevinovat în același timp în arhitectura Domului. E toată naivitatea credinței primitive și toate torturile închiziției.

Cînd' pătrunzi în biserică, pe sub porțile mari ca niște arcuri de triumf, înțelegi puterea formidabilă a bisericii catolice și oricît ai fi de ateu îi ierți păcatele pentru că a știut să se îmbrace în haina eternă a artei.

Interiorul Domului e grandios. Dacă pe dinafară elanul turelor și dantelăria complicată de marmoră îți predispun sufletul spre poezie, interiorul bisericii e făcut să doboare, să strivească, să arate nemicnicia și micimea omenească, pierdută sub imensitatea bolților.

Nimic nu e mai întins și mai vast ca cerul. Și cu toate astea sub cerul liber, omul poate să se simtă mare și puternic. Sub bolțile Domului, atît e de perfectă iluzia artei, [încît] nu poți să te simți decît mic.

Încovoiat la picioarele unei coloane, ca și cum mi-ar apăsa pe umeri toată greutatea Domului, mă întreb dacă, în definitiv, adevărul nu e aci în umilința prosternării, în cîntecele preoților, în resemnarea și disprețul vieții, iar nu

afară unde se luptă, unde se suferă, unde se izbesc toate pasiunile, toate năzuințele și toate contradicțiile lumii.

Fondul religios, care dormitează în fiecare dintre noi, mă agită și mă turbură. Pentru a doua oară în interval numai de câteva ceasuri simt nevoia credinței.

Și trebuie să fac un efort deznădăjduit, trebuie să mă zmulg de lîngă coloana care mă apasă, care mă atrage ca un fund de mare, ca să ies în aer liber și să respir pînă în fundul plămînilor libertatea, zgomotul și viața orașului.

Au știut ei ce fac preoții catolici atunci cînd au așternut peste absurditatea credinței miragiul artei.

CASTELUL SFORZA. — BRERA. — CIMITIRUL

Nimic nu e mai nesigur și mai înșelător ca timpul. Sînt zile în care nu știu pentru ce ceasurile trec repezi ca visul, pe cînd alteori o singură zi îmi pare lungă ca eternitatea, în astfel de zile am impresia că lucrurile pe care le-am văzut dimineața, le-am văzut cîndva, foarte demult. Abia îmi mai amintesc de ele, abia mai țin minte emoțiile nenumărate, priveliștile fugitive în fața cărora m-am oprit o clipă.

Așa, ziua de astăzi parcă ar fi durat o vecinicie. Dimineața am vizitat castelul Sforza, un castel medieval, cu ziduri și turnuri crenelate, înconjurat cu șanțuri adînci și cu punți care se ridică pe scripete, rămas în mijlocul Milanului ca o mărturie vie a feudalismului războinic. În zidurile groase de un stîmjen circulă scări misterioase, se ascund camere strimte și sumbre ca niște temnițe, coboară în subterane galerii închise cu uși masive de stejar. Interiorul castelului, cu tavane făcute din grinzi sculptate și pictate cu o artă primitivă, mi-aduce aminte palatele fantastice pe care le evocam odinioară ascultînd poveștile bătrînilor.

Din nenorocire, cultura modernă și mania colecțiilor au făcut din castelul zidit pe la 1368 de Galeas Visconti și mărit mai tîrziu de urmașii familiei Sforza un muzeu. Și un muzeu nu tocmai interesant. Vase de majolică și de porțelan, armuri, mobile vechi, instrumente muzicale, bronzuri, ivorii, obiecte japoneze, câteva sculpturi și pic-

turi antice și moderne se îngrămădesc de-a lungul sălilor, dînd castelului aspectul unei hale de vechituri. Trebuie să alergi un ceas ca să dai peste două-trei portrete de Luini sau peste un tavan pictat de da Vinci. Desigur, nimic în muzeul ăsta nu e de lepădat. Numai două din saloanele lui ar face bogăția Bucureștilor. Dar cele cîteva opere mari de artă, văzute ici și colo, ne-au făcut dificili. Ca să ne odihnim ochii, părăsim sălile muzeului și ne oprim mai mult în celebra Curte ducală, înconjurată de liniile pure ale arhitecturii medievale. Aci sîntem la largul nostru. Deschidem un volum din istoria Italiei și citim paginile privitoare la viața lui Ludovic Sforza, zis și Maurul. Ce viață au trăit oamenii aceștia ai Renașterii !

Senzuali, plini de patimi și de credință, știind să iubească și să ucidă, împăcau în castelele lor crenelate regimul de tabără cu înțelegerea artei și a poeziei. Cu privirile oprite pe ziduri, ca pe-o pînză de cinematograf, văd frămîntările, luptele, viața lor agitată, re trăiesc vremurile de acum cinci și șase veacuri și înțeleg pentru ce o zi în Italia pare mai lungă, este mai lungă, decît zilele mohorâte, ucise pe malurile Dîmboviței.

Și cum să nu fie lungă, cum să nu trăiești intens, cînd sînt de ajuns zece minute ca să treci prin stările sufletești cele mai opuse și să simți o altă viață în cadrul unui decor schimbat! Așa, odinioară, eram în Curtea ducală, visam războaie sîngeroase, otrăvuri necunoscute și iubiri mai ucigătoare ca veninul și iată-mă acum, numai după zece minute, în galeriile liniștite, senine ale Palatului Brera. Aș putea să vă vorbesc de pînzele lui Tintoretto, ale lui Tiziano, ale lui Veronese sau ale lui Corregio, care abundă în aceste galerii. Nu vă voi vorbi însă decît de un singur tablou, de *Căsătoria fecioarei*, operă de tinereță a lui Rafael. Nu mi-e rușine să mărturisesc că Rafael îmi era odios. Mă învățase să-l urăsc profesorul de istorie din clasa treia liceală, vorbindu-mi de el în același stil ditirambic în care ne lăuda faptele lui Țepeș-Vodă și vitejia marelui căpitan Carol I la luarea Plevnei. Mai tîrziu, la Paris, n-am văzut de Rafael decît pînzele lui cele mai slabe. Abia azi am văzut întîiul Rafael. O operă de tinereță, dar ca însăși tinerețea de curată, de albastră, de senină. Am stat un ceas întreg în fața fecioarei care își profila o siluetă copilărească

și stînggce pe cel mai profund și mai albastru cer din lume, și cînd am ieșit în stradă purtam în ochi mai mult albastru decît poate cuprinde tot cerul Italiei.

N-aș fi putut atunci s-aleg un loc mai bun de reculegere, un loc mai solitar și mai străin zbuciumului vieții, ca cimitirul Milanului. Toți cîți mă întîlneau și mă întrebau ce-am văzut mai frumos în oraș mă sfătuiău cu o clătinare din cap semnificativă : n-ai văzut încă nimic; du-te de vezi cimitirul. EceTmai frumos din Europa.

Am fost prin urmare la cel mai frumos cimitir din Europa și nu m-aș mai duce a doua oară. Sînt convins că un burghez ideal n-ar putea să viseze monumente mai frumoase ca monumentele din cimitirul Milanului. E drept că sînt cripte și capele și multe statui admirabile. Am văzut capele mari cît o biserică, în marmoră neagră, și statui reprezentînd femei goale pe morminte bogate ca niște trofee. Dar cetatea asta moartă, cu străzi largi și paralele ca bulevardele unui oraș american, are prea multă marmură și bronz scump într-însa, ca să mai găsești un colț singuratec pentru visare și ca să-ți poți înclina fruntea înspre pămîntul gol, așa cum ai pleca-o peste balustrada eternității.

Nu, n-aș vrea să mor la Milano. Lîngă criptele lui bogate nu se poate plînge și nu se poate cugeta. În dragostea mea de viață concep iarăși moartea, și mai presus de toate moartea ca un izvor de înălțare și de gîndire. Cei vechi, necunoscînd cimitirele noastre încărcate, greoaie, pline de lespezi de piatră și de cruci de fier, aveau înțălepciunea să-și sape mormîntul pe marginea drumurilor care plecau de la porțile cetății. Acolo sădeau copaci și așezau bănci de piatră pentru odihna călătorilor.

Astăzi, desigur, ar fi o nebunie să ne mai îngropăm morții lîngă șanțurile șoselelor străbătute de automobile. Dar dacă cimitirele moderne sînt oribile și dacă nu e cu putință să ne mai întoarcem la tradiția antichității romane, s-ar putea totuși găsi o soluție care să ne îngăduie un ceas de reculegere pe singurătatea unui mormînt. Ar trebui făcută o lege care să dea drept oricărui om să-și aleagă locul unde ține să fie îngropat. Varietatea înclinărilor ar fi o garanție îndestulătoare că nu s-ar bate nimeni pentru același locaș. Unul ar alege poalele unei păduri, altul ar preferi malul unei ape, un al treilea ar vrea să fie în-

gfopat.pe țărmul mării, alții ar alege cutare răspîntie, intrarea unei peșteri, o poiană neștiută, un piept de stîncă, un loc, undeva în lume, care le-amintește un ceas de fericire sau o viață de durere.

Eu ? Eu aş lăsa cu limbă de moarte să fiu îngropat pe vîrful Ceahlăului. Acolo cel puțin sînt sigur că drumeții rari, rătăciți pînă la mine și-ar înălța o clipă sufletul, prins ca într-un clește, dintre eternitatea morții și zarea infinită.

UMANITĂRIA. — COOPERATIVELE. VIAȚA SOCIALISTA

Am văzut Domul, am văzut operele lui Rafael și ale lui Leonardo da Vinci, și astăzi după ce-am văzut opera *Umanitariei*, nu știu într-adevăr ce este mai demn de admirat, arta trecutului sau viața și eforturile prezentului.

Așezămîntul *Umanitariei* ocupă un întreg cartier la marginea orașului. Cît vezi cu ochii în lungul străzii, se ridică una lîngă alta clădirile proletariatului organizat din Milano. Nu mai e vorba de un palat, orieît de somptuos ar fi el, dar stingher ; nu e vorba de cîteva case, legate între ele întîmplător, ci de un adevărat oraș clădit și rînduit pentru scopuri anumite, prin rîvna și inteligența muncitorimii. Ne-au trebuit șase ceasuri în șir ca să străbatem și să vedem aproape în fugă instituțiile *Umanitariei*. Un consilier comunal socialist și cîțiva militanți din partid ne poartă prin birouri, prin săli imense, prin grădini, prin ateliere, prin restaurante, prin biblioteci și pînă și pe sub arcadele unei vechi mănăstiri. Tot ce vedem, tot ce străbatem aparține organizațiilor socialiste. Camarazii ne explică pe larg, cu entuziasm și cu dragoste pentru opera lor, amănuntele și istoricul fiecărui așezămînt. Aici, în stînga porții principale, e sediul organizației celei mai vechi, aceea din care au izvorît toate, Camera muncii. Treizeci și opt de încăperi abia reușesc să adăpostească secretariatele celor mai importante sindicate. Alături e centrala cooperativelor de producție, iar ceva mai departe sala de întruniri publice, o sală vastă, luminoasă, construită după toate cerințele arhitecturii moderne, și care poate să cuprindă de la șapte pînă la nouă mii de muncitori

Lîngă sala de întruniri sînt restaurantele și cooperativele de consum, iai: imediat după ele oficiul de plasare gratuit și una din cele mai însemnate și mai originale instituții ale *Umanitariei*, secția șomajului. Aceasta din urmă ocupă o clădire specială cu patru caturi. Scopul ei e să dea un mijloc de existență muncitorilor rămași fără lucru, sau străinilor aruncați de împrejurări pe străzile Milanului. În schimbul unei munci ușoare și pe care oricine o poate îndeplini, ca ambalajuri, împletituri de paie, fabricare de lăzi, confecțiuni etc, se plătește un salariu fix de 1 leu 40 de bani pe zi. Din suma aceasta se rețin 60 de bani pentru prînzul de dimineață și pentru cele două prînzuri de peste zi, iar restul se eliberează lucrătorului la sfîrșitul lunii sau în ziua cînd i se găsește un post prin intermediul oficiului de plasare.

În secția șomajului lucrează în permanență de la o sută pînă la două sute de oameni, bătrîni, femei și copii din toate clasele sociale. Am găsit acolo, muncind de-a valma cu ceilalți, doi studenți ruși, fugiți din Siberia, un medic austriac și un avocat din sudul Italiei. În registrele pe ultimii ani, la secția naționalităților, erau trecuți șase români, de diverse profesii, printre care unul cu indicația : student. I-am luat numele. Cum cunosc pe toți intelectualii socialiști din țară nu m-ar mira să găsesc pe fostul student naufragiat, ajutat într-un moment de grea cumpănă de tovarășii noștri din Italia, înscris în partidul boierilor sau servind ca slujbaş interesele celor de sus împotriva poporului.

După secția șomajului, se înșiră instituțiile culturale : școli primare, o școală de meserii, universitatea populară și o bibliotecă cu peste treizeci de mii de volume, așezată în încăperile unei vechi mănăstiri, cumpărată de partidul socialist.

În dreapta aleei care pleacă de la intrarea principală se află atelierele cooperativelor de producție. Nu cred să existe meserie cit de cît însemnată care să nu fie reprezentată. Atelierele sînt așezate pe categorii. Așa de pildă, în jurul tipografiei cooperative sînt cooperativele de cartonagiu, de legătorie, de înrămat, de poleit. În secția confecțiunilor sînt cooperativele de încălțăminte, de lenjerie, de croitorie, de împletit paie pentru pălării. În secția

mobilierului sînt atelierele de tîmplărie, de strungarie, de sculptură și de văpsit. Munca e sistematică și înlesnită prin întrebuițarea largă a mașinilor. Atelierele sînt spațioase, bine aerisite și igienice. Salariile mai urcate și participarea la beneficii au contribuit într-o mare măsură la ridicarea prețului muncii în toate industriile similare din oraș și din împrejurimi. Lucrătorii au înfățișarea sănătoasă, sînt robuști și veseli.

La prînz, cînd au părăsit atelierele și-au umplut aleea principală cu zgomot și cu cîntece, păreau mai mult grupuri de școlari în vacanță decît salahori înfometați și zdrobiți de oboseală ; i-am urmat pînă la restaurantul cooperativ. Acolo ne așteptau mesele întinse, cîteva mănunchiuri modeste de flori culese în grădina bibliotecii în cinstea noastră și o tovarășă cu șorț alb și părul negru, frumoasă ca idealul socialist și ca nopțile Italiei. Ca la masa lui Ferrero, am băut vin roș de Chianti, și dacă nu s-a vorbit cu eleganță sceptică de artă și de literatură, s-a vorbit în schimb cu entuziasmul tinereții de viață, de luptă, de speranțele care străluceau în ochii tuturor. Am prînzit de multe ori la mesele bogaților, ale fericiților sau ale acelor care se cred înțelepți, poeți ori artiști. Nici unul însă din prînzurile astea nu mi-au împărtășit acea fericire că trăiesc, acea mulțumire că te simți ceva în lume și că poți fi o forță bună și folositoare, ca prînzul acesta de oameni simpli, naivi poate și stîngaci adesea, dar, înfrumusați de efortul muncii și de încrederea într-un ideal. Idealul! Cine nu-și plătește în vremea noastră luxul prețios să zîmbească ironic în fața acestui ideal. Și totuși, oricare ar fi superioritatea deziluzionaților mei concetățeni de pe malurile înguste ale Dîmboviței, acest ideal, negat sau nesimțit de dînșii, trăiește ici și colo, în inimile cîtorva oameni. Ascultați mai curînd. Acum vreo douăzeci de ani trăia în Milano un bătrîn industriaș evreu pe care-l chema Prospero Moise Loria. Evreul era putred de bogat. Dacă ar fi trăit aiurea, de pildă în România, cum nu era habotnic și nici lacom de bani, s-ar fi încuscrit cu un deputat influent sau cu un viitor ministru și-ar fi cîștigat în schimbul banilor lui o situație socială și puțină glorie. Moise Loria însă se născuse sub cerul Italiei. În anul 1892, simțindu-se bătrîn și aproape de sfîrșitul vieții, a chemat într-o bună zi pe notarul casei

Și i-a încredințat un testament prin care își lăsa toată averea lui, vreo zece milioane de lire, unei asociații muncitorești.

Asta-i toată povestea. Veți mai ști numai un singur lucru că Moise Loria a murit în același an și că societatea înzestrată de dînsul cu zece milioane e puternica asociație socialistă *Umanitaria* prin care v-am plimbat pînă acum.

VENEȚIA

Palatul Dogilor, San Marco

Ca printr-un vis sau prin fața unui peisaj de Rafael, am trecut pe lîngă lacul di Garda, așa de leneș întins în așternutul lui de munți, de grădini și de orașe, încît parcă îndulcește, parcă estompează lumina orbitoare a zilei. Ne-am oprit, între două trenuri, la Verona, trecînd pe lîngă palate, pe lîngă biserici și muzee, sătui de artă și de arhitectură, ca să ne odihnim o clipă pe mormîntul Julietei. Și cum scăpata soarele, cum se oglindea¹ în mare ca o cupolă incendiată, am ajuns la Veneția.

Veneția ! Cîți n-au văzut-o, cîți n-au dorit-o, cîți n-au cîntat-o, cîți ri-au visat o iubire imposibilă legănată în gondolele și pe canalurile ei. Ca un refren monoton îmi veneau în minte versuri stinghere, cîrmpeie de fraze, din poemul universal, scris în toate limbile pămîntului, asupra Veneției. Mi-era teamă. Mă întrebam dacă nu cumva după tot ce citisem, după tot ce-mi închipuisem, nu voi avea o dezamăgire. Mi-era teamă de Veneția și de mine. Am coborît în gară cu sufletul strîns. În gară, nimic izbitor. Zgomot, larma călătorilor, duduitul mașinii. Cînd am trecut pe peronul care dă înspre Canalul mare, afară de siluetele elegante, negre, misterioase ale gondolelor, priveliștea obicinuită a unui oraș zidit pe țărîmul mării. Două vapoare se încrucișau, un remorcher trăgea un șlep după dînsul, alte cîteva șleपुरi așteptau mai la vale, barcașii și hamalii încărcau mărfuri și strigau cît îi ținea gura.

Dar cînd gondola noastră a trecut din Canalul mare pe un canal lăturalnic, cînd ne-am găsit singuri lunecînd

¹ în orig. *rezolva*.

tăcuți pe apă ca de păcura sleită între zidurile înnegrite, când numai zgomotul lopeților căzînd în cadență a întrerupt liniștea moartă, abia atunci am simțit ce este Veneția și-am auzit în mijlocul unui oraș plin de oameni, glasul tăcerii. Tăcerea cădea imensă, grea, neîntreruptă. Trecători lunecau pe arcurile punților ca umbre trase de-un fir invizibil. De streșini, de balcoane, de pervazul ferestrelor atîrnau fașii de umbră ca pînze de doliu. La cotituri și la răspîntii lopătarul striga lung, și strigătul lui trecea pe canale ca un țipăt de cucuvaie. În fundul gondolei ne simțeam purtați pe suprafața apei ca în fundul unui sicriu fantastic.

Și deodată se făcu lumină. Mii de lumini tremurară în aer și în valuri. Și în jocul lor de raze, împletite cu lumina fosforescentă a lunii, ne apărură, minunat ca un palat din poveștile arabe, înflăcărînd ca o reminiscență a Bizanțului, nu sprijinindu-se, dar înălțîndu-se, pe un șir zvelt de coloane, Palatul Dogilor.

Precum o fiolă cu ulei de roze închide într-însa esența unei grădini de trandafiri, tot astfel Palatul Dogilor și Piața San Marco rezumă zece veacuri din istoria Veneției. Ne așezăm pe treptele coloanei care poartă leul înaripat al lui San Marco, și evocăm trecutul. Glorios și frămîntat trecut. Popor de pirați și de negustori, de războinici și de artiști, îndrăzneți în lupte și vicleni în timp de pace au făcut din cetatea lor, clădită pe ape, stăpîna mărilor, centrul traficului comercial din lumea întreagă și refugiul iubirii și al pasiunilor. Totul respiră în Veneția triumful pasiunii. Singură pasiunea supraviețuiește comerțiului decăzut și gloriei moarte. Totul o renaște și-o exasperează. Fastul amintirilor și aerul sărat al mării. Luxul palatelor și miasmele exalate de canale. Crimele trecutului și în-săși misterul Veneției răsărită ca Venera din valuri. Iată colo locul de unde pleacă spre larg bucentaurul cu noul doge. Iată cele două coloane în marmură roșie de unde se proclamau sentințele de moarte. Iată îndărătul palatului puntea suspinelor pe care treceau cei ce n-aveau să se mai întoarcă niciodată.

În mijlocul nopții trec singur pe sub colonadele și pe cheiurile pustii. Mă opresc în fața bisericii San Marco cu mozaicurile de aur sclipind tainic în bătaia lunii.

Mă pierd într-un labirint de străzi înguste, întortocheate, chinuite parcă de spasmul iubirii. Ascult picurînd de undeva notele unei mandoline. Și-aud cum în tăcerea imensă îmi bat tîmplele și se zvîcnește apa în canale cu șoapte și cu chemări pierdute.

Nu, n-o să dorm în noaptea asta. Strig un gondolier și-i spun : spre Lido. Lunecăm alene de-a lungul Canalului mare. Cînd și cînd, întrerupînd căderea ritmică a lopeții, se apleacă spre mine și-mi spune numele palatului pe lîngă care trecem. Nume sonore, făcute pentru poezie. Palatul Dandolo, al dogelui care la 1204 a cucerit Constantinopolul, Palatul Loredan, Palatul Contarini, Palatul Tiepolo și în față cele trei palate Mocenigo din care unul a fost locuit de lord Byron. Sub lumina albă a lunii toate par inventate de fantezia unui basm oriental.

Canalul mare se încovoiește, se îndoaie, ca un braț care cheamă și care strînge. Ca dorinți infinite răsar dintr-însul, cresc, se înalță coloane rigide, palide, înnebunite de alintarea eternă a valurilor. Dar brațul se destinde. Un ultim palat, Palatul Dogilor, un ultim canal, Canalul della Grazia, și în fața noastră, săltată din mijloc ca trupul unei femei aiurind de iubire, șoptind din valuri, văd marea cum se umflă sub razele lunii.

ACADEMIA DE BELE-ARTE, BISERICILE, VIAȚA SOCIALĂ ȘI ARTISTICĂ

În afară de San Marco și de Palatul Dogilor, Veneția e plină de amintirile trecutului și de opere de artă. Palatele aristocrației de odinioară, azi transformate în clădiri oficiale sau în hoteluri exploatate aproape exclusiv de capitaliști germani, răsfrîng mai în toate canalele fațadele lor de marmură împodobite cu ogive, cu mozaicuri și cu colonade.

Academia de bele-arte, instalată în vechea mînăstire S-ta Mărie della Carita, cuprinde în aproape șapte sute de pînze pe toți reprezentanții școalei venețiene. Începînd cu primitivii Jacopo Bellini și Carlo Crivelli, trecînd pe lîngă Giovanni Bellini, adevăratul fondator al artei de compoziție și coloritului venețian, ajungem la pictura desăvîrșită a lui

Giorgione, a lui Palma Vecchio și a marelui Tiziano oare închide în nudurile lui, pline de-o viață veselă și bogată, tot coloritul și trecutul somptuos al Veneției. Dacă vom mai adăuga la toate acestea pînzele numeroase ale lui Tintoretto, Ribera, Van Dyck și opera capitală a lui Paul Veronese, *Isus vorbind lui Levy*, vom înțelege că abia acum, lăsînd în urmă Turinul și Milanul, pătrundem pe poarta cea mare a picturii italiene. Vom înțelege adevărul acesta și mai ușor vizitînd mănăstirile și bisericile strălucitoare de mozaicuri în aur și împodobite cu pînzele celebre ale pictorilor Renașterii. Un adevărat desfrîu de bogăție și de culori. Nicăieri ca în Veneția pictura religioasă n-a atins culmi mai înalte, nicăieri preoțimea catolică n-a căutat să pătrundă mai adînc ca aici în sufletul oamenilor, prin risipa formelor perfecte și-a culorilor bogate, și nicăieri n-a fost răsplătită mai bine ca în Veneția prin credința statornică, tenace, inalterabilă, a poporului. Poporul venețian e înainte de toate religios. Nici contactul cu străinii, nici progresele civilizației, nici propaganda de toate zilele a socialismului n-au putut să-i scoată din suflet germenul credinței. Cei doi deputați socialiști ai Veneției ne vorbeau cu o adevărată deznădejde de mulțimea superstițiilor care, în ciuda culturii și înmulțirii universităților populare, continuă să întunece sufletul și mintea muncitorilor. La întrebarea noastră că în ce chip se explică atunci victoriile partidului socialist în alegeri, amîndoi deputații au ridicat din umeri și nu s-au sfiit să ne declare că alegerea lor se datorează mai puțin clasei muncitoare decît micii burghezii și burgheziei intelectuale.

Aceștia, în adevăr, urăsc clericalismul. Poporul însă trăiește și astăzi sub sutanele călugărilor și sub obrocul prejudecăților medievale. De altfel lucrul se explică și din punct de vedere economic. Veneția n-are mare industrie și nu va avea niciodată. Ultima bucată de teren e ocupată de palate și de case de locuit. Cel mai întreprinzător capitalist din lume n-ar avea unde să întemeieze o fabrică. Partidul socialist e silit să-și recruteze membrii numai dintre salariații statului, arsenal, căi ferate, vapoare maritime, și din cele cîteva meserii exclusiv locale, ca fabricile de oglinzi, de mozaicuri, de obiecte de artă și din transport.

> întreb mirat : care transport, căci n-aveți nici trăsuri, nici tramvaie. Deputatul socialist îmi răspunde zîmbind : „avem gondolele”. — Cum, gondolierii sînt socialiști? — „Da, pînă la unul. Avem șase sute și ceva de gondolieri sindicaliști”.

^ Nu-mi pot opri o exclamație de bucurie. Cum ! gondolierii aceștia, care poartă pe bogătașii pămîntului de-a lungul canalurilor poetice, sînt socialiști. Lordul englez, iuncherul prusac, seniorul rus și boierul român își plimbă lenea, plictiseala, iubirile lor plătite și sărmana lor inteligență, pe gondolele revoluționarilor. Fără să vreau evoc silueta hazlie a domnului Brătianu legănată în gondola unui sindicalist.

f Ah, simt că o să încep să admir și Veneția modernă. Veneția asta care fără industrie, fără trenuri, fără tramvaie, fără nebunia de circulație a cetăților de astăzi, închină un ultim prinos de admirație artei trecute, trăind din operele ei. Niciodată ca în Veneția n-am simțit mai profund marea utilitate a artei. Iată un oraș care n-are decît palate, decît biserici și muzee. După logica dominantă, după eterna logică a mediocrității omenești, un asemenea oraș ar trebui să dispară. Unde e burghezul care în fața unei pînze să nu ridice disprețuitor din umeri și să nu socotească de-o mie de ori mai utilă eîrnățaria lui rentabilă, sau importanta lui slujbă în stat. Artistul ? Un visător, un împușcă-n lună, un om care-și pierde vremea zadarnic, mîzgălind pînze, stricînd bunătate de marmoră, sau trecînd prin lume ca un lunatic după himera unui vers. Oamenii folositori societății ? A, da ! D. X., deputat și viitor ministru. D. Y., bancher și om cu greutate. D. Z., slujbaș înalt la cutare departament.

^ Și, totuși, în România deputaților, bancherilor și slujbașilor înalți, nici picior de cîine nu s-abate în București, afară doar dacă e vorba de-o afacere de făcut, de-o exploatare grasă de realizat. în țara politicianilor nimeni nu vine s-audă gura de aur a domnului Take Ionescu, să vadă monoculul domnului Carp, sau să simtă pumnii masivi ai jandarmilor domnului Brătianu.

* Pe cînd într-acolo, înspre țara lui Dante, a lui Petrarca și-a lui Rafael, sute de mii de călători se îndreaptă în fiecare an, străinii din toate colțurile pămîntului pornesc din țara lor chemați de gîndul să-și adoarmă o clipă mizeriile

vieții la izvorul curat al artei și al poeziei, sute și sute de milioane se revarsă de pretutindeni asupra unui popor care trăiește astăzi pentru că odinioară, pe canalurile Veneției, în grădinile Florenței sau la umbra ruinelor romane, a înflorit nebunia augustă a unui Leonardo da Vinci, a unui Michelangelo, sau a unui Veronez.

BOLOGNIA, REGGIO

Socialismul agrar

Un oraș rămas întocmit ca acum cîteva veacuri. Dacă n-ar fi tramvaiele electrice, vitrinele prăvăliilor și cafelele moderne, te-ai crede pe vremea cînd Universitatea din Bologna, cea dinții în Europa, îndrăzne să facă anatomia corpului omenesc. Străzile umbrite de arcade dau orașului un caracter de tristeță și de reculegere. Desigur astăzi Bologna nu mai este centrul universitar spre care se îndreptau privirile savanților de odinioară, dar din seculara lui tradiție orașul a păstrat liniștea aceea a străzilor," a clădirilor, a piețelor publice, prielnice gîndirii și plimbărilor solitare. Ceasuri întregi poți să lași pașii să te poarte, ferit de soare și de ploaie, sub șiruri nesfîrșite de arcade.

Monumentele artistice se pot număra pe degete. Dacă, vorba lui Beyle, „sabia e dușmana inteligenții", se pare că nici știința dreptului, așa de înfloritoare pe vremuri la Bologna, nu e favorabilă dezvoltării artelor. Cele două turnuri aplecate — curiozitatea orașului — Torre Asinelli și Torre Garisenda, construite pe la 1110 și pe care Dante le compara cu gigantul Anteu plecat spre dînsul, nu sînt opere de artă propriu-zisă. În Academia de bele-arte, afară de minunata *S-ta Cecilia*, a lui Rafael, pereții pinacotecii sînt plini de pinze enorme, pretențioase, dar reci și lipsite de viață ca toate studiile academice. Școala boloneză n-a reușit să dea decît pictori de-a doua mînă, ca Francia și ca Anibal Carraccio, și cînd a încercat să se ridice pînă la geniu n-a putut să dea mai mult decît pe Guido,

Catedrala âifășului, ât. ^etronio, începută la lăăO, ai gîndul să înțracă în dimensiuni toate bisericile Italiei, a rămas pînă astăzi neterminată.

Poate că ceea ce e mai interesant în Bologna e muzeul civic care cuprinde o bogată colecție de monumente, de vase, de sarcofagii etrusce. Aci se poate reconstitui viața religioasă și falniliară a vechilor triburi cucerite mai tîrziu de romani. Vasele, în special, au o grație primitivă care îneîntă și traduc în desemnuri puțin cam imorale o concepție de viață largă, sănătoasă și fecundă. La cel puțin zece vase veți găsi unul care reprezintă un satir ofi-ciind cultul etern al lui Priap, în atitudini indecente și care ar face să roșească pe însăși mitropolitul nostru primat.

N-o să uit niciodată gestul senzual al faunului feeundînd pămîntul din care răsare, ca o recoltă mistică, o spuză adorabilă de copii.

Cu exemplarele astea însă, ale unei arte vechi de două mii de ani, se încheie aproape tot ce se poate spune asupra Bolognel. Dacă n-aș fi știut că există și-o altă Bolognie, o Bolognie muncitoare, întinsă peste cîmpiile Emiliei pînă la Reggio, poate că nici nu m-aș fi abătut printr-însa.

Dar pretutindeni, la Turino ca și la Milano, la Verona ca și la Veneția, mi se spusese : „Du-te la Reggio". Și m-am dus. În tovărășia secretarului general al organizațiilor Emiliane, care ne-a arătat mai întîi puternicele cooperative din Bologna : brutării, librării, băcării și-o farmacie uriașă, mare cît zece farmacii din București, am ajuns la Reggio într-o dimineață minunată vîrstată de neguri care se așterneau ca marama tivite cu aur peste lanurile verzi. Nimic în lume nu se poate compara cu opera pe care țărani socialişti au realizat-o la Reggio. Acum zece-cincisprezece ani, ținuturile bogate ale Emiliei erau prădate și secătuite de-o mînă de mari proprietari și arendași. Țăranii trăiau greu pe latifundiile lovite aci, ca și aiurea,' de boala absenteismului. Mizeria, alcoolismul, mortalitatea infantilă făceau ravagiile lor obicinuite. Peste pămînturile sterpe, peste cătunele deznădăjduite se înălțau triumfătoare numai siluetele seniorului feudal și ale clericalismului atotputernic. O statistică afișată în localul

primăriei arată că între anii 1880—1890, numărul anual 63 la sută dintre copiii mai mici de 5 ani, că media salariilor zilnice era de la 70 de bani la 1 leu și 20, că 86 la sută din locuitori se spovedeau la biserică și că se consumau anual 243 de litri de alcooluri de fiecare cap de familie.

În această regiune bîntuită de proprietari, de preoți și de alcoolism a pătruns într-o bună dimineață primejdia socialistă sub forma cîtorva propagandiști. Ani în șir toată regiunea a fost tulburată. Două greve agrare, organizate cu sacrificii infinite, au căzut sub gloanțele soldătimii. Pe ruinele celor dintîi speranțe ale țăranilor domneau preotul și soldatul.

Dar deznădejdea n-a intrat în inimi. După ani de luptă și de răbdare, s-a putut înfiripa prima obște țărănească, întîiul sindicat agrar. Era în anul 1894. De-atunci mișcarea a crescut cu-o repeziciune uimitoare. Fiecare primăvară aducea alte sate și alte comune, înregimentîndu-le la luptă sub steagul roș al socialismului desfășurat la Reggio. În fiecare primăvară comunele socialiste izbuteau, prin grevă sau prin bună înțelegere, să arendeze azi o fermă, mîine o moșie, poimîine un latifundiu. În același timp organizau nenumărate cooperative de producție, cooperative de lăptărie, de rizerie, de creștere de vite, de îngrășămintă artificială. An cu an hotarele proprietăților latifundiare se depărtau, se evaporau, o dată cu influența nefastă a preoțimei. Astăzi, după zece ani de luptă și zece ani de muncă, proprietățile de pe un întreg județ aproape sînt în stăpînirea' sindicatelor ; o cale ferată, făcută cu cheltuiala Federalei, unește comunele cele mai principale între ele, consiliile comunale sînt socialiste și primăria din Reggio poate să afișeze cu mîndrie că în anul 1910 :

Bisericile au fost cercetate de 19 la sută din locuitori;

Salariile zilnice au fost de la 2 lei 60 pînă la 4 lei pe zi ;

Mortalitatea infantilă, pînă la vîrsta de 5 ani, a scăzut la 27 la sută ;

Și fiecare cap de familie n-a mai consumat decît 96 litri alcool pe an.

' în orig. de.

Iată roadele primejdiei socialiste. Mărind salariile, goînd cîrciumile și bisericile, înlăturînd tributul copiilor morți, asigurînd tuturor un colț de pămînt și-un loc sub soare, firește că socialismul clatină din temelie actuala organizație socială. Statul are nevoie de robi, nu de oameni. Parcă văd zîmbetul compătitor al politicianului român care privește din înălțimea conacurilor, ridicate prin jaf și împilare, decadența Franței și anarhia Italiei. Căci într-un stat bine organizat, într-un stat de ordine, cum ar spune domnul Take Ionescu, comune ca Reggio, care-și permit să ridice steagul socialist împotriva mizeriei, a foamei și a alcoolului, ar trebui desființate cu tunuri asemenea celor din 1907.

FLORENȚA

*Pe malurile Arnoului. *— Palatul oficiilor*

Trecem Apeninii. În răcoarea dimineții, trenul coboară vertiginos panta muntelui, străbătînd tuneluri, alunecînd peste prăpăstii, stropit de apa cascadelor. Din jgheaburile piscurilor se coboară pînă la noi pelince zdrențuite de zăpadă.

Și deodată, la o cotitură, după decoj-nl ăsta nordic, în lumina unui soare de primăvară, se întinde, se așterne, se lasă prinsă de colțurile stîncilor valea înflorită a Florenței.

De-a lungul Arnoului se încovoiaie orașul înconjurat de grădini. Pătrundem pe străzile înguste, trecem pe cheiurile înghesuite de case suspendate parcă deasupra apei, rătăcim la umbra palatelor medievale, și nu știm ce strînge, ce înalță, ce emoționează mai mult sufletul nostru : vederea Florenței, sau gîndul că aci, pe-aceleași cheiuri, la umbra acelorași străzi și palate, s-au întîlnit într-o zi, din anul 1506, Leonardo da Vinci, Michelangelo și Rafael.

După patru veacuri numele astea trei domină orașul artelor. Le întîlnești pe plăcile smălțuite ale" străzilor, în vitrinele magazinelor, pe frontispiciile clădirilor, în mîinile vînzătorilor umili de cărți poștale ilustrate sau încrustate în marmoră și în bronz. Totul respiră, totul vestește călătorului grăbit, totul mărturisește gloria lor. Flo-

renta întreagă pare un mausoleu gigantic, închinat geniului și artei.

Am văzut orașele mari ale Apusului, am văzut muzeul din Londra și patru mii de ani de civilizație evocată îndărătul colonadelor Luvrului, am văzut minunile Bosforului și templele Atenei, dar nicăieri n-am văzut pe un colț mai restrîns de pămînt, nicăieri n-am simțit mai bine ca în Florența toată frumusețea sufletului omenesc înflorind în opere de artă. În Italia chiar, Turinul mi-a rămas cristalizat în minte ca orașul orgoliului și-al inteligenței aristocrate, Milanul ca imaginea orașului modern, înălțînd pădurea coșurilor de uzină alături de săgețile de marmură ale Domului, Veneția ca orașul tăcerii, al credinței și-al iubirii, singură Florența pare între toate orașele Italiei orașul închinat numai și numai artei supreme.

De cum treci de Ponte Vechio și te abați la stînga spre Palatul oficiilor, te surprinde preocuparea artei. Cele două aripi ale palatului sînt străjuite de statuile în marmură ale tuturor geniilor Italiei. Galileu se învecinează cu Petrarca, Machiavel surîde în stînga lui Boccaccio, Dante privește cu ochi întunecați de viziunea infernului, pe cînd, în față, Leopardi înclină o frunte grea peste toate zădărniciile vieții. Fără să vrei, în galerie asta mărginită cu cincizeci de statui și acoperită cu cer, te pregătești să simți fiorul artei.

Oh, l-am simțit cu tot sufletul, din toată inima, l-am simțit cum se simte înțîia oară fiorul dragostei. O zi întreagă, fără să ne odihnim, fără să prînzim, uitînd lumea, uitînd viața, uitîndu-ne pe noi înșine, am colindat galeria oficiilor, trecînd din sală în sală, purtați ca de un vînt de nebunie, pe dinaintea statuiilor, prin fața pînzelor, pe sub reînnoirea eternă a formelor desmîșite. Cum să spun ce-am văzut! Dacă voi spune că în sala școalei venețiene erau patruzeci, cincizeci de pînze de Tiziano, de Tintoretto, de Giorgione sau de Veronez, că alături de ele cîte-o sală întreagă era consacrată operelor lui Michelangelo, lui Leonardo da Vinci sau lui Botticelli, că în celebra sală, numită Tribuna, se îngrămădesc la un loc, în jurul Săturului care joacă, și-a Venerei de Medicis, capodopere de Rubens, de Perugino, de Ribera, de Van Dyck, de Correggio, de Tiziano, de Albert Dürer, de Velasquez sau de Ra-

fael, cînd voi înșira toate sălile, de la Sala toscană, unde strălucește geniul lui Andrea del Sarto și pînă la sala care cuprinde cele douăsprezece statui din grupul Niobei; cînd voi repeta toate numele celebre din istoria artelor, ce voi putea face mai mult decît să înșir săli după săli și nume după nume, fără să pot reda nimic din frumusețea operelor văzute și din fiorul simțit în fața lor.

Natura poate fi descrisă. Toate sentimentele și pasiunile omenești pot fi descrise. Cum să descrii însă o Madonă de Rafael ?

Nu, nu voi încerca munca asta zadarnică. O zi — o zi care e de ajuns să înfrumusețeze o viață întreagă — am trăit visul suprem și consolator al artei.

Nu pot împărtăși dintr-însul decît frînturi de fraze și iluzia că va veni o vreme cînd, pe ruinele lumii de astăzi, operele mari ale geniului omenesc vor străluci pentru toate mințile și vor înflori și-n calea acelora care azi nu cunosc decît drumul muncii și-al mizeriei.

E marea iluzie a artei și-a socialismului.

GIUSEPPE PREZZOLINI. — EXPOZIȚIA DE FLORI ȘI DE PORTETE. — CATEDRALA

Un om în puterea vîrstei. Figura bronzată, energică, luminată de doi ochi scînteietori de inteligență. Giuseppe Prezzolini, directorul celei mai răspîndite și mai bătaioase reviste italiene *La Voce* a ținut să ne facă să vedem colțurile cele mai frumoase și mai puțin cunoscute ale Florenței, Străbatem împreună cu dînsul străzile strimte, murdare adesea, dar poetice totdeauna, de la marginea orașului. Cînd și cînd, ne oprim în loc ca să ne arate casa în care a locuit Michelangelo, atelierul lui Andrea del Sarto, o coloană rămasă de pe vremea romanilor, sau piața în care a fost ars pe rug, la 1498, Jerome Savonarola. Colindăm orașul și vorbim de artă, de politică și de literatură. Prezzolini vorbește frumos, cu o voce gravă care vibrează de pasiune concentrată. Ne povestește luptele lui și ale tineretului grupat în jurul revistei *La Voce* împotriva clericalilor, în contra oficialității literare, a naționalistilor și a tuturor forțelor de reacțiune care se pun de-a

curmezișul progresului și civilizației. Îi întreb nedumerit dacă și în Italia mai există plaga naționalismului. Prezzolini ridică din umeri. După dînsul naționalismul e o boală de care nu scapă nici popoarele cele mai înaintate. Dar cum se aprinde lesne, și-i place să se aprindă, ridică glasul, perorează în mijlocul străzii, tună și fulgeră în contra naționaliștilor.

— Eu nu sînt socialist. N-am fost niciodată și cred că n-o să fiu nici de-acum înainte. Socialismul presupune o nivelare intelectuală împotriva căreia mă revolt din toată puterea firii mele care cugetă și care adoră cugetarea în sine. Și dacă nu împărtășesc socialismul nivelator de inteligențe, înțelegi bine că nu o să mă împac cu naționalismul care întunecă, care strivește, care omoară inteligența. Din fericire în Italia nu mai sînt decît un pumn de naționaliști, slabi, neorganizați, pitiți după sutanele preoților, dar și pe aceștia, așa de puțini, cîți sînt, îi urăsc din toată inima.

Îl întrerup zîmbind :

— Ura nu e un sentiment extrem de civilizat.

Prezzolini sare în mijlocul străzii.

— Ura ! dar ce e mai frumos, mai splendid, mai rodnic în rezultate bogate și binefăcătoare ca ura. Mila sapă, adoarme, distruge. Ura agită, frămîntă, construiește. O, nu vorbesc de ura mediocră, meschină a sufletelor de rînd, ura aceea care se aseamănă cu invidia și cu neputința. Dar ura nobilă, puternică, a sufletelor mari, scîrbite de vulgaritatea vieții, dezgustate de mediocritatea oamenilor, ura care nu izvorăște din resentimente personale și josnice, ci din dragostea imensă pe care o purtăm lumii, și prin care am vrea să înălțăm, să liberăm, să însuflețim conștiința ome-nească.

Atunci, cum eram la o răspântie, ne-a tăiat pe neașteptate drumul o procesiune de seminariști, galbeni, slabi, uscați, sub antierile care filfîiau ca pe momîile așezate în mijlocul cîmpului ca să sperie ciorile.

I-am lăsat să treacă. În urma lor Prezzolini a ridicat fruntea.

— Cum să nu urăști pe oamenii ăștia ! Privește-i.

Și în gestul, și în ochii, și în fruntea lui mîndră, am citit ura admirabilă a omului împotriva prostiei care se ase-mănă cu sclavia și cu moartea.

— Dar să nu mai vorbim de ură. Am închis-o toată în colecția *Vocii*. Iată, am ajuns pe nesimțite lîngă Expoziția de flori.

În adevăr, în fața noastră, se ridică poarta monumen-tală, împletită cu nuduri și cu ramuri a Expoziției. Am trecut printr-înșă, tăcuți, reculegîndu-ne parcă, sub valu-rile de parfum și în simfonia neînchipuită de culori. Din vase smălțuite sau sculptate se ruicau potire albe de tube-roză, ramuri grele de nobleță tristă a cameliilor, ghirlande de trandafiri agățători, crini maiestoși, ca îmbrăcați în hermină regală, mănunchiuri naive de liliac sau formele variate la infinit, chinuite, exasperate de nevroza unei civilizații înaintate și decadente a orchideelor.

În patru sere, sub cupolele înăbușitoare de sticlă, se întin-deau partere de flori premature, rare, aduse din ținuturi depărtate, de la poluri și de la ecuator, ca să expire aci, sub ochii noștri, într-o agonie lentă de parfumuri și de culori. Cînd am ieșit în stradă am răsuflat adînc ca și cum aș fi scăpat din așternutul unei curtezane.

De la expoziția de flori, am trecut prin fosta stradă a arhiepiscopatului, astăzi strada Francesco Ferrer și ne-am oprit în fața catedralei. O catedrală bizară, lucrată toată în mozaic de marmură neagră și albă. N-am putut să-i apreciem însă frumuseța decît mai tîrziu, noaptea, la lu-mina lunii, cînd ne-am întors de la Palatul Pitti.

Cum Florența e podoaba artistică a Italiei, Palatul Pitti e podoaba Florenței. Clădit în 1440 de bogatul negustor Luca Pitti, care vroia să întrecă printr-o operă eternă faima și gustul artistic al Medicișilor, cuprinde în cele opt sau zece săli ale lui, numai cinci sute de tablouri, dar cinci sute de pînze, din care cel puțin patru sute sînt dintre capodoperele cele mai mari ale picturii. În sala lui Apolon, e celebra fecioară a lui Murillo, Magdalena de Tiziano, un portret de Rembrandt și o pînză de Rafael. În sala lui Marte trei Rubenși, un Van Dyck, minunata S-ta Familie a lui Andrea del Sarto, și încă un Rafael.

în sala Venerei un Rubens, două pînze de Albert Diirer, Logodna S-tei Caterina de Tiziano, și iarăși un Rafael. În sala lui Saturn șapte pînze de Rafael. Treceam din sală în sală, abia ne opream o clipă în fața unei minuni de artă și zăream în dreapta, în stînga noastră alte și alte minuni.

Dar dacă în muzeele mari ale Europei, după un ceas-două de admirație ești silit să pleci zdrobit de oboseală, cu ochii păinjeniți și cu fruntea, strînsă parcă într-un cerc de fier, din sălile Palatului Pitti am plecat cu ochii odihniți, cu mintea limpede, cu sufletul înălțat, purificat de viziunea artei.

— Da — ne spunea Prezzolini, pe cînd treceam de-a lungul galeriilor Pitti, lungi aproape de un kilometru, ridicate peste case, peste grădini, și peste fluviul Arno, unind astfel pe deasupra fluviului Palatul Pitti cu Palatul ofi-ciilor — da, arta mare, adevărată, ca și poezia și ca și cugetarea înaltă, nu obosește niciodată. Cînd citesc un tratat de filozofie mediocră, în care gîndirea obscură a filozofului se ascunde în fraze pedante și încîlcite, dacă nu mă apucă durerea de cap înțeleg că cele mai înalte culmi ale gîndirii omenești trebuie să strălucească în lumină ca și piscurile munților. Fraza clară e oglinda unei concepții clare, tot așa cum în pictură, de pildă, simplitatea e dovada artei desăvîrșite. Priviți portretele astea ale celor mai mari pictori ai omenirii și spuneți-mi dacă Velasquezii și Rembranzii erau pedanți sau încîlciciți.

Ajunseserăm în expoziția de portrete. Priveam portretele făcute de ei înșiși ale marilor pictori ai omenirii, ne opream în dreptul frunților geniale abia îngălbenite de scurgerea veacurilor și, în ochii aceia limpezi, vii, luminați de flacăra internă a inspirației, ni se părea că citim ca într-o carte deschisă secretul și eternitatea artei.

VIAȚA SOCIALĂ. MICHELANGELO. PRIMĂVARA LUI BOTTICELLI

Astăzi vizităm organizațiile muncitorești. Întovărașiți de Prezzolini și de Gerolamo, secretarul partidului socialist, ne oprim mai întîi undeva, într-o casă modestă, la periferia orașului. E Casa Poporului. Cîțiva camarazi ne întâmpină,

ne poartă prin odăile mici, întunecoase, neîngrijite. Dosarele sînt vrăfuite pe mese. Colbul se așterne gros de două degete. În cîteva unghere observ pînze respectabile de păinjenis.

Camarazii ascund aspectul sărăcăcios al încăperilor sub un torent de fraze pompoase și de entuziasm. Unul mai ales ne atrage atenția. Slab, palid, cu ochii extraordinar de matri, focoși și blînzi în același timp, ne vorbește cu o pasiune sălbatică de cauza proletariatului, de exploatarea capitaliștilor, de revoluția socială inevitabilă. Zadarnic îl întrebăm de numărul muncitorilor înscrși în sindicate sau în partid, zadarnic îi cerem statistice cu mersul și rezultatul grevelor, el nu ne aude, nii'ne înțelege. Numărul muncitorilor înscrși ? Dar ce importanță are numărul ! Și turmele au numărul cu ele. Cu ce câștig s-alege revoluția socială de pe urma sindicatelor din Turino, din Milano sau din Reggio, puternice, bogate, dar funeste clasei muncitoare, în sufletul căreia au ucis orice scînteie de spirit revoluționar. La ce servesc statisticile. La ce slujesc toate formele astea de birocratism burghez care încătușează inițiativele, care atrofiază inteligențele, care fac din muncitor o cifră fără viață într-un partid fără avînt.

În odăile scunde și obscure, glasul profetic al revoluționarului sună ca o fanfară de război iar ochii lui aruncă lumini de incendiu. Îl ascultăm, mișcați și noi, zguduiți, tîrîți de entuziasm. Vedem aievea lumea de mîne, așa cum ne-o descrie, în culori crude, roșii de aurore și de sînge ; odăile ne par imense și luminoase ; o clipă revoluția socială e realizată.

Dar deodată glasul scade ca filfîjirea unei aripi rănite, ochii se-ntunecă, brațele cad inerte de-a lungul corpului. Revoluționarul sfîrșește :

— Dar ce folos ! N-am armată ! Predic în pustiu !

Și în ultimile lui cuvinte, în odaia redevenită scundă și întunecoasă, vedem, ca la lumina unui fulger, toată dgo-sebirea, depărtarea, prăpastia care există între două concepții, între două rase închegate la latitudini diferite,

în nordul Italiei evoluția conștiinței muncitoare se face încet, meticulos, cu greutate infinite, în organizații aproape burghezești, cu o disciplină ostășească, dar o evoluție există...

în Italia meridională partidul socialist e o ficțiune, sindicatele sînt syndicate-schelete, organizația e înlocuită prin momente admirabile de entuziasm și prin dorinți imense de sacrificiu, și pîngresul social, atunci cînd se va face, va fi însemnat prin dire de sînge.

Să aprobi pe unii, să învinuiești pe alții, e tot așa cum ai lăuda deblocarea înceată a bobului de grîu aruncat în pămîntul rodnic, sau cum ai certa dezlănțuirea furtunii și furia valurilor. Totul e chestie de clipă, de latitudine, sau de temperament. Călătoriile au acest avantaj ne-prețuit, că demonstrează vanitatea teoriilor și inanitatea sistemelor. E un grăunte de înțelepciune pe care-l culegi, alături de impresia unei priveliști și de amintirea unei opere de artă.

Iarși opera **de** artă.

în destrămarea sufletească a ceasului aceluia, în amărăciunea "care se lăsa peste suflet ea noroiul după ce-a trecut puhoiul entuziasmului, mă gîndeam la artă ca la un refugiu.

Aproape nu știu cum am ajuns în fața celor unsprezece statui ale lui Michelangelo, adăpostite în sala mare a Academiei de bele-arte, și în fața *Primăverii* lui Botticelli.

Dacă ați fost vreodată bolnavi de friguri și ați simțit renașterea dulce a convalescenței, veți înțelege ce-am simțit trecînd printre torsurile gigantice ale lui Michelangelo și oprindu-mă în fața *Primăverii*. Michelangelo e forța, forța constrînsă, chinuită, exasperată a unui geniu care se naște în dureri și care izbucnește în mușchiulaturi torturate, în gesturi convulsive, în exploziuni de patimă supraomenească. Michelangelo e în același timp forța sigură de ea însăși, forța elegantă care a învins și care se odihnește. Priviți torsul divinității fluviale, torturat ca însăși fața lui Michelangelo, și priviți în urmă cele două statui, ziua și noaptea, de pe mausoleul Meclicișilor, ridicat în biserica S.-Lorenzo, sau statuia lui David, în atitudinea liniștită a unui erou care nu-și mai dă osteneala să învingă. Mai bine de un ceas am stat singur la picioarele lui David. Mi-nchipuiesc că astronomii, care măsoară distanțele pînă la stele și au în fața imensității spațiului vertigiul infinitului, trebuie să simtă în clipa aceea aceeași senzație pe care o dă linia pură a unei statui. Sînt crîmpeie

de gîndire omeriească, sînt versuri, sînt pînze și marmăi care deschid deodată, pe neașteptate, ca într-o scăpărare de fulger în mijlocul nopții, perspectivele infinitului. Aceasta e arta cea mare. Michelangelo a cunoscut-o și-a modelat-o în statua gigantică a lui David, tot așa cum a simțit-o și ne-a lăsat-o Botticelli în *Primăvara* lui, colorată ca primăvara văzută de ochii unui adolescent.

Vă amintiți primăverile copilăriei. V-aduceți aminte jît de frumoasă părea natura și în ce vestminte se îmbrăca pentru privirile uimite și pentru simțurile noi ale tinereții. Cerul era mai senin, copacii mai mari, iarba mai verde, vîntul șoptea misterios în frunzișuri, apele săltau cristaline, un fluture pîlpîia în aer, umbre tainice treceau și se legănau sub poalele pădurii, un dîor nelămurit, ca un cîntec, se înălța în noi.

Iată *Primăvara* lui Botticelli. Am văzut-o și plec din Florența cu inima strînsă, parcă mi-aș fi lăsat într-însa ceva din mine cu care nu mă voi mai întîlni niciodată.

NEAPOLE

Drumul de la Florența la Neapole e drumul pe care-l visam de-a lungul Italiei. În provinciile nordice, în Piemont, în Lombardia sau în Emilia, desigur se simte atmosfera și geniul Italiei, dar viața modernă, cu caracterul ei mercantil și industrial, a izbutit totuși să dea orașelor și peisajelor nordice acel aspect comun, aproape internațional, caracteristic marilor aglomerații și câmpiilor cultivate din Apusul Europei. Italia meridională, mai puțin industrială, a păstrat în bună parte înfățișarea primitivă, semifeudală, de acum cîteva sute de ani. Satele nu sînt așezate în pîmp, ci ca adevărate cetăți întărite răsar, împrejmuite cu ziduri, amenințătoare și poetice, de pe toate culmile de dealuri și de pe toate piscurile munților. Ici și colo, un castel în ruină, un vechi apeduct roman, un zid acoperit cu iederă sau cu glicine înflorite dau priveliștii ceva din frumusețea artificială a unui decor teatral. Numai în apropierea Neapolului, pădurile de măsline, de lămîi și de portocali, încinse în brîul stîncos și sălbatic al

Apeninilor, întind peste aspectul artificial al naturii o atmosferă primăvărată de poezie.

Sîntem în plină primăvară. Razele soarelui cad drepte, orbitoare, pe terasele albe ale caselor așezate în amfiteatru, în stînga noastră Vezuviul fumegă leneș, desenează pe cer o abureală ușoară, ca fumul care iese pe coșul unui vapor ancorat în port. În fund, în arena amfiteatrului, marea doarme albastră, lucie, străvezie, ca o boabă de safir. Dar toată liniștea asta aparentă dispăre de cum pătrunzi în inima orașului. Fără îndoială că Neapolul e centrul cel mai agitat și mai zgomotos al Italiei. Mișcarea de pe străzi, uruitul asurzitor al trăsurilor, semnalele tramvaielor, mulțimea automobilelor[^] te fac să te gîndești la un Paris în miniatură.

Ceea ce-l deosebește de Paris e felul special de viață al locuitorilor. Napolitanii trăiesc, probabil, mai mult sub cerul liber decît închiși în case.

Familia lor e în stradă. Femeile lucrează sau stau de vorbă așezate în grupuri-grupuri pe marginea trotuarelor, pe cînd copiii, un număr incalculabil de copii, în bande, în cete, de toate vîrstele, de toate neamurile, aleargă, țipă, se bat, rîd, se joacă, se dau de-a tăvălugul în mijlocul străzii. Abia apuci să faci cîțiva pași pe stradă, și-o dî[^]oșie de ștregari, desculți, cu capul gol, nepieptănați, cu hainele făcute ferfeliță pe dînșii, te înconjoară cu mîinile întinse. Fiecare îți cere un ban pentru macaroane. Macaroanele și copiii, iată o bună parte,, și nu dintre cele mai lipsite de originalitate ale Neapolului. Partea cealaltă o formează arta antică. Muzeul național din Neapole, care cuprinde mai toate obiectele găsite la Hereulanum și la Pompeia, e unic în lume. Dacă n-ai vizitat nici una din marile colecții ale Europei, ai putea să-ți faci o idee justă de arta romană străbătînd cele cincisprezece-douăzeci de săli ale muzeului din Neapole. Toate epocile sînt reprezentate. Incepînd cu primele opere ale sculpturii arhaice și pînă la sculpturile manierate și academice din vremea decadenței romane, fiecare epocă a lăsat ceva din idealul ei artistic sau din sărăcia ei de ideal. După sala care cuprinde aproape toate busturile împăraților romani, dintre care unele de dimensiuni colosale, e interesantă galeria rezervată busturilor

oamenilor de știință, scriitorilor și filozofilor. Capul lui Omer e cel mai ideal pe care l-am văzut vreodată, pe cînd bustul lui Socrate pare un faun senzual, care rîde ironic de înțelepciunea acestui areopag de artiști și de cugetători, în sala din mijloc e poate cel mai frumos nud de femeie pe care ni l-a lăsat antichitatea : corpul ciuntit, fără cap, fără brațe, fără picioare, al unei Venera. Venera e reprezentată aproape în fiecare sală. Venera din Capua, Venera drapată într-un vâl transparent, Venera culcată, și Venera Callipige, cu corp de marmură care vibrează de dragoste și de pasiune, ca și cum umbrele vinete ale marmorii ar ascunde sautar fi făcute din nervi. Dar nu numai Venera Callipige. În fiecare din nudurile astea, rămase după mii de ani ca singura mărturie a frumuseții antice, vibrează viața și iubirea. Elinii și romanii de odinioară știau să prețuiască bunurile lumii și nu pîngăreau ceea ce e firesc și admirabil în simțurile omului printr-o renunțare fricoasă și ipocrită. Avînd cultul frumosului, ei înțelegeau că nimic nu e mai frumos pe lume ca nudul bărbatului și al femeii. Lipsiți de morala fățarnică a vremii noastre, îndrăzneau să înalțe în mijlocul piețelor publice și pe altarele templelor corpurile goale ale zeilor lor. Lipsiți de pudicitatea senzuală a creștinismului, încununau cu frunze de viță fruntea lui Bachus, în loc s-a[^]îțe cu dînsa curiozitatea bolnavă a fecioarelor și a bătrînilor senili. Și cînd erau senzuali, erau cu-o îndrăzneală și-o ingeniozitate admirabilă. Dacă știau să înalțe spre cer candelabre gigantice în formă de phalus, cunoșteau în același timp toate formele unduioase, șerpuitoare, grațioase pe care le îmbracă pasiunea. Acum două mii de ani, probabil cu mult înainte de distrugerea Herculanului și Pompeii, știau tot ce știm și noi astăzi, după două mii de ani de civilizație, în domeniul iubirii.

Cunoșteau totul, și noi n-am inventat nimic. Ca să vă convingeți n-aveți decît să vizitați muzeul secret din Neapole. Veți vedea acolo, în umbra misterioasă a unei săli păzite fără prea mare rigurozitate de gardieni lesne coruptibili, că nu e mișcare, că nu e îmbrățișare, că nu e gest pe care să nu-l fi cunoscut și bunii noștri strămoși romani,

POMPEI

Soarele se lăsa îndărătul Vezuviului cînd ne-am suit în barcă.

între Neapoli și Pompei circulă zeci de trenuri și de tramvaie pe zi, dar, gîndîl că vom petrece cîteva ceasuri în singurătatea ruinelor ne-a îndemnat să alegem un drum mai prielnic reculegerii și visului.

Ne-am suit prin urmare în barcă numai noi amîndoi, soră-mea și cu mine, fericiți că sîntem singuri și că vom putea să ne împărtășim clipele de emoție în tăcere, printr-o privire sau printr-un strîns de mîini, fără să mai auzim eternele exclamații admirative ale tovarășilor de drum.

Barca alunecă lin de-a lungul golfului. Un vînt ușor de seară încrețește suprafața apei și suflă în pinzele întinse. Pe dinaintea noastră trec masele enorme ale vapoarelor de comerț, pădurea eatargurilor din port, uzinele cartierului industrial și siluetele albe, răzlețe ale vilelor semănate pe coasta mării. Vezuviul fumegă încet pe cerul înroșit de ultimele raze ale soarelui.

Barcagiul întrerupe cînd și cînd tăcerea cu o întrebare, cu o glumă sau numindu-ne locurile pe lîngă care trecem. Ne crede însurați, plecați desigur în călătorie de nuntă și fața lui brăzdată de cute adinei, arsă de vînturi și de soare, ne zîmbește prietenos și îndemnător ca și cum ne-ar spune : „Hai, nu vă mai sfiiți, sărutați-vă. Am văzut eu și de altele de cincizeci de ani de cînd sînt marinar.” Zădarnic caut să-l conving că nu sîntem însurați și că domnișoara de lîngă mine e sora mea. Bătrînul zîmbește, are aerul că știe el ce știe și se întoarce șiret cu fața spre țarm.

De aci înainte numai pe șoptite, ca și cum ar vrea să împace datoria lui de marinar cu ocrotirea îngăduitoare a bătrîneții, pronunță rar numele localităților care se mai deosebesc în umbra serii. Colo, în dreapta, Sorrento, Vico, Castellmare ; în stînga noastră Herculanium, Torre del Greco, Torre Anunciata.

— Cum, am ajuns la Anunciata !

— Da, am ajuns.

O mișcare aproape imperceptibilă și catargul se înclină, pe cînd luntrea face o curbă grațioasă spre țarm,

Pe pămîntul negru de zgură și de lavă se desenează, rotundă ca un sîn de femeie, pînza umflată. Descindem pe pămînt cu impresia că s-a sfîrșit un vis.

Cînd am ajuns la Pompei numai stelele și luminile aprinse pe munți, în jurul nostru, licăreau în noaptea nepătrunsă. La Albergo del Sole, un hotel modest dar frecventat de artiști și de savanți, ne întîmpină o napolitană brună ca noaptea.

Pe terasa hotelului, în jurul meselor încărcate de lămîi și de portocale, cîteva frunți pleșuve și cîteva priviri gînditoare. Ne așezăm într-un colț, sub paza propice a unui amor mutilat. Așteptăm să răsară luna. E trecut de miezul nopții cînd stelele dindărătul munților încep să pălească. În preajma terasei, în valea care doarme sub ruine, totul tace. Nici un freamăt nu se ridică să salute răsăritul lunii. Și luna se arată, crește, se urcă, se anină în tăcere de ramurile unui chiparos solitar, rotundă și rumenă ca o portocală uriașă.

Soră-mea se apleacă pe balustrada terasei. îmi face semn să mă apropiu fără zgomot, ca și cum i-ar fi teamă să nu trezească ruinele Pompeii, albind în depărtare, sub peteala de argint răsfirată în aer. Privim tăcuți. Am vrea să vorbim, să spunem ceva, să întrerupem cu un cuvînt tăcerea nopții și emoția care ne sugrumă, și nu găsim nimic.

Tîrziu ne coborîm de pe terasă și ne îndreptăm la întîmplare, trecînd peste văile scăldate în lumină, spre ruinele Pompeii. Orașul mort doarme între zidurile cetății de odinioară, în lințoliu de marmoră și de lavă. Pătrundem în oraș prin Porta di Stabia. Știm că intrarea e oprită noaptea, dar simt că n-aș fi român dacă n-aș călca legile, și-mi spun că deasupra tuturor legilor e dreptul pe care-l avem cu toții să privim și să admirăm frumosul, chiar împotriva măsurilor stăpînirii.

Ceasuri întregi am colindat străzile Pompeii. Nu știu pe unde am trecut, nu știu ce am văzut anume, n-am vrut să-mi însemn nici numele caselor, nici numele străzilor, nici numele templelor. Ne opream în pragul unui portic luminat de lună, ne rezimam de coloanele unui peristil, sau așteptam pe treptele de marmoră ale atriului să se săvîrșească misterul nopții, în fund, acolo unde altădată, se

înălțau zeii familiari. Și ce tăcere domnea în jurul nostru. Ne-auzeam răsuflarea și, (teși ne strecuram pe lângă ziduri ca două umbre, ni se părea că pașii noștri aveau să deștepte pe toți paznicii cetății.

Dar toți dormeau. Am putut să rătăcim liniștiți pînă aproape de revărsatul zilei. Numai umbrele coloanelor se întindeau pe lespezile de piatră, în urma noastră, parcă ar fi vrut să ne urmărească.

Și-a doua zi, cînd le-am văzut în lumina strălucitoare a soarelui, le-am cunoscut și am putut să descifrez numele lor cu ușurință, ca numele unor cunoștințe vechi. Aproape nu mai aveam nimic nou de văzut printre ruinele Pompeii. În mijloc, în For, coloanele trunchiate ale templului lui Joe și ale templului lui Apollo.

Mai la o parte eleganța fragilă a templului Venerei. Și mai pretutindeni un atrium cunoscut, o ruină deja văzută, casa poetului tragic sau casa chitariste!, termele¹ stabiane sau peristilul din casa Faunului, cele două amfiteatre sau casa lui Salust.

La umbra lor, fără să mai alergăm din loc în loc ca turiștii de profesiune, am putut să evoc antichitatea romană. Am re trăit zilele groaznice cînd, prin anii 79 după Christos, a doua erupție a Vezuviului a îngropat Pompeia sub un strat gros de cinci metri de cenușă fierbinte. Aci, prin străzile tăcute, ca aleile unui cimitir, în casele împodobite numai cu șiruri de coloane frînte, vibra tinereță, viața și iubirea. Lava Vezuviului a ucis totul, a îngropat totul și cu prețul vieții și fericirii de odinioară ne-a păstrat și ne-a dăruit un oraș răsărit din propria lui cenușă.

Ca să înțelegeți valoarea vremii, opriți-vă la Pompeia. Treceți pe lângă clădirile somptuoase de acum două mii de ani, prin care filtrează acum tenacitatea mușchiului și agilitatea șopîrlelor, odihniți-vă pe treptele templelor distruse, priviți forul în care clocoteau interesele, pasiunile, dușmăniile și viața unui popor îndrăgostit de toate plăcerile vieții și coboriți-vă în urmă în cele două încăperi ale muzeului de lângă poarta marină, care, în loc de orice alte bogății, adăpostește corpurile celor care au fost surprinși

¹ *Terme* — edificiu public, în care erau instalate toate cele trebuincioase unei băi.

de erupția vulcanului și îngropați o dată cu cetatea, cu templele și cu zeii ei.

Printre corpurile astea crispate de suferință și de chinurile morții, e corpul admirabil al unei tinere femei. În învelișul de cenușă pietrificată, s-a păstrat toată armonia liniilor, eleganța zveltă a brațelor și-a pulpelor. Sculptori din toată lumea vin în fiecare an să vadă corpul acesta al unei rase dispărute, care a inspirat liniile neîntrecute ale sculpturii antice.

În fața ei ne-am oprit și noi. Cum vorbeam ceva mai tare, un domn scund și grăsuliu a exclamat deodată îndărătul nostru :

— Ce plăcere !... Români la Pompei.

Am făcut, firește, cunoștința obligatorie. Domnul era de vreo două săptămîni în Italia, văzuse cîteva orașe și fusese deputat în trecutul parlament liberal. Ca să evităm o eventuală discuție politică, l-am întrebat într-o doară ce impresie îi făcuse Italia.

Fostul deputat liberal a stat la îndoială o clipă. Apoi, acolo, în mijlocul ruinelor unei lumi pierite, în fața formelor desăvîrșite ale frumuseții romane, a spus aceste cuvinte lapidare :

— Italia... dă... are desigur multe lucruri interesante, dar restaurantele sînt deplorabile. Te-asigur eu, domnule Cocea, că se mănîncă de-o mie de ori mai bine în București.

INSULA CAPRI

Grota de Azur.

— *Adio mia bella Napoli...*
Adio, adio...

Lăutarii lungesc cuvintele, le gargarisesc, fac gura rotundă și dau ochii peste cap întocmai ca țigani noștri. În hainele lor de lustrină, în ținuta lor care vrea să fie elegantă, sînt nespuse de sentimentali și de ridicoli. Dar cu tot cîntecul lor banal, cu tot tremolul din glas, alintat și miorlăit, melodia asta veche și arhicunoscută, aici, în fața Neapolului care se depărtează, care se desface ca un rulou

de panoramă în urma vaporului, emoționează și strânge inimile.

Adio !

E destul s-auzi cuvîntul ăsta ca să simți cum ți se des-tramă sufletul, cum se rupe ceva dintr-însul, ceva care se duce și nu se mai întoarce.

Peste capetele lăutarilor, cu un sentiment confuz de regret, de tristeță și de nostalgie, privim Neapolul sub-țiindu-se ca o lamă de sidef, între mare și între cer. Ne strîngem în tristeță noastră și o simțim parcă mai bună și mai dulce, tîrziu, în largul mării, cînd călătorii de pe bord, adunați la un loc întîmplător pe vaporul acesta de excursiune, simt nevoia să se miște și să se cunoască. Ce amestec bizar de neamuri și de limbi ! Probabil că toate statele Europei și ale Americii sînt reprezentate. Un turc, într-un colț, privește zarea cu ochi neclintiți și vagi de fumător de opium. În fața lui stă rigid, în picioare, un bătrîn spătos, bărbos și înalt, desigur un boiernaș sau un moic rus. Mai încolo un grup de domnișoare uscate și bătrîne, învăluite în șaluri tărcate, consultă *Baedekerul*, admiră în același timp și-și împărtășesc impresii stereotipe. Se vede de la o poștă că descind direct din Albion pe reche de logodiți, așa de blonzi că par incolori, se privesc ochi în ochi, nemișcați, ca în fața obiectivului unui aparat fotografic. Fără îndoială că domnul e un comis-voiajor german. Toți sînt penibil de urîți. O uriciune comună, mediocră, de acea mediocritate enormă care este ca un apanagiu al burgheziei mijlocii.

— *Adio, mia bella Napoli* !..

Ce ciudat sună cuvintele și cîntecul ăsta, plin de idealismul romantic al unei rase meridionale, pe bordul acesta de vapor înșesat cu capete și cu suflete de rînd. Îi examinez pe îndelete, unul cîte unul. Au lăsat de mult ochea-nele, au întors spatele mării, cîtiva caută să intre în vorbă cu vecinii, pe cînd alții stau posomorîți, tăcuți, cu figurile trase de spjeeen și de plectiseală.

Îi privesc și ceva deznădăjduitor îmi spune că aceștia sînt totuși reprezentanții omenirii.

Pentru aceștia sau pentru alții ca și dînșii, trași în milioane și în sute de milioane de exemplare, se străduiesc un pumn de vizionari, aleargă cu ochii țintă către o stea

absurdă cîteva mii de poeți și de artiști, îndură chinurile mizeriei și batjocura lumii o d'uzină de rătăciți pe căile aspre ale revoltei.

De cîte ori sînt în mijlocul oamenilor înțeleg, cu o amărăciune surîzătoare și sceptică, vanitatea socialismului.

Dar azi nu vreau să mă las învins de tristeță care se ridică în mine. ca un vînt greu de miasme palustre. Dacă omenirea e tristă și mediocră, marea e albastră, cerul e senin, Neapolul vibrează pe strunele chitarelor și, în fața noastră, spintecînd valurile, și^avîntă colțurile de stînci în văzduh insula Capri. Din golful minuscul, peste care se etajează rîndurile albe de vile și de case, pleacă spre noi în ritm de lopeți, ca în bătai de aripi, un stol vesel de bărci ușoare. În uruitul ancorei care cade și-n larma lun-trașilor, ne îndreptăm spre țarm. Reflexele albastre ale mării joacă pe părății luntrelor și pe fețele noastre. E așa de albastră marea că parcă tot cerul s-ar fi scufundat în-tr-însa. Ne lăsam mîinile s-atîrne în apă și ne improșcăm cu stropi albaștri.

N-apucăm bine să sărim din barcă pe covorul moale de nisip, și-o droaie de copii ne înconjoară, se prind de fustele soră-mii, oferindu-ne șiraguri roșii de mărgean. Prînzim pe malul mării, închinăm pahare cu vin galben de Capri, și trecem printre casele agățate de stînci, ca printr-un decor visat de fantezia unui Edgar Poe fericit. S-a nimerit să dăm peste un birjar vesel și vorbăreț. Ne spune numele vilelor și, în două-trei fraze colorate, ne pune în curent cu viața intimă a orașelului. Din spusele lui se pare că vila cea mai frumoasă e locuită de două englezoaice bătrîne și urîte, ca păcatul, pe cînd cea mai modestă dintre vile, atîrnată tocmai sus, de pieptul unei stînci, e locuită de scriitorul rus Maxim Gorki. Salutăm în treacăt vila și numele lui.

Cînd ne-am coborît în vale, cu sufletul plin de cer și de înălțimi, în ochi cu viziunea netă a ruinelor palatului lui Tiberiu, împăratul roman care de-acolo, de pe cel mai înalt colț de stîncă, arunca în mare femeile pe care le avu-sese o noapte, ni se părea că e cu neputință să descoperim o senzație nouă sau ceva mai frumos.

Ne-am înșelat.

O luntre ne-a dus spre Grota de Azur, pe-o mare înroșită de bancuri de mărgean și stropită cu meduze. În dreptul grotei, o intrare joasă de patru palme, bătută de valuri. Când apa s-a retras o clipă, luntrașul a făcut vînt bărcii, și un val ne-a împins înăuntru.

Dacă aș scrie în versuri sonore ca muzica, sau colorate ca pînzele lui Botticelli, n-aș putea să spun ce-am văzut atunci. Dacă aș trăi o mie de ani, n-aș uita spectacolul care nu se poate asemui cu nimic în lume.

Să spun că apa din grotă e luminoasă și albastră. Că pereții peșterii sînt și ei albaștri. Că aerul e albastru. N-aș spune nimic. Un singur cuvînt poate că ar sugera o idee vagă asupra minunii din Grota de Azur : fosforescența. Peștera pare luminată cu fosfor.

Am plutit acolo un sfert de ceas, o jumătate de ceas, o veeinie, nu mai țin minte, pe-o mare de azur, și sînt de-acum sigur că dacă undeva în lume există într-adevăr raiul, raiul acela nu poate fi nici mai albastru, nici mai frumos.

ARTURO LABRIOLA. — BENEDETTO CROCE. — MOARTEA SOCIALISMULUI

Trec prin ograda largă și tăcută ca interiorul unei adevărate mînăstiri și urc cele patru caturi ale casei cu scări largi, patriarhale, unde locuiește, la Neapole, Benedetto Croce. Pe ultima treaptă mă opresc ca să răsflu și ca să-mi înfrînez bătăile inimii. Sînt emoționat. Nu mi-e rușine de emoția asta, pentru că am simțit-o totdeauna, cu un fel de plăcere și de fericire lăuntrică, de cîte ori am bătut la ușa unui om pe care-l știam un suflet mare sau o inteligență vie.

Pe Benedetto Croce îl cunoșteam puțin din opera lui și mult din faima unui caracter cinstit, drept, integru, pus în slujba unei judecăți superioare. Știam că refuzase pe vremuri titlul și sarcina de profesor universitar și că-și consacrase toată activitatea lui războinică și critică numai în căutarea adevărului și în demascarea idolilor falși ai prejudecăților filozofice sau sociale.

Am intrat în biblioteca lui bogată, simplă, fără pretenții de eleganță, ca într-un sanctuar. Mă aștepta la birou. Nu s-a sculat să mă primească de la ușă, să-mi strîngă mîna cu căldură sau să se coboare pînă la demonstrațiile acelea obicinuie de politeță, pe care le primim cu indiferență, ori cu plăcere, fără însă să credem vreodată într-însele.

Mă privea ținută prin ochelari și mi-a arătat scaunul din fața lui. O clipă ne-am examinat în tăcere.

Nu-i vedeam decît bustul. Un bust solid, viguros, cu trăsături pronunțate și aspre, sculptate parcă în granit. Mustățile tăiate scurt, fălcile puternice, și-o frunte admirabilă, masivă, dreaptă ca un turn. Doi ochi mici, vioi străluceau ca două lucarne la picioarele turnului.

Fără altă pregătire a intrat de-a dreptul în subiectul conversației.

— Labriola mi-a comunicat că sînteți socialist, și că vreți să cunoașteți părerile mele asupra socialismului italian. V-aș putea rezuma în cîteva cuvinte tendințele actuale ale partidului socialist și situația reală a proletariatului nostru. Nu voi face-o însă. Nu-mi place politica, am fugit totdeauna de politică, și în socialismul italian nu văd altceva decît politică. Îmi veți da voie prin urmare să lărgesc puțin cadrul convorbirii și dacă nu vă displace să vorbim asupra socialismului.

— Desigur, domnule Croce, asta a fost și intenția mea venind la dumneavoastră. Altfel m-aș fi adresat unui agitator sau deputat socialist.

JBenedetto Croce își pironi o clipă privirea în gol, îmi păru că împarte pe capitole ce-avea să-mi spuie, și începu :

— Socialismul a murit. În afară de partid, străin luptelor mărunte de toate zilele, simplu spectator al dezvoltării evenimentelor, sînt, închis în cabinetul meu de lucru, poate mai în măsură decît alții să privesc lucrurile de departe, să le cîntăresc și să le judec fără prejudecăți și fără părtinire. Sînt douăzeci de ani de cînd urmăresc și studiez socialismul. Ca d-ta și ca atîția alți tineri, am cunoscut și eu momentele de entuziasm, ceasurile de abnegație superbă, credința în ceva și convingerea profundă că în visul și în religia socialistă descoperisem *calea regală* a omenirii. Ni se vorbea atunci și credeam cu toții într-un proletariat eroic, plin de calitățile și de virtuțile care lip-

seau cu totul burgheziei din sinul căreia făceam și noi parte. Scriitorii socialiști se întreceau să descrie în culori admirabile sufletul și însușirile muncitorului. Se scria atîta, citeam atîta, încît ajunseserăm să credem că trebuie să existe undeva, în lume, proletariatul acela ideal pe care-l cîntau scriitorii, tot așa cum cred copiii în existența lui Hamlet sau a lui Don Quișot.

Mi-aduc aminte cu ce emoție am vizitat la Londra, împreună cu inițiatorul meu în arcanele socialismului, Antonio Labriola, pe Eleonora Marx, și cîte ceasuri neuitate am petrecut cu bătrînul și teribilul Liebknecht, întovărășindu-l pe străzile și în fața monumentelor Neapolului.

Credeam atunci în eroismul proletariatului și în triumful socialismului.

De attinci au trecut însă aproape douăzeci de ani. Firește Că, îmbătrînind, mi-a slăbit încetul cu încetul, entuziasmul neofitului, dar dacă socialismul ar fi în adevăr ceea ce mi se părea altădată, dacă ar fi credința nouă, forța nouă de progres, calea regală a omenirii, aș vedea cel puțin în jurul meu un proletariat mai bun și mai regenerat prin puterea lui.

Din păcate, nu ne mai poate fi îngăduită nici o iluzie. Muncitorimea a rămas pretutindeni aceeași, după patruzeci de ani de idealism socialist. Cei mai răsăriți din clasa lor, au devenit conducătorii sindicatelor sau deputații partidului, tot așa de mici la suflet și de politicieni ca și conducătorii burgheziei. Nici atît poate. Regimul capitalist, alături de dezastrele și de suferințele pe care le-a semănat în lume, a adus cel puțin cu dînsul o forță enormă de prefacere, de producție și de progres. Ca o ironie a lucrurilor, a dat din sînul lui și pe apostolii cei mai mari ai socialismului. Lassalle era din rîndurile burgheziei. Engels, Guesde, Jaures, Adler, Sorel, la noi Antonio Labriola, Ferri sau Bistolfi, minunatul prinț Kropotkine, și însuși marele Karl Marx, toți eiți au pus mai mult de cît o piatră la edificiul socialismului, au fost simpli burghezi. Proletariatul propriu-zis, n-a dat nici un nume, nici un om într-adevăr mare. Admiră te rog cu mine forța aceasta a regimului capitalist care își permite să treacă pe generalii lui de partea adversarilor.

În momentul acesta l-am întrerupt cu un gest :

— Dă-mî voie domnule Croce. Ceea ce susții dumneata poate să fie și un adevăr, dar și un paradox în același timp. În orice caz i-o frază care se poate întoarce, căci n-aș avea decît să-ți spun : admiră, te rog, cu mine forța aceasta a proletariatului care, în numele unui ideal, răpește pe cei mai buni generali ai capitalismului — cum i-ai numit dumneata — și-i pune în serviciul cauzei lui.

Benedetto Croce zîmbi imperceptibil :

— Așa ar fi, continuă el, dacă cei răpiți din rîndurile burgheziei ar putea să contribuiască cît de cît la înălțarea nivelului intelectual și sufletesc al poporului. Dar debarcat în tabăra proletariatului Karl Marx a rămas Karl Marx, și muncitorul a rămas tot muncitorul incult de odinioară cînd nu s-a înrăutățit prin mijloacele ieftine de parvenire ale democrațiilor moderne. Ori ce-am spune și oricît ne-ar plăcea să ne amețim și să ne încîntăm cu fraze la întruniri publice, între noi e bine să recunoaștem că socialismul n-a adus în lume tot ce făgăduise, că printr-însul nu s-a schimbat și nu se va schimba întru nimic inteligența și sufletul oamenilor, că visul lui splendid de egalitate a rămas o ficțiune, că astfel fiind realitatea lucrurilor am avut dreptate cînd v-am spus de la început că socialismul a murit. Da, socialismul a murit. Ca toate idealurile mari ale cîtorva oameni de geniu, idealuri prea mari pentru micimea și mediocritatea omenească, socialismul a murit din naștere. Tot ce a putut d'a, în locul lumii noi, sînt, ici și colo, cîteva lfeți de ocrotire și de apărare a muncii, o legislație socială înaintată, care, recunosc, nu s-ar fi putut obține fără dînsul și un număr respectabil de politicieni. Ai cunoscut pe Arturo Labriola. Mi-e prieten, va veni peste cîteva minute să ne ia cu dînsul la cafea ; îl cunosc de mic și nu vreau să-l vorbesc de rău. Se bucură de multe simpatii și e idolatrizat de alegători. Ei bine, Arturo Labriola cu entuziasmul, cu energia, cu talentul lui oratoric, cu darul lui neprețuit de a fi simpatice și de a se insinua în sufletul mulțimilor, are tot ce-i trebuie ca să fie un luptător și un conducător socialist. Labriola e floarea supremă a socialismului. Idealul politicianului. Dacă socialismul ri-ar fi existat, ar fi trebuit să fie inventat pentru dînsul.

Atunci sună clopoțelul lung și zgomotos. Benedetto Croce de data asta zîmbi mai mult. Și Labriola, tînăr, impetuos, aruneîndu-și cu un gest larg părul de pe frunte, intră în odaie ca o furtună :

— Iertați-mă, prietenilor. Am fost la trei întruniri publice.

ROMA

Roma !

Cetatea eternă strălucește, culcată în mijlocul celor șapte coline, ca fundul unui potir de argint. Printre arcadele apeductelor în ruină se avîntă coșuri de fabrici și cupolele bisericilor. Strînși lîngă fereastra vagonului, ghemuiți, pierduți în mijlocul călătorilor indiferenți, mici și înălțați sufletește în același timp, simțim în fața Romei eterne ca un fel de prosternare lăuntrică și un fior ca în fața dezvăluirii unui mister.

Vom vedea Roma, în sfîrșit. De-o jumătate de ceas trenul face ocolul cetății, trosnește, şuieră, se încovoie, rade zidurile învechite, bate ritmic pulsul de-a lungul șinelor de fier, ne apropie, ne depărtează, întîrzie parcă dinadins clipele de așteptare și, în goana lui vertiginoasă, pe lîngă arcadele apeductelor, ne pregătește să simțim ceea ce face farmecul unic al Romei de azi : împărecherea, împletirea vieții moderne cu ruinele admirabile ale vieții antice.

Nicăieri în lume trecutul nu trăiește atît de aproape, nu ia o parte mai vie la viața prezentului, ca în Roma. În centrele mari ale Apusului vestigiile antichității sînt accidentale și de cele mai multe ori un prilej de înfrumusețare a cetăților. În centrele civilizațiilor de odinioară ale Africii sau ale Asiei, dunele de nisip întind, pînă la poalele piramidelor gigantice și pînă la picioarele colonadelor nesfîrșite ale templelor asiriene, lințoliul lor de tăcere și de moarte.

În Roma ruinele trăiesc. Nu e numai priveliștea curioasă a liniilor de tramvai trecînd pe sub arcadele templelor de altădată, a atelierelor industriale rezemate de zidurile unei vechi mănăstiri. a firelor telegrafice întinse, încruci-

șate, peste singurătatea unui arc de triumf, a stațiunii Centrale de drum ce fier mălțîndu-și peronul ei de sticlă și de fontă în fața termelor lui Dioclețian, nu, nu e numai atît. E ceva mai mult. E însăși viața și trecutul Romei. E lanțul lung de amintiri istorice care leagă trecutul ei cu trecutul nostru. E fiecare monument, e fiecare coloană, e fiecare inscripție, războinică sau funerară, care vorbește sufletului și inteligenței noastre în numele republicii și imperiului roman. Pe străzile strimte ale Romei, la umbra palatelor de marmură simt cum două mii de ani apasă umerii mei. Două mii de ani cunoscuiți, preciși, parcă ar fi făcut parte din viața mea, pe care i-am trăit, pe care i-am simțit, care-mi lungesc zilele pînă la epoca legendară cînd Romulus și cu Remus sugeau la sînul lupoaicei romane vigoarea simbolică a fondatorilor de religii și de cetăți.

Urc treptele Capitoliului și ca un refren îmi sună în urechi versurile lui Baudelaire :

J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans'...

În fața lupoaicei, stîngace și modelată cu-o artă rudimentară, simțim totuși — atît e de puternic imperiul ideii asupra artei — fiorul lucrurilor mari.

Ne oprim apoi pe terasa care dă înspre For.

Am văzut cîteva din minunile pămîntului. De treizeci de zile, în lungul și în latul Italiei, am văzut lucruri admirabile și nervii noștri, biciuiți pînă la exasperare și pînă la sînge, abia mai sînt în stare să vibreze în fața frumosului. Și cu toate astea, aci, pe terasă, deasupra Forului închis cu piețele, cu templele, cu coloanele lui sfărîmate, ca o nestimată în colanul Romei moderne, deasupra Forului care etajează sub lumina crudă a soarelui rîndurile lui de statui, de grădini, de palate ruinate, deasupra Forului etern de toată frumusețea și de toată viața lumii antice, simțim o emoție supremă și aripa vecinicii care filfîie peste frunțile noastre). Fruntea soră-mei se înclină, pe cînd brațul ei se lasă greu, ca de plumb, pe brațul meu.

— Ce simți, Floarea ?

' Am atîtea amintiri ca și cînd aș fi trăit o mie de ani.

—• Nimic. Numai ca o durere aci, în suflet.

În adevăr, nu știu anume ce, dar e ceva care ne doare. E lumina orbitoare a soarelui, e eleganța zveltă a coloanelor, e isenzația infinitului din spațiu sau din noi, nu știu. La ce bun să mă întreb și să știu. Coborîm în For cum am coborî cu mii de ani îndărăt. Pașii noștri răsunători pe lespezile de marmură trezesc tăcerea și evocă procesiuni nesfîrșite, confuze, de senatori și de vestale, de cezari, de tribuni, de gladiatori, de auguri, de legionari plecați să cucerească lumea. Sub razele soarelui Forul vibrează, trăiește. Iată colo, în stînga, Senatul roman, în care se hotărîsc destinele republicii. Iată arcurile de triumf, porticurile, templele ridicate de credința poporului sau închinat unei victorii asupra barbarilor. Iată tribuna din piața publică de pe înălțimea căreia se anunțau cetățenilor romani hotărîrile Senatului și veștile de pe cîmpurile de război. Iată coloanele neîntrecute ale Templului lui Castor și ceva mai departe ruinele Templului lui Cezar, înălțat de August pe locul unde, la 19 martie din anul 44, poporul, înflăcărat de cuvîntarea lui Marcus-Antoniu, călcînd peste datinele și superstițiile religioase, a îndrăznit să ridice un rug și să ardă corpul Cezarului în fața celor mai sfînte sanctuare ale cetății.

Iată tot trecutul Romei în jurul, deasupra, la picioarele noastre. Iată credințele, gloriile, speranțele unui popor care știa deopotrivă să înțeleagă zîngănitul armelor, glasul oratorilor și iluzia mîngîietoare a artei. Douăzeci de veacuri au trecut peste dînsul fără să clatine blocurile de piatră înălțate în numele eroilor și zeilor lui. Douăzeci de veacuri înmărmurite la poalele Capitoliului, care vorbesc de eternitatea Romei. Douăzeci de veacuri printre care treci cum ai trece printre șirurile de coloane ale unui templu.

ROMA ANTICĂ. — ROMA PAPALA

Din mijlocul Forului, peste arcul de triumf al lui Titus, se văd ruinele enorme ale Coloseului.

Intreptîndu-ne spre dînsul, trăim o parte din istoria Romei imperiale. Dacă Forul amintește epoca de glorie a republicii și a celor dintîi cezari, cînd Senatul și tribunii

poporului consultau înțelepciunea augurilor și hotărâu pacea și războiul; ruinele Coloseului amintesc veacurile de decadență și fastul tiranilor care veneau și se mențineau pe tronul Romei cu ajutorul mercenarilor și prin serbările sîngeroase organizate, în amfiteatru, în cinstea plebei flămînde de pîine și de petreceri.

Cel mai grandios monument, pe care ni l-a lăsat antichitatea romană, se ridică la capătul căii sacre. Făcut în formă de elipsă, nalt de o sută cincizeci și șapte de picioare și cu o circonferință de o mie șase sute patruzeci și unu de picioare, putea să coprindă de la șaiszeci pînă la optzeci de mii de spectatori. Împăratul Vespasiain a început clădirea lui după victoria repurtată asupra iudeilor și douăsprezece mii de evrei, prizonieri de război, au lucrat și au murit ridicînd acest templu închinat cruzimii și fastului roman. La inaugurarea Coloseului, în anul 80 după Christos, sub domnia lui Titus, serbările au durat trei luni de zile în șir și sute de mii de spectatori au putut să vadă în aceste zile luptîndu-se și murind sub ochii lor cinci mii de lei, de tigri și alte fiare sălbatice și aproape trei mii de gladiatori.

Astăzi ne putem închipui cu greu orgia de sînge care se revărsa în arenele Coloseului și priveliștea groaznică a optzeci de mii de patricieni și de plebei plecați peste balustrade, urmărind măcelul din arenă și gestul de grație al cezarului.

Astăzi, în amfiteatrul zgomotos de altădată, e o liniște de moarte. Zidurile tăcute, sumbre, ca ale unui mausoleu imens, abia mai povestesc chinurile nesfîrșite, luptele deznădăjduite, urletele de agonie, care se ridicau și mureau în cuprinsul lor. Veacurile și mușchiul tenace au depărtat piatră de piatră, au făcut goluri oarbe în zidurile concepute să înfrunte vremea, au îngropat totul, au întins liniștea morții pesite tot. Trecem pe sub gangurile în care răsună doar pașii noștri, ne coborîm în subteranele care adăposteau mizeria cruntă și speranțele infinite ale celor dintîi creștini, urcăm treptele galeriilor superioare, privim în fundul arenei și, prin zidul spart, perspectiva triumfătoare a Romei moderne. Nici un spectacol în lume nu se poate asemăna cu spectacolul Romei văzută de pe înălțimea Coloseului. De acolo se desfășoară, ca scris pe un

pergament de piatra, trecutul cetății eterne. Aci, în Coloseu, trăiești cu Vespasian, cu Titus, cu toți imperatorii și tiranii care-și muiau purpura în sângele martirilor. Mai încolo, spre nord, se înalță îndărătul unei perdele de chiparoși, biserica San-Pietro în Vincoli, aceea care cuprinde, în statua lui Moise a lui Michelangelo, epoca strălucitoare a Renașterii italiene. Pe când în fund, în zare, ca un arc întins pe cerul care vibrează, se ridică cupola Sfântului Petru, solitară și trufașă ca o mitră papală.

Numai aci, pe înălțimea Coloseului, în decarul care a văzut dezlănțuirea pasiunilor biciuite de orgoliul tiranilor și de soarele Italiei, se poate înțelege trecutul de patimă, de cruzime, de fanatism și de artă al bisericii catolice. Pe drumul care duce de la Coloseu la Sfântul Petru, drum semănat cu ruine romane și cu biserici, sînt înscrise faptele admirabile de credință și opera papalității. Intre Coloseu și Sfântul Petru e o trăsătură de unire aruncată peste prăpastia vremii. Legătura aceasta e arta, în fața căreia au fost mișcate sufletele celor mai mari dintre papi, Nicolai al V-lea, Iulius al II-lea, Leon al X-lea. Se povesteste că pe când lucra la cupola Sfântului Petru, Michelangelo, bătrîn și simțind că mîinile lui debile nu mai ascultau de glasul intern al geniului, rătăcea deznădăjduit pe străzile Romei și s-a trezit deodată, fără să-și dea seama, între ruinele Coloseului. Acolo, în fața imensității artei antice, sub bolta cerului care se lăsa ca o cupolă peste zidurile amfiteatrului roman, a simțit încă o dată fiorul creării și a avut viziunea definitivă a cupolei Sfântului Petru.

În adevăr, nimic nu e mai admirabil, nimic nu poate să înalțe și să odihnească mai mult sufletul, ca armonia de linii a catedralei papale. Domul din Milano te doboară, te strivește sub arcadele lui gotice. Cele mai vaste*~ biserici din lume par sau neîncăpătoare pentru mărimea credinții, sau prea mari pentru umilința omului. Singură biserica Sfântul Petru întinde peste vecinica noastră inchiitudine sufletească, bolți armonioase și simple, parcă ar fi făcute din liniște împietrită.

Fără să vrei, aici te simți mai mult într-un lăcaș de reculegere și de cugetare decît în lăcașul rugăciunii. Nu simți nevoia să te prosternezi. Nu simți deasupra ta greu-

| tatea zidurilor și apăsarea unui Dumnezeu implacabil. În
| biserica Sfințiți Petru, însăși credința e ușoară, largă,
S | îngăduitoare ca și moravurile papilor de altădată, îndră-
f | gostiți de biserică, de artă și de femei. Lumea și viața
romană răsfrîng o ultimă licărire de lumină de-a lungul
coloanelor elegante ca ale unui templu închinat Venerei
fecunde, și pe mausoleurile papale se lasă și se culcă, fără
- să jignească credința bănuitoare a credincioșilor, torsuri
de femei abia acoperite pînă mai jos de sîni cu vâluri
ușoare, străvezii, aproape transparente.

I Biserica Sfîntul Petru e urmașa legitimă a arhitectu-
! rii antice și floarea supremă a geniului lui Michelangelo,
a bisericii catolice și a Renașterii italiene.

VATICANUL

\- În dreapta bisericii Sfîntul Petru se întind, cît cu-
prinzi cu ochii, grădinile și Palatul Vaticanului. Început
prin anii 1370 de Grigorie al XI-lea la sfîrșitul mării
schizme bisericești, care silise pe papi să-și strămute reșe-
dința la Avignon, Vaticanul a fost mărit în decursul veacu-
rilor de generații nesfîrșite de papi, care țineau să facă din
palatul lor cea mai vastă clădire din lume. Abia sub domnia
lui Pius al IX-lea pe la 1860, s-a ridicat ultima aripă a
Vaticanului și s-a terminat astfel, după cinci sute de ani de
muncă și de cheltuieli, o clădire care cuprinde 20 de curți
și peste o mie de încăperi. Cei mai renumiți arhitecți de pe
vremuri, începînd cu Bramante, și sfîrșind cu Bernini, au
pus talentul, eforturile și stilurile lor deosebite, în servi-
ciul reședinții papale. Și pe cînd arhitecții, chemați din
toate colțurile Italiei, desăvîrșeau opera începută de Gri-
gorie al XI-lea, Michelangelo și Rafael Sanzio pictau, sub
privirea atentă a papilor pasionați de artă și de viață, nu-
duri admirabile în Capela Sixtină și paginile cele mai glo-
rioase din istoria creștinismului în logele, cunoscute de
> atunci sub numele de logele lui Rafael.

Desigur, sălile Vaticanului închid tezaure neprețuite de
antă antică și operele cele mai mari ale Renașterii italiene.
Ceasuri întregi poți să mergi printre procesiuni nesfîrșite

de statui, dintre care numai cîteva din ele ar face gloria unei țări. Tot ce au lăsat mai perfect geniul elin și sculptura romană, liniile desăvîrșite, toate armoniile de forme și de atitudini și-au dat întâlnire, ca într-un labirint de artă, în suitele de săli ale Vaticanului. La fiecare pas ești sililit să te oprești pironit în loc de gestul tainic ale unei Venere, de rîsul nebun al unui faun, de privirea senzuală a unui satir, sau de toate corpurile acelea întinse, plecate, înlănțuite, avîntate, păstrînd în formele lor de marmură splendoarea zeilor de odinioară și vibrarea eternei pasiuni omenesci. E o minune priveliștea aceasta a nudurilor glorioase de forță, de frumusețe sau de iubire, îngrămadite una peste alta, senine sau torturate ca într-o viziune de paradis sau de infern, revărsate de-a lungul sălilor Vaticanului papal, la umbra îngăduitoare a cupolei Sfîntului Petru. Dacă viața luminează a pontificilor bisericii ar fi rămas necunoscută, s-ar putea susține, cu o aparență de dreptate fatalistă, că e neînlăturabila răzbunare a forțelor naturii. Iubirea alungată din templele creștinismului, a reintrat triumfătoare prin porțile Vaticanului. Ce importă că un rest de piositate ipocrită a agățat naivitatea foilor de viță de corpul gol al unui Amfinoux, al unui Hercule sau al lui Apolon de Belvedere. Antichitatea splendidă, antichitatea care nu cunoștea rușinea mincinoasă în fața armoniilor de forme ale corpului omenesc, trăiește, supraviețuiește, triumfă după două mii de ani de ascetism și de renunțare creștină, în însăși centrul creștinătății.

Eram din întâmplare în fața Venerei lui Praxitel, cînd o procesiune de călugări capucini s-a oprit și a înconjurat nudul antic. Desigur nu eram în sufletul și în gîndul lor. Nu știu dacă vreunul dintr-înșii cunoscuse vreodată fiorul pasiunii și dacă simțise, adîncindu-și privirea în ochii unei femei, că se -cufundă în însăși misterele infinite ale naturii, dar sînt sigur că dacă unul singur dintr-înșii era om și nu 'eunuc trist și inutil, acela a trebuit să plece din fața Venerei lui Praxitel, ducînd cu dînsul impresia că-i arde rasa și nostalgia unei fericiri necunoscute.

Dar, cu toată risipa de marmure antice, cu toate sălile nenumărate în care zeii de altădată dezvăluiesc vremii noastre rostul și singura menire a vieții, Vaticanul ar însemna puțin lucru, iar fi un muzeu ca atîtea altele în lume,

fără Capela Sixtină și fără stanțele lui Rafael. Călătorul care se oprește; o zi la Roma, o lună sau ani întregi, poate uita Coloseul, poate uita templele Forului sau cupola Sfîntului Petru, nu va uita însă niciodată plafonul Capelei Sixtine, „Judecata din urmă” a lui Michelangelo, și tinerețea eternă aruncată pe ziduri din pensula lui Rafael.

Capela Sixtină e vechea capelă de rugăciune a papilor. Astăzi aproape nimic nu mai amintește scopul pentru care a fost clădită. Nici cruci, nici icoane, nici altar. În capela goală de podoabe și odoare religioase se revărsă o omenire zbuciumată, frămîntată, cu musculaturi încordate, cu forme voluptoase sau chinuite, o omenire aruncată din tavan și pînă în podele de geniul prodigios și torturat al lui Michelangelo. Alături sînt stanțele și ceva mai încolo logele lui Rafael. Trecem dintr-o sală în alta, ne oprim în fața „Școalei din Atena”, recunoaștem frunțile gînditoare ale lui Platon și Aristot, figura de satir a lui Socrate, zîmbetul dezamăgit al lui Diogen, simțim suflul poeziei, în fața „Parnasului”, care întinde ceruri albastre peste ochii orbi ai lui Homer, ne întoarcem în Capela Sixtină, revenim în sala lui Heliodor, și așa, purtați, agitați, bătuți de colo-colo, cu sufletul ca frunzele bătute de vînt, nu știm dacă în noi se ridică uraganul admirației sau deznădejdea că niciodată nu ne va fi dat să suim culmile înalte ale artei.

Dar ce-mi pasă ! Omul trăiește nu numai din ce creează, dar și din ceea ce știe să admire...

Am văzut Coloseul, Forul și biserica Sfîntului Petru. Am văzut Vaticanul, Capela Sixtină și stanțele lui Rafael. Nu pot să spun c-aș muri fericit. Dar am înțeles abia acum că toate cîte le-am văzut în Italia n-au fost decît etapele perfecte ale drumului spre Roma.

ROMA MODERNA. — VIAȚA SOCIALĂ

Ca întindere Roma nu cred să fie mai mare ca Bucureștiul, poate chiar ceva mai mică. Populația ei de 500 000 locuitori trăiește pe un spațiu mai restrîns pentru că majoritatea clădirilor, atît în centru cît și la periferie, sînt cu cinci și șase caturi. Afară de cîteva artere largi, tăiate de curînd, străzile sînt strîmte, întortocheate și întunecoase.

Toată poezia lor stă în frumusețea palatelor numeroase, în ornamentația discretă a caselor și în mulțimea fântinilor publice care se ridică aproape la fiecare răspântie și care dau Romei un caracter aparte, intim, patriarhal. La caracterul acesta special al Romei contribuie și lipsa de mișcare pe străzi. Cu tot numărul mare de străini, veniți din toate colțurile lumii, să vadă expoziția, străzile sînt mai puțin animate ca la Neapole, ca la Milano și chiar ca la Torino. Automobilele trec rar, trăsurile huruiesc greoi în trapul ostenit al cailor, trecătorii se strecoară încet la umbra zidurilor.

În afară de predilecția probabilă a romanilor pentru căminul lor și pentru împrejurimile minunate ale orașului, desigur că și lipsa oricărei activități comerciale și industriale imprimă Romei moderne aspectul acesta liniștit și tăcut. Toți fruntașii socialiști cu care am vorbit mi-au afirmat același lucru : lipsa activității industriale. Cele cîteva fabrici, întemeiate în vremea din urmă, nu sînt uzine propriu-zise, ci turnătorii de obiecte de artă în bronz, ateliere de turnat în gips, sau cuptoare de teracotă. Mica industrie e singura înfloritoare și din sînul ei se recrutează, în afară de întreprinderile statului și de tramvaiele comunale, marea majoritate a sindicatelor și a membrilor partidului socialist.

Unul din visurile Romei e să devie port de mare. Lucrările ar fi relativ ușoare și n-ar cere prea mari sacrificii bănești. Tinerii militanți socialiști vorbesc cu entuziasm și cu încredere de vremea cînd în portul Romei vor debarca mărfurile din lumea întreagă, înlesnind astfel crearea unei mari industrii și a unui puternic proletariat. Singura nenorocire stă în faptul că napolitanii, care trăiesc astăzi numai și numai din portul lor, nici nu vor să audă de crearea unui port concurent. Din cauza asta visul romanilor întîrziează să se realizeze și Roma modernă e silită să-și concentreze aproape exclusiv activitatea pe tărîmurile artistice.

Nicăieri ca în Roma viața artistică nu e mai înfloritoare, mai zgomotoasă și mai intensă. Cele două feluri de temple ale artiștilor, atelierul și cafeneaua, sînt numeroase și bine populate. Viața atelierelor aduce întrucîtva aminte pe cea de la Paris, dar în mai frumos și cu o nuanță naivă de

poezie. În Jocul sistematicelor ateliere moderne, spațioase, luminoase, făcute în sticlă și fier ca halele gărilor centrale, atelierele romane sînt vechi mansarde prefăcute în sanctuare artistice, sau clădiri vechi, aproape ruinate, care n-ar putea găsi alți chiriași decît din boema artelor.

Am petrecut ceasuri admirabile vagabondînd în tovărășia sculptorilor și pictorilor tineri de la un atelier la altul. Cum regulile etichetei sînt cu totul necunoscute acestei lumi străine convențiilor sociale, porneam în bandă de la cafenea, băteam la toate porțile caselor mai dărăpănate, pătrundeam ca o ceată de vandali în curte, dacă artistul ne deschidea în halat, în papuci și cu paleta în mînă, sau lăsam pe zidurile din jurul porții inscripții puțin revelențioase, dacă prietenul de ieri tăcea chitic 'sau ne striga din fundul curții că e ocupat cu examinarea unui model.

Seara ne întîlneam cu toții la cel de-al doilea templu artistic, la Cafeneaua Aragno. Acolo, în jurul șvarțurilor tot așa de literare ca și acelea ale Kublerului tinereții noastre, începeau discuții furtunoase, se continuau controversele artistice rămase fără soluții în ajun, se amînau pentru a doua zi și se puneau la cale destinele artei, ale literaturii și ale tuturor problemelor care interesează universul. Societatea cea mai pestriță din lume era strînsă în jurul meselor adăogate mereu, una lîngă alta, pînă ce ocupau toată sala. Artiști, scriitori, socialiști, o studentă rusă, un revoluționar bulgar, francezi, în fiecare seară reprezentantul unei alte naționalități și patru români, printre care sora și cumnatul doctorului Racovski. După cinci minute eram cu toții prietini și, pentru că mai toți aveam pe inimă cam aceleași lucruri, ne înțelegeam repede în italieneasca noastră stîlqjtă și în franțuzeasca lor imperfectă. Pe cînd Fontana, șeful șooalei noi în sculptură, discuta amănuntele cailor gigantici făcuți de el pentru monumentul unirii Italiei, la «capătul celălalt al mesei comune, bătrînul Giovanni Lerdă, liderul fracțiunii revoluționare intransigente a partidului socialist, întinerit de entuziasm, tuna și fulgera împotriva politicii oportuniste a lui Bissolati și agita în aer manuscritele răzbunătoare ale noului ziar *La Soffitta* care trebuia să apară în ziua de 1 Mai. Camarada Balabanov, ce-lebra revoluționară rusă, refugiată în Italia, îl aproba după fiecare perioadă agresivă. Un grup de tineri, în frunte cu

Arturo Vella, strînși în jurul ziarului *Avanguardia socialista*, discutau cu aprindere dacă proletariatul are mai multă nevoie de sindicat decît de politică, sau de partid decît de sindicat; și cînd în mijlocul discuției înfierbîntate nu se mai auzea nimic, cînd fiecare își striga părerile și pasiunile, cînd însuși glasul tînărului profesor universitar Borgheze, un om numai nervi și numai ochi, temut pentru atacurile lui implacabile de toată burtăverzimea oficială din arte și din politică, nu mai reușea să domineze zgomotul discuțiilor, ne sculam în picioare și intonam *Internazionale*.

În cîntecul *Internationalei* porneam pe străzi, într-o noapte, spre Piața Sfîntului Petru, în alte nopți spre Forul roman, spre Panteon sau spre Coloseu. Acolo, pe întuneric sau la lumina lunii, ascultam murind ultimele discuții și ultimele acorduri ale cîntecelor revoluționare și priveam tăcuți cum de pe ruinele fantastice se revărsa peste noi infinita armonie a artei și scurgerea veacurilor.

TEATRUL ITALIAN

Cum o istorie a vieții bucureștene și a instituțiilor naționale românești ar fi incompletă, dacă nu s-ar vorbi într-însa de nenumăratele cluburi și societăți, care, sub firmele cele mai deosebite, au o singură și permanentă menire : favorizarea jocului de cărți, tot astfel nu se poate vorbi de viața Romei și Italiei moderne fără să se consacre un capitol special Teatrului italian.

Fiecare țară se prezintă în concertul popoarelor civilizate cu însușiri și cu opere care sînt proprii geniului ei național.

Anglia se prezintă cu industria și sistemul ei constituțional de guvernămînt. Germania cu filozofia, cu lidurile și cu spiritul ei greoi de cazarmă. Franța cu poezia și cu experiențele celui mai înaintat regim democratic. România cu politicianii, cu represiiunile și cu mesele ei verzi. Italia, în afară de rezultatele unui sentiment artistic, cultivat în decurs de douăzeci de veacuri, se prezintă, fără îndoială, cu cea mai înaltă și mai serioasă concepție tea-

trală a vremii noastre. Nu e cu puțință să se vorbească de Italia fără să se vorbească de teatrul ei.

Pe cînd la alte popoare teatrul e o instituție întreținută cu sacrificii din partea statului sau o întreprindere comercială ca oricare alta, pe cînd mai pretutindeni spectatorul nu e decît un bun platnic, care nu cere altceva teatrului decît o emoție puternică sau o distracție trecătoare, în Italia teatrul se menține și înflorește, ferit de sprijinul binevoitor al guvernelor, ferit de amestecul interesat al capitalismului, numai și numai prin concursul direct al spectatorilor, adică al poporului întreg. În Italia nu există teatre subvenționate, nici companii dramatice investite cu caracterul oficialității, nici trupe stabile, adormite în monotonia aceluiași public și aceluiași repertor. Un actor se impune prin talentul lui; are norocul să interpreteze un rol, să facă o creație, să smulgă aplauzele unei săli de premieră, aplauze tot așa de zgomotoase și de sincere ca și fluierăturile; imediat își alcătuiește o trupă și iată-l pornind din oraș în oraș, colindând toate scenele, stîrnind entuziasmul unui public ușor de cucerit cînd te prezinți în numele artei adevărate, culegînd laurii unei glorii pe care numai publicul italian știe s-o dăruiască. E ușor de înțeles că acest sistem nu permite triumful talentelor de-a doua și de-a treia mînă și ucide în fașă orișice alcătuire de trupe mediocre. Toate trupele pe care le-am văzut în Italia, la Turino, ca și la Veneția, la Milano ca și la Neapole sau la Roma, trupele cele mai renumite ca și cele mai modeste, sînt neasemănat superioare companiilor dramatice din restul Europei.

În teatrele din Franța, de pildă, fără să pomenim de teatrele subvenționate în care tradiția și spiritul academic au distrus avîntul, viața și puțința de reînoire a concepției dramatice, toate companiile sînt formate dintr-un actor de talent sau de geniu și din treizeci de elemente mai prejos de orișice reputație artistică. Singur Antoine încercase să formeze o trupă de ansamblu. Încercarea lui abia acum începe să determine un curent mai larg de primenire a artei teatrale. Pe cînd în Italia publicul a silit de mult companiile dramatice să se îndrumeze pe calea indicată în Franța de Antoine.

In adevăr, teatrul italian, așa cum e astăzi, minunat ca ansamblu, realist în concepția înaltă a cuvîntului, însușit de-o artă care se inspiră nu din formulele rigide și moarte ale tradiției, ci din viața ambiantă, e mai puțin opera artiștilor decît opera unui public cunoscător și iubitor de teatru. Ceea ce te izbește întîia oară, de la prima scenă a unei reprezentații teatrale în Italia, e partea pe care o ia publicul la spectacolul de pe scenă.

La noi, onor. p. t. public se așează comod în staluri, își expune toaletele sau binoclează doamnele din loji, așteaptă în liniște ridicarea cortinei, asistă pasiv la jocul artiștilor, cască, moțăie, dormitează sau aplaudă, fără discernămint sau cu o convingerelotdeauna egală. Piesecele mai proaste, ca și interpretările cele mai ridicole nu vor stîrni niciodată în România indignarea pacinicului cetățean care se duce la teatru cum se duce la panoramă, la defilare sau la cinematograf. Probabil că e chestie de temperament și de incultură artistică. Cum vreți să se revolte domnul din stal, care nu se revoltă nici cînd comisarul sau cel din urmă ipistat din mahala îi fac toate nedreptățile de pe lume ; cum vreți ca același om să se revolte cînd la teatrul din București i se dă să înghită macaronadele naționale ale domnului Delavrancea !

In Italia cetățeanul știe ceva mai mult. El știe că e dreptul lui să nu permită să i se calce drepturile în picioare și să-și spuie cinstit părerea și față de guverne și față de actori. Nimic nu e mai interesant ca felul cum și-o spune. Abia s-a ridicat cortina și asistă la două spectacole în același timp : la spectacolul de pe scenă și la spectacolul din sală. De la primele dialoguri simți că spectatorul a intrat în acțiunea piesei, că o^ufmărește cu pasiune, că trăiește viața și arta actorilor. Privirile sînt pironite asupra scenei, gîturile sînt întinse, s-ar spune că toată sala și-a oprit răsufarea. Deodată un actor face un gest greșit, are o intonație falsă. Stalurile, lojile, galeria, ca la un semn, strigă, vociferează. Cîteva secunde nu se mai aude nimic. Fiecare ține să arunce o amenințare, să protesteze, și dacă n-are coji de portocală la îndemână, măcar să ridice brațele în aer.

Două minute în urmă, același actor scoate o frază, un cuvînt, din profunzimea sufletului, și aceeași sală izbuc-

nește în aplauze frenetice, strigă, recheamă, întinde spre artistul care a mișcat-o brațele agitate de avîntul admirației. Am văzut scene admirabile. La Roma, după o reprezentație a minunatei artiste care e Ema Gramatica, doamnele își smulgeau mănunchiurile de flori de la sîn și le-aruncau în ploaie de flori asupra artei. La Neapole, un biet actor pentru că a spus prea rece nu știu ce cuvînt de dragoste, s-a pomenit cu o grindină de fructe, de coji, de simburi de purmale, peste dînsul...

Cum vreți ca avînd un asemenea public Italia să nu aibă teatrul pe care-l are. Cum vreți să nu triumfe viața și arta pe scenă, dînd cea mai neînsemnată slăbiciune e măturată de uraganul huiduielilor din sală. Cum vreți să nu fie conștiință artistică și conștiința datoriei cînd același public, care știe să răsplătească în delirul aplauzelor și cu ploaie de flori, știe în același timp să fluiera și să pedepsească.

Ah, dacă am avea noi publicul Italiei ! Nici una din trupele ambulante ale domnilor Brătianu, Marghiloman, Iorga sau Take Ionescu, n-ar scăpa nehiduită si nepietănată.

EXPOZIȚIILE DIN ROMA

Șase expoziții răspîndite în toate colțurile Romei și dintre care cel puțin patru vorbesc sufletului în numele trecutului sau în numele artei.

Ca bun român m-am dus să vizitez mai întîi expoziția retrospectivă la care auzisem că ia parte și țara noastră, prin reprezentantul ei, domnul Tzigara-Samurcaș. Vai, ce mizerie ! Tocmai în fund, pitită după cîteva rînduri de clădiri și monumente, o biată căsuță care-ar vrea să fie țărănească și care n-are nimic țărănesc într-însa afară doar de intenție. Lipsa de gust a arhitectului, e strigătoare la cer. Un pridvor meschin, ca un cap de broască țestoasă, înaintează din mijlocul colibei. Unde a găsit domnul Samurcaș pridvorul ăsta ? Unde a descoperit sărăcia asta de stil ? Să fi vrut cineva cu tot dinadinsul să facă de rîs arhitectura românească, și n-ar fi putut să inventeze ceva mai ridicol.

Doamna Bacaloglu, pe care am plăcerea să o întâlnesc pe ultima terasă a castelului Saint Angelo, îmi spune că guvernul român a acordat 60 000 de lei reprezentantului nostru la Roma. Șaizeci de mii de lei ! Pentru ce, sfinte Dumnezeule ? Ca să se construiască o poiată și ca să se expuie într-însa cîteva scoarțe naționale, printre două trei duzini de oale, smălțuite, de fote cusute cu fir și de tablouri frumos înrămate. E scris pesemne ca inteligența oficialității noastre să ne urmărească pretutindeni și să ne amărăască sufletul pînă și în mijlocul Romei.

Dar azi nu vreau să fiu trist. Ar fi absurd să mă chinuiască umbra inestetică a domnului Samurcaș, cînd deasupra noastră cerul Italiei întinde albastrul lui odihnitor ca draperiile unui polog \ cînd dinspre mare adie Sirocul încărcat de parfumul grădinilor, cînd la picioarele noastre, de pe înălțimea anticului mausoleu al împăratului Adrian, se desfășoară Roma culcată pe sinul celor șapte coline.

De altfel singur mausoleul ar fi în stare să ne alunge întristarea și vedeniile urîte. E unul din monumentele cele mai mari și mai interesante ale Romei. Început de împăratul Adrian și sfîrșit abia la 139 de Antoniu cel Pios, era îmbrăcat altădată în vesmînt de marmoră și adăpostea într-insul urnele funerare ale împăraților. Mai tîrziu, în timpul năvălirii goților, mausoleul a fost transformat în cetate întărită și apoi, pe vremea atotputerniciei papale sub numele de Castelul Saint Angelo preschimbat în loc de refugiu și în temniță pentru dușmanii papalității. Astăzi, mausoleul și cetatea întărită de odinioară, formează centrul expoziției retrospective. Sălile obscure, culoarele întortocheate, curțile etajate pe acoperișuri și încinse cu ziduri crenelate, cuprind amintirile civilizației medievale. Tunuri de bronz enorme și neputincioase, ghiulele de piatră, puști cu cremene, aparate de asediu sau de tortură, mobile vechi, laboratorul unui alchimist, o farmacie în care se vînd ierburi și dresuri primitive de negustori îmbrăcați în costumurile de pe vremuri. Totul e astfel aranjat ca să dea iluzia veacurilor în care misterele alchimiei stăpîneau și înfricoșau mintea oamenilor. Coborîm din castel și ne

i Polog — baldachin, acoperămînt, sprijinit pe coloane sau fixat de perete, alcătuit din stofe prețioase și pus ca podoabă deasupra unui pat etc.

găsim în parcul expoziției cu impresia că am fost o clipă contemporanii; lui Carol Quintul și ai lui Benvenuto Cellini, minunatul argintar care, cu mîna lui obicinuită să cizeleze aurul și pietrele rare, a îndreptat greoaiele puști cu cremene împotriva dușmanilor Romei, de pe zidurile aceluiași castel.

În parc, celelalte palate ale expoziției retrospective nu pot să ne spuie nimic mai mult. Palatul armatei și al marinei de război e rigid și fără viață, ca un sergent-major. Palatul artelor fotografice n-aduce nimic necunoscut. Două clădiri în stil arhaic, care evocă viața familiară a evului mediu, cu odăile întunecoase, încheiate în ogive, cu balcoane romantice, atîrnate printre flori de glicină, cu jilțuri monumentale, ca niște strane episcopale, te îndeamnă să te întîrzii mai mult printre zidurile lor sumbre și triste ca zidurile unor mînăstiri.

Alături de ele însă, expoziția arheologică, organizată printre ruinele termelor romane ale lui Dioclețian, pare ca un uriaș lîngă un pitic. Evul mediu dispăre în umbra ruinelor grandioase ale imperiului roman. Toate popoarele latine au trimis aci, au strîns la un loc cîteva din monumentele pe care legionarii romani le ridicau de-a lungul drumurilor lor cuceritoare. Din Spania și din ținuturile depărtate ale Pontului Euxin, din vechea Galie și din pădurile străbătute de hoardele barbare ale germanilor, din Iudeea, din Egipt și de pe țărmurile unde altădată înflorea cetatea Cartaginei, de pretutindeni unde colonul roman a stabilit legile, limba și inscripțiile lui pe granit, urmașii învingătorilor de acum douăzeci de veacuri au ținut să trimeată la Roma ca trofee recunoscătoare, mărturia învingerii lor. Românii au trimis o copie după monumentul de la Adam Klisi și cîteva copii după inscripții romane ; grecii, bulgarii, sîrbii, austriacii, germanii, francezii, spaniolii, au trimis și ei copii după mausoleuri, după apeducturi, după temple, după arene, după cetăți, după toate ruinele acelea nenumărate sămănate în toate colțurile lumii și -oare vorbesc de gloria celui mai puternic imperiu al antichității. Numai aci, la umbra termelor lui Dioclețian, în zgomotul depărtat al Romei moderne, care abia pătrunde încet și surd printre zidurile masive, am putut simți forța imensă a civilizației romane.

Desigur, în cei două mii de ani care au trecut de atunci multe s-au schimbat în lume și în sufletele noastre. Nu mai putem avea idealul legionarului plecat să se războiască la granițele imperiului și nici sentimentul de orgoliu al senatorului care descindea în For cu fruntea umbrită de viziunea barbarilor. Trăim într-o epocă de pace și de visuri internaționale.

Dar, fie îngăduit sufletelor noastre, anemiate de decadență și înălțate printr-o cultură seculară, să se întoarcă măcar în fața unei expoziții inofensive către un trecut mort pentru totdeauna, și, printre ultimele ruine ale imperiului roman, să viseze, în siguranța liniștită a zilelor de astăzi, la vremea eroică și legendară, când cel mai mare imperiu cunoscut istoriei clădea o civilizație nouă pe timpurile și în sîngele războaielor.

E tot ce-și poate îngădui patriotismul nostru debilitat.

EXPOZIȚIA ETNOGRAFICA ȘI REGIONALA — EXPOZIȚIA INTERNAȚIONALĂ DE BELE-ARTE

Pe malul drept al Tibrului, pe vechea piață a armelor, a răsărit ca din pământ uri oraș întreg. Cît vezi cu ochii, de-a lungul străzilor pline încă de activitatea febrilă a muncitorilor, de șanțuri neastupate încă, de grămezi de nisip și de piatră, de grinzi culcate de-a curmezișul străzii, de statui întinse pe marginea drumurilor, de unelte de lucru, de mașini și de schele, se înalță în mii și mii de forme variate, elegante, bizare și fantastice, acoperișurile, coloanele și turlile expoziției regionale. Aci, fiecare provincie italiană a construit palatul care reprezintă mai bine stilul și datinile artistice ale localității. Alături de ornamentația bogată a pavilionului venețian se ridică stilul sobru, jumătate mănăstiresc și jumătate de cetate întărită, al palatului Siciliei, sau gospodăria de o simplitate rustică a pavilionului insulei Sardinia. Nu e o provincie italiană care să nu fi construit casa ei proprie și nu sînt două stiluri care să se asemene între dîsele. Nicăieri ca aci nu simți mai bine varietatea și bogăția de resurse a geniului italian, nicăieri nu poți cuprinde într-o sinteză mai desăvîrșită darurile minunate ale acestui popor care a știut

să adapteze arta nevoilor locale și să facă dintr-însa nu un prilej de împodobire zadarnică, ci o oglindire și un rezumat al vieții reale.

În fața palatului provinciei Abruzilor simți ceva din misterul și din sălbăticia patriarhală care planează asupra creștelor celor mai abrupte din lanțul Apeninilor, tot așa cum în fața palatului Campaniei întrevezi cerul profund și marea albastră a Neapolului, sau cum în fața porticului lui San Francesco, sprijinit pe coloane fine abia desenate pe fondul de umbră al pridvorului, gîcești sufletul simplu și religios al țaranului din ținuturile Umbriei. Vizitînd expoziția regională, călătorul grăbit poate să spună fără exagerare că cunoaște toată Italia. O cunoaște prin arhitectura ei și prin obiectele de artă sau industriile reprezentative, strînse în cele douăzeci sau treizeci de palate provinciale. După ce a vizitat Roma cu monumentele ei antice și papale, după ce a străbătut în cîteva ceasuri toată Italia, de la poalele Alpilor și pînă la ultimele țărmuri ale Siciliei, arsa de soare și de pămîntul ei vulcanic, poate în sfîrșit să treacă Tibrul și să se îndrepte spre palatele în care Roma modernă a ținut să alătore eforturile ei de astăzi cu eforturile popoarelor care pășesc în fruntea civilizației.

În expoziția internațională de bele-arte, călcăm pe pămîntul veacului al XX-lea. Cu ochii plini încă de operele antichității clasice, s-ar părea că e greu să ne punem sufletul de acord cu sentimentul artei moderne. Toți cei cu care vorbesc n-au decît cuvinte de dispreț pentru această artă care se tîrăște cu greu pe drumurile străbătute odinioară de un Phidias, de un Praxiteles sau de un Michelangelo. Trec prin fața pavilioanelor albe, palide, cu ceva în liniile lor care amintește neastîmpărul, nemulțumirea perpetuă, închietudinea sufletului modern și înțeleg că ar fi zadarnic să vorbesc de frumusețile prezentului acelora care din instinct își întorc totdeauna ochii și nu pot să vadă decît înapoi spre trecut.

Nu e pentru înfrîmă oară cînd mă conving că omul e un animal prin excelență reacționar. În toate domeniile, în literatură ca și în politică, în știință ca și în artă, oamenii sînt legați de principiile stabilite și primesc cu greu, cu o trăsărire neîrăliturabilă de revoltă, tot ceea ce e nou,

tot ceea ce amenință liniștea și siguranța sentimentului lor de admirație.

Gîndiți-vă la socialism. Cîți nu-l dușmănesc, nu doar fiindcă ar primejdui interesele lor, nu pentru că sînt legați de soarta altor doctrine sociale și politice, ci dintr-un motiv mult mai simplu și mai banal, pentru că socialismul e singurul care aduce azi în lume ceva nou. Omul se teme de inovații.

Mi-aduc aminte cu ce priviri încruntate au fost primite la noi în țară, în țara noastră fără puternice tradiții artistice, primele lucrări ale sculptorului Brâncuși, pînzele lui Ressu, desemnurile lui Iser și versurile admirabile ale lui Tudor Arghezi.. Instinctiv, admirația mulțimii se întorcea de la acești promotori, către domnii Oscar Späthe, Verona sau defunctul poet Alexandru Vlahuță.

Nu e de mirare prin urmare că și la Roma, mediocritatea universală a privit chiorș înspre expoziția internațională a artei moderne. Vedeți că aci nici un Beadeker nu indica discret capodoperele, și vizitatorul sau cronicarul artistic avea greaua sarcină să le descopere singur. Dgscp-p^irile nu se fac în fiecare zPși de către toți oamenii. Și cei mai mulți au trecut și vor trece prin sălile încărcate de statui și de tablouri fără să vadă nimic din minunile artei moderne.

Și totuși sînt.

În primul rînd e palatul regatului sîrb. Mărturisesc spre rușinea mea că nu cunoșteam nici una din operele acestui popor care s-a relevat la Roma cu doi-trei pictori mari și cu un sculptor, Mestrovici, căruia nu-i găsesc un egal decît în personalitatea covîrșitoare a" lui Rodin. Artă sîrbească aduce o notă nouă și originală. Țărișoara aceasta din dreapta Dunării, pe care Belgia orientului a privit-o întotdeauna cu un zîmbet condescendent pe buze, ne-a arătat, la Roma, că un popor poate să fie și pentru altceva mîndru, decît pentru șantanurile, cluburile politice și muscalii lui cu cauciuc. Printre motivele de recunoștință pe care le păstrez Italiei, cel mai mic nu va fi acela că mi-a dat prilejul să cunosc arta poporului sîrbesc.

În fața pavilionului sîrb se ridică palatul Ungariei. Vai, cu tot naționalismul meu, sînt silit să recunosc că și alături de „sălbăticia" maghiarilor, civilizația românească

n-ar putea să expuie altceva decît vechile țesături artistice ale poporului, ale poporului care nu mai lucrează astăzi decît pe moșiile boierești. Și aceeași imgjiesie mă urmărește neconținut de-a lungul pavilioanelor și sălilor nenumărate.

Bulgaria expune, Grecia expune, Rusia „barbară“ închide comori de pictură într-un palat întreg. Țările cele mai mari, ca Franța, cu pictură impresionistă, ca Spania, cu arta realistă și crudă a lui Zuloaga, ca Anglia, care în anii din urmă, inspirîndu-se din clasicism, a dat lumii o pictură reînviată, ca și țările cele mai mici, Danemarca, Belgia, Olanda, Elveția, Norvegia, Suedia, toate, toate expun.

Nu e popor care să nu fi trimis la Roma prinosul civilizației și idealului lui artistic. Un singur popor lipsește și acela sîntem noi.

Era fatal. În țara elitelor intelectuale, în țara care se mîndrește cu domnia glorioasă de patruzeci de ani de zile a regelui Carol, în țara în care se găsesc milioane și miliarde de aruncat pe toate ferestrele risipei ale politicianismului și ale desfrîului, în țara aceasta era fatal să nu se găsească o operă de expus și-un suflet de artist.

Poate că e un bine. Numai astfel cei mințiți vecinie, cei înșelați mereu că România pășește pe calea progresului și că se organizează represiuni ca să se salveze acest progres, vor putea înțelege, la lumina unei expoziții de arte la care strălucim prin absența noastră, că sîntem mai jos, că guvernele de jaf și de aventură ale regelui Carol ne-au împins mai jos și decît Grecia, și decît Serbia, și decît Bulgaria.

ZIUA REVOLUȚIONARA

Mîine e 1 Mai.

De azi-dimineață orașul e în fierbere. Placarde roșii, lipite pe zidurile Romei, cheamă proletariatul la datorie. Grupuri-grupuri de cetățeni citesc cu glas tare și comentează frazele revoluționare.

Bicicliști, oameni de încredere ai partidului, cu panglici roșii la mînă, străbat străzile populate, împărțind

manifeste, aducînd ştiri şi transmiţînd în cartierele mărginaşe cuvîntul de ordine dat la centru. La redacţia ziarului socialist *Avanii* s-a declarat permanenţa. Deputaţii partidului şi comitetelor organizaţiilor nu ies dintr-o consfătuire decît ca să intre în alta. Cînd o ştafetă aduce o veste îmbucurătoare, aplauzele izbucnesc ca un ropot de salve. Încă înainte de prînz încep să sosească telegramele din provinciile. La Genua, unde a plecat Giovanni Lerda, manifestaţia se anunţă grandioasă. La Turino au izbucnit două greve parţiale în fabricile de automobile. Din Milano, secretarul general al confederaţiei muncii, bătrînul Rigola, telegrafiază că nici o fabrică, nici un atelier nu va lucra a doua zi. În atmosfera încălzită se ridică aclamări entuziaste : „Trăiască Rigola ! Trăiască socialismul !” Din Florenţa, din Veneţia, de la Bologna, de la Reggio, din Neapoli, de la Piza, de pretutindeni sosesc telegrame care vestesc încetarea lucrului şi care îndeamnă la luptă. Deodată un hohot de rîs şi aplauze furtunoase se ridică şi trec din sală în sală. Un camarad a adus ştirea că se lipesc pe ziduri afişe enorme din ordinul Consiliului comunal, oare vestesc populaţia că autorităţile capitalei au oprit circulaţia tramvaielor pentru ziua de 1 Mai.

E o simplă manevră. Consiliul comunal, ca să salveze aparenţele, împiedică ceea ce nu poate să oprească. În cîntecul *Internaţionalei* coborîm în stradă. La prima răs-pîntie am norocul să mă întîlnesc cu vechea noastră cunoştinţă, cu fostul deputat liberal. Onorabilul e scandalizat. Nu înţelege lipsa de autoritate a poliţiei. Îmi spune că vizitatorii străini sînt revoltaţi. Socialişti au înnebunit. Nu se gîndesc că periclitează interesele oraşului. Ce-o să se facă expoziţia dacă toţi străinii vor pleca, cum are de gînd să facă şi domnia sa... îi răspund împăciuitoare că se alarmează degeaba, că liniştea nu va fi turburată, că n-are să se teamă de nimic.

Fostul deputat liberal ridică două braţe scurte şi groase în aer :

— Dar bine, domnule, asta-i destul ? Ce-o să ne facem toată ziua ? Aud că nici un tramvai n-o să circule. E adevărat ?

Cu cea mai dulce amabilitate din lume îi satisfac curiozitatea.

— Nici un tramvai, nici o trăsură, nici măcar un camion. Prăvăliile vor fi închise. Cafenelele idem. Ultimele ştafete ne-au adus ştirea că şi chelnerii de la hoteluri vor părăsi lucrul.

— Cum, şi chelnerii !

— Da, scumpul meu domn, veţi avea o dată rara plăcere să vă faceţi ghetete singur.

Fostul deputat liberal se uită lung la mine şi pare că nu înţelege ceea ce-i spun. Apoi, îndîrjit, exasperat, îmi declară apăsător că şi cum ar declara război omenirii întregi :

— Atunci plec.

Nu-mi pot opri un zîmbet.

— Unde ? dacă îmi daţi voie să vă întreb. Căci mîine, oriunde vă veţi duce, veţi găsi greva generală. La Neapoli ca şi la Florenţa, la Veneţia ca şi la Milano veţi fi silit, probabil, să vă plimbaţi tot pe jos şi să vă faceţi ghetete singur — afară numai... adaug eu.

— Afară numai ?...

— Afară numai dacă veţi putea pleca din Roma. Căci e posibil să se oprească şi circulaţia trenurilor.

Dacă n-aţi văzut capul unui fost deputat român în asemenea momente, n-aţi văzut nimic. Eu îl văd şi acum, furios şi neputincios, infinit de ridicol, cu privirile aprinse de ură, întorcîndu-mi spatele şi pierzîndu-se în mulţime, ca un balot agitat de valuri.

La prînz am petrecut cu toţii povestind camarazilor scena de adinioarea, şi toată după-amiaza am trecut-o vizitînd organizaţiile muncitoreşti, aşteptînd sosirea telegramelor şi simţind că trăiesc în Roma antică şi papală viaţa intensă a vremii de mîine.

Seara a fost unică.

Eram înştiinţaţi că preoţii catolici vor profita de nu ştiu ce sărbătoare religioasă din ziua aceea ca să ţie predici împotriva socialismului. De pe la orele cinci, militanţii socialişti umplură bisericile. Spectacolul făcea într-adevăr să fie văzut. Cei mai renumiţi oratori ai bisericii ocupaseră amvoanele. Să spun că vorba lor caldă, că logica lor strînsă, că talentul lor oratoric mi-au clătinat convingerile, ar fi să exagerez. Dar am admirat sincer forţa atît de vie încă a catolicismului şi am înţeles ce adversar redutabil

aveau în fața lor socialiștii italieni. Am ascultat cinci-șase predicatori. Nici unul n-a vorbit contra socialismului.

Toți au vorbit pentru dînsul, afirmînd însă, în perioade admirabile de oratorie, de pasiune și de credință, că singurul și adevăratul socialism nu se găsește decît în sinul bisericii 'catolice. Vorbeau de Crist ca de un revoluționar. Arătau suferințele lui, dragostea lui pentru cei umili și slabi, ura neîmpăcată pe care o purta în suflet împotriva stăpînitorilor pămîntului. Cu viața lui a răscumpărat mizeriile și păcatele lumii. Unde e socialistul, se întreba unul dintre predicatori, care să-și jertfească viața cum și-a jertfit-o Isus? Dar noi, noi, continuă el, care sîntem zilnic arătați cu degetul ca reacționari și ca dușmanii progresului și fericirii omenești, — ce facem noi? în tabăra cui ne războim? Pentru cine sînt făcute minăstirile, dacă nu pentru învinșii vieții. Pentru cine bisericile astea imense, dacă nu pentru voi, pentru trecătorii de pretutindeni, care pot să găsească aci un ceas de reculegere, de odihnă și de mîngiere. Pentru cine plecăm noi, pentru cine pleacă legiuni de misionari ca să sufere și să moară în pămînturi necunoscute, propovăduind cuvîntul milii, al adevărului și al iubirii între oameni.

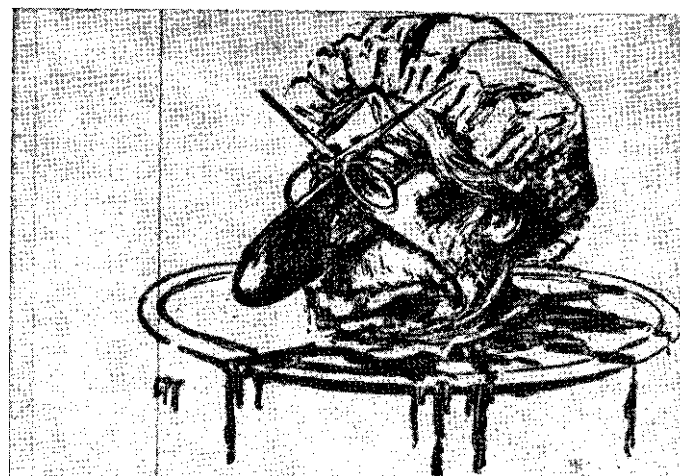
Ah, și tot noi sîntem reacționarii! Și tot noi sîntem biciuiți, și alungați și arătați ca dușmanii poporului.

Și biserica lui Crist, ea acum două mii de ani, din porunca lui Pilat, e amenințată să fie răstignită pentru a doua oară.

Cîteva femei bătrîne plîngeau în umbra ungherelor. Un vînt de credință trecea asupra mulțimii. Am plecat întrebîndu-ne ce forță colosală ar trebui să aibă socialismul ca să înfrîngă fățărnicia bisericii, nostalgia credinței din sufletul omului și cultura oratorică a predicatorilor creștini.

Am petrecut o noapte grea de gînduri și de îndoieli.

Dar a doua zîj de dimineață, cînd im-am pogorît în stradă, deodată cu revărsatul zorilor, în loc de activitatea obicinuită a cetății am găsit orașul tăcut și mort, ca și cum s-ar fi ridicat atunci de pe dînsul lîntoliul de cenușă și de lavă al unui vulcan. Prăvăliile erau închise, obloanele trase, terasele cafenelelor pustii, cîțiva trecători mirați că se găsesc singuri, doi-trei vardiști strecurîndu-se pe

*Alteța Sa Serenissimă Cenzura! Caricatură apărută în ziarul **Che-marea**, an. II (1919), nr. 2 (23 martie—15 aprilie), p. 1.*

(Biblioteca Academiei)

*Muncește, mocofane, ca să am ce exporta nemților! Desen de A. Dragoș, apărut în **Facla**, an. VI (1916), nr. 28 (10 iulie), p. 24.*

(Biblioteca Academiei)

j i'irivlgtietc»ar'e& liberal**.

Privighetoarea liberala. Caricatură apărută în ziarul Chemarea, an. III (1920), nr. 473 (25 sept.), p. 2.

(Biblioteca Academiei)

*„De la Alexandru Ion Cuza la Ferdinand I de Hohenzolern”. Desen apărut în Chemarea, an. III (1920), nr. 330 (3 aprilie), p. 1.
(Biblioteca Academiei)*

lîngă ziduri ca fiiște umbre desperecheate, și nici urmă de sunet de tranșivaie sau de uruit de trăsurii.

Cetatea eternă era moartă. Socialismul învinsese.

Două ceasuri am rătăcit ca în friguri pe străzile mărginite cu palate somptuoase și tăcute. M-am oprit în fața Panteonului, și-im evocat ironic trecutul populat de zeii învinși de creștinism. M-am oprit în fața Catedralei Sfîntului Petru și am întrebat-o unde îi era puterea de altădată. Și cum, soarele se ridica de două sulite pe cer, m-am întors spre centrul orașului triumfător ca și cum aș fi reputat eu o izbîndă, mi-am luat pe soră-mea și în cea mai dulce și mai frumoasă dimineață din cîte-am trăit, ne-am îndreptat spre Coloseu.

Ruinele Coloseului, spre care avea să se îndrepte și procesiunea muncitorilor, întindeau umbrele lor cernite spre Forul roman. Cînd am ajuns pe ultima terasă, de-acolo de unde se domină cele șapte coline ale Romei, un preot catolic s-a sculat, stînjinit de prezența noastră, pe cînd din depărtare, în atmosfera tăcută și limpede, s-a ridicat un cîntec vag, ca un zgomot de ape.

Era procesiunea socialistă. Cu ochii ațintiți în lungul străzilor așteptam nemișcați, cu sufletul pe tuze. Deodată, în piața din fața noastră se revărsă o mare de capete, cîntecul *Internaționalei* zbugni puternic, ca o fanfară războinică, în aerul limpede, și sute și sute de steaguri roșii filfîiră în vînt.

Înaintau încet spre noi. Un cordon de carabinieri deschidea drumul, muzica militară intona o fanfară revoluționară, aleșii partidului veneau în frunte și-n urma lor, cît vedeai cu ochi, se desfășura, sub steagurile roșii ca flori de rodiu, armata socialistă. Sutana preotului filfîi în dreapta noastră, apoi dispăru în umbra unei arcade, răsînd zidurile.

Procesiunea se apropia, era acum la picioarele Coloseului. Ca un șarpe se încolăci în jurul amfiteatrului roman, se opri cîteva minute în loc, ca să dea timp steagurilor să se înfigă pe ruinele templului lui Claudiu, și ca o furtună se ridică d-asupra procesiunii, din mii de piepturi, cîntecul *Internaționalei*.

Vibra aerul, vibrau zidurile învechite, vibra parcă Roma eternă, reînviată din toropeala ruinelor romane spre o

nouă viață și spre alte destinuri. Însăși Coloseul, mort în sarcofagiul zidurilor lui 3e"3ouăzeci de ori seculare, se umplu ff tresări de viață.

Apoi, cînd steagurile fură așezate, cînd filfîiră deasupra templului în ruină simbolul lor de revoltă și de încredere în viitorul omenirii, cînd ultimele accente ale *Internaționalei* se stinseră încet și muriră ca un cîntec de leagăn peste capetele acestei mulțimi care se năștea la viață, în tăcerea imensă se ridică glasul cuvîntătorului socialist.

Acolo, pe ruinele unui templu, în fața Coloseului și-al Forului roman, în cîntecul dșgăirtat al clopotelor, care începeau să sune chemarea lor zadarnică, se săvîrșea misterul de eternă prefacere a vieții.

Unde era redutabila forță papală ?

În ce inimi găsisese ecou glasul predicatorilor creștini ? De ce nu veniseră aci dușmanii vieții să vadă cu ochii lor nesfîrșita armată proletară, care sub alte steaguri, cu altă credință, pe ruinele Romei antice și Romei creștine zămislea o Romă nouă.

Ah ! am văzut Roma eternă. De-acum pot să plec, pot să mă îndrept spre țărmurile barbare ale Dunării ! îmi simt un alt suflet și-o altă putere.

Dacă socialismul a putut să învingă forțele reacționare ale lumii, închise în citadelele seculare ale Coloseului și-ale Sfîntului Petru; dacă a putut să se ridice peste tradiții învechite și peste o civilizație grea de două mii de ani de cultură, cum nu vom putea noi să învingem și să risipim, cum risipește vîntul frunzele moarte ale pădurii, sărmana noastră reacțiune și fantezele politice care se agită la umbra domnilor Carp, Brătianu, Iorga sau Take Ionescu.

LA UMBRA...¹ Amintiri din pușcărie

Iată-mă așadar condamnat. Definitiv condamnat! Respins apelul. Respins recursul. Optsprezece luni de pușcărie, pentru un articol de gazetă !

Sînt încă în biroul meu de la *Facla*. E liniște. E tîrziu. Toți s-au culcat. Deasupra capitalei cufundate în brațele somnului sau în brațele desfătărilor, sînt dintre puținii care mai veghează. Aș vrea să se prelungească la infinit noaptea asta de gînduri solitare. Probabil că peste cîteva zile voi fi arestat. Poate că e cea din urmă noapte petrecută printre cărțile mele. Le privesc. Dacă m-ar spiona cineva prin borta cheii, l-ar pufni rîsul. Simt că am în ochi expresia ridicolă și înduioșătoare a unui amant care-și părăsește iubita. Aici sînt clasicii. Colo, Anatole France. Dincolo, rușii. Și pe măsuta de lîngă divan — între vechi icoane, bucoavne bisericești și luminări de ceară — Verlaine și Baudelaire, inseparabili. Numai eu mă despart de dînșii. N-o să le mai mîngîi paginile edițiilor rare cu degete aproape senzuale. Pînă ce-oi ieși din pușcărie, cine știe unde or mai fi și versurile lor și operele celorlalți. Sînt doar Stan Pățitul. De patru ori mi-am pierdut biblioteca pînă acum. În două rînduri creditorii mi-au scos-o la mezat. O dată a căzut pradă de război. Ultima mi-a rămas la Petrograd. Asta e a cincea. Voi mai revedea-o ?

¹ Titlul întreg al amintirilor va fi publicat în vremuri mai bune, sub alt rege sau sub republică, (n.a.)

Ca să rtu-mi simt o lacrima caraghioasă în vârful nasului, mă refugiez repede în severe reflecții juridico-politice.

Sînt, prin urmare, un osîndit. Mîine-poimîine voi fi un pușcăriaș. Cuvîntul nu mă sperie. Nici aventura. N-am ucis doar pe nimeni. N-am furat. N-am înșelat. N-am traficant cu permisuri. N-am operat cu rentă de stat sau cu vagoane. N-am falsificat pașapoarte. Nu fac parte din nici o administrație publică și nici din vreun consiliu bancar, industrial, economic sau de binefacere. N-am luat asupra mea nici măcar o părțică din opera fructuoasă de refacere, reorganizare și consolidare a României mari. într-un cuvînt : nu sînt liberal. Nu pot, așadar, avea pe suflet nici banul de comînd al săracului, nici ultima îmbucătură de pîine de la gura văduvei și orfanului.

Vina mea e cu totul alta. Crima mea e neasemănat mai mare.

Am scris limpede, ritos, pe șleau ce cred și ce gîndesc. Nu mi-am vîrît mîinile pînă la coate în visteria statului, e drept. în schimb, am strigat în gura mare : „Săriți ! Hoții ! Hoți de bani. Hoți de urne. Hoți de legi, de constituții și de conștiințe." Am sugerat, ireverențios, suveranului : „Sire, ia seama, de toate păcatele guvernărilor, în cele din urmă, în fața miniei populare și-a istoriei implacabile, regii au răspuns totdeauna cu coroana și, adeseori, cu viața lor", în naivitatea mea, credeam că nimic nu poate să fie mai măgulitor pentru un om, fie el și cap încoronat, decît să-l recunoști și să-l declari responsabil. Nimic mai puțin injurios. Toți sîntem responsabili. E o cinste și o mîndrie să ai simțul răspunderii. Dimpotrivă; e o rușine și-o decădere să te recunoști singur sau să fii declarat de alții neraspunzător. Numai copiii, tîmpiții și nebunii sînt iresponsabili. Ce gust pe un rege să fie trecut, chiar și numai la adăpostul unei ficțiuni constituționale, în rîndurile acestora. Oricît de vițios ar fi un monarh, nu-mi venea să cred, în ruptul capului, că ar putea să accepte cu seninătate să i se atribuie și depravarea asta.

Și apoi, chiar injurios de-ar fi cuvîntul, în definitiv, nu-i decît tot un cuvînt. Un gînd exprimat rău sau bine, pe drept sau pe nedrept, domol sau cu violență. Și un gînd exprimat, nu cîndva, odinioară, cu o sută, două sau cinci

sute de ani în urmă, ci azi, acum, în veacul nostru, după o sultă și mai bine de ani de la marea revoluție franceză, care a întronat pe ruinele tronurilor răsturnate suveranitatea liberei gîndiri umane și cîțiva ani numai de la prăbușirea regimului țarist, care, și el, crezuse orbește și prosteste că gîndirea liberă mai poate fi gîduită. Istoria e doar recentă. Prinți, regi și împărați, altfel așezați pe tronuri seculare decît un suveran mahmur, au căzut, totuși, pe rudă, pe sămîntă. Și însuși bunul nostru rege Ferdinand, în zilele lui, cu ochii lui, sub nasul lui, a putut să-i vadă ducîndu-se de-a berbeleacul după coroanele lor, care, ai-doma, se duceau de-a dura.

Se vede însă că învățămintele istoriei nu servesc nimă-nui și niciodată. Politicienii nu le aud. Guvernării nu le înțeleg. Regii au orbul găinilor. Numai artiștii și vizionarii le presimt de departe. Dar glasul lor nu e ascultat. Sau, cînd străbate, pățesc ca mine. O parodie de justiție. Un simulacru de judecată. O sentință inflexibilă, și, dacă vechea ordine a lucrurilor nu e salvată, comedia e jucată. Curat comedie !

Mi se pare o bufonerie așa de absurdă condamnarea asta, cînd știu și cînd văd ceea ce o țară întreagă vede cu ochii ei, încît nu reușesc să iau lucrurile în tragic. Cu toată bunăvoința din lume, nu izbutesc să iau în serios nici sentința, nici efectele ei. Totul mi se pare o farsă. O farsă, judecata. O farsă, condamnarea. O farsă, lunile de închisoare.

Fără să am pretenții de profeție ca răposatul Take Ionescu, prevăd ceea ce o să se întîmple. Cunosc pușcăriile țării mele. Udul nu se teme de ploaie. Deși n-am mai fost osîndit niciodată cu sentință definitivă, am stat uneori săptămîni, alteori luni întregi în prevenție. Am petrecut nopți admirabile la siguranța din Brăila. La Buzău, în toiul răscoalelor țărănești din 1907, am stat aproape două luni la răcoare și în dulce reculegere, sub prima guvernare a lui Brătianu. Tot sub Brătianu, sub același Brătianu, în zilele de teroare și de blestem din refugiul Moldovei, am fost arestat la Iași și aruncat în închisoarea din Negrești, un fel de tîrgușor așezat la jumătatea drumului între Iași și Vaslui. Ce zile, Dumnezeule mare ! Vă rog să mă credeți că, în zilele acelea cumplite, bănuții nu mergeau cu inima ușoară spre porțile pușcăriilor. Wechsler fusese asasinat.

Viața omului nu cîntărea mare lucru în mîinile Brătienilor. Teroarea albă domnea mai grea și mai înghețată decît zăpada așternută peste cîmpuri. O să-mi aduc aminte cîte zile oi avea de dimineața aceea sinistră de decembrie, cînd comisarul regal Niculescu-Bolintin mi-a făcut loc, între el și două sentinele armate pînă-n dinți, într-un automobil al Marelui cartier. Cerul era de plumb. Gerul, cumplit, lașul se desfășura în urma noastră, sub pelinci de zăpadă și cu clopotnițele lui zvelte, încremenit și mut ca un oraș din basme. La cotitura drumului l-am privit o ultimă dată, ca și cum aș fi vrut să-mi întipăresc în suflet, viziune supremă, toate frumusețile pămîntului.

Ceasuri întregi am mers fără să vorbim, fără să știu nici pe unde treceam, nici încotro eram dus. Săream dealuri. Ne coboram în văi. Străbăteam cu zgomot de lemnărie veche păduri obosite. Pătrundeam ca furtuna în păduri nesfîrșite. Nici sate. Nici cătunuri. Nici țipenie de om.

Abia pe la prînz, de pe o muche de deal, am zărit în vale un tîrg necunoscut — Negreștii. Comisarul regal mi l-a arătat cu degetul :

— Aici o să rămîi...

Și la întrebările mele precipitate, febrile, bravul Niculescu-Bolintin s-a mulțumit mai întîi să zîmbească sub mustăți și m-a asigurat apoi că nu trebuie să am nici un fel de teamă.

Teamă nu-mi era. Dar inima mi-era cît un purice.

Am descins, direct, la sediul comandamentului superior.

Comisarul regal m-a prezentat, scurt, militărește, generalului Sănătescu. Generalul m-a privit încruntat, sever, fără să-mi adreseze cuvîntul. La toate amănunțele pe care i le dădea, în șoapte, comisarul regal, se mulțumea să mormăiască :

— Bine... bine... Bolșevic primejdios !... Nici o grijă !... am soldați destui... Pază viguroasă... Nimeni nu scapă din mîinile mele... Fiți liniștiți... Puteți să vă retrageți... ofițerii v-^așteaptă la popotă...

Un alt salut scurt, și-am rămas singuri.

Cîteva momente, care mi s-au părut veacuri, generalul a rămas neclintit, în picioare. Apoi s-a îndreptat spre ușa din fund, a deschis-o și a văzut că nu era nimeni în odaia de alături. Tot atît de posomorit și de măsurat a străbătut

biroul pînă la ușa din stradă. A urmărit silueta comisarului regal dispărînd în fundul uliței, a învîrtit cheia în broască și, deodată, cu trăsăturile figurii destinsă într-un zîmbet neașteptat, m-a privit în față :

— D-ta ești băiatul generalului Cocea ?

— Da, domnule general.

— Din ordinul Brătienilor ești arestat ?

— Bănuiesc, domnule general.

— Ești fiu de militar. Dă-mi cuvîntul d-tale de onoare că n-o să fugi de aici, și ești liber.

— Vă dau cuvîntul meu de onoare, domnule general.

— Bine... Dă-mi mîna... Cît privește pe Brătieni... dă-i in aia a mă-sii!

SÎNT ARESTAT !

M-am culcat la patru. M-am sculat la șapte. Cele trei ceasuri de somn nu mi-au fost nici ele tihnite. Tot felul de visuri urîte. Și printre ele, persistent, exasperant, muștele Brătienilor. Capetele lor, hirsute, ciufute apăreau, dispăreau, răbufneau iarăși, cînd plutind la suprafață, cînd înfundîndu-se în coclaurile indicate de generalul Sănătescu.

Pe deasupra, zgomote bizare, ușoare ciocănituri în ușă, pași tiptili, zvonuri și șoapte înfundate, neîntrerupte, pe scări și pe coridoarele redacției.

O bocănitură mai tare, insistentă, m-aruncă în sfîrșit din așternut. Crap ușa. În fața mea, un fel de namilă țigănească încremenită, perplexă și aiurită. Îndărătul ei, alte două umbre dispar pripit.

— Ce vrei, băiete ?

Țiganul își învîrtește, fîstîcit, pălăria în mînă :

— Săru' mîinile, conașule... Vroiam... Nu știam că sînteți acasă !...

— Și de aia bați la ușile oamenilor cu noaptea în cap ?

— Căutam *Facla*... aș vrea un număr din *Facla*.

Cît sînt de somnoros și de plictisit, mă pufnește rîsul. Îmi recunosc și musafirul. E un nenorocit agent de siguranță. De altfel, în tot cursul dimineții o să-i tîrăsc după mine. Aceleași ipochimene. Sfrijite, zdrențuroase, uluite, arogante

cu cei mici, slugarnice cu cei mari. Armata lui Romulus Voinescu. Sau armata lui Papuc. Dacă aş vrea să fug, n-aş avea decît să mă urc în prima trăsură întîlnită. În urma ei toţi rămîn înfipti în mijlocul străzii, cu braţele atîrnate, cu gurile căscate, cu buzele umflate. Probabil că aşa au fugit, fără altă bătaie de cap, şi cei paisprezece comunişti urmăriţi cu străşnicie de o leoată de agenţi. Dar eu de ce să fug ? Ce rost, ce înţeles ar mai avea condamnarea mea dacă, în faţa pedepsei, aş da bir cu fugiţii ? Chiar dacă n-aş mai fi în toate minţile, chiar dacă aş avea pe umeri capul lui Voinescu în loc de capul unui om în toată firea, şi tot mi se pare că n-aş face o asemenea negliobie. Fără să vreau, îi păstrez pică şefului siguranţei că nici măcar atîta lucru n-a putut să înţeleagă în lunga lui carieră de poliţist.

Dar ce să mai întîrzii printre oameni hîzi şi lucruri slute? Viaţa e vecinie frumoasă. Ultimele zile de libertate trebuie să fie delicioase. Şi speţa umană, în ansamblul ei, nu e nici ea atît de haină pe cît apare. Am dovadă de cum cobor în stradă.

Nu sînt prezumţios. Nu am vanităţi idioate. În privirile trecătorilor, însă, ale cunoştinţelor şi necunoscuţilor, zăresc astăzi licăriri de lumină care nu înşală. Prin ziarele de dimineaţă s-a răspîndit vestea că voi fi arestat, şi multe mîini, pe care le credeam ostile, mi se întind din toate părţile cu prietenie. Ştiu că entuziasmul nu va dura mult.

Românul se aprinde şi se stinge lesne, ca focul de paie. Dar oricum, e o mîngîiere, e o mulţumire, o adîncă mulţumire să simţi la un moment dat toate inimile bătînd în acelaşi ritm.

Ceea ce mă impresionează mai ales e dragostea, e încrederea celor mici şi umili. Cîţiva muncitori şi-au părăsit lucrul, şi-au pierdut ziua şi bietul lor salariu numai ca să-mi strîngă o clipă mîna. Nu-mi vorbesc, n-au cuvinte mari şi goale în gură. Dar în ochii lor e-o expresie de solidaritate atît de caldă, un legămînt mut, dar aşa de viu, că-mi vor fi tovarăşi pînă la urmă, încît ar trebui să fiu ultimul netreb-nic ca să dezjynăgese vreodată inimile lor cinstite.

Cu totul altfel e sentimentul cafenelei. La „Capsa”, unde apar în treacăt, la „Mircea”, unde-mi iau aperitivul cu veciul meu prieten Streitman, la „Maiorul Mura”, unde îmi

iau prînzul în veselă companie, sînt privit mai cu atenţie ca de obicei, dar aproape numai cu curiozitate, ca un fel de animal bizar, original şi niţel cam ticnit, deşi inteligent (asta o recunosc şi duşmanii), care-şi plăteşte luxul să vi-legiatureze la puşcărie, aşa cum în lumea noastră e obicei-nuit să ne petrecem iernile pe Coasta de Azur.

Unii mi-o spun pe faţă. Alţii o strecoară în glumă. Eu rîd şi-i aprob pe toţi. Dacă le-aş spune că am o convingere, o credinţă, că ţiu să sufăr pentru dînsese, nu m-ar crede, sau m-ar compătimi. Prefer puşcăria sau cinismul.

Dar ceasurile trec. Am probabil numai cîteva zile înaintea mea de sfîntă libertate. Direcţia unui ziar nu-i o sine-cură. Trebuie să-mi iau ultimele dispoziţii, ca un muribund, şi să-mi aranjez moştenirea.

Urc scările *Faciei*. E prea devreme însă. La ora asta nu-i nimeni la redacţie. Hai la „Capsa” !

Dar n-apuc să fac zece paşi, şi trei domni îmi aţin poli-ticos calea. Cel mai simpatic dintre dînşii mi se adresează pe jumătate emoţionat, pe jumătate solemn :

— Domnule Cocea, în numele legii, sînteţi arestat!

E drept că nu m-aşteptam să fiu arestat aşa de repede, în mai puţin de 24 de ceasuri s-a redactat sentinţa, s-a is-călit, s-au făcut adresele, investirile, toate formele care pentru pungaşii mărunţi cer cîteva zile şi pentru hoţii cei mari săptămîni sau luni întregi. Răspund, totuşi, cu zîm-betul cel mai curtenitor din lume :

— La dispoziţia dv., domnii mei.

— Am adresa Parchetului la mine.

— Inutil. Vă cred pe cuvînt. Putem pleca imediat la Văcăreşti.

Comisarul pare stînjenit. Îmi mărturiseşte în cele din urmă că nu voi fi deţinut la Văcăreşti, ci la Craiova. Luăm acceleratul de 8 seara. Ura ! încă şase ceasuri de pseudo-libertate.

De fapt, voi fi complet liber. Am destulă vreme să dau dispoziţiile necesare pentru bunul mers al ziarului, să-mi vîd prietenii, să fac o ultimă plăcere adversarilor, treeînd, încadrat de doi poliţişti, pe Calea Victoriei.

O gustare frugală, cu vin din belşug, ne reuneşte pe toţi, colaboratori, tovarăşi, agenţi ai forţei publice, în jurul ace-leiaşi mese. Închinăm zgomotos şi cîntăm *Internaţionala*.

Nici o plingere. Nici o incriminare. Aerul vibrează de entuziasm. Odăile, coridorul, scările redacției sînt înțesate de cetățeni. Numai figuri necăjite, dar luminate de nu știu ce foc lăuntric ca de-o invincibilă speranță. Știu că, personal, nu le-am făcut nici un serviciu, nici un bine. Pe cei mai mulți nici nu-i cunosc. Nu le-am pus frați, veri, nepoți în slufhe grase. N-am fondat vaste societăți cointeresate. N-am distribuit jetoane de prezență și nici dividende fabuloase. N-am botezat măcar și n-am cununat pe nimeni,

Și totuși au venit. Din toate unghiurile și mahalalele capitalei au venit. Dacă am scos vreodată, pentru dînșii, un strigăt de răzbunare și de dreptate, din adîncul inimii, azi sînt răsplătit cu prisosință. Ce importă lunile de închisoare ! Mulțumită lor, plec la pușcărie ca la nuntă.

PRIMELE IMPRESII

Craiova e sinistră văzută la lumina zilei. Noaptea e indescriptibilă. Un nesfîrșit sat mort, îngropat în noroaie. Un fel de sat lacustru, luminat, în derădere, cu electricitate.

La o margine a acestei indefinitisafme aglomerații umane, între crîșme, cazărmi și grădini de zarzavaturi, se ridică, dărjppănată pe dinăuntru și arătoasă pe dinafară, închisoarea Centrală.

Cînd trăsura noastră a cotit în trapul liniștit al cailor, fără nici o intenție agresivă, spre porțile de fier, o sentinelă somnoroasă a apărut automatic din gheretă și, cu vîrful baionetei îndreptat spre noi, ca și cum pacea închisorii ar fi fost amenințată, ne-a strigat fioros și lugubru în tăcerea nopții :

— Ciiiine eeee ? !... Stai !

Ne-am explicat repede și simplu. Nefiind vorba nici de vreo evadare, nici, mai ales, de temutul rond de noapte, am fost lăsați să parlamentăm, printr-o poetică lucarnă cu gratii, cu portarul închisoarei. Parlamentarea a ținut vreo jumătate de ceas. Primul gardian dormea. Al doilea gardian dormea și el. Șeful postului de gardă dormea, la fel. Închisoarea întreagă dormea, greu, ca pămîntul, și profund, ca omul cu conștiința împăcată. Tîrziu, cînd unul dintre

cei enumerați mai sus s-a deșteptat în sfîrșit, am aflat că lipsesc cheile. Alergătură, tevatură, blesteme și înjurături extrem de originale. Noi așteptam, zgribuliți de frig, în vremea asta. Nu-mi închipuiam că-i așa de greu să pătrunzi între zidurile unei temnițe. Formalități, paraformalități, amînări, elenciuri, tergiversări, ca și cum ar fi să fii primit în audiență de Ionel Brătianu în persoană. Nu tocmai atît. Fiindcă, în cele din urmă, auzim un soîrșit lung, amar, de cheie ruginită, în broasca ușii, și-o porțiță laterală se deschide prudent, pe jumătate.

Pășesc pragul temniței cu inima strînsă.

Mă uit în jurul meu.- Nu-mi vine să-mi cred ochilor. O priveliște ca din basme.

Sub lumina ireală a stelelor, două alei pornesc în dreapta și în stînga pe lîngă zidurile unei clădiri care pare lucrată din marmoră albastră. La mijloc, un portal imens. Dincolo de portal, un șir solemn de colonade și, îndărătul colonadelor, ceva inform, imprecis, dar maiestos și impunător, ca ruinele unui castel medieval.

Mă frec la ochi. 'Sînt jucăria unui vis sau mi s-a rezervat o surpriză agreabilă ? Te pomenști că, în loc să fiu dus la închisoarea din capitala Olteniei, m-au debarcat la vreunul din nenumăratele palate ale regelui. Știu că are unul undeva pe lîngă Craiova. Dacă mi s-o fi făcut farsa asta meritată ?

Iluzia, însă, ca mai toate iluziile omenești, n-a durat decît o clipă. Fiindcă nu era nici un pat liber pentru mine (se expediase o telegramă din București, dar, firește, nu sosește), am fost invitat să mă încălzesc și să-mi odihnesc oasele în propria cameră a șefului corpului de gardă. Favoare insignă. Dar deșteptare lamentabilă. Imaginați-vă închipuirea.

Patru pereți văruiți cîndva, odinioară, cu var cenușiu. Lîngă peretele din fund, un pat de fier, fără saltea, în trei picioare. Pe rogojina patului, un corp ghemuit sub o manta cazonă. Deasupra corpului, patru cromolitografii reprezentînd pe membrii familiei regale : m.-s. regele din profil, m.-s. regina ca acum 30 de ani, dar cu rumenii ei obraji plini de alunițe făcute de muște ireverențioase, a.-s.r. principele moștenitor Carol și a -s.r, prințesa Elena, iar între

cadrele regale și trupul ostașului căzut, pe fondul zidului vînat, zece, douăzeci, o sută de ploșnițe, urcînd și coborînd în procesiune lentă, zglobii la coborîș, mai grele la suiș, ca și cum în pînticele lor umflate ar fi dus prinosul țării spre înălțimea suveranilor auguști.

Simbolic spectacol ! Dar descurajantă realitate !

Deși mai erau un ceas, două pînă la ziuă, și, deși mi se încliau genele de somn, m-am trezit, parcă mi-ar fi aruncat cineva o cofă de apă rece în obraz. Pas de mai închide ochii de-acum, pușcăriașule ! Dacă toate celulele condamnaților ar fi la fel cu coliba șefului de gardă, viața în pușcărie trebuie să fie un rai adevărat.

Scris este însă ca dezamăgirile și temerile omului să nu fie de mai lungă durată decît iluziile lui. Trăind, întîmplările, senzațiile noastre sînt un zigzag permanent, un fulger. Aci jos ; aci sus ; în clipa asta, cu picioarele împotmolite în clisa vîscoasă a drumurilor de pe pămînt ; în clipa următoare, cu capul printre nouri și cu ochii luminați de stele.

Cînd mă socoteam mai nenorocit, deodată și-a făcut apariția pe ușe, tîrșîind papucii, cu un fel de pătură peste cămașa de noapte, cu zece fire de păr lungi, încîrlionțate și zburlite în jurul cheliei, directorul închisorii.

Vi-l recomand, dar, din toată inima : domnul Eugen Manolescu, fost grefier la Văcărești, fost elev de conservator și actor în ceasurile libere ale tinereții zvînturate, urît ca păcatul, cu nasul cît o pătlăgică, dar cu inima bună ca pîinea caldă.

Numai văzîndu-l, mi s-au înveselit și privirile, și sufletul, în tovărășia lui aș fi uitat și pișcăturile ploșnițelor. El a ținut însă să mă asigure de la început că nu trebuie să am nici o grijă. Cîteva zile voi locui în propriul lui cabinet directorial. În vremea asta mi se va pregăti o cameră curată. MP-a arătat canapeaua. Cam îngustă. Cam scurtă. Cu genunchii aduși la gură, aș încăpea tocmai bine. Dar, în schimb, nici purici, nici păduchi, nici ploșnițe. Și cafele și taifas pînă la ziuă, dacă-mi spune inima.

De fapt, aurora cu degete de roze¹ a poeziilor și cu degete de coșar a celei dintîi zile de pușcărie ne-a surprins, pe el

¹ In original ; *raze*,

povestindu-mi amărăciunile vieții iui de slujbaș, și pe mine făcînd planuri mari și visuri calde de libertate'. '

LUMINI ȘI UMBRE

Iată, au trecut două săptămîni de cînd sînt închis. N-am scris nici un rînd în vremea asta. Am privit, am ascultat, am stat de vorbă cu paznicii, am vizitat localul închisorii cu de-amănuntul, am făcut zilnic cunoștințe noi, unele mai interesante decît altele, mi-am organizat viața simplu, firește, dar confortabil, în limitele posibilului. Nu sînt doar un oaspete vremelnice al domnului Eugen Manolescu. Un an și jumătate nu trece cît ai bate din palme o dată. Știu, din experiență, că nimic nu înseninează sufletul și nu asigură mai bine fericitul echilibru al facultăților mintale ca o viață egală, organizată cuminte, aproape mecanic. În privința asta, cel puțin, traiul pușcăriașilor se apropie de idealul vieții monahale.

]lă scol prin urmare la 6 dimineața, îmi fac singur focul și îmi pregătesc, cu un deliciu zilnic reînnoit, cafeaua divină la o vulgară dar practică mașină de spirt. Citesc apoi pe nerăsuflăte pînă la prînz. Cu viața dezordonată și agitată din București nu e de mirare că am rămas în urmă cu cititul. Am adus teancuri de cărți, cu filele nici măcar tăiate. Le răsfoiesc pe îndelete.

Prima călătorie mai lungă o fac în Siberia orientală, pe urmele lui Osendovski. Străbat apoi, la întîmplare, după inspirația momentului, oceane, continente, sistemul planetary, universuri vizibile și invizibile. Spațiul nu-mi opune piedici. Nici timpul. Ieri trăiam în vremea noastră, respiram parcă frenezia și mirosul de praf de pușcă al veacului ; azi, printre semnele convenționale ale unei pagini, la umbra platanilor Academiei, aud, cu sufletul pe buze, cuvintele lui Platon. Miracolul cărților ! Ocolesc cu mintea cerul și pămîntul și uit în vremea asta că stau ghemuit în fundul patului, cu paltonul pe umeri și cu vreo două cergi pe picioare, de teama vîntului care trece și șuieră în chilii mea ca la el acasă. \

Se pa[^]e, după cum mi-au spus unii și alții, că am odaia cea mai bună -din toată temnița. Sînt un privilegiat. E adevărat că beneficiaz de un spațiu formidabil.

Patru metri lungime, patru lățime și vreo șapte pînă la tavan. Un fel de turn. Dar turnul meu fastuos are trei pereți care dau afară, o ușe de trei metri, o fereastră cît peretele din față și podele mîncate de șoareci sau măcinate de umezeală. Poftim de încălzește hardughia asta ! Focul arde zi și noapte în sobă, fără să usuce igrasia și fără să-mi încălzească oasele.

Noroc că după-amiezile nu le petrec acasă. Primesc vizite în cancelarie, sau hoinăresc prin vecini. Călătoriile astea zilnice sînt o mare binefacere. După fiecare nouă expediție, mă întorc pocăit. Văzând cum trăiesc ceilalți, înțeleg că nu am dreptul să mă plâng de soartă.

Vai, cum trăiesc, sărmanii !

Închisoarea Centrală din Craiova a fost construită, după sistemul celular, pentru 200 de deținuți. Pe vremea nemților, clădirea principală rezervată deținuților a ars în întregime. Au scăpat de incendiu administrația și cîteva ateliere. Firește, cum în restul țării nu s-au reconstruit nici drumuri, nici poduri, nici case, nu s-a reconstruit nici închisoarea din Craiova. Ruinele ei sînt impresionante. M-au uimit, cînd le-am văzut, de departe, în prima noapte. Dar în cele cîteva ateliere scăpate de pârjol locuiesc astăzi, unii peste alții, înghesuiți, trîniți claie peste grămadă, nu 20, nu 50, nu cel mult 100 de deținuți, ci 500 de nenorociți. Pe scânduri, fără rogojini, dorm cîte doi și cîte trei într-un pat. Cînd pătrunzi dimineața în dormitoare de cîte 100 de inși, te trăsnește iduioarea de la ușe. Celula minorilor, printre altele, e spăimîntătoare. Am măsurat-o cu metrul. 2 metri și 80 în lăgime ; 2 metri și 63 în lățime ; 3 metri și ceva în înălțime. O singură ușe. Nici o fereastră. Patru paturi. Și în cele patru paturi și în 20 de metri cubi de aer erau închiși, în ziua măsurătoarei, 17 (șaptesprezece) copii ! Nici unul dintre ei condamnat pentru crime sau delict grave. Cei imai mulți pentru delict silvice. Parcă-l văd și acum pe unul dintre dînșii, mărunț, îndesat, numai de o

șchioapă, cu o căciulă de oaie pe cap, mai mare decît dînsul*.

Într-o zi de vară și-a scăpat vitele în lăstarele statului. Judecat și condamnat în lipsă.

N-a primit nici un fel de citație și n-a avut de unde să plătească amenda. I s-a transformat amenda în șase zile de închisoare, și copilul acesta sănătos de țaran, vioi și rumen, după ce și-a lăsat în cei douăzeci de metri cubi de aer ciumat cîte ceva în fiecare noapte, căciula șterpelită, jocul furat, restul boarfelor și al trupului în cele din urmă, dacă nu pentru cele dintii, a plecat din pușcărie pîngărit pentru restul vieții.

Avem biserici cu nemiluita și cu carul. Avem popi, protopopi și-un patriarh care ne costă cît întreținerea a o sută de pușcării. Avem făpturi cu chip de om care ne amețesc cu morala lor creștină. Și asemenea crime se petrec zilnic sub ochii noștri, fără să stoarcă o lacrimă din ochii nimă-nui, fără să atragă o privire de lumină și de compătimire spre bezna închisorilor.

Omul n-o fi el cel mai abject dintre animale. Cu siguranță însă că românul e cel mai egoist dintre oameni. Nimic nu-l mișcă. Nimic nu-l entuziasmează. Nimic nu-l scoate din mediocritatea plăcerilor lui vulgare. Am vizitat și eu închisori. în țări străine. Am citit și eu cărți despre viața deținuților de aiurea. Știu cîte eforturi s-au făcut si se fac pretutindeni de oameni milostivi, de societăți caritabile ca să se vie în ajutorul celor mai nenorociți dintre semenii noștri, ca să se îndrepte, măcar în parte, măcar uneori, cîte ceva din injustițiile vieții sau din erorile justiției.

La noi, nimic.

În Craiova, oraș de milionari, nu există o singură asociație de binefacere pentru acești dezmoșteniți. De cînd se ține minte, nici unul din plutocrații Craiovei, putrezi de bogăție și de trîndăvie, nu s-a coborît, la un Paști, sau la un Crăciun, între zidurile de la marginea orașului, ca s-aducă din prisosul fericirii lor, măcar copiilor, un simulacru de sărbătoare.

Sîntem probabil făcuți dintr-o plămădă inumană»

^{*} în orig. *drumul*.

Mă întreb cu groază, dacă nu sînt și eu făcut ca dîșii. Dacă am dreptul să mă bucur în tihnă, fără muștrare de cuget, de privilegiul odăii'mele încăpătoare, prin care vîntul iernii suflă și şuieră ca o ironică imputare.

OBSERVAȚII DE ORDIN GENERAL

Au trecut alte zile, alte săptămîni.

Acum nu mai sînt un simplu neofit. M-am adaptat mediului. M-am aclimatizat. Mă plimb ca vodă prin lobodă de-a lungul și de-a latul pușcării. Mă simt ca la mine acasă. Spațiul restrîns dintre cele patru ziduri de cetate nu-mi mai prezintă nici o taină. Nici viața actualilor mei colegi. **În** cunosc mai pe toți. **În** nenumăratele ceasuri libere, care sînt, parcă, unicul rost și scop al închisorilor, stăm de vorbă pe îndelete. Între prietini vechi, există adeseori mistere nepătrunse. Între pușcăriiași, mai niciodată. Mărturisirile cele mai stranii, spovedaniile cele mai cumplite se **dqajDănă** liniștit, ușor, în interminabile zile de plictiseală. Nu poate fi vorba de cinism. Criminalul își povestește isprăvile și loviturile fără orgoliu, ca și fără remușcare, numai așaj din înclinarea omului spre confidențe, sau ca să treacă vremea. S-ar spune că sentința definitivă, sentința iremediabilă, o dată căzută, și porțile temniței închise îndărătul lui, osînditul nu mai simte nevoia universalei ipocrizii omenești. La ce bun să pară mai milos sau mai drept decît ceilalți ? De ce să mintă ? De ce să înșale ? De ce să poarte o insuportabilă mască pe obraz, cînd ceasurile nesfîrșite, anoste, vecinie aceleași, sînt parcă anume făcute să destindă sufletele și trăsăturile feței ? Spovedania **de-**vine o necesitate.

Pînă și delicturile cele mai vulgare, mici escrocherii, ^pungașii și găinării mărunte, sînt destăinuie cu ușurință. Or, e neasemănat mai plăcut să mărturisești o crimă oribilă, o crimă grandioasă, să bagi fiori în sufletele ascultătorilor, povestindu-le cum ai răsucit cuțitul în carnea înșingerată, decît să declari modest, umilit : „Am fost prins șterpelind o hîrtie de cinci lei !” Vanitoși nu sînt numai literații, oratorii și politicianii. Vanitoși sînt toți oamenii. Vanitoși sînt și pușcăriiașii. Și, cu toate astea, nimic nu e

mai simplu decît să le îngenunchezi vanitatea și să le storci mărturisirile cele mai penibile.

Un ofițer de ață mi-a povestit din fir în păr cum proceda el însuși ca să subtilizeze zilnic cîte ceva din hrana și îmbrăcăminte trupelor, sistem la fel cu acela practicat de nouăzeci și nouă la sută din membrii corpului respectabil al ofițerilor de intendență. Cu ceea ce am aflat de la dînsul m-aș face forte, dacă Ministerul de Război mi-ar da pe mîna controlul general al gestiunii acestui departament, să scap în șase luni armata și de frig, și de foame, și de sărăcie, și de toate lipsurile ei actuale... dar și de intendenți.

Un alt brav ofițer, condamnat pentru spionaj, mi-a numit, confidențial, comparații lui, inferiori și superiori ierarhici, ale cărora nume le-a tăgăduit cu nobil cavalerism în fața instanțelor. Dacă vicisitudinile vieții sau vitregia soartei m-ar sili vreodată să primesc postul lamentabil de comisar regal, aș putea să-i culeg ca din oală.

Tîlhari mai mărunți, modești **de**turnători de bani publici, falsificatori ordinari, borfași, pungași de buzunare, cartofoari, bețivani, simpli nărăviți în rele îmi povesteau bietele lor isprăvi cu lux nesfîrșit de amănunte, mă învățau cum se face dintr-un leu doi, sau cum mergi la sigur, în afaceri și în politică, cu „uite popa, nu e popa”.

Am notat, pe răboj, confidențele lor naive, în aerul viciat al închisoarei. Le voi presăra, pe ici, pe colo, în amintirile astea. Să nu se teamă însă nici unul. Nu le voi cita numele. Nu le voi denunța învîrtelile. Dacă m-am apropiat de dîșii și-i evoc pe ei înșiși cu infinită simpatie în paginile astea, n-o fac nici cu gînduri piezișe de judecător de instrucție, nici cu intenții fățarnice de moralizator. Am învățat doar și eu atîta lucru într-o viață de om, că puțini sînt răspunzători de propria lor viață. Și știu azi, din experiență, că mai multă bunătate, că mai multă dreptate chiar găsești în inima necăjită a celui mai ticălos dintre pușcăriiași decît în fnima împietrită a bogătașului.

Dacă mă voi folosi de destăinuirile unora și-ale altora e pentru ca totul alt motiv.

Aș vrea să învederez cititorilor cît de ușor e să pătrunzi viața intimă și sufletele clare ale condamnaților. Pentru un psiholog e terenul ideal. Pe dinafară temnița poate să pară ca un fel de cetate, cu bastioane masive, cu ziduri impene-

trabile ; pe dinăuntru e ca o clădire cu pereți de sticlă. Tot ce se [pe]trece e în văzul și în auzul tuturor. Condițiile de trai, promiscuitatea existenței zilnice, sinceritatea sau brutalitatea raporturilor comune fac cu neputință tăinuirea sentimentelor adevărate. Bun sau rău, milos sau vindictiv, lacom, egoist, trufaș, lubric, îndărătnic sau blînd, sau indiferent, omul se arată aci ceea ce este în realitate, același animal cu aceleași instincte primordiale și primitive, nu potolite, dar concentrate sub pojghița subțire a civilizațiilor, și exasperate îndărătul grătilor de fier.

Închisoarea, ea însăși, e o societate în miniatură.

Un microcosm.

Așa precum într-o picătură de apă murdă se răsfrînge tot cerul, cu soarele, cu luna, cu toate stelele lui, tot astfel, între cele patru ziduri ale pușcării din Craiova, se oglindesc întreaga societate românească, cu calitățile și cu defectele ei, astfel cum le-a statornicit, pînă la anul mintuirii noastre al 1925-lea, înlănțuirea evenimentelor istorice și însușirile rasei.

Nicăieri, niciodată, n-am putut studia mai bine organismul haotic al României mari ca în această Românie mică, redusă la proporțiile unui stat liliputan de 500 de indivizi, dar un stat de sine stătător, durabil, perfect caracterizat, cu nevoile și cu aspirațiile lui multiple, cu idealurile lui contra[dic]torii, cu ierarhia lui rigidă, cu luptele lui intestinale, cu legile, regulamentele, datinile și ormduirile lui proprii, cu viața lui complexă, copiată aidoma după tipicul României mari.

Constatarea să nu vi se pară jignitoare. Pe cenușa strămoșilor mei, neaoși români, ca și mine, vă jur că n-am nici un gînd ireverențios față de nimeni. În izolarea celulei mele n-am decît un unic îndreptar : sinceritatea. Ca un anatomist cu scalpul în mînă, voi djseca trupul închisorii, voi urmări arterele vitale și corpurile "parazitare" pînă în profunzimile organismului național, voi controla ce-am văzut, voi spune ce-am constatat, nu voi îmbrobodi adevărul și nu voi înfrumuseța realitatea hidoasă decît în limitele îngăduite de ficțiunea formei literare.

Pe cît îi este omului iertat să se lepede de părtinire și de subiectivism, voi fi veridic.

Astfel că nu va fi decît într-o mică parte vina dacă, vorbindu-vă de-o pușcărie, veți avea impresia stranie că vă descriu România mare și dacă, vorbindu-vă de pușcăriași, veți avea halucinația că vă plimbați printre samsari, politicieni și alți factori responsabili.

FOOORMA

Descoperiți-vă și plecați-vă pînă la pămînt. Prin fața domniilor-voastre trece, rigidă și osoasă, în mantia ei hieratică, Maiestatea-sa Fooorma. O cunoșteam de multă vreme. I-am reînnoit cunoștința la Craiova. Ceasurile cele mai plăcute, de resemnată amărăciune și de dulce plictiseală, le-am petrecut în compania ei protocolară. De cîte ori o vedeam venind de departe, mi se descreșea fruntea, în celula mea prozaică și în incinta posomorită a închisorii, aveam impresia că iau permanent parte la o furtunoasă recepție a curții. Mai ales că nobila maiestate, ca și cealaltă, venea totdeauna urmată de-o întreagă leoată de șambelani, de curteni, de lingăi, de juisori și de profitori.

Am zărit-o pentru întîiași dată în odaia vecină, lipită zid în zid cu a mea. În această încăpăre, de vreo opt metri pe patru, e instalat serviciul antropometric al închisorii. Dulapuri impresionante prin mărimea lor ; în fund : un aparat fotografic ; o masă ; un pupitru ; un aparat gradat și vertical ca o spânzurătoare pentru măsurat înălțimea delicventului ; un compas ; tampon ; cerneală și fișe ne-numărate, teancuri, vrafuri, noiane de cartonașe albe, răvășite pe mese, înșirate pe pervazul ferestrei sau trînitite, claie peste grămadă, în fundul dulapurilor.

Instalația asta științifică a costat, pe vremuri, cîteva zeci de mii de lei aur. De atunci, de ani de zile, în fiecare dimineață, un respectabil funcționar, înscris în buget, primește, rînd pe rînd, pe musafirii temniței, îi dezbracă, îi măsoară, le ia impresiile digitale, numele, pronumele, anul nașterii, unghiul facial și alte unghiuri mai de minimă importanță, și toate observațiile lui savante le dictează, cu glas răgușit de tenor alcoolizat, unui subaltern plătit din fonduri precare sau inavuabile.

Un cercetător străin, care ar vizita închisoarea din Craiova, și-ar face o idee minunată de progresele noastre pe temeiul științei aplicate. Eu însumi — și, slavă Domnului, îmi cunosc țara — am rămas uimit în primele zile. Numai câteva zile însă. Fiindcă din prima săptămână am descoperit, ceea ce ar putea să vadă și un orb, că toate fișele astea, miile și miile astea de fișe, alcătuite cu migăleală și adunate ou mare cheltuială, după ce au fost scrise și după ce delincvenții și-au imprimat pe dinsele degetele murdare, sînt aruncate în dulapuri, înmormîntate sub straturi groase de praf și condamnate să nu mai vadă lumina zilei niciodată. Nimeni nu le mai răsfoiește. Nimeni nu le mai cercetează. Același individ poate să intre, pentru crime sau delikte variate, de zece ori în închisoare. Dacă nu-l recunoaște personal directorul, sau dacă nu-și reamintesc de el portarul, gardianii, sau vreun slujbaş mai mărunț, i se va lua fișa, cu aceeași seriozitate, și a doua, și a treia, și a zecea oară !

La ce bun atunci serviciul acesta antropometric, cu risipa de bani pe care o implică ?

Să v-o spun eu la ureche. Cu fișele adunate în cursul verii se pot face două-trei focuri bune în zilele de iarnă, cînd lemnul lipsește. Cartonul fiind excelent, se poate face din el, după nevoi și împrejurări, aparate de alungat muștele, evantaliuri împotriva zădufului. Dar mai presus de toate, de pe urma acestui serviciu pot trăi, gras, cîțiva bravi cetățeni. Delincventul, așezat gol pușcă în fața aparatului de măsurat, cu tot felul de compasuri și instrumente strălucitoare în fața lui, e un material ideal de maleabil pentru toate sugestiunile, pentru toate exploataările. Șeful serviciului îl întreabă rînjind : „Cîți bani ai la tine ?” Ajutorul, bine stilat, îi șoptește în grabă, cu accentul suav al unui înger salvator : „Dă-i o sută dacă vrei să scapi nebelit...” Tîrgul se încheie instantaneu, sau după o scurtă tocmeală. Rezistențele sînt iluzorii. Prin zidul care ne desparte aud foșnetul hîrtilor, ori mormăitul înjurăturilor surde, ori bufnitul pumnilor înfundați. Rezultatul, însă, în toate cazurile, e riguros același. Fooorma e salvată. Fooorma serviciului antropometric al închisorii din Craiova.

Alte forme, mai puțin brutale, sînt tot așa **de** dureroase.

Printre ele, fără greș, locul întîi îl ocupă grija părintească a direcției generale pentru felul cum e cheltuit banul public,

Nici o cumpărătură, oricît de necesară, oricât **de** urgentă, nu se poate face fără prealabila încuviințare a direcției generale. Am văzut în privința asta, cu ochii mei, lucruri inenarabile.

La un moment dat, închisoarea din Craiova avea nevoie de patru becuri electrice. Un raport amănunțit pornește la București, cerînd cuvenita autorizație pentru procurarea acestor patru becuri. Trece o săptămână. Trec două. Nici un răspuns. Grefierul repetă adresa. Alte săptămîni de tăcere. În vremea asta, o bună parte din închisoare stă pe întuneric. Paza nu se mai poate face. Evadările sînt posibile. Un al cincilea bec s-a stricat. Directorul, alarmat, dă ordin să se repete, adresa. Altă săptămînă **de** așteptare, în sfîrșit, un răspuns ! Direcția generală se arată extrem de mirată de insistențele astea echivoce, cere să i se facă un inventar al tuturor becurilor și somează imperios să i se răspundă ce s-a făcut cu becurile existente. „S-au ars !” exclamă dureros bietul Manolescu, prinzîndu-și capul între mîni și ridicîndu-le apoi, lungi și deznădăjduite, spre tavan. Consternarea e generală.

Singur Simiceanu, grefierul, un mucalit, un papugiu și jumătate, tipul șmecherului grăbit de după război, bun de gură și lung de mînă, zîmbește sibilic. În aceeași seară, închisoarea e luminată a giorno. A doua zi, Simiceanu îmi mărturisește lovitura. A vizitat prefectura, primăria, poliția, pînă și localul siguranței, și a deșurubat toate becurile din latrine !

Exact la fel se petrec lucrurile cu toate celelalte cumpărături. S-a spart un geam ? E nevoie de trei, de patru, de șase luni de corespondență laborioasă, ca să obție, în sfîrșit, o autorizație tardivă. În vremea asta, prin geamurile sparte, crivățul iernii pătrunde în dormitoare și îngheață pînă la oase pe condamnați. Pot să degere, pot să se îmbolnăvească, pot să moară cu toții, nu importă. Fooorma, înainte de toate. Fooorma, care justifică existența tuturor paraziților din birocrația statului și care înlesnește, care

ascunde, sub cutele ei impecabile, hoțiile, învârtelile, fraudele cele mari.

De-o pildă :

În preajma Craiovei mai sînt încă păduri seculare, și de jur împrejurul ei sînt lanuri nesfîrșite de porumb. Nimic n-ar fi mai simplu, mai economic și mai practic decît să se aprovizioneze închisoarea cu lemne din pădurile apropiate și să-și procure mălaiul de la morile din mijlocul Craiovei.

N-ați vrea una ca asta ? Ar fi prea simplu, prea prostesc. Onorabilii de la centru au găsit ceva mult mai ingenios. Au făcut contracte generale de aprovizionare pentru toate închisorile din țară, probabil cu respectul foormei de licitație. Un singur exploatator de păduri furnizează lemnele. Un altul, mălaiul. Grație acestui cult al foormei, lemnele de ars ne-au sosit la Craiova, de pe undeva, din creierul munților, la începutul lui martie, după o iarnă de ger cumplit și după ce toți condamnații au hibernat patru luni de zile cu dinții la stele. Grație aceleiași măsuri, vagoane întregi de mălai ne-au sosit de departe, din Vlașca sau din Teleorman, gata aprinse, amare de nu le-ar fi mîncat nici porcii. Mulțumită însă aceleiași foorme, fostul director general, Cernat, a prosperat, s-a îngrășat, s-a îmbuibat cu multe milioane, s-a ales cu o vie, o moară și-o fabrică de mezeluri, pe lingă care mezelicul celor cîteva luni de prevenție e floare la ureche.

V-am spus. V-o repet, descoperiți-vă ! Salutați Fooorma pînă la pămînt.

Ea singură asigură regilor prestigiul și celor mai devotați servitori ai tronurilor onoruri și bogății.

FAȚADA

La prima aruncătură de ochi, închisoarea din Craiova, ca mai toate celelalte pe care le-am văzut pînă acum, îți apare ca seniorala locuință a unui bogătaș de prost-gust. Ganguri înzorzonate, colonade fără stil, cornișe inutile, ferestre disproporționate, saloane somptuoase și privați rudimentare. Pereții sînt bine văruiți. O dată sau de două ori pe an directorul privește nemulțumit zidurile mohorîte și dă ordine

severe în consecință. Primul gardian salută smîrnă cu mîna la chipiu, transmite ordinul gardienilor de-a doua mîna, însoțindu-l de amenințări și sacramentalele înjurături de rigoare, și-și vede, liniștit, de alte treburile. El știe bine că în toată închisoarea nu există o scară, nu există o bidinea. Subalternii lui știu tot așa de bine că nu există nici găleți, nici mistrii, nici netezitoare, nici fețuitoare, nici mai ales var. Dar ordinul e ordin. Varul trebuie scos din pămînt și, în loc de mistrii, pot servi foarte bine palmele deținuților, tot așa cum, în toiu iernii, cu degetele lor în loc de tîrnăcoape, cu palmele lor în loc de lopeți și cu mantalele lor găurite în loc de roabe, s-au făcut pîrtii și au fost rîniți nămeții de zăpadă.

Prin ce miracol, anual reînnoit, se scoate varul din neant și se vîruieste. Închisoarea fără cheltuială, nu înțeleg, n-o să înțeleg niciodată și nici nu prea caut să pricep. Sînt minuni care depășesc slaba dește^țăciune a omului. În fața misterelor naturii, ca și în fața tainelor închisorii, e prudent, e cumințe să ne ridicăm ochii smeriți spre Domnul.

Destul numai că în vremea asta minunile se petrec, și temnița e cu rîvnă spoită pe dinafară și pe dinăuntru. Albul imaculat al zidurilor îți ia ochii. De-acî înainte controlorii pot să vină. Inspectori și parainspectori pot să vină. La masa supraîncărcată a directorului vor ospăta din belșug ; și prin genele lor obosite" nu vor vedea decît alb înaintea ochilor.

Ceea ce nu pot vedea ei, ceea ce nu li-e dat să vadă e rezervat exclusiv cunoștinței noastre. O floră și o faună extravagantă. Numai un vechi pușcăriaș poate să vi le descrie. Voi încerca.

Cum e firesc, după timpi și anotimpi, fauna închisorilor se poate înjpărți în două categorii bine distincte. Vara : puricii, muștele, țîntarii, urechelnițele, clopoștii', fel de fel de gîngănii, unele mai apocaliptice decît altele. Iarna : șoarecii, șobolanii și o specie de gîndaci galbeni, vîscoși, iuți la picior și cu antene ascuțite ca mustățile ungurești.

Iar călare peste ambele anotimpuri, stăpînitori incontestabili, autocrați absoluți : M.M.L.L. Ploșnița și Păduchele.

' *Cloport* (fr. *cloporte*) — molia zidurilor.

Sub guvernarea dinastiei acesteia autohtone și în tovărășia permanentă a rozătoarelor și paraziților acestora naționali, viața, în închisorile statului român, e o tortură indescribibilă, un chin de tot ceasul, neprevăzut în coduri, dar aplicat cu vigilență de datinele și cutumele locale. Trebuie să recunosc însă, în același timp și cu aceeași sinceritate, că fără ei și fără ele viața de pușcărie ar fi și mai intolerabilă încă, prin monotonia ei exasperantă.

Omul e un animal bizar. Are nevoie musai de idealuri și, în lipsa lor, cel puțin de scopuri sau țeluri imediate. Un câine poate să stea, foarte bine, întins pe prispă, ceasuri și zile întregi. Un porc poate să grohăiască mulțumit, cu burta la soare, după-amiezi nenumărate de somnolență fericită. O vacă, un bou își petrec existența cu capul în iesle și, împotriva dușmanilor invizibili, nu dau alt semn de viață decât legănându-și ritmic coada ca pendula unui ornic.

Singur omul e într-o vecinică mișcare. Agitat, neastâmpărat, preocupat de te miri ce și mai nimica, stă cu picioarele pe terenul solid al pușcăriei și cu capul vagabondează printre roiuri nestatornice de muște, sau o ia razna la vânătoare de păduchi.

Judec după mine.

Mi-am petrecut ceasuri delicioase urmărind neamurile pe atât de îndrăznețe, pe cât de circumspecte, ale coloniei de șoareci de sub pardoseala celulei mele, în jurul unei bucăți de slănină, agățată într-un cui. Știu că n-o să vă dau o idee prea mare de inteligența mea destăinuindu-vă amănuntul acesta derizoriu. Dar ce vreți?! Sînt zile și nopți, chiar în pușcărie fiind nu te trage inima nici să citești, nici să scrii, nici să cugeti în gol. Vanitatea universului și deșertăciunea lucrurilor umane îți pleacă fruntea obosită. Ca un abis te atrage neantul. Dacă moartea ți s-ar propti atunci în față, nu te-ai osteni să faci un singur gest ca s-o înlătură.

În clipa aceea, însă, un chițcăit ascutit de șoarec îți înveselește auzul, sau un purice ți-a sărit sprinten pe genunchi. Miracol! Viața mai are încă țeluri. Sufletul ancestral al omului se trezește în ochii mei de vînător.

Am învățat să-i prind cu o artă, cu o îndemînare care-ar face marț pe cea mai abilă dintre matroane. Nu știu de unde vin și de unde răsar atîția. Sînt mulți ca stelele ceru-

lui și ca nisipul mării. Dar știu, ghicesc, presimt unde se duc, încotro se avîntă saltul lor în zigzag.

Cu egală artă, deși cu alte mijloace, urmărim ploșnițele. Cetatea domnului Manolescu e plină, foiește de ele. Ziua-n amiaza mare le vezi urcîndu-se în procesiuni ceremonioase și solemne de-a lungul zidurilor. Nici varul nu le arde. Nici focul nu le stinge. Hoții le masacrează în mod barbar. Au un aparat de topit plumbul, care varsă flăcări pe-o singură nare. Cînd limbile de foc se plimbă la încheietura pereților, printre scăpături, între gratiile ferestrelor, bietecele insecte sar umflate, aprinse, adevărate jerbe luminoase, ca un foc de artificii. E adevărat că nici mijlocul acesta eroic nu le micșorează numărul. Numai un incendiu total le-ar face să dispară. Dar dacă ar trebui să dăm foc tuturor sălașelor de paraziți, ce-ar mai rămîne din toată România mare !

Cu muștele lupta e mai ușoară. Muștele n-au nici strategie dezorientată a puricilor, nici răbdarea evanghelică a ploșnițelor. Insectele astea stupide, după ce bîzîiesc de cîteva ori prin odaie, se izbesc de ferestre și de tavan și se învîrtesc în jurul omului, se duc glonț, prostește, orbește, spre panglica de hîrtie încleiată, atîrnată de țumburușul lămpii. În fiecare zi sînt silit să schimb panglica. Mor cu sutele și cu miile. Parcă nici nu s-ar cunoaște. E destul să crape o clipă ușa, ca să năvălească roiuri noi.

Și cum să nu năvălească ? Cum să nu vie ? Sub fațada ei albă, castă și imaculată, închisoarea întregă e un izvor nesecat de murdărie. Trăiesc 500 de deținuți într-însa. Și pentru 500 de deținuți există două unice privați. Nici una nu e canalizată. Din trei în trei zile, un fel de saca hodorogită goleşte haznalele și pornește, în pasul liniștit al boilor, spre porțile temniței. În urma ei lasă o dîră umedă, aurie, de materii fecale. A doua zi de dimineață, deținuții astupă urmele cu nisip. Dar de ani și ani întregi de cînd se prelinge urina și se amestecă cu nisipul drumului, nu e de mirare că toată pușcăria, cu ziduri, cu mobile, cu bucătărie, cu infirmerie, cu baie, cu slujbași și cu gardieni, miroase a cat.

E parfumul specific, e aroma sintetică a închisorii din Craiova. Aerul pe care-l respiri e impregnat de această odoare. Pîinea pe care o mănînci, apa pe care o bei, gura

pe care o săruți amintesc aceeași mireasmă. Nimic nu-i scapă.

În curtea interioară a închisorii noastre se ridică un corcoduș prodigios. În cele dintâi zile ale primăverii a înflorit tot, ca un buchet de mireasă. Sătul de duhurile obicinuite și însetat de aerul primăverii, mi-am făcut planul să mă scol disHde-diminează și să-mi umplu o dată pieptul cu parfumul pur al florilor și-al libertății. M-am sculat deci cu noaptea-n cap. Am străbătut ograda cu batista la nas. M-am suit, cum am putut, din cracă-n cracă. M-am așezat bine între flori. Și am respirat.

Am crezut că mă sufoc.

Toate florile, pînă și florile, miroseau a ceea ce v-am spus.

ȘCOALA, BISERICA ETCETERA...

N-o să mă credeți, sau o să credeți că vreau să vă iau peste picior. După ce v-am descris închisoarea pe dinafară și pe dinăuntru și v-am arătat cum trăiesc, în ce vermină trăiesc cei cinci sute de deținuți, o să-mi spuneți că asta le-ar pune capac la toate, că ar fi adevărat colac peste pupăză, că țin cu orice preț să vă mistific.

Și, cu toate astea, pe viul Dumnezeu! cum ar spune eroul unui roman în fascicule, e purul adevăr, strictul adevăr, nimic altceva decît adevărul adevărat: închisoarea din Craiova are școala ei proprie, școala ei aparte, și un învățător salariat cu luna sau cu anul.

Grija stăpînirilor de pe vremuri s-a întins, cu părintească sollicitudine, și asupra celor mai umili dezmoșteniți ai soartei. Oameni de stat cu teamă de Cel-de-sus și cu dragoste pentru cei de jos s-au gîndit că nimic nu lipsește pușcărișilor din România decît știința de carte, și, cum au ridicat pretutindeni clădiri școlare fără institutori și au numit învățători fără localuri de școală, au pus la cale și învățămîntul obligator[iu] în temnițele statului, lăsând vremilor și împrejurărilor să stabilească organizația lor practică.

Împrejurările sînt însă vitrege în țara noastră și vremurile sînt șugubețe.

Iată ce ispravă au făcut la Craiova.

Școala firește, nu are localul ei special. Probabil, odată și-odată, cîndva, peste o sută, două sau mai multe sute de ani, îl va avea. Progresul, pe malurile Dunării, nu face salturi dezordonate. Deocamdată, școala închisorii noastre e instalată în dormitorul nr. 1, situat poetic, igienic și confortabil, între curtea interioară și privata nr. 2. La orele 7 dimineața se deschid ambele uși, cu intenția lăudabilă de a se primi aerul viciat de respirația celor o sută și mai bine de condamnați. Un curent binefăcător se stabilește imediat. Prin ușa din afară se strecoară, subtil, un aer filtrat de latrina vecină. Prin ușa dinspre curte năvălește, vioi, aerul încărcat de suavitățile sacalei care, peste noapte, a desfundat haznalele pușcăriei. O dată sau de două ori pe săptămînă, la efluviile acestea permanente, se mai adaogă un miros inedit. E vorba de zilele de carne. În zilele astea pestilențiale, vreo șaptezeci de kilograme de oase, de coarne și de copite vechi, de-a valma cu vreo alte douăzeci ele kilograme de carne împuțită, așteaptă ceasuri întregi pe terasă să fie cântărită și luată în primire de bucatar.

Cu mîinile la nas, în vremea asta, elevii școalei fac toaleta clasei. Împing paturile la perete sau le scot în curte, stropesc podelele, mătură prin colțuri, tîrăsc pupitrele, le așează pe două rînduri și se instalează în bănci. Ora cursurilor e fixată, pe hîrtie, la 8. Dar a bătut și 8 și jumătate, a bătut și 9 și jumătate, și dascălul nu se arată. În jurul elevilor s-au strîns acum alte cîteva zeci de pușcăriși. Mă strecor și eu printre dînșii. Vorbim vrute și nevrute, povestim întâmplările de pe vremuri, ne gîndim la libertate și socotim cîte zile mai sînt pînă la Crăciun, la Paște sau la 10 mai, cînd se acordă, îndeobște, grațiile regale. Vremea trece obositor de încet. E de-abia zece. Lăsînd liberă trecere unui căscat care-i strămută fălcile, un coleg scoate din sin un pachet de cărți soioase. Alții îl imită. Ici și colo, pe băncile școalei, încep partide înverșunate de babaroase. Se pare că e un joc extrem de pasionant. Ochii se aprind, fețele se îmbujorează, dinții scrișnesc, mîinile se întind, agresive sau hrăpărețe. Certuri violente izbucnesc la tot momentul. Păruiei și bătăi în toată regula, mai rar. Hoții, ca și membrii Joekey-Clubului, au codul lor de onoare spe-

cial. Mai au ceva în comun. Siguranța, precizia, doliul cil care izbutesc să-și ucidă vremea.. În jurul curților murdare ca la pușcărie, aurite ca la cluburile din București, ceasurile trec, repezi, ca zborul rîndunelelor pe cer. La zece a început jocul, și nici unul nu știe cum s-a făcut de-i douăsprezece fără un sfert, cînd, deodată, pe neașteptate, un musafir neprevăzut își face apariția în cadrul ușii dinspre curte.

Apariția neauzită, neasemănată, indescriptibilă, inenarabilă.

E domnul profesor.

Un bătrîn ca de vreo șaptezeci de ani, dar țănoș încă, cu mustățile în furculiță, cu două șuvițe năclăite de păr aduse de-a lungul cheliei pînă la ceafă, cu ghetе de lac în picioare și cu jambiere de o culoare îndoielnică pe deasupra, cu bastonaș subțire la subțioară și cu aere joviale de berbant provincial.

Amical, binevoitor, ne dorește la toți „bună dimineața” și ne întreabă dacă am învățat lecția dată în ajun. Eu mă pîtesc în ultima bancă. Colegii mei răspund în cor, și pentru mine :

— Daaa î... domnule profesor.

— Și lecția de aritmetică ?

— Și de art... de arm... de arat... de atrimetică... domnule profesor.

— Și de religie, paginilor ?

— Șiii !... domnule profesor.

— Bine... bine... vă cred... sînt mulțumit de voi astăzi... Dar dacă mîine n-o să știți, vai de mama voastră. Să știți că vă putrezesc oasele la gherlă.

Din fericire pentru bravii mei colegi, acest „mîine” n-a venit și n-o să vie niciodată. De cînd există închisoarea din Craiova, nu s-au predat altfel de cursuri ; și din cîte mii de pușcăriși au trecut pe sub ochelarii domnului profesor, nici unul n-a învățat să silabisească măcar buchile alfabetului.

Babaroasele au altă importanță !

Ele țin loc și de mîncare, și de băutură, și de școală, și de rugăciune.

Mi se» spune că altădată era altfel. Pe vremea aceea, închisoarea își avea biserica ei, Eu n-am apucat-o. A ars,

o dată cu clădirea principală, la plecarea nemților. Azi, sub privirile sfinților afumați, pîrîiți, ieșiți de soare și de ploii, se bălăcesc în noroaie vreo duzină de porci care aparțin nu știu cui și sînt hrăniți cu mămăliga deținuților. Probabil că sînt singurii care se mai roagă, în limba lor și în tot cuprinsul temniței, celui atbatevăzător și atoateiertător. Fiindcă rugăciuni n-am auzit. Slujbe n-am văzut. Popi în carne și oase și în potcapuri și în anteree n-am zărit nici la Paști, nici la Crăciun, nici duminicile, nici sărbătorile și niciodată.

E singurul bine, poate, pe care l-a hărăzit Dumnezeu închisorilor. Cel puțin sîntem scutiți de minciuna religioasă și de fățarnicia popească. Nimeni nu ne bate capul. Nimeni nu-și bate joc de noi cu parabole brodate pe canavaua milei, a îndurării și-a dreptății. Vedem lumea cu ochii noștri. Știm că hoții pămîntului se lăfăiesc în palate și că, adesea, partea dreptilor și-a năpăstuiților e pușcăria. Nu sîntem siliți să blăstămăm în suflete și să iertăm cu buzele.

Singura mea grijе e că odată și odată biserica tot va fi reclădită. Am însă o consolatie și pentru eventualitatea asta. Probabil, sigur, că slujbele popilor vor fi atunci aidoma cu prelegerile domnului profesor în școala închisorii.

O parodie de slujbă, o parodie de școală, cum parodie e tot ce se face și se desface în țara asta, fie între zidurile temnițelor, fie dincolo de zidurile lor.

Avem, de pildă, în închisoarea noastră o brutărie model. S-ar putea tace o mie de pîini, zilnic, într-însa. Nu s-a făcut una de cînd nu se mai ține minte. Mămăligă dimineața. Mămăligă seara. Mămăligă în toate zilele de peste an. Pîine niciodată. Numai mămăligă... din mălaiul aprins al maiorului Cernat.

Avem o instalație modernă de baie și de duș. Există țevi. Există robinete. Există rezervoare. Un singur articol nu există : apa. Sau priceperea. Sau bunăvoința. În orice caz, oricare din articolele astea va lipsi, sau tustrele la un loc, rezultatul e același. Așa cum nu v-ați îmbăiat voi, iubiți cititori, în închisoarea din Craiova — și nu vă doresc să vă îmbăiați niciodată — așa nu simt apa pe pielea lor colegii mei, cu lunile și cu anii.

Avem... i, *

Dar despre ce mai avem și n-avem totuși, în capitolul viitor.

„HOTEL CENTRAL”

S-ar putea face ghicitori nenumărate cu tot ce e și totuși nu e în închisoare. De pildă : ce are cap și totuși n-are ? Răspuns : direcția generală. Ce are ochi, ca să nu vadă ? Răspuns : gardianul. Ce nu intră și totuși vine ? Răspuns : alcoolul. Ce nu e și totuși este ? Răspuns : orice vreți, la în-țimplare, școala, biserica, baia, brutăria, infirmeria.

Fiindcă uitasem să vă spun, sau, mai exact, țineam să vă rezerv surpriza pentru la urmă : avem și o infirmerie. E adevărat, cum se și cuvine, lângă latrina rezervată direcției. E destul de încăpătoare. Are vreo optsprezece paturi. Are chiar mindire de paie pe vreo trei sferturi din aceste paturi. Are păaturi. Are cearșafuri. Are perne. Are o farmacie lângă dînsa. Are un doctor, un farmacist, un econom. Are și infirmieri, dacă nu cu știință de carte și pricepuți într-ale meseriei, în orice caz, aleși pe sprinceană dintre pușcăriașii mai cu trecere sau mai cu clare de mîină.

Cum vedeți, o organizație model. Statul a făcut lăudabile sacrificii ca să se îngrijească de sănătatea pensionarilor lui. Dacă vă veți gândi bine, veți înțelege că nu e puțin lucru s-aduni la un loc o duzină de mindire de paie, într-o închisoare în care nu sînt nici rogojini pe celelalte scînduri. Și-a fost și mai greu, infinit mai greu, să inventezi cîteva păaturi durabile, cînd păturile, pe-atît de scumpe, pe cît de subtile, furnizate de clienții maiorului Cernat, au durat atîta cît durează rozele poetului : spațiul unei dimineți. Cîstit vorbind, sincer vorbind, în direcția asta s-au făcut eforturi uriașe. Domnul Eugen Manolescu a izbutit să înzestreze infirmeria ca pe o fată de gospodă cuprins. I-a dat de toate. Numai un lucru n-a putut să-i dea, ca să-și vadă opera încoronată pe deplin. N-a putut să-i dea bolnavi.

Nu că bolnavii ar lipsi în închisoarea din Craiova. Slavă Domnului, sînt destui. Și ologi, și ofticosi, și rîioși, și diarelici, și constipați, și scuturați de friguri, și apucați de

Ducă-șe-pe-pustii. Dar clientela asta variată și bogată prin lîmăruul ei nu numai că n-ar încăpea în patru infirmerii, dar e cercetată *cu* atîta scrupulozitate, e cernută cu atîta parcimoniozitate, încît nici unul din reprezentanții ei nu poate să guste din viața tihnită a infirmeriei. La ușile ei veghează tot felul de cerberi. Mai întăi, primul gardian, care nu vrea să se răspăndească sub autoritatea d-sale exemplul lenii și-al învârtelilor. După aceea, gardianii mai mărunți, care nti înțeleg să păsuiască pe nimeni fără bacșișul de rigoare. În al treilea rînd, infirmierii, care s-ar socoti frustrați iri drepturile lor sfinte dacă ar renunța la o legitimă taxă de intrare. În al patrulea rînd, economul, care are o^anutmită cantitate de lapte și de pîine pe zi pentru nevoile infirmeriei și pe care ar fi stupid s-o împartă cu hoții de rînd. În sfîrșit, doctorul, care face act de prezență o dată pe săptămîină, vede numai pe cine a reușit să se strecoare printre cerberii de mai sus, prescrie sare amară pentru toate cazurile și toate maladiile — pleacă vesel, zglobiu, plesnind de sănătate — ca omul care și-a făcut cu prisosință datoria față de oamenii lui — fie ca să-și încaseze leafa lunară, fie ca să facă o țîră de politică în cabinetul directorial.

Dar ce se fac în vremea asta bolnavii pușcăriei, or să mă întrebe *cititorii* ? Cine-i are în paza lui ? Cine-i îngrijește ? Cine-i veghează ? Dumnezeu, dacă o fi existînd. În orice caz, mai practic și mai sigur, pușcăriașii. Sufletul unui condamnat e imens, ca tot spațiul care se întinde dincolo de zidurile închisorii. Am văzut cazuri care m-au împăcat definitiv cu specia umană. Printre altele, cazul unui biet țăran din Dolj. Fusese osîndit, încă de pe cînd era minor, la zece ani de temniță. Mai avea vreo două luni pînă la eliberare. Dar era greu bolnav. Avea otică la oase. Firește, cu toate stăruințele noastre, n-a fost trimis nici la vreun sanatoriu, nici primit măcar în infirmeria închisorii. Se stîngea zi cu zi, vîzînd cu ochii, într-o celulă oribilă, întunecoasă, prea mică pentru un singur suflet de creștin, dar în care mai locuiau trei deținuți pe deasupra. Duhoarea pe care o exala bolnavul era spăimîntătoare. Membrele îi erau numai o rană. Sîngele și puroiul îi supurau de pretutindeni.

Și, cu toate astea, era îngrijit. Nici o mamă nu l-ar fi mingiit și nu i-ar fi primenit mai des așternutul și pansar montele scîrboase ca pușcăriașul care ocupa patul vecin.

Mă duceam din cînd în cînd să-l văd. Mă rugase să-i compun o cerere de grație, care să miște și o inimă de piatră. I-am redactat-o. De atunci, de cîte ori veneam la dînsul, i se aprindeau ochii înfrigurați. Credea mereu că-i aduc vestea cea mare a grațierii. Dar privirile i se stingeau repede. Nu puteam, ar fi fost inutil să-l mint.

Într-o zi, însă, mi s-a spus că intrase aproape în agonie. Recunoștea încă pe cei din jurul lui. Vorbea cu toți. Dar știa că moare. Cînd m-a văzut, n-a putut totuși, încă o dată, să nu spere. Cu ochii enorm de mari, mă privea țintă. S-ar fi spus că tot sufletul, că toată deznădejdea din sufletul lui i se concentraseră în ochi. Aștepta. Înțelegeam bine că așteaptă un cuvînt, o făgăduială, un semn de libertate. Ca un vinovat, ca și cum eu aș fi fost vinovat că nu puteam să-i obțin grațierea, am vrut să-mi plec capul în pămînt și să-mi ridic brațele neputincioase. Dar atunci, două clește de fier mi-au pironit brațele în loc, și-un glas grăbit, frenetic, absurd, mi-a suflat în urechi: „Spune-i... spune-i că ai primit scrisoarea din București”.

Dacă aș trăi o sută de vieți, n-aș putea să uit glasul acesta uman în inumanitatea pușcăriei; cum n-o să uit nici zîmbetul sceptic al doctorului ei cînd mi-a motivat certificatul medical pe care-l eliberase cu vreo doi ani în urmă unui deținut ucis în bătăi de fostul director, predecesorul directorului actual. Acesta era o bestie. Azi își exercită profesiunea la Chișinău. La Craiova, cu mîinile lui, în văzul tuturor, a ucis un om, un prizonier dezarmat. L-a bătut pînă la sînge, l-a călcat în picioare. L-a trimes pe targa la infirmerie. Ziarele din capitală au făcut oarecare vîlvă. Un simulacru de anchetă a urmat. Și un certificat salvator. Mortul a fost găsit bolnav de friguri sau de tifos!

Vă întrebați la ce servesc doctorii închisorilor? Iată la ce servesc?

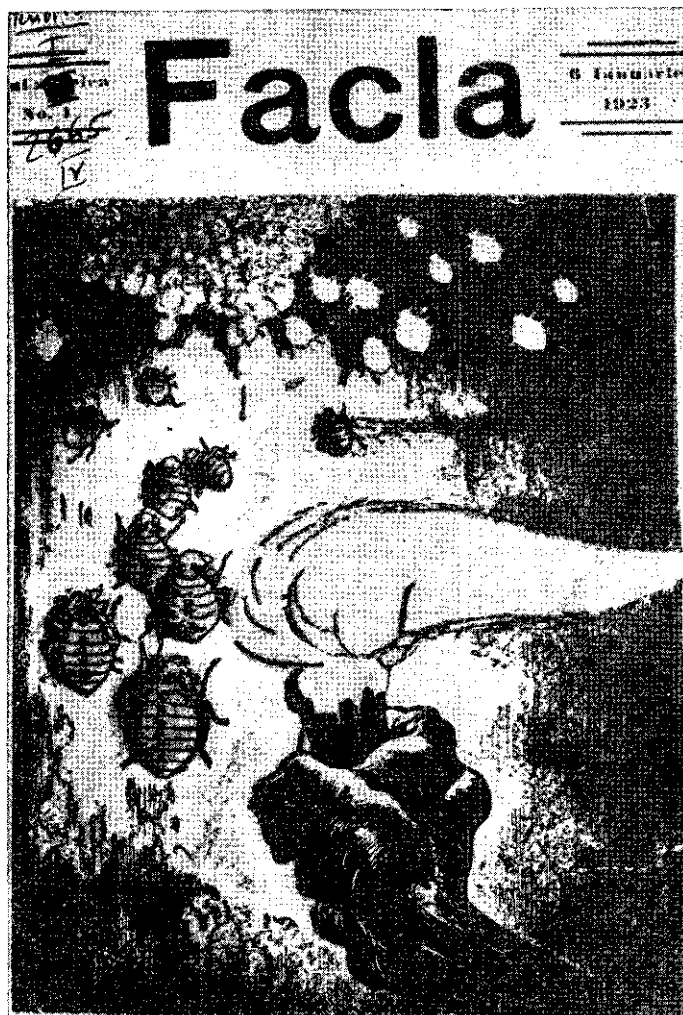
Dar infirmeriile? Să v-o spun tot eu.

Infirmeria din Craiova e numită, în glumă, de inițiați: „Hotelul Central”. Fiind făcută pentru bolnavi, dar bolnavii nefiind primiți într-însa niciodată, paznicii infir-

„Morții care nu pot fi uitați: I. C. Frimu”. Desen apărut în ziarul „Chemarea, an. III (1920), nr. 295 (23 februarie), p. 1.

(Biblioteca Academiei)

ftete rmpam><* * - ... fug ploșniței* 1

JFWa reappare... fug ploșniței Coperta revistei *Facila*, an. VII
(1923), nr. 1 (6 ianuarie), p. 1.
(Biblioteca Academiei)

meriei, în dragostea lor fierbinte pentru cele pământești, au găsit un mijloc ingenios ca să nu lase paturile neocupate. Le închiriază cu ceasul, cu noaptea sau cu săptămână. Clientela nu lipsește. Oamenii cu stare nu umblă chiar toți liberi. ..Se mai rătăcesc și prin pușcărie. Ofițeri inferiori prinși cu ocaua mică la aprovizionare. Slujbași surprinși cu deturnări prea de oaie. Contrabandiști și falsificatori în stil mai mare. Toți aceștia,, oameni subțiri, n-ar putea să suporte promiscuitatea dormitoarelor comune. Pentru ei au fost create infirmeriile. Pentru ei se fac așternuturile, refuzate țărănoilor în agonie. Pentru ei, în pușcărie ca și în libertate, toate privilegiile.

Celor eterni mici și oropsiți nu le rămâne, aici ca și în viață, decît arma dezesperată a sarcasmului.

De aceea, cînd trec în grupuri mici pe sub ferestrele infirmeriei, rid între ei, întrebîndu-se amar sau vesel :

— Ce boier o mai fi descins astă-noapte la „Hotel Central” ?

APĂRĂTORII PATRIEI

Mi-aduc aminte de un discurs al generalului Mărdărescu, pe aiunei ministru de război, în Camera Deputaților. La întreruperea nu știu cui, bravul general, agităndu-și pumnii spre toate granițele țării, a răspuns cam așa : „Românul n-are nevoie de pîști și de baionete ! Românul are șapte vieți în pieptu-i de aramă ! Cu pieptul lui gol și cu brațele lui goale va doborî dușmanii !”

Naționaliștii integrali au aplaudat cu frenezie cuvintele generalului. Oamenii cu scaun la cap s-au uitat unul la altul, închetați saq alarmați. Eu am ridicat din umeri; divagațiile unui Moș tTeacă !

Ei bine, nu ! Generalul Mărdărescu știa ce spunea. Trebuie să fie un om cinstit fostul ministru de război. Vorbea cum îi era gîndul, și-i era gîndul cum știa că este trista realitate.

În adevăr, jalea pușcăriei poate fi descrisă cu o brumă de talent; suferințele condamnaților pot fi evocate chiar și fără de talent, întînatît simpla înșiruire a faptelor ține loc de imaginație și de patetic. Ceea ce nu se poate spune însă, ceea ce nu se poate descrie, ceea ce nu se poate evoca și e

cu neputință de redat e starea ticăloasă, starea de mizerie fizică și morală în care trăiesc paznicii noștri, cei cincizeci de soldați preschimbați lunar și care alcătuiesc așa-zisul corp de gardă al închisorii.

Camera corpului de gardă, o vastă sală mai mult lungă decât largă, e așezată între două coridoare. Primul coridor, înghețat iarna, cuptor vara, are ușile sfărâmate, ferestrele sparte. Al doilea coridor, pestilențial iarna ca și vara, e ocupat în întregime de vreo patru găuri de latrină, la care ajungi, cu precauțiuni de echilibristică savantă, printre mormane de diaree, de toate mărimile, de toate vîrstele, de toate culorile.

Vă închipuiți acum ce proces se petrece între ușile fără clante, fără zăvoare, întredeschise permanent, ale celor două coridoare. Un curent vecinie de aer, ca pe Bărăgan. O duhoare indescritibilă, insuportabilă. Nouri de muște, verzi, aurii, lăsîndu-se cu aceeași lăcomie pe movilele din latrine, ca și pe mămăligă, în supă, sau pe fețele soldaților. Cum nu mor ei înșiși ca muștele, de molimi sau de junghiuri, e pentru mine un adevărat miracol. Avea dreptate generalul Mărdărescu. Românul are șapte vieți în pieptu-i de aramă. Altfel, n-ar rezista. Curente de aer înghețat îi taie respirația. Puricii îl urmăresc. Țîntării îl alungă. Păduchii îl mănîncă. Ploșnițele îl sug. Și, totuși, trăiește.

Ziua, noaptea, pe ger, pe arșiță, pe ploaie și pe furtună, ceasuri interminabile, stă de strajă. Și cînd să se odihnească și el oleacă, să-și întindă oasele zdrelite, în loc de saltea, în loc de o rogojină barem, seîndurile goale. Două paturi numai în tot corpul de gardă. Unul se întinde cît ține pe rețele din dreapta; celălalt, de-a lungul peretelui din stînga. Nici perini, nici cergi. Sărăcie lucie. Dacă deținuții, știind că or să stele cu lunile sau cu anii în închisoare, pot să-și încropească încet-încet un început de gospodărie, soldații, veniți numai pentru o lună, n-aduc nimic cu dînșii. Ei n-aduc nimic; și statul nu le dă nimic. Dacă ar fi cîini în loc de oameni, și osîndiți la muncă silnică în loc să fie paznicii noștri, nu s-ar purta mai vitreg cu apărătorii lui. Și cînd sînt vii, și cînd sînt morți.

Cu două zile înainte de Crăciun, un soldat își curăța pușca încărcată. Din nebăgare de seamă, a atins trăgaciul. Glonțul a lovit în șira spinării pe un caporal, un flăcău

Voinic și țeapăn. Afac g. *faca* ia cîțiva pași de dînsul. Moartea i-a fost fulgerătoare.

Nenorocirea s-a întîmplat pe la zece dimineța. Peste o jumătate de ceas, comenduirea era înștiințată, medicul garnizoanei era înștiințat, toate autoritățile militare, într-un cuvînt, erau înștiințate. Credeți că s-a deranjat vreunul, din sutele de ofițeri inferiori și superiori ai Craiovei, să vie pînă la temniță?

Într-o baltă de sînge, caporalul stătea întins, țeapăn, acolo unde căzuse. Cîțiva camarazi reînnoiau, din cînd în cînd, luminările subțiri de ceară, lipite în podele, la căpătîiul mortului. Alții încercau s-alunge cu batiste murdare sau să strivească sub talpa cizmei gîndaeii, gîngăanii, jivine oribile care alunecau de pretutindeni, răsăreau ca din pămînt, se tîrau de pe sub paturi, atrase de mirosul morții.

Pe la miezul nopții a rămas singur. Camarazii, frînți de osteneală, horcăiau greu, ghemuiți sub mantale. Un miros înăbușitor, de cizme, de sudoare, de latrină și de cadavru, plutea în jurul meu și ținea loc de smirnă și de tămîie. Un șobolan, ridicat în două labe, vînat ca și antereul unui popă, boscorodea ceva la urechea mortului.

Nu l-am alungat. Nu m-am rugat. M-am gîndit numai, cu sufletul mai greu și mai trist ca moartea.

Îmi spuneam: Sînt român. Nu știu să am în vinele mele o picătură de sînge străin. Neam din neamul meu a trăit pe pămîntul ăsta. Și, cu toate astea, nu-mi mai cunosc pămîntul. Nu-mi mai recunosc neamul. Ce s-a prefăcut, ce s-a schimbat într-însul, de zece ani încoace, de nu mai există de la om la om, de la stăpîn la slugă, de la ofițer la soldat, de la bogat la sărac nici milă, nici îndurare, nici omenie? Sîntem români, ne fălim pe toate drumurile că sîntem români, și afară de invidie, afară de lăcomie, afară de-o nepăsare mai rea de mii de ori decât ura, nu dovedim prin nimic că sîntem măcar oameni.

Aș înțeleg, la urma urmei, să fim uitați, așa cum sîntem uitați, noi, pușcăriașii. Noi sîntem scoși în afară de drepturi, în afară de lege. Într-un fel sau altul, am înfruntat societatea. A fost o luptă dreaptă. Am încercat s-o lovim. S-a apărut și ne-a lovit la rîndul ei.

Dar un soldat! Un apărător al patriei acesteia, cu *tâte* se gargarisesc la zile mari și la răspântii toți patrioții. Un soldat care moare, din imprudența altuia, la postul lui.

Cum e cu puțință ca dintr-o garnizoană de ofițeri să nu se găsească unul singur care să răspundă la chemarea supremă a unui camarad? Cum e cu puțință ca toți ceilalți camarazi ai lui de arme, cincizeci pe lună numai la Craiova, să fie lăsați flămânzi, înghețați, desculți, culcați pe sdînduri goale, între păduchi care eolcăieșe și între latrine care put?

O spun cu exasperare.

Noi, pușcăriașii, trăim totuși mai bine ca apărătorii patriei, ca soldații care ne păzesc.

PAZNICII NOȘTRI

Localul temniței fiind așa cum vi l-am descris, viața deținuților și a soldaților care-i păzesc fiind așa cum v-am arătat-o, se pune întrebarea — și probabil că cititorii mei și-au pus-o de la primele capitole — cine este responsabil de incuria, de destrăbălarea, de haosul care domnește în închisori? Răspunsul e simplu: nimeni nu-i răspunzător. Sau, mai precis: răspunderea e anonimă. Sau, și mai exact încă: nici nu poate fi vorba măcar de răspundere într-un sistem identic cu acela al statului nostru, care păcătuiește prin concepția, prin organizarea, prin oamenii chemați să-l aplice.

Ca să fiu înțeles mai bine, mă explic.

Pivotul întregii vieți de închisoare e gardianul. Gardianul e un slujbaș inferior. Prin atribuțiile lui, însă, prin contactul lui zilnic cu deținuții, el e singurul care cunoaște și păsurile lor, și lipsurile sau necesitățile temniței.

Or, gardianul e plătit cu 1 800 lei lunar. O slugă boierească, în vremea noastră, e plătită cu 1 500 lei pe lună, plus întreținerea. Cum vreți să trăiască un om, însurat și cu copii, cu 60 de lei pe zi, când numai pîinea costă 20? Un om corect n-ar putea primi o asemenea slujbă. Rămîn prin urmare nu [...] De fapt, exclusiv dintre aceștia, din

¹ în ziarul *Chemarea* sînt sărite cîteva rînduri din textul lui N. D. Cocea.

vecin pușcăriași, din indivizi certați cu justiția, din surori și epave ale societății se recrutează personalul inferior, dar esențial, al închisorilor. Ceea ce urmează se înțelege de la sine. Neputînd să trăiască cinstit din leafă, gardianul e condamnat să fure. Unii fură de la aprovizionare, alții de la încălzit, ceilalți din averea statului, și toți la un loc din bruma de cîștig a deținuților. Sistemul e complicat numai fe aparență, în practică, e de o simplitate ideală. Se bazează pe nenumăratele interdicții prevăzute în regulament.

N-ai voie să scrii, de plidă, fără știrea direcției. Ei aș! Dai cinci lei gardianului, și scrisoarea ajunge mai sigur la destinație decît dacă ai încredința-o poștei române. Nu e voie să bei! S-o creadă directorul. Dai un pol gardianului, și într-o jumătate de ceas îți vine căptușit pe sub haine cu vin, cu bere sau cu țuică. Nu e voie să joci, nu e voie să citești, nu e voie să primești ziare, nu e voie să-ți procuri instrumente tăioase, nu e voie să vorbești între patru ochi cu cei dinafară, nimic nu e voie în pușcărie. Și totul e voie în același timp. Un pol, strecurat oportun, realizează mai mari minuni decît iarba-fiarelor. Nimic nu-i rezistă. Bacșișul e Dumnezeuul închisorilor. Și primul gardian — profetul lui.

Aidoma ca în toate primăriile, prefecturile, ministerele, administrațiile și autoritățile statului român. Profeții doar dacă se schimbă. Dumnezeuul este același.

Singurul inconvenient al sistemului acestuia emanamente național e că nu se pot bucura de dînsul decît cei cu bani la chimir. Aceștia își pot îngădui orice. De ceilalți, vai de mama și de zilele lor. La început gardianul îi privește chiorîș. El însuși bînd în lege, pe înfundate, nu poate să conceapă măcar ideea că suflete de creștini pot să trăiască fără să bea. În mintea lui sumară se nasc tot felul de bănuieli. Fără îndoială că are de-a face cu recalcitranți, cu înrăiți, cu spirite nesupuse și primejdioase ordinei stabilite și lucrurilor, cu bolșevici, într-un cuvînt. Am auzit cu urechile mele pe-un gardian mormăind amenințător printre dinți: „Bolșevic!” unui biet adventist,“ sărac lipit pămîntului, blind ca un copil, incapabil să omoare o muscă, osîndit la doi ani de temniță pentru că refuzase să presteze jurămîntul militar. Cînd vorbeau de el sau de alți cîțiva ca dîn-

Sul, gardienii vedeau roșu înaintea ochilor. Pe spinarea lor cădeau mai întâi toate corvezile, apoi sudalmele, gherlele, pumnii.

Împotriva nedreptăților acestora inerente închisorilor, ca și vieții sociale, orice apel e zadarnic.

Imediat deasupra gardienilor, în ierarhia pușcăriilor, stau grefierul, arhivarul, copisti cancelariei.

Nici aceștia nu sînt mai bine retribuiți de stat ca cei dinții. Resurse tot așa de modeste : nevoi mai mari. Ca să trăiască, de bine, de rău, de pe-o zi pe alta, sînt siliți să recurgă la mijloace lăturalnice. Pe unele le găsesc în înseși atribuțiunile meseriei lor. De pildă, arhivarul e însărcinat să controleze cuprinsul scrisorilor și pachetelor cu rufe sau merinde adresate deținuților. Bănuiește sistemul. S-a desfăcut un colet. Încet, tacticos, arhivarul înșiră pe masă doi cîrnați, un sfert de șuncă, o bucată mare de slănină, trei duzini de ouă răscoapte, o plăcintă sau alte cîteva dulciuri și bunătăți similare. Spectacolul merita să fie văzut. Ochii deținutului se tec mari ca răposatele piese de cinci lei. Dar nici ochii arhivarului nu sînt mai mici. Cu atenție de cunoscător, mîngie salamul, miroase șunca, gustă din plăcintă. Pare satisfăcut. Ca și cum ar îndeplini un antic rit sacerdotal, își împlîntă briceagul, pe rînd, în toate bunătățile și-și oprește, natural, normal, parte dreaptă câteodată, partea leului de cele mai multe ori. Nu vă închipuiți cumva că vreunul din deținuți ar îndrăzni să crănească. Al doilea colet ar sta cu lunile la arhivă. Nu l-ar mai vedea decît cu merindele făcute terci și putregai.

Sistemul cu scrisorile e incomparabil mai simplu. Ungi laba arhivarului din cînd în cînd ? Îți primești poșta la zi. N-o ungi ? Scrisorile pot să aștepte cu săptămînilor. Domnul arhivar n-are vreme să le citească !

Nici el, nici grefierul. Grefierul are atîtea pe capul lui ! Bineînțeles, nu grijile administrației. Astea, mai asudînd, mai schiopătînd, își urmează cursul lor firesc în virtutea legilor minunate ale rutinei. Ceea ce nu-i dă păs să răsuflă e traiul zilnic. Ca și pe vremea lui Caragiale, mai abitir încă decît pe vremea lui Caragiale, remunerația e mică, angarașele sînt mari. Grefierul are nevastă, are copii. Trebuie să-i îmbrace, să-i încalțe, să-i hrănească. De unde ? De unde dacă nu tot de pe spinarea deținuților ? Dacă

nu tot din zeciuiala hranei, a încălzitului, a întreținerii generale ? Atelierele temniței fabrică pânză, postav, mobile, ciorapi, lenjuri, rogojini ? O bună parte din articolele astea masive se evaporază, sub nasul deținuților, în folosul grefierului. Temnița are grădină de zarzavat ? Hoții o muncesc, hoții o seamănă. Cinstiții slujbași o recoltează. Măcelarul din piață procură temniței o sută de kilograme de oase și treizeci de carne stricată pe săptămîină ? În sehihb, funcționarii închisorii își iau kilogramul lor de carne bună zilnic, gratuit sau pe un preț derizoriu. Pînă și lăptarul, pînă și brutarul, căroră li se dă autorizație să vîndă în temniță marfă proastă pe prețuri urcate, sînt obligați să dea gratuit lapte și pîine onorabililor slujbași, sau să împartă cu dînșii ceva din câștig.

Firește, un sistem așa de vast, așa de complicat, cu ramificații așa de întinse de zeciuială, n-ar putea să subziste fără concursul expres sau tacit al întregii ierarhii funcționărești. De fapt, lucrurile se petrec în văzul și cu știința tuturor. Grefierul știe cum, operează arhivarul. Arhivarul știe ce învârtește primul gardian. Primul gardian știe cît ciupesc și cum ciupesc gardienii dumisale. Și aceștia, la rîndul lor, știu cu ce se ling pe degete superiorii lor ierarhici. Știu, oftează și tac.

Tăcerea e virtutea suverană a slujbașului român, ca și a domnului Ion I. C. Brătianu. Parcă idealul unui stat ar fi un popor de surdomuți !

Crime, jafuri, neomenii se petrec în întunericul închisorilor, ca și în umbra proprie a birourilor ministeriale, fără ca nimeni să vorbească, fără ca nimeni să ridice un colț măcar al vîlului murdar care le ascunde.

Statul, primul vinovat, întîiul complice, n-are interes să vorbească.

Funcționarii, ghiftuiți pe căi piezișe, n-au de ce să vorbească.

Cetățenii, ori nu știu, ori nu îndrăznesc să vorbească.

Sau, cînd îndrăznesc, pătesc ca mine.

Dar directorul ? Ce face directorul ? Ce paște directorul ? Fiindcă există un director la fiecare închisoare ! El nu vede ? Nu știe ? Nu i se raportează ? La rîndul lui, nu e controlat de o direcție superioară ?

Ba da ! Ba da ! Dar cum se întâmplă cu toate lucrurile în dulcea țară românească, și situația lui e din cele mai bizare totdeauna și din cele mai precare citeodată.

Pe hîrtie are toate drepturile. Nici țarul Rusiei, în vremurile lui de mărire, nu avea puteri mai discreționare. E stăpîn absolut pe viața și pe munca oamenilor. Poate să taie și să spînzure. O simplă încruntătură din sprinceană, și deținutul e aruncat la gherlă, sau pus în lanțuri, sau întins gol sub vina de bou, sau dus pe targa la infirmerie. În privința asta, nimeni nu-l controlează și nimic nu poate să-i stea împotrivă.

Și, cu toate astea, același director, același autocrat adesea sîngeros, cînd e vorba de subalternii lui direcți sau de măriri de la centru, e complet dezarmat.

Să nu uităm că directorii nu se recrutează din oameni cu pregătire specială. Oricine, orice agent, orice slugă* boierească poate fi numit director. Nu se cere pentru asta nici licență, nici bacalaureat, nici măcar patru clase primare. E destul să fii sprijinit, la un moment dat, de vreun politician cu trecere. Ți-a pus Dumnezeu o dată mîna în cap, trăiești ca bimpașa. Șapte mii de lei leafă pe lună, casă gratis, masă, încălzit, luminat, spălat, servitori gratis, nici o cheltuială, și totul pe veresie, bez Vlașca și Teleormanul. Cîți titrați de pe lîngă barouri sau din învățămînt se pot lăuda cu-o asemenea viață ?

Natural însă că medalia își are și reversul ei. Fiind scoși din gunoaie și recrutați din lepădăturile societății, directorii, aceștia, implacabili cu deținuții, tremură ca varga în fața stăpînirii. Grijă lor de căpetenie e să-și mulțumească protectorii, să-și dovedească recunoștința. Toți slujbașii direcției centrale sînt întreținuți cu mici atenții și cu mari cadouri. După localități și anotimpuri, pornesc spre Bucu-rești putini cu brînză, coșuri cu ouă, cu zarzavaturi și cu fructe, mobile grele, curci, rațe, gîște și tot felul de orătănii îngrășate, vînat de pe unde este, miei, la Crăciun, pînzeturi, scoarțe, covoare, în toate epocile. Adăogați la pomelnicul acesta de daruri obligațiile impuse de direcția generală : recepționarea mălaiului încins, a păturilor subțiri ca foaia de ceapă, a inspectorilor și parainspectorilor care vin în provincie numai ca să mînișee bine și să bea țea-păn pe socoteala directorului, și veți înțelege că primul

slujbaș al temniței n-âro de ales decît între aceste două căi : ori teroarea, ca să închidă gura subalternilor și deținuților, ori resemnarea, care ridică brațe neputincioase spre cer și tolerează totul pentru că nu poate împiedeca nimic.

Marea majoritate a directorilor și-a ales prima cale. Ca să-i citez pe toți sau ca să le povestesc isprăvile, mi-ar trebui cîteva volume. Într-un singur capitol nu pot da decît & pildă. Voi alege pe cel mai tipic dintre toți, pe actualul director al Văcăreștilor, un oarecare Stănescu. Ca fizic nu-l mai descriu cu de-amănuntul. Marele nostru Ar-ghezi l-a pironit în pagini răzbunătoare. Mă voi mulțumi să redau ceea ce mi-au povestit unii și alții și într-atît cît mărturisirile concordau între ele. Iată o scenă, evocată de zeci de ori :

Deținutul, cu lanțuri grele de fier la mîini și la picioare, e introdus în cabinetul directorului. În odaie, nimeni. O namilă țigănească e răsturnată îndărătul biroului. L-ați ghicit. E Stănescu. Fumează și privește multă vreme pe deținut, ca și cum nu l-ar vedea. Nenorocitul tremură. Știe ce-l așteaptă. Întru tîrziu, după ce a gustat, după ce a savurat, clipă cu clipă, spaima, groaza, deznădejdea, întipărite pe figura palidă ca moartea, Stănescu se face că abia atunci observă pe deținut. îl măsoară din cap pînă în picioare și deodată urlă :

— Crucea și Dumnezeu mă-tii. î Mi-ai intrat cu ghețele în birou. Ce-i aici ?! Grajdul lui tată-tău ? Soldat, scoate-l afară și scoate-i ghețele.

Porunca se execută. Deținutul e introdus iarăși, desculț, în cabinetul directorial.

Dar de data asta Stănescu e în mijlocul odăii. Pare îmbunat. Vorbește blajin. întreabă pe deținut de ce a fost osîndit, la cîți ani e condamnat, de unde e, dacă are părinți, frați, surori. Vorbind prietenește, se apropie de dînsul. Tot atît de prietenește, îi dă sfaturi. Să fie ascultător. Să fie supus. Să nu crîcnească împotriva nimănui. Dacă n-o sufla nici pis, o să fie bine de dînsul.

— Mă-nțelegi tu, mă ? Uită-te în ochii mei. Cu pumnul strîns, îi ridică bărbia : Aici eu sînt stăpîn ! M-auzi, mă ? Eu fac tot ce vreau. Te bat, dacă vreau. Teucid, dacă

Vreau. Eu sînt Dumnezeuul vostru. Să nu crîcnești, ma ! Ul* tă-te în ochii mei.

Nenorocitul holbează ochii. O durere cumplită îi străpunge carnea. Stănescu i-a prins degetele de la picioarele goale sub potcoava călcîiului, și-apasă, răsuțește potcoava, îi zdrelește oasele, pe cînd în gura deschisă pentru urlăt îi suflă duhoare de rachiu sau îi trimite un scuipat cleios. Dacă deținutul a rezistat fără să țipe, operația reîncepe. Dacă a gemut numai, bestia se întărită. Urlă și cheamă gardienii. Cincizeci, o sută de trăgători sînt orînduiți în pripă. Alteori, celula H.

În închisoarea din Craiova, deținuții care au trecut numai cîteva zile prin mîinile lui Stănescu mi-au arătat biețele lor picioare, betege pentru totdeauna. Alții aveau pielea sfîșiată, carnea zdrobită. Pe cei mai grav loviți nu i-am văzut, nu-i va mai vedea nimeni, niciodată. Îngropați de vii în faimoasele celule H, au fost strămutați de-acolo pe nesimțite în cimitirul pușcării.

Și-acum, dacă ne întrebăm cum e cu puțință existența și menținerea unei asemenea bestii în fruntea unei instituții a statului, răspunsul e simplu și ușor. Stănescu a avut un protector atotputernic, pe magistratul Davidoglu, cunoscutul magistrat din afacerea fraudelor săvârșite în complicitate cu banca „Bercoviei”. Sute de deținuți au lucrat ani întregi haine, încălțăminte, mobile pentru familia și acareturile numitului magistrat. Stănescu își plătea protectorul cum putea, din munca nenorociților. Și ca să le închidă gura, întrebuița forța.

Alți directori, mai umani sau mai slabi de înger, aleg calea resemnării. Directorul nostru e dintre aceștia. Cult, drept, cinstit și bun, își dă seama că dacă se poate asigura liniștea în temnițe și fără violențe, nu se pot stîrpi totuși apucături și abuzuri vechi de decenii. Vorbesc adeseori cu dînsul. Îi comunic toate observațiile mele. Mă ascultă cu atenție, îmi dă uneori dreptate, dar recunoaște că nu poate îndrepta nimic. Dacă ar alunga pe gardienii incorrecți, cu 1 800 de lei pe lună n-ar găsi alții mai breji în locul lor; dacă și-ar vîrî nasul în scriptele închisoarei mai mult decît se cuvine, închisoarea ar rămîne fără slujbași. Dacă ar raporta, dacă s-ar plînge la centru...

La vîrsta lui, iluziile nu mai sînt îngăduite. S-a plîns de atîtea ori. A protestat de atîtea ori. Dacă ar persista, în capul lui s-ar sparge oalele celor stingheriți în trebușoarele lor. Și e om sărac. Are copii.

Are răspundere. Singura cale care-i mai rămîne deschisă la bătrînețe e resemnarea.

Umila, dureroasa, eterna resemnare a celor mai buni dintre funcționarii români. Pe lîngă dîșii trece convoiul celor ce s-au pricopsit, în serii-serii, de la epoca mănoasă a neutralității pînă în zilele noastre. Văd răul. Simt can-grena. Dar nu se pot hotărî nici s-arunce cu barda în Dumnezeu, nici să intre în hora profitorilor. Sînt epavele vremurilor tulburi.

Fericiți încă atunci cînd ca Eugen Manolescu, în imperiul lor restrîns, dacă nu pot lecui toate racilele, pot cel puțin, cu nițică inimă și cu un pic de suflet, să răspîndească o umbră de dreptate și de bucurie în jurul lor.

MARILE PROBLEME

Trăind cum trăiesc și fiind ceea ce sînt, natural că viața intimă a deținuților nu e de-o varietate extraordinară și nu prezintă spectatorului dezinteresat un material prea mare de observație și de reflecție.

S-ar putea spune, fără nici un fel de exagerare, că traiul lor se apropie foarte mult de acela al obiceiurilor de la Capsa. Ca și aceștia stau mai toată ziua închiși între patru pereți. Munca nu-i atrage. Unii o desprețuiesc, pentru că e mai plăcut lucru să trîndăvești, să te miști alene, în loc, de pe-o canapea pe alta, de pe-un scaun de lemn pe alt scaun, s-ascuți snoave, să înșiri palavre, să fumezi țigară după țigară, cu ochii pierduți în rotocoalele molcome de fum și cu gîndurile aiurea. Alții, francamente, o urăsc, fie pentru că au muncit prea mult odinioară și puterile le sînt sleite, fie pentru că munca în închisori e prost retribuită și de cele mai adeseori furată, fie pentru că idealul oricărui bun rbmân, dacă soarta nu l-a făcut țaran sau muncitor de profesie, e să stea eu brațele încrucișate.

Nefiind liberi sau constrânși să muncească, majoritatea deținuților, ca și a cluburilor și cafenelelor bucureștene,

Se plictisesc de moarte. În lectură nu pot găsi nici un fel de ușurare. Iată pentru ce mai toți sînt cu desăyipișire analfabeți. Și-n al doilea rînd, pentru că celor care știu să citească le e cu strășnicie interzis să-și procure cărți, reviste sau ziare.

Cred cinstit că nimic nu e mai simbolic, pentru stadiul nostru de civilizație, ca această goană insistentă, înverșunată, neobosită a directorilor de închisori pe urmele foilor tipărite. Ploșnițele se pot înmulți în voie, ca binecuvântate de Dumnezeu, seminție a lui Avraam. Puricii, muștele, păduchii și toate lighioanele pămîntului pot evolua nesupărați în aerul, la suprafața și în subsolul închisorilor. Singură hîrtia tipărită e urmărită cu ochi de Argus. O carte pare, primejdioasă paznicilor noștri ca o vadră de rachiu. O revistă e o calamitate îngrozitoare. Un ziar e cel mai perfid dintre dușmani.

În toate închisorile celor două emisfere există biblioteci anume alcătuite pentru deținuți. Pînă și în Rusia țaristă nu era ocnă, în fundul Siberiei, fără biblioteca ei. În România brătienilor nu numai că nici nu se poate imagina măcar o bibliotecă la pușcărie, dar însăși cartea, cartea stingheră, proprietatea deținutului e urmărită și confiscată cu salutară energie. O adevărată operă de profilaxie sanitară pare organizată împotriva ei.

Principial, nimeni nu are voie să citească. În practică, cel care e prins citind înfundă gherla. În realitate, subțierea pături intelectuale a închisorilor tot izbutește să citească.

Eu, cel puțin, îmi fac o savuroasă datorie să strecor, pe sub mîină, în dreapta și-n stînga, tot ce primesc scris în românește. Grefierul a bănuît manevrele mele. N-ar vrea să se strice cu mine. Nu-mi interzice, formal, răspîndirea culturii. Dar deodată, cînd îl aștept mai puțin, deschide ușa ca o furtună, face pe exasperatul, îmi mărturisește că s-a săturat cu viața de slujbaş, îmi declară că o să-și ia lumea în cap, și sfîrșește cerîndu-mi tot ce am de citit, ca să-și uite necazurile. Scena se repetă zilnic. La început m-am lăsat impresionat. Acum știu unde-l doare. Îi răspund și eu zilnic cu aere de mironosiță și cu ochii candidi care ar înșela și pe-un judecător de instrucție, că mi-am aprins focul cu ziarele sau că m-am servit de ele în scopuri inavuabile. Văd bine, știu bine că grefierul nu mă crede, Dar

aparențele sînt salvate. El și-a făcut datoria. Eu voi putea să-mi continui opera subversivă. Ne despărțim încântați unul de altul.

Din păcate nu pot să spun același lucru de toți clienții mei. Printre dînșii am avut^{*} multă vreme pe Gică. Îmi dați voie să vi-l prezint.

Gică e un vechi și constant recidivist. Primăvara vieții lui și-a petrecut-o, mai toată, la centrala din Craiova. Nu se eliberează din închisoare decît ca să reentre peste o săptămînă, cel mult două, pentru altă ispravă. Isprăvi mărunte. Fleacuri. Găinării. De cele mai multe ori absolut gratis. Cînd Gică e liber, e destul să [se] facă o spargere sau un furt de găini în oraș, ca toți agenții Siguranței să-l bănuiască pe dînsul. Deprins cu arestul, ca țiganul cu scînteiele, Gică opune soartei buclucaș cel mai stoic dintre temperamente. Vecinie rîde. Vecinie cîntă. N-are ghețe, n-are haine, în toiul iernii umblă prin curte în niște zdrențe prin care i se vede anatomia corpului, ca printr-o plasă, — Gică habar n-are, face haz și toți fac haz de el.

Într-o zi mi-a cerut nu mai știu ce serviciu de avocat, o contestație mi se pare. I-am făcut-o, l-am trimes la prietenul meu, avocatul Virgil Potîncă, să i-o susție, și-a scăpat astfel de alte cîteva luni de închisoare. Din ziua aceea ne-am făcut prieteni. Venea la mine să-mi ceară sfaturi. Și eu, de, ca omul care n-are altă treabă, îi făceam morală ;

— De ce nu te lași de furturi, Gică ?

— Să-mi arză mîinile dacă le-oi mai pune pe lucru străin.

— Ar trebui să înveți o meserie...

— Să știi c-o să-nvăț. Să-mi plesnească ochii dacă n-o să-nvăț.

— Ești tînăr, ești inteligent. De ce nu deschizi și tu o carte, un ziar ?

— Dacă n-am ! De ce nu-mi dai dumneata și mie ca la alții ?

I-am dat în ziua aceea un teanc de ziare. I le-am dat cu toată inima, cu pasiune, cu fericire. Îl vedeam acum pe Gică citind, deschizînd ochii mari în fața minunilor descoperite în ziare, înțelegînd altfel viața, transformîndu-se, înălțîndu-se, făcîndu-se și el om. Jucam micul meu

rol de apostol ai culturii cu toata sinceritatea. E drept ca eram și încurajat. N-aveam client marstatornic, mai ah-tiat de cultură ca Gică. O zi nu lipsea de la apel. N-apu-cam bine să răsfoiesc foile primite, și-și făcea apariția în cadrul ușii. Venea tiptil, făcea să dispară, nici'eu nu știu cum, teancurile de ziare în ferfenițele care îi țineau loc de pantaloni, și dispărea el însuși ca o umbră.

Săptămâni și săptămâni în șir i-am furnizat maldăre de imprimate. Până ce într-o bună dimineață, un tovarăș co-munist mi-a comunicat că Gică făcea un adevărat negoț cu ziarele mele în închisoare. Le vindea cu cinei și cu zece lei bucata. Iar banii îi juca în babaroase. La început n-am vrut să-l cred. Prea cădeam din al nouălea cer. Tovarășul mi-a rîs încă în nas și mi-a adăugat că Gică nici nu știe să citească. Eram furios. Eram ridicol. Mi se părea că în ziua aceea n-o să se mai însereze niciodată.

Dar s-a înserat. Ca de obicei, cu aceeași privire smerită de discipol, Gică și-a făcut apariția. M-am uitat încrun-tat la dînsul, i-am întins un ziar și i-am spus să citească.

Liniștit, inocent, sigur de el ca și cum toată viața n-ar fi făcut altceva decît să citească ziare, și-a așezat foaia sub ochi și a început :

— Guvernul liberal este cel mai ticălos guvern care...

Aiurit, am sărit din pat ca să-l urmăresc peste umeri. Capul meu !

Gică ținea *Adevărul* cu titlul în jos !

Din fericire, ca Gică sînt mulți în temnițele statului român. Aș putea să spun : și în afară de temnițele statului român. Pentru dînșii slovele cărților sînt semne moarte și toată înțelepciunea adunată în ele căutare zadarnică și trudă de prisos. Limitele universului încep foarte bine, pentru ei, între zidurile unei pușcării, între beciurile unui sat, sau, cel mult, între hotarele unei țări. Nimic din ceea ce se petrece dincolo nu-i preocupă. Singurele mari pro-bleme, pentru dînșii, sînt aceleași, vorba lui Anatole France, care minau și pașii oamenilor din caverne : foamea și iubirea.

Dar despre foame și despre iubire, în capitolele viitoare.

FOAMEA

În numele legii, omul este condamnat la amendă, la în-chisoare sau la benă.

Societatea îi răpește bunul suprem : libertatea. Îi ia toate drepturile, inclusiv cele civile și politice. Dintr-un osîndit face o entitate abstractă, un număr convențional. Voința lui, personalitatea lui, nevoile și năzuințele lui sînt ca și inexistente. În locul lor domină și dirijează totul, viața fiecărui individ în parte, ca viața comună a deținu-ților, hotărîrile neînduplecate ale unei forțe superioare și anonime.

E monstruos, dacă vreți, e absurd și inuman, dar e le-gal, în stadiul societății actuale, la noi ca și aiurea, nu s-ar putea concepe măcar un alt sistem de apărare al orga-nismului social împotriva recalcitranților sau revoltaților. Legea e lege.

Ceea ce nu prevede însă legea, ceea ce nu veți găsi nici într-un articol din coduri și nici în regulamentele închi-sorilor, ceea ce nu cred posibil nicăiri decît la noi, și, poate, în alte două-trei satrapii balcanice, e regimul feroce al foamei, al înfometării lente, la care e supusă populația puș-căriilor.

Ca să fiu înțeles mai bine, vă rog să poftiți cu mine în bucătăria închisorii.

E o încăpere mare, de vreo opt metri pe zece, cu pereții afumați din vremi imemorabile, cu cimentul, care ține loc de podele, spart și găurit. Curățenie — relativă. Pe o plită imensă din fund, patru cazane enorme, pline cu apă. Două servesc pentru mămăligă, două, pentru supă.

Mămăliga v-am spus din ce e făcută : de cele mai multe ori din mălai muced sau încins. Tăiată în felii, cu noduri numeroase de pămînt sau de făină nefiartă într-însa, pare totuși, de departe, ispititoare. Are culoarea aurului de 18 carate și a pandișpanului. Cînd o pui în gură, în cazurile cele mai bune, e insipidă. Așa cum e, însă, poate constitui, de bine, de rău, un aliment. Singurul aliment, de altfel.

Fiindcă supă, eterna supă de la prînz și de la masa de seară, și de la toate mesele din cursul săptămînilor, a luni-lor și a anilor, e ceva cu neputință de definit, ceva ino-

mabil', ceva echivoc între hîrdaiele de zoaie, hîrdaiele de lături și cazanele de apă chioară. În apa asta denumită pompos ciorbă sau supă, bucătarul a aruncat azi, ca și în toate zilele de peste an, aceleași două duzini de praz, același kilogram de cartofi înghețați, cîteva sfece din an în Paște, coarne, copite și bojoci de vacă de două ori pe săptămîină și, regulat, un pumn de fasole, exact atît cît trebuie pentru „proba” servită domnului director, în cancelarie, la ora prînzului.

Natural, gustînd crema supei, aleasă pentru dînsul, directorul se declară mulțumit. El nu știe ce a mai rămas, dacă a mai rămas ceva substanțial, în restul cazanului ; știe în schimb că la alte închisori hrana deținuților e și mai oribilă încă, Și are dreptate. Toți cei care vin din alte temnițe, și vin zilnic, se aruncă în toată puterea cuvîntului, ca hămesiții, asupra strachinelor noastre de supă. Li se pare, probabil, un adevărat nectar pe lîngă ce au fost obișnuiți și siliți să mănînoe. Cei de la Doftana îmi povestesc că n-au pus în gură carne, măcar putredă, măcar împutită, de cînd și-au început osînda. Aceleași coarne și-aceleași copite servesc luni de-a rîndul. De prăjii și cartofii noștri înghețați, nici pomină. Și la Doftana, și la Ocnele-Mari, și la mai toate închisorile din vechiul regat, supa se face cu buruieni de pe cîmp. Numai în Ardeal mîncarea e mai (?a lumea. Acolo s-a mai păstrat ceva din omenia și din cinstea dominației austriace. Cel puțin pe unde directorii n-au fost înlocuiți cu regățeni.

În restul țării, pîrjol și foamete. Directorii, grefierii, arhivarii, gardienii fură de sting pămîntul din hrana deținuților. Fără milă, fără remușcare, le iau îmbucătura de la gură. Ca să huzurească în belșug zece, douăzeci de inși, sînt lăsați flămânzi sute de nenorociți. Nicăieri egoismul bestiei umane nu se arată mai crîncen, mai aparent. Aceiași om care s-ar înduioșa, poate, văzînd un cîine jigărit și lihnit de foame, trăiește printre semenii de-ai lui, vede zilnic obrajii lor supti și ochii lor arși ca de friguri, aude, nu se poate să nu audă, ca un cîntec tragic, chiorăitul mațelor lor goale și, fără să i se înmoaie inima, ba cu

¹ Care nu poate fi denumit.

inima parcă mai împietrită de spectacolul repetat al suferințelor, se îmbuibă cît zece, sub privirile flămînzilor.

Dacă toți cei care vorbesc de civilizația și de progresele României ar vedea, măcar o dată în viața lor, privirile pușcărișilor cînd trece o pîine pe lîngă dîșii !

M-am obișnuit și eu acum cu privirile lor. Mănîne altfel decît ei, bucate bune, făcute de mîna mea, cu cheltuiala mea. Nu le iau nici supa, nici mămăliga. Nu le micșorez porția. Nu mă simt vinovat cu nimic față de dîșii. Și, cu toate astea, m-ascund ca să mănîne. Mă întreb dacă m-ascund din remușcare sau din egoism, ca un cîine care-și roade ciolanul, ghemuit, într-un colț. Mă tem că din egoism. Fără să vreau, văd prea mult stigmatul egoismului pe toate frunțile, în toate privirile, ca să pot rezista învăluirii lui insidioase. Știu că foamea nu raționează. Știu că omul înfometat nu mai e om... ci o biată brută. Și știu că toți sau mai toți cei din jurul meu sînt vecinie flămânzi.

Am vorbit cu ei. Am încercat să-i ridic, să le deschid orizonturile minții. M-am izbit de o singură piedică : foamea.

E preocuparea lor permanentă. Nu-ți vorbesc de clînsa. O ultimă rămășiță de orgoliu îi oprește să-ți vorbească. Dar o simți în ochii lor cercetători, în felul cum ocolesc punctul vulnerabil al temerilor lor de toată clipa, în grija migăloasă, aprigă, dureros de ridicolă pe care o pun ca să învelească o bucată de pîine uscată într-un colț de gazetă veche sau ca să împartă cu scumpătate boabele de zahăr tos în paharele cu ceai, rămas tot neîndulcit.

În fața foamei, mai vîrtos chiar decît sub pumnul și călcîiul paznicilor, toți sînt egali. Dispar cărți, dispar rudimentele de clase, dispar înseși pretențiile elitei.

Rămîn doar sărmanii oameni.

Exemplare ciudate de umanitate clin alte vremuri, în veacul nostru ele civilizație și în România mare, bogată și fericită, cu care ne mmdrim.

*Chemarea, an. IV (1927),
nr. 1—16 (1—28 iulie), p. 2.*

VINUL DE VIAȚA LUNGĂ

Via lui conu Manole Arcașu, așezată pe cea mai înaltă culme a Cotnariilor, se lăsa în vale, pînă la Fîntînă Robilor, lungă, dreptunghiulară, vîrgată, punctată și împestrițată cu toate nuanțele de verde, ca un covor basarabean. De la fereastra judecătorei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr-o sigură aruncătură de ochi. Gînd făceam scurtă la mînă iscăbind hîrtii stereotipe, șapirografiate pe hîrtie vîrgată, cu cerneală palidă, parcă, înainte de întrebuițare, ar fi fost ieșită de soare și spălată de ploii, sau cînd simțeam cum molcoma toropeală a vieții de provincie mi se întindea, încet, pe suflet, ca o piclă, și-mi păfeje-ne mintea pe nesimțite, repede mă sculam de la masă, măsuram de cîteva ori camera de chibzuire în lung și-n lat și mă opream în cele din urmă lîngă pervazul ferestrei, cu gîndurile risipite încă, dar cu privirile ațintite spre via lui conu Manole.

Firește, via, în ea însăși, n-avea nimic deosebit, nici cîștie ce farmece ascunse, nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor : reminiscențe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau visate. Era o vie ca toate viile. Un zaplaz înalt din scînduri de brad vîruiate o împrejmuia din toate părțile. Ici și colo, printre scîndurile crăpate sau peste stîlpii putrezi, pe jumătate căzuți la pămînt, ramuri nebune de măcieș se înălțau, se încolăceau, împleteau ghirlânzi extravagante, în contradicție flagrantă cu șirurile paralele de butuci înșirați unul lîngă altul și

linul îndărătul celui alt, cî tîft regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rîndurilor de viță altoită era întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vîrful dealului, o duzină de nuci bătrîni stăteau vecinie de strajă, priveghind zarea printre genele lor le-neșe și pe sub streășină sprincenelor stufoase. În vale, lîngă Fîntînă Robilor, așezați de o parte și de alta a porții, care altădată fusese acoperită cu olane și care acum cădea în ruine, cîțiva ploi enormi se înălțau drepti, rigizi, sumbri, fantomatici, ca și cum ar fi avut ei înșiși conștiința intimă că stau de veghe la căpătîiul unui mormînt. Iar spre mijlocul viei, într-o adîncitură de teren, ca într-o scorbura, se ridicau acareturile boierești, pe trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agățătoare, și cu hoga-gurile țîșnind ca vîrfuri albe de minarete din strînsoarea teilor și platanilor îmbrățișați. Mărturisesc, fără ocol, că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii și-mi zburau gîndurile. Nu cunoșteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă ajutor de judecător, abia ieșit de pe băncile școalei, cu tiuleie sub nas în loc de musteți, la judecătoria din Cotnari, n-auzisem vorbindu-se în jurul meu — și de grefier, și de arhivar, și de judecător, și de primar, și de ispravnic, și de medicul plășii, într-un cuvînt de toți fruntașii locali pe care îi regăseam regulat, de două ori pe zi, în odaia de din dos a erîșmii lui moș Anghel, poreclită pompos „restaurant” — decît de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că, în prima seară, cînd am luat masa împreună, după ce-am fost prezintat amical tuturor celor de față și-am vorbit cîte ceva de dumnealor, de mine, de capitala din care veneam și de politica de la centru, deodată medicul plășii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe oare nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri, și, freeîndu-și mîinile, de-a anunțat vesel :

— Ceva nou!... dragii mei.

Ca și cum ar fi știut despre ce putea să fie vorba și că nu se putea să fie vorba despre altceva, toți au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Își micșora ochii, își lărgea gura într-un surîs pînă la ceafă și-și arăta, fără sfială, dinții, pe care îi avea galbeni ca degețele fumătorilor și negri, pe alocuri, ca luminările de ceară murdărite de muște. Eu singur, nedeprins cu dînsa,

îi vedeam, urîtenia. Ceilalți nu Vedeau decît vâstea aşteptată. În sfîrşit, după ce mai făcu nazuri cîteva momente, le-o destăinuî :

— Se petrec lucruri noi la conac ! Mi-aş -pune gîtul că azi-mîine, peste o săptămînă cel mai tîrziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tîpsie.

— Cum ?! Ce ? De ce ?... au exclamat cu toţii în cor.

— Deocamdată vă spun numai atît. Aşteptaţi !... Răbdare şi tutun !... Tata Nae ştie el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul „tata Nae”, de care ne vorbise doctorul, era chiar el, medicul plăşii, în persoană. Ceea ce am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s-aşteptăm şi să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Manole, cum îi ziceau, bătrîn de vreo nouăzeci şi ceva de ani, proprietar de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsîn, ciufut, becisnic, aproape într-o doagă, căzuse sau avea să cadă bolnav pe mîinile doctorului nostru.

Vestea, cum e şi firesc într-un cerc de oameni care îl cunoşteau cu toţii şi se cunoşteau bine între dînşii, a făcut o senzaţie enormă. Unii l-au prohodit creştineşte, cu anticipaţie ; alţii parcă au răsuflat straşnic de uşuraţi ; cei mai mulţi însă, deşi îi prevedeau, natural, obştescul sfîrşit, păreau totuşi extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinînd grav din cap, după o lungă **demarare** ou el însuşi :

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din pîmînt zi în care l-am cunoscut, m-ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vîrsta lui ! sări doctoryl. Să fim serioşi, judecătorele ! în lunga d-tale carieră de magistrat, ai văzut mulţi bătrîni făcîndu-şi testamentul ? De la şaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară !

— Asta-i așa ! bătut cu pumnul în masă tînărul locotenent de jandarmi. Eu n-am văzut nici unul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu ştiu ce naiba fabrică !... Şi, plecîndu-se spre noi, ne înştiinţa confidenţial : Şi azi am primit un denunţ la companie că face nişte farmece, nişte vrăji, euaxTle mai zice, un fel de scamatorii drăceşti, ca să strîngă averi şi să-şi lungească viaţa. Ce-ar

fi, judecătoryl^, dacă i^am face o descindere şi l-am strînge şi noi, niţel, în chingi ?

Judecătoryl se uită speriat în jurul lui.

— Bine că nu ne-a auzit cineva ! Te-3i gîndit mult ? !... O descindere la conu Manole !...

— Dimpotrivă, rînji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultaţi-mă pe mine : astea o să-4 grăbească moartea.

La rîndul lui, grefierul, jignit şi el probabil în sentimentul lui de justiţie faţă de cei mari şi puternici de propunerea locotenentului şi, pe de altă parte, din condescendenţă faţă de jude, se crezu obligat să-i sprijine părerea :

— Eu l-am văzut săptămînă trecută. Trecea prin dreptul judecătoryiei. Mi s-a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămînă trecută ! exclamă victorios doctorul. Dar într-o săptămînă şi un om sănătos tun, ca mine şi ca d-ta, poate să dea ortul popii, necum un hodorog bătrîn !

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vîrste, Te posomori deodată frunţile. Vreun sfert de ceas, rînd pe rînd, pe întrecutele, au filozofat asupra vieţii şi asupra morţii.

— Ce este şi viaţa asta, domnule ? ! se întreba profund primarul.

— Nici nu ştii cînd te paşte moartea ! cugeta adînc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunţi :

— Cine-ar fi spus, cînd veneau chiuind la chef, c-or să plece bocind îndărătul unui dric !

Apoi, din filozofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaş-iavaş de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M-aşteptam la niscaiva confidente pasionante. Aluziile ofiţerului de jandarmi îmi aţîţaseră curiozitatea. De cînd eram copil, mă dădeam în vînt după poveştile cu comori, cu vraci, cu descânţece, cu babe slute ca muma-pădurii, care ascundeau în sipete lungi ca sicriile şi adînci ca iadul, printre capete de mort şi oase de liliieci, un firicel din iarba-fiarelor. Mai tîrziu, visasem cu alhimiştii, suferisem cu martirii inchiziţiei, sperasem şi deznădăjduisem în laboratoriu doctorului Fausi

„Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, și tocmai aici, în casa unui bătrîn boier din fundul Moldovei, aş descoperi ceea ce căutasem zadarnic în basmele copilăriei și în cărțile poezilor !”

Din nefericire, noii mei comeseni aveau alte motive, mai temeinice decît ale mele, ca să se intereseze de viața conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n-au făcut altceva decît să-i scotocească, să-i scormonească și să-i socotească bogățiile. Adunau, scădeau, înmulțeau, împărțeau, greșeau, o luau de-a capăt, șCpe măsură ce se adăugau viile, moșiile, pădurile, cirezile de vite și turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile și orătăniile de tot felul, ochii le ieșeau din cap și fețele li se aprindeau ca focul. Ridicînd brațele cu palmele deschise, jkidele se întreba cine o să moștenească atîta bănet, fiindcă n-avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate ; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, sau statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătîndu-și colții galbeni și negrul de sub unghii, se lăuda că atîtica o să rămîie obștei după ce l-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul își arăta mefistofelic geanta, amenințîndu-i că de-acolo o să le vie surpriza testamentului ; grefierul bolborosea și el ceva în struna jucătorului; iar toți laolaltă — deși împărțiți în două tabere, unii ridicîndu-i în slăvi avuțiile, ceilalți vorbindu-l de rău, așa cum se întîmplă totdeauna față de oamenii care lipsesc ori depășesc într-o măsură mai mare sau mai mică nivelul comun — cădeau totuși de acord asupra unui singur punct, exprimat într-o exclamație sonoră ca o înjurătură :

— Ce viață lungă, d-le ! Curat al doilea Matusalem...

— Și-a trăit-o, fraților ! ne destăinuia, în sfîrșit, la masa de-a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru zgîrcenia și, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s-a lipsit de nimic. Masă întinsă tot anul. CKefuri la toartă. Femei ! Le aducea cu poștalionul de la Viena și din Franția. Pînă mai anii trecuți avea țiiitoare, ia ! o fetișcană dintr-un sat vecin. Nici prîntese, nici împărătese nu erau înțolite ca dînsa. Cînd ieșea pe poarta viei, pocneau harapnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n-o pierdea din ochi. Iar ea holba ochii la noi, care o știam de cînd era

[f f numai de-O Șchioapă, flămîndă și desculță, parcă și-ar fi spus : „Fă-mă, Doamne, ce n-am gîndit, să mă mir ce m-a găsit !...” Dar s-a dus și ea, cum s-au dus toate, pe apa sîmbetei — fiindcă nici una n-a murit de moarte bună în casa conului Manole — și cum or să se ducă într-o bună zi și cele eîte-or mai fi la curtea boierească. Or fi ? N-or fi ? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumir-n-o astupă doar decît pămîntul. Dar iarăși nici mîna-n foc nu mi-aș pune-o că boierul nostru s-a făcut, la bătrînețe, ușă de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleașca. Nu mai chiuiesc surugiii și nu mai clinchetesc zurgălăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porțile viei sînt zăvorite, obloanele ferestrelor sînt trase. Nici țipenie de om, nici sîmbure de lumină nu mai zărești prin preajma casei. Au amuțit și cîinii în ogradă. ”Pe înnoptate parcă ți-e și frică să treci singur pe lîngă garduri. Îți faci cruce și grăbești pasul. Dar nu poți să nu-ți aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puștilor și de cîntecele lăutarilor. Pe-atunei vinul curgea gîrlă, chimirurile erau doldora de galbeni și, în toiul culesului, femei goale, așa cum le-a lăsat Dumnezeu — și nu numai fete de gospodari, dar și jupînițe de la Iași — călcău strugurii în zăcători mari cît heleștaiele. Ehe ! ce vremuri ! Ia-mi întrebați pe bătrînii țîrgului !...”

— Ce să-i mai întrebăm ! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauți ? Unde să-i găsești ? Cine naiba a mai apucat tinerețile lui conu Manole ! Și la ce să-i întrebăm, mai la urma urmei. N-avem noi destule belele pe cap ? Destui hoți ? Destui stricați ? Destui asasini în județ ? Ne mai trebuie isprăvile unui bătrîn satir !

Un murmur lung de aprobare sublinie cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai țeapăn în scaun, și, laolaltă, plini pesemne de o vaga răspundere morală, țineau ochii în farfurii. Numai ai mei sclipeau înveseliți. Iscoditori și vioi, Umblau forfota de colo-colo, lunecau peste fețele de mironosițe pocăite ale mesenilor și se opreau cu insistență, cu speranță, în ochii primarului. Ai primarului erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastâmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicieni. Ochi de primar avar, care-ar mîncea bucuros de la alții și-ar bea pe veresie. „Cu un mezelie și cu dîteva chile de vin,

I ii
| -]

îmi spuneam eu, O să-i scot tot ce are pe inima și o să aflu mai multe decît ar vrea să spuie." Nu doar că aventurile unui „bătrîn satir", cum se exprimase ispravnicul, mă pasionau mai mult decît se cuvine. Eram. prea tînăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viața de provincie evenimentele senzaționale nu dau ghes la ușa omului, o dorință nestăpînită de a iscodi ce ascund ipocriții și de a -scandaliza pe semenii mei și un interes, de care nu m-am dgzbărat nici astăzi, pentru trecutul obscur al țării, violent, Brutal și savuros în același timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale și instinctele lui primitive, care, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără martori și fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit și cum prevedeam și eu, nu mi-a fost de loc greu să ispitesc pe primar în cîteva după-amiezi de-a rîndul, cînd toată protipendada tîrgului dormea, așa cum se doarme în provincie, cu pumnii strînși. Aș minți, pe de altă parte, dacă aș afirma că am avut nevoie de abilități sau de cine știe ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, de la el însuși, fără moffuri, fără introducere, și-a dat drumul gurii. Parcă n-aștepta decît atît. E tot așa de drept însă, cum m-am convins ceva mai tîrziu, că despre altceva, afară de primărie și de via lui, și de conu Manole; nici n-ar fi prea știut ce să povestească.

Am aflat așadar din gura lui că boierul nostru se trăgea din moși-strămoși, în linie drggptă, din faimosul căpitan de arcași al lui Ștefan cel Mare, Gavrilă Huru, pe care voievodul, după lupta cumplită de la Lipnic, l-a făcut hatman, schimbîndu-i în nume de faimă arma cu care zdrobise și risipise hordele tătărăști.

De-atunci, din neamul acesta al Arcașilor, au fost mereu unii vornici, alții pîrcălabi, medelniceri, stolnici sau boier-nași mai mărunți, unii în Divanul domnesc, alții pe la casele și gospodăriile lor; dar în toate vremurile și sub toate domniile, ori de cîte ori granițele Moldovei erau încălcate de dușmani, toți Arcașii, de la un capăt al țării la altul, își încordau arcurile și, într-un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiția asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaș, boierul nostru, conu Manole. Tăține-său, răposatul vistiernic Toader, a

făcut pasămite greșeala să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, fețiorul de bani gata s-a înhăitat cu tot felul de femei stricate și de haimanale de stradă. În loc să-și vază de carte, s-a apucat de revoluții. S-a întors în țară o dată cu cei dintîi pașoptiști, ridicîndu-se nu împotriva dușmanilor dinafară, ci împotriva stăpînirii dinăuntru; a scăpat de ștreang ca prin urechile acului, ascunzîndu-se mai întîi multă vreme aci, într-o pârloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălînd putina iarăși peste graniță. Dar și-n țară cît stetea nu era de vreun folos, ci numai ca să facă fapte de rușine și numele familiei de ocară. S-a îndrăgostit astfel de o țigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dînsa, și, cînd s-a saturat și de copil și de dragostea țigăncii, unii spun că a pus argații s-o arunce cu copil cu tot în fîntînă părăsită de lîngă poarta viei, alții că boierul, el însuși, cu mîna lui, le-a făcut vînt în fîntînă, iar primarul, cuminte și prudent, își dădea cu părerea că mai curînd era de crezut că țiganka ea singură se aruncase, din greșeală sau de inimă rea. Gura tîrgului mai spunea că a trimis pe lumea cealaltă și alte fete, mai de soi și mai de viță, după ce-și bătuse joc de dîsele. Dar gura lumii ce nu hodorogeste! Și cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Ceea ce era purul adevăr — și primarul ar fi jurat cu mîna pe cruce pentru asta — e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcînd moarte de om. Nici vecinii, nici argații, nici țiganii, care, după ce au fost sloboziți din robie, ar fi putut să vorbească. Ceea ce au văzut, în schimb, a fost tot așa de rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătățile pe unde umblase sumedenie de cărți. Umpluse pereții cu ele, pînă în bagdadie.

— Și ce cărți, d-le! făcea primarul, rîzîndu-i ochii și lingîndu-și degetele. Nici tu *Viețile Sfinților!* Nici tu carte de gospodărie. Fiindcă are și el vie, ca noi toți, și moșii, și păduri, și livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-și vază de interese, cînd toată ziulica lui stă cu capul sprijinit în coate și cu nasul înfundat în cărți? Mi-a căzut și mie una în palmă. Mi-a adus-o, într-o vară, Vlădică, țiganul, un fecior de la curte. Ce-am văzut într-însa oi spune și morților. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, și să nu mai mori. Cum ești matală tînăr, ți-ar lăsa gura

âpă după ele. Una mai arătoasă și mai mândră decât alta. Și din față. Și din spate. Și câte două și câte trei la un lop. Unele pe brînci, altele răsturnate, făcînd tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri ?...

— Nu, d-le ! protestă indignat primarul. Doar sînt și eu purtat prin lume. Nu mi-a albit părul degeaba. Știu și eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde womenile stau la vedere...

— Muzee atunci ?...

— Așa, d-le ! Muzee, bată-le vina ! Și că nu-i nici un păcat să le ții în casă, spunea tot domnul suprefect. Dar știu eu de ce mi-a spus el asta ! Mă crede prost. Dar am și eu un grăunte de judecată. E ca să tac din gură, să nu dau sfoară-n țară. Parcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu Hstăpînjrea ; și parcă nu știu eu, ca și dînsul, și mai bine decât dînsul, că limba slujbașului e mare, cît a boului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehe!... dacă aș putea eu să spun tot ce știu !

Ca să nu-i dau de bănuir, l-am întrerupt:

— Lasă, c-o să-mi spui altădată, cînd ne-om cunoaște mai bine...

— Da de ce ? mă întrebă mirat primarul. Doar și matale ești slujbaș, ca și mine. **Între** noi putem vorbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o oca din vinul ăsta, că-i tare bun — dare-ar benghiu-n el să dea de moș Anghel, că ce face, și ce drege, și pe unde-l dibuiește, numai la el mai e chip să bei un pahar cinstit de vin — și să-mi potolesc oleacă setea, că mi s-a uscat beregata de cînd tot pâlăvrănesc. Plătesc eu !

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. L-am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceea, între cîteva ocale de vin vechi, dar treaz la minte, parcă ar fi băut numai apă, primarul mi-a comunicat în mare taină că boierul avea și-acum cîteva fetișcane pe lîngă dînsul, numai codănace de cîte doisprezece și treisprezece ani, ba unele și mai mici chiar, alese însă pe sprinceană și hrănite de bună seamă

ea giștile la îndopat, fiindcă toate păreau fete mari, fii toată puterea cuvîntului, chipeșe, dezghețate și durdulii. Cum știa el, primarul, de taina asta, știau, desigur, și judecătorul și ispravnicul, și se știa probabil și la centru, în capitala județului cel puțin, dacă nu și în capitala țării. Dar toți tăceau chitic. Nimeni nu sufla o vorbă. Pe nimeni nu-l țineau curelele să se puie în cîrcă cu boierul. Putea conu Manole să le batjocurească, cum susțineau unii; să le ia sîngele, ca să întinerească, cum afirmau alții; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atîtea altele din casa lui; sau să le pîngărească sufletele, sau să le schingiuiască, sau să le omoare în bătai, nimeni nu îndrăznea să cerceteze lucrurile mai de aproape și nimeni nu-i pătrundea sub acoperișul casei, zăvorîtă ca o temniță și izolată ca o cetate. Ce se petrecea îndărătul zidurilor ei ? Cu ce-și omora vremea conu Manole ? Ce făcea cu fetele lui de casă ? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai știa, sau Ucigă-l-toaca. Cît despre oameni !... De ani de zile boierul nu se mai ducea la nimeni, nu mai primea pe nimeni. Cînd se întîlnea cu frunțașii țîrgului în piață, pe ulițe, sau aici, în crîșma, la oîte-un pahar de vin, băut de-a-npicioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbea de cîte-n lună și-n soare, le povestea vrute și nevrute de pe vremea lui, plătea vinul, plătea gustările, dar ca să-i cheme și pș ei o dată la el acasă, ca să le dea de băut din pivnițele lui, asta, ferească sfîntul!

—• Și are vinuri, d-le, nu glumă, ofta amărît primarul. Poți să te plimbi în rădvân cu patru cai prin beciurile viei. Uite, mata, într-acolo. Cît vezi cu ochii, de la poalele și pînă-n muchea dealului, în dreapta, în stînga, de-a curmezișul, se întind pe sub pămînt numai beciurile boieresti. Și ce poloboace, d-le ! Cît o casă cu două caturi. Și ce vechime, frățioare ! De pe vremea lui vodă Cuza, dacă n-or fi și mai de demult. Să nu spun vrbă cu păcat. Am gustat și noi dintr-insele. Ne trimete și nouă, la toți cîți sîntem, 'de Paști și la Crăciun : cozonaci, turte, dulcețuri, gărăfi înfundate. O să vezi. O să bei și-o să mănînci și mata. Dacă n-o da ochii peste cap, cum ține morțiș doctorul, cînd te-o întîlni întîiași dată, o să-ți făgăduiască marea cu sarea. Așa e firea lui. De cîte ori dă peste un om necunoscut, se îndrăgește de dînsul. li spune, îi vorbește,

îi merge gura ca melița, îl încită cu șoșeli și cu momeli, pînș ce-l delgase și află tot ce are într-insul. O zi, două, trei'îl ține riului în plăcinte de la curte și în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, așa, tam-nesam, nici bunătați, nici vinișor, nici dragi mi-si ochii matale, d-le cutărică. Așa au pățit-o cu toții. Și domnul jude. Și domnul Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Și ispravnicul, și doctorul, și alte fețe mai dihai decît ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatele la toți. De aceea, ai văzut cum îi și poartă simbetele și se bat de ceasul morții, doar-doar i-or mai intra o dată pe sub piele. Domnul jude așteaptă testamentul. Doctorul i-așteaptă boala. Pot să aștepte mult și bine. Nu știu ei ce știe satul. Vlădică, țiganul, mi-a spus și aseară că boierul n-are nici pe dracu.

Cu toate astea, și-n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceea, nici în lunile următoare nu mi-a fost dat să-l zăresc și eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-l de dînsul, îmi țiuiau urechile de-atîta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd și eu, în carne și-n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toții, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri și alt buletin despre mersul boalei. Ceilalți, cu etern aceleași glume, își băteau joc de diagnosticele lui zilnic dezmințite, zilnic infirmate, cu jumătate ofe gură însă, neli-niștiți în ei înșiși, nedumeriți și intrigati că boierul nu mai dădea, totuși, nici un semn de viață. Judele, de cum intra pe ușa sălii de ședințe, întreba din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva, în lipsa lui, de la curte. Grefierul, sculat cu noaptea-n cap și legindu-și de-a-ndoaselea cravata pe drum, se ducea glonț la arhivă, să controleze încă o dată corespondența. Arhivarul pîndea cu un ochi intrările, și cu celălalt, cînd ușa, cînd, prin fereastră cărăruia care urca la vie. Și tustrei, pentru mai multă siguranță, dăscălisera, amețisera, abrutizaseră pe aprod cu ordine strașnice ca să-i caute din pămînt, din iarbă verde, să-i scoale în miezul nopții, să-i aducă vii sau morți, de unde-o ști, cum o ști, dacă întîmplător cineva de la conacul boieresc ar căuta sau ar întreba măcar numai de domnul judecător.

La început, de ce-ăș minți? toată colcăiala asia de viermi flămînzi; în jurul unui cadavru prezumat mă interesase și mă înveselise. Mi se părea că citesc o pagină din Balzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem și de asta. Mi-era silă numai cît presimțeam începutul discuțiilor lor interminabile și m-apueau stenahoriile' de la primul zîmbet premergător glumelor lor neschimbate. Și de-o pagină de Balzac ți-ar fi lehamite dacă ai reciti-o zilnic, și de mai multe ori pe zi. D-apoi de conu Manole! Pe nedrept, dar cu atît mai vîrtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai știu de nume. Nu speram și nu țineam să-l mai întîlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dînsul. Aveam impresia că-l cunosc de cînd lumea. Dacă l-aș fi întîlnit acum, l-aș fi recunoscut cale de-o poștă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurînd din cap și din mîini, bîțîind pe picioare, păstrînd doar cînd și cînd, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată: o scînteiere de vicleșug, o licărire de dorinți senile. Nu mi-l închipuiam altfel. Și dacă n-ar fi fost cărțile lui, blestemele lui de cărți, pricepeți bine că mi-ar fi păsat de conu Manole ca de papucii Maichii Domnului. Dar erau cărțile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot târgul. E drept că nevasta ispravnicului avea și ea o bibliotecă. Era renumită cale de două ceasuri împrejur. Într-o zi m-a invitat la ea să-mi aleg după placul inimii. M-a primit într-un camizol bleu-ciel, decoltat pînă la brîu, împodobit cu dantele roze, prin care se vedeau sub tiei rînduri de guși patru rînduri de sîni și cam tot atîtea straturi de pîntece. Cu ahturi și oftaturi languroase, cu lungi ocheade muribunde, plîngîndu-șe amarnic de lipsa de înțelegere a societății provinciale și suspinînd din profunzimile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegea volumele din rafturi, unul cîte unul, cu propriile ei mîini, și mi le așeza, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare numsr de autor sau titlu de carte, murmură în extaz: „Ah! Dumas! Ah! *Contele de Monte-Cristo*! Ah! Georges Ohnet: Ah! *Dama cu camelii* J...” în vremea asta, mîna uitată sub tomul deschis

I *Stenahorie* — neliniște adîncă, tulburare sufletească.

închidea **pâ** pulpele mele, și sinii, agitați ele locul sâcm al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu știu cum am scăpat din strînsoarea atîtor maldăre de cărnuri și cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins brațele cerul albastru și via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm : „Trăiască conu Manole !” Slăbiciunea, uscățimea mi se păreau de data asta virtuți cardinale. Dar n-am strigat. Dimpotrivă, m-am uitat cu jind, cu ciudă, cu parapon la conacul ascuns în cuibul lui de verdeață, ca un mausoleu de cărți, cu porțile zăvorite.

Ah ! dacă m-aș fi găsit eu printre ele. Dacă aș fi putut să le mîngîi, cu degete amoroase, scoarțele sfredelite de carii, paginile prăfuite. Dacă aș fi putut să le citesc...

Mai ales că, de la o bucată de vreme încoace, totul te îndemna la citit. Liniștea tîrgului. Mediocritatea oamenilor. Frumusețea naturii. Noptile din ce în ce mai scurte și zilele mai lungi. Luna mai era pe sfîrșite. Aerul era încărcat de mirosul viilor în floare. Cînd da într-amurg, talangele de la gîtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca și cum procesiuni invizibile de clopotnițe mănăstirești ar fi coborît în vale, printre dealurile Cotnarilor. Și de pretindeni, pe toate potecile care duceau la Fîntînă Robilor, pilcuri de fete, cu cobilițele pe umăr, treceau vesele și gureșe, ca stoluri de vrăbii.

Îmi spuneam cu necaz și cu deliciu : în parfumul, în poezia asta ambientă, să citești o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate ! Sau să visezi ! Sau să iubești !

Să iubesc ? N-aveam pe cine. Să citesc ? N-aveam ce. Eram constrîns prin urmare să visez.

Hoinăream după-amiezi întregi, fără altă țintă de cît a visului, pe cărări neumbrate, prin vii neîngrădite, peste văi și peste dealuri. Ca toți magistrații din restul țării, lăsam redactarea sentințelor pe seama grefierului sau a șapirografului și mă îmbătăm, ca un om nărvit în rele, de soare, de cer, de aer, de efluviile subtile ale pămîntului, dar, în realitate, mai tari și mai de temut decît vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Era singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfe-

niță. Atunci, prpfitînd de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare cîmpurilor idilice poemele muiate în nectar și fiere ale poetului citadin.

Așa s-a făcut că într-o seară — revenind dintr-unul din vagabondajele astea nesfîrșite, ars de soare, colbăit, parcă m-aș fi tăvălit în pulberea drumurilor, și cu toți scaieții de pe garduri prinși de mine, dar cu inima plină de eîntece și de lumină — am găsit pe tovarășii mei de masă acri, parcă ar fi mîncat aguridă, și trăsniți, și bosumflați, parcă le-ar fi înviat din morți conu Manole. Judecătorul abia mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalți s-au mulțumit să mormăiască printre buze un fel de „bună seara”, scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame și prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-și rumege nemulțumirea în voie și mi-am văzut liniștit de ciorba mea. Am miîneat-o cu poftă. Am mîncat cu aceeași poftă și-al doilea fel de bucate. Și tocmai mă pregăteam să-ncep pe-al treilea, în aceeași tăcere, glacială din partea lor, îneîntată din partea mea, cînd judecătorul, scandalizat probabil de calmul conștiinței mele sau nedorind, poate, să-mi tihnească mîncarea, a izbucnit deodată :

— Păi se poate, ajutorule, să-mi faci una ca asta ? !

Am căscat spre dînsul ochii cei mai inocenți din lume.

— Eu ? !... Ce să fac, d-le jude ?

— D-ta !... om de familie, om de societate, om de lume, om binecrescut, să te porți... adică să nu te porți... să nu știi să te porți... să... să...

Sîsîia și bolborosea fără să-și poată termina fraza. Îl treceau nădușelile. Vedeam bine că-i era teamă să nu mă jignească cu un cuvînt prea tare. În schimb, eu mă înroșisem de-a binelea. De la primul cuvînt asupra creșterii, mă gîndisem imediat la Anica, nepoata crîșmarului, pe care o înghesuisem cu cîteva seri mai înainte în bolta de viță din fundul grădinii. Fata nu spusese nici cîrc. Nu se împotrivise. Ba mi s-a părut chiar că, spre sfîrșite, gustase și ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmă. O fi luat-o gura pe dinainte. Cine știe cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Și-au primTde veste părinții. Dar chiar așa să fi fost

îmi repetam eu — la ce se amesteca judecătorul în

darayera dintre mine și Anica? Ce-l privea pe el păntania fetei? La rigoare, crîșmarul ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deși și cu el m-aș fi descurcat eu într-un fel sau altul, chiar dacă nu i-aș fi spus pe șleau, de la obraz, că pe Anica lor n-o găsisem tocmai așa și pe dincolo. Dar judecătorul!

De aceea, mult mai liniștit și mai sigur de mine, i-am răspuns rece:

— Nu vă înțeleg, d-le jude. Nu înțeleg amestecul dumneavoastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge. Gesticula și exclama:

— iCum, domnule?!... îl auziți, domnilor?! Eu primesc bobîrnace pentru dumnealui! Mie îmi crapă obrazul de rușine în lipsa dumisale! Eu încasez! Eu plătesc! Eu m-aleg cu ponosul! Și n-am nici măcar dreptul să protestez.

Tot așa de rece, dar mai tăios, i-am replicat:

— Nu vă cer nici să încasați, nici să plătiți în contul meu, d-le jude. Dacă are cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimeteți la mine.

Exasperat, judele ridică brațele în tavan:

— Dar unde să te găsească, domnule!... că toată ziua îmi umbli haihui.

În momentul acela intră pe ușă, cu o farfurie într-o mînă, cu șervetul în cealaltă, săltăreț în mișcări și jovial la față, moș Anghel. Atîta mi-a trebuit. Crezînd că intrarea asta teatrală era pusă la cale de cu vreme, m-am sculat de la masă ca o furtună și, privind pe crîșmar în albul ochilor, am declarat răspicat și eroic:

— Unde să mă găsească? Aici! d-le jude. Oricine are să se plîngă de mine, să poștească acasă sau aici!

Moș Anghel se uita cu ochi speriați la mine și sînt sigur că, dacă n-ar fi avut ambele brațe ocupate, și-ar fi făcut cruce cu amîndouă mîinile. Judele își prinsese capul în palme.

— îl auziți, domnilor? Vă spuneam eu c-a căpiat! Poftim! Alta acum! Să-i aduc pe conu Manole aici! Și încă la orele astea!

La rîndul meu, îl priveam crucindu-mă. Ce căta acum conu Manole între mine și Anica? Cum eram cu toții

Fotomontaj apărut în ziarul *Reporter*, an. II (1934), nr. 29 (4 iulie), p. 3.

(Biblioteca Academiei)

1 *mtmmmm mmm, mum, mmm* st «rwnt J -

$$K \vdash V \vdash \langle \cdot, \cdot \rangle -$$

*S»'

 $\mathbf{t}^{\mathbf{f}} \quad \mathbf{S}^{\mathbf{M}} \quad \ll \mathbf{S} \quad \ll^* \mathbf{S}^*$

** /s^/ \hat{k}) — y^i.
 J ii 4 M »x<*>b* A^i —i X

~~SECRET~~ * * *

S 'V^'^'^' "W" WyeSachse™

surescitați, nujne-am putut explica repede confuzia. Abia după ce ne-am potolit puțin spiritele am putut să-mi dau seama de ceea ce se^{se*} petrecuse în realitate. Ia ! mai nimic! toată.

Boierul ieșise în după-amiaza aceea după țirguieli, se abătuse pe la judecătorie, unde aflate, dacă nu știa cumva de maț înainte, că un nou ajutor era numit de câteva luni la Cotnari și-și exprimase, în termeni destul de aspri pe cât se pare, mirarea că nu găsisem de cuviință să-i depun, din prima săptămână, cartea de vizită. Netăgăduit, boierul avea dreptate. Judecătorul avea și el partea lui de-|dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporții enorme unei formalități fără pic de însemnătate. Dar eram tînăr și iritat, în *lot* să fac haz de mutrele lor auriute sau de propria mea păcăleală cu nepoata crîșmarului, m-am supărat ca văciarul pe sat. După ce-am invocat tot felul de scuze, unulț mai absurde și mai de rea-credință decît altele, am declarat că principiile mele (care principii ? ! dragă Doamne !), că boala boierului, că moravurile lui binecunoscute nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeță. Ba am împins perfidia pînă acolo încît tot pe ei i-am făcut răspunzători de incorectitudinea mea, afirmînd sus și tare că, în definitiv, de la ei știam că boierul e un „bătrîn satir” și că de câteva luni în șir trage să moară. Perfidia asta, de altfel, cum se întîmplă adesea în relațiile dintre oameni, mi-a și ușurat situația. De teama indiscrețiilor niele posibile, sau a scandalului, m-au lăsat în plata lui Dumnezeu. Din seara aceea mi-am recăstigat complect libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele și nopțile. La judecătorie, în afară de minimum orelor de slujbă, dădeam cu praștia¹. La faimoasele mese comune și la aperitivele tot așa de comune[^] nu mă mai arătam decît din an în Paște. Măneam pe apucatele, unde se întîmpla și ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în fiecare zi alte minuni de frumuseță de-ale naturii și, câteodată, printre vițele nebune de vie sau, mai pe furiș, între două pîrlezuri, și cite-o solidă frumuseță, în carne și-n oase,

¹ în edițiile din timpul vieții autorului : *praiștea*.

de prin satele megieșe. îmi plăcea să le încînt cu vorbe îndrăznețe, meșteșugite, culese de _prin cărți; tot așa cum, la rîndul meu, mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sfătoasă a moșnegilor moldoveni. Îi vedeam venind de departe. 'Nalți sau scunzi, dar deopotrivă de dîrzi pe picioarele lor bine legate, abia aduși din spate și'măsurînd larg pămîntul cu toiegele lor masive care ar fi cântărit cîteva ocale drepte și-n mîinile unui flăcău. De cum îi zăream, făceam așa ca să le ies în cale. Schimbam o vorbă-două la-nceput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimțite, trăgîndu-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam de la dînșii, de la toți, era literă de evanghelie. Dar de la unii dintre ei am aflat într-un ceas mai multă înțelepciune decît aleargă într-un an în automobilele Bucureștilor și mai multă omenie decît se poate găsi, într-un veac, în sufletele cîrmuitorilor.

O singură dată mi s-a întîmplat să nu observ pe un bătrîn care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduți în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi pași în dreapta mea, am auzit un glas răstit, dar plin totuși de oarecare voie bună :

— Bună ziua, căciulă, că stăpîne-tău n-are gură...

M-am uitat în pripă la moșneag. Era un om ca de vreo șaizeci și cinci, șaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat și drept ca o luminare. I-am răspuns cuviincios :

— Bună seara, moșule. Iartă și d-ta. Nu te-am văzut venind.

Și m-am sculat respectuos, scuturîndu-mi părul pe care purtam lung, și visurile care îmi împăinjeneau încă ochii.

Bătrînul s-a apropiat de mine. Nu mi-a întins mîna. Dar cu un deget, care era așa de străveziu încît părea de ceară, nu-a arătat cartea :

— ' Ce citeai acolo, mă rog matale ?

— Ia, o carte de poezii, moșule.

— Poezii ? !...

Bătrînul stătu pe gînduri un moment, parcă ar fi vrut să-și aducă aminte ce-s acelea poezii. Și-a amintit, desigur, în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut :

— • la citește-mi și mie una, rogu-te.

M-am scuzat, zîmfoind :

— • V-aș citi cu plăcere. Dar nu-s în românește. Sînt în altă limbă. Pe franțuzește.

— Or fi de Musset, atunci, bată-l norocul! E de vîrsta matale. Îl citeam și eu, ehei ! pe vremuri, cînd îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrînul rîdea înveselit. Dar se opri deodată. Făcu un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creștet pînă-n talpă. Și pe cînd eu îmi dădeam cu gîndul că trebuie să fie vreun proprietar de vii de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind de la o idee la alta, mă întrebă cu îndoială :

— • Mă gîndesc... Să nu-ți fie cu bănat că te întreb... Dar nu-i fi oare cumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari ?

— Ba chiar eu, moșule.

Bătrînul se bătu cu mîna peste frunte.

— Tiii !... domnule... ce bine-^mi pare că te vād ! De cînd te caut ! E și drept că puteam să trec pe lîngă mata de zece ori fără să te recunosc. Mi-nchipuiam un om bătos, arțăgos, un fel de țărănoi ajuns. Și cînd colo !... Ia dă-te mai încoa, tinerelule, să te vād cum arăți.

Mă examina sumar, dar cu sprincenele încrețite, mă judecă, mă cîntări și, găsindu-mă, pesemne, pe placul iui, clătină din cap, adăugînd ca pentru el singur :

— • Poftim !... să mai crezi în ce spune lumea !... Dacă nu-l vedeam citind pe Musset !...,

Eu, fără să mă întreb ce credea lumea și fără să rectific opinia favorabilă ce și-o făcuse despre mine fiindcă mă găsise „citind pe Musset“, am crezut că e de datoria mea să răspund la poMteță cu politeță și l-am îmbiat :

— Dacă m-ați căutat pentru vreo petiție, puteți să mi-o dați. Știu că nu e tocmai legal s-o rezolv aici, în mijlocul câmpului. Dar de hatîrul d-tale o să calc și eu, o dată, legea.

Bătrînul protestă, glumind :

— Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călca și mata, că le calcă destule vite încălțate. Dă-mi mai bine mina. Pe-a mea ți-o dau, cum o vezi, goală pușcă, fără petiții.

Își strângându-mi mîna lung, cu vigoare, îmi declară :
— îmi pare bine de cunoștință.

Strîngîndu-i-o și eu la rîndul meu, i-am spus însă glumind :

— Aș vrea să-mi pară și mie bine... dar nu mi-ați spus cu cine am onoarea.

— Așa-i ! Unde-mi era capul ! Vezi matală, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul cînd nici nu gîndești. Eu mi-nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaște. Așa-s bătrînii. Uite că mai sînt și tineri pe lumea asta. Iartă-i și mata. Îmi dai voie să mă recomand. Și se prezintă simplu, fără să accentueze cuvîntul „boier”, rostit mai mult din obicei-nuință : Eu sînt boierul Manole Arcașu.

Va recunoaște oricine că la toate puteam să mă aștept, numai la asta, nu. Degetele mi s-au muiat în mîna lui solidă și i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră așa de caraghioasă, așa de stupidă, de om căzut din lună, încît boierul m-a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorit :

— Matală-ți pare rău că m-ai cunoscut ?

Am bîguit repede :

— Da... Ba nu... Se poate !... Cum puteți să credeți una ca asta ?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să mă încure multă vreme în crîmpeie de fraze descusute. Bătîndu-mă ușor cu palma peste umăr, mă îndemnă prietenește :

— Haide !... Haide !... Să nu ne începem cunoștința cu o minciună. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Îi fi auzit pe atîția vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energie că aș fi auzit de așa ceva, deși mă ispîtea grozav gîndul să pun o vorbă bună pentru amicii de la moș Anghel. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzînd în fața mea un om în toată puterea vîrstei, pe cînd mi se vorbea de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav?! se rățoi conu Manole. Asta nici gînd! Dar că am nouăzeci de ani bătuți pe multe, asta-i adevărat, din păcate ! Îmi confirmă el cu tristeță prefăcută în glas, pe cînd în ochi îi mijeau două soînte de voioșie.

Nu m-am putut opri să nu exclam :

— Cum faceți atunci, ce faceți ca să fiți așa de tînăr ?

— Crezi că ești cel dintîi care mă întreb ? mă întrebă la rîndul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da de ce să mai vorbim de pacostea asta de vîrstă și *le* lucruri triste ! de ce să ne stricăm ziua de pomană ? Ce-âr fi dacă mi-ai citi mai bine din Musset ?

A trebuit să-i mărturisesc că n-aveam pe Musset la mine, ci pe un poet cu mult mai mare, care umplea acum lumea cu parfumul florilor lui de suavitate și de otravă, pe Baudelaire. Boierul n-auzise de numele lui. Mă privea făcînd un ochi mai mic și cu un surîs incredul în colțul gurii. Cu atît mai stăruitor însă insista să-i citesc din el. Și, fără să-mi dau eu singur seama de ce, poate fiindcă poezia asta e mai izbitoare și mai ușor de înțeles decît altele, poate fiindcă pe mine însumi mă subjugară în copilărie contrastele ei brutale, poate pentru că un gînd obscur îmi șoptise să pun la încercare rezistența bătrînului, am ales *Une charogne*¹. O știam pe de rost. O recitam, desigur, fără știința declamației, dar cu toată căldura și avîntul tinereții. Nu-mi scăpa în vremea asta nici o tresărire de pe fața conului Manole.

La început a ascultat-o cu atenție încordată, dar fără prea mare interes. Mi s-a părut doar că strîmbă ușor din nas la prima evocare a hoitului. S-a obișnuit însă destul de repede cu mirosul pestilențial care transpiră din fiecare rînd, din fiecare cuvînt al descripției macabre. Instinctiv, dădea capul pe spate și-și închidea pleoapele, parc-ar fi vrut să se ferească de duhoarea morții. Nu i s-a deșteptat, un moment, interesul decît cînd am ajuns la pasagiul acela, aproape idilic, în care poetul compară formele indecise ale cadavrului în descompunere cu începutul unui vis. Apoi am tăcut. Am tăcut lung, ca și cum poezia s-ar fi terminat acolo. Și numai după ce boierul și-a înturnat spre mine o privire cercetătoare și nedumerită, aștep-

¹ *Un hoit.*

tînd totuși ceva, deși vedea că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic și grandios ca un marș funebru de Beethoven :

— *Et pourtant vous serez semblable à cette ordure...*¹

Boierul și-a ridicat capul deodată. Soarele, apunînd, îi lumina fruntea. În jurul nostru natura întreagă, spectrală sub limbile de foc care lingeau cerul, părea complice cu fatalitatea morții, peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Și cînd am sîrșit, cînd am invocat, larg, ca o rugăciune :

*Alors, 6, ma beaute ! dites à la vermine
Que vous mangera de baisers,
Que j'ai garde la forme et l'essence divine
De mes amours décomposés !*²

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoție, n-a putut să-mi spuie decît :

—• Ai dreptate... E mare... E mai mare... Și nu știi... n-ai de unde să știi ce-au trezit, ce-au răscolit în mine stihurile astea.

În seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit aproape. Mi-a cerut să-l întovărășesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcușuri o lua înainte, parc-ar fi fugit de el însuși sau că cineva l-ar fi alungat din spate și, oricît eram de obicinuit cu mersul, mi se părea că abia puteam să mă țin de dînsul. Îl spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului fără să gifliască măcar, în dreptul unui podeț pe care-l știam șubred și cu o scîndură lipsă, am vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schițez o mișcare. Dintr-o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s-a oprit decît la răsîntia care desparte șo-

¹ Și totuși ai să semeni cu-această-ngrozitoare
Putreziciune cu duhoare grea...

² Cînd viermii te vor roade cu sărutări haine,
Atunci, frumoaso, să le spui și lor,
Că am păstrat esența și formele divine
Și duhul descompusului amor !

(Vezi Ch. Baudelaire, *Flori alese*, prefață și traducere de Al. Philippide, E.S.P.L.A., 1957, p. 44, 45)

I șeaua națională în două, cea din dreapta coborînd spre
I tîrg și judecătorie, cealaltă urcînd spre Fîntînă Robilor.
I Acolo mi-a întins mîna. Mă așteptam la un cuvînt de mulțumire, de amabilitate, cel puțin de formă. În loc de asta, mi-a cerut brusc cartea și mi-a spus nici pe mîine, nici la revedere, nici măcar pe cîndva, pe altă dată, ci pur și simplu : „Bună seara”. Și-a dispărut în noapte.

i M-am întors acasă destul de perplex. Fără voia mea, îmi jucau în minte cuvintele primarului : „Două-trei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toartă, și pe urmă, basta !”
\\ Cu mine nu durase nici măcar atît ! O poezie recitată, un schimb — și nici acela prea lung — de banalități convenționale, și despărțirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispîtea. Nici plăcintele. Aș fi vrut însă o dovadă, cît de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut — de ce m-aș înșela singur ? — să-l văd preocupat de ceea ce sînt, de ce fac, ce visez, ce cred, ce rîvnesc, ce năzuiesc.

,u. Nu sînt orgolios din fire. N-am nici vanități, nici susceptibilități puerile. Mi-e complet indiferent ce-ar putea să creadă despre mine o cireada de boi sau anonimele turme omenești... Dar, pe vremea aceea, țineam încă la opinia egalilor. Și conu Manole, deși îl cunoșteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui precipitată — oricît încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire — mi se părea, sincer, altfel decît cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalți și ceva mai mult decît un egal. Îmi repetam cu stupeoare : La nouăzeci de ani buehiți, simțea poezia modernă ! Și, la aceeași vîrstă, avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului o tinerețe care făcea de rușine generația mea dezamăgită și sleită. Uitînd momentul penibil al despărțirii, nu mă mai gîndeam decît la misterul vitalității acesteia prodigioase. Ce-o fi făcînd ca să fie, sau ca să pară măcar așa de tînră ? Cum și-a putut păstra judecata neatinsă ? Prin ce miracol, mai ales, și-a salvat frăgezimea sensibilității ? Bătuse de mult miezul nopții, și eu, întorcîndu-mă cînd pe-o parte, cînd pe alta în așternut, întorceam, în același timp, și pe-o față și pe alta, și pe toate fețele posibile, aceeași problemă. Căutam zadarnic cauze naturale, explicații plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, antinaturale, antiștiin-

*

țifice sau supranaturale mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a lipsit mult să dau crezare bîrfelilor de mahala. Ba sînt sigur că în momentul cînd, în sfîrșit, mă fura somnul, în clipa cînd ultimele realități întrezărite printre gene se îngîna cu primele visuri, am văzut pe conu Manole, cu coarne pe cap și cu coadă de diavol la spate, distilînd în alambicuri sticloase ca ochii Satanei elixiruri de viață lungă;

De aceea, să nu vi se pară straniu că, a doua zi de dimineață, buimăcit de somn, aiurit de vise și pîrîndu-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din așternut și m-am ghemuit în fundul patului cînd l-am văzut intrînd pe ușă ca la el acasă și străbătînd odaia cu pași mai siguri, dacă se putea, decît în ajun. Mi-au trebuit cîteva minute ca să mă reculeg. În vremea asta el îmi explica simplu că a venit sînși repare impoliteța din seara precedentă și că mă ruga să primesc în dar un paner cu vinuri și alte bună-tăți, pe care le aducea în spinare o namilă de om cît un rriurte, spîn, buzat, și negru la față ca fundul ceaunului. Am reciinoscut, din auzite, pe Vlădică, țiganul; mi-am adus aminte de vinul și plăcintele primarului; și am refuzat, curtenitor, dar hotărît.

— Nici măcar oleacă de vinișor ? mă întreba surprins și mîhnit boierul.

— Nimic ! nimic ! coane Manole. Vin nu beau. Mîncarea-i pentru mine floare la ureche. Trăiesc cu aer și cu cărți. Cărți, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii !... de ce nu mi-ai spus-o asta de aseară, măi copilule ? exclamă necăjit conu Manole. îl încercăm pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catîr mănăstiresc.

— Nu-i nimic... O să-l încarci d-ta altădată. Și, mai ales, am adăugat glumind, nu uita să strecuri printre ele și vreuna cu învățături de viață lungă.

— Iar îmi pizmuiești bătrînețele, măi mînzule ! mă amenință cu degetul conu Manole. Apoi ridicînd brațele în aer, ca și cum ar fi invocat mărturia cerului : Păi bine, nătăfleață ce ești ! Cum vrei să trăiești mult dacă bei și mănânci pe sponci ! Nu uita, măi băiete, vorba veche : mănîncă bucate de azi și bea vin de anțărț, dacă vrei să trăiești cît lumea.

— Intre noi doi, ochi în ochi, coane Manole, dumneata mănînci și bei cum spui ?

— Asta-i altă poveste ! se apără boierul. Nu știi matală cealaltă vorbă : fă ce spune popa, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi !

Și uitîndu-ne unul la altul, ca doi cumetri care se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit rîsul pe amîndoi.

De altfel, conu Manole rîdea mereu, rîdea pentru te miri ce și mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile — fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două și de cîte trei ori pe zi — că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de fațete și aspecte, pe care nu le-am putut descoperi decît cu vremea și una cîte una, era veselia. Ceea ce îndeobște lasă indiferenți pe alții sau îi întristează, pe el îl înveselea. Spectacolele naturii îl făceau să zâmbească ; spectacolele vieții îl făceau să rîdă ; însuși spectacolul morții nu izbutea sa-i întrerupă voia bună.

Ni s-a întîmplat așa, o dată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bura ca prin sită. Era ceață și frig. Dealurile se pierdeau îndărătul fîșiiilor negre de nouri, care atîrnau și se tîrau pe pămînt ca draperii funerare, în atmosfera asta lugubră am văzut urcînd drumul cimitirului, opintindu-se din greu și lunecînd la tot pasul, un popă, cu poalele anteriorului prinse în brîu, patru vlăjgani care abia duceau pe umeri un coșciug din scînduri de brad negeluite și-o femeie despletită care bocea, urla și se văicărea în urma mortului. Pe mine m-a mișcat, m-a emoționat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sînt credincios. Nu sînt superstițios. Dar cînd coșciugul a trecut pe lîngă noi, mi-am scos pălăria și, pentru înțiași dată de cînd nu mai țineam minte, mi-am făcut cruce. Firește, nu mi-am făcut-o pentru mine, și nici pentru mîntuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatîrul femeii. Mi-am spus, probabil, că vîzînd pe un străin rugîndu-se pentru răposatul ei, biata femeie se va simți mai puțin singură, mai puțin părăsită.

Cînd mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul rîdea sardonice. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpîni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de rîs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri.

— Ia, vezi mata, -că eu îi cunosc. Ii cunoşteam peamin-
doi mai bine, după cîte văd acum, decît te cunosc pe
mata. Ba, lelea Catinca, o femeie !... bună s-o pui pe rană.
El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară,
un beţivan fără pereche. I-a mîncat averea neveste-sei în
crîşme. I-a mîncat sănătatea. De cîte ori se îmbăta, şi se
îmbăta de cum se lumina de ziuă, o stîlcea în bătai. Şi
acum, ai văzut-o. Ea, în loc să zică bogdaprostului c-a
scăpat de dînsul, îl jeleşte. Şi matala, om întreg, îţi faci
cruce.

N-am vrut să recunosc, pe dată, că viaţa e plină, ca şi
moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori
grosolane, şi că numai cine le înţelege poate să-şi păstreze,
nealterate, seninătatea zâmbetului, egalitatea sufletului şi
sănătatea trupului; dar în inima mea şi aproape fără şti-
rea mea, cuvintele conului Manole lăsau pîrtie adîncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca
şi dînsul. Priveam natura cu mai multă încredere, şi exis-
tenţa, ca şi cum mi-aş fi încordat braţele în faţa ei. Rî-
zînd mai des, mi se părea că-s mai puternic ; şi descoperin-
du-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzaţia
vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi dacă...

Presimţeam un adevăr încă obscur. Ca •orbul care simte
pe piele căldura dulce a soarelui şi bijbîleşte prin întune-
ric, după lumină, aşa simţeam şi eu că un adevăr immanent
mă împresoară din toate părţile. îl dibuiam. îl pipăiam.
Ştiam că există.

îmi mai trebuia doar formula.

într-o dimineaţă, sculîndu-mă mai bine dispus ca de
obicei, cu toate simţurile îmbătate în acelaşi timp de miro-
sul aerului curat oare năvălea pe ferestrele deschise, de
cîntecul păsărilor, de transparenţa cerului albastru, de sa-
voarea vieţii pe care o aveam parcă pe buze şi pe limbă,
mi s-a părut c-o găsesc. Dacă n-am strigat „Evrika!” ea
unul din faimoşii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi
lipseşte candoarea sau curajul. în schimb, am alergat în-
tr-un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stînd tur-
ceşte, ca un înţelept, pe un purcoi de fin, cu un muc de
ţigară stinsă în colţul gurii. I-am strigat de departe :

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole şi-a dat cu o sfîrlează pălăria de paie mai
pe ceafă, s-a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se
uita de cîte ori îi ardea de glume, şi m-a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate ?

— Am găsit secretul eternei tinereţi !

— Nu mai spune ! Şi-ai găsit matala singur năzdrăvă-
nia asta ?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului,
mi-am început cu entuziasm tirada filozofico-ştiinţifică.
în termeni ditirambici, am făcut apologia rîsului sănătos,
a rîsului care, rînd pe rînd, încordează şi destinde muş-
chii obrazilor, ai pieptului, ai pînteecului, rîs fizic în apa-
renţă, dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterio-
ase, dă brînci sufletului şi exaltează forţele vitale ale
omului. I-am demonstrat cum, printr-o disciplină inteli-
gentă, printr-o gradatie severă, printr-o riguroasă şi sa-
vantă reglementare a rîsului instinctiv — un fel de gim-
nastică suedeză a muşchilor faciali şi abdominali — s-ar
putea întreţine, chiar în organismele cele mai debile, focul
sacru şi salutar al vieţii. Şi am terminat, dîndu-l pe el
însuşi oa exemplu, vrînd să ilustrez cu el practica şi teoria
rîsului.

De data asta însă conu Manole, care îmi ascultase cu
răbdare de înger toată poliloghia, m-a oprit scurt :

— Spui prostii !...

— Cum ? !

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă şi uiţi două.

— Ce-am uitat, coane Manole ?

— Ai uitat că animalele nu rîd. Prin urmare, după
teoria matala, ar trebui să se nască moarte. Şi ai uitat că
muierile hlizesc şi chicotesc tot timpul. Prin urmare, tot
după teoria matala, ar trebui să trăiască îndoit şi întreit
cît bărbaţii. Or, trăiesc şi mai puţin, şi se zbîrcesc şi mai
devreme, după cum am observat la cucoanele din genera-
ţia mea. Ei ! ce ne facem atunci cu teoria, fiule ? Pe unde
scoatem cămaşa, nepoate ?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli.
N-am avut curajul să-i stric cheful. Şi n-am avut prostul
gust să m-arăt mofluz. Am înghiţit în sec. Poate c-am în-
ghiţit şi cu noduri. Dar făcînd haz de necaz, cum se spune,
nu m-am lăsat doborît de o înfrîngere, în definitiv plă-

cută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrîn prieten să se desfăteze puțin pe socoteala mea. Și bine mi-a priit. Hazul schimbă repede în rîs adevărat. Peste un ceas, habar nu mai aveam că în aceeași dimineață mă crezusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul și pămîntul cu ecourile veseliei mele, fără să mă mai sinchiesc de sistematizări aride, ba ușurat mai curînd că scăpasem așa de ieftin din pacostea și beleaua teoriilor indigeste.

Rîdeam prin urmare. Și aș fi continuat, desigur, să rîd pînă în vremurile de apoi dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s-ar fi ivit în zarea prieteniei noastre, un nour la început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cît ai bate o dată din palme, a crescut, s-a umflat, s-a desfundat și s-a revărsat, impetuos și năvalnic, așa cum se desfundă și se revărsă, de-ai crede că Dunărea ea însăși și-a ieșit din matcă, diversele noastre cîcaine orășenești. Ce se întîmplase, ce se petrecuse în adevăr așa de groaznic ? Nimic în aparență. Totul în realitate ! Elita tîrgului aflase că eram în bunele grații ale boierului.

Vestea — după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai tîrziu — a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele comesenilor mei de pînă mai ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupoare universală. Doctorul, care mă zărise cel dintîi braț la braț cu conu Manole, nu-și credea ochilor. Judecătorul și toți ai lui, cu șezuturile) în aer și cu scăfîrliile lipite una de alta, sub lampa atîrnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă și nu-și credeau urechilor. Stupoarea n-a ținut însă mult, cum nu pot avea lungă durată nici una din marile emoții sau pasiuni omenești. Viața n-ar fi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larma și zeflemelele generale, au început pronosticurile. Cîtiva mi-au dat o săptămînă de prietenie. Alții, două. Nici unul, trei. Dar nimic nu e statornic pe lumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut și sorocul stabilit de dînșii. Și-a venit, lugubră și lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor, care se încăpățîneau să mă găsească tot în tovărășia conului Manole. Bieții mofluzi nu mai înțelegeau nimic. Le pierise pofta de mîncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoștiseră urechile. Singur medi-

cui de plasă și-[^] mai păstrat cîtăva vreme optimismul profesional. Rînjind cu buzele suflecate pînă la gingii, își arăta acum pe de-a-ntregul colții galbeni, punctați cu negru, ca patru zaruri scoase din uz. Vrînd să tenteze sau să sfideze soarta, făcea rămășaguri peste rămășaguri pe-o țuică, pe un pachet de tutun, pe-o halbă, pe-o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mînă, că mai am o zi sau săptămînă, o ultimă săptămînă de prietenie cu conu Manole. Dar și rămășagurile nu pot dura toată viața. Omul cel mai pătimaș din fire se plictisește de la o vreme să tot piardă într-una. Atunci se întoarce pocăit și cumințit la înțelepciunea strămoșilor, la cea care nu costă pe român nici un pitac de cinci : la bîrfeală. De la întrebarea inocentă a judei — „Ce naiba or fi făcînd vecinie împreună ?” — pînă la răspunsul în doi peri al doctorului : — „Ei ! și dumneata, judecătorule ! parcă ești căzut din altă lume ! cu un bătrîn satir ca conu Manole ce-ai vrea să faci !...” — nu e decît un pas. L-au făcut, plătindu-și cu inima ușurată un rînd de șprițuri. Și cum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe ceilalți i-au făcut fără să-și mai dezlege băierile pungii. Și-au comunicat astfel unul altuia, înflorind scenele la prînz și tîcîndu-le mai sarate și mai pipărate la masa de seară, că duceam în tovărășia boierului o viață de desfrîinare și de destrăbălare nemaiauzită ; că-mi petreceam nopțile în orgii și după-amiezi în chiolhanuri ; că în conacul boieresc erau o puzderie de fete de casă, una mai durdulie decît alta, pe care le iubeam eu, în parte sau de-a valma, pe cînd boierul asista, tremurînd și palpitînd, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite ; că...

Dar n-aș mai isprăvi o carte întreagă dacă m-aș pune să povestesc tot ce auzeau de data asta cu urechile lor și vedeau, aievea, cu ochii lor.

Cum e ușor de bănuț, nici unul din amănuntele astea picante nu le-am aflat de la dînșii. Pe unele mi le-a șoptit Anica, pe care am găsit-o într-o seară, alarmată, înfricoșată, pierdută, cîinîndu-mă din toată inima ei pură și lipindu-se în același timp de mine, mai felină și mai voluptuoasă ca niciodată, de cînd știa că sînt un stricat și jumătate ; pe celelalte le-am aflat de la aprodul judecătoriei.

Observasem, în adevăr, de o bucată de vreme încoace, de câte ori venea, ca de obicei, dimineața și seara, cu co-[^]respondența, citațiile, petițiile și alte hîrtii de rezolvat, oă-i umblau ochii ca măgelele, pieziș, pe furiș, scotocind printre scaune și vrafurile de cărți, cotrobăind pe sub mese, ipe sub pat, pe după perdele și prin toate colțurile odăii. Într-o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu destulă bunăvoință totuși :

•— Ai pierdut ceva, Ghiță ?

Ghiță, în loc să răspundă, zîmbi șiret și-mi făcu cu coada ochiului.

— Nici azi nu v-a trimes nimic.

— Ce să trimeată ?... Cine să trimeată ?

Ghiță, iarăși, în loc să-mi răspundă, începu un pomelnic ;

— Apoi, dă ! cum spune și domnul judecător, și domnul grefier, și domnul arhivar, și domnul subprefect...

Exasperat de ocolirile și echivocurile *luU* m-am răstit la el :

— Nu te întreb ce spun alții ! Îți vorbesc doar românește ! Ai înțeles ? Te-am întrebat : ce să-mi trimeată ? Cine să-mi trimeată...

— Boierul, de ! răsuflă necăjit Ghiță. Nici vin... Nici...

— Ieși afară !...

Am sărit din pat după dînsul și i-aș fi dat cu ghețele în cap dacă n-apuca s-o tulească pe ușă. Bineînțeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violența. Eram sincer hotărît să-i cer iertare. Ticălosul nu mi-a lăsat însă nici mulțumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd venind, m-am pomenit cu el umilit ca un cîine bătut și gudurindu-se pe lîngă mine :

— Am mîniat tare astăzi pe domnul ajutor !...

Ce era să-i mai răspund ! I-am răspuns și eu :

— Mi-a trecut, Ghiță. Ține ! Bea și tu un pahar în sănătatea mea.

I-am strecurat stîngaci, bacșișul. El l-a făcut să dispară cu dexteritate. Dar iri clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, și pentru cîțiva lei dați cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce știa, și-mi raporta tot ce prindea de dindărătul ușilor. Majoritatea informa-

f'

|
!

|

)

I

|

J

T

f'

țiilor lui erau, ca ale tuturor agențiilor secrete, prolix și insipide. Cuvînte reproduse anapoda, fapte înțelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Arareori mă amuzau. De pildă, cînd îmi repeta, cuvînt cu cuvînt, cîte-o scenă mai cu coarne și mai cu moț din orgiile mele sardanapalice, povestită de doctor sau de judecător. Și-o singură dată m-au interesat. În seara cînd Ghiță mi-a comunicat, în mair taină, că niște anonime, proiectate în comun și scrise cu mîna ofițerului de jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise Ministerului de Justiție.

De data asta mi s-a părut că gluma se îngroașă. Am crezut că e momentul oportuni să iau boul de coarne. M-am adresat deci, direct și personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuție cu puțință. Și cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

^ După ce-a încălecat toate vorbele late și toate principiile mari din lume, începînd cu morală și sfîrșind cu diversele ei imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziție, dar cu reticențe, cu abilități, cu întortoeheli de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lîngă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebuie să ne reunim cu toții, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraș, din cînd în cînd, o dată pe săptămînă, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul și cu subprefectul, dacă cu ceilalți i-ar veni peste mînă boierului; sau cel puțin cu subprefectul și cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfîrșit, dacă la rigoare și subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

^ Ee s-a petrecut în mine, ascultîndu-mi judele, e ușor de înțeles, dar greu de explicat. M-a impresionat umilința cererii ? M-a încîntat ridicolul eliminărilor succesive ? M-a ispitit rolul inedit de emisar diplomatic ? Nu mai știu. Des-
tul numai că i-am făgăduit cu ușurință, luîndu-mi angajamentul formal că voi reuși.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu Manole cum urca sprinten și voios colnicul, am simțit că ar fi o faptă urîtă să-l întîmpin cu vorbe de clacă și mi-am dat seama de greutatea întreprinderii. Am încercat totuși. Spunîndu-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i desore-

țese mai întâi fruntea, am început să-i descriu cu vervă și cu cât puteam mai mult spirit mutrele paraponisiților¹ mei. De la primul portret, însă, conu Manole m-a întrerupt :

— Ești vesel, și-mi pare bine. Povestești cu haz, și mă bucur. Dar e degeaba să strici orzul pe giște. Caraghioșii aceia nu mă interesează. Vorbește-mi de altceva, Ce-ai mai citit nou ?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Începusem cu vervă și am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale științei, de misterele cerului, de tot ceea ce știam că-l interesează și-l pasionează, cu speranța că, amețindu-l cu raportul cuvintelor, voi putea, spre sfârșite, să reviu la ceea ce aveam pe inimă. Speranță zadarnică ! Am revenit și în ziua următoare, și-n alte patru sau cinci zile în șir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei, ticluite de mai înainte, dar cu același insucces. Până ce, într-o seară, cum începusem tocmai o timidă și supremă tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mîna să închid pliscul și, privindu-mă atent, ascuțit, printre genele unui singur ochi, m-a întrebat muștrător :

— Măi spînzuratule, tu-mi ascunzi ceva ? Te cam vād de-un cîrd de vreme că-mi tot dai tîrcoale cu procopsiții ceia de la crîșma lui moș Anghel. Ce-i cu dîșii ? Te-au trimes la mine cu vreo jalbă în proțap ?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deșertat sacul. Conu Manole m-a ascultat pînă la capăt. Ii vorbeam cu căldură. Eram rînd pe rînd duhliu și patetic. Începusem să cred eu însumi în ce spuneam. Cu atît mai vîrtos speram să mă creadă el. Aș fi dat nu știu ce să-mi vadă fața, Cu siguranță că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înnoptase de-a binelea. Nu-mi mai vedeam nici vînful nasului. Aș fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greșeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, își trăsese plapoma peste cap. În jurul nostru pămîntul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pînze umflate de corăbii.

¹ *Paraponisit* — supărat, nemulțumit.

Numai înspre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul strălucea viu între două dealuri înclinate leneș, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

În frumuseță, în liniștea, în misterul acesta al nopții care începea, conu Manole parcă ezita să-mi răspundă. Simțeam bine că se luptă cu el însuși și că făcea un dureros efort oa să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte 'abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva de dincolo de dealuri sau din adîncul pămîntului.

— Copchilule... m-ai întrebat de multe ori ce fac și ce dreg ca să nu mă doboare mulțimea anilor pe care îi port în spinare. Îmi dau cu gîndul că ar fi poate păcat, măcar de hatîrul minunilor care plutesc acum asupra noastră, să nu-ți dau o pîrtică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Îmi auzeam bătăile inimii. Bătrînul se opri se un moment. Apoi urmă, ceva mai tare :

— Știi tu, măi puștiule, de ce par mai tînr decît alții de vîrsta mea ? Știi tu de ce mi-am păstrat judecata limpede și simțurile netocite ?

Conu Manole mă lăsă cîteva momente agățat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghiceam însă că se destind într-un surîs amar și resemnat.

— Fiindcă m-am ferit, ca de foc, de proști, măi tîncule. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea, Mi-au fost dragi și oamenii, iiii căutam cu luminarea. Aș fi vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam : bunuri, gînduri, emoții, năzuinți, și bunul cel mai de preț dintre toate : vremea. Îți închipui și tu că într-o viață lungă cît două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut și eu fel de fel de oameni. Și buni, și năraviți, și răi, și nătărăi, și cinstiți, și bandiți, și escroci, și vițioși, și păcătoși, și ticăloși, și spînzurați feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m-am ferit de nici unul. Am vorbit cu toți. De la mulți am învățat cîte ceva. Cine ți-o spune că din vorbele unui vîntură-lume sau într-un fund de pușcărie nu poți să înveți nimic, să știi că acela minte, ori că el însuși nu e în stare nimic să înțeleagă. Dar și cine ți-o spune că poți să înveți ceva de la prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de -carte sau căptușit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupești între ochi.

Conu Manole se odihni câteva momente. Răsufla grăbit. Răsuflă apoi mai larg, o dată, și urmă :

— Lumea, măi băiete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare făptură își iaie slovele ei. 'Numai ochi să ai să le citești. Singură pagina prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citește într-însa ! Pas de găsește ceva în ea ! Se înturnă muștrător spre mine : Și tu ai vrea să mă înhăitez cu dinșii ?

Rîdea înăbușit. I-auzeam rîsul ca un gîlgîit de apă în fundul unei peșteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele care scăpărau deasupra mea, mi se părea că sclipesc și ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gîndurile. Nu i-am stîmjenit rîsul. Aș fi vrut să-l mai aud. De la el singur, urmă într-un tîrziu, rar și trist:

— Tu, flăcăule, ești tînăr... Ai viața înaintea ta... Că bogatul -care nu se uită la o firfircă, poți să-ți risipești ceasurile la crișma lui moș Anghel... Dar eu?... Uită-te la mine : nu cum par, ci cum sînt... Sînt bătrîn... Zilele mi-s numărate... N-o să mai văd multe nopți .ca noaptea asta... N-o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mîine... sapa și lopata... Cît sînt însă pe picioare, și glasul conului Manole vibra cald și sumbru în noapte, cît încă mai am o picătură de sînge în vine, iartă și tu egoismul bătrînesc, aș vrea să-mi umplu hîrbul ăsta de viață, așa cum se umple ulciorul de lut cu apă de izvor, cu tot ce-a mai rămas mare și bun în lume și cu tot ce mai e frumos pe pămînt...

Ultimele cuvinte le-a șoptit mai mult decît le-a spus. Dacă n-aș fi știut că nu se închină mici lui Dumnezeu, nici lui Dracu, aș fi putut să-mi închipui că se roagă. Își ridicase amîndouă brațele în aer. Le urmăream umbra subțire profilîndu-se pe 'licăririle cerului și descriind un larg arc de cerc, ca și cum ar fi vrut să cuprindă în ele tot văzduhul. Abia murmură :

— Privește, copchilule... își lăsă apoi brațele să-i cadă ușor pe genunchi. Se înclină încet spre mine. Se propti aproape de umărul ımeu. ımi suflă în urechi : Tst!... Ascultă, piciule !... Ascultă cum țîrîie un greier, de-ai zice că raza luceafărului sfîrșie intrînd în (pămînt...

Am ascultat, încremenit. Parcă fusesem surd pînă atunci. Deodată, în jurul meu, în noaptea caldă și mută, sub pîl-

plireea nenumărată a stelelor, alți greieri, sute și mii de greieri, de aproape, de departe, din fundul văilor, de pe coamele dealurilor, au început să cînte. Era un zvon, un ison ușor și vast ca un preludiu de orchestră. S-ar fi spus că pămîntul își umfla și dezumfla ritmic coastele ca foalele unei orgi uriașe și că respirația lui profundă umplea noaptea de vuiet, ca bolta unui templu.

— Mai vrei să te întorci la dinșii ? mă întrebă șugubăț bătrînul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe care îi zăream acum ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenții și vanități. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru ıntîiași dată. ımi spuneam cu entuziasm : iată sensul vieții adevărate. Și repetam de-a doua zi chiar, cu emfaza firească vîrstei : „Să trăiești în armonia sau dezarmoniile universului, față în față cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă ! Dar în toate cazurile, departe de proști." Avea dreptate conu Manole. ın lături prostia ! Cu aere umilite, smerite și cucernice, ea ne stinge Luminile cerului, așa cum maicile la mănăstiri, pioase și cernite, sting cu mucarnițele lor lungi flăcările polkandretor. La gîndul că prostia ımpiedicase, veacuri și milenii de-a rîndul, progresele omului și că și-acuma se punea de-a curmezișul tuturor inițiativelor, tuturor ınfăptuirilor, tuturor ındrăzelilor, o mînie surdă ımi ıncrunta ispirincenele, pe cînd răbufniri de orgoliu exagerat ımi umflau pieptul.

Nemaiputînd să păstrez numai pentru mine sentimentele de dușmănie care mă agitau, am izbucnit într-o zi față de conu Manole :

— Ca și d-ta, ıi desprețuiesc și eu și ıi urăsc de moarte.

— Pe cine ? mă ıntrebă bătrînul, făcând pe speriatul ın fața atitudinii mele războinice.

— Pe proști...

•Atunci o umbră de tristeță trecu pe fruntea lui.

— Ești nerod.

— Cum ?

— Ți-am spus că ești nerod.

— Da de ce ?

— Fiindcă, măi tîmdală, pe un ilepros nu-l desprețuiești. Fiindcă pe un rîios nu-l urăști. Și fiindcă un prost nu e

mai vinovat de prostia lui deoît râioşii şi leproşii de boala lor...

L-am întrerupt sarcastic :

— Să-i plîngem atunci ?

— Şi mai ipuţin încă ! mă sfătui, blajin şi blînd, bătrînul. Plînsul, ca şi ura, scurtează viaţa. Mă întrebi mereu de ce-am trăit aşa de mult ? Fiindcă n-am plîns micimile lumii şi n-am urît scăderile ei. Sînt destui ochi şi inimi haine pentru asta. Noi ? Noi să privim mai sus, şi de mai sus.

— Bine !... Bine !... am consimţit eu zîmbinid. Dar cum ?

— Ocolindu-i, măi păcală ! ţi-am mai spus-o. De ce te faci că nu înţelegi ? Să ne apărăm de palavrele prostului cum se apără vita cu coarnele şi calul cu coada de bîzîitul muştelor. Să nu stăm în calea dor. Să ne ferim de dînşii. Nu de alta, dar, ca mai toate molimele, iprostia se ia. De cîte ori mi s-a întîmplat să stau de vorbă cu vreun prost mai mult de cinci minute, mă simţeam şi eu, de la o vreme, greu de cap, seîrbit de toate, preocupat ide fleacuri şi de mărunţişuri. Am încercat de multe ori. Poate-oi fi eu prea slab de îngerii. Încearcă şi mata...

Ce să mai încerc ! Constatarea conului Manole o făcusem şi o refăcusem în nenumărate rînduri. Numai că n-o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbura şi mă intriga totuşi. Cum se face că toţi cei care, dintr-un motiv sau altul, trăiesc departe ide lume, izolaţi, închişi în ei înşişi sau în peşteri, sau turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei omeneşti, ou sînt la fel de înţelepţi şi n-apucă nici pe departe bătrîneţile conului Manole ? Cîţi schimnici, cîţi pustnici, cîţi sihastri, cîţi anahoreţi n-au murit în floarea vîrsitei ! Un caz, mai ades, îmi sta (pe inimă. ifoni aminteam de un călugăr pe care-i cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, aşa îl chema pe călugărul meu, se închisese tot-un vechi "cuptor ide făcut pîine, aşezat drept în mijlocul curţii, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării şi despicat în două de rădăcinile unui mestecăn zvelt şi alb ca un fum de ţigară. Paisie lipise crăpăturile cu mîinile lui, astupase cu moloz şi băligar toate găurile şi zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsînd o deschizătură numai cît un lat de palmă, ca să i se treacă printr-însa coji de pîine sau de mămăligă şi o troacă de apă. 'A stat aşa, zidit şi îngropa:

[
I
i
p

-V

i
,

^

f

,

,

^

-f

^

de viu ca într-un cosciug, neputînd să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brânci, neschimbînd o vorbă cu nimeni, sufocat şi înecat în 'propriile lui murdării, unsprezece ani în şir* Eram de faţă cînd jandarmii, din porunca stăpînirii, au spart zidurile ou tîrnăoape şi-au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite care i se înclaiaseră dena lungul spinării pînă la buce şi cu ochi goi, lăptoşi, albi aproape, ca de orb. Mai tîrziu, după ce îl-au îmbăiat şi l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb cîteva vorbe cu dînsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe -cîte le ştia, le aşeza în şir, fără articole, fără predicate, aşa cum vorbesc copiii. Il pricepeam cu greu, dar îl pricepeam. Nu era nebun. Nici înţelept însă nu pot să spun că era. Ia, un biet om ca atîţia alţii. Un creştin. Şi a murit de tînăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au dezgropat. Ou toate astea, **daca** teoria conului Manole era cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adînci bătrîneţe. Nici un om, în adevăr, din cîţi întîlnisem pînă la dînsul, şi de la el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deşertăciunile şi de prostia ei ca monahul Paisie.

I-am povestit întîmplarea asta conului Manole, într-o zi superbă de vară, cînd toate crengile copacilor erau pline ca de flori şi de fructe sunătoare, de cîntecele păsărilor. Şi-am mai adăugat, mi se pare, ca să-l necăjesc şi eu oleacă :

— Ei ! Să te văd acum, cucoane, pe unde o să-mi scoţi şi mata cămaşa !

— Cum mi-e portul. Prin nădragi ! mi-a ripostat ghiduş boierul. Dar tot el reveni : Să lăsăm însă gluma la o parte. Cazul e simbolic. Povestea, interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atît mai vîrtos cu cît întăreşte tot ce ţi-am spus.

M-am uitat chiorăş la dînsul.

— Nu te zgîi, mă rog matale, aşa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgîieşte-ţi mai bine ochii pe dinăuntru şi gîndeşte-te că Paisie â trăit unsprezece ani în şir, zi şi noapte, în tovărăşia timpilor.

Crezînd că rn-^a înţeles de-a-ndoiasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat :

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcu însă cu mina, plictisit, ca și când ar fi alun-gat o muscă :

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici în somn. Trăiește cu el, sau cu alții. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuși, vezi și mata ce imbecil și-a ales ca tovarăș de drum. Dacă a trăit cu alții, spune-mi rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr ? De bună seamă că nu cu noi, păcătoșii. Ci eu cei de-o teapă cu el : cu sfinți, cu martiri, eu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă socie-tate ! mormăi conu Manole. Tot unul și unul ! După un moment de șovăială, îmi adaogă, confidențial : îi cunosc pe toți. Din curiozitate, din vițiu, poate, am citit și eu *Viețile sfinților*. Nu te povățuiesc isă-mi urmezi pilda. O să fii mai câștigat citind viețile haiducilor, oricât de idiot ar fi scris. Un Jiaou, un Tunsu au ceva omenesc într-inșii, dacă nu mai multă omenie decât toți cei din vremea lor. Âu nădăjduit, au luptat, au urât, au iubit, au făcut rău și bine; au trăit. Pe când sfinții !...

Conu Manole făcu un gest de scîrbă, ca și cum, din ne-băgare de seamă, s-ar fi atins cu mîna de-o coropeșniță sau de-o broască rîioasă. Se potoli repede însă. văzând că în fața lui nu erau legiunile ide lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălțate cu toate florile pămîntului. Respiră adînc parfumul lor și, întorcîndu-se spre mine și privin-du-mă glumeț, cu ochii înfipti ca doi licurici sub streășină sprincenelor, mă întrebă :

— Ce-ai spune, imăi zvînturatule, dacă acum, când ne rid dealurile sub arșița soarelui, m-aș apropia tiptil de tine și, cu mutră pocăită, cu -priviri spăsite și cu glas pe nas, ca al •popii eîod iese eu toate odăjdiile pe el în ușa altarului, te-aș îndemna : Măi copile, nu mirosi florile cîmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, bete de aer și de lumină, cîntau în preajma și deasupra noastră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, muștrător, eu degetul :

— Măi copilandre, nu asculta cîntecul privighetoarei, că ispitele Diavolului sălășluiesc sub limba ei...

La câțiva pași de noi, un pom uriaș își culca ramurile, încărcate de roade pînă la pămînt. Mere domnești, mari

cît luna plină* străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea și mă amenință cu spaimă prefăcută :

— Măi flăcăuie, nu gusta din mărul cela rumen ca um obraz de fată mare, că viermele ascuns într-însul o să-ți pătrundă în carne și-o să te roadă pînă la ficiți.

Deznădăjduit, nemaîștiind încotro să dau cu capul, cu nările închise, ou urechile astupate, cu toate simțurile be-tege, mi-am ridicat privirile spre cer. Dar conu Manole stătea la pîndă. Tună înfricoșat :

— Asta nu ! Mai ales asta, nu ! Om în puterea vîrstii, nu pipăi cerul cu ochi năimiți de frumusețea lui, și nici trupul copilelor cu gînd de desfătare, că se burzuluiește Dumnezeu și te-or pîrjoli flăcările iadului...

N-apucă însă bine isănși termine palinodiași-l pufni răsul. Mă scutură, amical, ide braț :

— Oe^aizice de mine, măi Michiduță, dacă apostolicește și duhoymicește, dar serios ca un țap logodit, ți-aș fi vorbit astfel ? Ce-ai spune dacă, cu glas fătarnic și pe nas, ca un dascăl într-o strană, te-aș povățui : „întoarce-ți, omule, căutătura Ide la bunurile Vremelnice și odihnelște-ți-o, pentru veacul veacurilor, amin ! la sânul Celui-de-sus..." Nu-i așa că ți-ai spune, și pe sfântă dreptate : „A căpiat moșneagul !" Fruntea conului Manole se posomori : Cu toate astea, așa ne vorbesc sfinții, ceva mai prost, firește, dar cu același tîlc. Așa au trăit mucenicii. Așa au gîndit părinții bisericii. Așa l-au făcut neom, după chipul și ase-mănarea lor, pe Paisie. Aișa au surghiunit, dintr-o lume făcută pentru simțurile omului și pe care, fără de ele, nici n-ar putea măcar să și-o închipuie, cântece, culori, mi-resme, femei, gîndire ; și-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui Dumnezeu sensibil numai la du-hoarea lăturilor : bubele și puroaiele cărnii. Ah ! Dum-nezeul lor !

Ajunseserăm în vremea asta, pe nesimțite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într-o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar îri depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului, și

' Palinodie — retractarea unui lucru zis înainte.

înspre apus, profilîndu-se aproape transparent pe ceru) ars de soare, zimții Carpaților.

Ridicîndu-și brațele la înălțimea orizontului, conu Manole îmbrățișa tot cerul și tot pămîntul, cît se vedea, și dincolo de ce se vedea cu ochii, dintr-o singură privire. Apoi rosti larg, ca o binecuvîntare :

— Ce curat e aerul !... Ce dulce e viața !... Și ce hîd. e Dumnezeuul lor!...

Stătu așa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se rotea, ca un nimb, în jurul capului. O suflare de vînt i se juca în șuvițele albe ca sideful. S-ar fi spus că aripi nevăzute îi *răcoreau fruntea. Intorcîndu-se împăcat și liniștit spre mine, îmi mărturisî :

— Ți-am spus că am trăit mult fiindcă m-am ferit de năîngia oamenilor. Nu ți-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viața, fiindcă am scos dintr-4-nsa pe Dumnezeu.

N-aveam nevoie de prea multă trudă ca să-i cred pe cuvînt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Știam și eu că o clipă furată superstițiilor, rugăciunii sau temerilor deșarte e o clipă icîștiigată asupra morții.

Dar mărturisirea bătrînului mă nedumerea totuși. Îmi spuneam cu închietudine : „In trei sau patru feluri, pînă acum, mi-a explicat marea lui longevitate. Cînd s-a înșelat ? Cînd m-a înșelat ? Nu cunoaște el însuși taina pe care o poartă într-însul ? Sau, cunoseînd-o, mi-o ascunde ?”

M-am hotărât să-l urmăresc mai de-aproape. Nu mă gîndeam, firește, la ce se gîndea elita tîrgului : la vrăji misterioase, la retorte, fiole și alambicuri întortocheate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, cînd ies strigoi din morminte și trec prin aer, valvîrtej, călări pe cozi de mături, ostașii Satanii. Îl cunoșteam acum prea bine pe boier ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte și cu coadă la șezut. Nu mă gîndeam, de asemeni, la copilele din satele megieșe, firave îșinabia involte, amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei și puteam, prin urmare, să'mi imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, ascuns de ochii oamenilor ca un harem, și străbătut — în efluvii parfumate și acorduri imprecise,

pe lespezi de marmură sau profunde covoare orientale — de pași mărunți, ușori și goi.

Dar de viziunile astea fugare și lascive, dacă le-am avut, nu era de vină viața conului Manole ; nici gîndurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopților care începeau să fie ceva-ceva mai lungi, fierbințelea sîngelui și zvâcnirile inimii, peste care creierul omului nu poate fi lătăpîn. Cînd eram cu mintea limpede, ceea ce mi se întîmpla mai totdeauna, îmi spuneam : „Bătrînul tău prieten nu te-a invitat să-i vezi gospodăria ? O fi avînd motivele lui. E poate încă una din originalitățile lui. Oricum ar fi, însă, nu bănuî, nu suspecta, ei mulțuimește-te cu ce-ți dăruiește. Fiecare ins arată semenilor lui ce are el mai de preț. Unii, palatele, moșiile, giuvaericelele, bogățiile lor. Alții, sufletul sau înțelepciunea. Ție ți-a căzut partea leului. Nu crîoni. Nu aiura. Profită. Scormonește. Adâncește.”

Am profitat, și cu ce rîvnă încă ! Mai ales că de data asta, totul, oameni și împrejurări îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sîcîia cu insistențele lui. Se resemnase, iprobabil. Cei de la crășma lui moș Anghel, învinși sau plictisiți, mă lăsaseră și ei în plata Domnului. Arșița implacabilă a zilelor de vară se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roadele toamnei, își "odihnea trupul osenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

În calmul naturii și-n indiferența creaturilor, m-am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, ou o lentă și savantă încântare. Procedînd prin eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. întrebările alternau, grave sau ușoare. De cîte ori întîlneam pe boier, îi puneam cîte una :

— Fumezi mult, coane Manole. Nu crezi matale că tutunul întreține sau lungește viața ?

— Mai e vorbă ! mă lua peste picior bătrînul. De aceea pesemne c-au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii **Bibliei**. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fîn însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul, coane Manole ? l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cît de cît viața ?

— Care orgoliu ?... Ce fel de orgoliu ?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și rîciie aripile de pămînt. nj...

— Poftim! Ce-ți mai trecu acum prin minte ! Să fn mândru de putere, cînd nu poți să faci nimic cu dînsa, să-ndrepți un rău, să schimbi un suflet, ca miniștrii, bunăoară; sau cînd orice hoț poate s-o aibă, tot ca miniștrii, bunăoară. Cît despre nume !... Conu Manole se propti țeapăn ipe picioare și-și îndesă mîinile în șolduri : Mă cheamă Arcașu ! Și vrei să-mi țiiu nasul bîrligat pentru atîta lucru ? De ce, mă rog ? Cînd se putea, tot așa de bine, să mă cheme Armașu, Abrașu sau Aldămașu...

Am încercat un protest timid :

— Cu toate astea, tradiția... sîngele... strămoșii...

— Ce sînge ?! Care strămoși ?! hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur de strămoși ? Eu, unul, ba ! Nu-i știu pe toți. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei — iertate-i fie păcatele — era frumoasă coză, dar rea de muscă, foc. Așa erau vremurile și muierile pe-atunci, că de-atunci s-au schimbat de le-a mers pomina !... zîmbi bătrînul. Dar chiar de-ar fi fost altfel. Chiar dacă m-aș trage direct din arcașii lui Ștefan. Ei și ? Care țigan nu se trage și el. din tată-n fiu, de la descălecătoare și mai-nainte de descălecătoare ? Cine se poate naște din pîntecele femeii, fără părinți, care la rîndul lor au avut și ei alți părinți ? Și de ce să te crezi căzut cu hîrzobul din cer pentru atîta lucru ? Și de ce să te glorifici cu o meteahnă sau ou o faptă de rușine pe care o împărtășim cu toate dobitoacele pămîntului ?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta și ștergînd, cu-minte, orgoliul de pe răbojul longevității, l-am întrebat altădată pe boier :

— Dar justiția?... Sentimentul că ești drept și că poți împărți și altora dreptatea, nu crezi matală că poate prelungi viața ?

Conu Manole îmi făcu cu ochiul.

— Hai, bați șaua ca să priceapă iapa. Ți-ai spus așa, într-o doară : „Ce-ar fi dacă mi-aș trage un pic de spuză pe turtă cu mîinile lui moș Manole ?” Fiindcă ești și matală

o fărîmă de judecător, ai vrea să te asiguri, din vreme, și de pensie, și de adinei bătrîneți. Șterge-te pe bot, măi mînzule ! Paște, murgule, iarbă verde ! Justiția n-a lungit niciodată zilele nimănu. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe ale altora. Vorbesc, cît mă taie capul, despre justiția 'oamenilor. Că nu te-i fi gîndit, de bună seamă, la celelalte justiții : la justiția, naturii, la justiția lui Dumnezeu...

— Ba la toate m-am gîndit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, zîmbi mucalit bătrînul, fiindcă și cu ele, și fără ele, e tot un drac. Vezi și matală. Justiția lui Dumnezeu ? Haram de capul ei ! Dumnezeuul **Bibliei** cere dinte pentru dinte. Al **Evangheliei**, să-ntorci dreapta dacă ți-a fost palmuită stînga. Al **Coranului**, mai șmecher, vrea o lege pentru ai lui și o alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu, biet om, din încurcătura asta de mațe, cînd nici Dumnezeii nu se înțeleg între ei ? Barem justiția naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă și expeditivă. Ai puterea ? Al dreptatea. N-ai puterea ? Te mănâncă lupul dacă ești oaie ; îmbuibatul, dacă ești flămînd ; și nemernicul, dacă ești cinstit la suflet. Taman ca justiția oamenilor !

— Atunci să fim sceptici ? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpînită în glas. Să fim impasibili ? Să fim cinici ?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduință. îmi răspunse împăciuitor :

— Să nu fim mărginiți, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împărțim în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm de doctrine. Să nu ne poticnim în teorii. Ele țârmuresc viața. N-o explică. Și n-o înțeleg.

„Cu toate astea — îmi spuneam eu cu exasperare și-n seara aceea, și-n zilele următoare — trebuie să existe în inima omului un resort, oricum s-ar numi el, convingere, doctrină, credință, care să-l suștie în clipele de îndoială, să-l întovărășească în ceasurile de dezamăgire, să-i dea brînci în zilele de luptă. De pildă, idealul, gloria !”

Cu fața iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier :

— Dar gloria ? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri morocănos.

— Nu știu. N-o cunosc. Eu nu vorbesc>decît despre ceea ce știu.

N-avea dreptate... Știam și eu, știa și el că n-avea dreptate. Cum îmi spusese el singur altădată : „Dacă oamenii n-ar vorbi decît despre ceea ce știu, cine naiba ar mai deschide gura?!” Cu toate astea, n-a fost chip să-i mai dezleg băierile gîndirii. E exact că nici eu n-am insistat mai mult decît se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înțeleptul meu prieten trăise prea mult și văzuse prea multe ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanitățile omenești.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului, nu-mi lipseau. Cauzele care lungesc sau scurtează viața sînt nenumărate ca nisipul mării. N-aveam decît să mă 'plec și să iau din grămadă : lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, remușcarea, averea, sărăcia, ambiția, umilința, resemnarea, trufia, vițiul, virtutea, cîte și mai cîte altele, să poți alcătui cu ele un dicționar cît degetuli cel mare de la mîna dreaptă de gros. I le-am înșirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai nici una, cred. După toane și împrejurări, conu Manole îmi răspundea cu o glumă, sau pe (îndelete, sau nu-mi răspundea de loc. De cele mai adeseori însă îmi răspundea. Dacă n-aș fi un pios adorator al sfîntei leni, și dacă n-aș prefera celei mai frumoase pagini scrise gîndul instabil care o inspiră, visurile și dulcile aiurări ale minții care o premerg, de mult aș fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, totuși, că o să-l scriu odată și odată. Poate, iarăși, că n-o să-l scriu nicicînd. Și poate că mai bine e așa. Cenușa conului Manole va odihni mai liniștită.

Fiindcă el însuși mi-a spus odată, legănîndu-și capul ca un pom bătut de vînturi :

— La ce să scrii ?!

Vorbea astfel, trăgîndu-și alene pasul, într-o minunată zi de toamnă, tristă și încântătoare, ca toate lucrurile oare se sfîrșesc. Cerul era sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite și răzlețe, plăci de aramă ruginită. Frunze veștede foșneau, la cotituri, sub pașii noștri.

— La ce să scrii ?! repetă bătrînul. Ce-ți închipuiești tu, măi încurcă-lume, e-o să răirflie din toate vrafurile de hîrtie tipărită de-a lungul veacurilor ? Ce cuvinte noi ai

[putea s-aduci omenirii ? în ce tipare reînnoite să le torni ? Și cine să te asculte ? Și cui i-ar folosi ?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pămînt, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedea că era trist. I se întîmpla și lui, ca orișicui, să aibă asemenea căsurile de descurajare, cînd amara ironie a vieții sau vanitatea ei apar, deopotrivă, înțeleptului, ca și celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l ațîț, i-am spus :

— Cam așa vorbea și eclesiastul.

Dar atunci un cocor, vîslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole își ridică privirile.

Alți cocori, în *Cete*, în unghiuri, în linii frînte, străbateau văzduhul. Pe cerul vînat desenau slove albe.

— • Silabisește-le pe ele mai întîi, măi cărturarule, mă sfătui înseninat bătrînul, și dă-i pace eclesiastului. El căina deșertăciunea omului. I-o plîng și eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. În jurul nostru se-ntinde cartea lumii. Deschide-le, măi papă-lapte. Răsfoiește-le, măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul-păimîntului. Și să-mi spui mîine ce-ai înțeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă și toatale. Începem culesul.

Și cu vorbele astea ne-am despărțit. M-am uitat după bătrîn pînă ce-fi dispărut, țațoș și săltăreț, printre coardele de viță ; apoi am luat-o și eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea sa mă întorc, mai devreme ca de obicei, la judecătorie sau în tîrg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gîndul s-ascult îndemnurile boierului și să studiez natura. Cu gravitatea învățăcelului, m-am pus pe lucru. M-am uitat lung la cer, pînă ce mi-a înțepenit ceafa. Am scrutat bine pămîntul, pînă ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Am cercetat zborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M-am înțepat în urzici. Și mi-am sucit gîtul după eîrdurile de fete care veneau, cîntînd și hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva— de ce m-aș face mai cu moț decît nu sînt — nici n-am prea înțeles, nici n-am prea văzut.

Mai curînd l-am văzut, hăt! de departe, pe Ghiță al meu, cînd mă întorceam spre casă, pe la toacă, cu desagii înțelepciunii deșerți pe umeri, dar vesel ca un cîntec hai-

ducea și flămînd ca un lup. I-am strigat cît m-au ținut plămînii :

— Măi Ghiță, măi!... pune de gătit!

Dar Ghiță nu m-a auzit. Înfipt ca un par în mijlocul drumului, își făcuse palma cozoroc deasupra ochilor și măsura șoseaua de la apus la răsărit. Fără doar și poate că mă pîndea pe mine. De ce mă aștepta, însă ? Nu m-am întrebat. Și nici un presentiment misterios nu mi-a strîns inima.

L-am strigat a doua oară, și-a treia oară, și de cîteva ori în șir. Iar dînd m-a auzit sau m-a zărit, prostul de el, în loc să dea ibuzna-n casă, s-a repezit spre mine. Degeaba îi făceam semne disperate. Cu cît dădeam din mîini mai tare, cu atît grăbea galopul. Leoarcă de sudoare, gîfîind și bolborosind, m-a anunțat, spionînd împrejurimile cu priviri speriate :

— Domn... ajutor ! Domn... ajutor ! Două scrisori pentru dumneavoastră...

Oricît îi plîngeam de milă, m-a pufnit rîsul.

— Ei și ? Două scrisori !... Alergi de-îți iese sufletul din tine și faci atîtea marafeturi pentru două scrisori!... Dă-le-ncoa !

— Vedeți că... Și pleeîndu-mi-se peste umeri, izbuti să mai adauge, pe cînd cu mîini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într-o batistă murdară : Vedeți că e mare zarvă-n tîrg... Boierii noștri-s la moș Anghel. Chefuiesc de la prînz... Scrisoarea-i de la domnul ministru !

Am strîlmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mîini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiță avea -dreptate. Primul plic, galben, oficial, purta ștampila Ministerului de Justiție. Celălalt era de la tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană și cheful de la moș Anghel. De .data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam oare. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întîrziu, măcar cu cîteva minute, surpriza neplăcută, am deschis mai întîi scrisoarea tatei. De la primele rînduri, însă, am holbat ochii, și tot sîngele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de cîte patru și de cîte cinci ori aceeași frază, fără s-o prîncep. Mi-a trebuit un ceas ca s-o termin. Opt pagini de scris mărunt, îndesat, pline de muștrări amare, de imputări severe, întretăiate ici și colo de cîte o dojana mai blîndă,

în care stăruia nădejdea că, în cele din urmă, tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-!meu îmi spunea că a aflat — din 'însăși gura ministrului, cu care fusese coleg de școală în copilărie — de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari și că-i crăpase obrazul de rușine la vîrsta lui ascultînd ce-i povestea fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărășia unui bătrîn stricat pînă-n măduva oaselor. Și nu vorbe-n vînt! exclama nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete de acuzație sprijinite pe scrisori, pe rapoarte, pe documente autentice. În cuvinte duioase îmi amintea de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi dea învățătură și creștere cuviincioasă, de făgăduielile mele solemne ; și mă întreba cum de m-a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare și să decad pînă-ntr-atîta încît să uit tot ce-mi datoresc mie însumi și numelui cinstit pe care-l port. Din fericire — și numai din considerație pentru dînsul — ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă și ireparabilă. Cariera nu-mi era sfarmată. Aveam încă vreme să-mi revin în fire își posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al țării, într-o comună din Dolj.

N-am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aș fi sfîșiat cu dinții ! Nu mai aveam nevoie de slujba lor ! Să și-o păstreze ! S-o dea altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui trîntor. Unui samsar. Știam acum ce-nseamnă magistratura lor, justiția lor. Mi-o spusese și conu Manole. O să le-o strig în față. O să le-arunc demisia în nas. Și ce demisie ! Eram tînăr încă. Nu cunoșteam viața. Îmi închipuiam că dregatea trebuie să iasă de la sine, ca untdelemnul, la suprafață, și că minciuna, și birfeala, și calomnia pot fi demascate. Îmi juram să n-am astîmpăr și odihnă pînă ce nu voi da de gît pe ticăloși. De-aș fi știut că trebuie să * umblu desculț, flămînd și gol, voi lupta. Două zile în șir, cu ușile zăvorite, am scris, am șters, am adăugat, am rupt și-am copiat un memoriu pe nu mai știu cîte coaie de hîrtie. Soarele îmi (bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răspundeam. Răsunau dealurile de eîntece. Nu le auzeam. Mîn-

cam acasă. **Fumam** țigară după țigară. Pluteam în nouri de fum și într-o piclă sinistră de ură și de răzbunare.

Așa m-a găsit, într-a treia zi de dimineață, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gândisem de multe ori la dînsul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare sau să duc cu mine seîrba învinuirilor nedrepte. Mă hotărîsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă rușine de obrazul bătrînului decît de fuga mea.

De la primele cuvinte, însă, după ce mi-a mîni^iat ușor fruntea și s-a uitat întrebător, adînc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voi putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Și-am plîns ca un copil.

Cuminte, conu Manole m-a lăsat să-mi plîng cu sughițuri tot năduful. Abia după ce m-am liniștit oleacă, m-a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoială în glas și ridicîndu-mi fruntea spre dînsul:

- Mai ai încredere în mine, dragul moșului ?
- Am, coane Manole... Cum să n-am ?
- O să mă ascuți atunci ce te-oi sfătui ?
- Te-ascult, coane Manole.
- Chiar dacă nu ți-oi fi la început pe plac ?
- Chiar...
- Ce-ai scris matala acolo ?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară econsimțămîntul, și-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuși coaiele răvășite pe masă, pe scaune și pe pat, și le-a citit cu migăleală cu atenție, rînd cu rînd, filă cu filă, pînă la urmă.

A rămas dus pe gînduri cîteva momente. Apoi a clătinat scurt, hoițărit, din cap :

- iNu !... Așa nu merge... Nu e bine... Nu se poate.

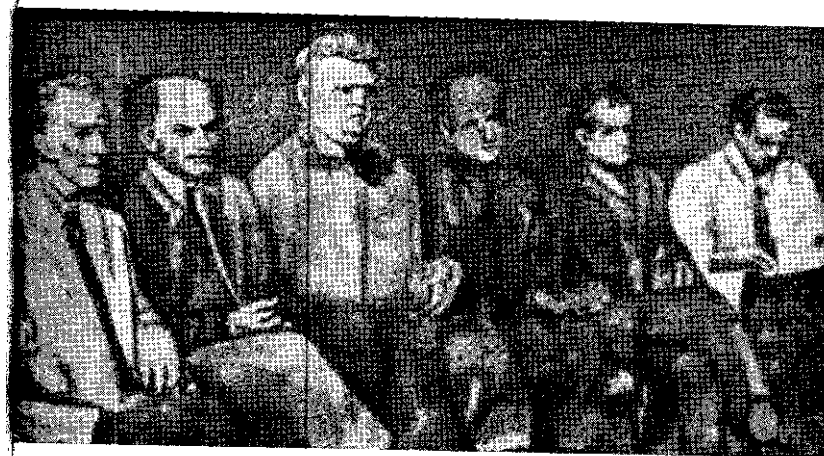
Îl întrebam numai din ochi : „De ce nu, coane Manole?”

— Apoi, măi băiete... E prea lung și n-o să-l citească, nimeni. E prea sincer ca să-l creadă cineva. Și mă vorbești prea de bine într-insul ca să nu se gîndească alții la rău.

Începeam să ziîmlbesc.

— Știi ce-aș face eu, mă eopchilule, să fiu în locul matala ?

- Fă cum crezi, coane Manole.

"Congresul sindicatelor de artiști, scriitori și ziariști." Din prezidiul de onoare: A Toma, N.D. Cocea, Mihai Sadoveanu, Cezar Fetrescu, Mircea Birsan și Matei Socor. Fotografie apărută în ziarul Victoria, an. II (1945), nr. 256 (31 august) p. 3.

(Biblioteca Academiei)

JV D Cocea. Portret apărut în volumul *Vinul de viață lungă*.
a III-a, București, 1946.
(Biblioteca Academiei)

— Uite... aș lua memoriul ăsta de sus și l-aș rupe pînă jos. L-aș lua apoi de mijloc și l-aș rupe pe din două. Și-aș urma tot așa pînă ce nu s-ar mai alege nimic de dînsul.

Făcînd cum spunea, conu Manole rupea coaiele una după alta și le așeză, grămadă, ca un pumn de confeti, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi :

— Munca mea de două zile !

— Dă-o focului, măi băiete. Ea te-a făcut să plîngi. Uite cum rîzi acum. Așa te vreau! Aseultă-mă pe mine : nu-mai mișeii se bocesc. Omul tare rîde. Și cînd plînge, nu plînge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale tuturor.

I De data asta țineam să mă justific :

— Dar n-am plîns, coană Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i îmfund.

— Cu atît mai rău, măi netotule. S-o știi de la mine. Numai vinovații se apără. Numai ticăloșii se răzbună. Cînd o vită calcă mai apăsător cu copita în băltoacele drumurilor și te murdărește de sus și pînă jos, trebuie să fi de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu paru-ntr-însa. Ce mi-e via ! Ce mi-s oamenii ! Da-i păcatelor. Nu te mai gîdi la dînșii. Ia-ți mai bine haina în spinare și hai ! vino cu mine. Soarele trebuie să fie de trei sulițe pe cer. Și culesul a început.

Am ieșit pe ușă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă nici unul. Eu respiram cu nesalt, pînă-n fundul plămînilor, aerul dimineții. Manole, cu nasul în vînt, parcă respira zărilor. Cînd am ajuns în dreptul Fîntîinii Robilor, în loc s-o ținem oblu sau s-o luăm la stînga, ca de -obicei, el a cîrmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezînd că se înșală. Dar boierul urca sprinten, 'grăbit, spre via lui. L-am urmat, uitînd dintr-o dată toată amărăciunea zilelor din urmă. Îmi rîdeau ochii. Inima îmi bătea ușor. În pragul porții celei mari am rărit pasul și mi-am fixat privirile în pămînt. Nu vroiam să văd via în crîmpeie, bucată cu bucată. Țineam la prima impresie, Abia după ce-am trecut binișor de poartă, mi-am ridicat ochii. M-am uitat repede în lături, înainte, am îmbrățișat toată priveliștea dintr-o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nici o surpriză prea mare. Bănuiam eu. Era o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urîță. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pămîntul

afinat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului, iar de partea cealaltă, pe garduri de sîrmă. Frunzele stropite din belșug cu piatră vînată. Și struguri mari, grei, atîrnînd de pretutindeni, ca țîțele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului și-am poposit pe un fel de platou, într-o ogradă imensă, umbrită de copaci groși dît roata carului, printre care albia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme și, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boieresc, mi s-a părut că pătrund într-o altă lume, într-o altă viață, cunoscute din cărți, alfiate din spusele bătrînilor și uitate de mult. Impresia era extrem de bizară. Aveam o simplă dgradă de vie în fața mea, cu acaretele și uneltele ei de muncă risipite la întîmplare, și cu toate astea, ograda părea mai curînd un tablou stilizat, desprins dintr-o ramă, decît o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuie luau înfățișarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Cîteva pluguri trîntite unele peste altele, oi Căruță răsturnată lîngă un zid, două poloboace desfundate, uitate sub cumpăna fîntîinii, păreau anume puse acolo, nu pentru că ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul pitorescului. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, șiruri de fete și flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cîntînd spre clădirile din stînga noastră.

Conu Manole se îndreptă într-acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie; și el însuși nu se mai sătura privind și ascultînd. Un zgomot vast, continuu, domina cîntecele culegătorilor. S-ar fi spus căi o moară de aptera prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu izgomotul, fără să bănuiesc de unde vine. Mi l-am explicat abia cînd am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa *dît* zece din izilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile, rîzătoare, treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rîndul lor, urcați pe scări improvizate, le deșărtau în trei călcătoare, de doi stînji în lungime fiecare, și așezate de-a curmezișul cramei. Panerele golite zburau prin aer,

însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din 2bor. Nici una nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. În același timp, în cele trei călcătoare uriașe, alte fete și neveste, cu poalele sumese în forîu de li se vedeau pulpele pînă la șolduri, zdrobeau poama în ritm cînd domol și legănat de horă, cînd sacadat și precipitat de bătută.

Ivirea boierului n-a speriat și n-a stingherit pe nimeni. Munca nu s-a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gilgîia din vrane. Cofe, donițe, oale de lut plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaților. Crama vuia și duia din temelie. În aer pluteau efluvii dulci și acre, amețitoare și iritante, de poamă călcată, de năduseală și de femeie.

Conu Manole se mulțumi să întrebe :

— Merge treaba, măi diavolilor ?

— Strună, boierule!

O singură fetișcană ridică hazliu din umeri și, rîzînd cu toată gura pîrguită între doi obraji ca două mere, bodegăni :

— Ar merge ea și mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa oleacă în pace.

— Dar ce ți-au făcut, Frăsina moșului ? se miră hîtru bătrînul.

— Ia ! Gavrilă al Cojocarului !... îl știi matale...

Fata ezită o clipă, uitîndu-se amenințător și ștregărește la un drac de băiat, cu ochi ca mura, care tocmai își des-eărease coșul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să știi că te spun, Gavrilă !

— Spune, fă ! că doar n-am omorît pe tată-meu.

— Ai spus să spun ? Ține minte că tu ai spus !... Și izbucnind deodată : M-a sărutat pe gură, boierule !

— Cum se poate ! exclamă scandalizat conu Manole. Ți s-o fi părut, Frăsino ! Ai făcut tu una ca asta, măi-Gavrilă ?

Gavrilă se scarpină în ceafă.

— De ce să mint, boierule ? Am făcut-o ! De ! ca omul de la țară. Dă nu-s purtat prin lume și n-am învățat cum se face la orașe... Și întorcîndu-se spre fată, cu ochii lui

ca mura măriți de uimire prefăcută, o întrebă : f*ăi, unde era să te sărut ? fată hăi !

S-a pus pe râs boierul. Rîdeau feciorii. Rîdeau muierile. Rîdeau cu toții. Dezarmată, rîdea și Frăsina. Se prefăcea ea oă-i mînioasă foc și-l împrôșca pe Gavrilă al ei cu must și cu ciorchini, dar rîdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcăii o suceau și-o învîrteau. Mîinile li se rătăceau prin vecini. Chiote izbucneau în învălmășeală. Țipete înăbușite. Vorbe de muștrare :

- Astîmpără^te, bădiță!
- Ține-ți mîinile acasă, măi Toadere !
- Te pîrâsc boierului, Ionică !
- Arză-te-ar focul, blestematele !

Cu alte vorbe și alte tonuri, același „fugi încolo, vino-n-coace, lasă-mă și nu-mi da pace” al femeilor dintotdeauna. În vremea asta, însă, treaba mergea strună. Mustul gîlgîia ca șuvoaiele umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau vădînd eu ochii. Crama zumzuia ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau în cîntece și ștregării. Nu mă miram de șotiile lor, de glumele lor sărate și ardeiate. De cînd hoinăream prin sate, învășasem doar atîta lucru că, în mijlocul naturii impudice, oamenii sînt mai slobozi la gură și fetișcanele mai puțin năzuroase și spășite ca surorile lor de la orașe. Nu mă miram iarăși că în libertate și veselie munca mergea mai cu spor. Cunoșteam în privința asta teoriile boierului. Ceea ce mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om ai progresului și în curent cu descoperirile științei, își mai călca strugurii cu picioarele, ca pe vremea lui Pasvante.

îndreptîndu-ne încetișor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înțelepțește :

— Vița, dragul moșului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N-o fi avînd suflet, ca omul, dar are și ea viața ei, simțirea ei. Trăiește. Eu mi-am dat de multe ori cu gîndul că între toate viețuitoarele pămîntului trebuie să fie, trebuie să dăinuiască un fel de legătură tainică. De la ultimul firicel de iarbă chiruit în șanțurile drumurilor, pînă la fruntea ta și-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar *scara* e aceeași. Sîntem o apă cu tot ce viețuiește în univers. Ai auzit și tu că giuvaergiii ca să redea strălucire mărgăritarelor aproape moarte, le pun la gîtul cucoanelor. Pie-

lea muierilor le întinerește. Apoi dacă un bob de scoică renaște la sînul femeilor, cum ai vrea tu să se lese mai prejos rodul viei ? Stoorce un strugure printr-o rișniță sau pune-l sub un teasc. O să bei apă chioară, abia îndulcită. Zdrobește același strugure sub talpa omului, cu toate necurătenii ei, cu toată sudoarea ei, și-o să bei ce n-ai băut tu de cînd ești, vin ca apa vie, din podgoriile lui moș Manole.

într-adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător ca ograda unui gospodar cuprins, boierul a bătut din palme și-a poruncit lui Vlădică, țiganul, să-i aducă două sticle înfundate, una de ICotnar roș, din anii Eteriei, și alta de Cotnar alb, din acela pe care-l știau numai ei amîndoi.

— Pînă atunci să luăm cîte o gustare, mă îndemnă bătrînul, să golim ește-un pahar în cinstea oaspetelui și, potrivit daHnei, să ne spălăm mîinile și fața.

—> iSăTbem, cucoane, și să ne spălăm. Dar aș fi mai bucuros să-ți văd mai întîi casa.

— Voia dumitale ca la banul iGhica, fiule. iNumai că n-o să prea ai ce să vezi într-însa. Ia ! o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca și stăpînă-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu izidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poți învîrți carul cu boi prin ele, cu sobe cît altarele bisericilor de la țară, dar ce-am văzut pe pereții ei străvechi n-o să mai văd și nu se mai vede azi în casele bogate, și moderne. Numai rafturi, din podele pînă-n bagdadie. Și în rafturi, numai cărți. Iar pe unde nu erau nici cărți, nici rafturi, tablouri minunate, pînze din toate epocile și din toate școlile, adunate de el, alese de el, cum mi-a spus mai pe urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus și într-o vreme cînd puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquez sau un Millet pe prețul cîtorva fâlci de moșie.

'Neștiind unde să-mi arunc ochii mai întîi și ce să văd mai repede, întîrziem în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat de izece ori pînă să mă despart de un șir adorabil de elzeviruri \ răsfoiam în grabă o ediție princeps, căutam să descifrez pe apucate titlul unui volum cu scoarța patinată de*mîinile cine știe cîtor cărțurari și de scurgerea anilor.

' *Elzevir* — caracter tipografic, după familia de tipografi olandezi, cu același nume (sec. al XVI-lea și al XVII-lea).

Conul Manole clătina din cap în vremea asta și mormăia ca pentru el singur :

— Știam eu, măi șoarece de bibliotecă ce-mi ești, că fac bine ceea ce fac nepoftindu-te să-mi treci pragul casei. Nu te-ai mai fi despărțit de hîrtoagele astea. Aici te-ai fi îngropat. Aici ai fi mucezît.

Privindu-l cu o muștrare tristă în ochi, conu Manole se îmbuna repede :

— Ei ! nu lua și mata în nume de rău tot ce-ți spun. Așa-s bătrînii ! Eu le-am citit și răsцитit pe toate. Sînt sătul de bucoavne puse-n rafturi. Ca mîine o să-l vezi și pe moș Manole într-un raft de patru seînduri. Astăzi lasă-l să trăiască. Hai și-om bea !

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Și l-am urmat, cu gîndurile aiurea, cu ochii pe pereți. Mergeam în silă. Tîrîiam pașii. Parcă m-ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spiona pe sub gene. Zîmbea în barbă. Deodată s-a oprit locului.

— Tiii ! măi plodule, mi-a venit un gînd năstrușnic.

L-am întrebat politicos, dar fără prea mare interes :

— Ce gînd ? cucoane.

— Tot sîntem noi singuri în seara asta. Nu ne-aude nimeni. Cine știe cînd ne-om mai vedea ! Și stai pe ghimpi de atîta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile :

— Cum ? Ce ? Care taină ?

— Ei ! care taină ? Doar n-am o sută ! Una singură pe care o am, vrei să ți-o spui ?

— Mi-o spui, cucoane ! Zău că mi-o spui ?

— Dar cărțile ? Măi șolticule...

— (Dă-le focului !

—• Te mai gîndești la ele ?

Ce să mă mai gîndesc ! Cum era să mă mai gîndesc la * altceva. De cărți îmi mai ardea mie acum ? De rafturi ? De picturi ? Casa mi s-a părut dintr-o dată pustie. Nu-l mai vedeam decît pe conu Manole. M-am luat în trap după dînsul. L-aș fi urmat în pas de dans dacă nu mi-ar fi fost rușine. Exultam !

Ne-am spălat mîinile și ne-am răcorit obrajii cu apă rece, Am ciocnit cu el primul pahar de Cotnar roș, care

mi s-ă prelins în vine că argintul-viu. Ne-am așezat la masa strălucitoare de albeața pînzelor de in, sub flacăra luminărilor din două grele candelabre de argint. Am mîncat bucate simple și frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brînză. Fructe. Și la cafea, din tabacherea boierului, mi-am răsucit o țigară. Lăsînd rotocoalele de fum leneș să se ridice, să se întindă, să se încovdaie și să se deștame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, așteptam ou nerăbdare și cu sufletul pe buze destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. își sorbea liniștit cafeaua. La a doua țigară, bătut ușor din palme și porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică se înclină, dispăru și reapăru curînd în urmă, oăleînd în vîrful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii țintă la sticla culcată ca un prunc în brațele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca și cum ar fi depus pe masă sfintele moaște, așeză în fața boierului, într-un paner înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămașă de nisip împietrit pe dinafară. Boierul cu mîna lui și cu atenție infinită o destupă. Un fum ușor pluti, cîteva secunde, deasupra mesei. Lăsîndu-și capul pe speteaza scaunului și cu ochii pe jumătate închiși, conu Manole respiră adînc. Mă întrebă în șoapte :

— Simți ceva ?

Simțeam în adevăr, prin mirosul obicinuit de livențică și de lucruri vechi al casei, strecurîndu-se un miros mai subtil, imai insinuant, iritant și lasciv. M-am uitat, mirat, în ijurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniță aprinsă. I-am răspuns simplu:

— Parc-ar mirosi a smirnă... a tămîie.

Conu Manole zîmbea :

— Uită-te acum și la culoarea lui.

Ridicînd un pahar pînă-n dreptul luminărilor, mă întrebă :

— Cum ți se pare ?

Cum să mi se pară ! În pahar parcă nu era vin, ci chihlimbar. Ape roșii, fosforescente, jucau cu irizări nesfîrșite în masa compactă a vinului untdelemnos. Nu era Cotnar roș. Era Cotnar alb. Și cu toate astea, în cupa de cleștar, la flacăra luminărilor, Cotnarul acesta alb avea răsfrînger de purpură și sînge.

Fără să-mi mai aștepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca și cum ar fi binecuvîntat vinul:

— E Cotnarul meu de viață lungă. O să-4i spun povestea lui. Bea mai întâi dintr-însuî.

Am dus paharul grăbit la gură, parc-aș fi vrut să-l dau aerului. Boierul ridică brațele în aer :

— Tîi așa, măi ageamiule ! Nu dintr-o dată. Moaie-ți mai întâi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povața. Am lăsat picăturile s-alunece una eîte una, pe jgheabul limbii, pînă-n gîtlej. Nu mă ardeau. Îmi răcoreau doar și-mi parfumau răsufllarea. Uneori parcă aveam o grădină suib cerul gurii, li savuram aroma și-mi spuneam : „Așa vin mai înțeleg și eu !” Nici o acreală nu-mi venea pe gît. Și nici o greutate nu-mi apăsa tîmplele. Dimpotrivă, mă simțeam lucid, vesel, ușor. Rîzînd aproape cu hohote, i-am spus conului Manole :

— Îți bați joc de mine, boierule ! Asta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea.

Conu Manole mă privea țintă, li rîdeau și lui ochii. Dar ochi mult mai aprinși, mult mai tineri ca de obicei. Și glasul mi s-a părut și el mai sonor și mai bărbătesc cînd mi-a răspuns.:

— Păi, firește ! Nu ți-am spus ? Nu te-am prevenit ? E vinul tinereții !

— Să bem atunci, cucoane !

— Să bem, nepoate !

Și mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeași culoare. Același parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Cînd îl sorbeam, îl respiram cu nările deschise și-l simțeam în același timp în nas și pe vîrfll limbii. Dacă n-aș fi știut că sînt în casa conului Manole, aș fi jurat că mă aflu într-un cîmp de flori, pe-o căpiță de fin sau într-o biserică. Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundea pînă-n fundul sufletului. Îmi ușura trupul. Îmi deschidea mintea. Vedeam limpede, parcă n-naș fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vîrfll degetelor. Nu eram (beat. Nu m-am îmbătat niciodată. Dar nu e greu să-ți închipui ce e beția, care schimbă pe om în paiață sau în fiară și-l trîntește, ca pe-o lbrută, la pămînt. Eu nu mă scălimbăiam. Nu urlam. Mi-era bine, așa cum trebuie să-i fie pămîntului jilav stropit de soare... M-aș fi întins. Pluteam

într-un fel de beatitudine infinită. Și cu toate astea, contrast admirabil, simțeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanță, de tinereță. I-am strigat vesel boierului :

— Vin ca ăsta aș putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviiorează ! Te întinerește !

— Păi nu ți-am spus-o ?

— Așa-i ! Mi-ai spus-o !

Și-am izbit cu pumnul-n masă. Mă uitam cu ochi hilari la el :

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule ! Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns ! Ce-i cu povestea ?

— Ehei ! povestea-i lungă, măi băiete... E mult de-atunci... Aș putea să-ncep ca-n basme : a fost odată ca niciodată...

Vorbea încet și rar. Tărăgănat, cu întreruperi, își desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam țintă la el. Îi vedeam fruntea și mușchii feței contractîndu-se. Îi vedeam buzele mișcîndu-se. Dar buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai degartate, tot mai surde. Din cînd în cînd numai, înăbușit, auzeam cîte-un erîmpei de frază :

— ... Era pe la patruzeci și opt... baricade se ridicau la toate răspîntiile Parisului... Noi, un pumn de boiernași, eram toeți de entuziasm și de 'libertate... m-am întors în Moldova noastră oropsită o dată cu cei dintîi „bonju-riști"... pe atunci nu erau trenuri... diligente, poștalioane, surugii, oare chiuiau trecînd peste dealuri și peste cîmpuri fără drumuri...

Apoi n-am mai auzit nimic. Nici un orîmpei de frază. Nici un cuvînt. Prea chiuiau surugiii. Iar harapnicele se jnvîrteau, plesnind din sfiehiuri ca pocnete de pistoale. În larma lor, caleașca boierească zbura, ca o nălucă, peste hopuri și hîrtotape. Fugeau țarinele în urma ei. Rămăneau satele mofluzе, în nori de colb și în schelălăiala cîinilor și plozilor speriați. Sărea șanțuri. Trecea ape fără poduri. Trezea freamătul pădurilor. Scula mahalalele. Iat-o la Iași. Ca un vîrtej străbate patriarhalele uliți desfundate. Și scurt, dintr-o singură smueitură de hățuri, caii alibi de spumă înțepenesc locului în fața casei din Sărărie. Porțile sînt încuiate. Slugile își așteptau însă stăpînul. Ca din pă-

mînt, răsar oameni de curte, jupînese, fete de casă și de suflet, argați, rîndași și robi. [Lanțurile cad. Junele boier, voios și sprinten, sare din caleașca. în gheroe strîns pe talie și cu gîtul înfășurat de trei ori într-o cravată cît un brîu, pare mîndru la vedere ca un Făt-frumos. Fetele își dau cu coatele : „Frumos s-a mai făcut, surato !” Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se și întrebîndu-l : „Matale ești, maică ?” Dar iun glas cald și plîns îl strigă din cerdac :

— Manole !... Manole !...

iRîzînd și smulgîndu-se fericit dintre dînșii, junele boier urcă treptele cîte două și cîte trei deodată și se aruncă în brațele maică-sei. Dulce îi mai mîngîie obrajii, zuluții bieței mame și cum îl înfășură și-l împresoară horbotele malacof ului !

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă :

— Sănătoși sînteți, mamă ?

iȘi ea-i răspunde :

— Te doream, Manole. Tată-tău se temea că n-o să te mai vadă. Te așteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave și narghilele, temutul vistiernic, cu barba albă pînă la brîu, înflorită totuși de un zîmbet, i-a întins mîna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întîi la frunte, apoi la buze. O simțea tremurînd sub buzele lui. Fără gînd rău și-a spus : „Tata a slăbit foarte. N-o să mai poată fi mînia lui Dumnezeu, ca mai înainte. Cu știrea sau fără voia lui, o să pot face și eu țării un pic de bine”.

Curînd însă și-a dat seama că binele e mai ușor să-l rîvnești decît să-l faci. Cu moșneagul nu era de glumit. Oricît îl rosea și-l slăbise boala, între degetele lui noduroase, închircite ca rădăcinile copacilor, ținea încă solid strînse frînele treburilor obștești. Era și el un tip, în felul lui, bătrînul vistiernic. Ca mai toți boierii din protipendadă, de-o vîrstă cu el, mai că nu știa nici să scrie, nici să citească. Cu ochelarii încălecați pe burioul nasului, cu degetul urmărind rîndurile chirilice, silabisea slovă cu slovă, și cînd citea, parcă un bondar se învîrtea prin odaie. Era plin de îngîmfare, în schimb. Nimeni n-avea voie să cîrtească în fața lui. Tot ce spunea el era literă de evanghelie. Ca să-și puie o simplă iscălitură, cu trei caturi și cu cîrlionți la începutul și la sfârșitul fiecărui cuvînt, în

josul unui zapis, chema pe nevastă-sa, pe Manole, pe toți cei mai de aproape ai casei și, privindu-i pe deasupra ochelarelor, le repeta, apăsător, zicala lui favorită : „Cine nu-și deschide ochii, deschide punga !” Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cîrcotaș cînd era vorba de drepturile altora, zgîrcit de-și mîncea de sub unghii, nu trăia decît pentru liturghia de duminică și ca să-și rotunjească, prin încălcări și procese la domnie, moșia părintească din Bivolari. Cînd a murit, i-a lăsat lui Manole o moșie de patru ori mai mare decît o moștenise el însuși, și pentru care nu cheltuise nici un irmilie. Iar cît a trăit, n-a lipsit o duminică sau o singură zi de sărbătoare de la biserică. Știa toate slujbele pe de rost. Era toată știința lui. Dar pentru asta se socotea mai învățat și mai îndreptățit să-și spuie cuvîntul în div&nuri decît oricine altul. Dumnezeu îl lumina. Așezat în strana episcopală, urmărea vorbă cu vorbă eitațiile preotului. La cea mai mică greșală, sau abatere, sau scăpare din vedere, își ridica toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, și urla de se cutremura catapiteasma : „Ai sărit pe *Doamne miluiește*, popa ! Ia-o de la început, că-ți crap capul!...” Popii îi știau de fridă. Satele îi știau de frică. Slujbașii cîrmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se mulau genunchii numai văzîndu-l ?

Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis și să-l înfrunte. Bătrînul îl asculta mulțumindu-se să mîrîiasea printre gingii. O săptămînă buchită l-a ascultat. Ba că robia țiganilor e o rușine. Ba că țaranilor li se cuvine și lor slobozenie și pămînt. Ba că Moldova trebuie scăpată de turci. Ba că ei tinerii boieri, sosiți proaspăt de la Paris, vor schimba totul, din temelie. Bătrînul vulpoi îl lăsa să vorbească. Nu sufla un cuvînt. Dar într-o bună dimineață pahonții' stăpînirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf și l-au trimis peșcheș cuvioșiei-sale starețul Mănăstirii Neamțului. Un an și mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi și rugăciuni. Degeaba își frîngea mîinile maică-sa și bătea mătănii la toți sfinții, vistiernicul Toader rămînea neînduplecat. Iar cînd, în sfîrșit, i s-a muiat și lui cerbicia în ajunul marilor sâr-

' *Pahonț* — soldat.

bători ale Pastelor, nu i-a dat voie să vină printre boieri, la Iași, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari, ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boierești se întindeau pe trei dealuri cu văile lor. Opt crame, beciuri săpate pe sub pământ cale de-o poștă, patru sute de călcători da cules nu pridideau să strângă tot rodul unui ari. O oștire de argați era sub ordinele lui, și cinci sălașe de țigani. Printre acestea, cel mai numeros era așezat la poalele dealului, lângă fîntina căreia i se mai zice și astăzi a Robilor. Acolo junele boier cobora adesea. Neputînd să mai facă nici un bine țării, se mulțumea să îndulcească zilele acelor pe care romanticul epocii îi socotea ca pe cei mai nefericiți. Ducea zaharicale pruncilor, mărgelile ieftine muierilor, cîte-o scutire de corvezi sau de bătai bărbaților și cuvinte bune tuturora. Firește, pentru atîta lucru nu era mai iubit decît alți boieri sau stăpîni. Cînd nu faci oamenilor tot răul pe care îți stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ți păstrează recunoștința pentru asta. Cîștigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alai de cum se arăta la marginea șatrei. Și fetele nu mai dispăreau ca șopîrlele sub corturi cînd îl vedeau venind. Așa se face că într-o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchi de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Rada.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, și unele mai frumoase decît altele. Pe cîteva le avusese, pe altele le dorise, de cele mai multe își amintea, cum ne-amintim, cu-o ușoară strîngere de inimă, de necunoscuta pe lângă care, o clipă, am trecut și cu care n-o să ne mai întîlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrîngea flăcări de sînge pe fețele hoardei țigănești, prinsă în joc sălbatic în jurul focului, a uitat de toate frumusețile lumii și n-a mai văzut-o decît pe Rada. O privea încrămenit. Ce avea ea mai deosebit decît celelalte ? Ce avea în port, în mișcări, în zîmbet, în priviri, în pielea ei radioasă sub zdrențele cămășii ? Cine-ar putea să spună ? E nebunie și vană ambiție literară să descrii frumusețea. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea de bronz, de aur și de aramă a lunii enorme cînd se ridică de după dealuri; și nu se pot exprima în cuvinte mlădierile unui trup de femeie care se îndoiaie, se încovoiaie, saltă, alunecă și dezmiardă tot ce-l în-

conjoară, că șiroaiele de apă limpede cînd curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poți să le vezi și să le simți.

Manole o vedea.

Nu s-a apropiat de ea decît tîrziu, cu teamă, cu sfială, după ce și-a făcut de vorbă lungă cu unii și cu alții. Fata nu era îndrăzneată. Dar nici sperioasă. În fața boierului îi tremurau ușor genunchii, ca la căprioare, cînd în același timp sînt gata să se apropie sau să fugă ; dar pe sub genele ei lungi și grele îl privea cinstit în față. Manole a întrebat-o de unde e, fiindcă n-o mai văzuse pînă atunci prin partea locului. Ea i-a răspuns, arătîndu-i toți dinții umezi, printre buzele cărnoase și răsfrînte :

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada ! Boierul nu-și mai aduce aminte ? A uitat boierul cînd îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele și el îmi dădea coji de pîine albă unsă cu povidlă ?

Așa-i ! Unde-i fusese capul ? Cum nu se gîndise el la Rada ? Cum nu întrebaser de ea ? Cum n-o recunoscuse, barem ? Dar și cum s-o recunoască ! Era numai de-o șchioapă cînd plecase la Paris. O zvîrlugă. Un drac împe-lițat de fată, goală pușcă, fără sini, fără șolduri, cu degete smolite de dezghiocatul nucilor, cu fața mînjită pînă la urechi de zeama zmeurei și a murelor, slabă ca o pisică leșinată și agățată ca o maimuță de toate crengile copacilor. Și-acum !

Numai privind-o, sîngele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, și nu se îndura. Ar fi vrut să stea, și nu îndrăznea. A plecat, în sfîrșit, dar la spartul jocului. Și cum a dormit în noaptea aceea, o spune-o și morților. În crivatul larg și alb se învîrtea ca pe jăratec. Îl ardea așternutul. Pernelle îl frigeau. Nu-și găsea locul nicăieri. N-avea decît un gînd, bătut în minte ca un cui : să se facă mai repede ziuă, ca să-și poată vedea iarăși pe Rada. Firește însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămîni în șir n-a mai văzut-o. Rada intrase ca în pământ. Și el nu îndrăznea să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umbla, ca un dezmetic, de colo-colo. Își căta de treabă, fără rost, prin preajma șatrei; și fugea rușinat, de cum zărea picior de om, ca și cum toată țigănimia s-ar fi luat după dînsul. Pe unde n-a căutat-o în zilele acelea nesfîrșite ! La munci, la bucătărie, în grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile

pe unde se întorceau cîrdurile de fete de la păscut. Se oprea în dreptul fiecărui trecător, cu întrebarea pe buze : „Nu-i fi întîlnit cumva pe Rada ?” Și pleca brusc, cu moartea-n suflet, neizbutind să-i rostească numele. Cînd un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi bătea inima ca ciocanul grăbit pe nicovală ; și în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedea pe ea.

Abia peste vreo două sau trei săptămîni de vană alergătură, într-o dimineață, cum se întorcea încă o dată dinspre Fîntîna Robilor, abătut și obosit, parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă și, după ce s-a ploconit și l-a hirotonisit în tot felul, a zîmbit cu înțeles și a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului :

— I s-au aprins rău călcîile boierului după Rada...

Un val de sînge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji și-a simțit că se roșește pînă-n vîrfurile urechilor. Dar nu s-a putut stăpîni să nu-l întrebe :

— Ai văzut-o ?

— Dacă poruncește boierul, o să i-o trimet mai pe seară... Vătaful zîmbea mereu : Boierul ar putea să-i dea ceva de muncă...

Întîiul lui gînd a fost să-i dea lui, codoșului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gît și să-l strîngă în brațe. În sfîrșit, să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca și cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus :

— Bine... trimete-o... Azi, mîine... cînd s-o putea. Și i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, pînă seara, l-a muștrat amar cugetul. Nu putea să-și ierte ușurința cu care se dase de gol și rușinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tînăr încă și necunoscînd datinele și năravurile pămîntului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s-a ridicat să trimeată după dînsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de rîs în fața oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s-a reșezat locului cu lașitate. Ba spre seară, cînd a văzut venind din toate părțile pilcuri voioase de fete și feciori, și numai pe Rada nu, a început să simtă un gol la inimă, gîndindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută și că-i va trimite pe Rada în altă seară.

Vătaful era însă mai pișicher decît el. îl cîntărise și-l judecase mai bine decît se cunoștea el singur. I-a trimis fata în aceeași seară.

Cînd a văzut-o în fața lui, deși o aștepta și-i pîndea drumurile de la amiază, s-a simțit sleit de puteri și s-a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învîrtea cu dînsul. Ar fi vrut să-i spuie o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surda ! Se uita, ca un lunatec, la dînsa și nu putea să-și descleșteze fălcile. La fel de tăcută, ea sta nemișcată — îndîrjită ? resemnată ? umilită ? cine-ar putea spune ! — dar cu sprîncenile încruntate, cu pleoapele lăsate în jos și cu genele ei lungi măturînd pămîntul. Tîrziu, ea cea dintîi, l-a întrebat :

— M-a chemat boierul ?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci ?

A fost cît pe ce să-i răspundă mecanic : da.

La gîndul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată brațele spre dînsa și, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigat aproape :

— Mai stăi, Rada !

Rada s-a dat de data asta cu un pas îndărăt și l-a privit speriată :

— I-o fi rău boierului ? !... Să chem argații ?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să glumească :

— Nu ! nu-i nimic, Rada... Nu chema pe nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o simplă amețeală... Am amețit văzîndu-te... Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut așa de frumoasă, Rada !

— Pentru asta m-a chemat boierul ?

Era atîta dezamăgire, atîta resemnare și tristeță în întrebarea ei, încît Manole, văzîndu-i încrederea știrbită, temîndu-se să n-o piardă, i-a răspuns cu prima minciună care i-a venit pe buze :

— Te-am chemat, Rada, să vezi de rufărie... și apoi, cu un potop de cuvinte, a încercat s-o amețească, s-o aiurească, să-i adoarmă bănuiele.

Cuvintele îi veneau acum buluc și repezi ca apa pe scocul morii. îi spunea ce-a făcut de-atîția ani de cînd n-o mai văzuse, prin ce străinătăți umblase, ce auzise, ce învățase,

cu ce gânduri se întorsese iar în țară. îi mărturisea, dezamăgit, că se simțea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre ai lui, decât în mijlocul străinilor. Căta un suflet și nu-l vedea nicăiri. Ar fi vrut un prieten, și nu găsea decât slugi.

—> Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada ?

Fata se uita la el cu ochi adânci și mari ca gura fintînelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns :

— Nu.

— Aș vrea, Rada, să fim prieteni... Să fim iarăși prieteni ca altădată.

Rada a clătinat încet și lung din cap :

— Asta nu se poate... Știe și boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada ?

— Boierul e boier mare... Eu sînt o biată lăieșiță.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă și îndărătnică, n-a fost chip s-o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimțite, să-i schimbe gândurile. Degeaba a încercat, zile și săptămîni de-a rîndul, să-i vorbească, s-o roage, s-o înduplece. La toate argumentele și stăruințele lui, avea același și vecinie același răspuns : boieru-i boier și Rada-i lăieșiță.

Cît timp nu-i vorbea de prietenie, era sprintărară și guralivă. Făcea să răsune casa de cîntecele ei. N-avea o clipă de astîmpăr. Ca și cum ar fi știut că în ea totul era ritm și armonie, nu se ferea de gesturi îndrăznețe, de mișcări dezordonate. Se lăsa s-alunece, de-a bușelea, pe balustrada cerdacului, pînă în grădină. Se cățara de pomi și sărea, ca o veveriță, din cracă în cracă. Alerga voioasă, cu pletele în vînt, după fluturi. Aținea calea flăcăilor cu cofa plină și, la cea dintîi glumă mai slobodă, îi scălda de sus și pînă jos, seăpîndu-le printre degete ca un tipar. Se legăna, făcută ghem, între coarnezle boilor. Sărea în spinarea cailor și-i călărea pe deșălatele. Țipa. Chiuia. Umplea văzduhul de rîsetele ei ca trîlurile ciocîrliei.

Din pridvor sau dindărătul ferestrelor, Manole o urmărea cu privirile îneîntate și uimit că un singur trup de femeie poate să cuprindă într-însul toată poezia și toate frumusețile pămîntului. Încerca să i-o spuie uneori, seara, cînd ea însăși se mai potolea din jocuri. De cum se vedea însă singură cu dînsul, de la primele cuvinte, ochii ei speriați de căprioară cătau parcă o ieșire prin uși, prin feres-

j tre, prin ziduri, prin podele, dacă s-ar fi putut, pe cînd fața i se făcea rînd pe rînd palidă ca moartea și roșie ca focul. Abia în șoapte, fără să se apropie prea mult de dînsa, Manole o întreba :

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada ?

— Dacă boierul poruncește !...

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ți poruncesc nimic, Rada. Ție nu pot să-ți poruncesc. Cum m-ar lăsa inima să-ți poruncesc ! Dimpotrivă, de la tine aștept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi spui tu singură într-o zi, de pildă" în seara asta : „Vreau să fim prieteni..." De ce nu-mi spui ? Ce rău ți-am făcut ? Ți-e silă, ți-e teamă de mine ?

Fata se uita în ochii lui, candidă, încrezătoare :

— Nu.

— Mă urăști atunci ?... Nu-ți place să stăm de vorbă împreună ?

Ea-i răspundea repede, cu ochii luminați :

— Ba da... îmi place... boierul vorbește ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. O dată, măcar o dată, n-a putut s-o înduplece la altfel de mărturisiri. Pălea sau tremura lîngă dînsul, mîinile îi erau de gheață sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspundea cuminte, înțelepțește, ca și cum i-ar fi dezlegat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai căta cu priviri speriate în jurul ei cînd se găseau împreună. Era sigur că-i cîștigase încrederea. Dar tot ce-l lăsa să nădăjduiască ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsuflarea grăbită a pieptului, văpaia obrazilor, tremurau buzelor, gura tăcea.

Cîte nopți, ah ! cîte nopți nedormite n-a visat, n-^a dorit, n-a aiurat să-i dezlege gura cu-o sărutare.

Într-o seară a crezut că se apropie deznodămîntul. Se cărăbănisese iarna. Munca începuse, și oamenii, trudiți, se culcaseră ihai devreme. Focurile erau stinse. Nu se auzea un muget de vită. Nu se auzea un lătrat de cîine. Ca peste un țintirim, luna plină își vărsa lumina peste dealuri și ogrăzi.

Singur, un vînt ușor și cald de miazănoapte cînta în ramuri și scutura florile zarzărului de lîngă cerdac.

Rada, cu pletele în vînt, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, își închisese ochii și respira adînc printre buzele întredeschise. Respira aerul. Respira mirosul florilor. Res-

pira razele lunii. Manole i le vedea jueîndu-se, pe şiragul dinţilor, ca în prundişul pîraielor.

Pleeîndu-se binişor spre dînsa, a chemat-o în şoapte :

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

ITremurînd şi zvîcnindu-i inima, şi-a întins palma deschisă pînă deasupra părului ei şi i-a mîngîiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simţit.

S-a aplecat atunci mai tare spre ea, s-a apropiat cu buzele pînă în dreptul buzelor ei şi, într-un murmur mai uşor ca freamătul florilor clătinate de vînt, a rugat-o :

— Lasă-mă să te sărut o dată, Rada... numai o dată...

Şi-a aşteptat.

Rada nu s-a ferit. N-a întors capul. Nu şi-a făcut pavază cu mîinile. Nu l-a respins. Printre ploapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorît la lumina lunii, au crescut, s-au umflat şi s-au rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă :

— Ce-i, Rada, cu tine ? Ce ai ? Ce s-a întîmplat ? Ce ţi-am făcut ? De ce plîngi ?

Dar ea, nemişcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngîime :

— Boierul e stăpîn... boierul poate să facă ce vrea din mine... sînt roaba boierului...

Atît i-a spus ! Mai avea nevoie să adauge vreun cuvînt ? Manole a înţeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă, li era silă şi oroare de el însuşi. I se părea că, într-adevăr, încercase o siluire. Mărturisi sumbru :

— Ai dreptate, Rada... sînt vinovat.

Rada îşi ridică privirile spre dînsul. Ochii ei mari, gura ei mută spuneau desluşit : „Nu !...”

Dar el repetă îndîrjit:

— Ba da !... Ba da !... sînt vinovat!... E pentru ultima dată însă... Îţi jur, Rada, că n-o să mai auzi nici un cuvînt urît din gura mea... Ți-o jur !

Era tînăr ! Şi-a ţinut jurămîntul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezişe sau pătimaşe n-a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai şoptit. Că-i tremura sufletul ca frunza de plop lîngă dînsa, cine ar fi putut să bănuiască ? Sufletul nu se vede. Şi tremurai nu se aude,

În schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sînge din sîngele lui să fi fost, şi n-ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată şi mai înţelegătoare ca Rada. N-avea nevoie să vorbească. Îi ghicea gîndurile. N-apuca să-şi exprime o dorinţă. I-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape, o simţea atentă, vigilentă, vecinie lîngă dînsul. Umbra ei îl învăluia. Glasul ei îl legăna, în cîntecele ei adormea seara. Şi dimineaţa se deştepta în rîsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vedea în jurul lui respira sănătate şi tinereţă. Toate frumuseţile pămîntului i se păreau zilnic reînnoite, ca şi cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Nourii mai repezi. Aerul mai uşor. Miresmele mai îmbătătoare. Viaţa făcea să fie trăită. Şi natura, de pretutindenii, îi chema şi-i îmbia. Frenetică şi dulce, exuberantă, voluptoasă, şi castă, le făcea semne din toate rîpele, din toate crîngurile, din toate pîraiele, florile şi stelele ei, să vină spre dînsa. Rada îi cunoştea toate misterele. Nu era gînganie, cît de mică sau cît de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n-o ştie cum o cheamă, ce poveste are şi ce versuri i se potrivesc. Nu era cărăruie, cît de pierdută printre tufişuri şi mărăcini, despre care să nu ştie de unde vine şi încotro se duce. Mergînd unul după altul sau ţinîndu-se de mîini, hoinăreau la voia întîmplării, trecînd apele din piatră în piatră, străbătînd pădurile în lung şi-n curmeziş, hrănindu-se uneori zile întregi cu buruieni şi poame sălbatice şi culcîndu-se pe unde-i apuca noaptea, cu pologul cerului înstelat întins deasupra lor.

Aşa a trecut vara, cum trec zilele şi gîndurile bune.

Şi-a venit toamna.

Anul fusese bun. Recolta îmbelşugată. Trei săptămîni de-a rîndul a trebuit să muncească şi el, de-a valma cu ţăranii. Ograda era un furnicar. Sute de oameni la cules. Alte sute' la călcat. O forfoteală cît vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejanie. Din zorii zilei şi pînă noaptea tîrziu, nu mai conteneau strigătele, chioatele, chemările, scîrîitul carelor, tropotul cailor, grindina ciocanelor căzînd în doagele aduse în grabă la cercuit. Mustul gîlgîia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzea bolboroseala lor surdă ca vuietul mării. Aerul era în-

cărcat de efluviile alcoolului. N-aveai nevoie să bei. De cum scoteai nasul pe ușă, te împleticeai pe picioare.

În ajunul ultimei zile de cules, Manole s-a sculat mai vesel ca de obicei, parc-ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Era ziua rezervată vinului pentru casă și pentru daruri la domnie. Se pune la o parte, de cu vreme, poama cea mai pîrguită. Fetele alegeau chiorchinii unul câte unul. Înșiși călcătorii erau aleși pe sprinceană. Muncă migăloasă. Băutură pentru fețe domnești. Dar mai ales prilej de joc și de sărbătoare. N-apuca să se lase seara, și câte opt și câte zece rînduri de hori se întindeau în băătăură. Rachiu și drojdia de vin curgeau gîrlă. Maldăre de viță uscată, aruncate claie peste grămadă pînă la înălțimea casei, ardeau ca rugurile în cele patru colțuri ale ogrăzii. Vîlvătaia se vedea de pe malul Prutului. Lăutari din toată Moldova de sus veneau unii după alții, ca musculițele de noapte atrase de flacăra luminărilor. În toamna aceea primul taraf și-a făcut apariția pe la prînz. Tocmai argații întindeau masa în cerdac. Manole era în toane bune. Se gîndea la Rada. N-o mai văzuse, la largul lui, în ultimele săptămîni, decît o dată sau de două ori. Ea avea treburile ei. El pe-ale lui. Își zîmbeau, grăbiți, din treacăt, și-și vedeau fiecare de griji. Dar acum munca era pe sfîrșite. Încă o zi. Și ziua aceea de toamnă tîrzie era caldă și dulce ca un început de primăvară. Rîdea soarele pe cer. Rîdea aerul beat de lumina soarelui. Să rîdă și strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cînte cîntece de lume. Apoi de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cîntau lăutarii și oricum cîntau, dacă chihoteau țimbalele ca fetele între ele, sau plîngea naiul, sau gemea basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori rîzînd cu hohote sălbătice, nimic nu-i scotea din gînd pe Rada, ci totul și toate i le-o reaminteau. Spre sfîrșitul mesii, neputînd să se gîndească la altceva și neputînd să vorbească decît despre dînsa, a întrebă așa, mai mult ca într-o doară :

— Pe unde-o mai fi Racla ?

Argații au ridicat din umeri. Slujnica s-a uitat la unii și la alții. Singur, vătaful, și-a lăsat ochii în jos. Junelui boier i s-a părut ciudată privirea vătafului. Un ghimpe îi încerca inima. Neliniștit, iritat dintr-o dată, a repetat, mai răstît, întrebarea :

«— M-auzi, sau nu ? Te-am întrebă, unde e Rada ?

Vătaful ridică și el din umeri.

— Păi de ! boierule... de unde să știu, păcatele mele ?...

Cine poate să știe pe unde le umblă ochii muierilor, și după cine le sfîrșie călcîiele... Mormăi apoi, ca pentru el singur : Ia ! o fi cu vreo baragladină de-ale ei... dacă n-o fi cumva tot cu Lae al Vădanei...

— Lae al Vădanei ? !

Manole privea țintă în gol. Îl vedea pe Lae al Vădanei, îl știa. Țiganul dezrobit cine știe cum și pripășit de cîteva luni pe lîngă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la față, cu ochi ca păcura și cu buze ca rugina.

„Cu Lae, vra să zică !”

O perdeă i se lua încet-îneet de pe ochi. Își aducea bine aminte acum că-l zărise în cîteva rînduri, la grajduri și îndăratul casei, dînd tîrcoale fetei și hîrjonindu-se cu Rada. „Dar cu cine nu-și făcea Rada de joacă !” se gîndi, înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate mințile ca să-și facă scîrbă pentru atîta lucru. Și nu era nebun, îl durea inima, firește, pentru vorbele vătafului. Îl durea, parcă cineva ar fi tras cu dinții dintr-însa. Dar nu era nebun. Era lucid, calm, liniștit, de-o liniște de moarte. S-a sculat de la masă, hotărît. A făcut cîțiva pași ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare, și-a aruncat brațul pe după gîtul vătafului :

— Și zici c-ai văzut-o !... Ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcîndu-și vorbele cu Lae ?

Zîmbea în același timp. Zîmbea ca să nu dea de bănuț vătafului și să nu-l sperie.

— Păi bine, cucoane... n-am văzut-o numai eu ! Știe tot satul ! Ne și miram noi între noi că boierul vede, știe și tace chitic. Ne spuneam că s-o fi săturat boierul de dînsa, că i-o fi pînă peste cap de țigancă, de-o lasă să-și facă men-drele cum vrea... :

Manole mărturisi surd, crunt, printre dinți :

— Poate să-și facă... Eu n-am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el :

— Cum nimic ?

— Ți-am spus : Nimic. N-a vrut, Nu m-a lăsat.

Și n-ai luat-o de chică ?

— Nu,,

— N-ai tîrniit-o de coade ? N-ai măturat duşumelile, cu dînsa ?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai eşti boier ! sărac de maica mea...

Se întreba şi el, zîbind amar. Vătaful nu-i dădu însă răgaz să se gîndească mai mult. Chibzui repede şi hotărî el pentru dînsul :

— Aseultă-mă, cucoane. Ce mai tura-vura ! Una şi cu una fac două. Diseară, după ce s-o isprăvi culesul, ți-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvoreşte uşa. Pune-i mîna în beregată. Şi dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundea. Bănuind că se codeşte, că-i e teamă, se plecă la urechea lui :

— Să n-ai nici o grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac şi eu pe acolo, aşa, ca din întîmplare. Îi pun o piedică... îi dau un brînei...

Dar Manole s-a uitat atunci la el cu atîta scîrbă, cu atîta silă, încît vătaful s-a dat cu un pas în lături şi, nedumerit, s-a scărpinat la ceafă.

— Bine, cucoane... Fă cum te taie capul... Să nu spui însă nimic dacă-i afla în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărât el picioarele...

Un cuţit să-i fi împlîntat atunci în carne, nu l-ar fi duhnit mai mult. Sare să-i fi presărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crîncen. Credea că ştie ce e iubirea. Credea că învăţase ce e iubirea. Nu învăţase nimic. Nu ştia nimic. Nu ştia ce înseamnă clipa cînd şarpele geloziei îţi împlîntă colţii în inimă. Cînd ți-o morfoleşte între gingii, ți-o rîcîie, ți-o stoarce, ți-o sfîşie, ți-o suge, ți-o destramă, ți-o zdrobeşte. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Cîteva ceasuri i-au fost de ajuns ca să-i soarbă drojdia pînă la fund. Cum a putut să trăiască cele cîteva ceasuri ? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu şi-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită şi vorbeşte în locul lui. Cînd, pe înserate Rada a apărut, zveltă ca o coardă de viţă, în pragul cramei pustii, s-a uitat liniştit la dînsa, nu ca şi cum ea i-ar fi fost străină, dar ca şi cum într-însul s-ar fi înstrăinat, s-ar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S-a îndreptat spre oişă cu p^şi de automat. A tras uşa fără grabă.

A împins zăvorul cu băgare de seamă. A întors cheia în broască şi-a băgat cheia în buzunar. În penumbra din interiorul cramei nu se vedeau decît ochii Radei, măriţi parcă de groază şi străbătînd înfriguraţi drumul de la zăvor la Manole şi de la Manole la zăvor. Cîteva minute el a simţit o bucurie oribilă, satanică, s-o vază chinuindu-se. Îi auzea bătăile inimii. Auzea în acelaşi timp, cu o acuitate inexplicabilă, toate zgomotele naturii : zborul unei păsări, scîncetul unui copil, acordurile tarafului de lăutari. S-a îndreptat încet spre ea, cu mişcări de reptilă. I-a pus pumnul sub bărbie.

— De unde-mi vii ?

Neputînd să-şi plece capul în piept, Rada şi-a lăsat numai genele în jos, ca două mari şi negre aripi rănite.

Manol^ i-a repetat întrebarea, scrişnind din dinţi:

— Hai ? !... de unde-mi vii... scîrbo !

Sub plesnetul insultei, ea n-a tresărit, n-a crîcnit, n-a deschis gura. I s-a părut numai că un zîmbet îi flutură în colţul buzelor. Îndesîndu-i pumnul sub fălci, silind-o să-şi dea capul pe spate şi să-i vadă rînjetul, i-a suflat în obraji:

— Nu vrei să spui !... Să-ţi spun eu atunci de unde vii !... Vii din braţele lui Lae !... Spurcăciune ! Otreapă ! Tîritură !... Tîrfă !

Dar nici sudalmele, nici mîrîitul lui înăbuşit n-au înfri-coşat-o. Nici un muşchi nu i-a tresărit pe faţă. Singure colţurile gurii i s-au îngropat mai adînc într-un zîmbet imposibil. Manole n-avea orbul gănilor. Nu erau de vină umbrele cramei. Rada zîmbea.

Exasperat, înnebunit, a prins-o de încheietura mîinilor şi l le-a răsucit peste umeri pînă ce, încolăcindu-se ca o scorpie, i-a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai avea decît un gînd : să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s-o jupoaie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s-o ucidă. Îi repeta, ca un maniac, aceeaşi întrebare : ^

—• Spune, tîrfo ! de unde vii ?

Dar ea nu răspundea. Îngenuncheată, țeapănă, 4^ză, nu sufla o vorbă, nu scotea un suspin. Nu se ruga. Nu implora. Nu plîngea. I se auzea gîfîitul grăbit, amestecat cu chioatele şi strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcuşuri. Țăranii învîrteau o bătută. Pămîntul tremura sub tropotul călcîiilor. Un țigan cînta în ritm sacadat, îndrăcit, patetic :

***Dernă-îpune
Pe-un cărbune,
Ibovnicul
Nu ți-oi spune !
De mă-î pune
într-o frigare,
Ibovnicul
Nume n-are !***

Plecându-se asupra ei, înșfăcînd-o cu amîndouă mîinile de cozi, zgîlțînd-o și lîrnăind-o cum îl învățase vătaful, el îi striga îndîrjit în ureche :

— Auzi ?... îl auzi, fă !... Pe cărbuni o să te pun !... în frigare o să te pun !...

Atunci, pentru întîia oară, Rada și-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genelor. Zîmbea. Cu același zîmbet, exasperant ca un rictus, i-a spus :

— Pune-mă !...

În același timp îl privea țintă, nemișcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici teamă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plîngă, pluteau ca în lacrimi. Și erau scâldați de atîta fericire, înotau într-atîta voluptate, încît Manole, cu mîinile înfipite în cozile ei, bîjbîind printre ele ca omul orb, pipăindu-le cu înfrigurare și cu groază, neștiind el însuși dacă le mîngîie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat²

— Culcă-te... culcă-te la pămînt!...

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioși, lipiți ca smoala topită de ochii lui, Rada s-a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întîi lutul bătut, apoi moalele* capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, pînă ce tot trupul el mlădios de năpîrcă s-a făcut una cu pămîntul. Manole o privea, clătînîndu-se pe picioare. Urechile îi vîjîiau. Mîinile îi tremurau. Limba i se uscasa. Ar fi vrut s-o zdrobească și să-i cadă în genunchi, s-o strivească sub călcîie și să-i ceară deznădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem instinct de apărare sau de brutală violență în fața zîmbetului ei indescifrabil i-au reamintit de sfatul vătafului. Răgușit, gîtuit, abia a mai putut să-i strige :

— Ridică-ți poalele !...

N-a apucat însă bine să rostească ultima silabă a ultimului cuvînt. Ca țandăra care sare din buturugă cînd cade pieziș muchea toporului, așa a sărit Rada, dintr-o smucitură, pînă-n fundul cramei. O sudalmă cumplită s-a ridicat în urma iei. Apoi gemînd -ca o fiară rănită, Manole s-a luat după dînsa. O urmărea printre butoaie, se izbea de grinzi, se împiedica în cozi de greble, de lopeți, de tîrnăcoape, cădea, se scula, îi aținea calea, aluneca în băltoace de must, se ridica iarăși, și surd, idiotizat, orbit de exasperare, de rușine, de patimă și de dorință, își jura printre buzele însîngerate : orice-ar fi, orice s-ar întîmpla în urmă, s-o prindă, s-o aibă, și s-o ucidă.

Cum să prinzi însă vîntul în brațe și apa între degete ! Oricît de voinic era el și de tînăr, Rada era mai sprintenă. Trecea zbîrnîind ca o sfîrlează. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte și buți desfundate ca o rîndunică. Ea singură, fără îndoială, și-a dat seama de stîngăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Își încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă s-a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neașteptate, s-a înfundat într-înșii pînă la brîu. A vrut să scape, dînd repede din mîini și din picioare, ca omul care se îneacă. S-a împietricit însă. A alunecat și-a dat în brînei. Cu un urlet de biruință, dintr-o săritură, el i-a căzut în spate. A apucat să-i puie mîna în ceafă. N-a apucat însă s-o prindă de umeri. Dintr-o zvîcnitură, Rada s-a răsucit sub dînsul. Erau acum față în față. Ea avea brațele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l zgîrie cu unghiile, să-l rupă și să-l sfîșie cu dinții. Nu l-a mușcat însă. Nu l-a zgîriat. Ochii i s-au tulburat. Trupul, ca un arc frînt din mijloc, s-a înmuiat sub trupul lui. Brațele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de brațe, ca o mie de brațe încolăcite, l-au înlănțuit de pretutindeni, apăsîndu-l spasmodic, mîngîindu-l ca în delir. Pe cînd gura, lipită de gura lui ea o ventuză, îi sorbea ultima răsufare și tot sufletul, într-un sărut mai lung și mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cîntau. Țăranii băteau îndesat și înăbușit pămîntul. Pămîntul se cutremura. Țipătul ei, Țipătul unic de durere și de divină agonie al fecioarei rănite, nu s-a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tănuită ca un alcov,

nu se mai auzea acum decît tîrîitul monoton al mustului care şiroia din călcătoare şi un zvon neînterupt de vorbe fără noimă, de şoapte fără sens.

'El o întreba :

— De ce m-ai chinuit atîta amar de vreme, Rada ?... De ce n-ai vrut ?...

— De ce n-ai încercat ?

întrebări şi răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu ?...

Ea îi lua capul în palme : cu furie îi apăsa gura pe dinţii ei întredeschişi şi-i cînta printre dinşii :

***Pe-un cărbune
Demi-îpune...***

O avea acum aproape goală lîngă dînsul. Zdrenţele cămeşoi sfîşiate în luptă nu-i mai acopereau nici sinii 'tari ea piatra, nici pîntecele abia rotunjit ca pîntecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuţi dintr-o tulpină. Putea s-o cuprindă, toată, dintr-o privire. Cu mîinile şi cu gura putea să urzească în jurul ei un vesmînt diafan de sărutări. îi săruta încet, trăgănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tîmplele şi obrajii catifelaţi ca piersica. îi săruta apăsător ochii care distilau venin şi miere printre pleoapele adormite. îi săruta lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roşu al gurii. îi săruta pătimaş gura cu vorbe şăgalnice pe buze şi cu mirosenii sub limbă. Îi săruta trupul, tot trupul ei încins de vîpaia dezmierdărilor şi care mirosea, în ascunzişuri, a smirnă şi-a tămîie, ca odorele bisericilor. Cînd îşi culca capul între coapsele ei, ar fi vrut să nu se mai trezească, să aţipească, să moară aşa, respirîndu-i aroma cărnii amestecată cu izul de busuioc al strugurilor zdrobiţi. Şi cînd, tîrziu, după miezul nopţii, s-au găsit în pragul uşii, prinşi unul de altul, înlănţuiţi într-o supremă îmbrăţişare, ar fi vrut să nu li se mai dezlipească gurile niciodată, înclieate ca şi mîinile, ca şi gleznele, ca şi hainele, de mustul dulce zvîntat pe dinşii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind şi pîrîind. Limbi de flăcări lingeau cerul. Incendiul lumina noaptea ca ziua. Simţînd-o că se zbate în braţele lui, o întreabă grăbit, precipitat :

— Mă iubeşti, Rada ?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe faţa ei, în ochii ei. Gura părea că zîmbeşte. Privirile păreau că-l cheamă. Cu degetul pe buze, se dezlipi, se depărta, încet, de dînsul. În lumina jarului părea ea însăşi o flacără vie. Pîlpîia de-a lungul zidurilor, creştea, tremura, se micşora, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai mică, un muc de candelă, o diră de fosfor, pînă ce întreagă se pierdu în noapte.

iSe făcuse de imult una ou întunericul, şi Manole tot mai vedea locul pe unde dispăruse. Şi muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, şi cîntecele şi jocurile erau în toi, Şi în iatacul lui singuratic, somnul nu i se lipise încă de pleoape, cînd un ţipăt sălbatic, un ţipăt spăimîntător, un ţipăt făcut dintr-o mie ide ţipete împreunate, a spart şi a străpuns bolta cerului. Cu părul vîlvoi, Manole a sărit în mijlocul odăii. Afară, zgomotele, chiotele, cîntecele tăcuseră. Nu se mai auzea decît ţipătul cumplit, care se urca şi tremura necontenit în noapte ca şuiul de alarmă al unui vas care se îneacă. Repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind uşa cu piciorul, Manole ieşi în cerdac. Țăranii, muţi, se uitau unul la altul. Nici unul nu se mişca. O muieră ridică din umeri :

— S-or fi bătînd Țiganii între dinşii !... Bată-se !...

Ca într-o scăpărare de fulger, el văzu şatra de lîngă Fîntîna Robilor răsculată, încaierată, scaldată în sînge... Rada... înnebunit, urlă să vie slugile, să se strîngă argaţii, să sară vîtafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mîini. Şi, puhoi, s-au rostogolit în vale.

Şatra era pustie. Nici Țipenie de om. Nici urmă de bătaie. Singur Țipătul ascuţit, amarnic, care se ridica spre stele. Abia după ce-au ajuns la fîntînă, au găsit toată Țigănimia strînsă roată în jurul ghizdelor. Căzuţi pe brînei, bărbaţi, muieri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a zbierat, răstit :

— Ce este ? Ce v-a apucat ? Nu vă e ruşine să vă boaci aşa în faţa boierului ?

Un freamăt a străbătut Țigănimia. O bătrînă despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s-a clătinat dîş cîteva ori

pe picioare și s-a prăbușit la pământ. O alta a putut să bîlguiască :

— Rada !..

Manole a gemut :

— Rada !... Unde-i Rada ?

Toată țigănimă s-a văicărit după dînsul :

— Rada !... Rada !...

Dar nici unul nu i-a răspuns. Singură, o copilă a izbutit să mărturisească printre sughituri :

— Rada... Rada a căzut în fîntînă.

A urmat o liniște de moarte. Se auzea, departe, lătratul unui cîine. Se auzea pîlplirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai deznădăjduite, țipete stridente, bocete sfîșietoare au spart tăria. Ca și cum mărturisirea neașteptată ar fi redeschis zăgazarile durerii, țiganii se tăvăleau în țărînă, își sfîșiau hainele de pe dînșii, băteau pămîntul cu fruntea și cu pumnii. Un vînt de nebunie trecea asupra mulțimii. Nebunia se întindea ca molima. Manole răcnea porunci pe care nu le auzea nimeni. Argații dădeau iureș printre robii îngenuncheați. Țăranii se agățau fără rost cînd de găleata, cînd de cumpăna fîntînii. Coase, seceri, securi sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învîrteau și plesneau peste capetele îngrozite. Întrebări, vaiete, răspunsuri se încrucișau în larma și vociferările deșarte :

— Cum a căzut ? Întrebau unii.

— Cine a văzut-o cînd ? adăugau alții.

— Nimeni, boiarule !... nimeni n-a văzut-o !... se jeluiau țiganii, frîngîndu-și mîinile.

— Atunci cine a aruncat-o ?

— Cine a ucis-o ?

— Nimeni !... Nimeni !... răspundea înfricoșată țigănimă.

Glasul lui Manole răsună ca trîmbița de apoi :

— Dar Lae ?... Unde e Lae al Vădanei ?

Stupoarea i-a amuțit pe toți. Cîțiva, răzleți, au încercat să afirme :

— Aici... Acolo... Era... Trebuie să fie... Nu mai e !...

— Aaa !... Nu mai e ?... Pe el atunci !

Cu pumnii încheștați pe mînerile pistoalelor, cu ochii în sînge, cu spume la gură, Manole își chemă argații :

— Vasiie !... ia-ți clinii și cutreieră-mi pădurea... Ni-chifore !... aține-te cu ai tăi pe valea Prutului... Ioane !... Tănase !... Vintilă !... Stane !... voi bateți hotarele... Vă-tafe !... fii cu ochii în patru. Nici unul să nu-ți scape. In-tinde-i la pămînt. Cincizeci... o sută de bice !... Bate-i !... Ucide-i ! Pînă ce-or mărturisi tot ce au în burtă și-or blăs-tăma și numele maicii care i-a fătat !...

Nemilostiv era stăpînul. Sălbatecă poruncă. Dar slugile nu crîneau.

Doi cîte doi, argații înșfăcau pe țigani de cap și de pi-cioare. Cămeșile în zdrențe zburau de pe dînșii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau șuierînd și miorlăind biciu-rile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieșeau din orbite- Bale amestecate cu sînge și țărînă li se prelingeau printre gin-gii. Sîngele țîșnea. Cărnurile sfîrșiau...

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lături. Am vrut să-mi acopăr fața cu mîinile. M-am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m-a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezește din beție și nu recunoaște nimic în jurul lui, m-am uitat în preajmă' Lu-minările erau pe sfîrșite. O feștilă sfîrșia într-un sfeșnic. Conu Manole mă privea țintă. Urmă, amar :

— Ei vezi, măi băiete, ce ți-e și cu noi ! Eu, „bonjuris-tul", eu, revoluționarul mi-am bătut robii. Ce vrei ! In omul cel mai bun dormitează o fiară. Darmite în noi, pă-cătoșii ! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămînță. N-a fost chip să le descleștez gura. N-a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada și-a dus cu ea taina în mormînt. În trupul ei, cald încă de dezmi-er-dările mele și făcut pentru marea bucurie a vieții, a duh-nit moartea și-au colcăit viermii...

Boierul tăcu-

Luminările sfîrșiau și se stingeau una cîte una în can-delabre. Umbre mari și grele cădeau din grinzile bagda-diei. ^Se lăsau peste fruntea bătrînului și-o apăsau trep-tat, insistent, ca lespezile mormintelor- Credeam c-o să ațipească.

S-a scuturat, însă, brusc. Și-a îndreptat umerii. Și-a ri-dicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băiete! Fiindcă în urma ei, după șaptezeci de ani aproape, pot să spun și eu cu poetul pe care mi l-ai citit într-o seară :

***„J'ai garde la forme et Vessence divine,
De mes amours decomposes.”***

L-am lăsat să-și rumege în tăcere durerea și extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. De la el singur, târziu, mult mai târziu, a încheiat simplu, trăgănat, liniștit :

— N-am mai văzut-o... A doua zi, cum alții se duc la ci-mitiruri, eu m-am dus în crămă să revăd măcar urma locului unde am avut-o... Am găsit strugurii pe jumătate zdrobiți și o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămânea de la dînsa ! Am pus să se strîngă, pînă la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieșit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfințenie. E vinul meu de viață lungă. Bea-l, măi copchile... Uite, a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul sticlei... N-o să te mai întâlnești cu vin ca ăsta. Miroase a smîrnă și-a tămîie, ca trupul Radei. A fiert în lacrimile mele... în dragostea mea... în sîngele ei...

ANDREI VAIA

CARTEA I

**...că miere pică din buzele mu-
ierii curve și mai dulce decît
uleiul e cerul gurii ei.**

**(Pildele Solomon, Cap. V, verset 3)
BIBLIA DIN SIBIU**

Singurătatea începea să-l apese. Zilele i se păreau din ce în ci mai interminabile ; nopțile nesfîrșit de lungi. Nu-și mai găsea astîmpăr nicăiri. Trecea din odaie în odaie, că-tîndu-și și făcîndu-și singur de treabă, cotrobăind prin dulapuri, scormonind prin sertare, schimbînd locul scaunelor și meselor altfel de cum le așezase în ajun, visînd prefaceri radicale și veșnic nemulțumit de tot ceea ce începea zilnic fără să dlică vreodată la bun sfîrșit.

Din pragul ușii examina atent odaia. Divanul era la locul lui. Ceștile de cafea, risipite într-o dezordine artistică pe măsua joasă și rotundă de la picioarele divanului, erau și ele la locul lor. Un mănunchi de lalele, cele dintîi înflorite în seră, își arcuiau gîturile de lebadă cu grații obo-site de curtezane somptuoase și stropeau cu pete mari de sînge fondul negru al covoarelor basarabene, înșirate pe pereți-

Un zîmbet de satisfacție estetică trecea ușor pe buzele lui Vaia. Plutea să-și spuie, fără exagerare, că măcar unul din idealurile vieții lui era realizat. De cînd ținea minte visase un interior liniștit, încăpător, confortabil, luminat — în măsura mijloacelor lui modeste — de două-trei re-flexe de artă și de poezie,

Copilăria nu-i fusese dintre cele mai calme și nici dintre cele mai fericite. Nu c-ar fi dus vreo lipsă oarecare. Casa părintească, așezată în mijlocul unei curți vaste, sub Dealul Mitropoliei, era îndestulată cu de toate și din belșug. Mai în toate zilele de peste an care, încărcate ou merinde, făceau ocolul acareturilor și, în zgomot asurzitor de hăis !... de cea !... de înjurături, de afurisenii, de opinteli, în mijlocul argaților care săreau din toate părțile și al fetelor de casă care țipau și chiuiau de huia mahalaua, țăranii de pe moșiile boierești dezjygau boii și descărcau poloboace de vin și de țuică, saci cu fel și fel de grîne, poame de tot felul, putini cu brînză, butoaie cu murături sau cu slănină afumată, zarzavaturi, vînaturi, păsări de toată mîna sau porci aduși de la îngrășat. Grohăitul lor umplea văzduhul. Și zarva orătăniilor, scăpate din colivii, se ridica pînă ia cer. În ogradă larma nu mai contenea, astfel, din faptul zilei pînă pe înoptate ; iar în casă liniștea și tihna nu erau mai mari.

Tată-său, bătrînul Alexandru Vaia, cu toată vîrsta lui înaintată, era neobosit. Înalt cît un munte, lat în spete, rotund la față, cu trei rînduri de guși și de pîntece, ținea patru moșii în arendă, o duzină de vii și de livezi, cîteva țiitoare la mahala și-o spuză de copii în casă. În fiecare toamnă, după culesul viilor, turna neveste-sii cîte unul. Andrei nu-și mai cunoștea numărul fraților și surorilor, li țiuiau însă și acum urechile de certurile lor necurmte, de încăierările zilnice, care se terminau, nelipsit, într-o gălăgie infernală de bocete și văicăreli spăimîntătoare. Învingători și învinși urlau ca din gură de șarpe. Maică-sa, buna și blinda coana Sultana, Dumnezeu s-o ierte, se repezea din cînd în cînd cu măturoidul printre dînșii. Dar răposatul, rîzînd încîntat din fundul gușelor, intervenea înțelepțește :

— Lasă-i, bre Sultânico, în plata Domnului !... Dacă nu și-or face de cap la vîrsta lor, cînd vrei să-și mai facă ?... Ești doar femeie în toate mințile... N-o să-ți pui tu mintea cu niște ploduri !...

Bătrînul avea înțelepciunea lui, filozofia lui îngăduitoare de om teafăr la trup și cu capul așezat solid pe umeri. Activ și zgomotos el însuși, îi plăcea să simtă în

Facla

%4Mmwtim
mm

im mmfmumâzt

Istoria Revoluției franceze

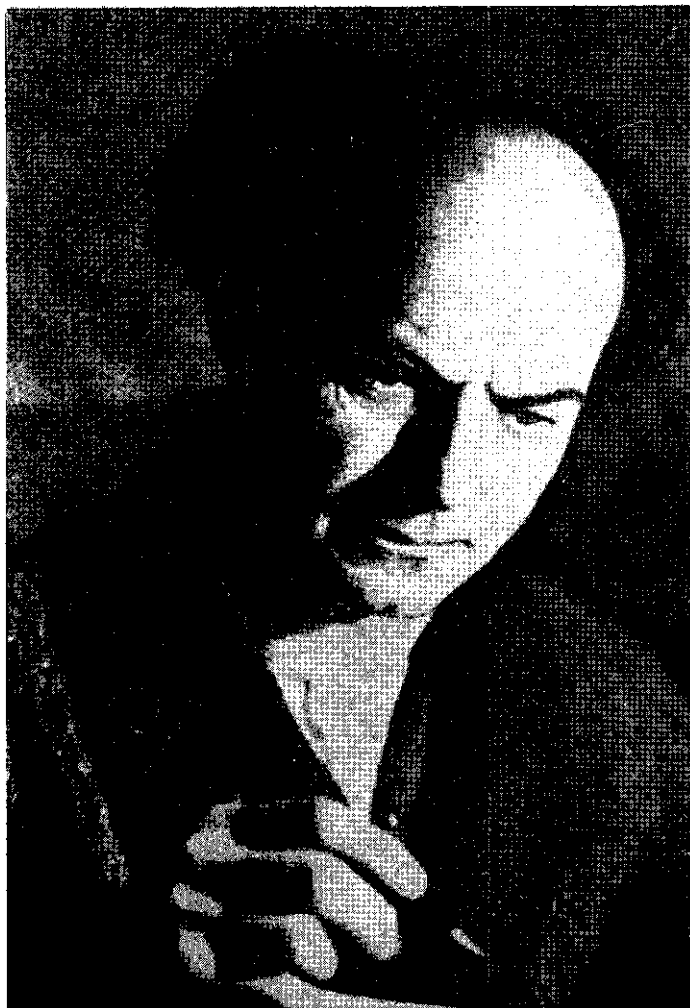
de F.;A. MIQNET

E^mmtm mw^\ Urtovio a! XVMea, dupi o gravură din 1792

\$m mm decapitat regii <mt m Mpittitit* pop®rdiiU

Puw sînt decapitați regii care se împotrivesc vointei poporului...
Srtpaftîsttfîn Facla, an. VII (1923), nr. 12 (24 martie),
p.l.
(Biblioteca Academiei)

N.D. Cocea. Fotografie apărută în ziarul *Excelsior*, an. I (1931), nr. 21 (25 aprilie), p. 3.
(Biblioteca Academiei)

jurul lui viață, mișcare, veselie. Muncea cât zece. Chefuia la țăoartă. Dormea buștean. Somnul de după prînz îi pria mai ales. OElupt de oboseală și cu burta plină, cînd apuca să puie pdată capul pe pernă, ar fi putut să ia foc casa, să dea turcii și tătarii, ai fi putut să-i pui aprinzători între degetele [picioarelor sau să tai lemne pe dînsul, nu s-ar fi deșteptat din somn, Numai uneori, arareori, cînd copiii nu se luau la harță între dînșii sau cine știe ce ispravă puneau la oale pe tăcutele, tresărea deodată, se uita buimac din fundul patului și striga alarmat:

— Sultânico !... Sultânico, fă !... ia vezi ce poznă or fi făcînd dracii ceia de copii, de nu li se mai aude gura...

Liniștea îl speria. Tăcerea i se părea anormală. Credea că brațele i-au fost date omului ca să adune, și gura ca să-și ametească și să-și încînte prada.

Odraslele îi semănau leit.

Deși seceta cumplită din 1905 i-a lăsat pe drumuri, fără livezi, fără moșii, fără gospodăria îmbelșugată de pînă atunci, toți și-au făcut drum prin viață, dînd din gură și din cpate, pînă la cele mai înalte situații sociale sau la cele maji sigure dr^ătorii în stat. — Unii — advocați; alții — militari sau magistrați; fetele — măritate bine și una din ele după un ministru ; toți s-au înțolit, toți s-au căpătuit. Singur Andrei, conceput pesemne într-o noapte de mahmureală, mai slab din fire, plătînd la înfățișare, timid printre oameni, fugind de zgomot și de muncă, rămăsese de căruță, Stătea ceasuri întregi cu o caîrte pe genunchi ; își pierdea bunătațe de vreme boscorodind și răs-tălmăcind aiurările poezilor, cătînd să înțeleagă lucruri inutile, pe cînd alții își aranjau frumusețel treburile, străduindu-se prosteste să găsească un rost vieții, pe cînd toți cei de-o seamă cu el și din lumea lui se mulțumeau, cuminte, s-o trăiască. îl ispiteau științele, îl ademenea gîndirea adunată în volume compacte. Tot ce era artă și frumuseță îi încălzea inima. Cîtea mult; dar examenele și le trecea cu greu. Avea o surrjedenie de cunoștințe culuse de prin cărți extra-școlare; și tocmai ce-i cereau d^sgalii să știe, nu știa. Cu chiu cu vai și-a trecut bacalaureatul. Ani de-a rîndul a ețitat între facultăți și cariere deosebite. Intr-o vreme, cînd majoritatea românilor de bună-condiție, dezghețați și pișicheri la minte, se înscriau la Drept,

care netezește așa de lesne toate drumurile și deschide, fără muncă, toate porțile, el părăsea medicina după ce-și pierdise un an încercînd zadarnic să-și surmonteze repulsia în fața meselor de disecție, pierdea alți doi ani pe sălile facultății de științe-naturale, unde se învățau papagalicește noțiuni elementare, bune cel mult ca să deschizi o dugheană de ierburi și leacuri băbești sau să ajungi dascăl de ficeu și, strîns, în sfîrșit, cu ușa, silit de nevoi să privească realitatea în față, după o discuție furtunoasă în sinul unui fel de sfat de familie, improvizat anume pentru dînsul, s-a înscris la Drept ca să facă voia fraților, surorilor și cumnaților, și la Litere și filozofie, ca să-și împace cît de cît propria lui conștiință.

Războiul l-a surprins cu două examene la Drept și licențiat în Litere. Ca atîtora altora diploma i-a servit, la început, ca să-și puie pielea la adăpost de gloanțele dușmanului. Cîteva luni a servit ca interpret, în birourile unui comandament interaliat. Numai după ce înfrîngerea și dezastrul s-au întins asupra a trei sferturi din țară, numai după ce-a văzut, cu ochii lui, pilda camarazilor francezi, încrederea lor, entuziasmul lor, convingerea profundă și gravă că luptă pentru o cauză dreaptă, un sentiment obscur de rușine i-a urcat sîngele în obraji, s-a simțit umilit și înjosit că e ofițer român și, într-o noapte de panică și de revoltă sufletească, a cerut să fie trimis pe front.

În izece luni de tranșee a învățat mai mult și mai multe decît pe toate băncile școalelor. Rănit în două rînduri s-a întors din război cu tot sîngele vechi scurs dintr-însul, dar cu alt sînge nou, mai cald și mai viu, clocotindu-i în vine.

Era epoca marilor prefaceri. Revoluția rusească zguduise lumea din temelie. Un aer proaspăt, cu miros de brazde răsturnate, cu putere de uragan, sufla dinspre răsărit. Oamenii își umflau plămîinii. Muncitorii revendicau drepturi. Țăranii vroiau pămînt. Ca stafii becnice ale trecutului, marii latifundiați, marii advocați, doctrinari și beneficiarii regimului cenzitar, surprinși de îndrăzneala norodului, depășiți de evenimente, copleșiți tot pe atît de tragica măreție a unui popor care-și sfărîmă lanțurile, cît și de propria lor neputință forfoteau și intrigau în culisele palatului, se refugiau unul cîte unul în partidele de curînd

create, se tîrguiau la tribuna parlamentului, milogindu-se pentru o sfoară de moșie sau falsificînd votul adunării, și dădeau, în pline vremuri de epopee, spectacolul deprimant al unei societăți descompuse care nu mai știe nici măcar să moară în frumuseță.

Andrei a înțeles, a simțit mai mult decît a înțeles, că o singură lovitură, de măciucă, numai să fie bine aplicată, în moalele capului, ar fi fost de ajuns ca să se isprăvească odată pentru totdeauna cu toate erorile, tîlhăriile și momiile vechiului regat.

S-a adresat, prin urmare, social-democraților.

A nimerit într-o casă dărăpănată din Cîmpineanu. Dacă ar fi avut aripi la picioare n-ar fi urcat mai ușor treptele murdare, șubrede, care tremurau sub fiecare pas ca masele găunoase în gura octogenarilor. Un ceas buchit a așteptat, cu încredere, cu entuziasm, printre proletari care discutau aprins între dînșii, băteau cu pumnii în mese, amenințau, Cu pumnii strînși, un dușman invizibil și dădeau astfel modestei săli de întrunire aspectul viu și colorat al unei uzine care vibrează sub loviturile precipitate de ciocan ale producției intensive.

—> Aici clocotește viața... aici se plămădește viitorul... se gîndea Andrei, cătînd să-și amăgească așteptarea cu reflecții optimiste.

In sfîrșit, cineva l-a chemat. Un ucenic, care făcea pe aprodul, i-a arătat o ușă. Andrei a deschis-o cu sfiială.

Camera secretarului, mare de vreo trei metri pe pltru, avea un birou de stejar sculptat în dreptul ferestrei, o masuță lîngă sobă, două dulapuri deschise, două-trei scaune de paie, așezate în unghere și două steaguri roșii încrucișate, pe peretele din fund, sub trinitatea Lassalle-Engels-Karl Marx. La masuță bătea rar, dibuind cu greu literele mașinii de scris, o domnișoară țepănă, uscățivă și îndeajuns de trecută. La birou aștepta — Andrei l-a recunoscut după caricaturile din ziare — spaima burgheziei românești din zilele acelea, tăcutul, mutul, enigmaticul Ilie Moscovici.

Așezat sub capul leonin al lui Karl Marx, fruntea lui lată se lua la întrecere cu fruntea profetului proletarian; iar barba lui roșie făcea să pălească steagurile stacojii.

„Frunte vastă de cugetător, și-a spus Andrei. Barbă de apostol. O să mă înțeleagă.”

Asigurat astfel, încrezător, uitându-și timiditatea, a îndrăznit, în cuvinte calde și pasionate, pe care nu le recunoștea ca ale lui și nu știa cum țîșneau dintr-însul, să-și spovedească trecutul, să-și mărturisească speranțele, credințele, revoltele care-i borboroseau în suflet fără să le fi putut găsi pînă atunci o supapă de ieșire sau mijloace de realizare, să-și afirme cu tărie idealul, sumbrul și totuși luminosul ideal, care-l frămîntase zi cu zi de la război încoace și care-l împingea, îl tîra acum, aproape fără voia lui, spre rîndurile proletariatului. Andrei se auzea vorbind. O dedublare stranie se făcuse într-însul Vorbea ca și cum altul ar fi vorbit pentru el, concretizînd în fraze limpezi ca lumina zilei, în idei de-o claritate orbitoare, tot ceea ce i se păruse confuz pînă atunci în cărțile cetite, în rostogolirea evenimentelor, în propriile lui gînduri și închietudini și, în același timp, urmărirea cu sufletul pe buze reflexele procesului lui de conștiință pe fața apostolului. Dar Ilie Moscovici tăcea. Nici o umbră, nici o tresărire, nici o licărire de lumină nu treceau pe fața impenetrabilă ca de sfinx. Din cînd în cînd numai își apleca fruntea spre birou ca și cum ar fi fost prea încărcată de greutatea gîndurilor și, mai des, cu degetele resfirate, ca dinții unei greble, își cobora mîna prin barbă, de sus, de la rădăcina părului, pînă jos, de-a lungul ultimului fir încîrlionțat pe care-l învîrtea, îl sucea și-l răsucea între degete, cu minunata îndemînare a babelor care torc lîna din fuior sau cu înduioșătoarea atenție a mamelor care scot lîndinii din chica copiilor. A tăcut și după ce Andrei și-a terminat confesiunea. A tăcut îndelung. Apoi, ridicîndu-și încet vasta frunte, ca pe iscripete și mai itreeîndu-și o dată mîna prin barbă, a cuvîntat :

— 'Fă dumneata o petiție în scris. Eu o s-o supun comitetului. Și dacă comitetul...

— O petiție ?... Pentru ce ?

— O petiție de înscriere în partid...

Un zîmbet fugar, dar dezamăgit și amar, a trecut pe buzele lui Andrei. A fost cît pe ce să întrebe :

•— Vă rog... trebuie să-mi fac cererea pe hîrtie timbrată ?

Dar s-a reținut. Și glumele i se păreau de prisos cu simulacrul de om, cu fruntea goală de hidrocefal, cu parodia de șef și de apostol din fața lui. S-a sculat, cerîndu-și ceremonios iertare că-i* răpise cîteva momente așa de scumpe din prețiosul timp închinat cauzei revoluționare. A făgăduit să mai revie. N-a mai revenit însă. Nici petiția, firește, n-a înaintat-o. Și dacă, în inima lui, se întreba cîte o daită cum e cu putiniță ca în fruntea unei mișcări tinere, vioaie, generoase, biciuită de toate adversitățile existenței, dar și de suflul aprig al marelor revolte, să se cuibărească capete sterpe de birocrăți; în schimb n-a fost om mai puțin mirat în tot cuprinsul țării cînd, ceva mai tîrziu, a aflat din ziare că partidul social-democrat, condus de Ilie Moscovici, după ce, mulțumită împrejurărilor, mersese vreo jumătate de an din victorie în victorie, se prăbușise dintr-o dată, cu șef cu tot, în cursa grosolană întinsă de ministrul de Interne, cu binevoitorul concurs al cîtorva agenți provocatori și al unui boiernaș scăpătat și cartofo- Deși avea încă proaspătă în minte convorbirea umoristică cu șeful socialiștilor, nu s-a grăbit să-i condamne. Il compătimea mai mult. I se părea mai curînd o victimă a nepregătiții, a stărilor înapoiate de la noi. Interpreta, în felul lui, doctrina determinismului sau materialismului istoric.

Credea sincer că o clasă, ca și o națiune, își au totdeauna în rezervoarele lor inepuizabile de energii cam același număr de conducători în gestație. Deosebiri începeau numai din clipa supremelor alegeri, a definitivelor manifestări de voință colectivă. Instinctul unui popor înaintat pe scara civilizației i se pătrea că nu putea să fie același cu al popoarelor rămase în urmă. Proletariatul francez, de pildă, avînd să aleagă între teoriile înguste ale unui Guesde și vastele concepții sociale ale lui Jaures, alesese pe Jaures. Națiunea franceză, pe marginea prăpastiei, silită să aleagă în pripă între cincizeci de generali imbecili și cam tot atîția politicieni timorați, și între un Joffre, un Foch și un Clemenceau, își încredințase destinele pe mîinile și geniul acestora din urmă. În vremea asta, Germania medievală, cu toată pojghița ei aparentă

de mașinism și de progres, rămânea la urmașul degenerat al lui Moltke, își ucidea pe cei mai buni și mai drepecți dintre copiii ei și, trebuind să aleagă între bonzii social-democrației și sufletul lui Liebknecht, sfîrmase în tîndări fruntea lui iLiebknecht, regreta imperiul care o dusesese la dezastru și se tăvălea cu cîgîjiciu la picioarele iuncherilor care, nemaiputînd să vorbească ei înșiși, vorbeau prin gura apostărilor lui Karl Marx. Ce mai însemnau experiențele sau avatarurile țării noastre alături de asemenea exemple ! Andrei ridica din umeri. Rîdea în el însuși. Toată șmecheria românului, tot geniul României nu fuseseră în stare să inventeze în viitoarea războiului mondial decît figura de carnaval a generalului Iliescu-Turtucaia, iar în pragul războiului civil, decît barba lui Ilie Moscovici !

Andrei își deturna ou scîrbă privirile de la dîșii. Sufletul lui căta altceva. Ochii lui începeau să întrezărească prin pîcla viitorului, prin naturala instabilitate a lucrurilor în vremurile de tranziție, un punct de reazăm, o rază de lumină. În jurul lui se vorbea cu din ce în ce mai multă insistență de țărănism. Steaua generalului Averescu apunea. Plăpîndul nostru proletariat industrial expira în zulfii apostolului cu petiția de înscriere. Țărănimea se ridica. Asemenea unui balast, masele ei compacte și profunde atrăgeau irezistibil forțele șubrede ale neamului. Constantin Stere compunea decalogul noii orînduirii sociale. Profesorul Bujor anunța lumina care vine de la Răsărit. Doctorul Lupu aducea aerul înviorător al marii democrații americane. Doctorul Vulpe vîntura satele și mahalalele. Ion Mihalache își scotea cămașa din ițari ca un steag de rebeliune. Însuși apostolul de la Văleni își primenea vechea piele antisemită, schimbînd-o pe cojocul din piele de oaie. Glasul lor trezea conștiințele adormite și ațîța, tot pe atît, poftele nemărturisite. Adeziunile curgeau de pretutindeni. De la munte și de la mare, din adîncul codrilor nestrăbătuți ca și din hățișurile politicii, din bezna cătunelor, din noroaiele periferiei și, îndeosebi, cu vădită predilecție, din scursorile și descoqipunerea așa-ziselor noastre partide istorice, creșteau și se revărsau puhoaiile țărănismului. Nici o stavilă n-ar mai fi fost în

state să le oprească. Tîrau totul în calea lor. L-au tîrît și pe Andrei.

El nu era țărănist. Ca atîția alții din vremea aceea : liberali dezamăgiți, conservatori depășiți de evenimente, nemțofili pocăiți, tâkiști inconsolabili care dădeau buzna sub steagul lui Mihalache, deși n-aveau nimic comun cu cămașa lui scoasă din izmene, nu credea nici el în posibilitatea unei ideologii specific țărăniste. Era incapabil să înțeleagă cum clasa cea mai înapoiată dintre toate, constituită în covîrșitoarea ei majoritate din analfabeți, ar putea să aibă pe mîinile ei nepregătite destinele unui stat. Dar ce poate să înțeleagă puțina minte a omului ! Își spunea el. Cînd s-au adevărit vreodată prevederile cărturarilor ? Și cine ar fi putut să profetizeze că zece milioane de proletari germani vor lăsa să le treacă pe sub nas revoluția care dăduse totuși omenirii pe Lemn și reclădea o nouă lume, la granițele Reichului, din materia amorfă a unui stat de plugari. Se înșelaseră profeții. Karl Marx se înșelase. Materialismul nu era totul în lume. Mai era și omul, cu gîndurile lui, cu visurile și năzuințele lui, cu nebunia lui admirabilă care răstoarnă imperiile și face de rîs cumînțenia înțelepților. Cine știe, se întreba Andrei, dacă și de sub cămașa lui Mihalache nu ne va fi dat să vedem răsărind un soare nou.

Intr-o bună zi de duminică, s-a dus și el prin urmare, împins tot pe atît de curiozitate, cît și de o vagă dar temeinică speranță, la Dacia. Sala gemea. Curtea era întesată. Strada, pînă la poștă, vuia surd ca un fluviu rostogolindu-și apele între maluri prea strimte. Pancarte uriașe cereau expropriere, imașuri, școli, biserici, reintrarea în Constituție și legalitate. Oratori afoni, urcați pe stîlpi de felinare sau pe umerii binevoitorilor cetățeni, tunau și fulgerau împotriva guvernului. Din cînd în cînd, în momentele de acalmie sau cînd entuziasmul începea să cam slăbească, rosteau mai tare, cu glas răgușit, nume scumpe norodului : Lupu !... Stere !... Mihalache !... Atunci aplauzele pîrîiau, zidurile se cutremurau de urlate și aclamări. Unii strigau : să trăiască !... Alții vociferau : s-auzim !... Și unii și alții însă erau tîrgoveți. Dintre miile de cetățeni înghesuiți ca sardelele, agățați de balcoane sau uluci, suiți

mai trepidanta, mai completă și n-ai absurdă viață Cu pu*
tință de imaginat. Retraia pe veresie, și cu dobîndă cămă-
tărească, de zgomot de data asta, anii Copilăriei. Din
fumul redacției sărea în automobile; din căruți hodo-
gite cădea în erîșme dosnice, puțind a sudoare, a obiele și
a rachiu; din hanuri îndoienice, mai pline de ploșnițe
decît de auditoriu, revenea spre periferia capitalei, în-
tind pînă la glezne pe drumuri veșnic desfundate. (Scia la
gazetă; vorbea la modestele întruniri de suburbie; se
silea să găsească imagini noi, idei reînnoite, la nenumă-
ratele case de sfat și de cetire sau bătură, răspîndite prin
mahalale. Și, cum se întîmplă cîteodată cu firile slabe de
înger, vrînd să convingă pe alții, începea el însuși să
creadă în ceea ce vorbea sau scria. Țărănismul nu i se
mai părea o farsă. Ba într-o seară, cînd se aștepta mai
puțin la un asemenea miracol, a avut impresia puternică,
zguduitoare ca o descărcare electrică sau dulce ca un mo-
ment de inspirație, eă-l descoperă.

Fusese trimis în propagandă pe valea Argeșului, în-
tr-un cătun uitat de Dumnezeu și de oameni, necunoscut
de politicieni, tupilat între două dealuri, cam la vreo
cincizeci de kilometri departe de București.

Cincizeci de kilometri, pe hîrtie sau în orice altă țară
civilizată, sînt floare la ureche pentru călătorul obișnuit
cu mijloacele moderne de locomoție. Un automobil îi
străbate într-o jumătate de oră. Ou trăsura sau cu teleaga
să tot faci trei-patru ceasuri. Pe jos să umbli, dacă o por-
nești din zorii zilei, nu te apucă seara pe o zi scurtă de pri-
măvară. La noi însă nu e ca la toată lumea. La noi șo-
selele naționale sînt ceva-ceva mai bune ca terenurile
vulcanice după un cutremur de pămînt. Gropile așteaptă
deschise cu anii. Pe movilele de pietriș, înșirate ici și colo,
cresc și mor generații numeroase de bălării. Iar cînd, din
plictiseală, din inerția disciplinelor de altădată sau din zel
intempestiv, vreunui cantonier îi trece cumva prin cap să
răspîndească pietrișul pe șosea, e și mai rău. Atunci te
afunzi în bolovanii din groapă, pînă la osii, și mulțumești
smerit lui Dumnezeu, dacă ai scăpat teafăr, fără să-ți lași
și oasele alături de fierăriile trăsuri.

Andtei n-apucase să facă nici o poștă pe larga șosea
națională, care duce de la București spre valea Argeșului,

cînd, într-una din gropile astea acoperite cu moloz și cu
prundiș, i s-a poticnit mașina, rupîndu-i-se o roată din
față și strîmbîndu-i-se cîrma de direcție. Plecase din faptul
dimineții. Accidentul l-a surprins pe la prînz. Și noaptea
l-a găsit tot acolo. Oamenii erau în toiul muncii. Căruțe nu
prea treceau. Și cîte treceau se îndreptau spre alte locuri,
sau erau încărcate cu mărfuri. E drept că vreo duzină de
boi înjugați la pluguri scurtau ușor țarinele negre din
aproiere; dar Andrei nu era om al stăpînirii ca să-i în-
hame cu sila la mașina lui, iar țăranii se scărpinau lung în
ceafă, măsurau din ochi lungimea drumului și necazul
boierului, dădeau din cap, ridicau din umeri, se tocmeau
numai așa, ca să nu-și piardă obiceiul și, în cele din urmă,
se lipseau și de bani și de drum.

— O să înnoptăm și noi aici! a declarat, în sfîrșit,
Andrei șoferului, vesel ca și cum i-ar fi adus o veste bună.
Merinde avem. Vremea e frumoasă. N-o să pierim dacă om
dormi și noi o noapte sub cerul liber.

Cit se mai vedea încă au adunat în pripă coceni, știu-
leți și găteje de pe cîmp și-au făcut un foc mare pe mar-
ginea șanțului. Un vînt ușor, cu miros cald de pămînt
umed, sufla din foalele unei pădurici vecine. Învoltura
flăcările și ridica vîrtejuri de scînteii pînă în înaltul ce-
rului, amestecîndu-le cu stelele. Urmînd jocul lor feeric,
asecîntînd tăcerea nopții, Andrei uită să mai mănînoe.
Lîngă dînsul, frînt de oboseală sau orb în fața frumuse-
ților naturii, șoferul adormise. Era astfel singur. Nici țî-
penie de om nu se mai zărea prin împrejurimi. De de-
parte, ca un scîncet de copil, se auzea scîrîfîitul unui car.
Andrei putea să se gîndească. De multă vreme nu mai
avusese nici liniștea, nici prilejul să-și adune gîndurile.
Acum îi veneau buluc. Risipite, fugare, strecurîndu-se
uneori pe nesimțite ca umbrele nopții, alteori luminoase
ca para focului. Îl împresurau, îi atingeau din treacăt
fruntea, i se înfingeau în minte ca un cui. Ar fi vrut să le
prindă din zbor; ar fi vrut să aibă un petec de hîrtie ca
să le noteze în grabă, sau pe cineva căruia să i le spuie;
și-ar fi vrut să stea așa, nemișcat, cu capul roind de gîn-
duri ca stupul de albine în luna lui cuptor, o veșnicie.
Scîrîfîitul carului se apropia. Andrei nu băga de seamă.
Pacea și liniștea după care rîvnise din anii copilăriei îi

umpleau sufletul, îi scaldau trupul ca o baie caldă. N-avea nevoie să facă nici un efort. Ideile îi veneau una după alta, în procesiune lentă, împletite cu murmurul vîntului, cu aroma ierburilor, cu scînteierea cerului înstelat. Respira pînă în adinaul plămînilor aerul curat, cernut din stele, și-și spunea :

„Ah ! de ce nu pot... De ce nu i-e dat omului să trăiască așa cum ar vrea !...”

Atunci, într-un scîrîit mai lung de osii, o cotiugă, la care erau înhămate d'ouă gloabe decalate, s-a oprit în mijlocul drumului, în roata de lumină a focului. Andrei a zîmbit resemnat. „Nicăiri nu e pace pe pămînt” și-a spus el; și-a trebuit să răspundă moșneagului care sărise din căruță și venea spre dînsul, întrebîndu-l dacă nu i s-a întîmplat cumva ceva.

— Mai nimic, moșule. Am dat cu mașina într-o groapă. Atîta tot.

— Apoi n-au sărit oamenii de prin partea locului să vă scoată ?

— Aveau și ei treburi. Fiecare cu treburile lui, moșule.

— ' Treburi !... Treburi !... a mormăit moșneagul. Tot treabă e să dai și-o mîna de ajutor omului la nevoie... Dacă vă pot fi de vreun folos ?...

— Mulțumesc, moșule... Acum e tîrziu... N-avem nevoie de nimic.

Dar moșul stăruia. Îi era pesemne mai mult chef de vorbă decît de sprijin. S-a interesat dacă ducea niscaiva marfă la tîrg, dacă e negustor sau arendaș, sau în slujba stăpînirii, dacă fusese în război și ce se mai aude pe la oraș. Andrei răspundea rar și în silă. Măcar în noaptea asta s-ar fi lipsit bucuros de orice tovărășie. Ca să se cotorosească de bătrîn i-a venit un moment în gînd să-i spuie că e ofițer, sau jandarm, sau polițist. Nu s-a îndurat însă. Bătrînul își scosese luleaua din chimir și-i ceruse tocmai voie să și-o aprindă la un cărbune. Și-a aprins-o pe îndelete, s-a așezat turcește lîngă jăratice și pufăind cu atenție și cu scumpătate dintr-însa, scotea cînd și cînd cîte o vorbă. La început de vreme, de arătură, de jandarmi, de primar, de jidovul satului. Apoi de propriile lui trude și necazuri. Porumbul nu se făcuse și birurile erau grele. Domnii de la București erau mai avani la inimă decît

nemții. Luau și cenușa din vatra creștinului. Dacă ar fi avut încălțea pe cineva să-l ajute la munca cîmpului. Avusese, ce-i drept, o droaie de copii: patru fete și doi băieți. Dar nevastă-sa închisese ochii : o fată se măritase și avea belelele ei; celelalte se băgaseră la stăpîn. Nu mai știa nimic de ele. Auzea, din an în Paște, ba că una e la spital, ba că alta a făcut un copil cu feciorul boierului. Rușinea ca rușinea. Au mai pățit-o și alții. De ți-o fi fată, soră, ibovnică sau nevastă, muierea-i tot muiere. În rup-tul capului nu se putea împăca însă cu gîndul că cea mai mică îi trimisese plodul să i-l crească, parcă n-ar fi avut și-așa destule angarale pe cap și parcă la oraș n-au mai mult bănet decît un nevolnic de sătean, li era și lui milă de copil. Dar i se rupea inima cînd se gîndea la flăcăii lui. Unul și unul! Cel mai mare se prăpădise în război. Pe celălalt i l-au trimis acasă beteag de amîndouă picioarele. Abia dacă putea să se mai tîrască în cîrji. Îți era mai mare jalea să-l vezi cu pieptul plin de decorații întinzînd mîna să cerșească. La 'început crezuse în făgăduielile boierilor. Ba c-or să le dea pămînt; ba c-or să-i facă pensie. Pămînt s-o fi dat — nu s-o fi dat, că proprietarul nu-l mai are ; dar nici ei, nevoiașii, nu-l aveau. A încăput, tot, pe mîna agronomului. Cît despre pensie ! Unde nu bătuse ? Pe unde nu alergase ? La cine nu se ploconise ? Rupsesse trei rînduri de opinci umblînd cu petițiile de colo-colo. De-a surda ! Cînd erau bani, nu-și timbrase îndeajuns petiția; și pînă să-și facă rost de timbru se isprăveau banii. Portarii îl cunoșteau acum ca pe un cal breaz. Nu-l mai lăsau să intre la boieri. De departe îi făceau semn să-și ia tîl-pășița. O săptămînă se milogise de dînșii. O săptămînă, de cum se crăpa de iziuă, dase tîrcoale ministerului. Alții intrau și ieșeau ca la moară. El sifîrșise merindele. Li ieșeau degetele prin găurile opincilor. Și se întorcea acasă cu traista mai goală de cum plecase.

— E vai și amar de capul nostru, se tînguia încetișor moșneagul. Or fi cum or fi boierii ! Să te ferească însă Dumnezeu de inima slugilor.

Mișcat de plîngerile bătrînului și aducîndu-și aminte că venise în propagandă pentru partid, Andrei a încercat să-l mîngîie :

pînă pe acoperișuri, nici doi la suta nu erau țărani. Niumai surtucari. Mai înțoliți sau mai desculți, dar surtucari.

Asta l-a liniștit pe Andrei. L-a împăcat cu doctrina țărănistă. Lăsînd altora grija s-o potrivească pe măsura și nevoile plugarilor, monologa în el însuși:

„Țărănismul, după cit văd cu ochii mei, e o firmă, o ficțiune, o iluzie sau o mască. Îndărătul lui se ascund lucruri infinit mai grave. E mai întîi starea latentă și incontestabilă de nemulțumire obștească. Mai sînt apoi atîtea : indignarea împotriva acelor care au dus războiul așa cum l-au dus; setea de răzbunare, amestecată cu dorința așa de omenească de a vedea trași la răspundere pe vinovații suspuși; visurile de prefacere, de parțială năruire, de prăbușire prielnică oamenilor noi, ambițiilor și voinții lor recente de parvenire sau, tot așa de probabil, suprema încercare a cîtorva de a canaliza în beneficiul lor sau al statului valurile revoltei populare. Oricare ar fi însă cauza efectivă a surprinzătoarei manifestări de forță a țărănismului, conchidea Andrei, un lucru e de netăgăduit : aici e mișcare, e entuziasm, e tinereță, aici se simte cum pulsează viu viața în vinele norodului.”

La spartul întrunirii s-a lăsat și el tîrît de puhoiul omenesc care se revărsa spre Calea Victoriei. Pancarte nemărate dădeau un aer de sărbătoare străzilor capitalei. Steaguri filfiau în vînt. Obloanele prăvăliilor se lăsau, huruind cu zgomot. De la balcoane și ferestre fete nos-time trimiteau bezele manifestanților. Glumele țîșneau. Cerul era senin. Veselia, generală. Convoiul-se îndrepta spre Palat, ca o procesiune de nuntași-

Abia în dreptul Cercului militar gluma s-a îngroșat. Două rînduri de jandarmi, îndărătul cărora erau înșirate sacalele pompierilor, baricadau drumul. Tulumbele, ridicate în aer ca țevi de mitraliere, amenințau națiunea suverană. Ca totdeauna în asemenea ocazii, națiunea suverană a oscilat. Cei din urmă împingeau și strigau : Înainte !... Cei din capul coloanei : deputați, senatori, președinți, secretari, membri importanți în diverse comitete de studii sau de acțiune, protestau cu energie, luau marte cerul și pămîntul că se încalcă drepturile sacre ale cetățenilor, declarau ritos că nu se vor supune decît forței brutale, dar nu așteptau să vadă cum se va manifesta

această forță, ci unul cîte unul se strecurau, se eclipsau, se evaporau, dispăreau, într-un cuvînt, ca și cum i-ar fi înghițit caldarîmul.

Fără să știe cum și de ce, Andrei s-a trezit din coadă, în primele rînduri. Un jandarm îi proptea baioneta în piept. El, personal, nu avea nici o intenție belicoasă. Cu cel mai pașnic gest din lume a vrut să înlătore, cu mîna, baioneta jandarmului. Un alt jandarm însă a sărit ca ars în ajutorul celui dintîi. A ridicat patul puștii- Dar n-a apucat să lovească. Prin miracol Andrei avea în spatele lui un măcelar și un parlagiu. Nici unul dintre ei nu era fruntaș politic. Erau doar oameni simpli și de inimă. Cu brațele lor solide au oprit din zbor patul puștii și au încercat, fără să izbutească, să-i facă vînt lui Andrei printre dînșii. Înghesuiala era mare. Andrei, vînat de furie, rezista. Încăierarea ar fi devenit, poate, generală, dacă ofițerul pus să vegheze asupra liniștei publice n-ar fi dat ordin pompierilor să intre în acțiune. Apa s-a revărsat din tulumbe^ ca un potop. Țîșnea sfîrșind, cădea gîlgîind, împrôșca cu noroi pe combatanți și pe indiferenții spectatori, într-o clipă, răs-pîntia, bulevardul, trotuarele, au fost curățite de manifestanți. Murat ca un șoarece scăpat din cada de lături, Andrei a fost luat pe sus și dus în triumf pînă la clubul partidului. Acolo șefii l-au primit ca pe un erou.; Mihalache i-a scuturat de cîteva ori mîna. Lupu l-a strîns la piept cu efuziune. Doctorul Vulpe l-a sărutat pe amîndoi obrazii. Primit cu ovații, a fost adoptat cu încredere. Nimeni nu i-a cerut acte, antecedente sau vreo petiție de înscriere. Un reporter i-a solicitat un interviu. Un altul i-a pus condeiul în mînă invitîndu-l să-și așeze impresiile pe hîrtie. Așa, ud learcă, cum era Andrei le^a așternut. N-a mai avut vreme să se prime-nească sau să se gîndească. Clubul clocotea în jurul lui. Sălile fierbeau. Viața pulsa. La fiecare moment era nevoie de oameni de legătură, de agitatori, de propagandiști, de ștafete, de manifeste, de articole bătaioase. Deși nu era țărănist și nu credea în țărănism, Andrei scria. N-apuca bine să leze condeiul din mînă și-l chemau telefonul, sau șeful de culoare, sau organizatorii mitingurilor, sau un scandal petrecut în toiul nopții. Cîteva luni a dus, fără răgazul unui singur ceas de reculegere, cea mai vibrantă,

— Lasă moșule... O să treacă și asta. Or să se schimbe lucrurile. N-o să vă fie răbdarea de-a pagubă. Când or veni țărăniștii la putere...

— Țărăniștii ! ?

Fruntea moșneagului s-a ridicat o clipă. La lumina focului o scînteie i s-a aprins în ochi. Apoi s-a stins. A privit bănuitor în lături și-a clătinat din cap :

— Nici țărăniștii n-or să facă vreo ispravă... N-or să vie.

— Ba da, moșule...

Întăritat de încăpățînarea moșneagului care dădea mereu din cap, Andrei a uitat de liniște, de singurătate, și în cuvinte calde, ca la întrunirile publice, s-a silit să-l convingă că laptele și mierea or să curgă cînd țărăniștii vor pune mîna pe cîrma statului, li descria viitorul în culori strălucitoare ; îi vorbea de dreptate, de bunăstare pentru toți, de pămînt care o să fie împărțit deopotrivă între oameni; la un moment dat i-a pomenit de Mihalache.

— Am auzit și noi de Mihalache !... a tresărit moșneagul. Apoi, cu îndoială : ...Da o fi și el țăran de ai noștri ?

— Țăran, moșule... îl cunosc... Sîntem prieteni... Țăran get-beget coada vacii.

— Cum se face atunci, domnișorule... Moșul se codea, se scărpină în cap. Să nu vă fie cu supărare... cum se face că e prieten, cum ați spus, cu dumneavoastră... om cu carte... înțolit... tîrgoveț după cît pot judeca și eu cu mintea asta proastă ?...

^ Întrebarea nu l-a surprins pe Andrei. I-o mai pusese și alții. I-a răspuns, cum le răspunsese la toți, că într-un partid nu sînt numai oameni de aceeași stare ; că precum în partidele boierilor sînt și țărani chiaburi, tot astfel în partidul țărănesc sînt și surtucari săraci; că tocmai de aceea poposise și înnoptase în cîmp fiindcă fusese trimis de Mihalache într-un cătun de pe malul Argeșului să se sfătuiască cu sătenii.

Moșneagul îl asculta cu amîndouă urechile, îi sorbea cuvintele de pe buze, dar de încrezut tot nu se încredea. Atunci Andrei, simțind unde-l strînge chinga pe bătrîn, a scos din buzunar un teanc de broșuri, de foi de propagandă, de ziare mototolite :

—• Uite, știi să citești, moșule ?... Citește atunci. O să vezi numele meu la gazetă.

Moșneagul nu știa, firește, să citească. Ținea gazeta desfăcută în mîini, de-a-ndoasele. Dar atît e de mare prestigiul slovei tipărite asupra minții, asupra sufletului țăranului, încît privirea i s-a luminat, ochii i s-au umezit, mîinile îi tremurau ca zgîlțite de friguri :

— De ce nu spuneai, dragul moșului ?... Și eu sînt tot de pe Argeș... Ioane !... Ioane, mă !... scoală, mă ! că ți-o fi destul de cînd dormi... Deshamă calul din dreapta, pe al murg, și dă o fugă pînă în sat...

Sărise el însuși, voinicește, ca un flăcău, de lîngă foc. Ii explică lui Andrei că Ion era nepotul său, copilul pe care i-l trimisese fiică-sa să-l crească. Copilul, un plod de vreo nouă ani, cu căciula de oaie mai mare decît el, se freca somnoros la ochi. Bunică-său îl scutura de umeri, **SP** repezea la dîrlpgii cailor, se întorcea iarăși la copil, sprinten, voios, agitat ca și cum pămîntul l-ar fi dogorit sub talpă, îl dăscălea în vremea asta :

— Să te duci la Gheorghe al Vădanei... Să-i spui că eu te-am trimis... Pe cîți o găsi pe la casele lor să-i trezească... Să vie călări... s-aducă și două perechi de boi cu dîșii pentru mașina asta... Vezi să nu prindă de veste jăndarii... Să-i spui că Mihalache a grăit cu mine... M-auzi, mă ?... Mihalache !... Mihalache !...

Copilul se trezise de-a binelea. Auzise și el pesemne de numele lui Mihalache. Încălecat pe deșălate și dînd bici calului, a scos un chiot de-a răsunit noaptea. Pietrele scăpărau sub copitele murgului. Noaptea se lumina ca ziua. Și tăciunii mai scînteiau încă sub cenușă cînd copilul s-a întors în zgomot mare de călăreți.

Într-o clipă sătenii au încunjurat pe Andrei. Mesia să fi sosit printre dîșii, nu l-ar fi primit cu mai multă trăgere de inimă. I-au dat calul cel mai bun.

L-au dus cu alai pînă îndărătul unui dîmb, la marginea satului. Ocolind casa primarului și postul de jandarmi s-au strecurat prin curțile gospodariilor, pînă la prispa lui Gheorghe al Vădanei. Bătrînii făceau streășină podul palmei, ca să-l vază. Și muierile țineau botul dinilor în poală, ca să nu latre.

în pragul casei, o fetișcană de vreo zece ani, cu ochi ca mura și cu părul galben, zburlit ca un snop de grâu, l-a întâmpinat ca pe vodă, cu pâine și cu sare. Ușa s-a închis îndărătul lor. Un antreu și două odăi făceau toată casa. Odăile erau scunde, mici ca două chilii mănăstirești, cu lut bătut pe jos, dar proaspăt văruite și mirosind frumos a busuioc și-a untdelemn de la icoane. Înghesuiți cum puteau, pe vine, în picioare, pe lăzi, după vatră, țărani așteptau. Cu ochi arși de nesomn, cu sufletul iluminat de o nemairesimțită bucurie lăuntrică, Andrei le-a vorbit. Nu le-a vorbit ca din cărți și nici ca la întrunirile publice. Le vorbea ca de la om la om, se sfătuia cu dînșii, îi întreba, încerca să le cunoască păsurile și să le înțeleagă nevoile. I-a bătut inima mai repede în piept când i-a auzit cerîndli-i „literatură” și rugîndu-l stăruitor să puie o vorbă bună la București ca să li se facă și lor o școală în sat.

— Facem noi cărămida...

— Aducem și lemne...

— • Dăm de toate î... Afirmau oare mai de care.

Andrei le-a făgăduit tot ce-au vrut. Și școală, și drumuri, și-un pod peste Argeș. Nu mințea. Nu făcea demagogie. Era sincer convins că nimic nu putea să fie mai simplu și mai ușor pe lume de realizat. Dacă țărani dădeau de toate, dacă puneau și munca lor, de ce s-ar fi împotrivit stăpânirea? Un pic de stăruință numai. Avea destui cunoscuți. Un vechi coleg de școală, Pavel Androne, feciorul popii din Flămînda, era funcționar înalt la Ministerul de Instrucție. De cum s-o întoarce în București, o să-i vorbească.

După ce-au ospătat cu ce aveau gospodarii mai bun prin curți și cotețe, țărani au ținut morțiș să-i arate frumusețile satului. Andrei ezita. I-a întrebat, în glumă :

— Dacă ne-or vedea jandarmii ?

— Pot să ne vadă de acum ! i-au răspuns ei într-un glas. Ne-ai spus, ne-ai învățat ce trebuie să facem. Nu ne mai temem. Să poștească ! Numai să se atingă vreunul de dumneata...

Urmărit și încunjurat de dînșii, Andrei a coborât în uliță. O singură uliță străbătea satul, de la un capăt la altul. Venea pieziș, strîmtă, întortocheată, de pe muchea dealului, și se lărgea, ca o pîlnie, spre malul Argeșului. Ca-

sele, risipite în dezordine, sărăcăcioase și părăginite, făcute din bîrne și lut bătut, se plecau, toate, sub povara acoperișului, Ochiurile înguste de geam erau sparte. Hîrtia le înlocuia pe cele mai multe. Bătăturile erau goale. Mizeria n-avea nevoie să fie descoperită cu lupa. Sărea în ochi cale de o poștă.

Dar deasupra satului, peste culmile zarzărilor în floare, razele soarelui care scăpata după dealuri împloteau și întindeau o diafană năframă de azur, tivită cu aur. Argeșul rostogolea aur topit. Clopotnița bisericii, scăpînd din strîsoarea pomilor, se înălța zveltă ca o limbă de foc. Aerul tremura. Era atîta frumuseță în aerul limpede, sub cerul albastru ca sineala, în molcoma procesiune a dealurilor, în murmurul apei, în belșugul pămîntului negru ca păcura, încît Andrei, cu inima strînsă ca în fața a tot ce e prea mare și prea frumos în lume pentru puterea noastră de simțire și-a spus, covîrșit de admirație, scormonit de regrete.

— Ce minunata e țara asta !... Ce-ar putea să fie, dacă oamenii ar fi altfel... Dacă n-ar fi atîta destrăbălare... atîta hoție... atîtea nedreptăți...

Pe cînd copiii zburdalnici și zgomotoși se agățau de picioarele lui, jucîndu-se între ei de-a v-ați ascunsele, el, în frînturi de imagini răzlete, evoca anii copilăriei. O vară petrecută la moșia lor din Dobrogea. Altă vară pe Bărăgan. Alte vacanțe la Greaca, pe malul Dunării sau în podgorii, pe valea Prahovei. După cum tată-său ținea cu arendă moșii într-o parte sau alta a țării, văzuse de toate : stepe nesfîrșite, munți, păduri, lacuri, fluvii, izvoare nesecate de bogății revărsîndu-se din piscurile Carpaților pînă în valurile mării; alte bogății, înzecit mai mari, nesperate și nemeritate, pe care le văzuse dincolo de Carpați, în primele săptămîni ale războiului ; și în mijlocul risipei acesteia de comori care ar fi putut să hrănească din belșug, nu douăzeci, ci patruzeci și cincizeci de milioane de oameni, un popor de muncitori flămînzi, de țărani desculți — și-i amintea parcă i-ar fi avut aieva înaintea ochilor — supți de pelagră, roși de sifilis, înnebuniți de vitriol, întunecați la minte, lipsiți de cele mai elementare cunoștințe de carte sau de igienă, ținuti de parte, în epoca aburului și-a electricității, de binefacerile

cele mai modeste ale civilizației, siliți să trăiască în bordeie subterane ca troglodiții și să nu aibă în fața ochilor lor, descifși zadarnic asupra lumii, altă perspectivă decît consolația cîtorva idioate practici religioase, și altă călăuză decît legile superstiției. E drept că războiul le luminase întru cîțva judecata. Andrei observase că flăcăii vorbeau altfel decît bătrînii. Erau mai semeți. Bănuiau parcă ce vor. Ceva se petrecea în mintea lor obscură. Pregăteau ceva. Așteptau ceva. Poate că o scînteie, o singură scînteie, ar fi fost de ajuns* Ah, dacă țărănismul ar putea să fie scînteia aceasta.

Vroia acum să creadă în țărănism. Nu vedea altă scăpare, de nicăiri. Comunismul era prea departe. Era poate și prea străin de firea, de individualismul egoist și crîncen al țaranului nostru. Numai implacabila, dar lentă rigoare a legilor economice, sau teroarea, ar fi putut să-l împlînte. Violență și suferinți cumplite într-un caz. Decenii, veacuri de așteptare în cazul celălalt. Andrei era grăbit. Era prea blînd ca să propovăduiască leacuri eroice. Era prea cinstit ca să se împace cu iepurii de două hotare ai social-democrației. Pentru puținul bine pe care îi e îngăduit omului timid să-l facă pe pămînt nu vedea altceva decît țărănismul. Începea să-i înțeleagă rostul. Ii descoperea justificări. Îl idealiza. Din adîncul inimii, din tot ce avea el mai bun și mai curat într-însul se ridica aprigă și dulce, caldă și impetuoasă, nevoia de luptă cot la cot cu țaranii din jurul lui, setea de jertfă, hotărîrea nestrămutată de a învinge, nu dintr-o dată și nici în totul, dar lîngă dîșii și pentru dîșii. Simțindu-i alături de el, își încheșta fălcile. Și ghicind în ochii lor aceeași speranță, aceeași hotărîre, își încorda brațele.

Cum își strîngea astfel pumnii, în vale, la capătul drumului, pe pînza de foc a Argeșului, s-au conturat umbrele a doi jandarmi. Urcau agale. Un flăcău i-a zărit cel dintîi :

— Uite, măăă !... găinariii!

Un altul, după dînsul, a cîntat cocoșește :

— Cucurigu !

Cîteva babe și-un moșneag l-au dojenit blajin :

— Lasă-i, Nichifore !,,. Oameni sînt și ei... Ce ai cu dîșii ?

Dar jandarmii ridicaseră capul. Văzînd gloata care cobora și auzînd, probabil, și cîntecul cocoșese, și-au strîns mai bine degetele pe cureaua armei și și-au înfipt, mai voinicește, cizmele în pămînt. La cîțiva pași de dîșii, unul dintre ei, cel care purta pe mîneca tunicii un galon galben de brigadir, s-a răstit :

— Ce-i cu voi, măăă !...

Sătenii i-au răspuns în același timp, cu toții. Glumeau. Rîdeau. Zeflemiseau. Nu se mai auzea nimic. Nu se mai înțelegea nimic. Un bătrîn a izbutit în cele din urmă să-i explice, privindu-l cu ochi șugubeți în care mijeau o rază de vicleșug, că un domn din București își stricase mașina pe șosea și că, pînă ce-or aduce-o cu boii în sat, domnul le vorbise de multe și de toate.

Auzînd de „domn” și de mașină, brigadirul se îmbunase mai întîi; apoi văzîndu-l mai de aproape pe Andrei, judecîndu-l după port și îmbrăcăminte că nu era boier din ăia mari, și trezindu-se pesemne într-însul și bănuiala profesională, l-a somat, scurt :

— Actele, mă rog.

— Ce acte ? a făcut Andrei pe miratul. Sînt cetățean român. Sînt liber să călătoresc cum îmi place și pe unde-mi place. Nici o lege nu mă oprește să vin în satul dumitale. Dacă ai vreo lege care mă oprește și pe care n-o cunosc eu, te rog să mi-o arăți.

Jandarmul asculta interlocat. Prea-i mergea gura ca morișca domnului ăstuia. Ceva îi spunea că nu era lucru curat la mijloc. Avea ordine strașnice. În mintea lui rudimentară se băteau cap în cap ordine, legi, regulamente. Ce lege îi cerea pripășitul ăsta ? De unde venea ? Ce căta în secția iui ? De ce erau mai colțoși mocofanii ca de obicei ? Ce li se năzărise ? Ce puneau la cale ? Datoria pe de o parte, prudența pe la alta, i-au inspirat amjbele, o soluție intermediară.

— O să v-arăt eu legea : poftim la secție...

Și fiindcă Andrei i-a rîs în nas, a încercat să-i puie mîna în piept.

Dar atunci, ca un singur om, țaranii, care urmăriseră nemișcați și tăcuți tratativele dintre găinari și Andrei, au sărit și au făcut zid în jurul lui. Piepturile păroase despicau cămeșile. Brațele se ridicau amenințătoare în aer.

Pumnii solizi păreau măciuci ghintuite. Strigătele izbucneau, pîrîiau ca «focurile de pușcă :

— Să nu pui mîna pe dînsul !

— E de-ai noștri...

— Am răbdat destul !

—• Jos laba, găinarule !

—• Trăiască Mihalache !

Gloata întreagă urla acum, sumbru, patetic :

— Mihalache !... Trăiască Mihalache !

Ca și cum uraganul de urlete l-ar fi lovit în piept, brigadirul a făcut un pas îndărăt. Era mai galben la față decît galonul lat de o palmă, de pe mîneca mondirului. Înțelegea, în sfîrșit. Instinctiv a pus mîna pe patul puștii. Scrișnind din dinți, cu privirile înveninate, s-a uitat la dînșii. Erau prea mulți. Din flancuri se încovoiau spre el, îl impresurau aproape. Nici unul nu se trăgea îndărăt, îi țineau piept. îl înfruntau. Exasperarea, neputința și o ură surdă, sălbatică, animalică, îi clocoteau în suflet. Cum s-ar fi repezit într-însii ! Cum și-ar mai fi băgat baioneta în ei. Teama și un vag sentiment de răspundere l-au reținut. A rînjit sub muș'țețile ca vrabia își răsucite din vîrfuri :

— Bine, musiu... Nu vrei să vîi care va să zică ? Mă duc eu atunci. Mă duc eu să-ți aduc legea. O să vezi 'mneata... Și adresîndu-se celui alt jandarm : Camarade, să-mi rămîi aici de pază... Să nu care cumva să-ți scape !... Ne-am înțeles.

A plecat mîrlînd. Țăranii, în urma lui, răsufîlînd ușurați, au încercat să rîdă, să glumească, să-și bată joc de dînsul. Cîțiva au și început, timid, să huiduiască. Dar sîșijitul celorlalți a oprit repede glumele și huiduielile. Moșnegii chibzuiau. Flăcăii se strîngeau, mai dîrji, în Andrei :

— Las' pe noi!... Să nu-ți fie teamă, cucoane... îi venim noi de hac, găinarului !

Gheorghe al Vădanei a adăugat, privind peste umăr :

— Degeaba n-am făcut noi războiul... Știm și noi cum se ține o pușcă-n mîna... Fată hăi, ce-ar fi dacă mi-ai aduce pușca din cui ?

Andrei a trebuit, cu vorbe bune, cu sfaturi înțelepte, să-i liniștească și să-i potolească pe toți. Le vorbea de

lege, de ordine, de drepturile cetățenești care n-au nevoie de violență ca să triumfe ; încuraja pe moșnegi care, fiindcă văzuseră și trecuseră printr-atîtea, îl îndemnau să se strecoare printre dînșii, să plece din sat pînă ce nu s-o întoarce brigadirul; încerca să discute cu jandarmul rămas de pază și să-l convingă că e și el fecior de țaran, că și-ai lui pătinesc de pe urma stăpînirii, că e mare păcat față de Dumnezeu și față de oameni să ridice arma împotriva alor lui.

Jandarmul asculta nehotărât și-i lăsa să se depărteze încet-încet. Pricepea că n-o să le poată sta împotriva. Dar îi urmărea.

În vremea asta brigadirul făcea scurtă la mîna învîrtind manivela telefonului. Chema comandamentul, subprefectura, posturile învecinate, alarma județul și toate autoritățile, răspunzînd sus și tare la întrebările plictisite ale șefilor ierarhici că un otomobil cu țărăniști a descins în secția lui și că satul e în plină „rebeliune“. Unii răspundeau încurcat că nu puteau să-și părăsească posturile ; alții că n-aveau forțe suficiente la îndemînă sau mijloace repezi de transport; singur subprefectul, după ce a luat ordine și instrucții de la centru, a făgăduit că sosește la fața locului.

Sub cerul tulbure, noaptea se îngîna cu ziua cînd telefonul a zbîrniit anunțîndu-i sosirea apropiată. Oamenii nu mai erau strînși în uliță. Mulți plecaseră pe la casele lor. Viața, cu nevoile ei zilnice, îi risipise. Din curți, din hogoage se ridicau trâmbe de fum, drepte, diafane, în aerul imobil. Pacea infinită a înserării se lăsa peste căminuri și peste dealuri. Păsările nu mai ciripeau. Un vițel mugea plîngător la porțița unei case vecine. Cumpăna fîntînii scîrîia mereu. O stea scapără la orizont. Andrei o privea cu ochi măriți de extaz. Ca și cum, în simplitatea lor, i-ar fi simțit nevoia de reculegere, flăcăii înșirați pe prispă se sfătuiau între ei rar, și numai în șoapte. Vorbeau de ale lor. Andrei, stăpînit de frumusețea amurgului, furat de farmecul amintirilor, se gîndea la ale lui. Așa trăise, cîțva, odinioară. Așa ar fi vrut să trăiască și acum. Aici ar fi vrut să trăiască. Într-o căsuță pe clinul unui deal, ogîndindu-și în apele Argeșului chenarele de la ferești și lăsînd să-i cadă din strașini pînă în treptele

pridvorului coardele înflorite de trandafiri agățători. Să aibă doar câteva pogoane în jurul casei. Două-trei vite în grajd. Păsări în bățatură. Să se trezească dimineața în murmurul apei și în oîntecul sonor al cocoșilor. Să muncească de-a valma cu țărani. Să le dea sfaturi. Să-i învețe. Să facă oameni dintr-îmșii. Și din viața lor chinită și din satul lor pierdut între noroaie, acoperit de bălării, îngropat sub movile de băligar, să facă, sub cerul pur, un colț de rai.

Ah ! dacă ar fi avut bani... Pămmtul nu putea să coste prea scump prin partea locului. A întrebat așa, într-o doară :

— N-o fi oare vreun petec de pământ de vânzare, prin apropiere ?... Sau vreo casă ?...

— Cum de nu, cucoane... a sărit unul mai bun de gură. De cînd cu exproprierea, boierul nostru și-a scos conacul în vânzare.

Atunci, ca o trombă, în schelălăiala asurzitoare de clacson și de dini, automobilul subprefectului a intrat în sat. Osiile au scîrțîit și patru țevi de pușcă s-au ciocnit între ele cînd mașina s-a oprit brusc în fața porții. Cel dintîi, brigadirul, care pîndise la intrarea satului, a sărit sprinten de pe scară. Ceilalți găinari au încunjurat în pas gimnastic automobilul, cu armele la mîină. Un domn gras, burtos, cu batista făcută ciuciulete în jurul gîtului, s-a coborît, cu greu, din mașină. S-a uitat oarecum surprins în jurul lui, apoi la brigadir :

— Unde-s răsculații ?

Deși oarecum stînjedit el însuși, brigadirul a răspuns totuși cu destulă hotărîre în glas :

— Aici, domnule subprefect... Aici... In casa lui Gheorghe al Vădanei... Aici e și domnul ăla din București.

Subprefectul, cu spatele la mașină, a privit scurt și crunt înspre cocioaba cu acoperișul de stuf lăsat poetic pe-o ureche. Dintr-o aruncătură de ochi a judecat situația. Vulpoi bătrîn, cunoscînd pe degete viața oamenilor și starea de spirit a satelor din plasa lui, cunosdnd și apucăturile jandarmilor și necesitățile de partid și suverana autoritate a statului, exercitată prin reprezentanții ei legitimi, după o sumară chibzuială cu el însuși s-a îndreptat, cu pași fermCspre poartă. Jandarmii îl urmau.

Burta îi preceda. De departe â strigat flăcăilor căre sculaseră respectuos de pe prispă :

— Bună seara, băieți!

— S-trăiți! i-au răspuns sătenii în cor.

Subprefectul s-a proptit în fața lor, cu mîinile în șolduri, cu picioarele răscăcărare :

— Așa care va să zică !... De ăștia îmi sînteți ?... Lupi în piele de oaie... Vă vrea omul binele și mușcați pe furis mîna care v-ajută ?... Ce v-au făcut, mă jandarmii ?... Nu v-am făcut eu numai bine ?... V-am dat primar să îngrijească de voi... V-am dat popă să vă îngrijească de suflet... V-am dat jandarmi să vă păzească... Așa îmi plătiți voi binele ?... Hai ? V-ați săturat pesemne de bine?... Vă mîncă spinarea!... Vi s-a făcut de chelfă-neală!... Țărănism, hai?... V-arăt eu țărănism!...

Și schimbînd deodată tonul și strigînd dt îi îngăduia volumul burții, a întrebat:

— Care dintre voi, mă, a lovit pe domnul brigadir ?

— Lovit ?... N-a lovit... nimeni n-a lovit... Nimeni n-a dat... Nici unul... mormăiau surd țărani, uitîndu^se spe-rieți unul la altul.

Cu toată timiditatea lui, Andrei și-a dat seama că acum ori niciodată era momentul să intervie, să^și afirme, hotărît, prestigiul față de oameni. Făcînd un pas înainte a răspuns el, cu glasul sugrumat de emoție, în locul lor :

— îmi dați voie, domnule subprefect...

Subprefectul i-^a retezat-o scurt:

— Nu te-am întrebat!... Cu dumneata o să discutăm noi în urmă...

Replica brutală l-a exasperat pe Andrei. Stăpînindu-și emoția, măsurîndu-și cuvintele, a insistat :

— Nu fug nici eu de discuție... Ou toate astea o să-mi dați voie mai înainte de orice discuție, să mă prezint : Andrei Veia, avocat și ziarist... Eu, domnule subprefect, am fost victima brutalităților domnului jandarm... dumnealui mi-a pus mîna în piept... Sătenii n-au făcut altceva decît să-mi ia apărarea...

— Da!... da!... Așa e !... Domnul brigadir a sărit cu pușca la domnu avocat... domnul brigadir l-a amer*ințat!... afirmai acum care mai de care țărani, prinzînd curaj, inimă și cheag la limbă.

— Cura ! a răcnit subprefectul. Nici unul să nu crâcnească !... Nu v-am întrebat pe voi !... Vorbeam cu domnul avocat... Dumnealui o să-mi spuie cum s-au petrecut lucrurile... Vă rog... Vă rog continuați, domnule Vaia... Vă rog să-mi povestiți din fir în păr cum s-au desfășurat evenimentele.

Schimbase încă o dată tonul. În băătăura mocofanilor se adresa avocatului, mai ales ziaristului, politicoș, ceremonios, ca într-un salon de oameni binecrescuți. Pe fața buhavă, buzele moi și groase, ca două lipitori, se întindeau într-un suris sleioș, excesiv de amabil, pe când ochii, sub pleoapele umflate, aproape că nu mai aveau nevoie să-și ascundă vicleșugul. Asculta atent. Moțăia din cap. Se silea să pară imparțial. O dată sau de două ori, brigadirul încercând să întrerupă expunerea lui Andrei, subprefectul, drastic, l-a pus la locul lui. Țăranii râsu-flau. Își făceau cu cotul și cu coada ochiului. Erau gata să-i cînte : cucurigu ! Numai o dată au rămas cu sufletul pe buze. Subprefectul întrebase :

— Dar dumneavoastră, domnule avocat, cu ce ocazie prin satul „nostru” ?

Cucerit de amabilitatea subprefectului, liniștit dinspre partea țăranilor și vrînd să răspundă la încredere cu aceeași încredere Andrei a zîmbit :

— Aș putea, domnule subprefect, să vă spun că am suferit un accident de automobil... Șoselele, în plasa dumneavoastră, nu sînt tocmai ideale... Aș putea tot așa de bine să vă spun că am venit în interese strict profesionale... Gheorghe al Vădanii are un proces pe brațe de cînd i-a murit nevastă-sa... Ancheta unui ziarist poate fi oricînd îndreptățită... Nu mi-aș ierta însă să vă induc în eroare... Noi, țărăniștii, ținem să vorbim deschis și să fim loiali, chiar cu adversarii noștri... Am venit prin urmare, domnule subprefect, ca delegat al partidului țărănesc să-mi exercit drepturile de cetățean, în limitele stricte ale Constituției...

— 'Natural!... Bineînțeles!... E dreptul dumneavoastră... N-am nimic de zis... Constituția!... Cine nu știe că Constituția?... Fiindcă cînd nu e Constituție...

Subprefectul cam blîguia. Multiplică semnele de exclamație, înmulțea cacofoniile. Se vedea bine că urmărește

I

Ceva și nu știa cum s-o aducă din condei. În sfîrșit și-a dat drumul :

>/

— Și... și... ați adus ou dumneavoastră și niscaiva ziare ?... Broșuri ?... Manifeste ?...

— Firește... Imprimarele obișnuite... trecute prin cenzură.

— Aș putea să le văd și eu ?

*

— Măi încape vorbă ! Nu le-am distribuit pe toate... Trebuie să mai fie cîteva prin casă.

ti

Au intrat în odaie, Andrei înainte, invitat stăruitor de subprefect, subprefectul, mușcîndu-și buza de jos, în urma lui. Fetița lui Gheorghe al Vădanei a aprins în grabă lampa.

\

Sticla, spartă, era lipită cu hîrtie. Lampa dădea mai mult fum decît lumină. Cu ochelarii încălecați pe nas, subprefectul încerca zadarnic să citească. După ce a răsofrit distrat cîteva momente teancul de maculatură, l-a dat în lături cu mîna, o mîna grasă, moale, indolentă, de om deprins să-și exercite autoritatea cu mîinile altora, s-a lăsat greu pe lavița de lîngă vatră și, înăbușindu-și un căscat, dînd drumul unui rîgîit, a întrebat :

— Pe la centru ce se mai aude ?

»

Rîgîitul a răspîndit în jurul subprefectului, ca butoaiele din care s-a deșertat varza murată, o duhoare grea de mortăciune amestecată cu aereală. În atmosfera astfel viciată au făcut, vreo jumătate de ceas, politică înaltă. Dacă vodă o să menție pe averescani la putere sau o să cheme pe liberali. Dacă Maniu cu ardelenii lui înfomețați erau pregătiți să guverneze. Dacă regele, în înaltul lui patriotism, ar putea să aibă vreun pic de încredere în niște oameni, trădători pur și simplu, ca Stere, agitatori sterpi ca doctorul Vulpe sau neisprăviți «a Mihalache. Andrei le lua partea din toată inima. Îi descria în culori strălucitoare, nu așa cum îi cunoscuse, ci așa cum vroia să-i vadă. Subprefectul se îndoia. Înțelepciunea lui, trecută și prin ciur și prin sită, îl învățase să n-aștepte prea mult de la făgăduielile oamenilor. De treizeci de ani doar era în slujba statului. Văzuse el atîtea ! Atîtea alegeri făcuse și măsluise. Nimic nu se schimbbase în țară. Doar stăpînitorii se schimbau.

s
fi

*— Or să se schimbe și țărăniștii sau or să-și frîngă gîtul, afirmă el cu sceptică certitudine. Dar pălăvrăgim și vremea trece. A trecut de șapte. M-așteaptă cu masa. Te-aș invita... la o adicăte de ce să nu te invit?... O să mîncăm și noi ce-om găsi. Madam Lichianopol, nevastă-mea, o să cam strîmbe din nas că-i aduc oaspeți neanunțați... O să-i treacă... Așa-s cucoanele ! Ele se mînie, ele se-nbună. Fă-te și dumneata că nu bagi de seamă... să vezi la urmă ce plăcere o să-i faci...

— N-aș vrea să vă supăr... să vă incomodez., se scuza Andrei.

— Ce supărare !... Cum să mă incomodezi!... Mașina tot e goală. Lăsăm pe jandarmi aici. Mîncăm pe îndeletele. La zece ai trenul pentru București. Cu țărani aranjăm noi cum e mai bine... Nici totul pe-al lor, nici pe cheful jandarmilor... Cu un om cult ca dumneata e o adevărată plăcere să pui țara la cale... Eu îți rămîn îndatorat.

Din prag a făcut semn oamenilor, să se apropie. Le-a spus binevoitor și de sus :

— M-am înțeles cu domnul avocat... O să faceți și voi cîte o declarație, cum mi-a făcut dumnealui și așa cum s-au petrecut lucrurile... M-auzi brigadir?... Unul cîte unul, la secție, în ordine, fără gîlceavă... Să n-aud cumva !... M-ați înțeles ?

— • ^Nțeles, s-trăiți!... i-au răspuns țărani cu însuflețire.

Andrei și-a luat rămas bun, voios, de la dînșii. A luat masa, un adevărat praznic, între fata subprefectului, domnișoara Olguța, sentimentală, romantică, artistă pînă-n vîrfurile unghiilor, care oînta la clavier ultimile tangouri languroase și umpluse pereții casei cu picturi după cărți poștale ilustrate, și respectabila doamnă Lichianopol care tăcuse, îmbufnată, pînă la friptură și-și dase deodată drumul corsetului și recriminărilor împotriva soțului, bucătăresei, anotimpului, fetei care nu se hotăra odată să se mărite, guvernelor care nu recunoșteau meritele legitimului și, cu deosebită predilecție, cu iritată insistență, împotriva țărănilor care erau răi, bețivani, le-neși, hoți, puturoși.

Încălzit de abundența mîneărilor suculente, încîntat că totul se isprăvisese cu bine, amețit mtrăuindu-se de exube-

ranța culorilor din cadre și de langorile tangourilor, Andrei abia a apucat să prindă trenul de zece.

Din deprindere, din exces de zel sau fiindcă nervii îi erau surescitați, s-a abătut pe la gazetă. Cădea la țanc. Șefii erau în păr. Redacția clocotea. Mihalache ținuse un discurs formidabil. Lupu plesnise obrazul majorității cu cîteva din întreruperile și înjurăturile lui faimoase. Doctorul Vulpe acordase unui corespondent englez un interviu răsunător. Opoziția triumfa. Zilele guvernului păreau numărate.

Degeaba a încercat Andrei, în cîteva rînduri, să le amintească și de dînsul, să le povestească cîte ceva și din cele văzute sau auzite în satul de pe malul Argeșului. Nimeni n-avea vreme să-l asculte. Evenimentele se precipitau, îi cereau articole violente. Un manifest către țară. O șarjă acerbă împotriva ministrului de industrie. Cîteva vingalace, aduse cu îndemînare din peniță, imprecise dar semnificative, reverențioase încă în formă dar amenințătoare în fond, ca un avertisment respectuos greu însă de consecințele unui ultimatum, la adresa coroanei.

Andrei scria. Cunoștințele lui serioase, adunate în ceasurile de lecturi extrașcolare, îi serveau de data asta. Lui sau altora. Scria pe capete, scria zi și noapte : articole sociale, polemici politice, studii economice, considerații financiare sau literare, aspecte parlamentare, comunicate, programe, declarații, tot ceea ce, în sfîrșit, fruntașii partidului aveau îi capete sau pe inimă, dar n-aveau nici darul, nici răgazul să exprime. Evenimentele depășeau puterea lor de muncă. Guvernul se clătina. Două săptămîni în șir s-a clătinat fără să cadă. Eforturile unite ale opoziției îl zdruncinau, îi știrbeau zilnic autoritatea, fără să-l doboare. Regele plecase la Sinaia. Mihalache se zbătea. Doctorul Vulpe făcea zîmbre. Doctorul Lupu făcea spume la gură. Andrei scria. Hîrșciit, surmenat, tîrît el însuși de șuvoiul evenimentelor, aproape că uitase de prietenii lui de-o zi de pe valea Argeșului, pierduți în culcușul lor dintre dealuri, ca într-un adăpost inviolabil, departe de zbuciumul și aprigele lupte ale vieții.

Singură, școala lor, nu-i ieșea din minte. Amîna din zi în zi hotărîrea să se ducă pînă la Instrucție : dar n-o uita. Într-o după-amiază i-a dat lui Pavel un telefon.

—• Când vrei tu, mă... i-a răspuns vesel acesta, la celălalt capăt al firului. Și acum, dacă vrei.

Pe vechiul lui coleg de clasă, feciorul popii din Flămînda, l-a găsit instalat într-un vast salon ministerial, cu preșuri pe jos, cu pînze de Grigorescu pe pereți, cu cafeluța dinainte și cu o dactilografă lîngă dînsul. Cafeaua aburea pe masă și domnișoara dactilografă, evaporată și alintată, se freca de el ca o pisică.

— îmi dictați mai pe urmă, domnule director? l-a întrebat ea, uitîndu-se din fugă, cu coada ochiului, la Andrei.

— Lasă, fă î... nu mă mai domni, că doar n-o să ne jenăm noi de-un vechi prieten, ca amicul Vaia. Tu aveai caș la gură cînd noi eram ca frați de cruce și prieteni la cataramă. Spune mai bine lui Axente să ne-aducă niște cafele, gingirlii, bine fierte, cu caimac și să spuie oricui o întreba de mine că nu vin azi la birou. Fumezi, mă?

I-a oferit țigări speciale, luate pe gratis de la Regie; l-a bătut voinicește pe umăr și, vreo cîteva minute, și-au împrăspătat reciproc în minte scene năzdrăvane din copilărie.

Uitîndu-se mai atent la dînsul, Pavel i-a spus:

— Ai mai slăbit, mă... te-ai jigărit... se cunoaște că nu ești în slujba statului... sau e vreuna care te suge?...

Rîdea el singur de presupunerile lui, mîngîia pulpele dactilografei, i-o arăta lui Andrei cu zîmbet larg pe dinți de lup împlîntați bine în gingiile sănătoase și-l întreba:

— Cum o găsești, verișcane?... E a mai faină din ministerul meu. Le-am trecut pe toate în revizie pînă să dau de dînsa... Dar de acum, basta!... Pe asta n-o mai schimb... E dată dracului, pațachina... Pupă-mă, fă...

Dactilografa făcea fasoane. Directorul a apucat-o solid de mijloc și, încălzindu-se în simulacrul acesta de luptă, i-a poruncit:

— Pupă-l și pe el, fă...

Fata se apăra. Andrei nu vroia să pară prea ageamiu. Feciorul popii exulta:

—> Cafea ți-am dat... cu sărutări și tutun bectimis te-am servit... Vizită armenească și ospitalitate ca la padișah... Cu ce să te mai servesc, vere?

Andrei i-a spus, cîstit, ce-l aducea la dînsul.

<— Bine, mă!... l-a întrerupt directorul, prinzînd din zbor ghelirul. Să le facem școală, țopîrlanilor, dacă zici tu. Fonduri avem. Nu mă dau în lături. Toate bune. Vorba aia însă: cît dau?

— Lemne... cărămidă... muncă...

— Lasă lemnele... astea le poate da și statul... lasă munca... Ce-i costă pe ei munca! Vorba e cît dau? Bani gheață... Bani peșin... Ție cît ți-au făgăduit?

— Mie?

— Ție!... Mie!... niscaiva alifanți... cîteva miișoare... Că n-o să le facem doar școala pe gratis!... Tu cît le-ai cerut?

— Nimic... a mărturisit stînjenit Andrei... oameni nevoiași... săraci lipiți pămîntului...

Feciorul popii se uita incredul la dînsul:

— Măăă! Vrei să mă duci cu acadeaua?...

Citind însă în privirile lui Andrei, cu profesională perspicacitate, că acesta n-avea asemenea intenții puțin camaraderești, a ridicat amuzat din umeri:

—• Tot naiv, tot ageamiu ai rămas... așa cum te-am cunoscut pe băncile școalei. O să îmi bătrînești oate-goale, măi Vaia. Eu ți-o spun. Noroc că mai sînt și eu pe aici. Degeaba nu sîntem noi prieteni. N-o să te las eu să-și bată mogîrlanii joc de tine. Ești avocat, ce naiba! Știi și tu că intervențiile nu-s făcute de florile mărului. Ai și tu nevoie. Nu trăiești cu aer. Cere-le, mă. Dacă vor școală, s-o plătească... Nu; te lua după dînșii. Ascultă-mă pe mine. Ii cunosc eu. I-am păscut. Cu funia de gît să-l vezi pe țăran, și să nu-l crezi. Cînd se văietă și se bocesc mai tare că nu mai au un pitac de cincî în casă, atunci să știi că li-e plin chimirul de galbeni înnoțați cu zece noduri. Ia-le, mă!... Ia-le cît poți... Împărțim frățeste pe din două... Și-i tragem pe urmă un chef!... Să vezi tu. Luăm și pe marchiza asta cu noi... Luăm și pe soru-sa... S-o vezi pe soru-sa, Andrei! Ce femeiușcă!... Ce tacîm!... O să-ți lingi buzele după ea... Mie să-mi spui că nu știu ce-s alea, damezele, dacă nu ți-or sfîrîi călcîiele după dînsa... Vino, zău!... Cunoști de acum drumul... Fii om și tu... învîrtește-te.

Dactilografa își scurgea ochii după dînsul.

Andrei le-a făgăduit, la amîndoi, să revie.

S-a întors la redacție plouat și cu coada între picioare. Servitorul l-a anunțat că doi copii, două ploiduri de țaran, întrebaseră de câteva ori de dînsul și-l așteptau acum pe scara de din dos. La redacția ziarului țărănist veneau adeseori și copii. Aduceau știri fără prea mare importanță sau bilețele împăturate cu grijă. (Deprins cu ei, Andrei le-a trimis voieba să aștepte pînă ce și-o termina treburile. Treburile însă erau nenumărate. (Miezul nopții l-a apucat tot la masa de scris. Nu și-a mai amintit de dînșii. Coborînd scările redacției în tovărășia zgomotoasă a cîtorva colegi, nimeni nu i-a aținut calea. A mai întîrziat vreun ceas pe la Capsa și pe la cafenelele din centru. Și abia cînd, frînt de oboseală, a ajuns acasă și bîjbîia somnoros pereții coridorului care ducea la odaia lui, i s-a părut, la lumina turbure a felinarului din stradă, că o umbră voluminoasă tăia coridorul pe din două, ghemuită și lipită de pragul ușii. A scăpărat în grabă un chibrit. iS-a plecat intrigat și-a împins cu vîrful ghetei vîlătucul misterios de umbră. Două capete zburlete, speriate, au apărut de sub o blană lăptoasă de oaie. La flacăra pîlpîitoare a chibritului Andrei nu le-a recunoscut mai întîi :

— Ce-i cu voi, măi ? !... Ce cătați aici ?

Apoi, deodată, pletele galbene ca paiul de grîu i-au fulgerat prin minte satul, ograda, casa lui Gheorghe al Vădanei.

— Voi sînteți ?... Tu ești, diavole ?... Cum îți zice... A ! da... Voiea!... Voiea lui Gheorghe!... Ce face tatu-tău?... La ce-ați venit ?... Voi m-ați căutat pe la redacție ?... De ce nu mi-ați trimis vorbă că voi sînteți... De unde era eu să știu !... Intrați acum... Hai !... iNu stați așa înlemnii în pragul ușii... îmi pare bine că vă văd.

întorsese comutatorul. Sub orbitoarea lumină a becului electric, copiii cu ochii cășcați, aiuriți și înfricoșați, nu îndrăzneau să facă un pas. A trebuit el să-i ia de umeri și să-i tîrască în casă. îi pierise somnul. îl înveselea, sincer, vizita asta neașteptată. „Ce să mă fac cu dînșii ?” se întreba el încurcat și amuzat. „Unde să-i culc ?” N-avea decît o singură odaie. Un pat și-o canapea. „Pe ea o s-o culc pe canapea, Pe el la picioarele patului. Dar să văd mai întîi dacă au vreo scrisoare la dînșii.”

— Îmi scrie ceva, tată-tău, Voico ?

Copila îi urmărea mișcările. Din cînd în cînd își arunca privirile în lături cu teamă, cu sfială, cu admirație, spre minunile din jurul ei și de pe pereți, și repede își întorcea ochii negri ca mura, adinei ca noaptea și și-i pironea în ochii lui Andrei. De răspuns însă nu răspundea. Parcă nu-i auzea întrebările. Parcă-i pierise glasul. iSe lăsa mîngîiată de dînsul, ca și cum nu i-ar fi simțit degetele treeîndu-i de-a lungul obrazilor și prin plete. își lăsa Vîrful nasului în (jos, Ifără să rîdă, de cîte ori Andrei i-l apuca în glumă între degete. Și numai cînd a luat-o pe genunchi, a săltat-o de cîteva ori și i-a culcat pe umăr capul bălai, numai atunci copila, în îmbrățișarea iasta caldă oare-i amintea pesemne de îmbrățișările părintești, s-a pornit deodată pe un plîns cu lacrimi cît pumnul, întretăiat și zgîlțit de sughițuri.

— • Ce ai ?... Ce este ?... Ce ți-am făcut ? o întreba alarmat Andrei, stîngaci și nedeprins cu toanele copiilor.

Ion, nepotul de pripas al moșneagului, i-a răspuns în locul ei, pe același ton, ca o lecție învățată pe de rost;

— • Ia... pe Gheorghe al Vădanei l-a bătut domnu brigadir... De atunci zace la pat.

— • Cum!?... Ce-ai spus? a sărit Andrei în picioare, uitând de faltă și scuturînd de umăr pe copil.

— L-a bătut!... L-a bătut!... repeta Ion. L-a bătut pe toți... de-a rîndul.

La început n-a știut să spuie altceva. Repeta papagali-cește aceeași afirmație. Andrei, exasperat, trebuia să-i scoată cu cleștele -cuvintele din gură. Cu chiu cu vai, adunînd cuvintele, înlănțuind destăinuirile, a putut să reconstituie spena 'oribilă, sălbatică, lamentabilă, încă una din miile și (zecile de mii de scene ale interminabilei și monotonei noastre tragedii țărănești.

După plecarea boierilor jandarmii încunjuraseră pe săteni. Brigadirul răscolea în vremea asta casa lui Gheorghe al Vădanei și casele bănuților. Răvășea sertarele, spărgea dulapurile și sipetele ou podoabele de izestre. Tlîdica tot ce i se părea subversiv : ziare, manifeste, broșuri, ștergere, țoale, ouă, slănină^ găini. Nevasta lui Avram al Morăresei, vrînd să se împotrivească, brigadirul a lovit-o cu patul puștii în piept de s-a dus femeia de-a rostogolul pînă sub

vatră vârsînd sînge pe gură. Asta i-a potolit pe ceilalți. N-a imai orîcnit nici unul. Pînă dimineața i-au bătut la secție ca pe boții de cai. Pe unii îi legau cobză jandarmii de mîini și de picioare și-i spînzurau cu funiile de grinzile podului. Pe alții îi întindeau la pămînt. Lui Gheorghe, după ce jandarmii l-au călcat cu cizmele, inau pus ouă coapte la subțioară și feștile de luminări între degetele picioarelor. Urlau oamenii ca din gură de șarpe. Tălpile lui Gheorghe erau o rană. iDe două săptămîni nu mai putea să umble nici în cîrji. Afară de lbrigadir nimeni n-avea voie să-i intre în casă. Fata lui Stan Opincaru a fost apucată de durerile facerii pe cînd ijandarmii o tîrau în ghionti la post. Pruncul, în șapte luni, s-a născut mort. Brigadirul a dat de veste la centru că o boală molipsitoare bîntuia ținutul. Alți jandarmi au venit și-au încunjurat satul din toate părțile. iNimeni nu mai avea voie să intre sau să iasă din sat. Oamenii nu îndrăzneau nici să se arate pe la geamuri. De cum îi 'zărea de departe brigadirul le striga:

—• Unde vi-i avocatul?... Am bătut telegramă după el la București... De ce nu vine să vă apere?... V-^a uitat, hai?... Știe el oe-l așteaptă... Pe nas o să-i scot țărănis-mul !... Și vouă, crucea și Dumnezeii voștri de borfași...

—• Oamenii știu că nu i-ați uitat... adăuga plîngînd copilul. Poate că n-ați știut... Poate că n-ați aflat... Ne-au trimis pe noi să vă spunem...

Vorbea acum cu șir. Prinse se inimă. Spunea tot ce știa, tot ce văzuse, tot ce auzise. Andrei nu mai avea puterea nici măcar să asculte. Cu tîmplele prinse în pumnii în-cleștați, își strîngea, își strivea capul, ca și cum ar fi vrut să extragă dintr-însul, o dată cu viziunea scenelor de oroare, o explicație, oricît de puțin plauzibilă, a bestialității, a ticăloșiei acesteia românești. I se părea că e jucăria unui vis urît. Nu izbutea să creadă. iNu putea să creadă că în mijlocul țării, la lumina zilei, la două poște ide capitală, asemenea sălbătăcii mai erau totuși cu puțință. Andrei se întreba cu groază : ce-aveau jandarmii în loc de inimă ? Nu erau și ei oameni ? 'Nu erau creștini ? Nu erau români ? Cum îi răbdase pămînitul să dea în frați de-ai lor, să-i schingiui&scă, să lovească în femei ? In toiul luptei, la mînie, omul nu se uită unde dă. încăierările pot justifica orice violență. Lovești, ca să nu fii lovit. Dar cu sînge

* kr&ni*MBI <SY .

N.D.Cocca. Desen de Marcel Iancu, apărut în *Rampa*, an. XVI (1931), nr. 391 (23 martie), p 3, (Biblioteca Academiei)

Ilustrație apărută în volumul N.D. Cocca *A hosszú élet bora*
{Vinul de viață lungă}, Budapesta, 1962.
 (Biblioteca Academiei)

I rece, pe tăcutele, cu adversarul legat în fața ta, fără teamă, fără rizic, să dai într-însul, trebuie să ai suflet de fiară sau de brută ca să-l lovești. Ce aveau jandarmii în loc de suflet. Din ce scur^ori ale populației erau recrutați ? Cine le întreținea pornirile- criminale ? Cine-i dăscălise ? Cine le poruncise ? Subprefectul ? Ah, canalia ! Mișelul, cu burta plină de mâncare și de băutură, cu fața buhavă de trîndăvie. Duhnea a rachiu. Putea de te trăsnea a stîrv și-a tîrîtură levantină. Cum de nu-și dase el seama de atîta lucru ? Cum de nu-4 ghicise ? Cum putuse să se lase mințit, înșelat, dus de nas ca un copil ? Beat fusese ? Să nu fii băut, să nu fi pus o picătură de vin pe limbă, și să nu vezi unde calci, să nu știi cu cine stai de vorbă, asta nu și-o ierta. Recunoștea cu umilință că el era vinovatul. Unicul vinovat. Nici jandarmii. Nici subprefectul. Ei nu-și făcuseră decît ticălpasa lor meserie. Pe cînd el ?

Ceva greu, ca o Ipiatră de moară sau ca un munte, îi apăsa umerii. Își rrțarturisea, deznădăjduit :

— Eu am greșit... Eu am păcătuit...

Citea acum limpede într-însul. Nu se mai lăsa amăgit ca în seara de pe Argeș. Minte îi era spăimînjitor de lucidă. Slovele conștiinței, ca inflexibile degete arătătoare, îi arătau drumul :

— • Tu ai greșit... Tu trebuie să-ți ispășești greșeala.

S-a sculat liniștit. A spus copiilor să nu-l aștepte, fiindcă o să se întoarcă tîrziu acasă. Cu mîna lui le-a făcut așternutul. Pe Ion l-a sărutat pe frunte. Pe Voiea a oprit-o un moment lipită de dînsul, i-a cătat ochii mari și negri ca tăciunele și i-a șoptit, cu ochii în ochii ei :

— Fii cuminte... Nu mai plînge... Mă duc să vorbesc pentru taică-tău.

S-a dus mai întîi la Mihalache. Șeful țărăniștilor, fiind om sărac, stătea îti palatul unui partizan bogat. Turcul de la poartă, cu toate stăruințele, cu toate amenințările lui, nu l-a lăsat să intre.

Fără să-și simtă picioarele rupte de oboseală, fără să-i treacă prin gînd să ia o trăsură, mergînd drept înaintea lui ca un automat, Andrei s-a îndreptat, de cealaltă parte a capitalei, spre casa secretarului general al partidului. Dar ca și partizanul lui Mihalache, și secretarul partidului era om cu stare. Poarta de fier era zăvorîtă. A băut,

a sunat vreun sfert de ceas. În sfârșit, a apărut un fecior desculț, în izmene, cu un palton aruncat în repezeală pe umeri. Feciorul l-a recunoscut.

— Dumneata ești, coane Andrei ?

— Da, eu sînt. Domnul secretar e acasă ?

— Acasă!... Unde să fie?... Doarme.

— Deschide-mi atunci. Trebuie să-i vorbesc imediat.

— Vai! cum se poate una ca asta, cucoane! Mă omoară boierul. N-am nici cheia la mine. Mă dă afară dacă l-oi scula din somn... Lasă mata vorbă ce trebuie să-i spun... Sau treci mai bine mîine, pe la nouă...

A pierdut, în parlamentari zadarnice, alt sfert de ceas. Feciorul era neînduplecat. Nici un argument nu putea să-l convingă. Se făcea de ziuă. „Piniă la Dumnezeu te mănîncă sfinții”, s-a gîndit Andrei. Să nu pierd cel puțin ediția de capitală. Și s-a dus, direct, la tipografie.

Sub lumina blafardă a becurilor electrice, care se amesteca cu lumina lividă a dimineții, străbătînd prin sita geamurilor înnegrite de funingine, un zețar și doi ucenici somnoroși se învîrteau în jurul paginatorului. Ultima pagină era aproape încheiată. Stereotiparul aștepta.

— Nu închideți încă ! le-a strigat Andrei de la ușă. Scoateți un sfert de coloană. O să punem altceva în loc.

Paginatorul, cu genele roase, cu trăsăturile obosite, cu brațele atîrnînd în jos, a ridicat plictisit și indignat din umeri :

— Ce vreți să scot ? N-am doar știri sau telegrame. E un discurs !... Cum vreți să-l tai ?... Vorbiți cu domnul secretar de noapte.

Secretarul, prieten bun cu Andrei și dorind să-l servească, a ridicat brațele neputincioase în tavan.

— Exclus, dragul meu... Cere-mi orice, dar asta nu !... Nu pot să tai un rînd... Nu pot să scot o virgulă... Pricepi și tu... E discursul lui Madgearu !

— Un discurs !... N-o să piară țara dac-or lipsi cîteva rînduri dintr-un discurs.

— Asta s-o crezi tu... Ia întrebă-l și pe Madgearu... Știi ce scandal mi-a făcut rîndul trecut pentru că i-am sărit o întrerupere.,.

— Dar atunci nu era vorba de țărani bătuți... Acum au fost bătuți, bătuți ca vitele, călcați în picioare, schingiuiți la porțile capitalei...

Se adresa mai mult muncitorilor. Era convins că aceștia or să-l înțeleagă mai repede decît secretarul de noapte :

— Sînt frați de-ai voștri !... Muncitori ca și voi !... Au fost ruși în bătai... Nu putem să-i lăsăm fără un cuvînt de solidaritate, de protest, din partea noastră... Măcar cîteva rînduri... în altă pagină... în orice pagină...

Secretarul l-a bătut amical pe umăr :

— Lasă, mă !... Ce atîta grabă... O să protestăm în numărul de mîine.

Ucenicii moșăiau de-a-npicioarele.

Stereotiparul a scuipat în lături.

Zețarul a mormăit printre dinți.

— Toate celelalte pagini sînt bătute... turnate... la rotativă...

Paginatorul, cu capul între umeri, potrivea tacticos rîngla, întorcea cheia, așeza clișeul, strîngea conștiincios șuruburile ultimei foi.

Andrei, cu gust de fiere, de neputință și de deșertăciune pe limbă, a înțeles că nu mai era nimic de făcut.

„Tot eu sînt de vină”, și-a spus el. „Trebuia să viu direct aici. Să nu-mi pierd noaptea pe la ușile celor mari. Cel puțin să nu pierd acum și ședința de'diminează. La cine să mă duc ?”

S-a gîndit la Lupu. Dar Lupu era la Arsura. S-a gîndit la Inculeț și la Pan-Halipa. Amîndoi erau basarabeni; bolșevici basarabeni. Inspirau teamă. Inspirau oroare. Dar amîndoi aveau prune în gură și buzunare în loc de suflet. A trecut în revizie pe ceilalți. Nu se putea opri la nici unul. Toți erau ori prea boieri, ori fonfi sau agramați. Nu-i rămînea decît doctorul Vulpe.

— Cum nu m-am gîndit mai întîi la dînsul! a exclamat el. Doctorul Vulpe o să mă înțeleagă... O să simtă... El o să interpeleze guvernul.

S-a îndreptat în goană spre Athenee-Palace.

La marele hotel cosmopolit oricine putea să intre și să iasă în voie, ca la moară. Nici paznici turci, nici feciori bine stilați. Un singur portar care dorn^ta fiindcă n-aștepta noaptea bacșișuri. învățat totuși de experiențele

noptii Andrei a trecut glonț pe lângă dînsul, fără să întrebe de cineva, și-a bătut direct și disoret la ușa doctorului. A bătut vreo cinci minute. Doctorul dormea greu. În sfîrșit, s-a auzit ceva mișcîndu-se în odaie și un glas surd, alarmat, speriat, a întrebat :

— Cine-i acolo ?

— Eu, domnule doctor... Eu, Andrei.

— Care Andrei ?

— Andrei !... Redactorul dumneavoastră, Andrei Vaia...

— Tu ești, mă?... Îi fi altcineva... Parcă nu-ți cunosc glasul.

— Eu... eu sînt, domnule doctor.

Cheia s-a întors lung în broască și, prudent, ușa abia s-a crăpat. Un ochi bănuitor încerca să se strecoare prin deschizătura lărgită cu zgîrcenie. Ochiul s-a iluminat :

— A ! tu ești !... Ce-i mă ?... Ce s-a întîmplat ?... A izbucnit criza ?... A căzut guvernul ?

— • Nu, domnule doctor... Iertați-mă, dar n-a căzut nici un guvern... Am venit pentru ceva mult mai grav... Vă rog să m-ascultați numai cîteva minute...

Sculat din somn, morocănos, bodogănind pe înfundate, încercînd s-ascundă între cutele cămășii revolverul pe care-l ținea în mîna dreaptă, doctorul l-a lăsat totuși să intre :

— Spune, mă !

După primele cuvinte însă, căscînd de-și strămuta fălcile, ghemuindu-se mai bine în așternut, l-a întrerupt nenorocit :

— Și pentru atîta lucru mă scoli cu noaptea-n cap ?... Nu puteai să mai aștepți ?... Dădea moartea-n țărani dacă mai așteptai cîteva ceasuri ?... Ce vrei să fac acum ?... Să mă duc în izmene la primul-ministru ?... Să-l iau de piept ?... Cum nu înțelegi atîta lucru !... Ce vreți de la mine ?... Ce sînt eu ?... Salahor ?... Hamal ?... Jălbar al tuturor ?... M-am săturat pînă în gît de politică !... Nu vreau să mai știu de nimic !... Vă poftesc să mă lăsați în pace... Să mai vedeți și de alții !... Să mă scutiți !...

Cum îi era obiceiul, se aprindea singur vorbind. Lua foc ca iasca. Mînea cuvintele. Se zvîrcolea în pat. Trăgea plapoma. O arunca. Sărea dintre perne ca o minge. Cu ochii înroșiți de somn, cu fața vînată de furie, agita amenință-

tor brațul gros, păros și stacojiu, scăpat ca o ghiulea din largă mîneacă a cămășii de noapte țărănești.

Andrei îl asculta înmărmurit. Era deprins cu accesele de furie ale doctorului; de data asta însă nu-l înțelegea. Într-un moment de amară și dezolantă ironie i-a trecut prin gînd să-l întrebe : „Dar, domnule doctor, dacă n-ai trăi din politică, dacă ai fi silit ca toți confrății dumitale să practici medicina, spune-mi, nu te-ai scula din somn cînd un client ți-ar bate noaptea în ușă, n-ai fi bucuros s-alergi prin ploaie și prin vînt ca să ușurezi suferințele unui bolnav ? L-ai primi tot așa cum mă primești pe mine ? De ce pentru un singur bolnav ai sări din pat, și pentru zece, pentru douăzeci de țărani, pe care ți-i aduc ca pe targa, maltratați, schilodiți, bătuți ca vai de mama lor, să nu-ți turburi un sfert de ceas liniștea și somnul ?”

Astfel se gîndea Andrei, dar n-a vorbit astfel. Doctorul se potolise în vremea asta. Se domolea tot așa de repede cum se aprindea. Inima nu-i era încă pe de-a întregul înrăită. Durerile țărănilor îl mai dureau încă poate și pe dînsul. Molima șefiei, care bîntuie ca și frigurile palustre, peste smîrcurile și mocirlele politicii românești, fumurile dictaturii, care aveau să se ridice mult mai tîrziu din mizeria țării în capetele politicianilor, nu-i învăluiau încă sufletul cu miazme pestilențiale și dreapta judecată nu i-o întunecau. A lăsat furia să i se astîmpere ca o furtună într-un pahar de apă, și tot morocănos, dar, împlînzit, i-a arătat lui Andrei scaunul de lângă pat :

— Stai jos... Acum că tot m-ai sculat, spune ce ai de spus. Spuneai că subprefectul a dat ordin jandarmilor ? Ești sigur de asta ? Jandarmii au bătut pe oameni ? I-au chinuit ? Le-au pus hîrtie aprinsă între degetele picioarelor ? Cîinii !... Bestiile !... Ai dovezi ?... Spui că și acum sînt răniți ?... Au urme ? Se văd ? Trebuie aduși aici... Să-i aducem la Cameră ! Să înehiriem o vitrină pe Calea Victoriei !... Acolo să-i expunem !... Să-i vadă toată țara !... Aha !... Asta n-o să se petreacă așa, cu una, cu două... O să vadă dumnealor... Cu mine nu se joacă !... N-o să-mi închidă mie gura... Le-arăt eu !... Le pun eu mîna în beregată... Q să-i învăț eu să mai bată, să mai schingiuiască L,

Cu aceeași ușurință, cu care luase foc împotriva lui Andrei, se ridica acum, cu caldă și generoasă minie, împotriva jandarmilor, a subprefectului, a ministrului de Interne, a guvernului, a suveranului. Pe toți, de-a valma, îi făcea răspunzători. Nu uita pe nimeni. Nu cruța pe nimeni. Sărea din așternut strigînd că țara e lăsată pe mîriile borfașilor și tâlharilor de codru. Cu pumnii strînși amenința stăpînirea. Scrișnind din dinți arăta înspre imobilul de peste drum : „Acolo e tartorul !... Acolo e capul tuturor relelor !...” întorcînd perna pe o parte și pe alta, strivind-o sub coate, făcînd-o ghem ca o bombă sub șezutul regimului, cerea lui Andrei să-i aducă, pînă a doua zi la zece, lista celor bătuți, numele jandarmilor, antecedentele subprefectului, ziua, ora, minutul cînd s-au petrecut ororile de pe Argeș ; să nu uite pe nimeni, să nu-i ascundă nimic. Andrei nici nu mai avea timp să-și noteze însărcinările. Il copleșea avalanșa cuvintelor. Enthusiasmul îl ridica. A coborît scările hotelului sărind treptele cîte două și cîte trei. Soarele, care ținea cu aur cupola Ateneului, n-avea cum să-i mai lumineze fața. Păsările care ciripeau voios în arbori n-aveau ce veselie să-1 mai învețe. Fericirea îi cînta în suflet. Și fața îi era scaldată de fericire. Rarii trecători matinali, cu care se încrucișa la ora aceea, se uitau zîmbind după dînsul :

— Asta vine de la vreo muiere, își spuneau ei.

Dar el nu vedea pe nimeni. În zbor, ca și cum ar fi avut aripi la subțiori, se ducea întins spre casă.

Acasă, în dimineața aceea făcută pentru toate surprizele, îl aștepta un alt spectacol încîntător.

•Copiii, ca la țară, se sculasera o dată cu zorile. La început buimăciți de somn, cu ochii turburiți zgîțiți la tot ceea ce vedeau necunoscut și minunat în jurul lor, nu și-au dat bine seama unde se găsesc. Odaia, destul de simplă a lui Andrei, dar aranjată cu gust, cu covoare pe jos, cu desenuri și caricaturi pe pereți, cu cîteva mobile aurite, vase și ornice scăpate din ghearele creditorilor *de* altădată, a părut de bună seamă puilor de țărani un incomparabil colț de paradis. Au uitat de ce veniseră. Capetele strîmbe, mutrele caraghioase din cadre, îi atrăgeau. Se îndemneau unul pe altul să le privească mai de aproape. Puneau cu mare băgare de seamă degetele lor

destul de murdare pe poleiala scaunelor. Mîngîiau plusurile, își lipeau obrajii de catifeaua pernelor brodate. În mijlocul crivatului Voiea a descoperit, deodată, o păpușă aproape tot așa de mare cît și dînsa. A încremenit locului, cu brațele întinse, cu gura căscată, cu ochii ei mari și negri așa de măriți de admirație încît toată făptura ei minusculă părea o singură pereche de ochi, ca un portret de Tonița. I-a trebuit un sfert de ceas ca să se apropie de pat tiptil, în vîrfurile picioarelor, să întindă mîna spre păpușă, să-i vorbească, s-o alinte, să-i cîştige încrederea, s-o ia, în sfîrșit, în brațe și s-o stringă, cu patimă, cu teamă la piept. Ornicul din perete a cîntat atunci de șase ori. O cucoană cu umbrela deschisă a ieșit dintr-o porțiță. Un domn i-a aștinut calea învîrtindu-se de două ori în loc. Și-o pasăre a apărut și-a bătut vesel din aripi, în scîrțîit de mașinărie veche, deasupra lor.

Ion privea și ru-și credea vederilor. Satul, orașul, lumea, pămîntul, odaia, au dispărut pentru dînsul. Putea să se prăbușească totul în jurul lui, nu și-ar fi luat ochii de la ornicul cu cuc din perete. Neclintit, împietrit la postul lui de observație, îi făcea semne repezi Voicăi să vie lîngă dînsul. Lipiți unul de altul, el cu toate degetele în gură, ea cu păpușa strînsă bine la piept, fără să schimbe o vorbă, striviți de aceeași admirație, atrași ea de un fir de ață invizibil spre miracolul păsării cu aripi de tinichea, s-au urcat mai întîi pe un scaun, apoi pe masă, așteptând nemîșcați, răbdători, cu milenara răbdare a țaranului, repetarea minunăției.

Așa i-a găsit Andrei.

Venea exultînd de fericire. Spectacolul neașteptat i-a sporit bucuria. I-a luat pe amîndoi în brațe. I-a învîrtit prin casă în dansuri absurde. De o sută de ori le-a pus cucul să le cînte. A trimis după cafea cu lapte cu cozonac și tot felul de cofeturi. Privindu-i mîncînd, pe el cu înceată dar solidă lăcomie, pe ea cu mofturi și deja cu strîmbături și grații de domnișoară, a avut un moment sentimentul confuz, binefăcător și întăritor după o noapte nedormită, că-și ospăta proprii lui copii. Dacă n^ar fi fost întîlnirea cu doctorul Vulpe, ar fi stat așa, cu ceasurile, să-i privească. Fiîndcă nimic pe lume, nici felina elasticitate a puilor de pisică, cu coada bîrzoii și cu ghearele scoase din

manșon, cînd se joacă între dînșii; nici salturile stîngace, așa de umoristic dezechilibrate pe picioarele butocănoase ale căteilor cînd se morfolesc și se rostogolesc unii peste alții; nici dezarticulata zburdare a mînjilor pe cîmpul liber; nici zvîcnelile mieilor și vițelilor cu picioare de lemn; nici lăcomia godacilor dolofani cu coada făcută sfredel și cu riturile în vînt; nici primele bătaii stîngace din aripi ale păsărilor cerului nu se pot asemăna, oricare le-ar fi tinerețea sau sănătatea, cu grația intimă, cu ritmul mlădios, cu armonia de linii și de culori a copiilor omului. Trupul unui copil, în gracilitatea lui nedefinită, nedeterminată, dar perfectă, are ceva într-insul din prima viziune a artistului care și va strica opera, desăvîrînd-o.

I-a trebuit un real efort lui Andrei ca să-și ia ochii de la dînșii. S-a pus pe lucru. E greu să scrii pagini de ură și de revoltă cînd sufletul ți-e plin de lumină. Bar tocmai în frumusețea copiilor, în jocurile lor vii și nevinovate, găsea motive de inspirație. Din cînd în cînd, îndrăzneț, Ion i se uita peste umeri. Mai sfioasă, cu inseparabila păpușă lipită bine de dînsa, Voica își luneca pe sub gene caldul ochilor ei negri, de la păpușă la domnul grav care scria. Andrei le surprindea privirile. Îi rîdeau ochii. Inima i se strîngea.

— Ce-or să facă și dintr-înșii, dacă or încăpea tot pe mîinile celor de astăzi! se gîndea el.

Pe trei sferturi de coală și-a vărsat durerea și mînia. Amănuntele i le dădeau copiii. Accentele sumbre de răzvrătire le scotea din el. Recitindu-și proza pasionată a fost sigur că doctorul, cu temperamentul lui de luptător, o să fie mulțumit. La zece fără cinci era la dînsul. N-a putut să-i vorbească imediat. Deputați, alegători, cetățeni, postulanți necăjiți, reporteri ahtiați după știri umpleau odaia și-o parte din coridor. Tîrziu, cînd i-a venit și lui rîndul, doctorul părea extenuat:

— Las-o pe mîine...

— Domnule doctor... gîndiți-vă!... Oamenii sînt bătuti... chinuiți... Numai de la dumneavoastră așteaptă...

— Numai de la mine!... de la mine! a izbucnit doctorul. Oricît era de extenuat se aprindea iarăși. Dar ce sînt eu? Mașină? Automat?... N-am și eu dreptul să răsflu?... Mie nu-mi crede nimeni!... Și pe urmă, de ce nu mi-ai

spus exact, fără exagerări, cum stau lucrurile? Ce credeți că pe mine mă puteți lega la gard așa cu una, cu două?... Credeți că n-am ochi?... Am și eu informațiile mele. Știu ce spun. Subprefectul nu-i așa cum mi l-ai descris dumneata. Pe sub mînă e de-ai noștri. Frate-meu, Costache, mi-a dat cuvîntul lui de onoare că ne-a servit în alegerile trecute... Am întrebat și pe alții... Vorbește cu dînsul... Descurcă-te cu el cum îi ști... Ai scris interpelarea?

Andrei a vrut să-i întindă hîrtia.

Doctorul a făcut un gest plictisit cu mîna:

— Bine... bine... O s-o citesc... Arată-i-o lui. Vezi dacă are vreo schimbare de făcut. Sfătuțiți-vă împreună. Și spune-i să mi-o aducă la Cameră înainte de ședință.

Cu capul în pămînt, Andrei a părăsit odaia doctorului și-a bătut la ușa lui Costache. Costache tocmai se îmbrăca. Alegea din garderobă, dintr-un maldăr impresionant de cravate, una care să se potrivească mai just la nuanță cu cămașa de mătăsă desfăcută larg pe pat.

— Ce zici, Vaia, asta se potrivește mai bine, sau asta?

Cîntărea ambele cravate, le apropia, le depărta, și uitînd că ușa garderobului era deschisă, bolborosea ca pentru el singur:

— N-am decît cravatele astea. Cum să aleg din două cravate? Una merge cu hainele. Cealaltă cu cămașa. Și nici un ban! Nu poți să scoți de nicăiri un ban de cinci!... Cum să cumperi?... Numai cheltuieli!... La Club!... La gazetă!... Datorii la tipografie!... Hotelul neplătit!... Viață-i asta?... M-am săturat de politică ca de mere 'acre.

Andrei a încercat să-i întrerupă monologul:

— Domnul doctor mi-a spus...

— Doctorul!... Doctorul!... Pare că știe doctorul!... Dumnealui face politică înaltă!... de principii! Nu vrea să ție seamă de nimic... Nu menajează pe nimeni... Principiile n-aduc nici un ban... Politica nu se face fără bani... Partidul are nevoi... Oamenii au interese... Dumneata, la gazetă, vrei chenzina?... Alții vor și ei!... De unde?... O să fac... pentru dumneata...

Aducîndu-și aminte că la gazetă nu-și luase chenzina de vreo cinci luni de zile, Andrei l-a întrerupt, cu mai mult curaj:

— Coane Costache, n-am venit pentru chenzină. O să mi-o dai dumneata altădată, cînd îi putea... Acum am venit pentru interpelarea asta... Domnul doctor mi-a spus...

— Interpelarea?!... Ce interpelare?... A!... da... știu... a mormăit posomorit Costache. Mi-a vorbit ceva doctorul... O s-o văd... Pune-o și dumneata, colo, pe masă...

Văzînd pe masă vrafurile de hîrtii : telegrame, prospecte, petiții, scrisori nedeschise, afișe, cărți de vizită, manifeste electorale, teancuri de broșuri, aruncate, îngrămădite unele peste altele, pînă-n tavan, Andrei s-a rugat de el, îngrozit :

— Te rog, coane Costache... Te rog... s-o citim mai bine împreună.

— Bine... citește-o atunci, a oftat Costache, hotărîndu-se, în sfîrșit, să puie cravata cu picatei bleu-ciel.

La mijlocul paginei d-întîi însă, ușa s-a deschis fără să bată nimeni într-însa. Capul unui cunoscut samsar, ciacîr de un ochi și cu un neg pe nara stingă, s-a strecurat prin crăpătura ușii. Costache s-a luminat la față. Intrerupînd lectura, s-a retras cu samsarul în closetul de-a lături, care-i servea drept cabinet de toaletă, de consultații, de audi-ențe. Andrei a avut vreme destulă să-și potolească nervii iritați. Și i s-a părut că repurtează un succes aproape nes-perat cînd Costache, ieșind radios din closet, l-a bătut protector pe umeri și l-a asigurat:

— Lasă că aranjez eu lucrurile cum e mai bine... N-a-vea nici o grijă. Dă-mi interpelarea, O s-o citesc cu doctorul la masă. O s-o modificăm noi, pe ici pe colo, pe unde o fi nevoie... știi dumneata... Mă pricepi... Ai spirit politic... Te-am văzut eu din scris... Știi ce înseamnă politica... Cum e mai bine... Nici pe a țaranilor, nici pe a subprefectului... De Lichianopol o să mai avem nevoie... Trebuie să-l menajăm. O să-i trag mai întîi un zavrăc zdravăn !... O să-i cer să retragă imediat jandarmii... Să vezi ce o să-i audă urechile !... Cere-l la telefon.

Convorbirea telefonică, obținută de urgență, a urmat inenarabilă, inimaginabilă, ca o isoenă de comedie bufă. Era defect telefonul ? Striga subprefectul prea tare ? Des-tul că i se auzea, cuvînt cu cuvînt, de la trei metri, fiecare replică. Costache se burzuluia :

— Nu înțeleg^ domnule subprefect!... Ce înseamnă asta !... Ce va să zică asta !...

Glasul lui Lichianopol răspundea :

—• Dumneata ești, coane Costache ?... Săru' mîna, coane Costache... Tii ! ce bucurie ne-ai făcut. Ai primit porceii ?... Și țuica ?... Alo... alo... nu întrerupeți domnișoară.

Imperturbabil și grav, Costache continua :

— Mi-a spus Vaia... d&, da... domnul Andrei Vaia, că jandarmii dumitale...

Telefonul țîrîia :

— Dă-i dracului de ziaristi, coane Costache... Nu-i știi cum sînt ?... Dintr-un țintar fac harmăsar... Spune-mi mai bine ce să-ți trimit. Am pentru dumneata niște borangic și un vălătuc de șiiac... lînă-n lînă, nu altceva !... Țesut, știi dumneata, de mînușițele Veniaminei... Hai ? ți-o mai aduci aminte ?... De cînd ai fost la mănăstire numai după dumneata oftează și tânjește... Cînd mai vii ?... Ce zici ?... Să-ți trimit șiiacul și borangicul prin Veniamina ?

Solemn, Costache a tușit de vreo două ori în pîlnia telefonului :

—• Hm !... da!... Hm !... Sîntem înțeleși... Fă cum e mai bine... Nu uita de jandarmi. Să ridici imediat jandarmii...

— Păi, coane Costache, cum să-i ridic !... E molimă-n sat...

— Lasă molima !...

— Bine, coane Costache... să-i ridic dacă zici dumneata... Cum să nu-i ridic!... Te-aș mai ruga însă, dacă treci cumva pe la Interne, să nu uiți de afacerea noastră...

— Bine... bine...

— Și știi... Pe din două... Cum ne-a fost vorba...

— Bine. O să trec chiar astăzi pe la Interne...

— Săru'mîna, coane Costache. S-auzim de bine... Amiciții de la nevastă. O să-ți trimeată și ea niște pastrama de gîscă, să-ți lingi buzele nu altceva.

Costache, grav ca un țăp logodit, a închis telefonul. S-a întors, mulțumit de el însuși, către Andrei:

— Am aranjat... N-a fost tocmai ușor... Dar, în sfîrșit, s-a aranjat. Azi ridică jandarmii. Poți să trimiți vorbă oamenilor. I-am spus lui Lichianopol că o să trec chiar azi pe la Interne să văd dacă se execută ordinul... Crezi că mai e nevoie de interpelare ?

Copleșit de ridicolul situației, umilit în carnea lui, în inima lui, de mascarada la care asistase fără voie, Andrei abia a avut curajul să-și ridice privirile spre dînsul. O ultimă, o pîlpîitoare speranță în doctor, îi mai licărea în suflet. A stăruit, cu deznădejde :

— Da... te rog... te rog mult... Insistă dumneata să interpeleze astăzi.

Costache, plictisit dar grăbit să plece, i-a făgăduit formal.

Pînă la trei după prînz Andrei a trecut prin stări sufletești oribile, prin alternări dureroase de încredere, de îndoială, de speranță, de descurajare, de la deprimări excesive, care îl lăsau ca idiotizat în 'fața copiilor, pînă la absurditatea iluziilor nebunești, nesăbuite, care îl făceau să sară de pe scaun și să se joace cu ei prin casă, cum se juca Voica cu păpușa. În momentele de acalmie încerca să raționeze. Cunoștea de acum pe Costache. Cunoștea însă aproape tot pe atît și temperamentul doctorului. Știa că de la el te poți aștepta la orice. Și la rău și la bine. De cîte ori nu-l văzuse, vînat de spaimă, tremurînd de frică, tăgăduind, retractînd, dînd bir cu fugiții. Și cu ce impetuoșitate, aproape tot așa de des, în toiul discuțiilor aprinse, nu-l luase gura pe dinainte. Chiar dacă frate-său i-o masakra interpelarea, își spunea Andrei, cine știe, poate că o întrerupere, o vorbă în doi peri aruncată din rîndurile majorității, o să-l scoată din sajrite. N-ar fi fost pentru întîiași dată. În zilele de ședințe furtunoase, în tumultul pasiunilor învrăjbite, de cîte ori nu sărise de la locul lui, cu glasul strangulat de furie, aruncîndu-se în mijlocul adversarilor și înjurînd surugește. Numai prilej să aibă. Numai spiritele de ar fi agitate. Lucrul nu părea imposibil. Guvernul era pe ducă. Majoritățile descompuse, înăcrite, exasperate. Nimeni nu mai era în stare să le stăpînească. Incinta clocotea zilnic. Sertarele ministerelor se goleau de acte compromițătoare. Deputații știau că-i pîndește dizolvarea. Răfuiala era pe toate buzele strînse diplomatic pînă atunci. Un gest, un cuvînt nenorocit, un incident de nimica toată, puteau să determine, să precipite prăbușirea.

Andrei visa. Își spunea cu candoare : Ce-ar fi să cadă guvernul pe chestia sălbătăciilor și ororilor de pe Argeș ! Ce revanșă ! Ce simbol ! Frunțașii țărănismului dezvăluind

în fața lumii îngrozite spăimîntătoarea tragedie a satelor. Bestialitatea jandarmilor, duplicitatea levantinelor, împilarea norodului date în vileag de la tribuna Camerei, șuierînd în frazele răzbunătoare ale doctorului Vulpe, ca sfîrcul unui harapnic peste capetele majorității, plesnind fețele miniștrilor, spărgînd zidurile parlamentului, revărsîndu-se ca o nouă speranță de dreptate, ca vestea cea bună a zilei de mîine, pînă în întunerecul celor din urmă cătune, pînă în ungherele cele mai depărtate ale țării. Andrei vedea cu ochii lui spectacolul. Dagealba majoritățile cuprinse de panică urlau strigăte de moarte. Zadarnic se agățau miniștrii, cu mîini înfrigurate de colțurile pupitre-lor. Uraganul conștiinței populare trecea măturînd totul în calea lui : oameni, regimuri, așezăminte, nedreptăți, nelegiuiri, toate păcatele, toate ruinele, toate rușinile trecutului nostru blestemat. Cu ochii la copii, cu gîndurile la copii, Andrei credea.

Pe aproape de trei și i-a luat cu dînsul. I-a instalat în primul rînd de bănci, în galeria goală. Ceva îi spunea că ochii lor abia deschiși asupra vieții vor vedea un spectacol cum nu i-a mai fost dat țării ăștia să vadă. Zgomotele surde din incintă păreau că-i d'au dreptate. Ceva neobișnuit plutea în aer Efluvii electrice. Priviri agresive. Înjurături abia mîrîite. Miros de praf de pușcă.

Din cucurigul lor copiii nu vedeau decît partea frumoasă a lucrurilor. Ca și cum palatele din basme s-ar fi coborît aievea pe pămînt, scăldate în aureola difuză, care se revărsa din vasta cupolă luminată ca ziua pe dinăuntru, vedeau lojile împodobite cu mîndrețe de cucoane, busturile de marmoră înșirate de-a lungul pereților și jos, în fund de tot, ca în fundul unui puț, forfoteala din incintă. Grupuri compacte de boieri, în haine negre, se formau, se dislocau risipindu-se printre bănci și se adunau iarăși. Un bătrîn înalt și zdravăn a ocupat tribuna prezidențială. Ca la o școală, a sunat dintr-un clopoțel. În liniștea relativă, stabilită cu greu, a dat cuvîntul domnului Ion Răducanu. Gras și moale, masiv și flasc, admirabil cap bovin, selecționat în expozițiile regionale de economie rurală, omul de casă și de multe altele al lui Mihalache a rumegat ceva printre fălci cu privire la impozitele prea grele asupra cifrei de afaceri. Nu se auzea distinct ceea ce moșmonea

între buze. Ceea ce s-â auzit însă a fost destul ca să destindă nervii încordați și să înveselească adunarea. Gfioamele au pârlit din toate părțile :

- Țăranii nu învârtesc afaceri !
- Ce le pasă țăranilor de cifra de afaceri !
- Impozitul nu-i privește !...
- Privește pe negustori...
- Pe bancheri !
- Aferim țăranism !
- Plătit de bănci!
- In slujba băncilor !

Fără să audă, fără să înțeleagă, calm și impasibil, ca boul la păscut, când îi trece expresul pe dinainte, oratorul și-a citit comunicarea pînă la ultima linie. S-a coborât senin, sub aplauzele risipite și ironice ale majorității. În-țepat, agitat, mototolindu-și fustanela sub dânsul, dar stăpînindu-și indignarea, Mihalache i-a făcut loc, ostentativ, în dreapta lui. Capul de bulldog al lui Vaida-Voievod, cu sprincenele stufoase, cu mustățile zbârlite, s-a ridicat și-a plutit un moment deasupra băncilor. Domnul lului Maniu i-a făcut semn să se reazeze și, sculindu-se el însuși în picioare, după ce și-a potrivit manșetele de la minecă și și-a netezit cu latul palmei gentilica, a privit lung înspre majoritate, cu ochi vineți de oțel, în care nu licărea nimic și s-a răsucit încet din călcîie către tribuna prezidențială :

— Onorate domnule președinte, am onoarea să cer cuvîntul la paragraful 3, articolul 66, aliniatul 8, din regulament.

Majoritatea nu s-a prea emoționat. Minoritatea șovăia. Deputații, cu gâturile strâmbe, se uitau înspre tribuna damelor. Miniștrii dormitau. Cu manile, cu barba, cu picioarele, Iorga scria. Singur doctorul Vulpe rămăsese cu pumnul ridicat amenințător în aer, cu o înjurătură înăbușită în fundul gâtului. Andrei l-a văzut repezindu-se de la locul lui, călcând repede și apăsând ca peste leșurile dușmanului, îndreptîndu-se cu capul între umeri, cu fruntea înainte, spre tribună. A urcat treptele în fugă. A luat tribuna goală cu asalt. A bătut cu pumnul în masă. Și-a început, precipitat :

— ' Am onoarea să adresez domnului ministru de Interne următoarea comunicare, pe care, după răspunsul pe care

va binevoi să rpi-l dea, voi vedea dacă trebuie sau nu s-o transform imediat în interpelare... Acum două săptămîni...

— Oho ! !... a exclamat majoritatea.

— De ce n-o iei de la pașopt, doctore ?

— • De la potop ! a adăugat un altul, elegant, manierat, dichisit, sclivisit și monoclat.

— Dumneata să nu mă-nveți pe mine de unde s-o iau... chiorule !... i-a retezat-o scurt doctorul.

— Aaa !... Aaaa !... a exclamat scandalizată majoritatea.

Andrei își freca minile.

— Mă rog !... Vă rog !... a intervenit împăciuitor ministrul de Interne, desprinzîndu-și cu greu șezutul voluminos din căldura confortabilă a profundului fotoliu ministerial. Vă rog, domnilor deputați, să ascultați cu atenție comunicarea domnului doctor Vulpe... Și a adăugat, mai în surdină, cu un surîs plin de multiple subînțelesuri la adresa minorității : Domnia-sa, cel puțin, n-o să ia în fața domniilor-voastre apărarea bancherilor...

— Ha ! Ha ! Ha !

— Ho ! Ho ! Ho !

au subliniat zgomotos guvernamentalii subtilul spirit ministerial. Erau acum dispuși să asculte orice. -Rîsul le ușurase digestia. Țărăniștii nu suflau nici cîrc. Stacojiu la față, doctorul Vulpe s-a întors răstit către banca ministerială :

— Pe mine nu mă interesează bancherii ! Nu vreau să știu de bancheri ! Ce-mi vorbiți mie de bancheri ! Eu am venit aici trimis de țărani, nu de bancheri. Ca reprezentant al țăranimii, ca mandatar al țăranimii...

— Al națiunii !... l-a rectificat amical ministrul de justiție.

Dar doctorul Vulpe i-a ripostat fulgerător :

— Țărănimea e cvasiunanimitatea țării... Țărănimea e națiunea !

— Ura ! ! !... Bravo ! !... Trăiască țăranimea !... au strigat într-un glas, furtunos, într-un adevărat delir de entuziasm, băncile țăraniste. Deputații, sculați în picioare, aplaudau să-și rupă minile. Picioarele tropăiau. Pupitrele ciocăneau. Mișcat pînă la lacrimi, bătrînul Cicio-Pop își ștergea nasul cu batista. Sensibilul Mihai Popovici își

ștergea ochelarii. Curente diverse agitau rîndurile ardele-
nilor. Domnul Iuliu Maniu s-a sculat, cu degetul arătător
ieșit afară din manșetă. Uniunea sacră se pregătea. Însuși
Nicolae Iorga s-a dezlipit din bancă și deșirîndu-se în aer,
purtîndu-și brațul interminabil de iă înălțimea tribunei
prezidențiale pînă la extrema dreaptă a guvernamentali-
lor, i-a îmboldit glumeț :

—• Să aplaude, domnule președinte... Ei... Ei... Să aplaude
și dumnealor cei de colo...

Apoi, iritat că majoritatea nu-i dădea repede ascultare
sau fiindcă începea să zîmbească, ridicînd treptat glasul,
filfîindu-și barba ca o flamură războinică, a continuat, hăr-
tăgos mai întîi, 'impetuos în cele din urmă :

—• Să nu uite dumnealor care ar avea încă cîte ceva
de învățat de la un umil dascăl care a pus cartea în mînă
tuturor frunțașilor generației care a făcut România Mare,
că țărănimea asta oropsită pe care dumnealor, ei... da...
da... nu vor s-o aplaude, ne-a dat pe apărătorii patriei,
pe dorobanții care au așezat coroana de oțel pe fruntea
înțeleptului rege Carol și pe vitejii care, la Oituz și Mă-
rășești, au apărut moșia noastră strămoșească în zilele glo-
riosului rege Ferdinand, cel care le-a dat pămînt, pe cînd
dumneavoastră... ei... da... da... dumneavoastră cei de colo...
le refuzați pînă și aplauzele !

Sub ironia apostrofei Camera, un moment, a ezitat. Cî-
teva aplauze timide, stinghere, au pîrfit pe sub pupitrele
din dreapta. Dar la un discret semnal al primului-minis-
tru, văzut de toți, fiindcă toate privirile erau ațintite asu-
pra lui, ropotele au izbucnit vijelioase. Camera întreagă
vocifera acum în picioare. Stînga urla : „Trăiască regele
țăranilor!...” Dreapta răspundea : „Trăiască regele!” pur
și simplu. Tribunele fremătau. Andrei și-a lăsat capul în
pămînt. Micul Ion, pierdut în galeria lui, auzind cum boie-
rii proslăvesc pe țărani, s-a uitat mai tanțoș spre Voica.
Dar Voica, pe trei sferturi plecată peste balustradă, n-avea
ochi și urechi decît pentru boierii din incintă.

După ce entuziasmul și vacarmul stîrnite de cuvîntarea
apostolului neamului s-au potolit încetul cu încetul, așa
cum se potolesc valurile mării răzvrătite cînd cade vîn-
tul, doctorul Vulpe, în calda atmosferă de simpatie care-l
înconjura pe neașteptate de pretutindeni, a declarat, vi-

i zibil emoționat, că nu el va fi acela care să aducă o notă
discordantă în momentul acesta istoric de unitate în gîn-
duri și simțiri al reprezentanților națiunii strînși uniți
/ la picioarele tronului; dar că solicită de la spiritul de echi-
tate al ministrului de resort o cercetare mai amănunțită
și o pedeapsă ceva mai exemplară a abuzurilor săvîrșite
de cîțiva indivizi rătăciți, care în satele de pe valea Ar-
geșului au necinstit uniforma de jandarm.

t Ministrul de Interne, greoi și sceptic, obosit, plictisit,
dar strîns cu ușa de apelul patetic la unire, a trebuit să
răspundă. S-a sculat pe jumătate din jilț și lăsîndu-se mai
, întîi într-o rînă, apoi răzimîndu-se într-un cot, alege-
nd cuvintele, drămuind expresiile, a recunoscut de la început,
cu emoționanța sinceritate, că într-adevăr i s-au semnalat
și lui unele cazuri de regretabile și reprobabile acte de sa-
mavolnicie datorite în parte, firește, unui lung trecut "3e
apucături nenorocite, înrădăcinate adînc în moravurile pă-
mîntului și grea de extirpat, mai ales în cursul unei sin-
gure guvernări, dar și — de ce să nu recunoască și onora-
bila opoziție cu aceeași bună-credință ? — și excesului de
zel, explicabil poate în esența lui, funest însă prin conse-
* cințele lui incalculabile, al propagandiștilor anonimi, care,
cu criminală inconștiență, agită spiritele, exploatează ne-
i; mulțumirile inerente vremii, turbură și periclitează li-
niștea sufletească a celui mai cuminte dintre popoare, bra-
vul și răbdătorul popor român.

Glasul excelenței sale se umflase. Corpul i se redresase.
Pumnul lui masiv domina Parlamentul. Îndreptîndu-l în
* direcția unui dușman cunoscut, deși invizibil, a încheiat :

— împotriva acestora, domnilor deputați, ca și împo-
triva celor dintîi, să afirmăm hotărîrea noastră nestrămu-
tată, în interesul superior al statului român și solidari cu
permanentele idealuri ale țării și ale dinastiei, de a pune
stavilă invincibilă curentelor anarhice, ori de unde ar veni
ele, din dreapta sau din stînga !...

Pumnul omului de stat a căzut, cu bufnitură înăbușită,
ca al unui balon de cauciuc, pe banca ministerială. Camera,
încă o dată, a sărit în picioare. Unanim și frenetic i-a acla-
mat perorația. Andrei n-a mai auzit-o însă. Pe furiș, ca
un vinovat, ca unicul și adevăratul instigator al schingiui-
rilor de pe Argeș, se strecurase din tribună. Răzînd zidu-

rile, ocolind privirile uşierilor, s-a dus să-şi ia copiii. I-a dezlipit cu greu de balustradă. A ascultat, cu înţepături de ace la inimă, întrebările lor naive, reflecţiile lor inocente, exploziile lor de bucurie, pornite din tinereţea lor neînţelegătoare. Nu se îndura să-i dezamăgească. Şi-i era peste mînă să le spuie adevărul sau să-i mintă. Nu ştia ce să le explice. Nici el însuşi nu-şi mai explica nimic.

Ceva se isfărmase într-însul. O iluzie. O credinţă. Un resort. Fugea de oameni. Rătăcea ca o umbră printre dînşii.

În munca abrutizantă a gazetăriei, zile şi săptămîni de-a rîndul s-a refugiat ca omul care nu-şi mai alege apa în care e hotărît să se înece. Turbure sau liniştită, limpede sau murdară, ce-i pasă ! Numai să dispară. Numai să uite şi să nu se mai gîndească.

Pe cît putea evita şi el gîndurile.

Făcea scurtă la mînă scriind. Scria tot ce i se cerea. Indigeste articole de fond. Aiurări pe terenul nesigur şi lunecos al politicii externe. Comentarii laborioase pe marginea discursurilor goale de la Dacia sau din Parlament. Studii aride asupra economiei rurale din Banat sau fantezii asupra democraţiei ţărăneşti din Basarabia, pe care nu le citea nimeni dar care, de bine de rău, umpleau coloanele gazetei. Scriind ca o maşină, fără patimă, fără convingere, scria mult mai uşor ca înainte. N-avea nevoie să cugete. Şi-i rămînea destulă vreme ca să privească în jurul lui. Începea să deschidă ochii.

Cu oarecare amărăciune în primele săptămîni, cu indiferenţă mai tîrziu, a putut să observe mecanismul simplist, motivele ascunse sau nemărturisite dar veşnic aceleaşi tale acţiunilor omeneşti, ruaijele grosolane : foame, iubire, vanitate, egoism, care i se păruseră aşa de misterioase pînă atunci şi care se reduceau la cîteva mediocre necesităţi fiziologice, în aceeaşi măsură comune omului ca şi animalelor.

Ca să vezi viaţa aşa cum e, în prozaica ei realitate, nu e nevoie de cine ştie ce transcendentalism filozofic. E de ajuns să ai ochi. Colegii lui de redacţie aveau şi pentru dînsul. Nu se fereau de el. Nu-i ascundeau nimic. Vorbeau deschis. Erau oameni normali, dintr-o bucată. Profesionişti, lipsiţi de fumurile idealului, Ucenici într-ale meseriei, dar

j
|
dezamăgiţi înainte de victorie, deziluzionaţi de toate, âg* zabyzaţi, sceptici, cinici.

j
|
Strînşi în jurul unei halbe de bere, în fum opac de ţigări proaste, discutau pînă la ziuă cum să puie o pilă unui ministru, cum să scoată bani buni din piatra seacă a unui interviu,, ce să ceară şi cum să se asigure din vreme de un post lucrativ pentru anii graşi cînd partidul le-o veni la putere. În şefi,, în cinstea lor, în priceperea lor, în recunoştinţa lor, n-aveau nici un fel de încredere. Îi cunoşteau pe degete. Ştiau ce vinează Madgearu, ce pescuieşte Răducanu, ce pune la cale Mihai Popovici, cum se învîrteşte doctorul, cu cine trăieşte Mihalache şi ce de mai excelenţe o să-i toarne din legitimii metrelor lui. Îi cunoşteau, mai bine decît îşi cunosc stăpînii slugile de casă.

\
i
Uneori, simţind cum stăruiau încă într-însul, îndărăt-nic, iluziile de altădată, Andrei risca, evaziv :

— Prea vedeţi lucrurile în negru... Or fi avînd şi ei, totuşi, ceva în suflet...

j
|
—• Ba bine că nu ! exclama jovial Ionescu-Găină, faimosul Ionescu, zis şi Găină, fiindcă scurma ca nimeni altul, pentru marea satisfacţie a opiniei publice, ahtiată de scandaluri şi cu ceva profit personal şi pentru dînsul, în băligarurile vieţii noastre publice. Cum să n-aibă ! Vezi bine că au !... O foame aproape tot aşa de milenară ca şi a fraţilor de dincolo !... Asta-i tot ce au într-însii ! Asta-i desparte. Asta-i uneşte. Dacă mă mir de ceva e că trocarii nu s-au înţeles pînă acum cu ai noştri, asupra pradei. Li s-o fi pîrînd locmaua' prea mică pentru doi. Or să-şi mai retezze din unghii !... Or să pertracteze !... Mare-i Dumnezeu şi meşter e dracul. I-am mai văzut noi odată încîrligaţi pe vremea consiliului dirighinte... N-o să mor, fraţilor, fără să-i văd mîncînd hămesiţi din aceeaşi oală şi încăierîndu-se lă praznicul aceluiaşi buget.

—• Cu Iorga-n frunte !

— Ba pe la coadă...

\
j
j
|
— Şi cu ciurucurile lui Marghiloman în cîrcă !... profetizau care mai de care, golind halbele, trăgînd cu furie din mucuri pînă ce scrumul fierbinte le ardea buzele, încîn-
i
\
taţi în profetica lor dezesperare că încă un ideal se ducea

' Loc-ma — câştig, chilipir.

pe apa simbetiei, că și țărănismul se împotmolea, că atitea și atitea altele, ca tot ce-a fost cîndva mișcare, energie, speranță în țara asta, în mocirla politicianismului.

Într-o noapte, Tiberiu Oană Retevei, născut în țara moșilor dar crescut pe meleagurile Dîmboviței și de două ori, prin urmare, înfometat în această a lui îndoită calitate, de țărănist regățean și de naționalist ardelean, le-a spus cu amar parapon :

— Fraților, am o veste rea.

— Ce veste ?... au ciulit urechi profesionale toți confrății laolaltă.

— Fraților, mă tem că s-a făcut...

— Ce s-a făcut ?

— Spurcata împreunare !

— Cum ?

— Cînd ?

— Cu cine ?

Tiberiu Oană Retevei, cunoscînd curiozitatea confrăților, și-a făcut o sadică plăcere să-i lese cîteva momente agățați de buzele lui; apoi a rostit :

— Cu takistii...

•— Asta nu !... în ruptul capului v-o spun eu că nu !... a tunat Găină, bătînd cu pumnul în masă și făcînd să zîgănească paharele goale.

Colegii l-au privit uimiți. Găină nu prea avea obiceiul să-și iasă din sărite. Văzuse prea multe în scurta dar intensă lui existență de gazetar, ca să se mai mire sau să se revolte. Certurile dintre politicieni, împăcările lor, intrigile, bîrfelile, disputele, încăierările, pupăturile oriunde și cu orice prilej, nu izbuteau nici să-l intereseze, nici să-l emoționeze din cale-afară. Era încredințat că, în politică, întocmai ca în melodramele proaste, totul trebuie să se termine în cele din urmă cu bine, spre ușurarea spectatorului de îngrijorare și de bani. Cel care scuipă azi, o să lingă mîine. Cei care se înjurau ieri, or să se pupe azi. Pentru el toți erau o apă, destul de murdară. Ii cuprindea pe toți, cu amuzant dezgust, Tu o nostimă și hazlie schimă a buzei de jos, în vechea zicală populară :

Albii hoți, roșii hoți,

Fu la toți.

De aceea, cunoscîndu-i firea, sentimentele și aforismele, colegii nedumeriți așteptau o explicație. Găină nu i-a lăsat prea mult să aștepte. Le^a dat-o, simplu :

— Mă !... eu nu știu de unde și-a cules Oană informațiile. O' fi știind el ce știe. Știu și eu însă ce știu. Nu mă iau după spusesele altora. Judec cu capul meu. Judec cu capul alor noștri. Cum vreți voi să ne încuscriți vreodată cu takistii ? Aia-s mai hoți, mă ! decît ai noștri. De-om apuca o dată să-i scăpăm în visterie, s-alege praf de noi și rămîne și Mihalache fără nădragi...

Rîsete voioase, ca la un pahar de bere dat de dușcă între două clevetiri, au înflorit pe fețele colegilor. Inimile le-au venit la loc. Andrei a răsuflet și el ușurat. O geană de nădejde, subțire cît un fir de ață, i^a mijit în ochi.

Pentru cu totul alte motive, decît ale confrăților, se temea și el de pecingenea takistă. Se temea de altfel nu numai de takism, dar de toate forțele lăaturalnice sau obscure, de toate ispitele și imixtiunile care iar !fi putut să știrbească unitatea sau puritatea partidului. Față de partid avea sentimente bizare de susceptibilitate, de intoleranță, aproape de gelozie. Ar fi vrut să-l ferească de orice contact cu lumea din afară, să-l izoleze ca într-un fel de turn de ivoriu, rezervat numai țărănilor și intelectualilor cinstiți. Prietenii glumeau pe seama lui spunîndu-i că e ca o nobilă damă amorezată de un țopîrlan. Anticipau astfel asupra caracterului doamnei Chaterlay. El îi lăsa să rîdă și-și spunea :

— Nu văd altă scăpare pentru partid și pentru țară. Țărănismul, asemenea tuturor marilor mișcări care au zguduit societatea, e și el în funcție de oameni. Statele, așezămintele, partidele, bisericile, sînt ceea ce fac oamenii dintr-însele. Din aceeași biserică a lui Crist, catolicii au făcut, măcar pe alocuri, o minunată broderie de artă, pe cînd ortodoxismul, cu popii lui ignari, muieratici, arghiropoli, tîrîndu-se din crîșme la biserici și slujind în casa Domnului cu sughițuri, ca la tejgheaua crîșmarului din sat, a făcut rușinea pe care o vedem cu ochii. Din același socialism, nemții au făcut o armată, francezii o victorie a umanității, rușii forța care va domina mîine pămîntul, românii încă*un prilej de căpătuială, de mvîrteli, de lefuri grase și de diurne tot așa de grase. La fel va fi și cu țărănismul. Vom "ști să-l ferim de rîia takistă, de scursorile

Marghilomariștilor, de ghiveciul zvînelilor și țîcnelilor lui Iorga, de ifripturiștii tuturor partidelor? Va fi, și va lăsa dîră în urma lui. De nu?

Dar Andrei nici nu vroia măcar să se gîndească la posibilitatea abdicării. Prea ar fi fost crudă dezamăgirea. Era încă tînăr. Putea să creadă. Vroia să spere. Lupta din răsuputeri. Ca la mai toate ziarele de opoziție, avînd posibilitatea să scrie fără control exagerat, arunca săgeți înveninate partidelor din dreapta, strecura printre rînduri anodine răutăți ucigătoare la adresa fruntașilor pe care îi socotea copți să treacă cu arme și bagaje în tabăra țărănistă. Descuraja bunăvoințele adverse. Călca în străchini și tăia punțile pertractărilor. Recunoștea sincer: „Nu fac politică: fac operă de profilaxie preventivă.” Ai lui începeau să mîrîie. Cei cărora le strica socotelile încercau să-l înlătore sau să-l îmbrobodească cu vorbe meșteșugite. Răducanu turba, Madgearu urla. Fratele Costache îi suprima chenzinele. El nu se dădea bătut.

Găsise, din trei părți deosebite, depărtate ca cerul și pămîntul sau ca polurile între ele, trei puncte solide de încredere și de reazăm.

Țăranii de pe Argeș nu-l uitaseră. Bătuți măr, jăcmăniți, schilodiți, în ciuda aparențelor potrivnice și-a obiceiului pămîntului, nu-l făcuseră pe el răspunzător de salbătăcia jandarmilor. Se sfătuiseră și cu oameni de prin alte sate. Într-o zi au venit în delegație la dînsul, din toată plasa, în frunte cu Gheorghe al Vădanei. Văzîndu-l pe Gheorghe, ajuns neom, adus din șale, rupt în două, din vlăjganul cît un munte care-i strînsese zdravăn mîna* în pridvorul casei lui, i s-au umezit ochii și un nod i s-a pus în gît. Abia a avut puterea să le răspundă la urările de bun găsit. I-a fost însă repede rușine de slăbiciunea lui de muieră cînd Gheorghe, bătuțul, schilavul Gheorghe, i-a vorbit cu glas surd de aprigă și neîmpăcată hotărîre. În numele obștei i-a spus că aveau încredere într-însul. Pe toată fața pămîntului numai în el mai aveau încredere. I-au cerut sfaturi, îndrumări, programul partidului. I-au făgăduit că nu vor avea tihnă și astîmpăr pînă ce nu vor porni lucrurile din loc așa cum trebuie să fie într-o țară de oameni, nu de vite. Au revenit adesea. Cînd unul, cînd altul, cînd copiii trimiși după „literatură”. Pe copii îi încărca cu co-

feturi și manifeste. Cu Gheorghe se pomenea stînd de vorba cu ceasurile. Nu fiindcă ar fi avut cine știe ce lucruri noi sau adinei să-și spună unul altuia. Gheorghe era un biet nevoiaș de țaran, cu știință de carte atît cît se învață în patru clase primara, uitată și aceea. Dar prețuia vorba ieșită din gura omului. Știa s-o treacă prin ciurul judecății. Nu se trezea îndrugînd vrute și nevrute. Cuvîntul lui era apăsător și greu ca marfa vîndută cinstit la cîntar. N-avea prejudecățile comune și nici îngustimea de vederi a mahalalei. Privea viața cu un fel de înțelepciune largă, binevoitoare față de toți și tolerantă cu răutățile sau ticăloșiile omenești. Andrei asculta de multe ori cu adevărată uimire sfaturile lui cumînți, condensate în proverbe scurte și luminoase. I se părea atunci că, prin Gheorghe al lui, lua contact direct cu seva dătătoare de viață a pămîntului. Se simțea întinerit, cu puteri înzecite. Își spunea: „De bună seamă nu toți țărani sînt la fel croiți ca Gheorghe al Vădanei. Unii or fi răi, alții lacomi, invidioși, bănuitori, avari, borfași sau pur și simplu tîmpi, cum sînt mai toți semenii noștri. Nici mărinimia, nici înțelepciunea nu pot fi privilegiul unei singure clase. Dar ce condamnare fără apel a unei societăți e faptul că lasă elementele ei cele mai bune în prada ignoranței. Ce-ar fi putut să fie un Gheorghe al Vădanei, dacă o alcătuire socială mai chibzuită i-ar fi pus din vreme cartea în mînă. Cîți n-or fi ca dînsul în negura satelor! Cîte talente! Cîte inteligențe scăpărătoare! Ce izvoare necunoscute de energie, avortate în umbră, pierdute fără urmă și fără folos. Dacă n-ar fi decît acesta rostul țărănismului, să vînture și să trezească forțele adormite de-a lungul țarinelor, și încă existența lui ar fi cu prisos îndreptățită.

După fiecare întrevvedere cu sătenii de pe Argeș, întărit și iluminat parcă pe dinăuntru, Andrei revenea la redacție călcînd mai țeapăn, cu fruntea sus, cu brațele încordate, gata de noi lupte. Avea acum un reazăm în tovarășii lui de credință și, în el însuși, un imbold. [...]

Stau de vorbă cu mine însumi. În celula mea lungă de trei metri și lată de doi, ar fi și greu să încapă alt musafir. Condamnat la nu mai știu câte luni de pușcărie și la o izolare delicioasă, pe -cei șase metri de pământ cimentat sînt suveran absolut. Nimeni nu mă tulbură. Nici o grijă nu m-apasă. Sînt liber să izbesc în lături porțile imaginației, să dau aripi fanteziei, să cobor universul pînă la mine sau să evaderez înspre stele; o libertate încîntătoare, desăvîrșită, mai deplină de cît printre oamenii care îți ațin mereu calea cu legile, necazurile, moravurile, convențiile și sărmanele lor conveniențe sociale.

Azi-dimineață m-am sculat cu noaptea-n cap. Prin micul hîrb de fereastră, înfipt în fruntea ușii ca ochiul unui ciclop, străbătea pînă la așternutul meu o punte de argint făcută din razele lunii. Socotind salutarea asta matinală și pură de bun augur pentru restul zilei, m-am cuibărit la căpătîiul patului, mi-am așezat bine halatul în spinare, mi-am adunat gîndurile risipite de-a lungul somnului și, numai ochi și urechi, am așteptat evenimentele.

N-au întîrziat să se perinde.

Mai întîi liniștea. O tăcere profundă, infinită, ușoară ca un fulg și grea așa cum trebuie să fie în fundul oceanelor. Orășenii n-o cunosc. Nici n-ar avea de altfel de unde să știe din ce efluvii rare și subtile e făcută tăcerea cimi-

¹ Aceste pagini nu au fost publicate în timpul vieții scriitorului. Ele se tipăresc acum pentru prima oară.

tirurilor și pușcăriilor. În casele lor zguduite mereu de trepidarea mașinilor, de hurducăitul camioanelor, de prăvălirea tramvaielor în zgomot asurzitor de geamuri sparte și de fierărie veche, îndărătul zidurilor străpunse de țigălele vardiștilor, de țipetele precupeților, de glasurile și zvonurile nenumărate ale străzii, cum ați vrea să-și găsească loc o clipă de repaos și să-și toarcă pe neauzite firul caierului vremii?

Pe cînd aici? Nici țipenie de om în vasta ogradă înghețată. Biserica din mijlocul curții e adormită zi și noapte, în turlile ei cucuvaiele, care-și făceau de cap aseară, au ațipit și ele, probabil. Arcadele cerdacului par orbite, stinse. Clădirea întreagă a temniței pare un mausoleu uriaș — masiv, părăginit și ireal — sub ninsoarea spectrală a lunii care stă inutil de strajă. Nimic nu trăiește. Nimic nu respiră. Aud bine saltul unui purice. Și, cu ochii pe jumătate închiși, disting suveica ușoară a minții, care lunecă, trece, aleargă, țese și destramă gînduri imprecise.

M-am gîndit un ceas sau un minut? Nu știu. Deodată un suspin degărtat, înăbușit, venit ca din măruntaielelTpămîntului, mi-a ciulit urechile. Să fie oare oftatul unui pușcăriaș ca și mine, sătul de somn și însetat de veghe? Să fie scîncetul unui copil? Să fie geamătul unui bolnav? **Să** fie însăși căscatul ușurat al naturii care, în faptul zilei, își descleștează fălcile amorțite? Nu! Fiindcă din partea cealaltă a temniței, cu nerăbdătoare întîrziere, cu modulări alintate, i-a răspuns un suspin complice. Zîmbesc în barbă. Încep să înțăleg tîlcul concertului. Ascult cu atenția încordată. Suspinele, mai grave acum și lunguroase, cu gîlgîituri stranii în ele, ca hohotul de rîs al unui copil sau ca rînjetul diavolului, se prelungesc, se precipită. Un pas catifelat trece prin dreptul ușii mele, nu știu bine pe unde, pe balustrada cerdacului, pe casă sau pe sub streășină. Ghicesc în sfîrșit. Pricep. Motanul negru care-și freca aseară blana voluptuoasă de picioarele mele, făcînd să pîriască scînteii dintr-însa, el sau vreun altul, salută în felul lui, după firea lui, miracolul etern reînnoit al dimineții. Nu-l văd. Îl aud însă. Și-l urmăresc ca și cum l-aș vedea aieva. Cu pași tiptili se apropie de dînsa. Coama îi e răzvrătită. Spinarea ca peria. Coadă bîrzoii. Pupilele dilatate ard și strălucesc ca jăratecul. Suspinele lui,

din ce în ce mai prelungite, gem ca toate durerile pușcării și exultă de fericire ca toate speranțele ei. Acorduri barbare și suave îi modulează miorlăitul. Rînd pe rînd, insinuant și agresiv, sentimental și patetic, aprig, romantic, feroce și dulce ca susurul unui pîrău, miorlăitul lui se înalță, cînd sobru, cînd frenetic, și se înfrățește cu miorlăitul pisicii, felin ca îmbierea unei curtezane și înfricoșat ca țipătul unei fecioare amenințată de viol.

Dar el n-a amenințat-o numai. Cu un salt pe resorturi de oțel i-a sărit în spate. Și-a înfipt adînc ghearele în carnea ei. O mușcă cu dinții, o strivește cu coapsele, o face să urle de groază, de durere și de voluptate. Înnebunită de spaimă, într-un efort suprem, ea îi scapă, o clipă, din încheștarea gleznelor. Un ghem păros și zburlit se rostogolește de-a lungul cerdacului. Scîndurile vechi trosnesc, cu gemete reumatice, sub puterea izbiturilor. O luptă sălbatecă, o luptă pe viață și pe moarte se încinge pe treptele scărilor. Se aude răsuflarea lor înfrigurată. Li se aud bocetele, scrișnirile stridente, vaietele de chin sau de plăcere, mîrîitul sumbru al masculului gata să-și desăvârșească opera, apoi, deodată, strigătul, urletul, miorlăitul lor, în același timp, de divină înfrîngere și de...¹

Bolțile trezite le repercutează cu o mie de ecouri cumplite superba împreunare. Temnița întreagă pare o sonoră orchestră nupțială. Luna palidă le așterne peste trupuri un imaterial vâl de cununie. Pe cînd candelabrul aprins al cerului își stinge treptat luminile, o dată cu ultimele svîcniri și horcăieli de agonie ale pasiunii satisfăcute.

Binecuvîntată revărsare de zi !

Fericite dobitoace ale pămîntului ! între cele patru zări libere ale lumii, ele pot în voie să se caute și să se întovărășească. Nimic nu le stă împotrivă. Nici legile naturii. Nici ipocrita lor orînduire socială. La spatele fiecărei pisici nubile nu stă de pază familia, cu autorizația într-o labă, cu zestrea în cealaltă. Lubrici judecători de instrucție nu-și viră nasul, ca o obscenă foaie de viță, sub coada ei. Procurori bîlbîiți și polițiști slugarnici nu pîndesc, din hățîșurile codului penal, atributele bărbătești ale cotoiului. În lumea

¹ Fraza este incompletă în mss.

lor totul se petrece simplu, natural, cinstit, potrivit legilor de perpetuare ale speciei și la lumina mare a zilei.

Fiindcă în vreimea asta, iată, și ziua a venit. Undeva, îndărătul pușcării, o geană de soare trebuie să fi mijit printre nouri. Turlele bisericii sînt de purpură. În geamuri parcă se răsfrînge un incendiu lăuntric. Pe fondul vînat al cerului de plumb, crucile se înalță turnate în aur. E o frenezie de lumini și de culori ca în basmele orientale. Toate nuanțele curcubeului trec și încap într-un ochi de sticlă cît o palmă. Corbi negri dau molcome tîrcoale zidurilor albe. Aripile lor întinse filfîiesc hieratic ca pînzele bărcilor funerare. Un stol de vrăbii dă iureș printre dînele. Au țîșnit ca alicele dintr-o țeava de pușcă și improșcate în aer trezesc pușcăria cu larma lor voioasă. Fireturile primului gardian au și apărut în depărtare. Strălucesc ca galoanele unui general. Îndărătul lor, alte licăriri, alte sclipiri : cheile de la porți și de la ușile celulelor. Două tinichele pe umerii unui condamnat. • O sticlă spartă în drum. O căruță încărcată cu olane și bucăți de teracotă. Fîntînă cu țurțuri lungi de gheață, somptuoasă în vestmintul ei de cleștar ca palatele dintr-o mie și una de nopți. Arbori. Pietre. Gunoaie. Oameni. Toate fermele și toate culorile universului strînse laolaltă pe-un pogon de loc. Cum să nu iubești natura ? Și cum să nu te împaci cu încercările vieții ?

E subiectul meu permanent de disrută cu semenii mei de-aici și de pe-aiurea.

Ieri, pe înserate, un coleg de pușcărie, om între două vîrste, sănătos, zdravăn la trup și teafăr la minte, care mă cunoștea din auzite, a venit să-mi facă o vizită de curtoazie. Ca oamenii care se vād pentru întîiași dată, am vorbit despre lucruri vagi și indifereente. Ca pușcăriașii îndeobște, am vorbit despre haine, lemne, merinde și de toate lipsurile noastre. Abia la plecare, privind lung un drug de fier înfipt sub tavan, în peretele din stînga ușii, mi-a mărturisit cu o amărăciune grea de regrete în glas :

— Dacă aș fi avut în celula mea drugul ăsta, de mult m-aș fi spînzurat de dînsul...

L-am întrebat, uimit:

— Ai ucis ?

— Nu.

— Ai furat din averea obștei, din puținul săracului, al văduvei, sau al orfanului ?

— Ferească Dumnezeu ! Sînt condamnat pentru ultraj.

— Atunci de ce să te spînzuri ! Ce mustrări de cuget poți să ai ? Ce remușcări pot să-ți tortureze nopțile ? Ai ultragiât, ai înjurat pe vreunul din mai marii țării. Nu-l cunosc personal. Îi cunosc însă pe toți la un loc. Și nu e unul singur dintre ei care n-ar merita, nu o dată, dar de-o sută de ori pe zi, și nu sudalmele și blestemele, dar ștreangul, țepă și jupuiala de viu. De ce să te spînzuri prin urmare, pentru o faptă modestă, desigur, dar lăudabilă, în definitiv. Și de ce să-ți curmi prostește zilele, cînd privește...

Am deschis ușa în lături și i-am arătat petecul de natură, încadrat ca un tablou, între zidurile pușcăriei. Ningea. O ninsoare calmă, mută, împăciuitoare. Parcă o femeie iubită și-ar fi scuturat pudra din pămătuf în fața noastră. Fulgi leneși se învîrteau de cîteva ori în aer și se lăsau agale la pămînt. Un strat subțire de zăpadă, ca o năframă, acoperea ograda. Salcîmii erau în floare. Prin pînza diafană a fulgielii, zidurile temniței se estompau, se depărau, se topeau aproape. Un pic de imaginație să fi avut numai și ți-ai fi putut lesne închipui că, din cerdacul boieresc al unui conac de altădată, priveai în libertate odihnitorul spectacol al celei dintîi ninsori. L-am întrebat pe oaspetele meu: Ai vrea să mai mori acum ?

Dar străinul se uita buimac la mine și nu mă înțălegea. A plecat ridicînd din umeri, cu capul în piept. E poate vina mea că nu m-a priceput. M-am mulțumit să-i arăt o părticică din frumusețea lumii, fără să i-o explic. Nu toate făpturile sînt croite la fel. Nu toate privirile sînt făcute să simtă ceea ce văd. Ar fi trebuit să-i ridic pleoapele între degete și să-i spun : „Iată !” Ar fi trebuit să-l readuc cu sila în chilia mea și să-i vorbesc așa cum, în dulcea beție a dimineții, -cînd toate simțurile sînt ascuțite, îmi vorbesc și mie însumi ca acum :

Ce-ți pasă ție, omule, că picioarele îți sînt încătușate și porțile casei zăvorite, daică ochii îți sînt liberi. Și liberi chiar dacă n-ar fi ! Dacă aș fi aruncat în lanțuri la zece metri sub pămînt și n-aș mai vedea cu lunile și cu anii lumina zilei, cine ar putea să răpească ochilor mei treji

evocarea tuturor frumuseților văzute sau visate, întrezărite sau închipuite, posedate sau dorite ? Sînt singur în chilia mea. Pereții groși mă strîng ca zidurile unei cripte. Dar ce mă împiedică să brodez pe dînșii siluete ideale sau scene tumultuoase, lupte, serbări, festinuri, alcovuri de desfătare sau baricade de revoltă pe piețele publice ?

E de ajuns să deschid un robinet al minții ca să curgă amintirile, să se reverse din zăgazuri torențele trecutului.

N-am trăit doar o singură viață. Am trăit mii și sute de mii de vieți. Tot ce-am cunoscut. Tot ce-am visat. Tot ce-am iubit. N-am o jumătate de veac de existență ; și sînt bătrîn ca lumea. Am fost martorul genezei. Am străbătut lentă și laborioasă evoluție a epocilor desfăcîndu-se unele din altele ca sulurile de pergamente heraldice. Mi-am ridicat privirile încîntate spre cerul nou al Caldeenilor și mi-am lăsat capul în pămînt, greu de toată deșărtăciunea Ecleziaștului. Întinerit în pragul bătrîneții, am descifrat legile naturii în tovărășia lui Lucrețiu, am supt mierea înțelepciunii de pe buzele lui Epicur, am simțit pentru întîia oară orgoliul că sînt om, asoultînd desfășurarea ideilor lui Platon sub platanii Academiei.

HILARIE SFÎNTUL ¹

1

Drept ca o luminare în rasa aspră de şiac care-i cădea pînă-n călcîie, părintele Hilarie se oprise, surprins şi atent, încruntat la faţă şi cu priviri iscoditoare, cam la jumătatea drumului care urcă în zigzaguri leneşe dealul din spaţele patriarhiei.

Asculta nedumerit.

I se păruse numai, sau, în adevăr, auzise aieva un glas ascuţit răzbind prin furtună şi strigîndu-l pe nume ?

Furtuna, dezlănţuită încă de cu noapte, urla şi-i vîjîia în urechi. Îi răscolea barba stufoasă ; îi scutura şi-i flutura camilava pe umeri, ridica trîmbe de colb pînă-n înaltul clopotniţei; rostogolea pe cerul livid clăbuci de nori negri ca fumul de păcură şi, prăbuşindu-se iarăşi pe pămînt, se repezea, icnind în pomii bătrîni, ca şi cum ar fi vrut să-i smulgă din rădăcină. Ramurile despletite se văicăreau în jurul lui. Văzduhul gemea. Trunchii copacilor trosneau şi pîrîiau. Ou greu s-ar fi putut desluşi, în urgia aceasta a naturii, lămurit şi limpede, un strigăt distinct. Deprins însă, din anii vieţii lui monahale, trăită mai toată în creierul munţilor, să înfrunte mîniile pămîntului şi să facă deosebire, cu oarecare discernămint, între glasurile cerului şi zvonurile deşarte ale lumii, înfipt solid ca un par în

¹ Aceste pagini nu au fost publicate în timpul vieţii scriitorului. Ele se tipăresc acum pentru prima dată.

mijlocul drumului, părintele Hilarie, răbdător şi atent, aştepta. Glasul nu l-a mîsi chemat însă.

„De bună seamă — şi-a spus el, descreţindu-şi uşurat fruntea şi strîngîndu-se mai bine la piept în aspra rasă de şiac mînăstiresc care-l înfăşură pînă-n călcîie, dar nu-i ţinea nici de frig, nici de căldură — am luat apriga suflare a vîntului drept numele meu”.

Şi a dat să plece.

Dar atunci, în dreapta lui, la înălţimea caldarîmului, pe treapta cea mai de sus a scărilor care coboară vertiginos în vale spre chiliile cuvioşilor monahi, a apărut un cap adorabil de copilandru, cu plete zburdite ieşind dintr-un potcap mare cît toate zilele, cu obraji îmbujoraţi de alergătură, cu ochi vioi alergînd de oolo-colo, în toate părţile, ca ochii de viezure şi, sub nasul ridicat hazliu în sus, cu două buze pîrguite, umflate, sumese pe gingii roşii ca mărgeanul şi cu dinţi albi şi mici ca un şirag de mărghitarele.

Părintele Hilarie l-a privit mirat şi înveselit :

— Tu?... Tu erai, frate Silvane? Tu m-ai strigat prin furtună ?

— Eu... Eu... a încercat să răspundă fratele Silvan, răsuflînd greu, gîfîind şi luptînd din răputeri împotriva vîntului şi cu poalele rasei, prea largi şi prea lungă pentru dînsul, şi în care, se împleticea la tot pasul ca într-o haină de împrumut. Eu am strigat... părinte !... părintele !... părinte Hilarie !... Dar sfinţia-ta nu m-a auzit.

— • Am auzit... Te-aim auzit, frate Silvane... Nu ştiam însă că eşti tu.

— Eu eram ! — a declarat ţanţoş şi mîndru copilandrul, putînd, în sfîrşit, să vorbească şi să răsuflă ca lumea — am suit scările într-o fugă. Mă temeam că nu te-ajung de pe urmă. Dacă apuca, ferească Dumnezeu, să intri la înalt-preasfîntul!... Ce m-aş fi făcut ?... Cum aş fi putut să dau sfinţiei-tale ceea ce uitaşi pe masa de lingă pat, îndărătul icoanelor ?

— Am uitat ceva ? l-a întrebat mirat şi neîncrezător, părintele Hilarie.

— Fireşte c-ai uitat! Altfel aş fi alergat într-un suflet ?

Ochii copilului rîdeau. Gura îi rîdea pînă la ceafă. Capul întreg de pui şmecher şi isteţ de oltean îi rîdea din toate gropiţele, sub potcapul că&ut şi el vesel pe o ureche. Se

vedea bine că-i era de-a joacă. Era incântat de isprava lui. Nu-i păsa de frig. Nici de furtună. Nici de privirile iritate de nerăbdare ale călugărului. În cele două săptămîni de cînd îl avea pe lîngă dînsul, părintele Hilarie nu izbutise să-i scoată diavoli neastîmpărați care mișunau într-însul; pe cînd el izbutise, în cîteva rînduri să-i descrețească fruntea. S-ar fi jucat și-acum. Sub apriga suflare a vîntului, cu pletele răvășite, cu ochii înlăcrimați de rîs și de împunsăturile aerului înghețat, i se părea că se joacă de-a v-ați ascunselea. Se făcea că-și caută și-și cotrobăiește în buzunarele adânci. Se prefăcea, uimit, că nu le dă de fund. În sfîrșit, cu un strigăt de izbîndă, înșfacă ceva în mînă și ridică brațul triumfător :

— Mătîniile ! ! ... Sfinția-ta a uitat îndărătul icoanelor mătîniile de chihlimbar !

O ușoară paloare se așternu pe fața părintelui Hilarie. Își încreți sprîncenele. I se întunecă privirea. O rugă dureroasă, asemănătoare cu o mohorîță imputare, i se ridică din suflet și-i tremură pe buze : Cum de nu se milostivise Dumnezeu de dînsul ? Cum de-l lăsase pe el, nevrednicul, să se înfățișeze și să cadă la picioarele înalt-preasfințitului, fără mătîniile la miînile lui ?

În ochii copilandrului însă era atîta bucurie, pe fața lui rîzătoare se putea lesne citi atîta cînstiță și curată mulțumire că-i putuse fi de folos, încît și privirea lui aspra i se îndulci în cele din urmă și fața severă i se îmblînzî.

— Îți mulțumesc, frate Silvane.

Apoi, abia cu vîrful degetelor de la mîna dreaptă, netezindu-i părul și mîngiindu-i obrazii, a adăugat în el însuși.

„Necunoscute sînt căile Domnului... Pînă și puii de diavol care ispitesc inima copilului acestuia nevinovat, fără voie și fără știrea lor, slujesc astăzi lui Dumnezeu...”

2

În dimineața aceea rece de februarie, nu se zărea țipe-nie de om în ograda catedralei. Nici cîinii, pe-o asemenea vreme, nu și-ar fi părăsit bucuros culcușul lor cald. Crivățul schelălăia, Fâșii de nori negri lingeau turlele bisericii. O lumină tulbure, cernută ca prin sită, învăluia pămîntul. Îndărătul geamurilor aburite nu se ghicea o lică-

rire de opaiț saju de candelă. Perdelele erau trase. Și ușile zăvorite pe dinăuntru.

În dreptul scăriilor de la economat, părintele Hilarie s-a oprit, a urcat treptele și, binișor, pe nesimțite, cu sfială, a încercat de cît<șva ori clanța ușii. Ușa nu s-a deschis însă. Și nici un zgomot de pași sau de vorbe nu i-a dat de știre că fusese auzit. Spunîndu-și în inima lui că el era, poate, de vină, că se sculase prea de cu noaptea-n cap, sau că altele erau datinile la sfînta patriarhie decît acolo, în creierul munților, de unde venise, n-a mai încercat de clanță, și nici n-a bătut în ușă. Deprins să aștepte, a așteptat. Vîforul îl bătea din spate. Frigul îl strîngea de umeri. Dar el nu simțea nimic. Ar fi putut să crape pietrele de ger și sloi de gheață să se facă pămîntul sub dînsul, că tot n-ar fi simțit nimic. Avea un singur gînd în minte care-i înfricoșa sufletul și-i [strecura] în trup valuri-valuri de frig și de călduri : avea să dea ochii cu fața preacurată a înaltului ierarh. Nu și închipuise niciodată că ar fi putut s-o vadă altfel decît cu inimă smerită, strînsă de spaimă, printre mugetele și urletele naturii ; așa cum temuta față a Domnului Dumnezeului nostru nu poate fi întrezărită decît printre fulgerele arbitrarie și trăznetele cerului.

Viața lui de pînă atunci îl pregătise pentru asta.

^ Și-o trăise, toată, în sumbra mînăstire a **Răstîgnirii**, ridicată de Ioan Vodă cel Cumplit pe un pisc de munte, ca o cetate sau ca un cuib de vulturi, între văi prăpăstioase, șuvoaie care se rostogoleau din stîncă în stîncă, fierbînd de mînie, și nesfîrșite păduri sălbatice. Sate nu erau prin împrejurimi. Drumuri nu erau. Cîteva poteci neumblate, tăiate pe vremuri în inima codrilor, nu mai duceau acum nicăiri. Din an în Paște urcau sau coborau coastele munților aceiași ciobani cu turmele lor de oi, care aduceau celor cinci călugări, cîți alcătuiau laolaltă soborul monastiresc, ruși din lumea largă, merinde pentru restul anului : o roată de caș, brînză în burdufuri și făină de păpușoi. O umbră de viață începea o dată cu sosirea lor, întrerupea două-trei zile pacea sufletelor și sfîntului lăcaș, și se pierdea apoi, și murea o dată cu lătratul dinilor, cu behăitul oilor, cu ultimele sunete, din ce în ce mai slabe, ale tălăngii de la gîtul catîruhii. Solitară și mohorîță, mînăstirea rămînea iarăși singură de pază în mijlocul naturii dușmănoase.

Zidurile îi cădeau în ruină. Prin bolțile surpate șuierau și miorlăiau ca furii deșxletite vînturile iernii. Torente umflate și galbene ca [huma] se prăbușeau în vale cu hohote sinistre, de cum dădea în primăvară. Vara, birnele și grin-zile vechiului locaș, Snfierbînfate de arșița soarelui, pocneau și trozneau din încheieturi. Și cît ținea toamna, săptămîni și săptămîni de-a rîndul, ploi nesfîrșite repezeau în aco-perișuri picăturile lor grele care pîrîiau de-a lungul țigle-lor ca alicele de plumb slobozite din pușca vînătorului. Mai toate zilele de peste an treceau astfel' fără odihnă în liniștea aparentă a mînăstirii. Și puținele ceasuri de odihnă erau și acelea străbătute de duhurile necurate ale nopții.

^ în chilialui strîmtă, umedă, întunecoasă, părintele Hilarie își petrecuse anii cei mai sgnini ai copilăriei și-ai tinereții, cu trupul scuturat de spaima tuturor celor văzute și nevăzute. Nedepins încă să facă deosebire între ele, tremura deopotrivă, în carnea și în inima lui, de filifiitul unei aripi de liliac, de vaietul aproape omenesc al unui brad care se prăbușește, de țipătul cucuvaelor, de toate zgomotele mari sau mici, tainice, nemăsurate, inexplicabile, care vin de pretutindeni'la urechea omului, din pămînt, din aer, din ape, din adîncul pădurilor, ca și de bubuitul prelung al norilor dnd duhul Domnului trecea peste dîșii. Murmurul suav al [rugăciunilor] îi expira adesea pe buze cînd auzea în inima zidurilor, ca unor mîini misterioase, sfredelitul ușor al carilor, sau, în tăria nopților de-afară, urletele fiarelor înfometate. Pielea i se încrețea atunci de spaimă. Părul i se zburlea pe cap. Lumea i se părea un iad de vaiere, de bocete, de scrîșniri de dinți, în care mi-șunau legiuni monstroase de lîgtiioane cu neputință măcar de imaginat. Ca să-și potolească bătăile inimii, ca să-și adune gîndurile, risipite ca oile cînd lupul flămînd se aruncă între ele, se refugia în citania sfintelor scripturi. Deschidea Biblia. Cu degetul arătător urmărea rîndurile încilcîte, cu două și trei caturi de slove chirilice, încălecate unele peste altele. Dar nici paginile Bibliei nu-i aduceau vreo alinare. Între scoarțele ei, ca și în scoarța pămîntului, ard cetățile, foc și pucioasă mistuiesc așezările oamenilor, se războiesc armatele regilor, curge sîngele noroadelor. Unele pe altele se biruiesc și semințiile se tîrăsc în robie.

¹ Cuvînt indescifrabil.

Rînd pe rînd își doboară altarele, își ridică noi idoli, sî închină Satanei. Ura și răzbunarea încolțesc în inimi. Pisma, avariția, curvia sălășluiesc în sufletul mulțimilor și se lăfăiesc în palatele regilor. Crima nu mai sperie pe ni-meni. Fratele își înjunghie fratele. Păcatul și fărădelegea stăpînesc pămîntul. Iară apele unui mare potop n-ar mai putea să le răscumpere. În zadar gem profeții. În van plîng psalmiștii. De-a surda, pe toate paginile Bibliei, în fața cerurilor mute, tremură și strigă Israel.

La picioarele patului de scînduri, izbindu-se cu fruntea de lespezile podelelor, părintele Hilarie striga și el :

— Luminează-mă, Doamne !... Ce este lumea aceasta?... Ce crimă ispășește ?... De ce-ai făcut-o, dacă numai teama și ura trebuie să domnească într-una ?... Cu ce ți-a gre-șii ?... Cum să împăcăm dreapta ta mînie ?... Cum să înduplecăm îndurarea ta nesfîrșită și înțeleaptă ta judecată ?... Spune-mi !... Răspunde-mi !... Luminează, Doamne, pe robul tău !...

Dumnezeu, firește, nu-i răspundea.

Abia cu vremea numai, după lungă trecere de ani, cînd puterile bărbătești au înlocuit într-însul pe cele plă-pînde, ale tinereții, și cînd, mai deprins cu zvonurile de-șarte ale vieții, i s-a călit inima și nu i-a mai tremurat de teama lor — și-așa cum (toate se așează pînă-n cele din urmă pe lumea asta, și se domolesc, și se astîmpără, și avînturile adolescenței, și izbucnirile pasiunilor, și tru-fașele iscodiri ale minții — așa s-au liniștit și gîndurile părintelui Hilarie, ca puhoaietele tulburi ajunse la larg, cînd apele limpezi rămîn deasupra și noroaiele se scurg la fund. După pilda naturii, cu aceeași logică simplă și, re-semnat, a împărțit și el lumea în două. De-o parte oa-menii, cu toată răutatea și bicisnicia lor. De partea cea-laltă, albă și pură, în vestmîntul ei de vecinică mireasă a Domnului, biserica lui Cristos.

N-a mai avut alt gînd, de-atunci. N-a mai avut altă nă-dejde, altă mîngiere, altă bucurie, altă înțălepciune. Să-mînța tristă a îndoielii nu i-a mai încolțit în suflet. Pa-ginile aride ale Bibliei, cu pomelnicul lor interminabil de jafuri, de violenții, de patimi dezlănțuite, de masacre monstroase nu i-au mai răvășit cugetul. Peste toate se

înălța biserica, fluib temeliile ei de granit puteau să colcăiască și să se zvîrolească în cazanul păcatelor viermii pămîntului; crucea ei mîntuitoare strălucea pe albastrul cerului. Strălucea în bătaia soarelui ca și printre turmele negre de nori minate din urmă de biciul vijeliei. Arunca scăpărări de fulger din mitra episcopală, ca și din odăjdiile* celui de pe urmă slujitor al altarului. Lumina fruntea patriarhilor. Aprindea rîvna și osîrdia în sufletele umiliților monahi. întindea brațele ieî ocrotitoare, ca două scuturi, ca însăși brațele celui răstignit pe dînsa, peste smerita oștire a Domnului. Ostaș al Domnului, și nimic altceva decît cel mai nevrednic ostaș al Domnului, se socotea părintele Hilarie.

De aceea coborîse, fără teamă, fără îngrijorare, din sihăstria munților lui sălbatici, dar ridicăți pînă la cer, în Sodoma nelegiuirilor omenești. De aceea aștepta la ușa sfîntei patriarhiei, înfipt ca un stîlp, liniștit, răbdător, fără să simtă mușcăturile frigului.

Și tot de aceea n-a tresărit, cînd, după ce-a auzit în sfîrșit huriit de lanțuri grele îndărătul ușii și-un drug de fier căzînd cu zgomot, s-a găsit față în față cu o arătare ca de iad.

Un popă strîmb de umeri, ghebos în piept, cu cinci peri lungi în loc de barbă, cu nas coroiat ca un cioc de pasăre așezat între două de ochi bulbucați și deasupra unei guri cu buze late, vinete și crăpate, se chioră speriat la dînsul. De teamă pe semne, făcînd un pas îndărăt, șoldul drept i-a ieșit din loc și i-a cocoșat antereul, parcă ar fi avut sub sutană picioare de țap sau de Ucigă-l toaca. Mișcîndu-și repede fălcile și buzele, ca și cum i-ar fi rămas un rest de mîncare între buze s-a răstit la el :

— Ce vrei ?... Ce cauți aici?... Cine te-a chemat ?

Blînd și simplu, el i-a răspuns :

— Sînt călugărul Hilarie... am venit de două săptămîni de la sfînta mînăstire „Răstignirea”, din munții Moldovei, la chemarea înalt-preasfîntului patriarh... Cuvioșia sa părintele econom mi-a dat ieri de știre...

— Ți-a dat de știre !... Ți-a dat de știre... Eu sînt aici părintele portar... Mie trebuia să-mi dea de știre... Eu

¹ Cuvînt indescifrabîl.

răspund... Aici nu-i ca la moară... Nu poate să între ori și cine... chemați și nechemați. De unde să știu eu că ești chemat ?...

Morfolea cuvintele între buze. Scuipe. Bolborosea. Țipa cu glas ascuțit de muier. Perii din barbă i se zbîrleau ca țepii ariciului. Ochii bulbucați îi ieșeau din cap. Antereul îi flutura pe fluierile picioarelor, atîrnînd din ghebul pieptului ca dintr-un cuier. S-a potolit cu greu, după ce-a invocat în el însuși, cu jumătate de gură, nenumărați sfînți, grijanii și parastasuri. L-a întrebat tot răstit încă :

— Cum ai spus că te cheamă ?

—• Călugărul Hilarie.

— Bine... Bine... Așteaptă-mă aici... O să văd eu...

Șontic-șontic s-a îndreptat spre fundul sălii. N-a făcut însă decît trei-patru pași. S-a răzgîndit. Plictisit, îmbufnat, a dat de cîteva ori din umărul strîmb, a făcut o dată, în lături, cu mîna, ca și cum ar fi alungat un gînd sau o muscă supărătoare și, întorcîndu-se iarăși spre ușă, cu un fel de scîrbă în glasul pe jumătate îmbunat, s-a adresat călugărului :

— Acuma... c-ai venit !... N-o să scol eu, cu noaptea-n cap, pe părintele econom, pentru cuvioșia-ta... Dacă spui că ești chemat, intră atunci... o să-mi iau eu răspunderea... Și șterge-te mai întîi pe picioare... Apoi ia-o într-acolo... pe scara din dreapta... La capătul ei o să dai de-un coridor... Urmează-l și pe el pînă la capăt... De-acolo înainte...

Și printre împroșcături de scuipat și bolboroseli, părintele portar a mai adăugat, mormăind :

...descurcă-te cum îi ști...

3

Așa și-a făcut intrarea părintele Hilarie în sfîntul palat al patriarhiei. A urcat scările, ceva mai greu decît dacă ar fi avut aripi la picioare ; a străbătut coridoare ; și-a îngropat tălpile cizmelor în covoare moi și adînci ca mușchiul pădurilor ; a trecut prin odăi căptușite cu mătăsuri, cu icoane bătute în aur și argint, cu nestemate care îi luau vederile. Pășea cu teamă. Mergea în neștire. Nimereu ușile la întîmplare. În săli și săli de-a rîndul n-a

întîlnit, printre chipuri cioplite în piatră sau turnate în bronz, chip de om adevărat. O singură dată a văzut venind spre dînsul un călugăr, un fel de namilă bărboasă și ciufulită. Bucurîndu-se la vederea fratelui întru Cristos și fără să se mire de înfățișarea lui apocaliptică, cînd a ajuns la un pas de el, a murmurat cu caldă evlavie : „Binecuvîntează, părinte" ! și a vrut să se încline pînă la pămînt. Dar s-a izbit cu nasul de-o oglindă lată și înaltă, cit ținea peretele. 'Potcapul i-a sărit pe ceafă. Caomilavca i-a căzut pe brațe. Brațele i-au căzut din umeri. Uimirea și uluiala i-au tăiat respirația. Se uita prostește la cel din oglindă. Nu mai pricepea nimic. Nu mai știa pe ce lume se găsește. Îi era teamă să mai facă vreo mișcare. Cel din fața lui îl maimuțarea în toate chipurile. Dar asta i-a și grăbit înțelegerea. Adunîndu-și cu greu gîndurile, venindu-și treptat în fire, după ce-a rostit o dată, cu cernică mirare : „Mari sînt și minunile tale, Doamne !..." și după ce și-a trecut cu șovăială, pe încercatele palma lui aspră pe luciul oglinzii, a simțit cum un rîs larg și șovăitor se ridica dintr-însul, îi căsca gura, îi înfloreau în barba stufoasă. Numai fireasca sfială a călugărului, sau, chiar și-a moșneagului care se găsește printre lucruri necunoscute, l-a oprit să nu ridă cu hohote. Și tot ea l-a sfătuit să nu cate mai departe, să se oprească acolo unde era, să aibă răbdare, să aștepte. Așteptarea nu i-ar mai fi fost de altfel grea și lungă ca în vifornița de afară. Dimpotrivă. Din tavanul zugrăvit pe cîmp albastru, cu nori imobili și cu îngeri care zburau pe loc bătînd din aripi diafane ca libelule[le] cînd sug din potirul unei flori, se lăsa un aer cald, parfumat și dulce, oa aerul din toiul verii cînd coboară în vii încărcat de miresmele finului cosit. Încăperea nu era prea mare. Dintr-o singură rotire a ochilor, părintele Hilarie i-a străbătut toate ungherele. Cît putu să vadă în penumbra filtrată cu zgîrcenie prin horbota ferestrelor, n-a dat de nici un obiect necunoscut. Cîteva jilțuri adînci. O măsuță între ele. Și în fund, în fața oglinzii mari cît peretele, un divan imens, pe jumătate îngropat sub maldăre de perne. Deasupra divanului, o mică icoană. În cadrul ei strălucitor de aur, trupul sfintei,

¹ In mss. și-o.

mare cit al unei făpturi în carne și oase, și gol din creștet pînă-n talpă, strălucea mai cald și mai viu decît aurul poieieli. Părul negru, desfăcut, îi cădea de-o parte și de alta a capului, ca șerpi încolăciți sau ca două rîuri de smoală pornite din același izvor și revărsîndu-se peste rotunjimile umerilor albi. Într-o mîna, care ascundea îmbinarea pulpelor, ținea o scoică de mare. Cu mîna cealaltă își acoperea pudic sînii. Iar din plete, în dreptul inimii, îi atîrna un trandafir roș ca sîngele.

Obîșnuit cu sfinții hieratici zugrăviți pe zidurile bisericii și paraclisului de la mînăstirea „Răstignirea", părintele Hilarie nu se dumerea și nu prea înțelegea tîlcul adine al unei icoane nemaiîntîlnite pînă atunci. Deprins însă cu simbolurile bisericii, care a făcut atît de simplu din Salamita mireasa lui Isus, și din strigătele de dragoste pătimașă care gem și plîng și exaltă frumusețile trupului omenesc, în căutarea comorilor lui Solomon, un dialog divin, abia murmurat cu glas de înger între cer și pămînt, și-a spus și el, asemenea bisericii, în inima lui :

„De bună seamă că trebuie să fie o sfîntă martiră. Nu i-am mai întîlnit chipul pînă acum. Dar se vede bine că zugravul a vrut să ne arate... rușinile trupului în felul cum i-a așezat brațele și rănile inimii, din care sîngele preafabricatei s-a scurs, pentru slava și mărirea lui Dumnezeu, în floarea roșie de trandafir."

Gîndindu-se astfel a simțit după tremurul genunchilor că sfînta îl auzise și că primea cu voie-bună să-l vadă în-genuncheat la picioarele ei. S-a prosternat dintr-o dată, ca și cum s-ar fi aruncat de pe un mal abrupt în fundul unei ape. Și-a proptit fruntea înfierbîntată de pernele țesute în fir și răcoroase ale divanului. Și, din adîncul inimii, în muțenia cugetului, s-a rugat de ea.

4

Qt s-a rugat, ar fi greu de spus. Vreun ornic nu era prin apropiere. După lumina posomorită de afară care străbătea cu țîrîita prin dantelăriile ferestrei, nu era chip să-ți dai seama. La bătăile precipitate ale inimii poți

¹ Cuvinte indescifrabile.

destăinui intensitatea sentimentelor, nu și durata lor. Destul numai că părintele Hilarie, deprins să stea cu cea-surile și cu zilele îngenuncheat în fața icoanelor, i s-a părut că de-albia își începuse rugăciunea când un zgomot ușor, ca de pași tiptili sau de lin filfuit din aripi, i-a atins auzul. O căldură dulce și inefabilă i-a înfășurat corpul. Prin deschizătură nevăzută sîngele i s-a scurs din vine. A crezut o clipă că sfînta se coborîse din rama ei de aur și că plutea, purtată de vîlurile pletelor ei negre, în jurul lui. Și-a apăsât mai adînc fruntea nevrednică în pernele divanului, ca și cum ar fi vrut să strivească într-însa orice Talte gînduri decît cele cerești și dumnezeiești; apoi înc^t, cu teamă, cu suflet fervent, cu ochi măriți și luminați de extaz, s-a îndreptat din șale, șina înălțat în același timp brațele și capul, a îndrăznit, ridicat el însuși de la pămînt de elanul credinței, să-și ridice privirile spre dînsa.

Sfînta, goală și pură, era tot în cadrul ei.

Dar în spatele lui, ceva a căzut cu zgomot surd și-un glas înnăbușit a strigat de spaimă. Tresărind și el, dar fără uimire, fiindcă toate minunile i se păreau cu puțință în locașul preasfîntului, părintele Hilarie s-a uitat îndărătul lui. Ce-a văzut, deși clipea des și repede, nu și-a crezut ochilor. Vedenie era ? Sau făptură aievea ?

Un flăcăiandru, în cămașă de noapte țărănească, deschisă pe pieptul mai alb decît cămașa, cu pletele zbârlite, cu ochii somnoroși încă, dar frumos ca Feții-Frumoși din basme sau ca îngerii cerului, încremenise în mijlocul odăii. Scăpase ceva din mîna și se uita când la arătarea din fața lui, cînd în podele. Tîrziu, abia putînd să vorbească, cu glasul tremurat și sugrumat de emoție, s-a adresat aproape cu aceleași întrebări ca și părintele portar :

— Ce vrei ?... Cine ești dumneata ?... Ce cauți aici ?

Înțelegînd că de data asta avea de-a face cu o făptură omenească, părintele Hilarie s-a sculat în picioare și, încrucișîndu-și brațele pe piept, cu smerenia cuvenită călugărului în palatele patriarhilor, chiar cînd stă de vorbă cu un flăcăiandru, i-a răspuns :

— Sînt călugărul Hilarie...

— Bine... bine... oi fi călugărul Hilarie... Dar ce cauți aici ?

Flăcăul se dezmeticise. Îi treciîe teama. O umbra aspra și severă îi întuneca fața. Continuă cu mînie care sporea pe măsură ce cuvintele îi ieșeau mai repezi din gură :

— • Cum ai venit ?... Cum ai avut sfinția-ta îndrăzneala să vie aici ? Nu te-a oprit nimeni ?... Dacă nu știai încotro s-apuci, n-aveai decît să întrebi!... De ce n-ai întrebat ? De ce n-ai deschis ochii ?... Cum ai îndrăznit să ne calci pragul ?... Cine te-a lăsat să intri ?

Mirat oarecum, dar liniștit totuși, fiindcă se știa fără de nici o vină, părintele Hilarie i-a mărturisit simplu :

— Părintele portar m-a lăsat să intru...

Flăcăul a izbucnit, exasperat de data asta :

— Părintele portar te-o fi lăsat să intri în palat, părinte, nu aici... Știi dumneata ce-i aici ?...

Și umflîndu-și gura de importanța destăinuirii și apăsînd asupra fiecărei silabe, i-a rostit răspicat :

— Aici sînt apartamentele private ale înalt-preasfinției-sale... Aici e camera de odihnă și de reculegere a înalt-preasfîntului... Pricepi acum ?

La auzul cuvintelor astea mari, părintele Hilarie îngâlbense. Mîinile îi tremurau. Încheieturile genunchilor i se tăiau sub dînsul. Abia avu putere să îngăime :

— Iartă, Doamne, păcătosului...

Era atîta înfricoșare zugrăvită pe fața lui cinstită, încît fața flăcăului se îmbuna și ea. Mînia tînărului se umflă repede, dar tot așa de iute trecu, ca furtunile primăvara, îl înveselea de altfel acum, și spaima pe care și-o făcuse singur. Uitîndu-se la ceașca scăpată din mîna și care căzuse fără să se spargă, mărturisi rîzînd :

— Pot să [spun], părinte, că mi-ai tras și dumneata un pui de spaimă. Cînd te-am văzut ridicîndu-te, cît ești de mare, am crezut că văd în fața mea ridicîndu-se o stafie.

Cuvîntul încrunță sprâncenele călugărului. Flăcăiandru se grăbi să-l împace :

— Iartă-mă, sfinția-ta. Mi-a scăpat vorba din gură, ca și ceașca din mîna. Nu-s numai eu de vină. Și sfinția-ta poartă o parte de vină. Nu m-așteptam să te găsesc aici... Cînd te-am văzut... Dar ce făceai acolo, ghemuit la picioarele divanului ?

— Mă rugam...

Flăcăul căscă ochii înveseliți :

Aici ți-ai găsit sa-ți iaci rugăciunea !

Primind iarăși pe nedrept o dojana, părintele Hilarie crezu de cuviință să se îndreptățească :

— Nu știam unde sînt. Am rătăcit prin tot felul de săli și coridoare. N-am întîlnit pe nimeni. Ajuns aici am flat cu ochii de sfînta icoana aceasta... N-o cunosc... N-am mai văzut-o. Nu știu care e cucernicul ei nume de martiră... Am [gîndit] însă că în lăcașul înalt-preasfinției-sale trebuie să fie cea mai de preț și mai fără de prihană dintre însîngeratele mioare ale Domnului... M-am aruncat la picioarele ei... Și m-am rugat de dînsa...

Ou fruntea în pămînt, călugărul nu vedea, n-avea cum să vadă ochii înlăcrimați de rîs înăbușit și fața flăcăului, aricit de frumoasă era, îmbujorată și schimonosită de pufnelile unui rîs cu neputință de stăpînit. A presimțit numai o veselie ciudată și nelalocul ei. A întrebat mirat:

— Dar tu cine ești, fiule ?

— Iartă-mă, părinte... Tocmai de-aceea îmi venea să rîd... Abia trezit din somn... în cămașa asta de noapte !... Cum era să spun sfinției-tale că sînt și eu tot față bisericească ?... și că mă cheamă, pe numele meu călugăresc, dat din porunca și cu însăși binecuvîntarea înalt-preasfîntului : fratele Serafim...

Oricît de stranie era împrejurarea și de sumară îmbrăcămîntea fratelui, fața părintelui Hilarie s-a bucurat și s-a luminat.

— Atunci, frate Serafime, tu o să poți să-mi spui numele sfîntei martire de care m-am rugat.

Ocolind răspunsul, fratele Serafim s-a grăbit să-l întrebe :

— Sfințiar-ta nu e de pe-aici ?

— Nu. Nu sînt de-aici. Vin de departe, din munții Moldovei.

În cîteva fraze așezate și cumpătate, i-a povestit tot trecutul lui care se putea rezuma într-un cuvînt : biserica; i-a spus cum primise poruncă să vie în slujba patriarhiei și cum din îndemnul lui făcuse drumul pe jos, săptămîină și săptămîină de-a rîndul, ca prin osteneala mădularilor să-și curețe păcatele sufletului ; i-a arătat cu cîtă aprinsă nerăbdare pregătise în inima lui și așteptase ziua asta mare cînd avea să dea ochi cu fața preacurată a celui uns

de Dumnezeu ca să-i păstorească turmele și să-i fie zid neclintit credinței; și, sfîrșindu-și spovedania cinstită, ca frate unui frate întru Domnul, i-a reînnoit întrebarea :

— Eu ți-am spus, frate Serafim, cine sînt și de unde vin. Spune-mi și tu acum numele martirei.

Împingîndu-l binișor din spate și sfătuindu-l cu îngrijorare să plece mai curînd, să-și ia mai repede [în] primire postul de pază și de veghe din anticamera palatului, ca nu cumva să-l găsească preasfîntul în camera lui de reculegere, fratele tot șovăia încă să-i răspundă ; abia cînd au ajuns în dreptul ușii și cum călugărul stăruia în întrebarea lui cu îndărătnicia oamenilor care nu au decît un singur gînd în minte, fratele Serafim înțelegînd din cele grăite și de cele ghicite în sufletul alb ca neaua al cuviosului monah că nu era nici o primejdie să-i încredințeze o taină atît de mare, cu albul ochilor ridicați pravoslavnic spre cer și cu un zîmbet mucalit și fugar în colțul gurii lui rumene, i-a șoptit :

— Sfînta mucenică Veniamina

5

Pe la nouă înaintea prînzului, părintele Hilarie și-a luat în sfîrșit postul în primire. Călugărul Timotei, pe care-l înlocuia, i-a repetat ceea ce el învățase pe de rost încă din ajun, și anume : cum să se poarte, unde să stea, cui să deschidă în grabă ușile, pe cine să oprească, în ce fel și chip să răspundă mai marilor pămîntului, sau celor mai de mijloc, sau celor de rînd, și ce să facă cu teancurile de hîrtie scrisă, venite zilnic din toate colțurile țării și, mai ales, cii*clarurile și plocoanele care soseau tot așa de zilnic, la patriarhie. Apoi, frățește, l-a poftit să ia loc pe scaun, ceea ce părintele Hilarie a refuzat cu umilință creștină, dar și cu nobilă și bărbătească hotărîre. I se părea că ar fi fost un mare păcat să stea el jos, să-și odihnească oasele nevrednice, cînd pe umerii preasfîntului apăsau grijile oamenilor și toate treburile bisericii. S-a lipit prin urmare de perete. Cu brațele puse cruciș pe piept și vîrîte bine în mînele rasei, cu aripile camilavcei căzute și acoperindu-i pe jumătate fața, cu fluviul bărbii, despicat de șiragul mătăniitor 4e *Mhlimfaw*, revărsîndu-i-se tu-

multuos pînă la brîu a rămas înfipt așa în stînga uşii, drept şi rigid ca o piatră de hotar. Nu-şi isprăvisе rugăciunea, întreruptă de păţania fratelui Serafim. Keînnodîndu-i firul de-aeolo de unde se rupse, a continuat-o, mai întîi în gînd, apoi cu ardoare, cu fierbinţi cuvinte de mulţumită, de recunoştinţă Celui de sus, fiindcă îl învrednicise pe el, păcătosul, să stea de veghe şi de strajă la uşa celui preaînalt.

Tăcerea domnea în anticamera patriarhului, ca într-un mausoleu încăpător şi cald. Prin canaturile căpuşite nu răzbeau zgomotele vane ale lumii, şi nici plînsul durerii omeneşti. Nu se auzeau, cînd şi cînd, decît ţăcănitul boabelor de chihlimbar seăpînd una cîte una din mînecele rasei călugăreşti şi, uneori, ceva mai tare, pe buzele monahului, murmurul rugăciunii, suav şi sonor ca zumzetul albinelor cînd, bete de soare şi ameţite de nectarul florilor, sosesc în jurul urdinişului.

Vreun ceas, un ceas şi jumătate, părintelui Hilarie nu i-au fost tulburate în nici un fel pacea inimii şi fervoarea rugăciunii. E drept, deschideau binişor uşile, alunecau de-a lungul zidurilor, se strecurau pe lîngă dînsul umbre negre, tăcute, cu paşi asurziţi de grosimea covoarelor sub papucii lor cu tălpi de pîslă ; dar erau tot feţe cunoscute, fraţi, călugări, slugile de casă ale preasfîntului. Unii aduceau pe braţe vestminte preoteşti împăturite cu grijă, sau rufe albe de schimb, sau coşuri mari cu merinde, sau poame minunate, sau tot felul de alte bunătăţi şi de lucruri de mare preţ, cu valuri de pînză şi odoare bisericesti bătute în argint: alţii plecau cu braţele goale dar, i se părea părintelui Hilarie, cu privirile iluminate de lăuntrica fericire că văzuseră o clipă faţa patriarhului. Rugăciunea i se ridica atunci mai vie din izvoarele sufletului, pînă la buze. Ii ardeau buzele. Ii sfîrşiau buzele repetînd :

„...dăruieşte-i, Doamne... Dăruieşte-i din mila îndurărilor tale, aurul lumii, si roadele şi poamele pămîntului. Răsnlăteste-i toată osîrdia, cum ai răsplătit jertfele iudeilor rătăciţi în deserturi, adunînd cu puterea sufletului tău vînturile de la miazănoapte şi de la miazăzi ca să curgă asupra lor ploaie şi paseri zburătoare mai nenumărate decît pulberea drumurilor şi decît nisipurile mării. Dă-i, Doamne, cum ai dat lui David, cum ai dat lui

Solomon, şi cum ai [dat] lor, oi paisprezece mii, cămile şase mii, asini şi perechi de boi cîte o mie. Ia-ne, Doamne, ia-ne de la toţi şi dăruieşte-l din harul tău numai pe el...”

Era cam pe la mijlocul uneia din invocările astea superbe în nealterata lor candoare cînd, pentru întîiaşi dată, uşa cea mare, de la intrare s-a deschis izbîndu-se de pereţi şi trei prelaţi abia au încăput în cadrul ei, cu strălucitoare cruci pe piept, cu feţe şi mai strălucitoare încă de sănătate şi voie-bună, vorbind tare între dînşii şi rîzînd zgomotos. Unul spunea, ca şi cum ar fi enumerat pe degete bogăţiile dăruite lui Iov de Dumnezeu :

— Optzeci şi trei de mii de la Cernica; şaptezeci şi nouă de la Pasărea ; treizeci şi şapte de la Ciorogîrla... fac la un loc...

— Ai uitat douăzeci şi şase de la...¹ l-a complectat cel de-al doilea.

Şi cel de-al treilea [bătînd] din buze, a ridicat voios din umeri:

— Nici o brînză, fraţilor ! Dar vorba ceea... calul de dar nu se caută la măsele...

Fără să priceapă rostul cuvintelor schimbate în gura mare între înaltele feţe bisericesti, dar bănuind tîlcul lor evanghelic, părintele Hilarie, după ce s'au prosternat cu fruntea în pămînt şi-a bătut, pe rînd, trei mătânii, a rămas în smerită aşteptare, cu mîinile împreunate, cu barba în piept. Sfinţii părinţi nu păreau însă că-i observă prezenţa. Urmau între ei, ceva mai în şoaptă, discuţia începută. Rîdeau pe înfundate. S-au întrerupt din sfat, tustrei deodată, numai cînd au văzut alunecînd spre dînşii un călugăraş gingaş ca o fată mare, svelt în antereui lui de mătăasă neagră ca o domnişoară în dQmino de bal mascat, jucînd din şolduri, palpitînd din geneTungi şi arcuite şi întinzînd, către obraji albi ca spermanţeta, o gură botoasă de copil răsfătat, rumenă şi cărnoasă ca o cireaşă pîrguită. Ajungînd în dreptul lor, unul dintre ierarhi, cel care socotise bogăţiile lui Iov, l-a oprit din ochi şi l-a întrebat în glumă :

— Un'te duci, diavole ?...

Şi, fără să-i aştepte răspunsul, ridicîndu-şi apostoliceşte braţul drept ca pentru binecuvîntare, i-a mîngîiat uşor

L

¹ In mss. este lăsat spaţiu liber, pentru o completare ulterioară.

obrazul, și-a coborât mîna pîuă în dreptul gurii, i-a apucat între două degete buza de jos și, întorcîndu-i-o și răsucindu-i-o, i-a repetat întrebarea :

— N-auzi ?... Nu vrei să răspunzi ?... Un'te duci ? împelițatule !...

Cu buza de jos strînsă ca într-un clește, călugărașul rîdea silindu-se să răspundă :

— Sfinția-sa... Mi-a spus... mi-a trimis vorbă... înalt-preasfinția-sa...

— Cum ?... Ce ?... S-a și sculat buhaiul ? !... a exclamat mirat prelatul.

— Sculat!... Cum de nu?... S-a sculat de-un ceas și mai bine...

— Asta-i bună !... Asta le întrece pe toate !... Du-te atunci, blestatule. Piei, Satană... și spune-i că sîntem și noi aici...

— O să-i spun, preasfinte.

Și-a dat să-i sărute mîna.

Dar sfinția-sa răsueindu-și repede mîna, i-a prins toată fața în palma lui grasă și ia strîns-o cu putere, cu voluptate, așa cum strîngem cu toții și scuturăm prietenește botul unui animal domestic. Ceilalți doi, cu ochi aprinși, își gîlgîiau rîsul în fundul gușilor. Își făceau semne din coate. Își șopteau lucruri cucernice la ureche. Sub privirile îmblînzite ale părintelui Hilarie aduceau astfel dovada voioșiei aceleia a inimilor care zîmbea odinioară pe buzele martirilor și luminează și astăzi fețele buncredincioșilor creștini ori de cîte ori, cu gînduri fără prihană, se găsesc împreună.

Sosirea unui alt prelat, mic de stat, rotund și negricios ca o boabă de piper și care venea repede spre dînșii, parcă fără să calce pe podele, ci rostogolindu-se ca o bilă de popice și sfîrșind ca un titirez, le-a spart veselia. Era arhimandritul Sofronie, economul patriarhiei. Cei trei arhiepiscopi l-au salutat cu exclamări zgomotoase de bucurie. Doi îl scuturau de cîte-om braț. Celălalt îi trecuse amîndouă brațele pe după gît. Plin și îndesat ca o gulie, cuviosul Sofronie rîdea și se zbătea între dînșii. Se văita, în glumă :

— Mă înăbușiți, fraților, cu dragostea voastră !

Frații, însă, nu-i țineau vorbele în seamă. Îi mulțumeau fiecare în felul lui :

— Pentru duzina de claponi !...

— Pentru gîștele îndopate !

— Pentru scroafa cu purceii ei !

^ Părintele Hilarie se repezise și el întru întîmpinarea părintelui econom. Bătuse mătania de cuviință și aștepta, mai la o parte, cu ochii înlăcrămați de creștinească bucurie, văzînd dragostea dintre mai marii bisericii lui Cristos și, cu barba lui stufoasă, vînzolită, răscolită, zbîrlită de mulțimea mătaniilor bătute. Abia atunci unul dintre prelați a dat cu ochii de dîrlsul. Căscîndu-i mari cît ceapa și rîzînd din toată gura, l-a arătat cu degetul celorlalți :

— Ia uitați-vă, mă, la țapul ăsta !...

Apoi, mai încet, cu o umbră de bănuială, de îngrijorare pe față, a întrebat :

— Cine ne-a adus și pe țapul ăsta între noi ?

Economul Sofronie s-a grăbit să-i șoptească ceva la ureche. Ceilalți doi au auzit și ei explicația. Zîmbete le-au reînfloot pe buze. Inimile le-au revenit la loc. Dacă anume fusese adusă sălbăticiunea din creierul munților, din fundul unei sihăstrie, ca să nu vadă, și să n-audă, să nu simtă, să nu priceapă nimic din ceea ce se petrecea în jurul ei, nu mai aveau nici pis de izis sfinții prelați și nici de ce să puie strajă gurii lor. De-aocia, cînd, prin crăpătura ușii, călugărașul le-a făcut semn că înalt-preasfinția-sa îi așteaptă, nu s-a mai sfiit nici unul să mormăiască printre buze, pe nas, din gușă, pe glasuri diferite, dar în cor, cu toții, ca și cum din ușa altarului ar fi oficiat laolaltă dumnezeasca liturghie :

— Buhaiul !...

— Buhaiul!...

— Ne-așteaptă buhaiul!...

6

Rămas încă o dată singur, părintele Hilarie a rămas în același timp adine tulburat, neliniștit foarte, sfîșiat pe dinăuntru, despicat sau rupt parcă în două, de gîndurile potrivnice care se ciocneau și se încăierau într-însul.

Am spus : „singur”⁴⁴. Termenul e impropriu ; sau numai pe jumătate adevărat. Fiindcă un călugăr nu-i niciodată singur. În jurul lui, ca și în el însuși, la orice oră din zi și din noapte, foiesc și forfotesc, se bat, se luptă de istov, se învâlmășesc și se străpung cereștile oștiri ale heruvimilor cu spurcatele legiuni ale iadului. Considerată sub aspectul ei etern, inima călugărului e ca o cetate asediată de dușmani. Iar sufletul lui e ca un vast câmp de bătălie. Grele care de asalt îl străbat fără preget. Hoarde despletite, încălecate pe cai sălbatici, trec ca vijelia. Dудuie pământul. Scapără copitele. Șuieră săgețile. Peste ziduri cad cu cutremur colțuri de stincă aruncate din catapulte. Valuri de smoală topită se rostogolesc de pretutindenii. Fum de pușcă aprinsă întunecă cerul. Prin picle și neguri sticlesc furcile Satanei. Vaier e în aer. Plînset. Gemete. Și sorîșniri de dinți. Dar roată de fulgere fac la porțile cetății săbiile arhanghelilor. Și un glas cu bubuit de tunet răsună deodată peste toate : pace vouă !...

Auzindu-l și de data asta în inima lui plină de tumultul preocupărilor lumești, părintele Hilarie a îngenuncheat, s-a prăbușit mai curînd în genunchi, ca o vită lovită în moalele capului. Tînguindu-se și muștrîndu-se cu amară pocăință, se întreba în el însuși :

„De ce să iau în nume de rău cele auzite ? De ce m-am lăsat învins de păcătoasa fire omenească ? Mi-au spus mie țap. Au spus buhai și celui-preaînalt. Or fi cuvintele aste, după nevolnica judecată a lumii, cuvinte de rușine sau de ocară, dar în fața lui Dumnezeu, ce are omul mai mult decît asta ? Și întrucît e mai presus omul decît dobitoacele necuvîntătoare ?”

Vorbindu-și, și sfătuindu-se astfel cu el singur, și-a dat curînd seama că diavolul îl ispitise, că diavolul răscolise într-însul fumurile înecăcioase ale orgoliului. Ca un copil se lăsase ademenit și căzuse în lanțurile Necuratului. Crezînd că Dumnezeu îl părăsise, s-a jeluît cu glas aproape tare :

„De ce ți-ai înturnat privirea de la mine, Doamne ? De ce mi-ai întunecat dreapta judecată ? De ce m-ai lăsat să văd în sfîntul nume al fapturilor plămădite cu mîna ta cuvinte de dispreț și de necinste ? De ce ai îngăduit Duș-

manului, care nu e numai al meu, ci și al tău, stăpîne, să-ți ducă robul în ispită ? Cu ce...”

O clipă, a vrut să spuie : „Cu ce ți-am greșit ? Cu ce ți-am păcătuit ?” Dar imputarea i-a încremenit pe buze. Ca la lumina orbitoare a unui fulger, și-a văzut păcatul, și-a adus aminte că plecase să se înfățișeze celui-preaînalt fără să-și ia mătăniile cu dînsul. Plecase ca soldatul la război, fără pușcă. O pornise teleleu prin lume, cu gîndurile aiurea.

Atunci durerea, și remușoarea, și recunoștința că miostivirea lui Dumnezeu îi deschisese totuși ochii, l-au trîntit de pămînt. Lovindu-se cu fruntea de podele, striga către Cel-de-sus :

— Pedepsește-mă, Doamne !... Am păcătuit, Dumnezeule mare ! Uitarea mi-a încurcat cărările inimii. Trufia mi-a rătăcit căile minții. Am îndrăznit să judec, eu, netrebnicul, pe cei aleși de tine să-ți păstorească turmele. M-am socotit în mîndria mea jignită mai presus decît țăpii tăi. Lovește-mă, Doamne ! Pune-mi coarne pe frunte. Fă-mi brațele picioare, ca să alerg mai repede spre tine în patru labe. Dă-mi limbă și glas de țap ca să behăiesc și în graiul dobitoacelor numele tău sfînt, Dumnezeule atotputernic, Dumnezeule milostiv și îndurător.

7

În vremea asta, vestea că un călugăr venit din întunecimile codrilor fusese găsit în camera de odihnă și de reculegere a înalt-preasfîntului, rugîndu-se și închinîndu-se la picioarele sfintei mucenice Veniamina, făcuse ocolul palatului mitropolitan. Strîmbîndu-se de rîs, fratele Serafim povestise împlinirea unui frate mai mare. Acesta, pufnind pe înfundate, o împărtășise părintelui duhovnic. Părintele duhovnic, găsind istoria minunată și deprins să-și înveselească șefii ierarhici cu năzdrăvanele spovedanii ale celor

slabi de duh, n-a stalt mult pe gînduri și, adăugînd de la dînsul cîteva bibiluri și multe înflorituri, a repetat-o unui arhieru. Arhieru, cum e și firesc, s-a grăbit s-o comunice, caldă-călduță, unui episcop. Și astfel, din gură cuvioasă în gură cuvioasă, știrea, exasperantă, înzorzonată,

umflată ca apa râurilor a ajuns pînă la urechile înalt-preasfinției-sale.

Auzind-o, patriarhul și-a încrunțat mai întîi sprîncenele, pe care le avea încîrlionțate și răzvrătite ca ale unui Dumnezeu iritat și sumbru. Apoi, mai domolit, și-a mîngîiat barba albă care-i cădea fir cu fir pînă la briu, ca a unui Dumnezeu care și-ar fi pieptănat-o la tot ceasul. În sfîrșit, mirat de îndrăzneala călugărului, sau sedus de noutatea întîmplării, sau, fiindcă în vastele și tăcutele încăperi ale somptuosului palat evenimentele neașteptate nu prea dădeau ghes, iar ceasurile lungi ale zilei se scurgeau de cele mai adeseori în ritmul mohorît al plectisului, pe fața blindă a patriarhului a înflorit un zîmbet incredul, care s-a schimbat repede într-un rîs puternic, de om sănătos, pe care nici posturile, nici rugăciunile, nici grijile bisericii, nici povara anilor, nu izbutiseră să-l slăbească. A exclamat, creștinește :

— Minunate mai sînt și făpturile tale, Doamne !

Apoi, după cîteva momente de profundă meditație, a adăugat :

— Aș vrea să văd și eu dihania asta...

Fratele Serafim și toți cei care înconjurau jilțul păstori-cesc, n-au așteptat să li se repete a doua oară porunca preaînaltului. S-au repezit buluc spre uși. Au găsit pe părintele Hilarie în patru labe, pe pămînt, lovindu-se cu fruntea de podele și rugîndu-se în gura mare. Printre vorbe fără șir, rostite din buze înfrigurate, se auzea din cînd în cînd, distinct : „țapu... țapu... țapu."

Atingîndu-i ușor cu dreapta umărul sting, fratele Serafim l-a îmbiat :

— Sfinția-ta...

Călugărul a tresărit. S-a îndreptat din șale. A privit un moment buimac în jurul lui. Nu înțelegea. Avea în ochi luminile cerului și vedea figuri necunoscute, dar oameni, în carne și în oase, în fața lui.

Fratele Serafim a reînnoit chemarea :

— Părinte Hilarie... Eu sînt... fratele Serafim... Nu-ți mai aduci aminte ?

— Ba da... ba da... a murmurat tîrziu călugărul, cu un zîmbet bun schițat umil în colțul gurii, dar cu luminile

cerului stingîndu-i-se treptat în ochi. Uitîndu-se însă și la toți ceilalți a întrebat, ferindu-se parcă :

— Ce este ?... Ce vreți ?...

Fratele Serafim i-a răspuns :

— înalt-preasfîntul ne-a trimis să te chemăm la dînsul...

Părintele Hilarie n-a tresărit. O paloare numai, ca liniștirea care înfășoară morții, i s-a întins pe față. Cu o mișcare bruscă de automat, s-a ridicat în picioare, a făcut cîteva pași, clătînîndu-se mai întîi, apoi, drept, rigid, stîlp de piatră pe care și aspra rasă de șiac călugăresc, care-i cădea pînă-n călcîie, părea împietrită. Prin ușa deschisă a văzut deodată, pe fondul de aur al jilțului, ca într-un nimb, fața preaînaltului. Barba i s-a părut că-i curge pînă la pămînt. De sub streășină sprincenelor stufoase ochii aruncau fulgere. Bolta frunții părea imensă ca însăși taina cerului nemărginit. Niciodată, în viața lui de sihastru, nu-și închipuisese altfel fața lui Dumnezeu. A avut totuși puterea, încordîndu-și voința, înțepenindu-și oasele, să păsească spre domnul. A ajuns în mijlocul odăii. Acolo s-a prăbușit, cu brațele lungite pînă la picioarele preasfîntului, cu capul îngropat, ca în țărîină, în lîna moale a covorului turcesc.

Cu glas blajin și binevoitor patriarhul a încercat să-l întrebe cum îl cheamă, de unde e, cînd a venit ? La toate întrebările preasfîntului, călugărul răspundea cu un geamăt surd, înfundîndu-și mai adînc fața în lîna covorului. Au încercat și ceilalți ierarhi, mai cu binișorul, mai cu asprime, să-i scoată o vorbă din gură. La toate îndemnurile lor călugărul răspundea la fel, tăvălindu-se și zvîrcolindu-se ca bolnavii apucați de Ducă-se pe pustii. Privirile patriarhului începeau să se întunece. I le-a înseninat însă pe dată episcopul Dionisie al Țării de Jos care, ridicîndu-și ochii bulbucăți de broască în slava tavanului aurit și plecîndu-se la urechea preasfîntului pe cît îi îngăduia volumul impunător al burții, a rostit cu mirare evanghelică pe buze :

— îl înțeleg pe bietul om. Glasul temut al înalt-preasfinției-tale l-a înfricoșat și l-a silit să-și ascundă fața de la tine așa cum s-au ascuns Adaon și muierea lui printre pomii răului cînd glasul Domnului Dumnezeului nostru a trecut peste dînșii.

Fratele Serafim a sărit și el :

— Drept ai grăit, preasfinte. Așa s-a îngrozit și azi-dimineață când l-am găsit rugându-se și i-am pomenit numai că înalt-preasfântul ar putea să dea peste noi.

Patriarhul zîmbea mulțumit. Își mîngîia cu adîncă satisfacție barba apostolică. Gîndul că putea inspira altora nu într-atît iubire, cît respect, evlavie și mai ales sfînta taină, nu încântă numai pe patriarh. A întrebat glumeț :

— Dar... e adevărat că se ruga la picioarele... mucenicei?

— Adevărat preasfinte... L-am găsit rugându-se. Mi-a mărturisit el însuși că se rugase... și a stăruit, s-a ținut scai de mine să-i spun numele martirei...

— Și i l-ai spus ? l-au întrebat cu toții. Înroșindu-i-se obraji ca doi bujori, fisticindu-se și smerindu-se, părintele Serafim a mărturisit în cele din urmă :

— I-am spus... sfînta mucenică... Veniamina.

Un hohot formidabil de rîs era cît pe ce să zguduie palatul din temelii. Dar atunci, la auzul numelui acestui sfînt, ceea ce nu putuseră să facă încă întrebările patriarhului, nici îndemnurile mai marilor ierarhi ai bisericii, a făcut numele martirei. Călugărul, împins ca de-un resort, s-a ridicat în genunchi. Cu barba răvășită, cu mîneele rasei filfîind în aer, a strigat:

— M-a auzit!... M-a auzit!... A auzit rugăciunea mea, nevrednicul... Ea a dat ochilor mei să vadă strălucirea tronului tău și fața ta slăvită, mărite Doamne. Ea a privit cu îndurare fărădelegile păcătosului... La picioarele tale m-a aruncat înalt-preasfinte, strivit și cutremurat de spaimă, de înfricoșare, capră rîioasă și oaie rătăcită din turma ta. Mi-ostivește-te, prealuminate. Nu căta la mulțimea păcatelor noastre. Nu căta la nemernicia noastră. Sîntem turma ta. Sîntem dobitoacele tale nevolnice. Sîntem gîștele tale îndopate cu toate bunurile pămîntului, și claponii, și scroafele cu purceii lor, și...

S-a întrerupt o clipă, ca și cum ar fi căutat într-însul supremul stigiri de înjosire și umilință creștină și, găsind ce căuta, a strigat ca o trîmbițare de izbîndă : „Sîntem țapii tăi, stăpâne !”

— O adevărată menajerie — a exclamat Chrisantie, episcopul Țării de Sus.

Înveselit și el, patriarhul a întrebat într-o doară :

— Dar eu ?... Eu ce-oi fi în toată menajeria asta ?

Cu urechile [ciulite] călugărul a auzit întrebarea. Ochii i s-au mărit de extazul adorației. Mîinile i-au tremurat. Cuvîntul auzit în anticamera palatului i s-a urcat pe buze. Cu glas sugrumat de strînsoarea emoției, de puterea copleșitoare a dragostei, a mărturisit:

— Tu !... Tu !... Preamărite... Tu ești buhaiul nostru...

Cuvîntul a căzut ca trăsnetul la picioarele sfinților părinți. Stană de piatră au încremenit cu toții în jurul jilțului păstoricesc. Nu mai îndrăzneau nici unul să-și ridice capul din pămînt. Și nici măcar din coada ochilor să se spioneze între dinșii nu mai îndrăzneau.

Singur patriarhul, măgulit poate în amorul lui propriu de bătrîn robust și tare de vină, sau, poate, fiindcă se socotea în el însuși mai presus de vanele...¹ ale lumii, fiindcă avea poate darul celor unși de Dumnezeu să citească inocența fapturilor și curățenia gîndurilor în inimile celor săraci cu duhul, după ce și-a trecut încet dreapta prin fluviul barbei, și-a cătat lung la cei din preajma lui, pe sub streășină sprincenelor, cu rîs surd în care parcă bubuia tunetele amenințătoare ale minții, a întrebat :

— Carele, dintre frații mei întru Cristos, m-a vîndut ? Și cine e acela care a dat limbii nebunului să-mi spuie pe nume ?

— Nu eu !

— Nici eu !

— Nici unul dintre noi!...

— Nimeni! Înalt-preasfinte... se apărau, ca de împunsăturile taurului, cuvioșii părinți.

Spaima îi înlemnise. Teama le dezlega graiul. După grad, fire sau apucături, unii se gudurau, alții se arătau iritați foarte. Toți într-un glas cereau să fie pedepsit cu strășnicie îndrăznețul, să i se ia tainul, să fie bătut la tălpi, să-și petreacă toate zilele de peste an în posturi și canoane, să fie trimis în surghiun. Cu cît erau mai sus puși pe treptele ierarhiei bisericești și mai rotunzi în pîntec, cu atît se arătau mai neîndurați. Episcopul Dionisie își rotea ochii bulbucăți de broscui, care acum ieșeau din capul sfîntiei-sale ca două cepe roșii de iuțime. Chrisantie, episcopul Țării de Sus, bolborosea afurisenii și anateme printre buzele lui umede și carnoase, făcute mai curînd pentru dulcele des-

¹ Cuvînt indescrifabil.

fătări ale trupului și simțurilor. Îndărătul lor, cât era el de mic și de negru la înfățișare, ca o boabă de piper, arhimandritul Sofronie, economul, simțindu-se cu musca pe potcap, tremura ca varga și se făcuse alb ca varul. Lîngă el, calm și pacinie, pierdut în gînduri sau în rugăciuni, singur, netulburat în mijlocul viesparului, starețul mînăstirei Ciolpan, cuviosul Galaction zîmbea, și zîmbetul lui îi înflorea barba albă ca o revărsare de ghiociei.

Zărindu-l și, obicinuit să-i ceară uneori sfaturi, pe care, de altfel, nu le urma niciodată, patriarhul l-a întrebat:

— Dar sfinția-ta, cuvioase Galactioane, ce mă îndemni să fac?

Împăciuitor ca-ntotdeauna și atent că în toate treburile bisericești ca și în cele lumești e mai prudent să îmblînzești pe diavol decît să-l ațîți, i-a răspuns :

— Ai spus-o tu însuși, prea-înalte. Și vorba ta s-a împletit miraculos cu înțelepciunea sfintelor scripturi care ne învață că „inima nebunilor în casa veseliei iaste”.

8

Înțelepciunea Ecclesiastului, trecută ca vinul bun și întăritor din gura cuviosului stareț în pîlnia urechilor înfricoșate, a avut darul să potolească spiritele, să moaie mîniile, să înveselească inimile preasfinților. Patriarhul el însuși a rîs cu poftă, a rostit cu prilejul asta și-o vorbă mare care, spre uimirea noroadelor, avea să se adeverească ceva mai tîrziu, aidoma ca strigătele în pustiu ale prorocilor :

— Cine știe dacă nebunul ăsta n-o fi și el un sfînt în felul lui!

Apoi, întorcîndu-se cu fața spre cei care înconjurau jilțul, a adăugat, asigurător :

— Sfinții ne cunosc. Îi cunoaștem și noi pre dînșii. N-avem prin urmare de ce să ne fie grijă sau teamă de urechile lor.

Așa s-a făcut că, în loc să se aleagă cu strașnică pedeapsă de pe urma celor întîmplate, călugărul Hilarie a putut să revie la postul lui de pază și de veghe, întovărășit pînă la ușă de fratele Serafim și urmărit de privirile înduioșate ale cucernicilor părinți și să se reîntoarcă, fără să mai fie băgat în seamă de nimeni, ori de cîte ori avea plicuri mari

cu pecetei roșii în colțuri sau plocoane de adus și nume cu titluri tot așa de mari în coadă, de anunțat.

Anticamera era plină de lume peste lume, la ora aceea. Rasele și anteriile aproape că nu se mai vedeau. Cucoane înfoiate sau despuiate pînă la buric se învîrteau de colo-colo, rîzînd cu unii, palavragind cu alții, aruncînd în nasul tuturor rotocoale de fum diafan din țigarete cu vîrful aurit. Oșteni în fel și fel de uniforme, albastre, verzi, pestrițe, stacojii, cu galoane cît latul palmei, cu fireturi cît odgoanele corăbiilor, cu stele brodate peste tot, cu canafuri și zorzoane spînzurînd de pretutindeni — așa cum le cerea gustul și pricepera stăpînirii de pe-atunci — zornăiau din pinteni, zăngăneau din săbii, își răsuceau cuceritor mustața sub privirile indulcite ale nobilelor doamne. Înalți demnitari ai statului, în stranii vestminte de ciocli sau de lachei, treceau cu ifose din grup în grup și lăsau să cadă de pe buzele lor grase importante nimicuri politice sau discrete taine de alcov.

Străin de lumea lor agitată și tot pe-atît de vană pe cît de zgomotoasă, călugărul, cu spatele lipit de țîțina ușii, o privea fără s-o vadă și-o auzea așa cum era deprins s-audă ropotul ascuțit al apelor, freamătul pădurilor și toate zvonurile deșarte ale vieții purtate pe aripile vîntului. Nu-i luau vederile strălucirea decorațiilor. Nu-l scandaliza goliciunea muierilor. Nu-l speriau pomelnicile de titluri răsunătoare strigate la ureche. Cînd un ministru, un rezident, sau vreun alt mare dregător al statului se apropia de dînsul și, spunîndu-i de sus cine e, îi cerea să fie introdus imediat la patriarh, el se înclina respectuos în aparență, cu brațele așezate cruciș pe piept, așa cum îl dăscălise din ajun părintele economic, dar în inima lui, exultînd de bucurie, striga în el însuși :

„Ca pulberea drumurilor răscolită și ridicată pînă-n înaltul cerului de vîrtejuri, i-ai înălțat și pre ei, Doamne, ca să-i tîrăști și să le frîngi cerbiciala picioarele preasfîntului !...”

Intra radios la patriarh. Și-ar fi sărutat urmele pașilor lui pe podele cînd, uneori, îl auzea rostind cu evanghelică nepărtinire:

*

' Cuvînt indescifrabil.

— Să mîi aştepte... O să-l chem cînd i-o veni rîndul. Aducea răspunsurile preasfîntului fără să le îmbrobo-dească, ba mai curînd subliniindu-le cu severitatea glasului. O mirare mută i-a întâmpinat la început primele răspun-suri. Apoi mirarea s-a schimbat repede într-o rumoare surdă. Şi numai Dumnezeu ştie în ce s-ar fi prefăcut şi ru-moarea, la rîndul ei, dacă, atunci, pe neaşteptate, ca un drac dintr-o cutie, n-ar fi răsărit lîngă dînsul, aprins la faţă şi cu nasul lui bîrligat, umblîndu-i încoace şi încolo, ca la iepuri, rîzînd din toată gura şi jucîndu-i ochii în cap ca mărgelele la gîtul fetelor, hazliu şi să-l mînînei de nostim ce era sub potcapul mai mare decît el, «care-i cădea peste urechi, fratele Silvan.

Uitînd depămîntului, părintele Hilarie s-a crucit, văzîndu-l, şi l-a întrebat cu glas care nu izbutea să fie aspru :

— Tu !... aici ?... frate Silvane. Cum ai venit ? Cine te-a lăsat să intri ?

Fără să-i spună că, alarmat de cele auzite, părintele econom îl trimisese pe lîngă dînsul, diavolul de copil şi-a dat ca o sfîrlează potcapul pe ceafă şi, înfigîndu-şi bine pumnii în şolduri, s-a mirat :

— Pe mine să nu mă lese ?!... Eu intru aici cînd vreau şi trec pe unde-mi place, ca vodă prin lobodă.

Şi-n adevăr, toţi aveau aerul că-l cunosc de aproape şi că-i preţuiesc prietenia. Miniştrii făceau mare haz de dîn-sul. Cucoanele îi mîngîiau obrazii sau, uşor, din glumă se făceau că-l scutură de chică. Unii îl strigau pe nume. Alţii îl apucau din fugă de mînecele sau poalele rasei. Ii stre-curau bileţele în mîini, sau cărţi de vizită, sau alte mărun-ţişuri. Il chemau din toate părţile. îl înghesuiau. Uneori, în învălmăşeală, nu i se mai zărea decît potcapul. Prins la strîmtoare, încolţit, strîns cu uşa, copilul rîdea din toată inima şi se sluşea cu voie^bună. Răspundea cu vorbe de duh, la toate glumele sau stăruinţele. Nu refuza nimic, şi pe nimeni. Făgăduia. Jura. Minţea.

9

Sub privirile rînd pe rînd uimite şi scandalizate ale pă-rintelui Hilarie, oare se repezise prea tîrziu ca să-i taie

¹ Cuvînt indescifrabil.

}

drumul, fratele Silvan, cu teancul de plicuri şi petiţii la subţioară şi zburdînd ca un ied cu potcap peste corniţe, a intrat ca la el acasă la patriarh.

Călugărul, rămas mofluz în dreptul uşii închise, s-a în-tors stingherit către cei de faţă, ca şi cum ar fi vrut să le ceară iertare şi să le implore păsuiala pentru cutezanţa copilandrului. Dar cei de faţă nu-l mai vedeau. Nimeni nu se sinchisea de dînsul. Vorbeau şi rîdeau vesel între ei. Îşi spuneau snoave, întîmplări, caraghioslîcuri. Pălăvră-geau pe limbi străine. Muierile strigau mai tare decît bărbaţii. Zarva creştea. Nu ca într-un sfînt locaş al Dom-nului, ci ca într-o gară, la iarmaroace sau la răspîntiile tîrguriilor. Uneori se deschidea uşa. Călugărul se aştepta să vadă apărînd, în lumină de fulgere şi trăsnete faţa iri-tată a patriarhului. Nu era însă preaînaltul. Nici măcar fratele Silvan. Apărea capul fratelui Serafim. Rîdea şi el. Glumea. Distribuia petiţii rezolvate. Striga două-trei nume alese pe sprinceană. în foşnet de mătăsuri sau clin-chet de decoraţii cei chemaţi pătrundeau înăuntru. Zarva creştea în urma lor. Părintele Hilarie, cu inima frîntă, dar înduioşat pînă la lacrimi de ceea ce vedea cu ochii lui, îşi împreuna mîinile şi, din adîncul inimii, cu vorbe fierbînţi care abureau şi se pierdeau ca apa clocotită din cazane mai înainte de a ajunge la buze, implora miloste-nia Celui-densus.

— Am păcătuit în faţa ta, Dumnezeule mare. în rătă-cirea minţii mele altfel mi-am închipuit eu intrările şi ie-şirile la temutul păstor al tău peste noroadale cele creş-tineşti. în sufletul meu, plin de strîmbătatea trufiei, am crezut că pleavă şi pulbere adusă de vînturi vor cădea mai marii lumii acesteia la picioarele preasfîntului. Am greşit! Iartă-mă stă[pîne].

Dar atunci, tocmai cînd voia să făgăduiască Celui-atot-puternic că şi nimicnicia lui va fi de-aci înainte aseme-neia bisericii în care fiecare intră şi iese cum vrea, ca la moară, o babă gîrbovită. oribilă, hidoasă, numai cu zdrenţe pe dînsa şi cu pielea feţii aşa de zbârcită încît n-ai fi avut unde să pui degetul decît în găuri şi prăpăstii, s-a apropiat de dînsul şi, clefăind din gura fără dinţi sub vîrful nasului coroiat, din care picura o boabă limpede ca o lacrimă, l-a chemat :

— Părinte !... Părintele !

— Ce vrea sora mea întru Cristos ? a întrebat-o călugărul, cu umilința abia făgăduită lui Dumnezeu.

— Aș vrea, taică, să spun o vorbă sfinției-sale, starețului de la mănăstirea Călifar.

— Călifar ? Călifar ?... se întreba în gând părintele Hilarie. Nu cunoștea numele ăsta. Nu-și amintea să-l fi auzit.

Dar baba stăruia cu încăpățănare. Afirmă cu tărie că starețul, așa cum îi spusese părintele portar, era la patriarh. Bodogănea, boscorodea și se jura că pe ea o cheamă Sevastița, Sevastița Pricop, și că sfinția-sa, cum i-o auzi de nume, o s-o cheme neîntârziat la dînsul. Încurcat, călugărul nu prea știa ce să facă. Din fericire, un străin pe care-l incomoda mai curînd duhoarea pestilențială a babei decît ignoranța monahului, s'a grăbit să-l scoată din încurcătură. Aflînd cine era starețul, privirea părintelui Hilarie s-a luminat. Numele cuviosului Galaction i-a sfințit buzele. S'a dus întins la dînsul/ fără să vadă nimic și pe nimeni din cei ce erau în jurul jilțului episcopal și fără să bage de seamă că starețul, prins între un popă grăsun și un mirean sfrijit, era în aprinsă discuție cu ei. Auzind despre ce este vorba, grăsunul a ris cu hohote :

— Iar vreuna din nenumăratele tale cerșetoare, Galactione, oare sug din tine asemenea căpușelor înfipte în carnea oilor lui Dumnezeu !

Iar mireanul a adăugat, cu vădită părere de rău în privirile întristate și cu prețioase cuvinte pe buzele lui reci:

— Prevăd... încă un ceas pierdut dintre acelea pe care pana ta atică ar putea — ca-n zilele doritului Alcibiade, carenși juca sub togă superbe rotunjimi — îți mai aduci aminte Gala ? — să le consacre, spre desfătarea noastră, ultimi și întîrziți slujitori ai artei pe vremurile astea de barbarie, nimfelor, faunilor și zeilor nemuritori...

Alungind din umeri și din coate evocarea erorilor astea ale trecutului, răsucindu-și degetele, frîgîndu-și mîinile, încruntînd din sprinoene, oțerindu-și și sohimon^sindu-și fața ca și cum ar fi căutat o scuză, cu neputință de găsit, infirmităților inimii lui păcătoase, starețul s-a apărut:

— Biata bătrînă!... Gîndiți-vă și voi... Cat o fi alergat și s-o fi trudit, sărmana, ca să-mi dea de urmă pînă aici...

Și, cu toate rugămințile lor, după ce-a îndemnat pe părintele Hilarie să-l aștepte locului, s-a îndreptat repede spre ușă.

10

În urma lui, apele cerului, limpezi, au coborît, lin și s-au așternut, rouă răcoritoare, peste sufletul călugărului. L-au izolat de lume. L-au închis în el însuși. Cu toate că, *vorbă* cu *vorbă*, auzea tot ce se spunea în camera patriarhului, nu pricepea tâlcul cuvintelor, nu le cîntărea, nu le judeca. În mintea lui frazele se întipăreau una după alta, ca pe-o placă de gramofon. Unul din mai marii dregători ai țării se jeluia :

— Cum ?... Și de unde ?... preasfinte. Din bugetul secătuit al statului dăm două miliarde pe an pentru nevoile bisericii. Am redus lefurile slujbașilor. Am tăiat de la școli, de la armată, de la justiție. Două miliarde pe an nu se scot din pămînt, din piatră seacă. De unde să mai scoatem ? Cum să mai dăm ?

Mormăind pe nas și ridicîndu-și dreapta spre cer, înalt-prea sfîntul a cuvîntat :

— Cel ce dă Domnului, tot sieși își dăruiește. Și asemenea marelui apostol Pavel care, într-a noua către Corinteni, îi dojenea și îi certa pre ei pentru că în zgîrcenia firii lor nu dădeau îndeajuns sfinților și apostolilor, zic și eu vouă, celor ce refuzați sămîntă rodnică ogoarelor bisericii : „Cel ce seamănă cu scumpătate cu nimic nu se va alege ; și cel ce seamănă din belșug din belșug va culege !*... ”

— Dar întrebarea ? preasfinte — i-a sărit întru ajutor episcopul EHonisie al Țării de Sus, rotindunși ochii, și mai mult încă ieșiți din cap de răbufnirile îndreptățitei indignări — marea întrebare care, întărită și printr-a cincisprezecea către romani, a răsunat de-a lungul veacurilor* deschizînd inimile și pungile creștinătății : „Dacă am semănat noi vouă bunurile duhului, ce mare lucru ieste de vom secera și noi dintre ale voastre pe cele lumești?“

— Amin !... au rostit în cor sfinții părinți. Și glasuri izolate, vibrând de mînie că se precupețeau astfel, ca la gura Oborului, drepturile bisericii, au adăugat amenințător :

- Să ni se dea !
- Am răbdat destul !
- Flămîndă și uitată e biserica lui Hristos.
- În zdrențe o lasă vitregia afirmitorilor.
- Semănătura norodului numai ei o seceră, numai ei o culeg.
- Să secerăm și noi, fraților, așa cum pilduiește și ne îndeamnă marele apostol Pavel.

Cum însă, în ciuda amenințărilor care curgeau din toate părțile, vistiernicul statului, știind pînă la o lăscăie cît de goală era vistieria și că nici Dumnezeu din cer nu te mai scapă de sfinții lui de pe pămînt dacă ai apucat odată să le făgăduiești ceva, șovăia și se codea să le dea zapis la mînă. Blînd și împăciuitoare, cu duhovnicească înțelepciune pe buze și cu unsoarea insinuărilor picurată nevăzut sub limbă, ca veninul în mierea albinelor, a intervenit episcopul Chrisantie :

— De ce să ne certăm și să ne ciorovăim între noi, fraților ? Au nu sîntem doară, cu toții, fiii aceleiași biserici, smeriți slujitori ai altarului, ai tronului și-ai țării ? Nu știm, oare, cu toții, că trăim în vremuri grele, de necazuri, de nevoi, de restriște, de ananghie, de răzmeriță ? Ija graniță ne pîndesc dușmanii neamului. Înăuntru se ațin uneltele Satanei : propovăduitorii de ură, sămănătorii de anarhie, vînturătorii bolșevismului și ai necredinței în Dumnezeu. Să nu luăm în deșărt uneltirile lor, cele întunecate și viclene. Mai iute prînde rădăcini neghina, decît bobul de grîu. Urechea flămîndului repede se deschide la făgăduielile cele nebunești. Grabnic se aprinde mînia în inima celui ce se socotește nedreptățit. Vai și amar e atunci pe lume. Furcile, coasele, topoarele se ridică ele singure. Ard conacurile. Pier boierii. Armatele își dau coatele ou răsculații, așa precum de curînd s-au petrecut faptele în Spania catolică și, nu de mult, în sfînta și pravoslavnică Roșie. Ca puhoaiile umflate de ploi au trecut peste ele apele revoluției. Pînă la regi și împărați s-au ridicat valurile lor tulburate. Cine s-ar mai fi încumetat să le stea în cale ? Cine să le readucă în matca lor ? Cine

ar mai fi putut să le puie stavila, să le închidă între zăgazuri, să le lege ca pe taurul turbat, cu coarnele la pripor ? Au, nu, fraților, cuvîntul Domnului ? Au, nu, singură, biserica lui Cristps ?

Ea singură răspîndește în lume mireasma cea dulce mirositoare, a umilinței evanghelice. Ea sădește în inimile înrăite de pizmă, în sufletele însetate de dreptate, în trupurile flămînde de bunuri lumești, ramura cea fragedă de măslin, dătătoare de pace și roditoare în renunțări. Biserica a învățat omului supunerea, smerenia, sfiala, remanarea. Biserica a pus jugul credinței pe grumazul celor îndărătnici și juvățul legilor ei morale de gîtul celor neastîmpărați. Biserica a stabilit cu înțeleaptă chiverniseală posturi lungi pentru cei mulți, ca să aibă, din prisos, cei puțini. Cu chinurile iadului a înfricoșat pe cei slabi de înger. Cu răsplățile raiului a momit nerăbdarea celor a toate poftitori. Cînd tot și toate se răsculau în preajma ei, ea singură nu s-a răzvrătit niciodată. Ea singură, a fost, pururi, lîngă minerul săbiei, scut și pavază, platoșe și zale de oțel, cetate neînfrîntă și temelie de granit sub picioarele stăpînitorilor. Și iată, pe ea singură, mult respectate și prea onorate domnule ministru — vă vorbesc din adîncul inimii mele rănite și cu fiera amărăciunii pe buze — pe ea singură o nedreptățiți, vreți s-o răstigniți astăzi...

— Astăzi !... i-a luat cuvîntul de pe buze patriarhul, ridicîndu-se pe jumătate din jilț și întinzîndu-și dreapta amenințătoare către ministru — astăzi, cînd de pretutindeni în lume, de la Apus ca și de la Răsărit, din întunecimile pămîntului ca și din inima înăcrită a oamenilor, împotriva tronului ca și a slujitorilor sfetnicilor lui, suflă aproape, crește și se umflă uraganul bolșevismului...

Ca și cum ar fi simțit suflarea uraganului trecîndu-i peste frunte, capul ministrului i-a apărîndu-se :

— Dar n-am spus că nu dăm, preasfinte... O să dăm. Fi-rește c-o să dăm. Nu vrem să nedreptățim, să răstignim pe nimeni... O să dăm și bisericii... în primul rînd bisericii... Dar și biserica să fie îngăduitoare, să ție și ea seamă de celelalte nevoi ale statului... De școli... De armată...

¹ Cuvinte indescifrabile.

în măsura în care scăpata capul ministrului, capul patriarhului se ridica :

— Armata ? !... V-a spus-o și preasfântul. Oștirile au luat adesea armele împotriva stăpînirii. Biserica, nicio-dată !... Școala?!... Duhurile cele rele au pătruns într-însa. Blestămățiile și nelegiuirile acolo se învață. La sinul ei ați încălzit șarpele care a mai ispitit odată pe om, îndemnîndu-l să mănânce din pomul cunoștinței și zicîndu-i că, de veți mânca dintr-însul, se vor deschide ochii voștri și veți fi ca niște Dumnezei, cunoscînd binele și răul. Blestemat a rămas de atunci șarpele printre toate dobitoacele și fiarele pămîntului. Blestemat să-i fie numele în veacul-veacurilor. Și celor care purtați de grijă școalei lui, vă zic vouă : „Striviți-i capul sub călcîi, cît n-au sosit încă vremurile de-apoi. Tăiați-i limba cea rău grăitoare. Luați-i tot ce are și tot ce n-are, și dați bisericii”.

— Să dăm, preasfinte !... a oftat vistiernicul statului. Și cu inima îndoită, cu jumătate de gură, i-a îmbiat : să vă dăm o sută de milioane.

Dintr-o singură scăpărare a ochilor lui șireți, care s-au izbit de argintii ministrului ca piatra de cremenea ciocnită de amnar, patriarhul a refuzat. Dar ochii episcopului Dionisie, bulbucăți peste măsură de data asta, înlăcrimați și îndulciți de frumusețea cifrei, s-au îndreptat rugători către dînsul:

— Să mai lăsăm și noi, preasfinte. Greu ne-o fi ? Știu! Mari ni-s nevoile ! Mari peste poate ! Oamenii sîntem însă cu toții. Să credem și noi domnului ministru. Că, zic și eu cu mintea nevrednicului care nu se pricepe în mînuirea năni și prea lesne n-o fi statului de scos, așa, dintr-o dată, cu nepusa masă, trei sute de milioane, cît cere sfinția-ta. Să-l păsuim astăzi, să mai tăiem dintre ale noastre. Să mai dea și domnia-lui dintre ale altuia... că nu dă doar de la dînsul!... Să facem și noi, cum spune românul: „Mai dă jupîne... mai lasă creștine..”

Și făcînd cum spunea, și-a îndreptat bulbucătura ochilor, mari și apoși ca două cepe degerate, mai întii spre ministru, apoi către înălțimea-sa. Tăcut dar fervent, se

¹ Text indescifrabil.

ruga de ei ca de Maica Precista. Și unuia, și altuia rugăciunea le-a mers la inimă. Mișcat, înduplecat, patriarhul a cedat cel dinții :

— Fie !... De hatârul sfinției-tale o să las la două sute cincizeci.

— O sută douăzeci! a urcat ministrul, nevoind să rămiie nici el de căruța creștineștei generozități.

— Să lăsăm la două sute patruzeci... a rostit din vîrfurile buzelor strânse punga episcopul Ohrisantie.

— O sută treizeci!... i-a ispitit vistiernicul statului.

— Două sute douăzeci... a oftat din greu patriarhul, ca și cum i s-ar fi rupt ceva la băierele inimii...

— Ce mai tura-^vura !... S-o rupem pe din două... Bani peșin. Cifra rotundă. Să spunem două sute !... a propus episcopul Dionisie.

— Nici un ban din două sute, a grăit, definitiv, patriarhul.

Cu toate însă că^și spusese astfel ultimul cuvînt, și, cu toate că ministrul, încolțit din toate părțile, strîns cu ușa, zbatîndu-se ca prada vie prinsă în lațurile vîntătorului sau ca musca năclăită în dulceața'... bisericești, rezistă din răputeri și se pare că de unde nu e, nici Dumnezeu n-are ce să ia, din tocmeală în tocmeală, din zeci de milioane în zeci de milioane, mai dînd de ici, mai ciupind de colea, au ajuns în cele din urmă, cu cinstită bună-învoire, nici pe-a statului în întregime, nici în totul pe-a bisericii, așa cum se și cuvine între creștini, la o sută șai-zece și cinci de milioane, patru sute optzeci și trei de mii.

II

— Greu și fără spor a fost, fraților !... s^a tînguit patriarhul, după ce ușa s-a deschis și s-a închis ceremonios în spatele ministrului.

— Greu, preasfinte... au răspuns în cor cu toții, ca în strană, în glasul cel mai de jos.

— Poate că altădată o să fie mai lesne și mai bine... a încercat să-i consoleze înalt^preasfîntul.

¹ în mss. este spațiu alb, lăsat intenționat în vederea unei completări,

— Mai lesne și mai bine... au repetat la fel, cu toții, ridicându-și ochii în slava tavanului și cu glas ceva mai urcat.

Singur Sofronie, economul, dîrz și înțepat, cît era de mic și de rotund, și mai negru la față ca piperul de exasperare **abia** reținută, punindu-și strajă gurii lui, n-a vrut să mărturisească nici că fusese greu și fără spor, nici c-o să fie cîndva mai bine.

Văzîndu-l cu prefăcută mirare, că stătea tăcut și sumbru, patriarhul l-a întrebat :

— Dar ce-i ou tine, sfinția-ta ?... Au, nu ți-s boii acasă ?... Sau ți s-au înecat corăbiile ?

— Mă înecă năduful!... i-a răspuns părintele econom, âruncînduse la picioarele jilțului și bătîndu-se cu fruntea de parchet. Apoi, îndreptîndu-se din șale și cu mânecile ântereului filfîindu-i în aer, ca două aripi de liliac : Ce-ai făcut, înalt-preasfinte ?... Ai luat totul asupra ta. Mi-ai poruncit să nu mă amestec. Martor mi-e Dumnezeu. N-am suflat o vorbă. N^am zis nici pîs. Am tăcut chitic. Dar acum dă slobozenie robului tău să-și descarce sufletul. Ai greșit din prea marea ta bunătate' înalt-preasfinte. Mare păcat ați făcut sfinților părinți. Ca bulgărul de ceară frămîntat în palme vi s-a muiat inima în mâinile Necuratului. Pe treizeci de arginți ați vîndut drepturile altarului. Ce-o să ne facem acum ? De unde o să împlinim toate lipsurile ? Cum o să astupăm gura cea strigătoare la cer a bisericilor de peste tot cuprinsul țării, când numai singură sfînta patriarhie are nevoie, bani gheață, bob numărât, de o sută treizeci de milioane...

— O sută treizeci de milioane ! — a exclamat pe-aceiași glas, incredul și scandalizat, tot soborul și, numai înalt-preasfîntul cu glasul pe jumătate.

Mare și minunat lucru e iuțimea cu care aleargă gîndurile omului, mai repede ca telegarii, ca păsările în zbor, ca săgeata scăpată din coardele arcului, ca vorba trimisă pe firele telegrafului și ca toate celelalte născociri diavoleşti ale veacului. În aceeași clipă în care sobigrul repeta într-un glas ,cifra enormă rostită de econom, prin capelele tuturor prelaților a fulgerat același gînd : „Ne-a fă-

gurul dă în flo

^ ^

iSlilllpl^

iiiiiii

llllllt^^

cut-o buhaiul ! S-a înțeles pe sub mână cu de Sofronie !
Vor să tragă toată spuza pe turta lor. Or să ne ia tot cai-
macul. Ce-i dej făcut ?... Cruci, parastase și evanghelii...
Nu-i nimic de făcut. Ne au la mână. Ne strâng în chingă.
Oricum om suci-o, oricum om învîrti-o, tot pe-a lor o să
iasă. De-a surda om striga. Degeaba om asuda. In mîna
lor e plînea "și" cuțitul. Ei taie. Ei spânzură. Ei împart.
Pe-a lor o să rămînă. Că cine-mparte, parte-și face.

Spuniîndu-și în sinea lor vorbele astea evanghelice, în-
spirate de lunga și amara experiență a vieții și izvorîte,
probabil, din aceleași dumnezeiești izvoare ca și crești-
nescul : „că celui ce are i se va mai da, iar celui ce n-are
și ceea ce are i se va lua”, sfinții părinți și-au stins în
pripă nesăbuitele licăriri de revoltă sub greaua perdea
a pleoapelor trase peste ochi, și-au încrucișat brațele pe
piept, și-au lăsat potcapul în pămînt, și-au cuvîntat într-un
glas evlavios, resemnat și mai vîrtos ca un oftat :

—• Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului
binecuvîntat... j

Pricepînd tîlcul tainic al rugăciunii, economist Sofronie
a bătut o mătanie la picioarele jilțului și-a rămas cu frun-
tea lipită de podele ca să nu i se vadă sticlirile ochilor
vicleni. Iar patriarhul, tălmăcind și el la rîndul lui mus-
trarea ascunsă sub marea dezinteresare a cuvintelor, s-a
grăbit să făgăduiască cu tărie, cu încredere, ca să nu-și
descurajeze frații, ci să-i înveselească pre dînșii :

— V-am mai spus-o. Și v-o repet vouă... Ascultați-mă
pe mine, fraților ! Fiți fără grijă. Pînă la urmă o să fie
bine. Pe-a noastră o să iasă. N-o să ne dăm noi bătuți
cu una, cu două. Ce nu s-a putut isprăvi astăzi, o să iz-
butească mîine, Mîna în foc mi-o pun. Capul mi-l pun
chezășie că pînă la un ban o să scoatem de la stat și restul
de-o sută patruieci de milioane. O să fie pentru toți atunci.
Lapte și miere o să curgă. Răbdare s-aveți numai...

— Și tutun, | înalt-preasfinte, a glăsuț episcopul.

—• De tutun nu o să mă îngrijesc, a zîmbit binevoitor
patriarhul, poruncind fratelui Serafim s-aducă din cămara
sa particulară sîjpetul de chiparos cu²... plocon de la Sfîntul

¹ Text indescifrabîl.

² Text indescifrabîl.

Munte, și o duzină de cutii cu țigări primite în dar, unele de la vodă, și altele de la regie.

Vedeți ce simplu se descurcă și se dezleagă toate ? i-a întrebat patriarhul. Numai voie bună să fie între noi. Încredere în cuvântul meu ! Nădejde în Cel-de-sus. Că mare~i Dumnezeu.

— Și'... înalt-preasfântul !... a adăugat zîmbind episcopul Chrisantie, făcînd astfel aluzie tot pe-atît la nădejdiile viitorului, cît și la pătaniile trecutului.

Gluma, pe de-o parte, făgăduielile și speranțele, pe de alta, au descrețit frunțile posomorite.

— Fie și-așa!... s-a resemnat episcopul Dionisie. Să ne mulțumim și cu treizeci, dacă altfel nu se poate. Să le așteptăm pe celelalte cu răbdare, cum ne povățuiește prea sfîntul, cînd or veni, de-or fi să vie vreodată, ca să nu se îplinească vorbele Scripturii : paște, murgule, iarbă verde. Pînă atunci, însă, pînă ce le-om primi și ne vom înfrupta din ele, cred că bine-ar fi și înțelept ar fi, fraților, să împărțim acum, între noi, cu creștinească dreptate, ceea ce bruma ne-a mai rămas din mila și...? înalt-preasfîntului. Eu, cum prea bine știți cu toții, am mai multe angarale pe cap decît oricine altul.

— Că sfinția-ta n-o fi avînd mai multe decît mine ! l-a întrerupt, pe ton destul de înțepat, episcopul.

— Și nici decît mine ! a adăugat episcopul Chrisantie.

— Eu ? !... Eu ? !... preasfinților, i-a întrebat Dionisie, cu descurajarea și amărăciunea aceleia ce se izbește de inexplicabila ingratitude omenească. Dar întrebați pe oricine ! Cercetați, trageți pe oameni de limbă. În eparhia mea știu și copiii că numai aziluri am Vreo patru și orfelinate aproape șapte.

— Da-n eparhia mea n-am și eu nouă mînăstiri și tipografia cărților bisericești și două școli de ucenici ?

— Și într-a mea n-am școala surorilor de caritate pe brațele mele, și-o grădină pentru copiii de pripas, bez Vlașca și Teleormanul ?

— Știu !... Știu ! preasfinților, s-a luat cu mîinile de cap episcopul Dionisie. Știu că toți aveți nevoile și neca-

zurile voastre. Unii școli și tipografii. Alții mînăstiri și surori de caritate. Dar cărțile ieșite de sub teacuri se vînd. Valuri de pînză și șiac ies din mînăstiri pe bani grei. Surorile n-or fi muncind pe veresie. Sfințiile-voastre încasează. Pe cînd azilurile... orfelinatele...

— Ia mai lasă-ne odată în pace cu azilurile și orfelinatele dumitale, preasfinte ! i-a ripostat exasperat episcopul P*—¹ o^ i' i' i' i' nu le-a văzut vreodată ! Și cîți plozi îi fi avînd în ele, muncesc bieții pe moșiile sfinției-tale.

— Pe moșiile mele ? !... a repetat ca un ecou exasperat episcopul Dionisie. Ochii bulbucăți i se învîrteau ca morișca în cap. Buzele îi tremurau. Din ochi și din buze căuta ceva. Se făcea alergînd după ce căta. A grăit, în sfîrșit :

— C-o fi pe semne la mine ea-n viile și livezile sfinției-tale ! Crezi că nu știe tot norodul ? Știu și copiii de țîță că-n toate duminicile de peste an și-n sfintele zile de sărbători golești bisericile de bun-credincioși ca să-ți strîngă poamele, să-ți îngroape butucii...

— Cu plată ! preasfinte.

— Și tot cu plată chemi fetele din sat, pe cele mai chipeșe și mai surîzătoare, ca să deretice prin cămările sfinției-tale ?

— Că n-o să le-aduc doar din orfelinatele în care sfinția-ta le crește numai pentru el singur și pentru desfătările sale cele duhovnicești...

— La mine ?... în orfelinatele mele ?...

— Ia mai lasă-ne-n pace cu orfelinatele astea...

— C-au aflat și orbii ; C-au auzit și surzii că-ți aduni întrînsele toate plodurile sămănate de sfinția-ta prin casele nevoiașelor...

— Eu ?... Eu !...

— Și că pe cele de trup femeiesc, abia vîrstnice, trup din trupul sfinției-tale, tot sfinția-ta le lasă apoi cu burta la gură.

— Eu ? !... Mie ? !... Mie îndrăzniți ?...

— D-apoi cui altcuiva ?

— firește că sfinției-tale.,.

¹ Spațiu lăsat de scriitor.

¹ Text indescifrabil.

² Spațiu lăsat de scriitor.

— Voi, care...

Nu se mai auzea ce spuneau. Strigau unul la altul pe glasul al optulea. Când și când numai câte un Paște, câte un Dumnezeu, câte vreun alt sfânt mai mare sau vreuna din odoarele bisericii se desprindeau, mai lămurit din zarva și vrajba obștească, împletite savuros cu aluzii grave de prea-curvie la surori de caritate rămase îmborțosite, sau la frați și ucenici... în același timp, cu pași tiptili, cu spinările încovoiate, se apropiau unul de altul. Înaintau ca pe brînei. Nu-i mai despărțea acum decît rotunjimea burților. Se măsurau din ochi. Își suflcau încet mînele an-tereelor, boabele de mătănii plesneau în pumnii încleștați. Treptat ridicau din coate. Cu bărbile și camilavcele zbîrlite, ca penele cocoșilor, stăteau așa nemișcați, împietriți, oțărindu-se și amenințîndu-se pe tăcute, și înfruntîndu-se din potcapuri, ca țăpii bărboși cînd se ciocnesc cu coar-nele între dînșii. Nu se știe, ferească unul Dumnezeu, dacă n-ar fi ajuns și la încăierare. Văzînd însă că se în-groașă treaba, ceilalți sfinți părinți au sărit cu toții, cu mic, cu mare și să-i împace și să-i despartă. Numai după lungă tevatură și amare imputări au izbutit să-i îmbu-neze. Și, numai după ce s-au liniștit un pic lucrurile și, cu chiu, cu vai, au căzut tustrei la învoială în ce fel și chip să-și împartă frățeste milioanele, glasul înalt^preasfîntu-lui, trecînd peste capetele lor ca duhul unui Dumnezeu sugubăț, care umblă peste ape și potolește clocotul valu-rilor înfuriate, după ce el însuși și-a trimis vînturile să le răscoale și desfătîndu-și auzul cu mugetele lor, le-a do-molit și sfinților episcopi ultimele agitații și vrăjmășii ale inimii, zicîndu-le lor și la toți cei de față trăgănat și pe nas :

— Pace vouă !...

12

Și starețul tot nu se mai întorcea !

Auzind și ne-auzind tot ce se vorbea, se striga și se petrecea în jurul lui, cu inima strînsă ghem, cu sufletul răvășit ca lîna oilor lăsată zălog scaieților și mărăcinilor de pe marginea drumurilor, părintele Hilarie, drept, rigid și trupește uscat ca iasca, își concentrase parcă ultimele

] rămășițe de viață în privirile pironite ca două cuie în
| lemnul ușii.

j Văzîndu-i și înțelegîndu-i așteptarea, mireanul cel
sfrijit l-a întrebat :

— Tot îl mai aștepți, părinte ?

— îl aștept... și-a auzit călugărul cuvintele pe buze
fără să i se pară că le-ar fi rostit... Aș vrea mult să-i vor-
besc.

— Ca și mine. Mă tem însă că amîndoi o să-l așteptăm
de pomană. îl știu. N-o să mai vie...

(Apoi, după un moment de tăcere, a adăugat clătînd
] din cap cu tristețe și suspinînd regrete literare printre
I buzele lui ofilite :

j — Literelor eterne, cuvioase părinte, frumoaselor arte
1 și caldelor lui prietenii de-odinioară, ni l-a furat biserica.

— Spune mai curînd, prietene — a rectificat popa cel
grăsun, suspinînd și el de aleanul acelorași păreri de rău
— că pravoslavnicei și mult slăvitei noastre biserici, ni
l-au furat desculții și cerșetorii.

Un sîmbure de lumină, cît un grăunte de mac, a mijit
în ochii călugărului.

— Spuneți-mi, fraților... Unde aș putea să-l găsesc
acum ?

Cum însă amîndoi au ridicat în același timp din umeri, el
și-a înturnat fața de la dînșii și, cu priviri rătăcite, a cătat
în jurul lui. Atunci, pe neașteptate, dar fără uimire, a dat
cu ochii de fratele Silvan. Potcapul îi căzuse pe parchet.
Cu pletele vîlvoi, cu tăciunii ochilor aprinși, răzînd din
toată gura deschisă ca o rană pe șiragul alb al dinților și
frumos cum trebuie să fie îngerii infernului, diavolul de
copil icnea și se zbătea, se încrunta și se opintea, strîns ca
într-un clește între genunchii înalt-preasfîntului.

— Te-am prins, Necuratul^, îl muștruluia patriarhul.
Mai scapă-mi acum dacă te țin curelele !

Simțind din instinct ce-ar putea să îneînte și să măgu-
lească mai mult vanitatea unui bătrîn, fratele Silvan a măr-
turisit învins, pocăit și renunțînd la luptă :

— M-ai răpus, stăpâne... Mă dau bătut... Că nimeni
doar n-ar putea să se ia la întrecere în puteri cu tăriile
sfinției-tale.

în același timp, șagalnic și alintat, cu sfială parcă și totuși cu îndrăzneală, spionînd din coada genelor fața stăpinului, păruiala și muștrarea i-au culcat capul pe-un obraz, în poalele prea-sfîntului. Acesta, în loc să se mînie, sau să-l dojenească, l-a privit cu blîndă îngăduință, i-a petrecut încet degetele răsfirate prin pletele încîlcite. L-a strîns ușor de ceafă. Apoi, descleștîndu-și strînsoarea genunchilor, ridicîndu-și dreapta și făcînd semnul crucii cu cele trei burice ale degetelor împreunate și oprite stăruitor pe fruntea, pe buzele și pe obrajii copilandrului, l-a binecuvîntat pre dînsul abia șoptindu-i, cu suflarea fierbinte și rău mirositoare a gurii :

— Huo !... piei acum din ochii mei, Satano !

Părintele Hilarie n-a auzit binecuvîntarea.

Dar a auzit aieva, surd, ca un cor de heruvimi și totuși tare, din ce în ce mai tare, acoperind tumultul și clamorile care strigau deznădăjduit într-una cu sunetele lor de strune, de psaltire și de alăute, de timpane și de chimbale, mai răsunătoare decît trîmbițele cerului cînd vor chema pe vii și pe morți la judecata de apoi, a auzit și a înțeles eternul îndemn al blîndului Mîntuitor :

— Lăsați copiii să vie la mine...

13

Cu inima oarecum împăcată și cu gîndurile mai înșeninate, părintele Hilarie a reluat binișor drumul anticamerei. Din urmă, slobozit dintre genunchii patriarhului, l-a ajuns fratele Silvan. Călcînd voios și țațoș în spatele lui și umflîndu-se ca-n pene în rasa prea largă pentru dînsul, parc-ar fi mers la nuntă sau ar fi făcut cine știe ce altă ispravă mare, de cum au intrat în anticamera goală pușcă la ora aceea, l-a tras pe călugăr de mîinecă și, făcîndu-i semne cabalistice, l-a îmbiat :

— Părinte... părintele... Hai și-om îmbuca acum și noi ceva, în la botul calului.

— Cum ?... și de unde... l-a întrebat călugărul, simțindu-și în el însuși un suflet de copil sau vroind să fie asemenea copiilor.

Text indescifrabil.

j

J

J

~ De unde ? ! a pufnit de rîs fratele, arătîndu-și poalele umflate ale rasei. Uite... de aici ! Și cum ? Uite cum !

Și-Ți adevăr, după ce-a adus în galop o bancă și două scaune și după ce-a întins pe bancă o basma popească, lată și lungă cît o zi de post, vărîndu-și mîinile pînă la coate în adîncurile buzunarelor fără fund, a început să scoată din ele și să rînduiască grăbit pe masa improvizată felii mari de șuncă și felii de salam subțiri ca țipla, ficăței de pui fripți, piepți de gîscă sau de alte orătănii, fel de fel de trufandale și rare bunătăți, unele cam turtite, altele terciuite, și cele mai multe amestecate cu zeamă de poame, de dulciuri sau de brînzeturi, dar toate la un loc răsپدind în jurul lor un parfum cald și ațîțător, mai iritant decît fumul de smîrnă și mai dulce decît fumul de tămăie. Ochii copilandrului i se măreau de poftă sănătoasă și nările i se rotunjeau ca buzunările rasei. Lingîndu-și degetele, sugîndu-și buzele, își îndemna în același timp părintele cu blagoslovita dărnicie a tinereții care nu știe să socotească :

— Ia, părintele... Mănîncă, părintele. Nu căta că nu-i de unde. "Avem de toate. Să ne ghiftuim cît om putea astăci... Că pînă ce-o veni iarăși rîndul sfinției-tale să facă de strajă la patriarhie — a adăugat el boțind din buze, așa cum un mirean ar fi fluierat a pagubă — tot în ciorbe și într-o fasole sleită o s-o ducem.

Vrînd mai curînetsă-l încerce cu duhul blîndeții decît să-l certe cu asprime, părintele Hilarie l-a întrebat :

*— N-o fi păcat, frate Silvane, să ne înfruptăm din bunurile astea pămîntești în lăcașul înalt-preasfîntului ?

— Păcat ? !.., s-a mirat hazliu fratele Silvan. Ce păcat să fie ! Că nu-s doar de furat. Mi le-a dat fratele Serafim, de pe masa preasfîntului. Și el mănîncă acum din bunurile astea lumești. Dacă se ospătează el cu de toate, de ce ar fi păcat să ne înfruptăm și noi din ele ?

Vorbea cu gura plină. Mai tare decît respectul cuvenit vîrstei îi era foamea și sănătatea tinereții. Cu dinți de lup flămînd, rupea cărnurile fragede, zdrobea și reteza oasele tari. Un ros satisfăcînd îi gîlgîia în fundul gîtului. Din coate și din vicleana privire a ochilor nevinovați își îndemna mereu părintele :

— Zău, părinte... Ia, părinte... Gustă și sfinția-ta din pulpa ori din pieptul ăsta... Uite ce alb e la vedere... Mai alb ca miezul de azimă.

Călugărul șovăia. Apa îi venea la gură. Mațele îi chiorăiau. Pîntecul și cugetul îi spuneau că are dreptate copilul. Asemenea copiilor ar fi vrut și el să fie. „Să nu se mai întreb. Să nu mai cerceteze. Să nu mai iscodească bunurile și relele, dreptățile și strîmbătățile, adevărurile și minciuna. Ca pruncul care suge fără păcat, din gurguiul sinilor umflați, laptele oprit creștinului în zilele de post, să sugă și el din roadele pămîntului. De ce ar fi oprit omului ceea ce Dumnezeu a îngăduit pruncilor ? N-au spus scripturile să fim asemenea lor ? N-a rîs, n-a glumit, nu s-a jucat oare patriarhul în'... lui de copil, cu el de-o'... și de-o seamă cu dînsul ? Nu ospătează el acum în cămarile sale, fără păcat și fără teamă că Dumnezeu ar putea să-l pedepsească ?

De ce ? atunci...

Scurt, repede, pe neașteptate, aproape pe negîndite, călugărul a întins mîna spre bunurile îngrămădite pe basmau popească.

Dar brațul i-a rămas înțepenit în aer.

Mai tare decît bunul simț, decît dreapta judecată, un glas năprasnic a strigat într-insul și o putere nevăzută, lovindu-i mădulele trupului, i-a risipit îndoielile minții. Trezindu-se ca omul din fumurile beției, și uitîndu-se buimac în jurul lui, călugărul s-a întrebat:

— Ce era să fac ?... Cine mă ducea în ispită ?...

Și-a oprit un moment privirile înfricoșate asupra fratelui Silvan.

Cum însă acesta, în inocența inimii lui, continua să mănînce cu poftă și să-l îndemne stăruitor cu gura tot plină : „Ia și dumneata părinte... mănîncă părinte !...” călugărul a înțeles că răutatea nu-i venea de la dînsul. Și-a lăsat brațul întins ca o binecuvîntare asupra mesei, apoi, cu blajină dojana în glas, i-a răspuns, zîmbind :

— N-o să mănîne, frate Silvane, fiindcă, din ușurința sufletului sau din zăpăceala gîndurilor, ai uitat să-ți faci rugăciunea de la începutul mesei... Acum e prea tîrziu...

¹ Text indescifrabil.

² *Idem.*

O sa mă rog eu pentru tine, pentru mine, pentru noi toți păcătoșii...

Și, împreunîndu-și mîinile, adresîndu-se umil Născătoarei de Dumnezeu Fecioara, celeia ce e mai cinstită decît serafimii și mai slăvită fără asemănare decît heruvimii, i-a murmurat în taină, ca la ureche, din vîrful buzelor, 'din adîncul inimii :

— „Făcutu-s-a pîntecul tău masă sfîntă... și dat-ai veselie inimii mele din rodul griului, al vinului și al untului de lemn."

După cum e firea, candidă sau perversă, a celui care privește și judecă lucrurile omenești după aparența lor înșelătoare, spectacolul putea să pară comic sau emoționant. Călugărul se ruga. Fratele îmbuca. Și unul și altul și-au continuat multă vreme îndeletnicirile lor proprii, fără să fie tulburați de nimeni. Arareori se deschidea ușa! Umbre șterse alunecau atunci pe podele sau se strecurau pe lîngă ziduri. Ora siestei, care se prelungește în palatul patriarhului ceasuri de-a rîndul, amuțește gurile, ațipește gîndurile, adoarme pînă și în veci neobosita curiozitate care stă la pîndă și de veghe, iscoditoare și hoștește tupilată între genele cuvioșilor monahi. Stomacurile pline cer odihnă. Fasolea se mistuie cu greu în chiliile de sub deal. Și vînaturile fezandate, icrele moi, stropite cu pelin, sosurile grase și vînaturile de preț din sufrageria preainaltului impun digestii laborioase.

Fratele Silvan, deși nu se ospătase decît din uscăturile și fărămiturile mesei împărătești, le simțea stăruitor într-insul. Sătul, ghiftuit, îmbuibat cu de toate, pleoapele începeau să i se pară acum aproape tot așa de grele ca și burtă. Le ridică cu anevoie. La cîțiva pași de dînsul, radiatorul clocotea. Ceva mai încolo, îndărătul draperiilor de pluș eazînd pînă-n pămînt, vîntul zgîlțîia ușor cercevele ferestrei. Afară viscolea. Lapovița amestecată cu fulgi rari de omăt se izbea de geamuri. Ca totdeauna cînd mînia lui Dumnezeu suflă în vijeliile de-afară, din adăpostul lui precar, la cald și bine, omul strînge din umeri și-și ghemuiește înfrigurat spinarea. La fel a strîns din spate și

fratele Silvan. Și-a cătat un loc mai bun între brațele ft> telului. S-a cuibărit ca într-un culcuș între brațe și spe- tează. Și, printre genele somnoroase, în tăcerea neîntre- ruptă, abia însoțită ca de-un ison de bombăneala rugă- ciunii pe buzele călugărului, și-a lăsat, cităva vreme încă, ochii să-i alerge și gândurile, unele pioase, altele năzdră- vane, cele mai multe așa și pe dincolo, să le ție hangul. Gânduri absurde ! Imagini puerile sau ștengărești ! Ii Veneau fără să știe nici el de unde. Piereau fără să le mai dea de urmă. Dezlîinate, descusute, se abăteau asupra lui ca stolurile de vrăbii, cînd împrăstiate, cînd adunate laolaltă, în sfîrșit, [cu filfiit] brusc de aripi și cu limbi gîl- cevitoare. Îi spuneau tam-nisam de ce n-o fi mîncat?... „Bună a mai fost, Doamne, și plăcinta aia... cum i-o fi zi- cînd, că la masa preasfîntului toate au cite-un nume.../” Nici aseară nu s-a atins de ciorbă... abia dacă și-a muiat de două- trei ori lingura într-însa... „Păcat că nu m-am gîndit să șter- pelesc și un pic de vin... E cald aici... M-aș încălzi și pe dină- untru... Și-i zdravăn !... Cu ce naiba o fi trăind ? Că n-o fi mîncînd, Doamne iartă-mă, pe furiș... într-ascunselea !... Nu-i ca ceilalți... Popa Sofronie mi-a spus-o și astăzi : «Sfînt o fi ?... Frate cu dracu sau lovit cu leoca ?...» Tare au început să mi se împăienjenească ochii... abia de-l mai văd... Tot se roagă... E cît un munte... Cui s-o fi rugînd atîta ?... O fi avînd vrun păcat pe suflet... O fi făcut moarte de om... Mai știi... Cît e de vînjc's !... Mai voinic decît bu- haiul... și frumos!... o fi știind că-i frumos?... I-am lăsat într-adins un ciob ele oglindă în chilie... așa cum m-a învățat popa Sofronie. Nu s-a uitat într-însa... Nici la mine... Și cînd se uită la mine cite o dată parc-ar fi cu gîn- durile aiurea... încotro i-or fi zburînd mereu gândurile ?... O fi lăsat pe cineva la monastire ?... N-o fi avînd pe ni- meni ?... I-o fi teamă numai ?... N-o fi știind ce-i aia ?... Prea ar fi de oaie !... S-o fi făcînd atunci !... Să știi că se face... S-o fi făcînd ?... Nu s-o fi făcînd ?”

Repetîndu-și de cîteva ori în șir întrebarea și legănîn- du-și capul cu îndoială, după ce-a mai rostit o ultimă dată : „s-o fi făcînd...” capul i-a rămas nemișcat, așa cum îl lă- sase bănuiala gândurilor, ușor înclinat pe umărul stîng. Lumina zilei îi mîngîia fruntea netedă. Căldura radiatoru-

lui. Îi rumenea pbrajii. Respirația profundă, după o masă îmbelșugată, îi întredeschidea buzele umede și cărnoase pe albul dinților de lup.

Dormea dus și de mult, cînd părintele Hilarie, sfîrșin- du-și rugăciunea, și-a înturnat fața către dînsul. S-a uitat lung la el. Nu l-a văzut cum era. Nu i-a văzut nici obrajii îmbujorați și tari ca mărul în/care parcă ai vrea să-ți înfigi dinții, nici nările care palpitau și-n somn, cătînd parcă să miroasă toate cele bune și lumești, nici gura ca o piersică zămoasă ruptă-n două, nici capul frumos ca al în- gerilor, alunecat într-o parte, fără sprijin, fără reazăm, culcat ca și al îngerilor pe perne moi de nori.

N-a văzut decît un biet copil care dormea.

Fugar, milostiv, un zîmbet bun i-a înflorit atunci în barba aspră.

Apoi, fără să se clintească din loc, de teamă ca nu cumva să-l trezească, încet, larg, de departe, a făcut semnul cru- cii asupra lui.

15

Sub semnul crucii, fratele Silvan nu s-a risipit în aer, lăsînd în urmă fiim de smoală și de pucioasă aprinsă, ca atîția dintre semtoii lui, și nici somnul nu i s-a tulburat pentru asta.

Abia pe la toacă, aproape pe înnoptate, cînd clădirea în- treagă a gemut din temelie și-a duduie clătinată ca de un cutremur de dangătul clopotului celui mare de la poarta patriarhiei și, cîncȘi mișcarea și forfoteala au pătruns o dată cu lumina becurilor aprinse în încăperile palatului, a sărit și el din somn, zăpăcit, buimac la început, apoi revenin- du-și repede în fire, rîzînd din toată gura :

— Am dormit buștean, părinte !...

Călugărul n-a avut răgaz să-i răspundă.

Prin toate ușile năvăleau în clipa aceea popi de toată mîna, de toată vîrsta, de toată starea, în fișîit lung de anterie ca, filfiitul aripilor de corbi. Se ploconeau unul în fața altuia. Se hirotoniseau. Ridicau dreapta sau băteau podelele cu ea. Înșirîndu-se în sfîrșit, ierarhic, pe două rînduri, de la ușă preasfîntului pînă la portalul care dă spre scara de onoare, după ce-au așteptat destulă vreme,

în religioasă tăcere, cu mutre spăsite, cu ochii în tavan, lăsatu-ns-au deodată și căzut-au ca lanurile de grâu culcate la pământ de ascușul secerei, când înalt-preasfântul a apărut în cadrul ușii, maiestuos și mîndru, abia sprijinindu-și bătrînețea robustă de cîrja episcopală. De la ușa lui pînă-n pragul portalului nu se mai vedeau decît două șiruri de dolofene buci popești, săltate-n aer, unele conice, ca mușuroaiele de furnici, altele umflate și rotunde, ca baloanele captive. Bineevîntlîndu-le pre ele, patriarhul a trecut printre dînsule, ca omul sătul de toate, fără să le vadă. Numai după ce-a ajuns în dreptul scăriilor, popimea s-a sculat în picioare și s-a luat mut după dînsul ca turma tăcută care-și urmează păstorul.

Căzut și el, lîngă fratele Silvan, cu fruntea în podele, părintele Hilarie l-a întrebat într-o suflare care n-ar fi făcut să se aplece nici flacăra unei luminări :

— ...sfîntul merge să slujească ?

— Iese la plimbare... i-a răspuns fratele, într-o suflare aproape tot așa de imperceptibilă. Apoi, văzînd că sala începu să se golească a continuat mai tare, cu importanța hazlie a copilului care știe mai mult decît bătrîni : așa e rînduiala !... în fiecare zi, pe la toacă, preasfîntul pleacă să ia aer... Mașina îl așteaptă la scară. Auzi-o cum sforăie... Unde s-o fi ducînd ? Dumnezeu știe !... că nu ia niciodată pe nimeni cu dînsul... Unii spun una... alții spun alta...

Spunea și el vrute și nevrute. Nu-i mai tăcea acum gura. Mîncase bine. Dormise bine. Avea nevoie să-și dezghețe măcar limba, dacă nu putea, ca toți cei de seama lui, să se dea de-a tumba și de-a berbeleacul. Îi rîdeau ochii îndrugiți brașoave, pălăvrăgind de eîte-n lună și-n stele. Limbut ca o gaiță, zvâcnind ca un scatiu, sărea de colo-colo, de pe-un scaun pe altul, de la un gînd năstrușnic la o idee în doi peri. Se cocoța în vîrfurile picioarelor pînă la urechea călugărului ca să-i încredințeze, în mare taină, o snoavă, o născocire, o întîmplare, care făceau de luni și ani ocolul patriarhiei. Rîdea el singur de ce spunea. Făcea haz de tot ce vînașea cu ochii lui de viezure, de tot ce miroșea cu nările lui răscoite, de tot ce trăsese pe la uși, pe sub ferestre, în chilii, în altare, cu urechea. N-avea, firește, cine știe ce lucruri mari de destăinuit. În minăstiri, cu toată iscusința cea plină de vicleșug a diavolului, e greu să dai

peste evenimente excepționale. Nici în viața mirenilor, oricît de slobodă ai socoti-o spre pierzania noastră, firea înăcrită a reformatoților sau a dictatorilor becisnici, crimele monstruoase, sau barem care să iasă din cursul morhorît al zilelor, nu se întîlnesc la tot pasul. Poftele și dorințele oamenilor sînt îndeobște limitate, vremelnice și de parte de varietate, iar numărul păcatelor omenești e deplorabil de redus. Dumnezeu el însuși, în nemărginita lui bunătate, n-a putut să născocască și să ne dăruiască decît zece, cînd, de pe muntele Sinai, cu glas de tunet, cu fulgere în ochi, cu barba și sprîncenele zbîrlite de gravitatea actului, istoric cum se spune, a dictat lui Moise faimosul lui Decalog. Și dacă și din Decalogul ăsta sărăcăcios mai extragem, cu un pic de simț critic, ceea ce Moise a adăugat probabil de la el, sau ceea ce alții după dînsul ar fi adăugat ca să-și facă lor și altora singuri spaimă, asemenea calului care se sperie și de umbra lui, toate sărmanele păcate omenești, oîte-or mai fi, le putem larg număra pe degetele unei singure mîini. Nelegiuiri bisericești sau fărădelegi pămîntești e tot una ! Fiindcă ce-au zis sau ce-au făcut, în restrînsă lume monahală, cuvioșia-sa episcopul Chrisantie sau preasfîntul Dionisie e echivalent cu ce-a făptuit sau a făgăduit, în vasta lume a laicilor, excelența-sa domnul ministru Stan Păpușă ; și fiindcă ce-a dres și ce-a învîrtit fratele Cutare la caldul sîn al pravoslavniciei biserici își găsește replica exact în tot așa de caldele alcovuri ale doamnelor din lumea mare.

Vorbind încă de cîte se petreceau în felul ăsta, drămuind păcatele altora, privindu-le cu lupa, întorcîndu-le pe toate fețele, scormonindu-le, măsurîndu-le, mirosindu-le de la distanță, scandalizîndu-se cu deliciu, vremea trecea. Intriga, birfeala, clevetirea ne ajută s-o ucidem. Ce s-ar face bietul om fără ele ? Ziua-i lungă. Noaptea-i neagră. Lunile și anii se tîrîie ca melcii. Munca ne doboară. Odihna ne sleiește. Ori ce-am încerca, de toți și toate sîntem repede sătui. Ochi n-avem îndeajuns ca să ne încante toate miracolele și frumusețile naturii. Și de i-am avea, n-am putea să stăm vecinie cu ei zgîiți la stele. Minte n-avem deglylă ca să ne mulțumim cu propriile noastre gînduri și, de-am avea-o, ca pietrele morii care se macină singure

cînd nu mai au grăunțe între ele, am măcina și noi la fel vîntul, pleava și pulberea propriei noastre deșertăciuni. Ce să se facă bietul om atunci ? Nimic. Unde să-și găsească scăparea ? Nicăiri... Cît va fi omul, om, în societatea care de pretutindeni ne împresoară și ne gîtuie, în plictiseala care deschide în nod gura ei enormă, gata într-un căscat să înghită întreg pămîntul, numai două căi rămîn, celui care nu muncește cu brațele sau cu mintea, aceleași de cînd lumea : rugăciunea care adoarme sau amorțește gîndurile și curiozitatea care le ațîță.

Părintele Hilarie le avea pe amîndouă la îndemînă.

Se rugase îndestul.

Asculta acum palavrele copilului, fără prea mare interes la început, desigur, dar așa cum ascultăm cu toții, ceasuri de-a rîndul, fără să mai simțim scurgerea vremii, vuietul mării, refrenul unui cîntec idiot la radio, țîrîitul unui greiere la gura vetrei, inutila vorbărie a femeii, bîrfelile aproapelui...

16

Și ceasurile au trecut astfel. Unul ?... Două ?... Mai multe ?... Nici călugărul, nici fratele Silvan n-ar fi știut să spună. Fratele hodorogea încă. Părintele asculta și n-asculta, cu ochii la dînsul, cu mințile aiurea. Preciș, nu se gîndea la ceva anumit. Dar mii și mii de imagini, de impresii care îmbrăcau haina gîndurilor, fugitive, răzlețe, unele abia conturate, altele mai vii decît însăși realitatea vieții, îi jucau pe dinaintea ochilor, se apropiau, se depărtau, dispăreau o vreme, reapăreau pe neașteptate, străluceau, fluturau, așa cum se perindă frînturile de vis în mintea celor ce zac de friguri, și-așa cum spun, la șezători, oamenii c-ar fi pîlpîind aripi de flăcări noaptea, în țințirimurile părăginite. Părintele Hilarie nu izbutea, nu încerca măcar să le prindă. Îi lunecau printre gene, îi muureau sub pleoape, amestecate, împletite cu vorbele copilului :

— Să vezi, părinte, cum a devenit cazul de-a fost dat de gol și de gît popa Dionisie... îi șoptea în ureche fratele Silvan.

Fără să mai audă restul povestirii, el vedea rotunjindu-se în zare burta episcopului, nu mai mare la început decît o gămălie de ac, dar crescînd vertiginos, umflîndu-se pînă ce-i acoperea tot înaintînd gîfîind spre dînsul, ca botul unei locomotive, gata să-l răstoarne și să-l zdrobească, și, la un pas numai de el, plesnind deodată pe tăcutele și lăsînd să-i curgă dintr-însa, în loc de mațe, ca tărîțele din burta păpușilor sparte, aziluri, orfelinate, prunci, droaie de prunci înjugați ca vitele și bani, bani cu ghiotura, bani să-i aduni cu găleata, să-i zvîrli cu lopata.

Plecîndu-și capul întristat, sub ropotul lor ca de grin-dină, călugărul repeta :

— Doamne!... Doamne!..., Doamne, ia jrtă-ne pe noi păcătoșii !

— Și dac-ai ști, părintele, ce-a pățit într-o bună dimineață popa Sofronie, și cum i-a ieșit pe nas fasolea pe care ni-o tot dă s-o mîncăm și pe care n-ar mîncă-o nici porcii din ograda lui !... se strîmba și de rîs, și de scîrbă fratele Silvan.

Dar n-apuca bine rîsul copilului să-i clinchetească pe buze cu sunet argintiu de zurgălăi, și-o mie, zece mii, sute de mii, milioane de Sofroni, mărunți și negri ca sămînța de mac, sunând de-a dura, revărsîndu-se de pretutindeni, curgând gîrlă și potop prin uși, prin ferestre, prin hoga-guri, creșteau sub ochii lui, se rotunjeau și se făceau mai întîi cît grăunțele de neghină, apoi cît boaba de piper, cît fasolea, cît vechiul pitac de cinci parale, cît cogeami-tele gologanul de zece bani.

Frîngîndu-și smerit genunchii și făcîndu-și cruci repezi sub șiacul rasei, ca s-alunge vedeniile sale, călugărul bol-borosea :

— Sfinte mare!... Sfinte luminate!... Sfinte fără de moarte !... Miluește-ne pre noi !...

¹ Text indescifrabil.

— Dapoi buhaiul!... a exclamat fratele Silvan într-un hohot înăbușit de rîs. Cît mi-e el de buhai, ce mi ți l-a mai dat toată stăpînirea cînd finanțitul statului l-a prins și pe el cu mîța-n sac...

De data asta, însă, părintele Hilarie nici cruce de teama arătarilor nu și-a mai făcut, și nici n-a văzut statura patriarhului ridicîndu-se din depărtări și venind amenințător spre dînsul. O liniște de moarte, vătuită și obscură ca pîclele toamnei, i se lăsase peste suflet. Auzea cuvintele copilului fără să le mai prindă înțelesul, ca și cum vorbele n-ar mai fi avut vreo legătură între ele și nici rost sau noimă în spusa lor.

PE DRUMUL NOULUI DAMASC¹

CAPITOLUL VI

* E în firea fiecărei generații să-și imagineze, cu onestă candoare, că ea e buricul pămîntului și că de la ea încolo începe viața universală. Omul e un animal egocentric. Cu cît e mai incult sau mai redus la minte, cu atît își închi-
» puiește mai lesne că soarele cu întregul lui cortegiu de
• aștri se învîrte respectuos în jurul globului nostru de țărî-
' nă, că pentru stropul ăsta de noroi au fost făcute toate
cîte se văd și cîte nu se văd de la obîrșia veacurilor, în
ilimitata împărăție a spațiului și că pentru om anume,
pentru infimele lui nevoi și bîzdicuri, un Dumnezeu hao-
tic, așezat cu șezutul undeva printre nebuloase și cu capul
pretutindeni și, mai ales nicăieri, n-ar avea altă grijă
mai mare în atotputernicia și slava lui cerească, decît să-i
" asculte rugăciunile, să-i slujească interesele, să-i răsplă-
tească posturile, praznicile, acatistele, colivele, luminările,
și să-i cresteze, cu seriozitatea unui țăp logodit, păcatele
mediocre sau pocăințele ipocrite, pe răbojul eternității.

Nu e deci de mirare că ultima generație, așa-zisă intelectuală, întrucîtva la fel cu toate cele cîte au precedat-o, mai abitir însă decît ele, se considera pe ea însăși, cu perfectă bunăcredință, ca aleasa lui Dumnezeu, chemată de El să vegheze asupra soartei românismului. Total lipsită de cele mai elementare cunoștințe istorice și sociale ; lipsită în aceeași măsură și de pîinea de toate zilele, ca și de

¹ Aceste pagini nu au fost publicate în timpul vieții scriitorului.

cartea care te ridică măcar de-o șchioapă deasupra orizontului mărginit al zilelor, era pravoslavnică cu ardoare și naționalistă cu ferocitate. Nimic din ce se petrecea dincolo de granițele țării sau mai departe decât lungul nasului n-o interesa. Și formalistă ca toți becherii, n-ar fi putut să înceapă un curs, să asiste la o conferință, să pregătească un congres, să proiecteze un bal, o sindrofie, o excursie, o sărbătoare cîmpenească fără un popă și-o sfeștanie. Popi ignari sau arhangheli îi călăuzeau astfel conștiința. Iar politicienii abjecți, izgoniți din partide, ahtiați de putere, îi înfierbîntau șovinismul.

Sub îndoitul lor obroc, oarbă și surdă evenimentelor din afară, tînăra generație nu se mai vedea decât pe ea însăși, își vedea nevoile. Își cunoștea durerile. Își auzea chiorăitul mațelor. Își închipuia că numai ea, aleasa lui Dumnezeu, era osândită să sufere, să îndure, să renunțe. Și nu vedea în vremea asta că lipsuri la fel, dacă nu și mai mari, că nenorociri identice, dacă nu și mai cumplite, apăsau umerii istoviți ai norodului de pretutindenii. Și nu putea să vadă, și n-ar fi avut cum să vadă prin pîcla deasă a prejudecăților întreținută cu grijă, sporită cu îndemînare, de regimul permanent al cenzurii și al stărilor de asediu, că de la un capăt la altul al lumii gemeau națiunile, se clătinau statele, clocotea mânia surdă și revolta abia înăbușită, că de la Marea Revoluție Franceză încoace, istoria fatidică nu ducea sub pașii popoarelor o altă răspîntie mai decisivă, că o nouă și vastă, o sumbră și totuși înălțătoare tragedie se anunța încă o dată omenirii însetată de pace și împinsă spre măcel.

În adevăr, pentru cine avea ochi să vadă și urechi să audă ca un freamăt depărtat de pădure bătută de furtună, venea zvonul neîntrerupt al veștilor alarmante de peste hotare.

Prin ziare, prin cărți, prin călători, prin radio, prin avioane, printre degetele vameșilor, printre foarfecele cenzurii, printre înseși accesele de panică și de represiune ale cîrmuitorilor, scăpau fragmente de adevăr, străbăteau așchii de lumină.

Era ca un tulbure revărsat de zi. O auroră lividă și indecisă. Răsfrîngeri și fulgerări din aceeași auroră, care, cu cinsprezece ani în urmă incendiase Răsăritul și care, acum,

treptat și sigur, se revărsa asupra lumii. Occidentul tresărea. Pămîntul nu mai părea solid și ferm sub picioarele posedanților. Din furnalele uzinelor, din gurile ca de ocnă ale minelor, duhneau suflări aprige de revoltă, în ritmul de asalt al *Internaționalei* și într-un uragan de convingeri, de credință, de speranță, ca jocul forțelor naturale și inflexibile, ca destinul. Veneau ca fluxul mării. Creștea ca seva primăverii care crapă bobul de grîu și rodește scoarța pămîntului. Se umfla ca începutul unei simfonii de Beethoven. În drumul ei se năruiau principii, destine, convingeri, sisteme, se cutremurau imperii, regimuri se prăbușeau. Tot ce trecutul acumulasese în mintea cărturarilor ca și în rafturile bibliotecilor era readus în discuție. Valori consacrate din vremuri imemorabile erau scoase din dulapurile cu naftalină ale istoriei oficiale. Știința era revizuită. Prejudecățile scuturate în văzul tuturor, temple și idoli, legi și așezăminte, tot ce secole de capitalism feudal sau burghez așezaseră pe temelii solide, menite să înfrunte eternitatea, cădea în paragină. Haosul domnea. Ca în toate marile epoci de tranziție, răul se confunda cu binele, viciul cu virtutea, idealismul cu patimile și juisările mediocre. Nimeni nu mai știa ce-i îngăduit omului și ce nu. Viața altora nu mai avea preț. Frenesia plăcerilor era unica religie a existenței. Amețiți tot pe atît de șampania falsificată cît și de oroarea revoluției, posedanții dansau pe un vulcan. Artele și literatura oglindeau admirabil starea aceasta de fapt și de spirit. Poeți futuriști, suprarealiști, ultraidealiști, hiperaioriști bițuiau versuri fără ritm, fără rimă și, mai ales, fără sens. Tineri prozatori, cu mucii celor șapte ani de experiență școlară încă la nas, se lansau în interminabile romane, fără cap și fără coadă.

În păreți colorați altădată de îndelungile, migăloasele, cinstitele cercetări ale Renașterii, de știința suverană a unui Da Vinci, de sobrul idealism al unui Rembrandt sau al unui Velasquez, pictorii improvizați încrustau cioburi de sticlă, şuvițe de păr, labe de broaște, dinți de pieptene, coji de nuci, măsele găunoase, ca și societatea în mijlocul căreia trăiau. Sculptorii modelau în bronzul sfințit de geniul lui Michelangelo capete țuguiate cît o tărtăcuță cu picioare de hipopotam. Compozitorii schelălăiau jazuri. Arhitecții ridicau pînă la ceruri cutii de chibrituri puse unele

peste altele, pupe și prore de corabie, cabine luxoase de transatlantice turnate în beton armat. Criticii aplaudau. Esteții cădeau în transe de extaz. Bătrâna societate burgheză, decrepită și halucinantă, se admira pe ea însăși în operele burlești ale interpreților ei. Ca în singeroasa epocă de decadență a Romei imperiale, nu mai avea ochi decât pentru saltimbanci și pentru histrioni. Frumusețea putea să dispară din lume. Adevărul putea să piară. Rămîneau materialele de sport, violențele facțiunilor, urletele anti-semiților, contorsiunile și scâlâmbăielile clovnilor politici. Ceasul socotelilor și ispășirii se apropia. Era ora cea mare a răsturnării tuturor valorilor. Acum tinerii triumfau; de la generația spontană de lupi flămînzi, răsăreau șefi, subșefi, generali, colonei, simili-duci, simili-fuhreri. Prea mirosea pe semne a stîrv scoarța pămîntului ca să nu se adune hienele și șacalu. Veneau din cele patru unghiuri ale lumii, aduși de cele patru vînturi. Și în măreția tragică a unei epoci care pîrîia și trosnea din toate încheieturile, prăbușindu-se sub pasul masiv, calm, invincibil al proletariatului, nu găseau să aducă altceva mai bun în dar omenirii, în loc de noi stindarde și noi idealuri, decât cămeși nou-nouțe, de toate culorile, de toate nuanțele, bătînd în verde, în galben, în para focului, în negru, în vînăt sau în albastru.

[
I
[
f
j
}
|
j
)
|,

,
*

VIN BARBARII...¹

III

Expres-Orientul era în întîrziere.

De-o jumătate de ceas aproape, membrii Consiliului de administrație al Marii Societăți Metalurgice Hultan-Bondar & Comp., se perpeleau și se topeau de căldură pe peronul încins de soare al Gării de Nord. Veniseră cu toții, întrerupîndu-și vacanțele, chemați telegrafic de la munte sau de la mare, ca să ia parte la o ședință extraordinară a Consiliului, convocată, tot telegrafic, de administratorul-delegat care-și anunțase sosirea neașteptată în țară în toiul lunii lui cuptor.

— Ce-o mai fi și asta !

— Ce-a putut să se întîmple ?

— De ce să ne cheme stăruitor pe toți, tocmai acum ?

Se întrebau nedumeriți și plictisiți domnii consilieri, deprinși să-și încaseze grasele tantieme în plic închis la domiciliu și să se prezinte din an în Paște la convocări. Afară de onorabilul lor președinte, generalul Gavrilă Cojoc, care era mai în curent cu mersul societății, nici unul din ei nu știa ce fac, ce dreg și ce învîrtesc numeroasele mine și uzine pe care, chipurile, le gospodăreau. Pentru liniștea lor personală era de-ajuns să-și spună că nu era om în toată țara românească mai priceput în afaceri și mai culant în raporturile cu oamenii ca faimosul lor administrator-delegat, iar pe de altă parte, că la orice

¹ Aceste pagini nu au fost publicate în timpul vieții scriitorului. Ele se tipăresc acum pentru prima dată.

nevoie, în orice moment de neliniște sau de îngrijorare, găseau în generalul Cojoc pe omul care știa, cu calm și demnitate, să^și asume răspunderea cuvenită. Către ©l se îndreptau toate cererile și privirile consilierilor; și tot lui i se adresau acum întrebările oarecum alarmante sau deprimante de căldură :

— Ce crezi, generale, o fi de-a bună convocarea asta intempestivă ?

— N-o fi vrînd cumva să modifice consiliul?

— După greva din primăvară n-ar fi de mirare s-avem oarecari pagube greu de ascuns.

— De n-am avea vreun bucluc cu Ministerul de Război. Parcă vorbeau ziarele de-o fraudă la niște materiale, îți aduci aminte, generale ?

Înconjurat de consilierii lui și, mai scund cu un cap decît ei toți, generalul Cojoc se silea să-și păstreze aparența autorității, umflîndu-și burta, înălțîndu-se din călcîie și dînd grav din capul pe care-l avea chel pînă la ceafă. Un zîmbet condescendent, de om care nu poate să încredințeze oricui tot ce știe, deși e în secretele zeilor, îi flutura pe buzele cărnoase. Se pregătea totuși să rotunjească o frază evazivă, oare să-i satisfacă pe toți, fără să le spuie nimic, cînd o rumoare trecu printre hamalii și lumea adunată pe peron și cineva anunță :

— Expresul!

Enormă și crescînd din clipă în clipă, locomotiva se apropie fără zgomot, lunecînd ca pe șine unse cu seu. Ca o namilă monstruoasă și totuși fantomatică trecu" prin dreptul consilierilor, și se opri aproape brusc, în pufăit scurt de aburi și huriit prelung de frîne. La fereastra din mijlocul celui de-al doilea vagon de dormit apăru capul domnului administrator-delegat. Cap sobru, sever, cu păr abia cărunțit pe la temple, cu două cute adînci tăiate parcă în lemn, cu cuțitul, din dreptul nărilor pînă la colțurile gurii, cu sprîncene groase și îmbinate, trase ca o unică streășină pentru licărirea ochilor tupilați în fundul capului. Priveau de sus forfoteala de pe peron, parcă fără să caute, fără să vadă pe nimeni. Numai cînd generalul îl salută :

— Bine-ați venit, domnule administrator-delegat! cuvinte urmate de urările de bun-sosit ale celorlalți membri

ai consiliului, privirea păru un moment surprinsă, apoi se îndulci o clipă, și domnul administrator-delegat catadixi să glumească :

— V-am convocat, domnilor, la o ședință, dar nu pe peronul Gării de Nord !

În tot pe atît de amicale pe cît de respectuoase ale celorlalți, domnul administrator-delegat coboară sprinten din vagon, urmat de secretarul său particular, de domnișoara dactilografă și de cîteva duzini de geamantane în piele de porc, de crocodil, de tot felul de alte viețuitoare poate nu într-atît de frumoase, pe cît de rare și prețioase. Cinci hamali abia au izbutit să le ducă pînă la Rolls-ul și Hispanu-Suizele care așteptau îndărătul gării. Acolo, domnul administrator-delegat, fără să fi scos o vorbă de încredere, de încurajare, de lămurire a intențiilor lui, întinse fiecăruia o mînă rece, dar extrem de politicoasă, mulțumindu-se doar să le reamintească la toți, în momentul cînd punea piciorul pe scara mașinii :

— Așadar, pe mîine, domnii mei, la 10 fix.

2

Somptuosul palat din parcul Jianu, așezat cu fațada spre lacuri și cu cele două aripi laterale pierdute printre ramurile copacilor bătrîni și ale vegetației luxuriante a plantelor agățătoare, era luminat a giorno. Una din rarele plăceri personale ale stăpînului casei era risipa de lumină. „Destul că o noapte eternă ne așteaptă după moarte ; cel puțin cît sîntem în viață să nu orbăcăm prin întuneric. mărturisise el uneori, cu un ușor accent de filozofie în glas, oaspeților care se bucurau de prietenia lui trecătoare. Le arăta tablourile înșirate pe pereți, originale de valoare îndoielnică sau copii după opere celebre, se oprea în fața marmorelor, reproduceri după antice, și suspina : „Arta !... frumusețea !... unicele consolații în viața de muncă a unui industriaș."

Oamenii îl credeau. Trecea în țară drept un mare iubitor de arte. Ar fi crezut, s-ar fi socotit poate el însuși, de bună credință, un cunoscător într-ale artei, sau cel puțin un ama-

¹ Text indescifrabil.

tor, dacă unicul prieten real pe care-l avea, unicul om în care credea, pe care-l detesta și-l iubea în același timp, de care se ferea și nu se putea lipsi de el, nu i-ar fi rîs mereu în nas și nu și-ar fi bătut joc de dînsul de cîte ori îi pomenea de artă și poezie. Prietenia dintre Hultan și scriitorul Cireșar — pseudonim îndărătul căruia se ascundea un prozaic nume de mahala cu eseu în coadă — era într-adevăr paradoxală. Se cunoscuseră amîndoi pe vremea cînd și unul și altul dădeau viguros din mîini ca să iasă : Cireșar la limanul notorietății, Hultan la limanul bogăției. Nimic, nici calitatea inteligenței, nici însușirile sufletești, nici țelurile vieții, nu-i apropiau ; și totuși, cu sau fără voie, în zile liniștite ca și în momente de impas și unul și altul simțeau că trebuie să se vadă, sănși vorbească, să-și deschidă reciproc inimile.

În seara aceea toridă de iulie, ca în atîtea alte rînduri în trecut, de cum coborâse din automobil, de cum se răcorise în apa rece a băii de marmoră eu nenumărate robinete și nichelajuri de tot felul în jurul ei, primul om la care se gîndise Hultan, pe care-l căutase cu răbdare în zece, în douăzeci de locuri la telefon, după care trimisese două automobile și limuzina lui personală, fusese Cireșar. Îl găsisese, în sfîrșit. Și-acum, în palatul luminat a giorno, îndărătul saloanelor pustii, în liniștea infinită străbătută doar cînd și cînd de orăcăitul broaștelor de pe lacuri și de pașii tiptili ai lacheilor care serveau pe tăvi mari de argint mîncări rare, dar frugale, cei doi prieteni așteptau, față în față, la capătul mesei, momentul de destindere al cafelei și-al confidențelor.

Pe două măsuțe rulante, feciorii aduceau cafeaua, cutii mari de havane și o armată de sticle de toată mîna, de toate formele și culorile.

— Ce-ar fi să trecem pe terasă ? întrebă Cireșar.

— Cum vrei tu. Ai dreptate. S-o fi răcorit acum, și lacul...

Vrea să spuie ceva în legătură cu frumusețea lacului, cu probabila poezie a apei întinsă sub tremurătoarea licărire a stelilor, dar se opri. Zărise o licărire de lumină, ca un

sîmbure de ironie, în ochii lui Cireșar și, renunțînd la lirism, își apucă prietenul de braț :

— Haide ! Haide !... să lăsăm glumele și ironiile. Nu e momentul să ne pierdem vremea cu nimicuri. Ne așteaptă zile grele. Pentru asta am ținut să-ți vorbesc ție cel dinții și să mă sfătuiesc cu tine.

Cireșar se opri locului :

— Industriașule, mă sperii ! Ți-ai pierdut singurul tău bun : capitalul ?

— Dimpotrivă, îl sporesc. Dar despre asta o să vorbim mai tîrziu. Deocamdată să savurăm cafeaua și havana asta autentică.

Se lăsară în fotoliile largi de pe terasă, cu întunericul nepătruns din fața lor. Cerul era acoperit. Nici o stea nu scapără în văzduh, nici o adiere nu însuflețea suprafața lacului. Pămîntul părea mort și închis ca într-o etuvă. Nici broaștele nu mai orăcăiau. Lui Hultan i se păru că însăși natura era propice misterului și mărturisirilor. Întrebă încet :

— Ce s-a mai petrecut, deosebit, în lipsa mea ?

Aprinzîndu-și havana, Cireșar dădu plictisit din umeri :

— Ce vrei să se petreacă ? Nimic. Ce poate să se petreacă nou într-o țară ca a noastră ! Aceleași birfeli, intrigă, mărunțisuri. Aceiași oameni. O adunătură de crabii care se mănîncă între dînșii.

— Pe Duduia ai mai văzut-o ?

— Da. Ca de obicei. O dată, de două ori pe săptămînă. M-a întrebat de cîteva ori și de tine — adăugă zîmbind — cînd îi lipsea un al patrulea la pocher.

— Dar pe El ?

— Tot așa de rar, sau prea des, cum vrei s-o iei. Și maiestatea-sa a început să mă cam plictisească. Ce vrei ? Mă conving tot mai mult că e un biet nevolnic. Un degenerat inferior. Bea. Mănîncă. Bea mai ales. Înainte mai avea cîte-un sfert de ceas de luciditate. Acum, nimic.

— Da, știu. E rege totuși. Are încă puterea în mînă. Treaz sau beat, poate să facă tot ce vrea. Asta-i primejdia... sau norocul.

Stătu un moment pe gînduri. Apoi, aplecîndu-se ușor pe brațul fotoliului înspre Cireșar, îl întrebă în șoaptă :

— Cine crezi tu că-i cunoaște azi mai bine gândurile, intențiile, planurile politice... dacă are vreunul; și cine ar putea să-l înfrîurească într-un fel sau altul ?

Cireșar vru să deschidă gura, dar Hultan îl opri :

— Gmdește-te bine ! Să nu-mi vorbești de Urdăreanu sau de alții de teapa lui. Îi cunosc, îi știu. De data asta am nevoie pe lângă rege de-un om, nu de-o slugă, nici de-o cîrpă. Nu e vorba, ca de obicei, de tranzacții, de afaceri, de ghișefturi. E vorba de ceva cu mult mai mare. Mult mai grav, Cireșar. Ție pot să-ți spun. Îmi ești ca frate. Ascultă-mă bine. Nu ne-aude nimeni.

Se opri o clipă. Adăugă rar, răspicat, desgărțind și accentuând fiecare silabă :

— ***E vorba de război!...***

— Hai ?! ***Cum ?! cască ochii mari*** și exclamă uluit scriitorul.

Oricît era el de sceptic și de deprins cu poantele grandioase ale industriașului, care i se păreau mai curînd exagerări profesionale decît visuri grotești sau aiuristice, de data asta, cu toată gravitatea destăinuirii, simți c-o să-l pufnească rîsul. Izbuti să zâmbească numai :

— Război ? ! Cine să-l facă ? Contra cui ? Și de ce ?

— Asta-i altă poveste. Nu ne privește. N-o să descurcăm noi cauzele războiului și misterele cancelariilor, nici tu, nici eu. Nu-ți vorbesc decît despre ceea ce știu ! Fapte pozitive, precise, controlate. Mă cunoști. Sînt un realist. Nu mă îmbăt cu apă chioară. Și ca om al realităților îți repet : Cireșar, trăim ultimele zile de pace. Cireșar, războiul bate la ușă !

Cireșar făcu cu brațele un gest resemnat de neputință :

— Poate... dacă spui tu. Să zicem c-o să vie. Fie ce-o fi ! Dar eu ?... Ce vrei să fac eu ?

— Tu, nimic, sau, deocamdată aproape nimic. Nu uita însă că eu port pe umeri răspunderea unei uriașe industrii naționale. Sînt proprietarul de fapt, e adevărat. Dar proprietatea mea, interesele mele, sînt și-ale țării. Trei sferturi din muniții, o bună parte din armament: tunuri, puști, mitraliere, ies din uzinele mele. Crezi tu că e patriotic să lăsăm această enormă avuție obștească în voia soartei ? Să ne lăsăm surprinși de evenimente ? Să nu

știm, din vreme, ce vrea statul, ce vrea regele ? Cine-l influențează ? Cu care vom merge ? în cele două luni cît am lipsit din țară tu ai păstrat contact permanent cu Palatul. Ai recunoscut-o singur. Mă întrebai ce poți să faci. Iată ce poți să faci. Să-mi spui ce știi. Am nevoie de cît mai multe și mai amănunțite informații. Cine e azi în grațiile regelui ? Cu cine vorbește, cu cine se sfătuiește mai des ? Dacă a transpirat ceva din ultimele lui convorbiri ? De partea cui...

Nu-și termină însă ultima întrebare ! O avea pe vîrfurile limbii, dar socoti că-i mai prudent, oricîtă încredere avea în Cireșar, să n-o rostească. Adăugă zîmbind :

— Ți-am pus și-așa destule *întrebări*. Nu vreau să te copleșesc. Răspunde-mi măcar la cîteva din ele, la care vrei tu.

Cireșar îl privea pe sub sprâncene. Nu se gîndea la ce-o să-i răspundă, ci încerca să ghicească ce se ascundea îndărătul întrebărilor lui. Povestea cu războiul i se părușe la început copilărească. Ca toți oamenii cu scaun la cap își spusese, nu numai atunci, dar de o mie de ori pînă atunci, că oricît de dement era Hitler, era cu neputință să nu se găsească, într-o țară de înaltă civilizație ca Germania, cîteva oameni cel puțin care să riște totul, un glonte sau o cămașă de forță pentru fuhrerul lor, decît să se facă părtașii unei nebunii colective și groparii propriei lor patrii. Vorbise cu cîteva zile numai înainte, cu un cunoscut profesor francez, savant cu renume mondial, care ne vizitase țara. Îl întrebase dacă crede în posibilitatea unui nou război. Și francezul îi răspunsese liniștit:

— Voyons, mon ami, oricâte motive de ură am avea împotriva Germaniei, trebuie să recunoaștem că nemții nu sînt barbarii de care vorbește mereu propaganda oficială. Sînt și ei îndeefinitiv oameni civilizați. Au văzut ce înseamnă tragedia războiului, cu toate durerile și ororile lui. Știu și ei că armamentele de astăzi fac războaiele deopotrivă de dezastruoase și pentru învingători și pentru învinși. Ce-ar puea să aștepte Germania nazistă de la un nou conflict, chiar victorios, decît ruine sau bolșevism. Crezi dumneata că nemții nu bănuiesc ce soartă le-^ar pregăti și lor și lumii întregii dezlănțuirea unui nou măcel

mondial ? De ce să-i socotim mai sălbateci sau mai stupizi decât sînt ?

— Atunci, cum se explică atîtea din discursurile lui Hitler și clamorile mulțimilor ?

— Intimidare... Șantaj... Eternele mijloace ale diplomaților învechite. Nimeni nu mai crede azi în ele. Judecă și dumneata : cine uneltește cu adevărat o crimă, n-o trâmbează de pe acoperișuri.

„Așa-i” și-a spus atunci Cireșar, ascultînd cuvintele înțelepte ale profesorului francez, și reîmprospătîndu-și-le acum în minte. „Așa-i, e o copilărie să ne gîndim la război.”

Cu toate astea ceva nesigur stăruia în afirmația lui. Se simțea cuprins de-un fel de neliniște interioară. Nu-l impresiona într-atît perspectiva războiului, cît altceva, tulbure, șovăielnic, indecis. Ce vroia Hultan de la dînsul ? Ce urmărea ? Ce-i ascundea ? Prin pînza diafană a fumului de țigară îi vedea ochii duri, negri, ațintiți asupra lui. Două săgșți, țîșnind de sub strașina sprâncenelor. De-altfel, privirea lui din totdeauna. Și tot ca întotdeauna, ca în atîtea alte rînduri pînă atunci, Cireșar încercă s-o înlătore sau s-o domine, cu-o ușoară ridicare a umerilor și cu un zîmbet evaziv fluturîndu-i pe buze :

— îmi ceri un răspuns precis, dragul meu. Cum aș putea să ți-l dau ? Știi doar ce fel de legătură păstrez cu Palatul. Glumesc cu Dudaia. Rîd, în dosul lor, de gravii noștri oameni politici. îmi bat joc de Urdăreni. Spun snoave regelui și-i întrețin așa-zisul amor sacru pentru biata noastră literatură, Sînt așadar, cum vezi, într-un cuvînt ca și într-o mie, un exemplar, modernizat dacă vrei, dar antic bufon regal. Ce poate să afle un bufon ?

— Multe. Numai să vrea.

— De pildă ?

— Ți-am spus-o. îți repet. Cine are azi încrederea regelui ?

Cireșar era să răspundă : „Nu știu, habar n-am — cum era și-adevărat. Ezită însă. Natura prieteniei lui cu Hultan, făcută tot pe-atît din încredere cît și din permanentă luptă, din dușmănie aproape uneori, îl făcu să se răzgîndească. O bănuială îi ținea trează conștiința. Un nume îi trecu prin minte. îl rosti, cu precauțiunile necesare :

s

i

|

I

^ — Cunosc țin singur om care ar putea să-ți dea lămuririle cele mai precise. Nu știu, nu cred c-ai putea să te înțelegi cu dînsul. Ți-l spun totuși. E fostul secretar particular al regelui.

— Care ?

— Mircea.

— Jidanul ?

— „Jidanul”, cum spui tu. Dar scăpărător de inteligență, și bun român pe de-asupra, mai bun*decît o mie de români neaoși la un loc.

— îl știu. Nu se poate face nimic cu dînsul. E la Paris de altfel.

— E în țară.

— De cînd ?

— A venit acuma cîteva zile. Alaltăieri am luat masa împreună.

Urmărî cîteva lungi momente de tăcere. Sub masca rigidă și impenetrabilă a lui Hultan se simțea o surdă frămîntare lăuntrică. își dădu drumul în sfîrșit :

— Poți să mi-l aduci aici ?

— Nu te sfătuiesc. Te-ar costa prea scump.

— Plătesc oricît. Sau nu. Ai dreptate. Să găsim mai bine altceva.

— O întîlnire, ca din întîmplare.

— Unde ?

— Oriunde. La mine... La Nae... La Dora...

Ceva aprig, dar cald și dulce în același timp, străluci în ochii lui Hultan. Respiră lung. Rosti încet:

— Bine... Fie... Cît poți mai curînd... La Dora.

4

Vasta sală de consiliu a Societății anonime pe acțiuni Hultan Bondar & Comp. ayea în dimineața aceea aspectul zilelor ei mari. Seerejkari cu teancuri de dosare la subțioară intrau pe-o ușă, ieșeau pe alta, străbătînd satefcu pași tiptili și figuri înfrigurate. Feciori bine stilați aranjau pentru a zecea oară aceleași blocuri, creioane și coaie de hîrtie cu ordinea de zi a ședinței, pe mese de stejar masiv, în dreptul fiecărui fotoliu sculptat pe dinafară și îmbrăcat în piele pe dinăuntru. Două domnișoare steno-dac-

tilografe își împărtășeau discret impresiile ascuțindu-și plaivasurile. Un expert-contabil răsfoia câteva registre mari cât ușile de biserici. Sub tricolorul românesc care înfășură portretul în picioare al regelui Carol al II-lea, pictat semeț cu chivâr pe cap, cu o mână în șold și cu cealaltă sprijinindu-se pe sceptrul regal, buchete mari de flori în vase de preț își armonizau culorile și-și expirau parful, ca la picioarele unui altar.

Cu câteva minute înainte de ora 10, în sala astfel pregătită pentru înaltele manifestări ale sufletului, au pătruns în grup compact domnii consilieri; și la ora 10 fix în aplauzele călduroase ale tuturor celor prezenți și-a făcut apariția domnul administrator-delegat Isidor Hultan, urmat de respectabilul său cuscru și asociat, domnul Nică Bondar.

După invitațiile și politețele de rigoare la ocuparea locurilor din capul mesei; după ce în fotoliul prezidențial s-a așezat, surîzător și solemn în același timp, generalul Cojoc, și după îndeplinirea formalităților obicnuite: lectura procesului verbal al ședinței precedente, citirea ordinii de zi, constatarea că toți domnii consilieri erau prezenți în jilțurile lor, domnul Hultan a cerut cuvântul și domnul președinte i l-a acordat imediat.

— Domnilor, a declarat de la început, prietenos administratorul-delegat: vorba lungă, sărăcia omului. Voi fi prin urmare scurt.

Și într-adevăr, în mai puțin de trei sferturi de ceas, domnul Hultan găsi mijlocul să facă o profundă revelație la adresa suveranului, însoțind-o de câteva fraze patriotice bine simțite; să aducă omagiul său vibrant de recunoștință asociatului Bondar care nu-și precupețise milioanele ori de câte ori interesele întreprinderii și-ale patriei cereau mari sacrificii bănești; să mulțumească fiecărui consilier în parte pentru jertfa timpului lor atât de prețios în serviciul cauzei comune; să pomenească în treacăt de efectele supărătoare ale grevei trecute, ca și de necesitatea imperioasă a disciplinei și-a unei supravegheri mai vigilente a spiritului muncitoresc, bun în fond, cum e și firea românului, dar să anunțe, în sfârșit, triumfător, în ultimele minute ale cuvântării, că anumite grave evenimente politice, asupra cărora nu era încă autorizat să vorbească deschis, impuneau o triplare a capitalului social.

Societatea noastră, cea dintâi în România-Mare, va avea două miliarde capital! Gândiți-vă, domnii mei, două miliarde!... își termină el discursul, pe când în jurul lui, de la un capăt al mesei la altul, ochii se măreau, inimile băteau, respirațiile se opreau.

— Cine se subscrie? !... Unde-o să găsim atîta bănet? îndrăzni să exclame cu jumătate de glas bătrînul consilier Topan, profesor de economie-politică la Universitatea din Cluj și autorul unui unic volum, în 64 de pagini, asupra societăților anonime pe acțiuni, dar reputat pentru seriozitatea teoriilor lui clasice.

Aceeași îndoială au exprimat imediat mai toate privilegiile îndreptate întrebător către administratorul-delegat. Acesta tăcu mai întîi. Apoi ceva indefinit, ca un zîmbet sau o licărire de lumină îi miji sub streășină sprincenelor:

— Fiți fără nici un fel de grijă, domnii mei. Capitalul e ca și acoperit. Însăși domniile-voastre ați binevoit să luați parte la spohrea capitalului. Cu vie plăcere am aflat azi-dimineață că societatea noastră, din beneficiile ei anterioare, a subscris cîte una mie acțiuni pentru fiecare din consilierii noștri.

Cuvintele exaltare, excultare sau altele de același fel, care exprimă o stare de spirit excesivă, sînt totuși nepuțincioase să traducă sentimentele onorabililor noștri consilieri cînd au luat cunoștință de surpriza ce li se rezervase. Emoția lor era cu atît mai impresionantă, cu cît, ca oameni bine crescuți, nu și-o puteau manifesta zburdînd, chiuind și aruncîndu-și pălăriile în tavane. Una din dureroasele tragedii ale oamenilor din lumea bună e că nu pot oricînd și oricum să-și dea arama pe față. Educația îi obligă să schițeze! abia un surîs, cînd inima le-ar cere să rîdă cu hohote; și să-și puie pe mutre caraghioase măști convenționale, cînd ar fi așa de simplu, de omenesc, să sai de gîtuî aceluia care din cer senin îți dăruiește pleșca unui milion. Așa au fost siliți să procedeze și consilierii noștri. S-au grupat în jurul lui Hultan. I-au strîns afectuos mîinele. L-au felicitat pentru marea operă națională pe care o ducea la bun sfîrșit. I-au făgăduit concursul lor ilimitat, și-au luat angajamentul să supravegheze manevrele tenebroase ale ațîțătorilor muncitorimii. Și s-au depărtat

unul cîte unul, strecurîndu-se tiptil pe uşă, cu aripi la picioare şi cu feţele parcă iluminate de strălucirea cuvintelor: patrie... tantieme... naţiune... acţiuni...

Scăpaţi de grija formalităţilor şi de contactul cu „simpaticii noştri imbecili”, cum spunea Hultan, cu „paraziţii noştri”, cum mormăia morocănos Bondar, cei doi stîlpi ai întreprinderii s-au retras în birourile lor respective. După felul cum erau mobilate ambele birouri s-ar fi putut ghici, măcar în parte, firea fiecăruia dintre ei. Biroul lui Bondar, cu tot luxul aparent, cu toată soliditatea mobilierului şi seriozitatea celor trei-patru tablouri atffnate de pereţi, părea sărăcăcios, rece, prin nimic deosebit de atîtea alte zeci şi sute de cabinete directoriale ale societăţilor anonime de pretutindenii. O casă enormă de bani într-un colţ. O bibliotecă înaltă pînă în tavan, lungă cît ţinea peretele din fund, gOală de cărţi, şi cu rafturile încărcate de nenumărate obiecte în metal, specimene variate ale tuturor fabricatelor proprii, de la sîrmă, cuie, şuruburi de toată mărimea, pînă la şine de fier, părţi întregi de motoare, paturi de armă şi ghiulele de tun. Un singur obiect, poate, deriota oarecare personalitate : călimara monumentală de pe birou, turnată în oţel şi compusă artistic, după indicaţiile domnului Bondar, dintr-un amalgam neverosimil de, cartuşe, de pinteni, de puşti, baionete şi săbii în miniatură, peste care domnea, marţial, capacul călimării, un coif de pompier sau de jandarm, în m'ărime naturală. îndărătul biroului acestuia astfel armat, nu puteai să-ţi închipui un alt cap directorial mai potrivit pentru o întreprindere metalurgică înfloritoare, ca al domnului Bondar. Doi ochi negri şi mici ca două gămălii de ac sub o frunte teşită. Fălci puternice. Un neg păros în mijlocul obrazului stîng. Şi o pereche de mustăţi ţepoase care abia ascundeau şiragul dinţilor strălucitori, ieşiţi puţin în afară spre colţurile gurii, ca la porcii mistreţi. Cine avea de-aface cît de cît cu direcţia fabricii îşi dădea repede seama ca în biroul acestuia se poticneau, se măcinau sau se *'striveau toate operaţiile puse larg şi generos la cale în biroul domnului Hultan.

lut

lllljp

III^

scena
coborî

Hi

iii

„Tablele legii revoluționare.” Din carnetul de note al lui
N.D.Coccea, din anul 1917, aflat în posesia Ioanei Coccea.

Acolo, peste exact același mobilier, domnea un aer permanent de primăvara. Flori în vase. Gărți rare, în legături prețioase, distribuite; cu o căutată neglijență în rafturile bibliotecii. Cîteva portrete de actrițe sau de prietene din lumea bună, în rame artistic stilizate. Un Degas, un Manet și doi Luchieni deasupra canapelei pierdută aproape sub maldăre de perne moi. Pe birou, un minunat sfecinic ebraic, un crucifix de fildeș și două icoane bizantine. Iar îndărătul lor, răsturnat în fotoliul pe care nu mai șezuse de două luni de zile, cu priviri enigmatice sub bara preocupată a sprâncenelor^ domnul Isidor Hultan.

Ezita de cîteva momente. Apoi, cu un gest oarecum în silă, apăsă unul dintre cele cîteva zeci de butoane ale so^neriei. Se înfățișă, destul de tîrziu, un funcționar adus din spate, cu figura gălbuie și lunguiață, cu umeri și priviri piezișe, care se înclină pînă la pămînt:

— Am onoarea să vă salut respectuos, domnule administrator.

— Bună-zuua, Efraim. Vino mai încoa. Ai închis bine ușa ?

Deși era sigur că o închisese cu toată grija, Efraim controla încă o dată clanța și se îndreptă de data asta mai liniștit spre birou.

— Spune-mi acum, pe scurt, ce s-a petrecut în lipsa mea.

— Nimic de seama, domnule administrator. Funcționarii, cum îi știți, vecinie nemulțumiți, dar destul de fricoși ca să nu sufle nici cîrc. Cîțiva au vrut să plece în concediu. Domnul Bondar le-a tăiat pofta. Tot domnul Bondar a tăiat și-o bună parte din subvențiile acordate de dumneata.

— Cari ? a strîmbat din nas, Hultan.

— Cele acordate „Pumnului de fier” și studenților naționaliști.

— Mai departe.

— Cu Ministerul de Război, știți, probabil, ce s-a întîmplat!

— Nu tocmai. Spune !

— Direcția recepțiilor a refuzat să primească toate cartușele comandate în vara trecută, sub cuvînt că încărcăturile nu corespund caietului de sarcini. Domnul Bondar

se încăpățînase să le considere ca bune. Dumneavoastră știți că aliajul nu era cel mai potrivit. Cîteva ziare de șantaj au prins de veste. Era să intrăm într-o mare încurcătură. Din fericire m-am înțeles cu Domnul general Cojoc, i-am avansat din fondul secret trei milioane și jumătate, atît cît s-a înțales domnia-sa după tocmeală, cu cei de la direcția Recepției și lucrurile s-au potolit. Am uitat să vă spun că am dat și șantagiștilor optzeci de mii de lei. Mă iertați. Altfel n-aveam încotro.

— Rine... bine... și-un zîmbet fin trecu pe buzele lui Hultan. Dar din cele trei milioane și jumătate Cojoc nu s-a lins pe bot cu nimic ?

— Dă, ce să vă spun, domnule administrator. N-am asistat la împărțirea prăzii. Nu cred c-a luat. Dar nici nu mi-aș pune mîna-n foc că nu.

Zîmbeau acum amîndoi.

— Dar muncitorii ? întrebă Hultan. •

— Greu, domnule administrator, din ce în ce mai greu. Nu văd cum o s-o scoatem la capăt cu brutele astea. Pe zi ce trece se înrăiesc. Nimeni nu le mai poate intra în voie. Azi cer una. Mîine alta. O fi viața scumpă, nu zic. Dar nici n-ar fi așa de scumpă dacă nu și-ar da tot cîștigul pe băutură. Noroc numai că de la ultima grevă încoa a intrat dihania într-înșii. Se învinuise unii pe alții de trădare, de vînzări. S-au bătut ca chiorii săptămîină trecută. Pricepeți prin urmare : am dormi pe amîndouă urechile, dacă niște desculți, niște nemernici, cei cîțiva comuniști pe care îi bănuiesc eu cine sînt, nu și-ar băga coada între ei. Am pus să-i spioneze. Fiți fără grijă. O să-i aflu. Le frîng eu gîtul.

— Crezi că sînt mulți ?

— Puțini, domnule administrator; dar ticăloși și răi ca dracul.

Hultan se îndreptă din mijloc. Bara sprîncenelor păru mai severă :

— Fii atent, Efraim. Urmărește-i pas cu pas. Zilele astea o să se petreacă un eveniment important. Te voi preveni din vreme. N-aș vrea să întîmpinăm dificultăți din pricina lor.

— N-aveți niqi o teamă, domnule administrator.

— Bine. Îți mulțumesc. Dă mîna. Și trimite-mi acum te rog pe domnișoara Voioan.

o

Plinuță și neastîmpărată ca o vrabie, veselă ca un cîntec de lume, curviștină pînă în fundul sufletului, curată trupește și păzindu-și fecioria ca o comoară, domnișoara Muca Voican era unica rază de soare în atmosfera severă a marii întreprinderi metalurgice. De la directori generali pînă la aprozi și portari, toți erau îndrăgostiți de dînsa. însuși Bondar, în zilele lui bune, spiona cu priviri furișe sîinii ei involți și coapsele și pulpele ei rotunjite ca la strung.

„Unde dracu o fi găsit-o Hultan” — mormăia el printre buze care începeau să-i tremure — și de ce naiba o fi adus-o aici ca să scoată din minți pe bieții oameni!

Se răstema atunci la dînsa, vrînd s-o înfricoșeze cel puțin, dacă nu mai spera s-o atragă cu vorbe dulci. Dar fata făcea ochi așa de mirați uitîndu-se la dînsul, și în ochii ei albaștri bătînd în verde luceau atîtea înțelesuri cu tîlc și șugubețe, încît bătrînul crai îi întorcea brutal spatele pufnînd și bombănînd.

Hultan părăuse la început că n-o bagă în seamă. Croit din altă stofă, trecut prin ciurul și prin sita tuturor experiențelor sexuale, lăsa timpul să lucreze pentru el și adeseori căuta el însuși să întîrzie deznodămîntul. Unul din principiile lui favorite, în amor ca și-n afaceri, era că graba strică treaba. Mare amator de vînătoare, considera prinderea în laț a femeilor ca o simplă ramură a vînatului. Cu cît animalul e mai rar, cu atît trebuie s-aștepți mai mult la pîndă. Și fetișcana i se părea un rar exemplar de animalitate. De ihatîrii ei, pentru întîia oară în viața lui, era dispus să-și calce consemnul care-l călăuzise pînă atunci : să nu te culci cu slujnica din casă și cu subalternele de la birou. De altfel avea și cea mai legitimă dintre scuze. Era hotărît, după ce fata i-o ceda, și dacă o fi cuminte, să-i facă o situație de invidiat. Afacerile mergeau strună. Lovitura pregătită în străinătate putea să-i asigure independența definitivă. încă două-trei obstacole

cel mult. O să le treacă el ! Pe Bondar o să-l învingă. Pe rege o să-l convingă. Și apoi...

Cu privirile pierdute prin fereastra larg deschisă spre arborii și casele vecine pe care nu le vedea, întrezărea viitorul apropiat, îl mîngîia, îl modela, cînd i s-a părut că ceva se mișcă îndărătul lui. Întoarse capul. Numai zîmbet și lumină, domnișoara Muca își îndoi ușor genunchii.

— Am venit, domnule administrator.

— Cam tîrziu, domnișoară. Te aștept de-un ceas.

— Vai ! cum se poate una ca asta ! Nu-s nici două minute de cînd m-a prevenit domnul Efraim. Lasă... că mă răfuiesc eu cu dumnealui.

— Nu te mai răfui cu nimeni, duduie dulce. Poate că mă înșel eu. Să zicem că mi s-a părut mie vremea prea lungă de cînd te-aștept.

— Da ! și nouă, la toți, ni s-a părut vremea o vecinicie de cînd ați plecat.

— La toți, în general... Dar matale, în special ?

— Oh ! mie !... și duduia Muca își lăsă pleoapele ca două draperii discrete peste mărturisirile în doi peri ai ochilor verzuilor.

— Ce pui de diavol îmi ești, duduie Muca !... nu se putu opri să nu constate omul trecut prin toate mirajurile și înșelăciunile vieții. Și adăugă repede, temîndu-se să nu precipite lucrurile : Dar să lăsăm asta... la stai jos, aici, lîngă mine și să vorbim pe îndelete. Îți mai aduci aminte de ce te-am rugat la plecare ?

— Cum să nu-mi aduc aminte ! Mi-ați spus să urmaresc pas cu pas cum se poartă domnul Efraim. Am fost numai ochi. Deși mi-e tare ciudă pe el că v-a făcut să m-așteptați, trebuie să mărturisesc cinstit că nu și-a dat cu nimic în petec. Venea cel dintîi la slujbă, pleca cel din urmă. Ori unde-l cătai, sau nu-l cătai, acolo era. Nu se ținea mare cu nimeni. Vorbea cu toți. Numai lui domnul Bondar mi se pare că i-a stricat de citeva ori socotelile. L-am auzit cum îl înjura... adăugă ea rîzînd.

— Dar cu domnul președinte ?

— Cu domnul general se avea ca frații. L-am văzut de vreo două ori șopotind prin colțuri. Or fi avînd pesemne ceva de împărțit împreună.

— Tot ce se poate... murmură Hultan, strălucindu-i ochii. Dar funcționarii ? Muncitorii ?

— Am fost și la fabrică, cum m-ați îndemnat dumneavoastră. Am intrat cu mulți în vorbă. De ! ca oamenii. Unii mai buni, alții mai răi. Cîțiva se arătau nemulțumiți. Vorbeau cu ciudă, cu năduf. Nu le ieșea greva din minte. Frate-meu, știți, cel pe care l-ați angajat la stăruința mea, căuta să-i liniștească. Parcă turna mai curînd gaz peste foc. Cu vorba bună e greu să potolești patimile oamenilor.

— De război i-ai auzit vorbind ?

— De război Care război ?... Nici pomină !

— Nici de nemți ?

— Ba de nemți, da. Asta da. Cred că-i țiuie mereu urechile lui Hitler de cît îl înjură și-l blestemă ai noștri.

— Numai pe nemți ? Pe alții nu ?

— Ba pe toți. Și pe unguri, și pe ruși, și pe jidani, și pe bulgari. Nu știți dumneavoastră cum e românul ? La ne-caz își varsă focul pe vecin.

— Altceva nimic ?

— Nimic, domnule administrator.

— N-ai aflat cumva de niște iscoade, de niște ticăloși care ațîță pe muncitori ?

— Nu... nimic...

— N-ai auzit vorbindu-se de niște comuniști care s-ar fi strecurat pe ascuns în fabrică ?

— Ba de comuniști am auzit. Cum să n-aud. Cunosc și eu cîțiva. Niște draci de copii, prieteni cu frate-meu. Se țin de cărți în loc să-și vadă de muncă. Le-am spus-o de la obraz. Și frate-meu se laudă că e comunist. L-aș fi luat și pe el la trei parale, dacă n-ar fi săritor la nevoile oricui și bun ca pîinea caldă...

— Comunist care va să zică !... Comunist!... repetă de două ori Hultan, încruntîndu-și sprincenele. Nu mi-ai spus-o cînd l-am angajat.

— Nu m-ați întrebat, domnule administrator... Și adăugă grăbit, cu teamă : E ceva rău... așa de rău... să fii comunist ?

Hultan își descreți fruntea. Un gînd viclean îi trecu prin minte și-i îndulci privirea. Lucrurile se aranjau minunat, de la sine. Va vîna doi iepuri dintr-o dată. Ușor, părin-

teste, bătut mîna fetei, reţinîndu-i-o şi mîngîindu-i-o într-ale lui :

— Nu... linişteşte-te... nu-i nimic prea grav să fii comunist rînd eşti fratele unei copile încîntătoare ca duduia Muca. Cît despre ceilalţi, o să mai vorbim noi. Spunea-i că-i cunoşti. Reţine-le numele ...dac-oi avea cumva nevoie...

7

Făcuse prin urmare ce avea mai uşor de făcut. Culesese informaţiile esenţiale. Ghicise ceea ce nu se ştia sau nu i se spusese pe de-a-ntregul. Dinspre partea asta nici o grijă. Simţea terenul solid sub picioare. Putea să înfrunte primufliop. N-o să fie nici prea simplu, nici tot aşa de bine, fireşte, dar... Se gîndea : „L-am pus în faţa faptului îndeplinit. Trebuie să fie furios. Cum să-l iau ? Să-l chem ? Sau să mă duc eu la dînsul ? Mai bine să mă duc. Şi să-i spun, limpede, pe şleau, tot ce-am făcut ? Sau numai pe sfert, pe jumătate ? Asta... vîzînd şi făcînd... După cum s-o desfăşura discuţia...”

Se sculă, hotărît şi, fără să bată în uşă, trecu în biroul alăturat.

Ca şi cum nu l-ar fi auzit că intră, Bondar, cu amîndouă coatele pe masă, cu nasul vîrît în hîrţoage, citea, semna, ştergea, arunca hîrţiile cît colo, le relua şi le citea din nou.

„E mai furios decît mi-nchipuiam”, zîmbi Hultan. Tacitos, îşi aprinse o ţigară şi se lăsă în fotoliul din faţa mesei. Aştepta liniştit. N-a aşteptat prea mult. Deodată, trîntind la pămînt toate dosarele şi hîrţiile din faţa lui, seulîndu-se pe jumătate, proptindu-se cu braţele groase şi scurte de marginea biroului, aplecîndu-se spre el cu fălcile încheştate, cu ochii injectaţi, bolborosi cu glasul sugrumat:

— Mai vrei ceva ?... Nici aici, la mine, nu pot să fiu lăsat în pace ? Te-am chemat eu ? Te-am rugat eu să vii ? Nu-i destul că tai şi spînzuri peste capul meu ! Mai vrei să-ţi şi baţi joc de mine ? Spune o dată ce vrei, ce aştepţi.

— Aşteptam să termini cu iscălitul. Şi aştept acum să te linişteşti, ca să-ţi explic.

— Ce să-mi explici ? urlă răguşit Bondar ridicîndu-şi amîndouă braţele în tavan, ca şi cum ar fi vrut să evoce mărturia tuturor celor văzute şi nevăzute ca să-i justifice”*) exasperarea. Ce poţi să-mi explici ? Că-ţi faci de cap ? Că hotărăşti singur sporirea capitalului ? Aproape un miliard şi jumătate ! De unde-o să-l scoţi ? Cine-o să deie ? Tot eu ? Nu m-ai înglodat destul ? Peste cinci sute de milioane în trei ani ! O să subscrii dumneata ? Cu ce ? De unde ? Cu palatul pe care eşti dator vîndut ? Cu maşinile aruncate şi neplătite ? Cu luxul, voiajurile şi recepţiile făcute cu banii mei ? Cu ce, mă rog ? Poftim, vorbeşte !

Nu se potolise încă. Mîinile îi tremurau. Capul îi bîlăia. Furia care-l orbea, îi tăia respiraţia şi-i lua puterea să mai vorbească. Se lăsă, căzu mai curînd, zdrobit, în fundul jilţului.

Calm, şi doar cu obrazii ceva mai palizi, Hultan se ridică în faţa lui. Vorbea rar, măsurîndu-şi cuvintele :

— După gravele injurii pe care mi le-ai adresat, domnule Bondar, dacă n-aş avea simţul răspunderii şi faţă de dumneavoastră şi faţă de instituţia pe care am oconsolidat-o împreună, recunosc, în bună parte cu banii dumitale, dar, într-o anumită măsură, şi cu inteligenţa, cu priceperea mea, ar trebui să-mi iau pălăria, şi să plec. N-o s-o fac însă, în primul rînd din recunoştinţă, din dragoste, dacă vrei să mă crezi, pentru dumneata, şi-n al doilea rînd, n-o să plec decît după ce vei cunoaşte tot adevărul şi vei recunoaşte, singur, că m-ai calomniat pe nedrept.

— Iată-mă, aşadar, şi calomniator ! exclamă Bondar apucîndu-se cu mîinile de cap.

— Da, calomniator, domnule Bondar pentru că trei sferturi din noul capital e ca şi scris.

— Cum ? Ce ?

— Subscris aproape în întregime.

— Aproape !... Aproape !... De la aproape pînă la vîrsămînt, mai va, băiete !

— Pentru vîrsămînt, se aşteaptă numai consimţămîntul dumitale.

— Hai ! Cum ?

— O simplă telegramă : „Accept condiţiile stabilite între domnul Hultan şi dumneavoastră, semnată Bondar şi ni se varsă un miliard.

— Cine varsă ? În ce condiții. Vorbești de miliarde parcă-ai vorbi de nuci. Și nuci să fie, la prețul de azi ți-ar da de gândit. Dar încă bani ? Ce s-ascunde, cine s-ascunde îndărătul lor ? Mai ales ce condiții ni se pun ?

— Numai două condiții, domnule Bondar. Prima : să conlucrăm loial, frățește, cu viitori noștri asociați. Cred că n-ai nimic de obiectat în privința asta.

— De sigur, asta-i la mintea omului.

— Și-a doua : în loc de bani, cu care nu prea văd ce-am putea să facem în condițiile economice de azi, să primim materiale.

— Aha ! izbucni Bondar, uitându-și paraponul. Știam eu. Bănuiam eu unde-i învîrteala ! Fier vechi, hai, în loc de lei noi ? Mărfuri proaste la prețul zilei. Primește, Bondare, ca monedă bună tot ce nu pot să vîndă alții ! Halal cap ! Strașnică socoteală ! Numai vezi, dumneata, că nici Bondar nu-i de ieri, de alaltăieri pe lume. S-a freat și el de oameni, a învățat și el cîte ceva. Chiar de n-ar fi decît atît că unii s-au ales cu banii și el cu experiența...

Rîdea de data asta Bondar, rîdea cu toată gura, cu necaz, cu furie și ură aproape, dar rîdea în definitiv. Hultan îl lăsa să rîdă. Își scotea în vremea asta portofoliul. Fără să caute, extrase dintr-însul o hîrtie împăturită în patru și-o flutură în fața ochilor lui Bondar :

— Iată, negru pe alb, ce „fier vechi” ni se dă în valoare de un miliard.

începu să citească, rar, răspicat:

1) O instalație nouă și completă pentru turnat, ghintuit și fățuit țevi de tunuri.

Mai crezi că o asemenea instalație poate fi socotită ca „fier vechi” ?

2) O instalație, idem, pentru producția în serie a 200 de mitraliere zilnic.

Și asta e tot „fier vechi”, dragă domnule Bondar ?

3) O instalație...

Pe măsură ce citea, ochii lui Bondar se măreau, se căscau, îi înghițeau parcă toată fața. Își credea și nu-și credea auzului. I se părea că visează. Vedea întreprinderile metalurgice Hultan-Bondar & Comp. mărimdu-se, întinzîndu-se, înălțînd furnale pînă la cer, de la un capăt al țării la altul. Cuptoare noi se aprindeau. Fluvii de metal

topit curgeau din cazane. Cu sutele, cu miile, țevi de puști, țevi de tunuri și de mitraliere își deschideau gurile spre toate granițele țării. În același timp o teamă surdă îi strîngea inima. Prea era frumos visul. Hultan își făcea iluzii. Nici un guvern n-o să dea aprobarea cuvenită. Nici un capitalist.

Își concretiza teama într-o bolboroseală care vroia să fie și îndoielnică și ironică :

— Vorbe!... Vorbe!... Palavre!... Cunoscut eu pe capitaliștii străini... Nici un francez nu și-ar uita zgîrcenia ca să se arunce într-o asemenea aventură... Englezul e încă și mai prevăzător, și mai calculat, și mai dur... Planuri ? proiecte ? făgăduieli ? Da, cu carul, cîte vrei. Realizări, însă, ioc !

În surdină, cu prefăcută ezitare, Hultan rosti evaziv :

— Nu sînt numai englezi și francezi pe lume. Mai sînt și alte nații.

— Or fi ! Bineînțeles că sînt. Americanii de pildă. Din păcate, prea-s departe. Belgianii?... zgîrie-brînză ca și franțuzii... Dacă-ai venit cu miliardul subscris de ei, poți să-i pui cruce de pe acum. Ascultă-mă pe mine. Îi fi deștept, nu zic ba. Te pricepi în afaceri. Nu contest. De data asta însă ai nimerit-o cu oiștea-n gard. Dacă te-ai fi sfătuit cu mine înainte de plecare, sau la întoarcere, sau măcar azi-dimineață, nu te-aș fi lăsat să bați cîmpii și să ne aiurești cu miliardele de peste graniță. Ți-aș fi spus liniștit, bătrînește : „Hultane, un singur neam pe lume e în stare să intre mereu într-o combinație de felul ăsta, și acela e • neamțul.”

Hultan își lăsa pleoapele, ca două perdele, peste scăpărarea ochilor.

— Dacă te-ai fi dus în Germania — continuă Bondar — în loc să umbli după potcoave de cai morți pe la Londra, pe la Paris sau pe unde naiba ai mai fost...

— N-ai fi încheiat dumneata afacerea, îl întrerupse Hultan. Te-ai fi împiedicat de mai știu eu ce, de politică.

— Eu ? de politică... se indignă Bondar, răsturnîndu-se pe spate și înfigîndu-și degetele în subțioara gileticii. Te-ai uitat la mine ? Politica m-a făcut pe mine sau eu învățesc politica cum îmi place ? Azi cu unii, mîine cu alții. Bani

să iasă ! Ce-ți pasă dumatăle dacă-i înjur pe nemți ? Am> avut ceva de împărțit cu dînșii ? Nu, n-am avut. Altă? chestie dacă-oi avea.

8

În aceeași seară, la porțița casei ei din Colentina, bătrîna madam Voican, uitîndu-se din cînd în cînd pe sub streășină palmei în lungul uliței, își aștepta copiii să se întoarcă de la fabrică. În fiecare seară îi aștepta la fel. Era una din puținele bucurii cîte-i mai rămăseseră în viață.

De multe ori aștepta cu ceasurile. Uneori singură, ca în seara aceea, alteori la sfat cu cîteva vecine. Ca de obicei își terminase treburile de cu vreme. Casa era scuturată» ograda măturată, găinele închise în coteț, cele cîteva poame coapte culeses cu grijă din copaci, și așezate frumos pe măsuța din fundul grădiniței, și cele două feluri de bucate, pregătite cu aceeași grijă, puse la cald în cenușa din vatră.

„Ce-o fi făcînd, Doamne, de-ntîrzie atîta ?” se întreba bătrîna pentru a zecea oară, punîndu-și încă o dată palma deasupra ochilor uitîndu-se în lungul uliței. „De nu li s-o fi întîmplat ceva, Doamne ferește ! Niciodată n-au întîrziat atîta.”

În fiecare seară i se părea că întîrzie mai mult ca de obicei. Își făcea singură spaimă. Fel de fel de închipuiri îi treceau prin cap. Ba c-o fi fost aglomerat tramvaiul. Ba c-or fi fost dați afară din slujbă. De nu s-or fi luat cumva cu derbedeii din mahala ! De cînd cu greva aia blestemată parcă le-a luat Dumnezeu mințile la toți ! Unde-or fi, ce-or fi făcînd, de nu se-ntorc acasă ?

Două umbre, în lumina tulbure a amurgului, se profilară în capătul uliței. Bătrîna tresări :

„Ei să fie ? Parcă-ar fi, și parcă nu !”

Umbrele se apropiau. Nu erau ei. Dar erau doi flăcăi, tot de la fabrică.

— Singură, mamă Leano ! o întrebă cel mai înalt dintre ei, un vlăjgan urît ca dracul, cu fața ciupită de vărsat, dar voinic cît doi, vecinie cu gura căscată pînă la urechi de rîs, gata oricînd de glume și de șotii. Nu ți-a venit încă odorul?

— Cum vezi, n-a venit... îi răspunse ea cam morocănos la început! apdi îmbunîndu-se, fiindcă, oricum, lucrau și ei la aceeași fabrică : — N-ați venit împreună, Vasile ?

— Cum vezi !... îi răspunse și el, imitîndu-i glasul. Am venit singuri. Știam că-n noaptea asta odrasla dumatăle n-o să vie acasă, și-am venit noi să-ți ținem de urît.

— Lasă gluma, pocitule ! Și spune mai bine unde l-ai lăsat.

— Unde să-l las, frumoaso!... Nu-ți spun că el m-a trimis să te înfînt cu vottbe dulci... Și uite-mă, am venit.

Și abia apueînd să-și termine vorba, se repezi la bătrîna, o cuprinse în brațe, o ridică pe sus, ușoară ca un fulg, și se învîrți de cîteva ori cu dînsa. Rîzînd și afurisindu-l, ea se zbătea în brațele lui :

— Lasă-mă !... Piei, pocitanie!... Vezi că stau cape ghimpi și ție îți arde de joacă... Zău, spune-mi unde sînt...

— Uite-i !... chiu Vasile, arătînd spre capătul uliței. Uite-i cum vin ! Cinci în loc de doi. Ți-au sporit feciorii în seara asta, mamă Leano. Cît sîntem de flămînzi o să-ți lîmîncăm și urechile.

Răsuflînd încă greu, parcă ea l-ar fi ridicat în brațe pe Vasile, și bodogănînd în glumă :

— Ba să vă mînînce Necuratul!... Ba dracu să vă dea de mîncare !... Ea o porni în josul uliței. I se păruse numai, sau într-adevăr Muca nu era eu dînșii ? Cu inima cît un porice, îi întrebă : Dar Muca ?... Muca n-a venit cu voi ?

— Vine și ea, mamă, o liniști fiu-său. Avem oaspeți în seara asta. S-^a oprit cu Vlad la erîșma din vale să cumpere ceva de-ale gurii. N-avea nici o grijă, n-o să ți-o fure ni-meni, deși...

Nu-și termină gîndul. Dar fața îi era îngîndurată, și maică-sa își dădea cu mintea că totuși se întîmplase ceva. Prea erau veseli ceilalți. Rîdeaoi tare, își dădeau ghionti, își puneau piedici și fiu-său nu le ținea hangul. Ajunși în dreptul porțiței, ea îndrăzni să-l mai întrebă :

— Intrați în casă, mamă ?

Fiul său se sfătui din ochi cu ai lui :

— Nu. Mai bine în grădină. O să îmbucăm ceva în repezeală mai întîi, și-apoi om vedea noi, cum or socoti și to-varășii.

Grădina să tot fi avut trei metri pe trei sau pathi. Dar avea un măr la intrare, un prun, doi gutui și-un butuc de vie în dreapta, iar de-a lungul zaplazului din fund, printre mușcate și micșunele, un rînd de regini ale nopții, care începeau să se deschidă și te îmbătau cu mirosul lor. Florile te îmbătau, zăpușeala te moleșea. Flăcăii și-au aruncat hainele de pe dînșii și parte din ei s-au așezat, cum au putut, pe cele două frînturi de bancă din jurul mesei. Vasile strigă după bătrînă :

—• Scaune, mamă Leano ! Adu-^ne vreo două scaune. Sau lasă, că le-aducem noi. După mine, fraților !

Se îndreptă spre casă, urmat de alți flăcăi, tocmai cînd Vlad și Muca intrau pe porțiță, cu brațele încărcate de cumpărături. Ca și cum nu s-ar fi văzut de-o veșnicie, s-au salutat cu urlete și chiote de bucurie de-au stîrnit toți cîinii mahalalei. Javrele lătrau, bătrîna se învîrtea, pierdută în mijlocul lor, apărîndu-se cu mîinile de ei, ca de muște, pe cînd Vlad anunța victorios :

— Am găsit și mititei ! Două duzini de mititei ! Pă ei, fraților !

Într-o zarvă și gălăgie infernală, de parcă o hoardă de barbari ar fi năvălit în ograda babei Leanea, cu Muca între ei, radioasă sub buclele părului ca de aur fluturînd pe umeri și ridicînd și agitînd peste capetele tuturor, ca niște trofee, o sticlă de vin și două sifoane, s-au repezit cu toții spre grădiniță, și-au făcut loc, cum au putut, unii peste alții, claie peste grămadă, în jurul mesei, și s-au pus pe îmbucate. Erau flămînzi flăcăii. Tăcere s-a făcut dintr-o dată. Nu se auzea decît clefăitul falcilor puternice. Zîmbete aloia schițate întîmpinau glumele lui Vasile :

—• 'Gustă și tu, Muca, din mititeii ăștia. (Nu te uita că trăsnesc a usturoi cale de-o poștă. Mai gustoasă-i sărutarea cu iz de usturoi sub limbă.

— întreabă-i pe boierii din birouri dacă sînt și ei de aceeași părere, făcu Vlad într-o doară pe jumătate în glumă, pe jumătate cu ceva acru în glas, parc-ar fi avut pe limbă nu usturoi, ci sare de lămîie.

— Ce ine pasă nouă de boieri ! Jos cu boierii !... izbucniră în cor cu toții.

— Muca-i de-ale noastre !

— Nu-i așa, Muca ?

— A mea, mă, nu a voastră.

— Mai vezi de alta !

—• (Ba ștergeți-vă pe bot de dînsa ! le reteză scurt bătrîna, în hohotele lor de rîs. A mea e ! Și n-o dau la nimeni altul. Nu-i așa, fetița maichii ?

— Așa-i ! măicuță scumpă, se alinta fata, lăsîndu-se leneș pe spate în îmbrățișările maică-sii,

— Nici mie ? se ridică Vasile, cît era de lung, înfigîndu-și pumnul în piept.

— Nici ție. Mai ales ție, slușenia pămîntului.

C U P R I N S

Studiu <i>introdactiv</i>.	.VII
<i>Nota editorului.</i>	.LX
Urlătoarea.	.1
Pînea albă.	.15
Visul lui Toană Ispas.	.36
Spre Roma.	.55
La umbra... <i>Amintiri din pușcărie.</i>	.131
Vinul de viață lungă.	.178
Andrei Vaia (<i>Cartea I</i>).	.255
O zi cît un veac.	.312
Hilarie Sfîntul.	.318
Pe drumul noului Damasc	.369
Vin barbarii.	.373

Redactor : GHEORGHE ZARAFU
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

*Dat la cules 30.10.1968. Bun de tipar 11.03.1969. Apărut
1969. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Format
540X840/16. Coli ed. 27,89. Coli tipar 29. Planşe tipo 11
A. nr. 14 014/1968. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici
859—0*

Tiparul executat sub comanda nr. 80893 la Combina-
tul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti — Republica Socialistă România